

BEREGVÁRMEGYE
MONOGRAPHIÁJA.

IRTA:

JEHOCZKY JIVADAR.

II. kötet

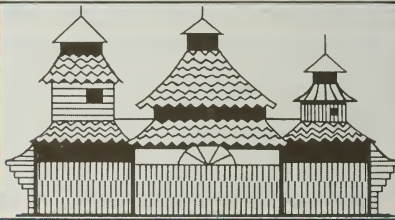

UNGVÁROTT,
NYOMATOTT POLLACSEK MIKSA KÖNYVNYOMDÁJÁBAN
1881.

EX
LIB
RIS

PAUL R. MAGOCSI

BEREGVÁRMEGYE
MONOGRAPHIÁJA.

IRTA:

LEHOCZKY JIVADAR.

~~~~~
II. kötet

—————
UNGVÁROTT,
NYOMATOTT POLLACSEK MIKSA KÖNYVNYOMDÁJÁBAN
1881.

Digitized by the Internet Archive
in 2016

Egyházi ügyek.

1. Római katolikus.

Hogy Beregvármegye egyházi tekintetben a XI. század elején, szent István király idejében, melyik püspökséghez tartozott legyen, biztos adatok hiányában kétségtelenül meghatározni nem lehet.

Pázmán Péter és Szentiváni Márton előadása szerint, az egri egyházmegye a következő tiz, u. m. a székesegyházi, zempléni, beregi, pankotai, tarcazfői, abaujvári, patai, szabolcsi, hevesi és ungvári főesperesi kerületből állott, melyek a következő kilenc vármegyét, u. m. Borsod, Zemplén, Bereg, Zaránd, Sáros, Abauj, Szabolcs, Heves és Ungot foglalták magokban. Fessler is ily értelemben ír történeti művében, valamint Szerdahelyi, Pray és Fejér György a kilencz vármegyéhez még Máramarost is csatolja; ezt látszólag támogatja Smitt is. Deseriozi még tovább megy és 13 vármegyéből állónak mondja I. István király idejében az egri püspöki megyét, az előbbiekhöz még Szatmár, Torna és Ugocsát is hozzáadván.

Balássy Ferenc, az egri egyházmegye alakulásáról, 1865-ben írt értekezésében minden kikutatható adatot felhasznál e kérdés megoldására, azonban bizonyost ő sem állapít meg; sőt szerinte, minthogy előbbi alapító-levelek hiányában, egyedül a későbbi korról szóló okmányokat, nevezetesen IV. Bélának 1261-ben és V. Istvának 1271-ben kelt adományleveleit, a királyoknak a püspökök között a megye határai iránt támadt és folytatott perek érdekében,

hozott ítéleteit és a megyének a pápai tizedről szóló lajstromait tekinteti kuforrásokul: ez utmutatások nyomán épen azt következteti, hogy eredetileg az egri egyházmegye egyedül a következő nyolcz vármegyére, u. m. Borsod, Abauj, Zemplén, Ung, Szabolcs, Zaránd, Külső Szolnok és Hevesre kiterjedt. IV. Béla ugyanis 1261-ki adománylevelében elősorolván az egri püspökségnek Szent Istvántól nyert jöszágait és jövedelmeit, és újra megerősítvén e püspökséget azoknak birtokában, mondja, hogy az egri püspöknek tizedjoga kezdettől fogva az egész püspöki megyére kiterjedt, de az ahhoz tartozott vármegyéket elő nem sorolván, kiterjedését ebből megállapítani nem lehet; azonban tíz évvel később V. István megerősítvén atyjának IV. Bélának ez adománylevelét, sőt azt új kiváltságokkal is bővítvén, ez okmányban elősorolja Borsod, Abaujvár, Zemplén, Ung, Szabolcs, Zaránd, Külső Szolnok és Heves vármegyéket, mint olyanokat, melyekre kezdettől fogva az egri püspöknek tizedjoga szorítkozott, tehát eredetileg is ez egyházmegyéhez tartoztak; Bereg és Ugocsára nézve pedig megjegyzi V. István ez okmányában, hogy ezek az előtt a szent királyok vadászó erdői voltak és csak későbbben az ő elődei által adományoztattak az egri egyháznak. Az 1261. megerősített birtokok közt különösen előfordul villa Bereg (Peregen) „cum silva et aliis utilitatibus in Comitatu Beregh sita, per carissimum nostrum Endre regem, felicis memoriae, cum porcorum pastoribus collata et per nos in certa scientia confirmata*“) Vallja, hogy IV. Béla dédatyja Béla és atyja Endre adták volt az egri egyháznak egykor az Ugocsa és Bereg vármegyékben levő királyi erdők és puszták, valamint a nemesek és királyi szolgák birtokainak tizedét s így ő azt szintén adományozza annak. E szerint Bereg és Ugocsa vármegyék eredetileg nem tartoztak a nevezett egyházmegyéhez, melynek hatósága alá egyedül I. Béla idejében, tehát 1061. évben kerültek; az előtt és eredetileg az esztergomi érsekséghez tartozván.**)

1323. I. Károly az egri püspök birtokait megerősítvén, és e levelét***) az ezen püspökség tizedjoga alá vetett vármegyékben Fülöp nádor által kihirdettvén, ez okmányban Heves, Abaujvár, Borsod, Külsőszolnok, Ung, Szabolcs, Zaránd és Bereg s Ugocsa is említettnek már. Egy ugyanazon évben kelt levelében pedig Ta-

*) Fejér György, Cod. dipl. T. IV. vol. 3. lap 41.

**) II. Endrénék a szaraczenok és izmaeliták ellen 1233-ban a beregi erdőben tett esküjéről illetőleg ott megkötött concordatum-ról szóló érdekes eseményt a vármegye általános történelmében közlöm.

***) Kaprinai II. k. 257. lap.

más esztergomi érsek Bereg, Máramaros és Ugocsa helyettnökének (vicarius) meghagyja, hogy Péter nagyszöllősi plébánost a nemesek jogtalansága ellen védje. (Szirmay A. Ugocsa leírása, 95. lap.)

Annyi bizonyos, hogy az első századokban az egri egyházmegyének tizenegy, t. i. a borsodi, abaujvári, zempléni, zombori, ungi (v. ungvári), szabolcsi, pankotai, kemeji, hevesi, patai és borsavai, vagy beregi főesperességei közt, egyik legnagyobb kerületét képezte a borsovai, mely valamint a vármegye a vári határban, a Borsova folyó mellett s a Tiszától védett félszigeten feküdt, már a magyarok bejövetelekor fenállott várról így neveztetett. Ily borsovai főesperesekül említettnek okmányilag 1248. Farkas de Borsua¹⁾, 1256. János mester²⁾, 1278. Pál³⁾, 1282. ugyanaz, 1287: Bernát⁴⁾, 1291. Miklós⁵⁾, 1294. Domokos⁶⁾, 1300. Albert⁷⁾, 1342—1355. Domokos⁸⁾, 1363. Jakab mároki lelkész és beregi főesperes (Zichy Codex II. 119.), 1370. Miklós⁹⁾. Mindezen főesperesek (archidiaconi) hiteles bizonyosságul vannak az azonkori káptalani okiratokon feljegyezve, mi arra mutat, hogy nagy tekintélyben állottak. Nyoma van, hogy az esperesi kerület borsovainak még 1416-ban is neveztetett okmányilag.

Hogy e kerület egyike a legnagyobbaknak vala, kitetszik onnan, hogy a mostani Beregvármegyén kívül, a XIII. században Szabolcsnak kisvárdai alperesi kerületét is foglalta magában, melyhez tartoztak következő lelkészségek (parochiák), u. m. Ajak, Anarcs, Apágy, Apáthi, Benk, Berencs, Besztercze, Bogát, Bozoch, Cseke, Csekor, Devecser, Dombrád, Fejértó, Gyulaháza, Gyulaj, Gyüre, Hene, Ibrány, Jéke, Kárász, Kékese, Kenéz, Ladány, Levelek, Litke, Lorántháza, Nether, Patroha, Pócs, Petri, Romocsaháza, Sz. Márton, Tét, Tas, Vámos, (Péres) és Kis-Várda helységbeliek. Így fordulnak ezek elő az 1333—1335. évi pápai tizedek rovatában is.¹⁰⁾

¹⁾ Fejér Gy. IV. II. 26.

²⁾ Fejér Gy. i. m. IV. 1. 396. lap.

³⁾ U. o. V. 2. 63.

⁴⁾ U. o. V. 3. 581. l.

⁵⁾ U. o. VI. 1. 173.

⁶⁾ Rolánd vajda bevallási okmányában, Lelesz, Prot. Á. A. I. 8. sz.

⁷⁾ Fejér i. m. VI. 7. 287. lap.

⁸⁾ Zichy Codex II. 36. 607. l.

⁹⁾ U. o. III. 405.

¹⁰⁾ Regestrum decimatum papalium sexeginalium diocesis agriensis de annis 1333—1335. elubr. per Francis. Balássy. E pápai tizedek V. Kelemen pápa alatt a bécsi 1311—1312-ki zsinatban 6—6 évre megállapították a végből, hogy annak jövedelmei a szent föld védelmezésére s a pápai kincstár szükségleteire fordítsassanak. A beszedés arra rendelt alszedők által évenként Urszine változásakor és mindszent táján történt. Ha a jövedelem bevallásánál kétség maradt fel, a lelkésznek hitet kellett letenni.

E lajstrom szerint voltak a mostani Beregvármegye területén következő egyházak, illetőleg lelkésziségek és papok:

Szernyén (Zirnya), Pál, fizetett pápai adóul 3 garast,	
Daróczon (Dorouch) Benedek	3 "
Barabáson (Bareabach, Barlabás) Pál	3 "
Munkács, (Munkach) kivételes; 1334.	
Pál fizetett	5 "
Bucsun, (Bulchi, Bolthu) Jakab	7 "
Szent-Miklós (Sto Nicolav)	0 "
Váribán, Péter	6—8 "
Tarpa (Torpa)	6 "
V. Atyában Benedek	4 "
Marok (Maroky)	0 "
Csaroda (Charunda)	4 "
Kaszony (Kozun)	5 "
Muzsajon (Muse) Pál	3—6 "
Borsva (Borsua)	3—6 "
Fornos (Farnos)	0 "
Bodolón. (Bodolau, Budulow) Tamás	3 "
Tivadar (Thihedor, Dyodor)	0 "
Derezenben. Péter	8 "
Bégányban (Bekan) Egyed	3 "
Iványiban (Ivanius) Demeter	3 "
Kigyóson (Kikos) Péter	3 "
Gelényesen (Golyanus) Miklós	3 "
Benében (Kerne?) Kelemen	3 "
Isnéte (Hingeta)	3 "
Rákos (Rakus)	5 "
Dobrony (Dobrun)	0 "
Beregszász (Luprechtáza)	0 "
Bereg (Berek)	0 "
Ardó (Ordov) B. V. Ardó	0 "
Namény (Nomen) Barnabás	4 "
Bresztón (Bresztw) Marko	7 "

Ez utóbbi a máramarosi főesperességben fordul elő Verbőcz és Salánkkal együtt. E helységek régi templomaik, legnagyobb részt átalakítva, maiglan fennállanak.

Az 1335-dik évbéli feljegyzés szerint, fizetett akkor a borsovai főesperes kanonoksága első évi jövedelméből 4 márkát, egyet-egyét ötven garassal számítva.

E szerint 31 helységben már 6 század előtt voltak r. k. lelkészségek, míg a vármegye felső vidékein leginkább a keleti egyház követői (óhitűek) tartózkodván, ezek kétségtelenül külön hitközségeket képeztek; az is kétségtelen, hogy a katolikus hit behozatala után a vármegye roppant rengetegeiben elszórtan egyes ájtatos remeték tartózkodtak, mire a fennmaradt emlékek is mutatnak; így egy 1282. évi okmányban, mely Osépanföldre (Kis-Dobrony) határára vonatkozik, előjön a Csarodánál (Csarnavoda vizénél) Remete nevű mező Ignéc és Nagydobrony közt; egy 1344-ki határjárási okmányban pedig Kerecsennél Remete-gorondjátó; de Alsó és Felső-Remete helységek is ily viszonyból eredhettek.

A rendes lelkészek (parochusokon) kívül még egyes szerzetesek is buzgólkodtak hitdolgában a vármegye területén, kiket különösen a XIV. században fejedelmek telepítettek. Így alapította 1329-ben Erzsébet királyné a beregi, beregszászi, tarpai és munkácsi, remete szent Pálról nevezett szerzetes kolostorokat, melyek a protestantismus fejlődéseig fenállottak. Majd keletkeztek Beregszászon a domonkos, ferencrendűek az ugynevezett veres barátok (equites templarii et hospitalarii) romjain s Domokos-rendű apácák, kiket szintén csak a felekezeti mozgalmak sodortak el százados helyeikről.

Különösnek tetszik, hogy 1349-ben Kigyóson az ottani lelkész Péter („dominus Petrus, sacerdos parochialis de villa Kygos“) okmányilag úgy említették*) mint kinek három, János, István és Klára nevű gyermeke volt, kiknek a (bereg)szászi tanács előtt egy szőlőt adományozott.

A vármegye eredeti „Borsova“ nevét a 13. század elejeig, a hasonnevű főesperesség azonban tovább a 15. századig megtartotta, jóllehet ez időközben felváltva, majd borsavai majd beregi-nek neveztetett; mint ezt például az egri káptalannak egy 1354. évi átirata igazolja; a 15. század óta azonban maiglan folytonosan beregi-nek mondatik.

Balássy Ferenc idézett művében említi, hogy a borsavai főesperesség az egri egyházmegyéhez lett csatoltatása után, a szent Péterről címzett prépostsággal kapcsolatot össze s azért írta Pázmány: „Praepositus S. Petri visitat comitatum Bereg et partem unam Comitatus Szabolch in districtu Kis-Várda.“

*) Zichy-Codex, II. 403. 1.

Különben még a XIV. században voltak egyes lelkészségek vármegyénk területén, névszerint a beregi, beregszászi és munkácsi, melyek kivételosen az esztergomi érsek közvetlen joghatósága alatt állottak, adományoztatván annak régi királyaink által különösen azért is, hogy az országban elszórt lelkészek némelyike a zsinati tárgyalásokba befolyván, az ott alkotandó pontok az egész országban elismertessenek, egyenlőn teljesíttessenek s így a primási méltóság is megőriztessék. A beregszászi lelkészség már az 1247. évben kelt IV. Béla-féle kiváltság szerint, tartozott az esztergomi érsekség alá s mint ilyen említettik a Pázmány Péter jegyzékében is; a beregi pedig VIII. Bonifácznak 1295-ki iratában s a Pázmány-féle jegyzékben kivételosen mondatik. E viszony, ugy látszik, a XVI. század elején enyészett el, Beregszász ekkor, az 1519. évben kelt pápai irat szerint, már az egri érsekség alá tartozott, holott 1433-ban még az esztergominak volt alávetve.*)

A XVI. század elején a katolikusok egyházi ügye megyénkben a legvirágzóbb korszakát élte; bő javadalmu lelkészségek és gazdag templomok díszlettek; sőt nem egy lelkész, mint például a beregszászi, számos szolgálival, oltárnokaival s ötszáz aranyat felülmuló biztos fizetésével az ország első lelkészei közé tartozott s oly kitüntetésre méltatott, hogy püspöki díszszel élhetett. Mindennek nem sokára a bekövetkezett hitujítás vége t vetett, a hívek csoportosan csapván át az új zászló alá. Megyénkben leginkább a magyar községek tértek át az új vallásra s mint ilyenek megtarták a templomokat is, melyeket izgatottságukban teljesen átalakítottak, ékeiktől megfosztottak a művészet és régészet nem kis kárára s régi hitökhöz hűn maradt papjaikat elűzték. A csekély számú római kath. hívek, kik atyáik vallását elhagyni nem akarták, pártfogás és lelki vigasz nélkül mint pásztoruktól elhagyatott juhok tévelyegtek, ősi lakhelyükön nem találván menedéket, nem templomot, melyben megszokott módon istenökhöz fohászkodjanak. Igen, volt idő, a XVI. század vége felé s a XVII. közepén, midőn az egész vármegye területén egyetlen kath. lelkész sem volt s csak távolról, Szőlősről, Nagybányáról sok veszély és hánykódás közt ide vetődött egyik-másik bátrabb lelkü szerzetes vigasztalta őket s rejtett helyeken végezte az isteni tiszteletet. Különösen 1660. egész Beregben s a környéken kath. pap nem találtatván, a Szakoleczán 1669. évi július 2-án tartatott ferencrendü szerzet gyűléséből Gál Ignác és Szécseny György küldetett ki Nagy-Szőlőre, ki azután

*) Tudom: gyűjt. 1834. II. 72. l.

Buday Zsigmond bizonyítványa szerint, Bereg, Ugocsa, Szatmár és Máramaros vármegyékben fáradhatlanul járt, kelt, végezvén a papi teendőket s buzdítván a pásztor nélkül tengődött hívőket a kitarásra és keresztény türelemre.

A Nagy-Bereg, Badaló, Borsova, Déda, Jánosi, B. V. Ardó, Kigyós, Márokpapi, N.-Bégány, Muzsaj, Surány, Tarpa, Vári, Kerecseny, Bótrágy, Csaroda, Darócz, Gelényes, Hetyén, Nagy-Lónya, Som, Szernye, Vámos-Atya, Bene, Barabás, Kis-Dobrony, Kaszony, Rákos és Iványi helységekben levő régi hajdani katolikus templomok és romjai mind e viszontagságos kor hirdetői.

E templomok, melyeknek legnagyobb része a protestánsok birtokában maradt az iványinak pedig csak alapfalai látszanak, a XIV—XV. század csucsives stíl, az itt divatozott ugynevezett falusi építészeti modor jellegét viselik magokon s a hajdani jobblétnek s virágzásnak tanui; mert ott, hol a hívők szegények és tehetetlenek voltak, mint megyénk felső vidékein lakott orosz ajku hon-társaink egykor, ott megelégedtek kis terjedelmű fatemplomokkal, melyek immár lassan mind eltűnedeznek a föld színéről, míg a rendszeresen épített kőtemplomok, régi korok dacára épen fennállanak. De hirdetői valának e templomok azon izlésnek és haladásnak s műszeretnek, melyet a katolikusok már a legrégebb korban az építészet, szobrászat, festészet és egyéb művészetek terén kifejtek; ezen idővel a protestánsok kezén teljesen átalakított és eredetiségökből kivetkőztetett szent falak majd mindenütt freskóképekkel és faragványokkal voltak díszítve, miként azok nyomai most a mészréteg alól fel-feltűnnek, név szerint Benében, Beregen, Tarpán, Daróczon s más helyeken.

Hogy e viharos korszakban nemcsak a parochusok minden álmásukról, hanem a megyében, különösen Beregszászon és Kis-Beregen régóta székelő szerzetesek is elűzettek s birtokaik elfoglaltattak, illető helyén előadandom.

Bocskay és Bethlen, Thököly s a Rákóczyak, hatalmas nagy urak, mindannyian erős védői valának az erőszakoskodó protestánsoknak, kiket a katolikusok elnyomásában még az e tájon megfordult császári vezérek és hadi parancsnokok is, mint Schvendi Lázár, Magócsi s mások nyíltan vagy kéz alatt támogattak s kiknek e szerint az üldözöttekre sulyosodott kezeit senki sem bírta feltartóztatni. Igaz, hogy Báthory Zsófia fiával Rákóczy Ferenczel 1660. Munkácson a róm. kath. egyház kebelebe nyíltan visszatérvén, e szertartások alkalmával tartatott egy század óta itt először ismét

isteni tisztelet; mely tette felett Leopold király 1661. nov. 13. irásban fejezte ki Báthory Zsófia előtt örvendezését s őt és fiát kegyéről és pártfogásáról biztosítá.*) Ez által az elhatalmasodott tiszameléki reformátusok nagy gyámolt vesztek el, mert e férfias lelkű asszony nemesak elődei által a ref. lelkészeknek és oskoláknak tett segélyezéseket és alapítványokat beszüntette és elfoglalta, hanem a békétlenkedőket üldöztette is. A templomokat saját őrségével visszavétette s ajánlá a segély nélküli lelkészeket a vármegyék, különösen a kelet-éjszaki megyénk imént kinevezett főkapitányának Csáky Ferencnek oltalmába; felindulásában kiüzeté nagy kiterjedésű uradalmi területéről a reformált papokat és tanárokat, 40 frtnyi birság alatt megtiltván 1671. évben a római kat. valláson kívül minden más felekezeti vallásgyakorlatot és isteni tiszteletet.***) Mely buzgóságaért azonban maga ellen ingerelvén a Tisza körül bujdosott elégületleneket: ezek 1673. nemesak Munkácsot feldúlták s a templomot ékeiktől megfosztották s az itteni barátokat csufosan kikergették, hanem a környéken is több faluját elpusztiták s elhamvaszták.

Ezen az üldözött római katolikusokra nézve kedvezőbb rövid időközben történt, hogy többen azok közül, kik a rémkorszakban hitöket elhagyták, ismét visszatértek. Az ilyenekre azután ráfogták, hogy Isten keze nehezedett reájok s állhatatlanságukért csudásan megbüntettettek. Így a híres Lampe írja, hogy 1676-ban Földessy István nevű ügyvéd, ki épen Báthory Zsófia uradalmainak ügyésze volt, Munkácson sétálás közben derült égből beléütött villámtól agyonsujtatott, míg protestans társa sértetlen maradt.***)

E rémes korszakban csak rövid ideig tartott a katolikusok állapotának könnyebbülése, mert az elégületleneket, az ugynevezett bujdosókat, kuruczokat, elébb Kobb, majd 1673. Ampringen Gáspár a német rend nagymestere s teljhatalmu kormányzó türhetlen szigorúságával némileg visszatartóztatta, azok, mint főnebb érintém, csak egyszer, 1673. fordulván meg megtorlás végett e tájon; de elfogul a jó honfi keble, ha olvassa a pártok vad tetteit, a legiszonyubb embertelenségeket, melyekre őket a vallási fanatizmus és nemzetiségi gyűlölet elragadta s mely vérlázító dühöngésben legtöbbet szenvedett a védtelen földnép. Visszatartóztatta itt az ellenfeleket működésökben az 1674. pozsonyi rendkívüli törvényszék el-

*) Budai kam. lev. 12. cs. 32. sz.

***) U. o. 743. cs. 39. sz.

***) „A protestantizmus fejlődése“ Udvardy Ignácztól 207

járása is, mely hazaárulás s néplázítás vádjá folytán negyedfélszáz protestans lelkészt és tanítót elfogatott és elítélt. Mindez azonban nem birta az elégtelenséget végleg elfojtani s Thököly állván az ügy élére, 1679-ben s a következő években hatalmas seregével e tájon is megfordult, mely alkalommal kuruczai a katolikusok némileg fejlődésnek indult ügyét ismét elnyomták. Majd a munkácsi várnak 1688-ban történt átadása után ismét kezdett éledni; sőt azon évi március 27-én a szepesi kamara a munkácsi uradalomhoz tartozó helységekben a protestans vallásgyakorlatot teljesen eltiltván, a katolikusok szabadon kezdének mozogni s elfoglalt javadalmakat visszaszerezni. II. Rákóczy Ferenc elődeinél e tekintetben igazságosabb volt, azonban tanácsadói, buzgó protestans főurak tőle is kiesikartak koronkint akaratóval ellenkező intézkedéseket. 1705-ben e fejedelem Bereg s annak szomszéd Ung, Ugocsa és Szatmár vármegyékbe Orosz Ádámot, Kazinczy Endrét és Rác Jánost küldé ki biztosokul a vallási sérelmek orvoslása végett; ezek azonban egyedül a katolikusok által Báthory Zsófia hatalmaskodása óta visszafoglalt templomok átadására szoritkoztak. S ha 1711. óta, a megyei katolikus hívek némileg szabadabban mozoghattak is, előbbi felekezeti régi fényöket és állásukat többé távolról sem érhatték el. A két végzetszerű és viszontagságos évszázad lefolyása alatt a papok egykori bő javadalmaik és birtokaik oly sokfelé forgácsoltattak s annyi idegen kezekre kerültek, hogy azoknak immár nyomaikra is alig akadhatni s így csupán némi foszlányaikkal kellett megelegedniök.

De a hívek e megyében társadalmilag is még azután sokáig szorítottak nagyobb számu ellenfeleiktől háttérbe, mi leginkább tisztiválasztásoknál tűnt ki. Innen van, hogy 1759-ben az uradalom földesuri tekintélyénél fogva végzésileg meghagyta a beregszászi tanácsnak, hogy rajta legyen, miszerint testületébe 2—3 katolikus is beválasztassék.

A protestantismus keletkezése előtt legalább negyvenre ment a jól javadalmazott parochiák száma; most daczára, a lelkes főpapok buzgóságának, kik azt folyvást szaporítani ügyekszenek, nem találtatik több kilencznél az egész megye területén; ezek között a régiekből egyedül a beregszászi és munkácsi állítottatott vissza 1715-ben, a kaszonyi 1750-ben s a márokpapi 1836-ban; ellenben a bárdházi 1773-ban s a Felső-Schönborni 1788-ban a gróf Schönborn család mint kegyur áldozatkészségéből, míg a tövisfalvi csupán

1863-ban alapítottott. A munkácsi és beregszászi egyházaknak szintén kegyurok a nevezett grófi család.

II. József pedig erélyes intézkedéseivel beavatkozott az egyházi ügyekbe; így 1780. eltiltotta a pócsi bucsura való menetelést; 1785-ben eltiltotta a körmeneteket a keresztyáró napokat kivéve, valamint a házak felszentelését s füstöltetését beszüntette. (Megyei levéltár).

A papok jövedelméhez tartozott hajdan a termény-nyolczad, míg a tized az egri püspököt illeté e megye területéről; így 1667-ben Bársony György, egri püspök bérbe adta a püspökséget illető méh-, termény-, bor-, bárány- és egyéb tizedet Bereg, Ugoesa, Borsod, Abauj, Zemplén, Szabolcs. Heves, és Szatmármegyéből a szepesi kamarának egy évre kilenczezer birodalmi talléért;*). 1783-ban pedig gróf Eszterházy Károly, egri püspök Adony, Ardó, Asztéj, Atya, Badaló, Balazsér, Barabás, Barkaszó, Bátyu, Bene, Borsoya, Bótrágy, Bucusu, Csaroda, Csetfalva, Csomonya, Csonkapapi, Daróc, Déda, Derczen, Dávidháza, Fejérese, Fornos, Gergelyi, Gát, Gecse, Gelényes, Gulács, Gerzsényő, Halábor, Harangláb, Hete, Hettyén, Homok, Ignécz, Jánd, Iványi, Jánosi, Isnyéte, Kerepez, Klacsanó, Kajdanó, Kerecseny, Kovászó, Kisbégány, Kisdobrony, Kisgut, Kaszony, Kis-Muzsaj, Márok, Márokpapi, Mátyus, Macsola, Munkács, Nagy-Muzsaj, Nagy-Bégány, Nagy-Dobrony, Nagy-Gut, Pósa háza, Rafajna-Ujfalu, Rákos, A.-Schönborn, Szent-Miklós, Som. Surány, Szálka, Szernye, Tákos, Tivadar, Sáros-Oroszi, Ugornya, Vári, Vid és Zápszony 74 helységbeli, az egri érsekséghez tartozó királyi tizedet, a római katolikus parochusok nyolczadával s egyéb törvényes járulékaival együtt 1783—86-ig terjedő négy évre 490 forintért ujjolag bérbe adta Beregmegyének, kiköttetvén, hogy ez évi bér minden év Szent-György napján szolgáltatassék be az érseki főpénztárba Egerbe s hogy jóllehet időközben Gerzsényő, Kerepec és Kis-Muzsaj elpusztultak, azért az ottani vetésektől szintén szedtetessék a járulék**).

1795-ben az alsó-vereckei g. k. lelkész nem engedte a munkácsi r. k. papnak annak templomában misét szolgáltatni latin szertartás szerint; e vizzálykodás folytán az ügy eldöntése végett elébb az egri püspöki, majd a pápai szék elé került, hol határozottott: hogy a r. k. papok csak akkor misézhetnek a keleti szertartásu templom oltáránál, ha abba a szokásos követ beillesztik.

*) Budai kam. lev. 1743. cs. 38. sz.

***) Megyei levéltár, VI. cs. 6. sz.

Szatmár-egyházmegye keletkezését illetőleg megjegyzem, hogy az I. Ferenc, apostoli király és VII. Piusz pápa által 1804. márczius 23-án alapított az egri érseki megyének szatmári, beregi, máramarosi, ugoesai és ungi főesperességekből és így területileg kiterjed Szatmár, Ung, Bereg, Ugoesa, és Máramaros vármegyékre és Szabolcs egyik esekély részére. Határoltatik a przemyslei püspöki egyházmegye, lemerbergi érsekség, bukovinai helyett-nökség, erdélyi, nagyváradi, és kassai püspökségek s az egri érsekségtől. Egész terjedelme 443.⁶³ □mértföldet tesz, miből esik Szatmárvármegyére 107.³⁴, Ungra 55.¹⁸, Ugoesára 22.¹, Beregre 67.³, Máramarosra 189.⁷ és Szabolcsvármegyére 3 □mértföld.

1864-ben találtatott az egész egyházmegyében: római katolikus, 98,629., g. kath.: a munkácsi egyházmegyéből 284,103, a nagyváradiból 48,000 s a szamosujváriból 121,800., nem egyesült görög 36, ágostai hitvallású 3120, helvét h. v. 152,406 és zsidó 8,240, összesen 726.334 lélek*).

Beregvármegye területén találtatott 1857-ben 9735 és 1870-ben 13,200 r. k. lélek s így 13 év alatt megszorodtak a hivek 3465 lélekkel; és van a munkácsi várbeli lelkiatyával együtt 9 lelkész, ezek közt egy fő és egy alesperes és 3 segédlelkész, összesen 12 áldozár, mi valóban szomorú arányban áll a XVI. század elejéuti létszámmal. 1864-dik évben 20 katolikus iskolában találtatott összesen 1002 tanuló, míg a leánynövendékek száma 742-re ment.

1784. II. József alatt megrendelte a helytartótanács, hogy Alsó-Schönborn és Szent-Miklós helységekből r. k. parochiák, Alsó-Vereczkén pedig valamint Munkácson és Beregszászon káplánságok alakítsanak; az uradalom azonban a három első helyre nézve a szükségtelenséget kimutatván, a terv dugába dőlt. Ugyanakkor azon helytartósági küldöttség Vári helyett Borsova helységbe javasolt állítatni lelkészséget, melynek javadalmi alapjául évenként 12 pm. búzát, 24 m. rozst és az épületi anyagokat felajánlotta. (Munk. urad. levéltár).

Találtatik a szatmári egyházmegyében 6 valóságos kanonok és tiszteletbeli**) 5 főesperesség, 2 czimzetes apátság, 4 czimzetes apát, 1 prépost és 3 czimzetes prépostság; 11 alesperesi kerület és 93 lelkészség. Ezekből háromnak kegyura a pénzügyi miniszterium,

*) Schematismus el. dioec. Szatm. 1863. 280. lap.

**) Az 1836. 23. t. cz. szerint a szatmári káptalan az 1741. 25. t. cz. szerinti hitelességi kiváltsággal ruházott fel. L. T.

husznak a kincstár, tizenkilencznek a gróf Károlyi, négynek a gr. Schönborn-Buchheim, kettőnek a Barkóczy, egynek a g. Waldstein, egynek a báró Vécsey, kettőnek a báró Perényi család; kilencnek a vallási alapítvány, egynek a premontrei prépostság és 27 a püspök szabad rendelkezése alatt áll; végre egynek kegyura a nagybányai minorita-szerzet és egynek szatmárnémeti város közönsége. Magyarajku lelkésziség van 45, német 33, szláv-magyar 17, magyar-német és szláv vegyes 17; segédlelkésziség 23; templommal ellátott fiókegyház 44, szerzetház 12, szerzetes 94, apáczanöveldé 4, apáczá 81, világi pap 141. A szatmári jezsuita társházból négy áldozár tanított a szatmári főnöveldeben; a kegyesrendűek száma tett M.-Szigeten 5 és Nagy-Károlyban 8. A Ferenczrendűek kaplonyi zárdájában volt 5, a nagy-szölősiben 4 s a nagybányai kisebbrendű szerzetházban 7; a szatmári irgalmasok ápolójában (Misericordiani, ord. seti Ioannis de Deo) 2 atya és 6 testvér (frater). A páczák (Sanctimoniales filiae s. Vincentii a Paulo, = a páli szent Vincéről nevezett irgalmas nénék) voltak a szatmári törzsházban huszan és jelölt 17; ezeken kívül működött a szatmárnémeti „Hildegard“ nevű intézetben 5, az ungvári növeldeben, melyet néhai Haas Mihály 1859. okt. 4. ünnepélyesen meggyitott, 4, a munkácsiban, melyet a most nevezett püspök 1859. év nov. 19. beiktatott, szintén 4 s a szigetiben 3. A szatmári főrendházhoz tartozik azonban összesen 81 tag, kik még a nagyváradi, károlyfejérvári, bártfai, győri, füleki, rozsnyói, és pozsonyi növeldekben üdvösen működnek.

A szatmári püspökség alakítása óta keletkeztek Beregvármegeében következő új parochiák: a sáros-oroszi 1810, márok-papi 1836. és a tövisfalvi (draosinai) 1863-ban.

Bereg megyében egykor élt szerzetesek.

Első királyaink idejében, úgy látszik, e megye akkori vadon erdőborította területén csupán egyes a világtól elvonult remetek tartózkodtak, nem azonban rendszerezett szerzetesek. Nyoma van annak különben, hogy itt hajdan az ispotályosok vagy a János lovagrendűek (Equites hospitalarii) valamint a nép hágyományos állítása szerint, a XIV. század elején eltörölt tempomos vitézek (equites templarii), léteztek*), kiket a nép közönségesen vörösbarátoknak nevezett azért, mert e rend jeles vitézei házi öltönyül veres csuklyás kamzsát, a mellen nagy fehér keresztet, olvasót és hosszú kardot s szakált viseltek, míg hadi öltözetök veres palástból s vas pancélos lovagöltözékből állott. A János-rendűek (a későbbi róduusi lovagok,) kiket II. Géza a 12. században hozatott be hazánkba, Tarpán is birtak alapítványi jószágot. A szerzetesek tüzetesebben csak később, az Árpádház kimultával a trónra lépett idegen királyok alatt kezdenek külföldről ide szállinközni; különösen a 14. század második negyedében e megye rengetegeiben is keletkeztek egyes kolostorok részint fejedelmi személyek, részint gazdag magányzók kegyeletéből, különösen midőn Otto Károly az Anjou háznak sarja 1320-ban Erzsébettel, Lokietek Ulászló, lengyel király leányával házasságra lépén, ennek folytán a lengyel korona is a magyarhoz kapcsoltatott s e végből a fejedelmi ház a szomszéd lengyelországgal gyakran érintkezhén, itt a határszélen gyakran tartózkodott, s így azon ga

*) Schaeatismus dioec. Szatmár. 1864. 144.

daságból és fényből, mely az országra kiáradt, némi rész e megyére is kisugárzott: a vidék mind anyagilag, mind szellemileg emelkedni kezdván.

Főleg Erzsébet volt az, ki megyénkben e tekintetben nagy lendületet tett, ő Munkácson, de kivált Beregszászon, hol udvart is tartott, gyakran megfordulván, a műveltség és felvilágosodás terjesztésére, a kor akkori szelleméhez képest az által tett nevezetes intézkedéseket, hogy e megyében több kolostort alapított. Így Munkácson, Beregszászon, Kis-Beregen s valószínűen Tarpán is meglepítette a Pálrendű szerzeteseket, építetvén számokra kolostorokat, ugyszintén Beregszászon apáczazárdát. A szerzeteseket, úgy látszik, Lengyelországból hozta be, mert a beregszászi Domokos-rendű barátok törzsháza Szent-Szaniszló tiszteletére alapított. Itt a domosékon kívül még a Ferencz-rendűek is birtak rendházzal.

Csakugyan a 14. század közepén Koriathovics Tódor alapítá Munkács közelében a Csernekhegyen Bazilita-rendű monostort s mint Thuróczi állítja, ily apácza-zárdát is. Mindezekből immár most esupán a csernekhegyi kolostor áll még fen, a többi a hosszú ötszázad zajos folyamában teljesen elenyészett.

Szabadjon nekem a hajdankor e tisztes intézményeit a régi emlékek alapján ha csak ködfátyolképekben is előtűntetni.

I. A beregszászi dömések.

Mikor enyésztek el a Beregszászon hajdan létezett templomvitézek és Szent János lovag-rendűek, bizonytalan; azonban, mint állittatik,*) később ezek helyére a 14. században a dömések telepedtek, kikre, valamint a Ferencz-rendűekre birtokaik is szállottak volna. A dömések itteni rendházuk Szent-Szaniszló tiszteletére alapított Erzsébet királyné által, kiknek valamint a hasonlónevű apáczáknak itt s a szomszéd Kigyóson tetemes birtokot adományozott, melyet ők a 16. században történt elűzetésükig megtartottak. — 1552-ben megújították a dömések a leleszi konvent és Oroszi Demeter királyi ember által kigyósi birtokuk határára Ardó felől, mely okmányban**) ők így említettnek: „Religiosi fratres

*) Rup. Jakab, Magy. orsz. helyr. tört. II.

**) Leleszi lev. Prot. Met. No. 23.

praedicatorum in claustris beati Stanislai martyris in oppido Beregszász degentes;“ annál inkább, mert már elebb, 1545-ben kétség vált e határ, midőn Büdy Mihály, munkácsvári főnök Longodár és Nagy-Bereg felől a leleszi konvent küldötte Megyeri György és Kisguti Benedek kir. ember közbejöttével bejáratta a határt, mely alkalommal a nevezett barátok, névszerint Ladáni Gergely főnök (prior), Makrai Péter éneklész (cantor) és Beesei Jerom áldozár Kőrösberek nevű helynél ellenmondának*). E birtokban különben a szerzetesek II. Ulászló által is megerősítettek, ki a dömések számára oly rendeletet adott ki, melynél fogva a király Anna nevű hitvese emlékezetére hetenkint kedden Szent Anna segítségül hívása mellett Istennek felajánlandó mise fejében Beregszászon és Kigyóson tartózkodó zselléreknek és jobbágyainak az előbbi fejedelmek által engedményezett kiváltságaikat továbbra is helyben hagyta**). Ez alapon tartoztak tehát az újbátori és papucezai lakosok az itteni szerzeteseknek és részben az ispotálybelieknek dolgozni és adózni. A papok házaikhoz dolgozók mintegy 40 telken laktak,***) legalább ennyi iratott össze 1648-ban urbérileg. Ezekon felül bírták a helybeli dömések és Ferencz-rendűek az okrai prépostság jövedelmét, mely a tatárdulás előtt virágzott s romjai Oltva-Apáti mellett maiglan szemlélhetők; e vagyon reájok alapítványilag, VI. Kelemen pápa levele szerint, még a 14. században ruháztatott. Birtak azonfelül a szerzetesek a Mindszent utczában több telket s így e városban gond nélkül éldegéltek, mint a fenmaradt azonkoru gunyversekből is kitetszik; mi több, a földesuraság hátrányára még boraik kimérésével is foglalkoztak§). Mindennek a reformatio véget vetett, annyira, hogy 1568-ban már a kolostor nem létezett, azt a Ferencz-rendű zárdával együtt dálnoki Székely Antal elfoglalván, mi ellen azon évben Beregszász város közönsége a leleszi konvent előtt tiltakozott§§). Ugyan is 1568. (feria 5. post. fest. beat. Innocent. Mart). Kamancsi Sebestyén beregszászi bíró és Eördegh Mátyás deák hites a város nevében előadták a leleszi konvent előtt, hogy Székely bizonyos beiktatási írat alapján egy királyi ember és az esztergomi káptalan küldötte által a Beregujfaluntól (Kis-Beregen) régóta fenálló, szűz Mária tiszteletére emelt Pál remete rendű szerzet kolostora minden javaiba s jogaiba beik-

*) Leleszi lev. 24. és I. 418.

***) Rnp. i. m.

****) Munk. urad. lev.

§) II. Lajos kir. 1518. arata a városi lev.

§§) Leleszi lev.

tattatván, ez alapon ő a Berégszászon a Szentháromság-rendű s a Szent-Szaniszló tiszteletére emeltetett, de a zavaros időkben elpusztított kolostor birtokát is követelte, anélkül, hogy erre neki különös beiktatási parancsa lenne; miért is e dömések s a megyei szolgabíró tiltakozása daczára, 1567. decz. 20-kán lovas és gyalog fegyvereseivel a kolostort erőszakosan elfoglalák annak telkével s szőlőivel együtt, akkor az itt létezett s szintén nem rég elpusztított s most Pozsonyban tartózkodó Ferencz-rendűek kolostorát s azoknak Akol és Szunyoghegyen levő szőlőit is elfoglalván. Daczára ennek Székely még 1572-ben is birta a dömések vagyonát, hová szép hat szőlő, kert és a barátok földje nevű tag tartozott*); sőt 1572-ben, daczára annak, hogy Körösbányai Ferencz és Palkonyai Mátyás dömések az elfoglalás ellen ismételve tiltakoztak, nyilvánítván, hogy erőszakkal elűzött társaik Nagy-Szombatra a Szent János czimű rendházba menekülni kénytelenítettek**), Székely, az elfoglalt birtokot elosztá Szabó Illés, Korhai Pál, Kovács Mátyás, Borbély János, Varga György, Kovács Péter, Bodák István, Vásáros László, Konyhás Márton és Ferenczi Tamás közt, a közönség és földesuraság hátrányára; végre 1572-ben e birtok Székely Gáspár és Boldizsárnak adományoztatott,***) Vékey Ferenc és Ibrányi Ferencz hűtlensége folytán elvételén ezekről az olcsvai birtok is és 1574-ben Székely Antal nejének Magi Zsófiának és fentebb nevezett két fiának adatván a dömések és ferenciek kolostorával együtt.

1573-ban Veráncz Antal esztergomi érsek Eperjesen május 20. kelt iratában meghagyta a leleszi kontventnek, hogy Melegh Boldizsárt csanádi választott püspököt s leleszi prépostot iktassa be a neki ő felsége által adományozott beregszászi elpusztult dömés és ferencrendű kolostorok s tartozékaik birtokába; a dömés kolostorhoz Kigyós helysége, néhány szőlő, zsellérség és kert tartozott s megjegyeztetett, hogy ezeket az előtt Ferdinánd adományából ideiglenesen Székely Antal birta, de ez Szabolcsmegye közönsége s vajai Ibrányi Ferenc panaszára fej- és vagyonvesztésre íteltetvén, a visszaesett birtokot ő felsége Meleghre akkép ruházta át, hogy azt a két kolostor visszaállításáig birja s jövedelmelmeiben a még élő szerzeteseket részesítse Székely alapítványaihoz képest. A beiktatáshoz kijelöltettek királyi emberekül Büdy Mihály és Farkas,

*) Budai kam. lev. 108. cs. 1. sz.

***) Beregmezei levéltár, 1570. jkönyv és 51. cs. 86—87. sz.

***) Rup. id. m.

Bilkei Máté, Daróczi Szeráf és István, Lónyai János, Ferenc és István, Bögányi Miklós, Szalay Simon s Kölcsei Gáspár és János. Ennek folytán a beiktatási határnap kitűzetvén s arra a leleszi konvent részéről Diáki Gál és királyi emberül Lónyai János megjelenvén, érdeklött szomszédokul meghivattak: Bucsui Ferenc, Kerepezi István, Homoki Boldizsár és András, Tarnóczi Simon, Majthényi Gergely, Dékán Gergely beregszászi főbíró, Óriás János jegyző sat.; a megtörtént beiktatásnál hivei által Székely Antal neje s nevezett fiai ellenmondatván.

Ugy látszik, Székelyné még 1588-ban is sokat birt a papi vagyonból, mert 1588-ban a beregszászi határon levő Barátokföldre nevű birtok jutott róla fiainak.

1578-ban a szepesi kamara Mágócsi Gáspárnak 4500 forintért z. logképen átírta a dömések beregszászi és kigyósi birtokát, melyet ő még 1573-ban 3000 frt fejében birtokába vett.**) A beiktatást 1579-ben eszközlé Ványai Mojzses, leleszi áldozár és Tarnóczy Simon kir. ember.***) Egy 1588-dik évi összeírás szerint tartozott a beregszászi dömések kigyósi birtokához 34 jobbágy házhely és szőlők a Bányahegyen és Bakfilesen.***) Idő multával a 17. század elején az új nemzedék már csak hírből ismeré az itt létezett szerzetesek emlékeit, mennyiben egyes földrészletek barátok földjének mondattak s a paputezai lakosok is többé nem a papoknak, hanem a földesurnak dolgoztak, miért, az 1613-ki urbér szerint,§) gr. Eszterházy Miklós idején az uradalomtól a szőlőmivelésért két köböl buzát kaptak. Midőn végre a béke teljesen helyre állt, 1741-ben az országban élő domokos-rend egy kérvényt nyújtott be a kormányhoz az iránt, hogy a zavaros időkben rendtársaitól erőszakosan elvett beregszászi székház, templom s a kigyósi birtok adattassanak annak vissza, mi azonban eredményre nem vezetett.

2. A beregszászi Ferenczrendű szerzet.

(Religiosi fratres minorum ord. b. Francisci confessoris.)

Mikor keletkezett e szerzet a Szentháromságról címzett s bold szűz Mária tiszteletére alapított itteni törzsháza, bizonytalan;

*) Budai k. l. 1066. cs. 10. sz. és 1068. cs. 3. sz.

**) Leleszi lev. Prot. Stat. XI. M. 134. sz. és budai k. l. 445. cs. 14. sz.

***) U. o. 65. cs. 1. sz.

§) Munk. urad. lev.

annyi kétségtelen, hogy ő szerzetesek, kiket a nép közönségesen „fekete barátok“-nak hitt*), megkülönböztetésül a szomszéd Kisberegén tanyázott, csuklyával ellátott fejér kármzás pálosoktól, — a XIV. század végén már itt léteztek s így valószínűen, Erzsébet királyné által behoztattak; a XV. században virágzó kolostoruk volt s birtak fekvő vagyonnal is. Így egy 1523-ki okmány szerint, egyik szőlőjük a Hosszuhegyen feküdt, egy másik az Akol és Szunyoghegyen, melyeket később Székely Antal birtokolt.***) Birtak e szerzetesek az 1530-dik évi adóösszeírási lajstrom szerint Kövesd táján Zádón nevű birtokot. Ferdinánd király Pozsonyból, 1550. febr. 10. meghagyta a kamarának, hogy a beregszászi barátoknak 32 forintot alamizsnakép fizetessen ki. (Tört. tár. 1881. II. füzet 255. lap***). A reformatio megzavarta csendes életüket, meny nyiben Petrovics Péter által még 1552-ben kiszorítottak lakhelyükről; mindamellett makacsul szegültek ellen az új hittenjesztésnek s a környéken rejtőzködve, a hitujítás ellen működni meg nem szüntek; sőt némely tagjai vallási buzgalmoktól annyira elragadtattak, hogy 1571-ben Kálmáncehi Sánta Márton ref. esperest az elfoglalt templomban szónoklat közben nyíllal átlövék.

A rend itteni kolostorát Petrovics hívei váracsnak kezdék átalakítani és erősíteni; miért is 1553-ban I. Ferdinánd meghagyta Bereg megye közönségének, hogy ez átalakítást meg ne engedje§). Később hasonlóul kezdte eljáráni Székely Antal, ki az itteni megerősített templomot erőszakoskodásainak védhelyeül használá, mi ellen több birtokos felszóllalván, Miksa király az 1569. év 49. t. cz. szerint§§), az erőség elrontását megrendelte, meghagyván a rendeknek, hogy Székely hatalmaskodásait a legközelebbi nyolcadon soronkívül megvizsgáltatván, az ítéletet foganatosítsák. Ő hatalmaskodását Beregszászon az által is tanusítá, hogy 1567-ben a király számára gyűjtött lovas és gyalog csapataival, december 20-kán a dömések és Ferencziek vagyonát erővel elfoglalá§§§); mi ellen a városi előjáróság tiltakozott, 1570-ben a munkácsi vár udvarbírája követelte e birtok visszaadatását*), míg végre 1573-ban Magócsi Gáspárnak kezére zálogképen került**).

*) Munk. ur. lev. 1613. urb.

**) Prot. dom. par. Beregsz. 14.

***) Budai Kam. lev. Liber 15. Tom. VII.

§) Ugyanott 744. cs. 20. sz.

§§) Corpus Juris H. I. 541. lap.

§§§) Megyei lev. 1570. jkönyv.

*) U. o.

***) Leleszi lev. prot. 21. H. 32.

A néphagyomány, de különösen az 1778. évi egyházi látogatási jegyzőkönyv szerint, azon telek, melyen most a ref. templom és gymnasium áll, e szerzet birtokához tartozott; rendháza pedig, ugyanazon adat szerint, a mostani városháza mellett, az uradalmi lak déli végén állott, a mikor a kolostor romjai, pinczéjének boltzatai, még jóllátszottak, eladván e falakat a térrel együtt Hoffner Ignác akkori lelkész gróf Schönbornnak 30 forintért.

3. A beregszászi pálosok.

E város dél-keleti végén állott a Pál remete rendü szerzetesek kolostora (Eremitae ordinis sancti Pauli primi eremitaе;)*) sőt mondják, hogy az itteni rendháznál volt a helynökség, mely alatt a máramarosi perjelség állott. Verántz Antal érsek 1573. levele szerint, akkor e társház is már feldulva volt.

1568-ban a város előljárósága tiltakozván Székely Antal hatalmaskodásai ellen, kiemelte, hogy ő a dömés és ferenczrendűek birtokain kívül, a város határánál állott s egykor a bld. szüz Mária tiszteletére emeltetett remete-féle kolostort is elfoglalta.**)

4. A beregszászi domokos-rendü apácák.

Az itteni nagy templom nyugóti bejáratánál, a Vérke jobb partján ott, hol jelenleg a lelkész-lak áll, annak előtte a XVI század közepéig egy kis kápolnával ellátott szerény köépület állott négy parányi zárkával és szűk folyosóval ellátva, mely a Szaniszló tiszteletére czimzett, domokos rendü apácák egykori zárdája volt. Ezeket is, kétségtelenül, a XIV. században Erzsébet királyné a szomszéd lengyelországból hozta be és javadalmakkal ellátta. Annyi bizonyos, hogy 1366-ban már meghonosodva voltak s valamint Beregszászon, ugy a szomszéd Kigyóson levő alapítványi birtokaikból éltek. Ez évben ugyanis panaszt emeltek ez apácák („religiösae dominae claustris beati Stanislai Martyris de Luprechszásza“)

*) Schematismus dioecesis Szatmar. 1864. pag. 41.

***) Prot. dom. par. Beregsz. 14. lap.

Erzsébet királynénál, hogy Konák István és Muzsaji Gyula fia János, Kigyós felől új határt állítottak s ez alkalommal az apácák itteni birtokuk egy részét illetéktelenül Muzsajhoz csatolták; miért is a királyné meghagyta Visegrádon, Egyed ünnep utáni hatodnapon, 1366. évben Debrői Miklós udvari vitézének (militi noster) s a leleszi konventnek, hogy az igazságot derítsék ki, s a netán tévesen állított határvonalat, nem tekintve semmi ellenmondásra, rontsák el s újat állapítsanak.*) E szerzet azután több századon át fenállott s a XVI. század közepeig virágzott. Ekkor azonban a reformatio áramlatától végkép elsodortatott s birtokai idegenek kezére került.

Timon és Thuróczy László (231. lap) állítják, hogy Domonkos-rendű barátok és apácák hajdan Munkácson is lettek volna, ezeknek azonban nyoma már okmány és emlékekkel nem támogatatik.

5. A munkácsi Pál-rendű szerzet.

1329. alapított Erzsébet királyné Munkács közelében,**) annak keleti határában, a Kerepecz folyó felett emelkedett magaslaton, mely akkor tölgyfákkal borított vadon volt, egy kolostort, mely hegy az itt lakott pálos szerzetesekről később Pálhegynek elneveztetvén, ily néven a később szőlőtőkékkel beültetett hely maiglan ismertetik. E kolostor, mely kétségtelenül, az akkori divathoz képest, fából volt építve, a Pálhegy északnyugoti sarkán, szeliden emelkedő lejtőn állott, alatta halastó terült el, melyet később, midőn a rendház megszűnt, a vár urai foglaltak el s a szőlővé változtatott területet, az alatta levő halastóval együtt a XVI-XVII. századokban a Rákóczyak s a vár koronkinti birtokosai használták. Majd eldaraboltatván a szőlők, ezeket most Kovács Gáborné, a Doktor és Illés-család s déli szélén e sorok írója bírja. Ugy látszik, hogy e társház jóval a protestantismus fejlődése előtt enyészett el, mert annak nyoma a XVI. század okmányaiban egyáltalában elő nem fordul.

*) Lelesz. Prot. A. I. 24. sz.

***) Catal. ord. pag. 33.

6. A munkácsi egykori apácák.

Turóczy László*) állítja. hogy Koriathovics Tódor munkácsi herceg neje Dominika vallásos érzületből a Csernekhegy átellenében magasló bércezen, tehát a mai Szarka nevű hegy ormán, Bazilita-rendű szerzet hölgyei számára kolostort épített volna. E rendház történetére vonatkozó egyéb adatok teljesen ismeretlenek.

7. A tarpai Pálrendűek.

Ugy látszik, hogy a XII. században a templomosok és később a János-lovagrend vitézei birtak itt jószágot, ha nem állandó lakhelyet; annyi bizonyos, hogy a II. Gejza alatt hazánkba beköltözött János vitézek itt birtokoltak; ugyan is a XIV. században I. Lajos olasz hadjárata alkalmából a ródiak iránti háladtosságból hazánkban az auraniai perjelséget alapítván,**) ez Tarpán tetemes jószággal láttatott el, mely hihetőleg a megszüntetett templomos rendüekről maradt fenn. E perjelség alapítványával együtt a Nagy Mihályi Eödön családnál volt tovább egy századnál,***) mennyiben még 1470-ben is okmányilag említették. Zsigmond király alatt 1417-ben beiktattattak a szomszéd Márok-papi helységben birtokolt Várdai családdal rokon Báthory Péter fiai a Tarpai családról maradt itteni helység felebirtokába, mely család később itt templomot építtetett, vagy a meglevőt bővítette, mint azt a déli ajtó feletti cimere igazolja. Az itteni pálosok§) tehát ki által alapítottak, bizonytalan. Lehet hogy maga Erzsébet királyné, ki 1353-ban e helységet bírta s itt főlovászmestere Marochuk, ki egyszersmind Beregvármegye főispánja is volt, lakott, adott lételt az itteni Pál rendű kolostornak, melynek nyomai a városon kívül annak déli részén, maiglan is látszanak; vagy pedig azt egy századdal később a Báthori család alapította. Ugy látszik azonban, hogy az itteni rendház még a protestantismus fejlődése előtt enyészett el. A levéltárakban, ugyszólván, mi nyoma sem maradt fenn.

*) Hist. Hung. 154. lap.

***) Corpus Juris, II. tit. 54. és Pray de prioratu Auranae 13. lap.

§) Lelesz, Prot. VI. E. No. 38.

§) Catal. ord. S. Pauli pag. 32.

A kis beregi pálosok.

A százados tölgyfákkal borított Borsova völgyét nagy erdőség borítja még jelenben is, ezek közt kiválók a tárgyra célzó nevekkel bíró Pap mocsár, püspökerdő s a többi szép tölgyerdők, melyek Nagy-Bereg körül a lapályon és kisebb-nagyobb dombozatokon szétterjednek. E tájon, ha az utas Komlóstól Beregszász felé a Borsova csendesen ömlő folyó jobb partján Felső-Remetén át elhalad, Alsó-Remete nevű helységet ér el, melynek dél-keleti szélén a Borsova partján egy alig 40 ölnyi magaslat emelkedik, melyen terjedelmes romokat láthatni. Az onnan jól kiegészített téglákra, durván faragott darázs és tajtkő törmelékre, köhalmazra és egyes gödrökre talál, melyeket, ha a szemlélő mint én 1872. aug. 23-kán tévém, figyelmesen megvizsgál, a romok alakot nyernek s a felkutatott alapfalak után indulva, a hajdani épületek ábráit is képzelheti. E romok a mostani g. k. templom szentélyétől mintegy 50 ölnyi (94. s. m.) távolságra állnak Kenéz Iván és Vaszil kerteiben 54 öl hosszú és 23 öl széles téren. A főépület hajdan nyugotról keletfelé nyult akkép, hogy elejét a kolostor és keleti szélét a templom kerek szentélylyel foglalá el; a templomhoz négyszögű sekrestye volt csatolva észak felől s e megett oldalt két más kisebb épület, talán cseléd-lak állott. Az alapfalak kiásásából itt-ott támadt gödrökből kiemeltem egyes vastag, barna téglákat és ily henger alakú cserepeket. A helyet jól ismerő lakosok beszéltek nekem, hogy 1856-ban még ölnyi magasságon állottak a falak, melyeken festések is látszának s hogy azokat akkor ledöntvén, innen legalább 140 öl követ hordottak el az új templomra, de azonkívül is a munkácsi földesuraság már az előtt Beregszászba s a körötte levő falvaiba vitetett faragott köveket nagy mennyiségben; hogy a főépület közepe táján a földtalajon mintegy 6 ölnyi hosszúságban téglából készült csatorna húzódott, mely a belső udvarból vezet le a vizet. A domb éjszaki lejtőjén égetett agyag és törmelékek közt különféle vastagságu, korongon készült irlával bevont és halványsárga cserepeket láttam, mik közt, mint Kenéz beszélé, egy lábnyi (32 cm.) hosszú, keskeny, fenkőtartó alakú agyag-hengerek is találtnak.

A néphagyomány szerint, Salamon király a XI. században e

környék rengetegekben bujdosott és mint remete tartózkodott volna.

Valjon az 1333. pápai tizedek rovatában előforduló „parochia de Eremita“ alatt nem ezt kellessék-e érteni, az előzmények alapján, állithatni, annál inkább, mert e lelkészség a rovatban azon helyek sorában fordul elő, melyben a luprechtszászi is; Alsó-Remete pedig Beregszásztól alig másfél mértföldnyire fekszik.

E romok tehát hajdan a Pál-rendű szerzetesek kolostorául szolgáltak, kiket Erzsébet királyné 1229-ben az akkor kétségtelesen rengeteg erdők laktalan vadonában megtelepített s számukra a zárdát Szűz Mária tiszteletére emelteté*), hol ők azután a zárdá alatt folydogáló Borsova vizen lisztörölő malmot is építettek, mely századokon át fennállott. 1393. Mária királyné Bereg és Almást egy kolostorhelylyel és egyházi kegyuri joggal a Huszla és Osztra havasokkal együtt Nagy-Mihályi György fiának Jánosnak s férfi örökösének adományozta**).

1456. évben Hunyady János kormányzósága idején rablók támadták meg a szerzeteseket itteni magányukban, s a kolostort felgyújtván, minden ingó vagyonától megfosztották. Ennek következtében a kárvallott papok panaszt emeltek Pálóczi László comesnél, ki Kassáról 1456. Mátyás apostol utáni szombaton kelt iratában meghagyta nemes Bacskai Istvánnak, hogy segítségre szólítsa Dolhai Ambrust és Jánost, a szentmiklósi vajdát s vegye üldözőbe a Nán és Thrusz Rethneth nevű rablókat s orlóí lakosokat, annál inkább, mert az előbb nevezett jobbagynál a szerzetesek két rablott lovukat is megtalálták, s elfogatván őket minden módon még kizsákmányolással is vallattassa ki büntárseiket, kiket minden kegyelem nélkül bitófákra akasztasson fel s az elvett tárgyakat adassa vissza***).

1473-ban beiktattattak a szerzetesek Homok helység negyed-részének birtokába, melyet a nagyváradi káptalan előtt az ő részökre Homoki Demeter bevallott. Az ünnepélyes átadásnál működtek a Leleszi konvent áldozára és Komlósi Tamás kir. ember§). 1478-ban pedig Kusali Jakesi György fiai János és László megintetik a pálosokat, hogy a náluk zálogban levő nagy- és kis muzsaji birtokot a pénz felvétele mellett bocsássák vissza§§).

*) Catal. mon. S. Pauli 33. lap.

***) Budai kam. levéltár NR. 861. es. 44. sz.

§) Lelesz, Prot. C. II. 18. sz.

§§) Lelesz, Prot. Stat. P. N. 279.

§§) U. o.

1484. ismét beiktattattak a szerzetesek Nagy-Muzsajban egy részbirtok használatába, valamint 1485-ben a néhai Kovászói Balázs deákot illetett nagy muzsaji birtokba teljes joggal; a beiktatást eszközlék István, leleszi áldozár és Komlósy János kir. ember*); midőn pedig 1488-ban Kállay János N.-Muzsajban beiktattnék ennek másokkal egyetemben a kisbereg-i pálosok is ellenmondottak**).

1552. évben a pálosok itteni kolostora még érintetlen volt; ugyan is azon évben a beregszászi dömések kigyósi birtokuk határát megújítván, erre a kis-bereg-i szerzetesek részéről ott megjelentek Baráth Gergely, Károlyi Péter és Bartha István áldozárok***), jöllehet már elébb 1546-ban nagy-muzsaji birtokrészök miatt perbe keveredtek; ugyan is e birtokok Matusznai Györgynek és Pálnak adatván zálogba, e miatt a pálosok ellenök visszahelyezési keresetet indítottak; azonban a per folyamában a zálogösszeg felvételére megidézett szerzetesek nem jelenvén meg, makaesszágilag elmarasztattak s a birtok ellenfeleinek megítéltetett§).

Az új hit terjesztésével kifejlődött zavargások mind érzékenyebben kezdének a pálosok nyugalmaára hatni; minek következtében, nehogy vagyonuktól végkép megfosztassanak, 1561-ben Zápolya János Zsigmond beleegyezésével a Székely Antaltól felkért s Ferdinándtól nyert kis-bereg-i egész kolostor, Hodos és Bereg helységek s a tamásráraljai szőlőhegyen volt szőlőjük teljes birtokába Báthory György iktattatott be, minthogy e fekvő javakat Mátyás a kápolnai helynök és Lőrincz a kis-bereg-i kolostor perjele 500 arany forintért eladták Báthorynak§§).

Ez időben a kolostor is feldulatott s Ferdinánd még 1559-ben dálnoki Székely Antalnak adományozta e rendház minden birtokát, melyben ő az esztergomi káptalan küldötte s királyi ember által beiktattatott§§§); nem sokára azonban ruszkaí Dobó István és Domokos kézdék Székelyt birtoklatában háborgatni, kinek panaszára azután Ferdinánd 1562-ben eltiltotta nevezetteket attól, hogy Székelyt azon kilencz jobbágytelek használatában nyugtalanítsák, melyeket az előtt a pálosok birtak Muzsajban, de elrontatván kolostoruk, a király további tetszéseig Székelynek ado-

*) Lelesz, Prot. P. N. 271. és 278.

***) U. o.

****) U. o.

§) Rup. Jak. id. m.

§§) Rup. id. m.

§§§) Budai kam. lev. 219. os. 5. sz.

mányoztattak*). Székely e királyi kegy és adomány alapján azután mindinkább ügyekezett birtokát gyarapítani, s hol szép szerével nem boldogullhatott, ott lovás és gyalog fegyvereseivel erőszakosan tett foglalásokat**). E helyzetben a Pozsonyba menekült barátok azon reményben, hogy a zavarok lecsillapodtával vagyonukhoz visszajuthatnak, felvették Székely Antaltól 200 magyar forintot s összes vagyonukat, melyhez Nagy-Beregen egy ház, Kis-Beregen kolostorhely, Borsova-vizen malom s Muzsajon jószág rész tartozott, a bekövetkezendő visszaváltásig neki átíraták a pozsonyi káptalan előtt. Azonban csakhamar megbánván e tetteket, a birtok bitorlása s a beregi lakosokon elkövetett erőszakoskodásai miatt a zálogbaadás moghiúsítása végett az egész Pálos-rend folyamodott a felséghez***); hasonlóul közbejárt Oroszi István is Muzsajról; ennek ellenében azonban 1570-ben Fritsch János ügyvéd Székely Antal nevében akkép nyilatkozott, hogy az ezen barátoktól elvett birtok immár nem őket, sem Oroszi Istvánt, hanem egyedül ő felségét illoti s 1571-ben ismételve eltiltatta Dobó Istvánt is e vagyon használatától§). 1573. mégis felsőbbleg megintetett Székely, hogy felvéren 50 forintot, a kolostor javait adja vissza§§).

E közben azonban Székely Antal hűtlenség miatt vagyonától megfosztatván, a tőle elkoboztatott javak közt 1574-ben előfordulnak a kis-beregi Pálosok elhagyatott kolostora, az alatta folyó Borsova vizén állott két kerékü malom telkével együtt sat.§§§) 1588-ban a Pálosok vezérfőnöke István az egész rend nevében a leleszi konvent előtt a kisbereg-i elpusztított monostort (dirutum monasterium), tartozékaival együtt t. i. a muzsaji és benei összes részeket, beregszászi nemesi telket, a kisbereg-i említett malmot s a beregszászi három, Fogas, Telki és Szeg-nevű szőlőket s kaszálóikat Beregen, Beregszászon, Bereg-Ujfaluban, Nagy-Muzsajon és Benében sövényházi Móricz Balázsnak és utódainak ezer magyar forintban a monostor visszállításáig elzálogítá.§§§§)

1603. a rend vezérfőnöke a beregi kolostort tartozékaival együtt Daróczy Ferencznek és Székely Boldizsárnak adta zálogba, 1614-ben megbízván Zaicz pálrendü atya Daróczyt, hogy a vissza-

*) Bud. kam. lev. 926. cs. 37. sz.

***) Leleszi levéltár Prot. 21. N. 32.

****) Rup. id. m.

§) Beregm. lev. 67. cs. 15. sz.

§§) Rup. id. m.

§§§) Bud. kam. lev. 757. cs. 19. sz.

§§§§) U. o. 1741. cs. 36. sz.

váltást eszközölje, mi azonban nem sikerülvén, 1618-ban gróf Forgács Zsigmond a visszaadás iránt parancsot intézett Pálffy Katalinhoz, Daróczy özvegyéhez, végre 1630-ban, az erdélyi fejedelemnek élte fogytáig átengedett hét vármegye átvételére kiküldött királyi biztosok a kisbereg-i javakat visszaadták a rendnek, mely azokat később elidegénítvén, annyira elosztattak, hogy részeik immár teljesen ismeretlenek.

Ugy látszik, a Pálosok még Sztrabicsón is birtak egykor, mert 1687-ben Marin Istvánnak bevallák azt a leleszi konvent előtt*).

A társház egyik kis harangja, mely hajdan a kis-bereg-i magaslatról hangzott le a távol rengetegbe, intvén lakóit imára, jelenben a kigyósi ref. templomnál álló haranglábon csüng s ily feliratot visel: „Sanctus Paulus, ora pro nobis.“

---

*) Leleszi levéltár.

Görög katolikus egyházi ügy.

Hogy a kereszténységet megelőzőt korban e tájon pogány szlávok tanyáztak, arra emlékeztetnek, nem csak a különféle nálok most is divatban levő ünnepi és halotti szokások, szertartások játékok és babonák, milyenek a kupajlo, szobotki (Szent János ünnepély, jul. 5.), hanem a pogánykorból fenmaradt sok szentkutat és források (svjatyji vodi, svjatyji kernici) és néhány helynév, mint Bogoszlav nevű hegyorom, Voloszkoje, melynek etymológiája a régi orosz pásztor istenére „Volosz“-ra visszavezet. E divatozó pogányátok: „Zbyj tja perun“ (üssön meg a mennykő) szintén erre vonatkozik. Nem rég hagytak fel azon szokással is, hogy az eltemetett mellé étellel, vagy itallal telt cserepedényt, csuprot helyeztek, mi az őskori pogány sirokból ritkán hibázik.

A kereszténység terjedésekor, mely időben fogadták e táj lakói a szereteten alapuló új hitet: adatok hiányában biztosan megállapítani nem lehet; annyi bizonyos, hogy a magyarok bejövetele előtt itt már keresztények laktak s hogy az itteni szláv népek leginkább a Photius, konstantinápolyi pátriarcha idejében, a IX. század egymástól elszakadt, latin és görög szertartású s illetőleg a nyugoti és keleti egyházak közül, ez utóbbinak lettek hívei. Nagy befolyással voltak erre Method és Cziril szláv apostolok, hittérítők buzgó működései, kik azon elvet, hogy minden nép saját nyelvén dicsérje az istent, hirdetvén, ez által tömérdek követőkre találtak.

Valótlannak tartom azonban némely írók azon alaptalan álli-

tását, hogy a honfoglaló magyarok közül is legtöbben a görög szertartásu egyházhoz csatlakoztak, hogy maga Bulesu és Gyula vezérek is annak hódoltak, sőt mint némelyik állítja, még maga Árpád is a keleti hitet követte volna; mert mint Mészáros Károly, a magyar oroszok történetében (37. lapon) naivul mondja, különben a pápa meg nem engedi vala, hogy ő egy orosz hercegnőt vegyen feleségül!

Valószínű, hogy e században az e tájon elszórtan lakott oroszok, a kárpát aljai szlávok (tótok) s a Tisza melléki bolgárok közül sokan a keleti szertartásu keresztény hiten voltak, sőt az előbbiek, t. i. a ruthenek, annak annyi századon át folyvást hívei lenni mai napig sem szüntek meg. Az is bizonyos, hogy a XI. században Czerulár Mihály, konstantinápolyi patriarcha szakadási kísérletei folytán, a XII. század elején Kálmán király alatt a szláv nyelvű katolikusok közül többen határozottan a latin szertartásu egyházhoz tértek, míg mások, mereven ragaszkodtak nemzeti nyelvükön tartott szertartásaikhoz. Ez utóbbiak közé sorozhatók az e tájon és a Szepességen lakó oroszok elődei is, kik Kálmán és később II. István királyok alatt a szomszéd orosz és lengyelországból bevándorolt ruthenekkel folyvást gyarapodtak. Majd a XIV. században Nagy Lajos idejében, Koriatovics Tódor podoliai és Litván herceg befolyásával új telepítések történtek, különösen Beregvármegyének az oláhoktól elhagyatott számos helységeiben, kik az előbb beköltözöttekkel együtt mostanig itt nyugodtan élnek s mind egyházi mind községi ügyekben szláv nyelvüket háborítatlanul használják.

Hogy azonban a XIV. század végén s a XV. század elején az e tájon élt éhitűek a római katolikusok által még keresztényeknek sem tartattak: igazolják azonkori okmányok. Így 1418. évben kelt egyik végrehajtási levélben, mely szerint Haraszti Erasm. királyi ember Bálint nevű leleszi szerzetessel együtt a Perényi Péter országbíró által, erőszakoskodás miatt Dolhai Bogdán ellen hozott s vagyon-elkobzásra szóló ítélet végrehajtatott, előfordul e kitétel; „Item aestimarunt in possessione Sarkad 11 sessiones jobagionales populosas et 5 desertas ac sine aedificiis, unam curiam nobilitarem, duas capellas ligneas, unam videlicet Christianorum cum turii lignea aliam Ruthenorum, ambas cum cimiterio et sepultura“. Ehez hasonló kifejezés használtatott a makariai keresztény és ruthen fajttemplomokat ille-

tőleg*) s arra enged következtetést, hogy az óhit e tájon is alárendelt állást foglalt el.

Ebből egyszersmind az is tűnik ki, hogy ez időben Bereg megyének a ruthenek-lakta felvidékén ezeknek külön templomaik s így papjaik is voltak. A Koriátovics által a Csernek hegyen Munkács közelében alapított Bazil-rendű orosz szerzetház tagjai is kétségtelenül terjeszték a vallás szent igéit, valaminthogy e herceg neje is gondoskodott arról, hogy az általa állítólag Munkácson alapított apácák lányok nevelésével foglalkozzanak.

Annak nincs nyoma, hogy megyénk s a vidék oroszainak a XV. századig külön püspökjök lett volna, ők valószínűen addig a premiszlei püspöki hatóság alatt állottak. Első munkácsi püspökül Ulászló király alatt 1491-ben János említettik, kit azután szakadatlan láncolatban követnek, a többiek a jelenkorig. Azonban az említett században a ruthen lelkészek már mindinkább szaporodtak, jóllehet sorsuk s társadalmi állásuk a közjobbágyokétól nem sokban különbözött. S épen azért méltán esodálkozhatni, hogy a protestantismus, mely Bereg megyében csakhamar oly termékeny talajra talált, a ruthenek közt viszhangot nem keltett s rájuk ugy szólván semmi befolyást sem gyakorolt.

Ama vakbuzgóssággal hatásos rajongásnak, melylyel a ruthen nemzeti nyelvén gyakorolt vallásához oly mereven ragaszkodik, tulajdonithatni, hogy e nép egyáltalán mi kedvet sem érzett a hitujításra. Kétségen kívül papjaik s a XV. század végétől a csernek-hegyi kolostorban lakott püspökeik is voltak nagy befolyással hivaik összetartására, kik elhagyatottságukban őszintén s szeretettel ragaszkodtak a köztök atyai szerepet vitt s velök egy sorsban részesült szegényes lelkészeikhez. De az is bizonyos, hogy jóllehet a florenci és ferrárai 1439-ki zsinatok határozatai következtében a nyugati és keleti egyházzal való „Unio“ eszméje terjedni kezdte, e tájon e felekezeti elv ujítás sem talált nyílt fülekre s teljes kétszázadnak el kellett mulnia míg végre itt is tért foglalhatott.

Már a XVI. században különösen a Hát vidékén számos rendszeres lelkészség (parochia) létezett; a Makariain és Sarkadin kívül például 1523-ban már Dragabartfalván, 1565-ben Szolyván, e század végén Duszínán, Sztrojnán, Holubinán és Ploszkon népes lelkészségek voltak. E században oly nagy mértékben kezdtek a papok szaporodni, hogy némely helységben aránytalanul sok mű-

*) Leleszi levéltár Prot. Act. B. B. II. N. 24.

ködött, míg más vidéken egy sem találtatott. E papok, kiket a nepek (s az urbéri adatok szerint, az akkori hatóságok és tisztek is) batykóknak, mi atyát jelent, ezimeztek, a műveltség és tudomány igen alacsony fokán állottak és sokan csupán a czirill-betűkkel nyomtatott lythurgikus orosz könyveket olvasták, más tudományból és a hittanból pedig csekély vagy épen semmi ismeretekkel sem bírtak; s hogy a jobbágy telken megluzódott ily batyko a jobbágygyal hasonló ur dolgot végezni, későbben pedig a földesuraságnak évenként egy nyestet 2—4 forint értékben beszolgaltatni köteleztetett, az akkori urbéri összeírásokból kitünik.

Az 1649. évi ily urbarium szerint, özvegy Rákóczy Györgyné Lorántfi Zsuzsána alatt találtatott a szentmiklósi kastélyhoz tartozott 33 helységben volt 30 papon kívül, a munkácsi uradalom területén, 186 községben, külön 84 batyko, kiknek kezein 35 jobbágytelek találtatott; ezeknek volt 128 fiok, 106 lovuk, 327 ökrük, 69 tinójuk, 189 tehenök, 770 juhok, 649 sertésök, és 136 méhkasuk. Nem lesz érdektelen talán azonkoru papok neveit is elősorolni. Így Munkácsen voltak Pap Péter és Márton, Oroszvégen Pap Mihály, Szolocsinán Kalabijka Gergely, Uj Bisztrán Ziesko Prokób, Izvoron Uchal Vaszil, Ploszkón Lizárecz Demeter, Prekresznán Szucsárszky Simon, Nagy Rosztokán Pap János, Szkotárszknán Ruszin Koszty; Hukliván Pap Demeter, Kanován Csupovicz Kószty; Talamáson Pap Lukács, Volóczon Olexikovics Prokóp, Tibaván Pap Sztánko, Roszoson Pap György, Pavián Janovics Vaszil, Sztrojnán (akkor Koziva) Sándor Péter; Melniesnán Hriczikovics György, Nagy Bisztrán Pap Lázár, Nagy Bresztón Pap Simon, Bukovinkán Holeza Lukács, Nagy Lánfalván Pap Ferencz és Pap Miklós, Papfalván Pap Demeter, Fogarason Pap Mihály és András, Sztánfalván Pap Szaniszló és Pap János, Závidfalván Oláh Miklós, Oláh Tamás és Hodos Pap Demeter; Hátmegen Pap Koszty, Sándor Péter és Márton Lázár, Feketepatakon Pap Lukács, Medenczén Pap Máté, Pap Demjén és Pap János, Ardúházán Pap Ferencz, Pap István, és Csupor István; Dragabartfalván Juszko Mihály és László, és Roszpopa Lázár; Nyiresfalván Thomás Ferencz, Bartházán Pap Ferencz idős és ifjabb; Pisztraházán Pap Lukács, Makarián Pap Mihály, Sarkadon Pap Mihály, Lucskán Pap Miklós, Pap Demeter és Pap Simon; Sztrabiesón Pap György, Pap Dienes és Pap László; Ruszkóczon Pap János, Bubuliskán Pap Ferencz és Pap Péter; Userlenón Pap János, Lankán Pap István, Kis Ivániban Pap János, Nagy-Lohón Pap Kozma, Hribóczon Pap

János, Nagy-Mogyoróson Pap László, Kis-Mogyoróson Pap Ferenc, Trosztaniczán Pap Száva, később Tega Demeter, előbbi Lengyelországba visszamenvén; Szidorfalván László Pál, és Csokoly János, Felső-Vizniczén Pap Pál, Pap Gergely és Pap Mihály, valamint Ferencz, János és Pál; Közép-Vizniczén Puskás Péter, Alsó-Vizniczén Pap János, Dunkófalván Pap Péter, Zimbrilován Pap László, Kockaszálláson Pap Prokóp, Iglincen Pap László, Kis-Belebelén Pap János, Csabinán Csabinai László, és Alsó-Hraboniczán Pap Péter.

E jegyzékből az tűnik ki, hogy némely helységben egyszerre három, sőt F.-Vizniczén öt pap is működött s hogy a 84 batykó közt 57 „Pap“ vezeték nevet viselt, mi arra enged következtetést, hogy a községbeli jobbágyfi, ha papnak felcsapott, elhagyván családi nevét, az akkori magyar szellemhez képest, az állásához illőbb Pap nevet vette fel. Ez világosan kitetszik a trosztaniczai jegyzetből, hol Pap Száváról ez észrevételei foglaltatik: „ez lengyelországi volt és visszament;“ tehát jövevény létére itteni tartózkodása idején magyar vezeték névvel élt. — Lippai esztergomi érseknek 1654-ben Rómába tett jelentése szerint, a felső magyarországi orosz papok hatszáznyi létszámából esett Beregmegyére 150.

A schismaticus orosz papok sorsa anyagi és szellemi tekintetben nem kis mértékben kezdte javulni az 1649. április hó 24-én Ungváron Rosztosinszki Partén Péter vezérlete alatt Munkácsmegyének 63. papja jelenlétében történt „Unio“ következtében, mely szerint az annyi századon át a római katolikusoktól elszakadva élt görög szertartású hivek a római kath. egyházzal ismét következő feltételek alatt egyesültek: 1. hogy a görög szertartást ezen-tul is megtartják; 2., hogy püspökeiket választhassák s a pápák megerősítsék és 3., hogy a római egyház minden jogaiban és kiváltságaiban azzal egyenlően részesüljenek. E hit-egyesülésről 1652. január 15. tétetett jelentés Rómába X. Ince pápához, ki Partént, a püspöki széken meg is erősíté. E jelentésben, melyet Ladomirszky Elek makovicai, Rosztovicky György homonnai, István szerednyei, Ivanovics Dániel uzani, Philippovics Elek szuopkói főesperesek aláírtak, kiemeltetett, hogy az egyesülés létrehozásában tevékeny részt vettek 1648-ban Kisdy Benedek egri püspök s annak helyettese Jászberényi Tamás jezsuita, később Lippay György egri érsek és Tarnóczy Mátyás váci püspök. Azonban eleintén a hitegység zilált állapotban szilárdított s csak lassan és nehezen kezdett szilárdulni, sőt a fanatizált hivek és papok közül sokan még ellenszegülni is merészkedtek, nyilvánítván, hogy a pápa által meg-

erősített püspököt egyházi fejedelmöknek elismerni nem akarják. Évtizedek mulva is jelentkeztek ellenszegülések s a szakadársághoz való ragaszkodás jelei, annyira, hogy 1689-ben a fellépők ellen erőhatalom is alkalmaztatott a kormány részéről; s e miatt 1692-ben De Camellis József g. e. püspök szükségesnek látta az általa Munkácsen tartott zsinaton az egész orosz nép nevében ujjalag kimondani az egyesülést*).

Az unio következtében már Lipót cs. és király alatt is különös kedvezményben részesültek a lelkészek, mi hova tovább bővítettett. 1655-ben III. Ferdinánd a munkácsi kamarai jövedelemről Partén Péter püspöknek évi járadékul 200 frtot rendelt**).

Hogy a vidék protestans főurai gyanus szemmel nézték a hit-egyesülést, Taraszovics Vazul püspökön Rákóczy György által elkövetett kegyetlenségből is tűnik ki. Ugyanis e lelkes munkácsi püspök a protesztantizmus fénykorában kettőztetett buzgósággal ügyekvék hiveit összetartani, hitőkben szilárdítani s e végből az egyesülésre buzdítani, sőt ő maga is, hogy tetteleg egyesüljön, vállástétel végett a jászói konventhez utazott. Ez okból, de valószínűleg azért is, mert a munkácsi várhoz az előtt csatolt, hajdan a csernekhegyi monostorhoz tartozott Bubuliska és Lauka helységet visszakövetelte, valaminthogy Rákóczy már akkor az iványiakat attól, hogy a püspöknek bortizedet adjanak, eltiltá s e miatt Taraszovics tiltakozott. Rákóczy a tulbuzgó protestans felindulván, Balling János várkapitánya által őt 1640. decz. 13. a csernekhegyi kolostor templomában, misézés közben az oltár elől, Joó Mihály hadnagy alatt kirendelt várbeli fegyveresek által elfogatta s a nép botrányára teljes diszöltözékében a városon át a várba hurczoltatta, őt méltóságától s javadalmaitól megfosztottnak nyilvánítván. Az áldozatul esett főpap sokáig szenvedett a börtönben, annak daczára, hogy III. Ferdinánd király Ratiborból 1641. febr. 22. kibocsáttatása iránt Balling kapitánynak rendeletet küldé. E meghagyása azonban, valamint a nádor utján ismételve tett közbevetései a kívánt sikert nem eredményezvén, 1641. aug. 21. kelt megbizólé-
véllel Eöry Zsigmond, soproni alispánt küldé Rákóczyhoz Erdélybe.

*) Az itteni egyesült g. katolikusok e szerint elismerik a római pápa egyházi főnökségét; püspökhatósági szervezetük a latin szertartásuak mintájára van szervezve, saját püspökeik és érsekeik alatt állanak. Tanáikra nézve hiszik a szentléleknek nemcsak az afyától, hanem a frutól is származását és a purgatoriumot. Egyebekben nézeteik a gör. kel. katolikusok hitelveivel nagyobb részben megegyeznek.

***) Budai Kam. levéltár. N. R. 927. cs. 36. sz..

Végre Taraszovics 1642. április elején visszanyeré szabadságát; a püspök azonban nem sokáig élvezé nyugalját, mert Balling őt javadalmi élvezetében háborgatni meg nem szünt; miért is panasza folytán Ferdinánd, ki magát ez okmányban a magyar papság védnökének mondja, ez ügyben Rákóczy fejedelemhez Bécsből, 1642. apr. 29. kelt iratával fordult, nemkülönbén orbovai Jakusith György, egri választott püspök és hevesi főispánnak, midőn Rákóczy fia menyegzőjére követül küldetett, Ferdinánd irásban kiadott utasításában meghagyá, hogy a fejedelemhez érven, őt nevében megkérje, miszerint elődeinek, a jezsuita-rend iránt tanusított hajlamát követve, azoknak Erdélybeni létüket ne akadályozza és hogy Taraszovicsnak elvett vagyonát adassa vissza s őt jövőben ne üldözze. E püspök azonban mindennek dacára sem szabadulhatván meg a folytonos zaklatástól, a püspökségről lemondott, az itteni monostort elhagyá s Ferdinánd beleegyezésével Kállóra vonult s a Bécsben 1643. apr. 29. kelt irat szerint a szepesi kamarától 200 forintnyi évjáradékot huzott.

Az 1672. évi urbéri feljegyzés szerint, Báthory Zsófia birtoklata idején találtatott a munkácsi uradalomhoz tartozó helységekben összesen 84 egy feleségű és 9 második feleségű pap, kik nyestek helyett váltságul 404 frtot fizettek. Tíz évvel később, Thököly Imre alatt 1682. évben találtatott a nevezett uradalom területén 107 batyko, nevezetesen a felsővidéki ispáni kerületben 36, a krajnaiban 26, bartháziban 7, lucskaiban 5, kajdanóiban 6, bubuliskai-ban 12 és a vizniczeiben 15; ellenben orosz deák (honnan a maiglan divatozó „gyúk“ = énekléstanító, ludimagister elnevezés) csupán 4, u. m. 1 a lucskai, 1 a krajnai és 2 a vizniczei kerületben. A batykok tartoztak évenként összesen 108 s az orosz deákok öt nyestet beszolgáltatni, egy nyestnek váltságdíja 4 frtban számítatván.

Ezen urbárium szerint második feleségű papok voltak ezek: Holdos János Zavidfalván, Terkács András Kutkafalván, Balogh János Deskofalván, Pap Mihály Kerepeczkén (Felső-Schönborn), Lengyel János Koresován, Lengyel Pap János Krajna Martinkán és Pap Sándor Papgyörgyfalván; ezekről azonban megjegyztetett, hogy mivel mint másodsor nőültek a papok tiszte szerint nem szolgálhatnak a templomban: parasztteher viseléssel tartoznak s oda viszaszoroztassanak.*)

*) Munkácsi urad. levéltárban levő eredeti.

Ez alkalommal az urbérösszeirő uradalmi tiszteknek a g. kath. papságot illetőleg ez adatott utasításul: „Némely faluban 2—3 batyko is van, holott elég lenne egy is, és nem is igen hasznos az, hogy valamely jobbágyból lett batyko (holott sokszor nem is alkalmazható arra), egy nyest-adással, a többi ur szolgálattól mindjárt felmentse magát; azért az olyanok levelében bejegyezni kellene, hogy valameddig bizonyos ecclesiája nem leszen, addig szolgálni tartozzék.“

„Ha valamely batyko paraszt-telken lakik s a földesurtól levél által nem mentetett fel, a telek-adót fizetni köteles; azonfelül tartozik a nyestet pénzzel, ha a templomhoz (czerkum) való szabad helyen lagnék is megváltani; ezzel tartozik akkor is, ha jövevény, mert a földesur határáról él mind maga, mind marhája. Insuper úgy tudatik, hogy akár jövevény, akár jobbágyból lett batyko legyen, de a munkácsi jószágban akárhol lakjék, tartozzék a nyest-pénzzel, ha uraink ő ngok kegyelmesen meg nem engedik. Item minden batyko tartozzék egy heti ganajozást praestálni ott, a hova a tiszték rendelik, vagy a helyében egyéb munkát végezni, ezen lábor, noha három batyko leveleiből kihagyattott, mindazon által observáltott, a mint a felsővidékbeli esperes elismeri mostan.“

A felsővidéken pedig e tekintetben földesurilag következők rendeltettek:

1. Ha valamelyik jobbágynak a fia batyko leszen, és ő ngátul census-levele lesz batykoságára, azzal az ő atyjának paraszt-szolgálatja és adózása találtatik, de akkor nem, ha az atya öcsese vagy bátyja egy kenyérre állnak vele. — 2. A batyko telkére ha valamely atyafiai vonták magokat: mindenkor külön kenyérre kell őket vinni s a censust és árendát reájok limitálni. — 3., a jobbágyból lett batykonak, ha irástudatlan paraszt és házasságot ér, ugyancsak paraszt-teher alá kerül ezentul, mert ebben is eddig sok ravaszság volt.“ S e viszony sokáig fentartott így sőt nyoma van, hogy még 1761. évben is megkereste a munkácsi g. k. püspök az uradalmi főtisztséget, hogy a papok fiait (popovics) a jobbágyi szolgálatoktól mentené fel, mi azonban nem engedtetett meg . . . .

1691-ben találtatott a szentmiklósi uradalom területéhez tartozott 33 helységben következő 17 orosz pap: Szent Miklós Pap Mihály, Kölcseinben Pap János, Szolyván Pap Demeter, Hársfalván Pap Simon, Holubinán Pap Miklós, Polenán Kucsik:

Luka, Pudpolóczon Pap Fedor, Hankoviczán Pap János, és Pap Péter, Paulován Pap János; itt ez évben rendeltetett parochia-telekül a Puskarovicz-féle $\frac{1}{3}$ pusztatelek; — Alsó-Vereczkén volt pap Popovics Mikita, Laturkán Pap János, Tisován Pap Gergely, felső Kís-Bisztrán Pap János és Tökésen Pap István, a repedei megürült. Felső-Vereczkén akkor lelkészi illetőségül a kihalt Dubrinicz-féle jobbágytelek utalványoztatott; Laturkán a Kopolicski-féle, Tisován a Ruszim György-féle, F. K. Bisztrán a Bombrinics István-féle, Zsdenován a Ruszin András-féle, végre Serbóczon a Trisko Mihály-féle elpusztult telek.

Ez időben a folytonos háboruk következtében a felvidéki községek lakossága tetemesen megfogyván s a telkek, mennyiben birtokosaik, részint Galicziába, részint az elpusztult Zemplén s azzal határos vármegyékbe költöztek, néptelenné válván, ez okon a papok is szegénységben sinlődtek, s azért az urbéri rovatokban majd mindenik batykónál ez őszinte megjegyzés olvasható: „Ez szegény ember (t. i. a pap), azért adója is 4 forint helyett csak 2 frt legyen“.

Lipót király 1692. aug. 23. megrendelése, hogy a g. k. papok a jobbágyi szolgálatoktól mentesíttessenek, veréssel ne illettessenek, sőt a római k. papokkal egyenlő tisztességben tartassanak; gyermekeik szabadok legyenek, ha önként paraszt-telekre nem szállnak; a lelkészek földjei az összeírásból vétessenek ki sat. Lipótnak e kegyes intézkedését később VI. Károly 1720. aug. 13., valamint az 1721. pozsonyi országgyűlés is megerősíté.

1728-ban a munkácsi és szentmiklósi uradalmak a gr. Schönborn család birtokába jutván, ez a g. k. egyház-ügyet minden alkalommal gyámolítani ügyekezett. 1765. okt. 7. Olsavszky Manó püspök közbejárására azt határozta a földesuraság, hogy az uradalom területén minden parochia belsőtelekkel, három szobából álló paplakkal, hat marhára való istállóval és 12 holdnyi külső földdel láttassék el, aránylagosan az éneklészek is javadalmaztatván. A pap fiuk és ha egynél több éneklész lenne, ezek az 1723. 69. t. cz. értelmében az uradalommal külön egyességet kössenek, különben földesuri hatalom alatt fogván maradni.

Ez alkalommal a papi mellék járandóság (stola) is következően állapított meg: a lelkész részére, nagyobb temetéstől 51 kr. kisebbtől 24, szónoklattól 51, keresztelés és avatástól 18, misétetéstől 18, esketéstől 51, halotti zsoltárolvasástól 51 krajczár, evangéliumok olvasásától 4 frt. — Kántordak járt nagyobb te-

metésnél 24, kisebb 12 és templombani segédkezéstől 6 krajczár. Ez árszabály 1836-ig tartott, a mikor az ugynevezett conventiós értékű pénzre emeltetvén, a stola ekkép szabályoztatott: avatás 24, házassági hirdetés 9, házassági elbocsátó levél 18 kr., esketés 1 frt 8 kr., avatás 12, nagyobb temetés 51, kisebb 24, gyászmise 51, evangelium olvasás 4 frt, zsoltárolvasás a halottnál 30 kr; diszes temetésért szónoklattal szabad díj (libera stola), mi azonban öt forintot felül nem haladhatott; kisebb temetés 24 kr., énekes mise 42, olvasott mise 21, házfelszentelés 51 kr.

1767. több orosz térítő (missionarius) megjelent e megyében, kik Beregszászban nyilvánosan szónakoltak s ajtatosságaikat testök kinzásával s kereszt-hurczolással kísérték. A következő évben Alsó-Vereczke vidékén predikáltak a pogányok ellen (Munkács urad. levéltár).

1781-ben volt a munkácsi és szentmiklósi uradalmak területén összesen 59 lelkészség.

Ez időben, nevezetesen 1787-ben, a töméntelen ünnepre, mik a jobbagyokat nem kevésbé visszatartóztatták a munkától és különben is sok visszaélésre nyújtottak alkalmat, a kormány, figyelmét kiterjeszteni kezdvén, azon évi febr. 20-kán legfelsőbb elhatározás folytán a helytartótanács $\frac{633}{7596}$ sz. a. kelt intézménye által csupán a következő ünnepek tartása engedélyezett: január 1. 6. 30. (Bazil, Gergely és János). febr. 4. (gyertya szentelés), márt. 25. (gyüm. oltó bold. asszony); április 23. (György), június 24. (Ker. János), 29. (Péter Pál), jul. 20. (Illés), aug. 6-án Ur szine vált., 15. (Nagy bold. asszony), 29. János fejevétele, sept. 8. Kiszasszony napja, 14. Kereszt felmagaszt., okt. 26. (Demeter), nov. 8. (Mihály), 21. Bold. asszony avatása, decz. 6. (Miklós), 25. N.-Karácsony, 26. B. asszony eljegyzése és 27. (István vértanu); ezen kívül: nagypéntek, husvét hétfő és kedd, Urmennybe menetele és pünk. hétfő. Tényleg azonban a g. k. hívek következő ünnepeket megülnek, u. m. január 6. 7. 8. karácsony, 18. vizkereszt, febr. 11. három érsek, 14. gyertyaszentelő nagy boldogasszony, április 6. gyümölcsoltó b. asszony, május 5. György, július 6. szent János, 11 Péter- Pál, aug. 1. Illés, 18. ur szine változása, 20. István, 27. Nagyboldog asszony, sept. 10. János fejevétele, 20. Kiszasszony napja; 26. Keresztfelmagasztalása, október. 13. Mária ünnep, nov. 20. Mihály őrangyal, decz. 3. Boldogasszony avatása, 18. szent Miklós; azonkívül Krisztus menybemenetele, nagypéntek, husvét 1. 2. 3. és pünkösöd 1. 2-ik napját.

Egy 1792. évi összeírás szerint akkor g. k. lelkész Munkácsón Kutka János, Nagy-Lohón Szabó József, Bubuliskán Peplanovics Mátyás, Hribócson Kustán János, Nagy-Mogyoróson Steficska Péter, Puznyákfalván Siskovics Vaszil, Pappfalván Pap András, Nagy Ábránkán Szakallovics János, Feketepatakon — Hátmegegen Niffor János, Ardánházán Manajló Elek, Medenczén Mesko András, Nyiresfalván Cserszky János, Drágabártfalván Visesák Elek, Závídfalván Tibolt Lukács, Sztánfalván Visesák János, Nagylányfalván Orincesai Péter, Pisztraházán Fazekas Mihály, Makarián Csöpej János, Remetén Ortutai Illés, Beregszászon Zámberszky Mihály, Uj-Dávidházán Orlay Mihály, N.-Lucskán Humenovics Mihály, Sztrabicsón Kremniczky János, Rákoson Verebessy Tódor, Ruszkóczon Jajkun Tódor, Iványiban Desko János, Oroszvégen Desko Gábor, Podheringen Cserszky János, Selesztón Halász N., Felső Vizniczén Szidor János, Dunkofalván Visesák Vaszil, Szuszkón Popovics Gergely, Szentmiklóson Jávorszky András, Holubinán Likovics Mátyás, Szolocsinán Sipovics János, Ploszkón Dolhay Pál, N. Bresztón Sztankovics Mátyás, Repedén Hrabár György, Szolyván Kossun Gergely, Hársfalván Boksay János, Sztrojnán Krecsun András, Duszinán Mihovics János, Kis Martinkán Hrabár Tódor, Hankoviczán Feninecz Tódor. Alsó Vereczkén Kovordányi Elek, Hukliván Grigásy Mihály, Szkotárszkan Szuszt'a Tódor, Volóczon Futsár András, Felső Vereczkén Komárniczki István, Verbiás-Petrusoviczán Kossun Simon, Laturkán Griga Elek, F. K. Bisztrán Pinzeli Mihály, Pudpolóczon Petyuk János, Serbóczon Hiszem János, és Nagy Rosztokán Serban Bazil; összesen 56.

†1798-ban a helytartótanácsnak jul. 25. 14,342. sz. a. kelt intézménye folytán kinevezett egyes bizottság által a megyében levő g. k. parochiák rendezése és a meglevő leltározása és összeírása megrendeltetvén, az eljáró bizottság tagjaiul működtek: Kutka András munkácsi esperes, Lyahovics János lucskai, Szidor Tódor beregszászi, Grilóczy András jánosi, Kossun Gergely szolyvai, Sztankovics Markus bresztói, Vaszko Lukács rosztokai és Polyánszki György falucskai lelkészek; a világiak részéről pedig: Neupauer Samu, urad. ügyész és Bornemissza Imre szolgabíró. Ezeken felül a felső vidékről csatlakoztak Grigássy Mihály huklivai pap és vereczkei kerületi esperes és Kovordányi Elek, alsó vereczkei lelkész. Ezeknek jelentése szerint találtatott lelkészség (parochia) Bubuliska, F. Viznicze, Nagy Mogyorós, Patkanócz, Kálnik, Iványi, Zsukó, Bákos, Holubina, N. Bresztó, Kis Martinka, Beregszász, Puz-

nyákfalva, Szolyva, Makaria, Serbócz, N. Rosztoka, Bukócz, Duszina, Munkács, Maszárfalva, Ardánháza, Kövesd, Kisfalu, Ignéc, Kisalmás, Ploszkó, Sztrabicsó, Kovászó, N. Leányfalva, Nyiresfalva, Laturka, Szentmiklós, Szajkófalva, Jánosi, Uj Dávidháza, Dunkofalva, F. Kis Bisztra, Alsóvereczke, Pudpolócz, N. Ábránka, Pappfalva, Oroszvég, Hátmeg, Miszticze, Remete, Bilke, Hukliwa, Hankovicza, Szkotárszka, Ilosva, Podhering, Szelesztó, Hársfalva, Volócz, F. Vereczke, Iloncza, Fekete patak, Drágabártfalva, N. Lueska, Dobróka, N. Lohó, Závidfalva és Dobos helységekben összesen 64. Az uklinai Polenára kápláni minőségben és a zsumói Capóczkára véleményeztetett áttétetni, hol régi parochiális háztelek még volt. Mindezen lelkészi állomásokon a bizottsági jelentés szerint alig egykettő kivételével, a paplak szalmával fedett szűk faházikóból állott, a templomok pedig kivéven a munkácsit, kálnikit, szolyvait és szentmiklósit mind fából valának építve; Uj Dávidházán és Ilonczán pedig akkor állítottak kőegyházak.

Ez idő óta a lelkészségek évről évre mind szellemi mind anyagi tekintetben emelkedtek, de ujak alapítása által számban is szaporodtak, úgy, hogy 1830-ban Beregvármegyében már 77 találtatott jelesül.

1. a beregszászi alesperesi kerületben	7	anya	és	37	fiókegyházközség
2. borsovai	"	"	9	"	5
3. bubuliskai	"	"	12	"	21
4. krajnai	"	"	14	"	20
5. munkácsi	"	"	12	"	58
6. szolyvai	"	"	11	"	23
7. vereczkei	"	"	12	"	36
összesen	"	"	77	"	200

65,453 lélekkel.

Negyven év mulva, t. i. az 1870. évben is ugyanannyi lelkészség találtatott, lévén.

1. a beregszászi kerületben	9	anya	és	51	fiókközség
2. borsovai	"	"	8	"	5
3. bubuliskai	"	"	11	"	17
4. krajnai	"	"	11	"	26
5. munkácsi	"	"	8	"	40
6. szentmiklósi	"	"	8	"	36
7. szolyvai	"	"	10	"	4
8. vereczkei	"	"	12	"	40
összesen	"	"	77	"	219

80,299 lélekkel.

Megyénkben van jelenleg összesen 49 lelkész, (parochus) 28 helyettes (administrátor,) 2 káplán és segéd (coadjutor.) Azonkívül találtatik a csernekhegyi monostorban 7 áldozár és 4 ujoncz és a miszticzeiben 5. atya és egy felnem szentelt végzett hittanhallgató „frater“ minőségben.

Az 1863. nov. 21 kelt püspöki rendelet szerint a lelkészek illetményei és stola járulékai ékkép állapították meg:

1. minden gazda ad évenként terméséből a papnak 2 s az éneklésznek 1 vékát;

2. minden telkes gazda tartozik évenként szolgálni a papnak egy igás napot.

3. házas zsellér ad a papnak 1 és az éneklésznek fél véka termést; —

4. ugyanaz dolgozik a papnak évenként egy napot; valamint

5. a házatlan zsellér csupán egy napi kézi munkát végezni köteles.

6. azon helyeken, melyekben az 1806. összeírás szerint, a hivek tüzi fát adni köteleztettek, ezt jövőre is teljesíteni tartoznak; ugy szintén ott, hol az akkori összeírás szerint az ágybér készpénzben fizetni határoztatott, az azontul is így beszolgáltatandó. Ha többen egy kenyéren élve művelik a telket, az egész háznép egy telkes gazdának tekintetik. A külön kenyéren levők közül a családtagja telkes gazdának, a többi házas zselléreknek tekintetnek.

Azon megállapítás szerint jár a papnak az avatásért 50 kr., hirdetésért 51 kr., házassági elbocsátó levélért 50 kr., tisztek és

más tisztés rendüek esketésétől 5 frt., a telkes gazdák és iparosoktól esketésért 3 frt., a zsellérektől 2 frt.; a rendes, nagyobb, mellékszertartások nélküli temetésektől a tisztés rendüektől 5 frt, gazdák és iparosoktól 2 frt, zsellérektől 1 frt. Énekes misétől 1 frt., csendes misétől 50 kr., a szüle és kised megáldásáért 50 kr., avatásért 50 kr., a hullának koporsóba tételeért 1 frt; a temetés előtt a testnél elmondott egyes evangelistáért 3 frt., a temetés folyama alatt elénekelt evangéliumokért állomásonkint 40 kr., a gyászbeszédért és bucsuztatóért szabad díj (libera stola,) legfeljebb azonban 5 frt., a Lázár feltámadásáról szóló evangélium elénekléseért 1 frt., a viznek kisebb szerü megszenteléseért 1 frt., a ház megáldásáért 1 frt. Az éneklész dija 10 krtól 40-ig váltakozik, s csupán a zsolosmák elmondásáért a halottnál igényelhet 1 ftot és ha azokat el is énekli, 2 frtot.

Nem lesz érdektelen itt művelődési szempontból megemlíteni, hogy az 1876-dik évben Beregmegye területén találtatott 77 anya s 238 fiókközség mellett, 44 lelkész, 31 helyettes lelkész, (adminisztrátor,) 75 anya, és 61 fióktemplom; ez utóbbiak közül a megye különböző vidékein fa templom anyaközségben 30, fiókközségben 32, kőtemplom 74, fából épült paplak pedig 23; építés alatt van 10 kőtemplom.

Munkácsi görög katolikus püspökség.

Hogy a jelenben Ungvártt lakó g. kath. pöspök elődei a XV. századtól fogva három viszontagságteljes évszázadon át, részint a Munkács melletti csernekhegyi monostor szűk zárkáiban, részint a XVIII. század közepén Munkács városában tartózkodtak s hogy ez okon az egyházmegye is e nevet viseli, köztudomásu.

A püspököket illetőleg említésre méltó, hogy a diszes névsort János nevű püspök nyitja meg; ugyanis II. Ulászló király a munkácsi Miklós tiszteletére alapított görög szertartásu egyház hatósága alatt volt összes lelkészeknek, 1491. évben kelt rendeletében meghagyta, hogy ők János nevű püspöküknek mindenben engedelmeskedjenek s minden jövedelmeket neki kiszolgáltassanak*). E püspök a csernekhegyi monostorban lakott s valószínűleg a bazilitarendből való volt; minthogy pedig János a királyi kibocsátványt maga javára tulzottan akarta érvényesíteni, a körtvélyesi zárda Gelász nevű főnöke panaszára, Ulászló, Budán, András napján 1498-ban, minthogy János püspök az ügy elintézésére kitűzött határidőben előtte meg nem jelent, akkép rendelkezett, hogy Gelász további intézkedésig, előbbi javadalmait élvezze s magát minden zaklatások ellen védje.

I. Ferdinánd Bécsben, 1551. okt. 1. kelt iratával munkácsi püspökké László nevű papot nevezte ki; továbbá azon évi okt.

*) Hevenesy gyűjteményei M. S. E. E. Tom. XVIII. 119. lap. Nagy Imre szíves közleménye szerint. Az eredeti okmányok a pozsonyi káptalan levéltárában, a 11. táskában, 1—17. sz. a. őriztetnek, hol azokat 1877-ben felhasználtam. A rajta levő jegyzetek szerint a XVII. század első felében a przemiszlei püspökségnél őriztettek.

9. Bécsből kelt iratában meghagyta az ország földesurai és tisztviselőinek, László munkácsi püspöknek különösen a máramarosmegyei göröghitű lakosok elleni panaszára, hogy alattvalóiktól a püspököknek teljesítendő fizetésekét beszedetni engedjék.

Továbbá a nevezett fejedelem, Pozsonyból, 1552. márczius 15. meghagyta „egregiis et nobilibus universitati populorum ruthenorum“ szintén a fent nevezett püspök panaszára, hogy a nép között a házassági elvállásba bele ne avatkozzanak, a minthogy több eset adta magát elő, hogy lelkészi befolyás nélkül többeket a világiak bizonyos összeg befizetése folytán a házassági kötelék alól feloldottak. (U. o. 124. lap).

1556. Báthory György, Szatmár és Szabolcsvármegyék főispánja (datum in arce Erdőd, die cinerum) meghagyja Máramarosmegye tisztviselőinek, hogy az itteni kolostorban levő Larius (Hilár) nevű ruthén-püspököt bebocsássák s jövedelmeit élvezni engedjék. (U. o. 128. lap). 1558. jul. 3. Gyulafejevárról tudatja Izabella királyné Bëregvármegyével és munkácsi praefektusával, hogy Lariona püspököt és a ruthén papokat mindennemű adófizetés alól fölmentette. (U. o. 126.). II. Zápolya János pedig Gyula várából 1561. jan. 25. megengedi, hogy Hilár püspök magának utódot választhasson s inti az ő hitű híveket, hogy annak mindenben engedelmeskedjenek. (U. o. 128.). E névtelen utódnak azonban sokan hódolni nem akarván: Miksa király Pozsonyban, 1569. okt. 23. meghagyta a munkácsi görög egyházmegyében lakozó birtokos uraknak: hogy a püspököt tiszte gyakorlatában s az egyházi látogatások alkalmával ne gátolják. (U. o. 130 lap). A mint-hogy ugyanakkor legfelsőbbleg meghagyta Bay Ferencz, munkácsi praefektusának és Szent Benedeki János udvarbirájának, különös panaszára a munkácsi püspöknek és egyházának, hogy miután tőlük lovakat, róka- és nyest-bőröket zsarolnak, a püspököt az egyházi látogatásban akadályozzák, a cathedaticumot és más jövedelmeiket magukhoz vonják, az egyházi hatóságot ők gyakorolják, dika fizetésre és mindenféle paraszt munkára a papokat szorítják: mindezeket tehát szoros felelet terhe alatt tartózkodjanak. (Ugyanott 132.).

1597. márczius 29. Prágából Rudolf király meghagyta mindannyi hatóságoknak, hogy László püspök és több görög barát Prágából visszautazván, őket utjukban szabadon bocsássák. (U. o. 134.); csakugyan ez évben sept. 27-ről Ebersdorfról Mátyás főherczeg, Magyarország és Ausztriai kormányzója, a püspök panaszára

mindenkit eltiltott attól, hogy ezt egyházi hatósága gyakorlatában s működésében gátolják (U. o. 137.). Ez okmányban László „Episcopus-nak Ruthenorum ritus graeci“ mondatik*). 1601. márczius 26. ugyanazon király parancsára a szepesi királyi kamarának és a huszti kapitánynak kormányzóilag meghagyatott, hogy Sergius munkácsi g. püspököt jogai gyakorlatában oltalmazzák. (U. o. 139.).

1601. április 28. Kassáról meghagyta Gonzaga Ferdinánd, a felsővidék főkapitánya az ország tisztviselőinek, hogy ő Sergiust, ruthen püspököt a munkácsi kolostorral együtt oltalmába vette, azokat tehát jogaik gyakorlatában ne háborgassák s háborgatni ne engedjék. (U. o. 140.). 1606. decz. 17. Kassáról pedig Bocskay István erdélyi fejedelem Homonnai Drugeth Bálint grófhhoz, seregei fővezéréhez és Magócsi Ferencz, tanácsosához hasonló tartalmu meghagyást intézett a nevezett püspök és egyháza érdekében. (U. o. 142.); nem különben decz. 18-ról is e buzgó fejedelem Sergius püspököt és hozzátartozó munkácsi klastromban lakozó orosz papokat oltalma és gondviselése alá vette. (U. o. 143.).

1606—1618-ig Euthim működött itteni püspökül; ennek érdekében nagy lucsei Dóczi András főkapitány s a felső vidék vezére biztosító okiratot adott Eutich munkácsi püspöknek, midőn a havasalföld felőli részek megvizsgálásával megbizatott, minek figyelembe tartására a szatmármegyebeli oláh egyházakat is utasítá**). (U. o. 144.).

Bethlen Gábor fejedelem Munkács várában, 1623. febr. 10. kelt irata szerint, melyet titkára Kovácskovics István is ellenjegyzett, Petroniust megerősíté a püspöki széken és pedig Bereg, Ung, Szabolcs, Zemplén, és Máramaros vármegyék területére nézve őt vallási buzgósága miatt fejedelmi kegyére méltónak találván; kikötötte azt mégis, hogy holtaiján ne csak hozzá, hanem utódaihoz is tántorithatlan hűséggel viseltessék s az illető dijt fizesse, egyszersmind őt a vármegye és Balling János munkácsi várkapitány oltalmába ajánlá. (U. o. 146.).

1627. Gábor fejedelem Kassáról, jan. 12. kelt iratában Gre-

*) Pozsonyi káp. lev. 1. csomó 16. sz.

***) „Proparte Euthini Claustro Zopagi vulgo nuncupati Accola, ne ut hactenus etiam deinceps ab exteris Transalpinis visitatum hanc in Provinciam excurventibus magna censuum pensione aggravarentur, — Eutichium a Toladichum Lario districtus Munkaesiensis episcopum rite ordinatum hujus provinciae visitatum delegimus“. Az okirat szavai.

gőri máskép Gregorovics János lelkészt*), a latin s más nyelvekbeni jártassága, kitűnő műveltsége s tudománya, valamint erkölcsossége tekintetéből püspökké kinevezi, leírván, hogy ez állomás üresedésben volt s minő szomorú állapotban sinlődnék a görög egyház ügyei s a műveletlen, elhagyatott népei; egyuttal a kinevezést tudatja a vármegyékkel, Balling János kapitánynyal és Buday István udvarbíróval, őt oltalmukba ajánlván. (U. o. 148. l.). E püspököt bekényi Alaghi Menyibért országbíró s felsővidék vezére Kassáról, 1630. május 28-ról védlevéllel látta el, midőn egyházmegyéjének látogatására indult. (U. o. 153.).

Rákóczy György, Szamosújvárt, 1636. okt. 16. Taraszovicz Bazil munkácsi választott püspöknek és patriarkának menvédlevelet adott, midőn felszenteltetése végett a moldovai g. érsekhez utazott. Ez iraton a fejedelem titkárául Markosfalvi Márton fordul elő; 1634. január 15. Gyulafejérvárt kelt iratában pedig a püspöki széken megerősíté Gregori János elhalálozása folytán, ki Taraszovicsot helyettesíté végrendeletében s 1635. sept. 13. egyháza látogatása alkalmával gimesi Forgács Miklós báró s felső magyarországi es. k. paranesnoktól menvédlevéllel láttatott el. (U. o. 155—7 lap). Mint fentebb előadám, később Taraszovics elvesztvén a fejedelem kegyét, 1640. decz. 13-tól 1643-ig a munkácsi börtönben szenvedett, végre III. Ferdinánd király tanácsára Nagykállóra vonult, hol gróf Eszterházy Miklós, Drugeth János, Csáky István, Forgács Zsigmond, Báthory Péter szatmári és Szalay Barkóczy László kállói főkapitányok, Károlyi László tanácsos és lapispataki Szegerics Borbála, Károlyi Mihály özvegye pártfogása mellett 1648-ig élt. Ő mindig nevezetes maradt arról, hogy a később (1649.) létre jött Unio eszméjét terjeszteni kezdé**).

Kétségtelen, hogy Taraszovicz Bazil Rákóczy György önkényének esett áldozatul, ki protestans létére, az általa kinevezett g. k. püspöktől tántorithatlan hűséget s szolgálai engedelmességet követelt s e főpapot azért, mert a kolostortól elvett birtok visszaszerzésében buzgólkodott, épen oly önkényileg fenytette, mint ő, elődei és várbeli tisztjei már ennek előtte más püspököket is mint az egy a beregmegyei levéltárban levő azonkoru (1641. évi) vizsgál-

*) Egy 1617. okt. 25. Vladimírban kelt okmányokban bizonyittatik, hogy János barát az akademiát elvégezte és jámbor viseletű. (pozsonyi kápt. lev. 2. esemő 7. sz.).

**) Brevis notitia fund. Theod. Koriathovics, Bazilovics Jánostól. 1799.

latból kitünik*). Ugyanis azon évben, kétségtelenül a nevezett püspök erőszakos elfogatása után, Rákóczy kérelmére s homonnai Drugeth János országbíró rendeletére Kerepeczy István, Kisfalusi Ferencz és Morda Miklós hites emberek 59 tanut, többnyire nemes személyeket hallgattak ki hit alatt azon kérdőpontokra, hogy igaz-e, miszerint a munkácsi g. klostrobéli vladikák (püspökök) mindig a munkácsi vártól függtek, a vár urai által kinevezettek s a moldovai metropoliták által az ő közbejárásukra felszenteltettek; hogy Tarassoviez is csak ily módon lett püspökké; hogy a vár tisztei vagy urai a vétkes vagy erkölestelen püspököket fenyegették, lelették s helyökbe másokat alkalmaztak? E pontokat valamennyi tanu igazolá állításaikat példákkal támogatván; így Kaposy János előadá, hogy tudalma szerint egy püspök ágyasa miatt a várban börtönöztetett s midőn elboesátása után megszökött, mást állítottak a vár tisztek helyébe. Deák (Literati) Miklós vallá, hogy Eszterházy Miklós nádor egy Sofran nevű batykot tett püspökké akkor, midőn az ide érkezett przemiszlei püspököt a javadalomba be nem boesáták a vártisztek; vallá azt is, hogy később ezen Sofront szintén erkölestelen élete miatt „mivel házánál asszonyembert tartott“, Balling kapitány elfogatta, de megszökvén, helyébe más püspököt neveztek ki. Hasonlóul vallott Kigyósy István, munkácsi kir. harminczados. Fekete György megjegyzé, hogy Magócsy Ferencz idejében Szerdahelyi nevű kapitány az akkori püspököt kihágásai miatt el akarta fogatni, de megszökvén, a klostroból minden „marháját“ (vagyonát) a várba felhordották s hogy a püspökök mindig a vártól függtek, a klastrom is a város területén feküdvén. Csiber Tamás 75 éves vallá, hogy Rákóczy Zsigmond idejében ő egy ardánházi papot tett püspökké s neki költséget is adott arra, hogy magát Moldovában felszenteltesse; így ő hűséggel tartozott volna Rákóczyhoz viseltetni; de egy időben mást gondolván, ura ellen panaszt tett a császárnál a klastrom vagyona iránt, miért őt elfogatta egy malmát a Latorczán elhányatta és félévig a várban fogva tartotta; hogy egyik Bethlen Gábor idejében, erkölestelensége miatt a jószágból kiutasított sat. Vizniczky Ferencz nevű tanu a fentebbi előadást azzal toldá meg, hogy Rákóczy Zs a klastromhoz tartozott jószágot kereső püspököt hosszú börtönöztetése után ezer forintnyi sommán kiboesátotta, de hogy ebbé csak 200 frtot gyűjthettek össze a papok. Gáthy Antal végre mé

*) Megyei levéltár, „Egyházi“ I. csomag, 2. sz.

azt is érinté, hogy egy Gábor nevű püspök fajtalanság s erkö-
telenség miatt elfogatván, egy hónapi fogság után csak úgy bo-
csátatott szabadon, hogy minden vagyonát átadni ígéré; de har-
madnap megszökvén, helyébe más moldovai pap tétetett püspökké.
Eszterházy — e tanu szerint — azt sem akará megengedni, hogy
a püspök klastrombeli deákjaival bort kolduljon asztalára a vidéken,
nehogy ez gyakorlattá — „usussá“ — váljék. Bármily ovatossággal
fogadjuk is e pártszinezetű okmányt! az önkény bélyegét
el nem törölhetjük róla!

Utánna Rosztosinszky Partén Péter lett a választott püspök,
kinek és Jakusith György egri püspök befolyásával 1649-ben a gö-
rög és római katolikusok egyesültek. Péter szintén a csernekhegyi
monostorban lakott, mint az Leopold királynak 1660. január
24. kelt s a pozsonyi kamarának azon évi febr. 5-ről a püspök jö-
vedelméről szóló iratokból kitünik; e püspök már az azon évben
Nagyszombatban Lippai érsek alatt tartatott latin zsinaton is részt
vevén, az egyesülést tetteg érvényesíté.

Báthory Zsófia, ifjabb Rákóczy György özvegye azonban Zé-
kán Jánost (Joannicius) nevezvén ki püspöknek, ez Moldovában
fel is szenteltetett s lakott Miszticzén saját jószágán, míg az egye-
sült hívek által választott Péter Csernekhegyen székelte. Az e temp-
lomon levő orosz feliratból, mely 1661. május 13. kelt, a fenteb-
bieken kívül az is kitünik, hogy Zékán püspök alatt a Koriathovics,
által épített monostornál volt f a templom, helyén Multyanszky
Szilárd vajvoda és neje Dominika által egy másik kőből épít-
tetett.

A püspökök sorában 1684. körül még Volosinovszky
József is emlittetik.

A 14-dik püspök Porfir Árdán és a 15-dik Rakoveczky
Methód volt.

1689. Kollonics Lipót bibornok Rómában időzván, a Görög
honból oda vonult, de Camellis József nevű g. pappal ismerkedett
meg, kit később ide hozott s mint püspök a munkácsi templom-
ban 1690. április 20. a nagyváradai püspök és Klobusiczky Ferencz,
urad. igazgató által ünnepélyesen beiktattatott. E püspök kieszkö-
zölte, hogy 1697. Lauka és Bubuliska a csernekhegyi monostornak
visszaadattak. 1701. pedig II. Rákóczy Ferencz e püspöknek 2741
frtnyi alapítványt lekötvén: e teher később az adományozott gróf
Schönborn-családra illetőleg munkácsi uradalmára is átszállt s ka-
matját évenként fizeti. E püspök az 1703-ban keletkezett szabad-

ságharcz idején e vidéken biztos helyet nem találván, Eperjesre vonult s ott 1704-ben meghalt s a minoriták templomában eltemtetett.

Ennek helyére 1704. évben II. Rákóczy Ferencz Kamenszky Petroniust nevezé ki munkácsi püspökké, azon hű szolgálatai jutalmazásánl, melyeket Lengyelországban létekor tett, többizben követségben járván az oroszczárhoz*).

1707. sept. 22. I. József király Hodermarszky József Jánost nevezé ki püspöknek, ezt azonban a római szék azon okból, mintha a munkácsi püspökség rendszerezitve nem lenne, megerősíteni vonakodván, munkácsi főpapak bodoni püspöki czimmel Filipovics Polikárp nevü Bazil-rendü szerzetest kijelölé, kit azonban ismét József császár elismerni nem akart, mint az annak 1711. január 5. római ügynökéhez intézett iratából kitetszik, Hodermarszky megerősítését a szentszéknél sürgetvén. József halála után közbejárt anyja, Magdolna Terézia is, miként az annak, 1711. sept. 25. és okt. 3. a római ügynökhöz intézett leveleiből kitetszik. József testvére Károly a trónt elfoglalván, Hodermarszky ügyében 1712. mártius 11. a római pápához sürgető iratot intézett, megemlítvén abban, hogy Incze s a többi pápa a munkácsi püspökök megerősítésében akadályt nem tettek s hogy késleltetése a főpásztor nélküli megyének csak kárára lehet. A császár azután még két izben eredménytelenül sürgetvén az ügyet: Hodermarszky 1715. nov. 14. a pápai megerősítés nélkül nyolc évig viselt püspöki méltóságot a császár kezébe, Ágoston Keresztély esztergomi érsek és hibornok herceg közbejöttével, letette s megelégedett a monostorbeli apátur címével.

Ezután püspöki helyettesül Bizanczi György, nagykálói lelkész XI. Kelemen római pápa által 1716. febr. 5. kinevezetvén, Károly cs. király által megválasztott püspökké megerősített. Ez Hodermarszky apáttal a jövedelem iránt Egerben 1716. április 10. gróf Erdödy Antal, Kis János apát és Handler Ignác jegyző jelenlétében oly egyezséget kötött, hogy főhelyetnök czimen Hodermarszky a monostor jövedelmeit egészen, a püspöki hivatal gyakorlásából befolyó járulékokból pedig $\frac{1}{3}$ részt élvezzen s Bizanczi a monostorban lakjék. Végre Kelemen 1716. ápr. 3. kelt breve által megengedé, hogy Bizanczi választott püspök, Szabasztópoli püspök címmel e hivatalt a munkácsi megyében folytat-

*) Rákóczy Fer. Emlékiratai.

hassa s magát ilyenül felszenteltethesse, mi a lengyel gk. püspök által nemsokára megis történt.

1720. aug. 22. VI. Károly Bécsből kelt rendeletében tudatja Máramarosmegye közönségével Bizanci kérelme folytán, hogy mivel a máramarosi gk. lakosság régi időktől fogva jogszerűleg a munkácsi püspök hatósága alá tartozott s ennek ellenére közelebb **Bos aeus |** nevü szakadár püspök ott egyházi jogügyleteket, házassági elvállásokat s egyéb működéseket eszközöl, ennél fogva rendeli, hogy a törvényhatóság ügyekezze Bizanci püspök fenhatóságát érvényesíttetni s a betolakodott szakadár püspököt minden további működéstől tiltsa el. (Pozsonyi kápt. lev. lapja 11. 2. cs. 22. sz.

Hodermarszky 1729. meghalván, Bizanci egyedül viselte a püspöki méltóságot 1733-ig, a mikor meghalván s a cserneki monostorban eltemettetvén, még azon évben **Olsavszky Simon István** lett püspökké, ki szintén a cserneki monostorban, két kis szobából, egy kamarából és konyhából álló püspöki osztályban tartzkodott.

1738-ban **Blazsovszki György** követé elődjét a püspöki széken, ez a császár utalványoztatása folytán a lelkészek pénztárából ezer forintnyi járadékot huzott s közbejárására 1741. okt. 21. megerősíté Mária Terézia a gk. papság elébb nyert kiváltságait. Meghalt a bereznai kolostorban 1742-ben.

Az 1743. megválasztott **Olsavszky Mihály Manó** gk. püspököt XIV. Benedek elébb apostoli helyettessé, később rossi püspök címen itteni püspökké megerősíté. Alatta épült fel a pócsi szép templom, melynek alapja 1731-ben tétetett le s melyhez gr. Károlyi Ferencz és Rác Demeter is járultak tetemes segélylyel, valamint a pócsi nagy kolostor felépítéséhez, melynek alapköve 1749. május 18-án tétetett le; csakugyan alatta kezdett építtetni a mostani diszes csernekhegyi monostor is, melynek alapkövét ő tette le 1766. E közben még 1751-ben felhívta a munkácsi uradalom a g. k. püspököt, hogy csernekhegyi szük lakását Munkácsra tegye át, mi végből itt nemcsak tágas és kényelmes tért kijelölt részére, hanem az épülethez szükséges anyagokat is felajánlá. Ennek következtében az emeletes püspöki lak a mostani diszes templom helyén kezdett építtetni, melyhez Mária Terézia is nem csekély segélyt nyújtott.

1767. okt. 25. neveztetett ki a felség által itteni püspökké **Bradács János**, kit a g. papok megerkeztekor hidegen fogadtak, mert a püspöki székre választási joguk mellőzésével helyezte-

tett; azonban nem sokára az egy **H a b i n a** Lukács, homonnai lelkesen kívül, valamennyien meghódoltak neki; s az egyetlenegyen el-
lenkező is a miszticzei kolostorból hová elzárattott, megszökvén,
Egerben latin szertartásu pappá lön s ott a görög nyelv tanításá-
val foglalkozott. Bradácsnak némely intézkedései miatt vizzály ke-
letkezett közte és az egri érsek közt, ki felette joghatóságot akart
gyakorolni, ez azonban a munkácsi szék részére kedvezően dön-
tett el. Bradács 1772. június 23-án elbunyván s itt eltemettetvén,
közakarattal **B a c s i n s z k y A n r á s** lett püspöknek megválasztva,
ki 1773-ban Bécsben az udvari kápolnában az uralkodó család je-
lenlétében Bozikovics Vazul körösi és Kovács nagyváradai püspökök
s mások segédlete mellett felszenteltetett; mely alkalomból nem
csak Bacsinszky (az ungvári székes templomban manap is látható)
fényes püspöki diszöltönyt, arany láncot, keresztet és gyűrűt, ha-
nem a többi jelenvoltak is szintén úruga ajándékot nyertek.

De a buzgó királynő e főpapot azután is többizben elárasztá
kegyével; így 1775. az ungvári jezsuita kolostort, a déli fokon
álló várkastélylyal együtt ajándékozá a püspökségnek; a jezsuita
lakot lebontatván, helyén nagyrészt új palotát emeltetett s az
ugyanakkor helyreállított székes egyház 1780. okt. 15. (a csá-
szár királynő nevenapján) felszenteltetett, mely alkalommal ő fel-
ségét gróf Andrassy István püspök képviselé; a homonnai Drugeth-
féle várat papnöveldének alakította át, továbbá intézkedett, hogy
Ungvárt hét tagból álló káptalan alakíttassék s kellő jövedelem-
mel elláttassék. Ugyanakkor a munkácsi püspök számára alapítá a
tapolczai péter-páli apáturságot s azt tizenkétezer forintnyi
jövedelemmel összekapcsolá. A papnöveldét 40 növendékre való
jövedelmi alappal 1779. február 14-kén ellátta s Bécsben is 48
növendékre Borbála czimű intézetet alapított, hol a munkácsi
püspöki megyéből 9 s a Bazil-rendü szerzetből két egyén számára
biztosított hely; azt azonban később József császár megszüntet-
vén, az alapítási összeget az egyházi megyék közt elosztotta. E
királynő az 1773. ujonnan szervezett s alkotott munkácsi püspök-
ségen kívül, később a máramarosi helyetnökséget is alakítá. Ba-
csinszky püspök 1780-ban költözött át végleg Ungvárra,
mely város a püspökség székhelyévé lett, de régi nevét jövöire nézve
is megtartá. E püspök volt egyszersmind első, kit II. Lipót király,
külön levél mellett az 1789-ik országgyűlés felső táblájára meg-
hívott . . .

Bacsinszky 1809. nov. 19-kén meghalván, utána Bradács

Mihály lett püspökké, ki 1814-ig viselte e méltóságot; 1817-ben lépett a püspöki székre Pócsy Elek, ki Ungvárt papi árvák számára leánynövelvét alakított. — Utána 1837-ben lépett a püspöki székre Popovics Vazul, ki márczius 16-kán szenteltetett fel és sok küzdés után 1864-ben elhunyt.

1866. sept. 14. neveztetett ki püspökké Pankovics István, ki azon évi febr. 22. megerősített, május 5-kén felszenteltetett és 16-kán diszesen beiktattott. Hazafias működésének jutalmazásául belső titkos tanácsosi czimmal és Szent István jeles lovagrenddel kitüntettetett. Erélyénél fogva nem csak a püspökség és káptalan javadalmait szaporíttatá, hanem a lelkészek, tanítók s s egyéb jótékony intézetek sorsának javíttatásáról is gondoskodott. 1874. aug. 29-kén bekövetkezett kora halála megdöbbentőleg hatott tisztelőire.

Utána azon évi nov. 25-kén kineveztetett püspökké Pásztyi Kovács János, máramaros-szigeti apátlelkész és máramarosi püspöki helyettesnök; ki Gaganez Vazul eperjesi püspök által 1875. augusztushó 18-kán felszenteltetett s nemsokára ünnepélyesen beiktattott.

E szerint 1491-től 1874-ig tehát 383 év lefolyása alatt összesen 29 püspök ült a munkácsi főpapi széken, kiknek névsora következő:

1. János . . . . . 1491—1498.
2. László (Bazil) . . . . . 1551.
3. Hilár, másképp Lariona . . . 1558—1561.
4. Névtelen . . . . . 1569.
5. László (II. Bazil) . . . . . 1597.
6. Sergius . . . . . 1601—1606.
7. Euthim . . . . . 1618.
8. Petronius . . . . . 1623.
9. Gregorovics János . . . . . 1627—1633.
10. Taraszovics Bazil . . . . . 1634—1648.
11. Rostosinszki Parthén Péter . 1649—1670.
12. Volosinovszky József . . . . . 1674.
13. Zékán Joannicius . . . . . , . 1684.
14. Kulcsinszky Porfir Árdán . . . 1685.
15. Rakoveczki Metod . . . . . 1687—1689.
16. De Camellis János József . 1690—1704.
17. Kamenszky Petronius . . . . . 1707.
18. Hodermarszky Ján. József . 1707—1715.

19. Bizanczi Geunád György . 1720—1733.
  20. Olsavszki Ist. Simon . . . 1733—1738.
  21. Blazsovszky Gábor György . 1738—1742.
  22. Olsavszki Manó Mihály . . 1743—1767.
  23. Bradács János . . . . . 1767—1772.
  24. Bacsinszky András . . . . . 1772—1809.
  25. Bradács Mihály . . . . . 1812—1814.
  26. Pócsy Elek . . . . . 1817—1831.
  27. Popovics Bazil . . . . . 1838—1864.
  28. Pankovics István . . . . . 1866—1874.
  29. Pásztélyi Kovács János . . 1874—
-

Az 1771-ben alapított munkácsi püspöki egyházmegyében, melyhez jelenleg 7 vármegye, t. i. Bereg, Maramaros, Szabolcs, Szatmár, Ung és Zemplén tartozik, találhatók 7 főesperesség alatt 44 alesperesi kerület, 376 anya és 1065 főökközség, 412,087 lélek, 31576 tanuló, va.óságos kanonok 6, s ily állomás 8, czimzetes apátság (archimandriae) 15, czimz. apát 1, püspöki helynök 1, püsp. szentszék 2, szentszéki ülnök 67, alárendelt helynöki szentszéki tag 18, anyaközség templommal 373, kápolnával 1, főökközség templommal 182, lelkész 375, segédlelkész 23, liceumi tanár 5, kiérdemült és nyugdíjazott áldozár 16, az egyházmegyén kívül 4, végzett kispap 15, papnöveldei ösztöndíj 62, papnövendék 53, szerzetesház 5, (t. i. a munkácsi, miszticzei, pócsi, kisbereznai, huszt-baryai) és 40 szerzetes. 1 tanító- képezde, 563 iskola 583 tanító 35642 tanuló. Megjegyzésre méltó, hogy él jelenleg a munkácsi egyház megyében 8 oly áldozár, kik 50 éves papságuk ünnepélyét megölték; ezek közül Molnár András felszenteltetett 1804., Fesztóry Mihály 1811, Boksay János 1814, Schivulszky Illés 1815.

Gerzanic Bazil 1817, Egresi Mihály 1818, Lyahovics János és Legeza András 1820. érben. — 1877-ben volt 376 lelkész, 15 káplány, 97 pápnövendék, 7 valóságos és 7 ezimzetes kanonokság.

1820-ig a munkácsi egyházmegye 742 lelkészszégből (parochiából) állott; ezekből 1820-ban az ujonnan alakított eperjesi püspökséghez 194, 1821-ben a szamoson tuli oláhajku lelkészszégekéből 72 a nagyváradi g. k. egyházmegyéhez, végre 1856. sept. 6. a szamosujvári új püspökséghez, Máramaros, Ugoosa és Szatmárvármegyéből 94 oláh anyaközség átkebeleztetett.

Az egyházmegyei kanonokok névsora 1777-től fogva ez:*)

Zsetkei András prépost † 1793. Ilykovic Elek † 1779. Boksay János 1794, Simoga János 1796, Taraszovics Mihály 1798, Sztankovszky János 1790, Ivasko Demeter 1794, Borovszki Gergely 1797, Tivadar Mihály 1802, Pásztélyi János prépost 1790, Bacsinszky Tivadar 1800, Hajnal Tamás 1800, Gaál Mátyás 1822, Zsetkei Miklós 1804, Kopesay János apát 1812, Krucsay Mihály 1814, Sesarniczky Mihály 1814, Tabakovics Mihály 1819, Olsavszky János 1829, Pap Vaszil prépost 1832, Sipos Antal 1833, Gregorovics Mihály 1834, Durányi György 1834, Andruhovics Istv. 1840, Csopej Tódor 1852, Balugyánszky András 1853, Csurgogovics János 1862, Popovics János prépost, Ladüsinszky Sándor, 1866, Zombory János prépost 1866, Hadzsega Bazil 1851. lett kanonok és 1869 prépost; Csopej Antal lett k. 1855., Bacsinszky Irén 1858., Labancz Sándor 1860., Medveczky Bazil 1868, † 1872 Serégelly Sándor 1868 † 1875., Danilovics János lett kanonok 1871,

*) Az Ungváron székelő káptalan működni kezdett 1777. augusztus hó 28-án, a mikor ünnepélyesen megnyitattott.

ő egyszersmind a szabolesi és hajdukerületi püspöki helynök; Markos Mihály 1875, Firczák Gyula 1876. Mondok János 1877., Roskovics Ingác 1878.

Czimzetes kanonokok jelenben: Bacsinszky Ödön lyutai, Karczub András nagykállói, Ujhelyi Jakab széceskereszturi, Daniellovich Ágost drágabártfalvai lelkész, Gebé Viktor, Homicskó Miklós és Vályi János.

Az egyház megyéhez tartozó apátságok ezek.

1. A Mihály őrangyalról czimzett körtvélyesi, birja Csopey Antal.

2. a Szentmiklósról czimzett esernekehgyi, (Beregben)

3. a boldogs. szüzzről czimzett komoróti, Bilke mellett (Beregben.)

4. a szentkeresztről czimzett bilkei, (Beregben.)

5. a Szentjánosról czim. kisleludi. (Beregben.)

6. szent Miklósról czim. nagyboeszkói, Kislonka mellett.

7. a szent Bazilról czimz. glotkovi, Szolyma mellett.

8. a sz. Demeter és Mihályról czim. bedői.

9. a bold. Szüzmáriáról czim uglyai.

10. a Boldogasszonyról cz. ó. uglyai.

11. a Mihály őrangyalról cz. herinesei.

12. a Miklós püspökről cz. kövesligeti.

13. a bold. Szüzmáriáról cz. kricsfalvai.

14. a Péter-Pálról cz. irholczi.

15. a Szentistvánról cz. remetei.

Az 1871 márczius 1. kelt leirattal ő felsége, Pauler Tivadar vallás és közoktatási magy. kir. miniszter előterjesztésére a „Magyar és Lengyelország közti új“ czimzetes apátságot alapítani (helyesebben feleleveníteni) s azt Pásztélyi János máramarosi főesperes és püspök helynöknek adományozni méltóztatott.

Timon (in notione Tibisci, 35. lapon.) Szentmiklós on görög apátságot említ.

A beregmegyei ruthén fatemplomok.

A műveltség és jóllét rendszeren külsőleg is hiven nyilatkoznak és magokon ép úgy viselik a könnyen megismerhető jeleket, mint azon kor- és tájnak, melyhez tartoznak, sajátosságait. A világgal érintkező, felvilágosodott, vagyonos embereket ép oly hamar megismerheti az idegen utazó izléses, kényelmes lak- és díszes középületeiről, valamint ellenkezőleg izlésteljesen, szűk, ronda viskók közt kiágaskodó szegényes templommal ellátott szétszórt faluról, a szegénység, elszigeteltség szomorú hazáját.

Igy van ez hazánkban is. Mig lent az élet csekélyebb fáradsalmait, a munkát, kereskedelmet, üzletet dusan jutalmazó termékeny tájain, a rendszeren épített faluk, azokból büszkén kiemelkedő templomok már messziről hirdetik a jóllétet s ezzel karöltve járó szellemi és anyagi előhaladást: addig a kárpátok hideg, terméketlen tájain, a világtól elzárt szűk völgyekben elvonultan, szegényesen élő őslakók még folyvást az élet régi, megszokott terheivel küzdenek s a földi jólét emelkedésének derengő hajnalát csupán távolról szemlélik. Igen, mig már e megye alsóbb, termékenyebb területén, a borsóvái völgyön, a Hátvidéken s Munkácstól nyugatfelé eső részén is, különösen a hübéri nyomasztó lánczatok szét-tépő 1848-dik év után a jobblét szembetűnőleg mutatkozik: addig a havasok alján még mindig a régi elhagyatottság, szegénység tapasztalható.

1798-ban csupán négy g. k. kötemplom találtatott Beregmegyében t. i. a munkácsi, szolyvai, kálniki és szentmiklósi (ez eredetileg r. k.) de ezek közül is a három előbbi oly szűk és romlott állapotban voltak, hogy újak építtetése véleményeztetett.

Azóta különösen a forradalomig csak gyéren keletkeztek a régi fatemplomok helyein kőépületek, de mégis annyira, hogy egy hitteles feljegyzés szerint, a munkácsi egyházmegyében, mely akkor 469 anya és 1009 fiókközségből állott, 1813 óta 1862-ig 40 új köztemplom építtetett. Azóta hála Istennek, ez állapot tetemesen megváltozott, mert nem említvén a most 376 anya- és 1065 fiókközségből álló munkácsi egyház-megye más vidékeit, csupán a Beregvármegye területén levő 77 anya és 239 fiókközségben találta-
tik 47 kő, és 30 fából készült anya- és 29 kő és 31 fa-fióktemplom, s e szerint e században a fenálló kötemplom közül nem kevesebb mint 72 emeltetett, mi több, legnagyobb részben a forradalom óta, s jelenben is több emelkedőben, munka alatt van, mint a podheringi, szuszkói, leányfalvi, nagymogyorósi, zasukói sat.

S épen azért, mert a régi fatemplomok egymás után nyomtalanul eltűnedeznek a föld színéről s azoknak emléke is lassan-lassan teljesen el fog mosódni az emberek emlékezetéből, czélszerűnek láttam a megyénkben még fenálló fatemplomok közül különböző vidékről tizenkét példányt lerajzolni s az országos régészeti bizottságnak megőrzés végett 1870-ben beküldeni, melyekből a hribóczi és ploszkói az archaeologiai Értesítőben rajzban közöltetett.

Megvallom, hogy engem mindig érzékenyen meghat, valahányszor egy ily, többnyire terebélyes vén fák árnyékában, magaslaton emelkedő és különben kellemes látványt nyújtó fatemplomnál megállok s annak bár kicsiszterü, de sajátlagos szerkezetű és régi korra mutató idomát szemlélem: de még inkább meghat, ha a nyílt árkádon vagy csarnokon át az alacsony kör- vagy góthíves ajtaján, annak belsejébe belépek.

E többnyire faragott négyszögű, vagy mint a szuszkóinál hasított széles gerendákból igen ügyesen összerakott templom egy hajóból s a román stílnak megfelelőleg, az ennél jóval kisebb és alacsonyabb szentélyből áll, melynek mindig kelet felé végződő része vagy a nyolczszög három oldalával, vagy egyenes, sőt néhol kerek záradékkal végződik. A templomok rendszeren igen csekély terűek, a hajó 3—4, a szentély pedig 1—2 öl hosszú és ugyanoly szélességű; azonban a díszesen faragott, 1 hüvelyknyi (2₃ cm.)

vastag, cserepalaku deszkácskával fedett pikkelyes fedelen tul emelkedő, kupokkal ellátott hajó-boltozata, majd csucsives, majd gömbölyű, sőt néhol behajlítással diszitett.

A nyugati oldalról nyíló egyetlen ajtó többnyire diszesen faragott s vastag keretén czirilbetükkel az építés ideje s a mester neve vannak bevésve. Az ajtó felett emelkedik a torony, mely szintén különböző alaku, majd vastag, alacsony, majd ismét karcsu és igen magas, néhol nyolez, másutt ellenben csak négy szögű; a karzat árkádjai felett emelkedő czövökön azután fényes golyó s azon a hármás kereszt mindenhol pompázik. Sok helyütt hasonló diszű, de alacsonyabb toronykák a hajó közepéről kidudorodó kupon s a szentély felett is magaslanak, mik a muszkák építészeti módjára emlékeztetnek.

A nyugati toronyra közvetlen az azt befödő sisak alatt, többnyire szintén régi korra emlékeztető, hajdan létezett erődítési tornyokat utánzó idomban készített széles karzat alkalmaztatik, melynek deszkái alsó végökön többnyire csipkeszerűleg diszítvék. A karzat árkádjai feletti sisak csak a megye alsó részén levőknél emelkedik igen nagy magasságra, fent a torony teteje többnyire hagymaszerű dudorokkal diszitett.

A templomban sem karzat, sem székek nincsenek; oszlopok azonban vannak, melyek faragott virágokkal és más cifrázatokkal épen oly dusan diszítvék, mint az ikonostázia (képes fal), melynek aranyozott vagy festett arabeszkyszerű keretei közt a szentek képei behelyézték.

A szentélyben levő elrejtett oltár szintén bir faragásokkal, valamint a feléje nyíló elfüggönyözött fő- és két mellékajtó is. A templomok alig 1—2 □ lábnyi (9 □ dc.) terjedelmű ablakocskákból nyernek világosságot, melyek többnyire csak a déli és keleti oldalon vannak; sokhelyt az üvegtáblát apró zöld karika üveglapok pótolják.

A torony kiszökő karzatában csüngnek a harangok, melyeket a bejárat alatti előcsarnokból vagy folyosóból szoktak kezelni. Hajdan deszkákopogtató helyettesíté az érczharangot, mely bükkfa deszka két oszlopon külön csüngött, de ma már a legszegényebb község is harangot szerze magának s annak vidám hangjára kedvtelten vet magára keresztet aprója, nagyja; épen úgy szerze magának minden falu a hajdani ón kehely helyett ezüsből valót, cserep füstölő edény helyett láncos fém-thuribulumot s diszes gyertyatartókat.

A régi fatemplom, mint mondtam, többnyire a falu legemelkedettebb részén, magas dombon, nehezen megközelíthető helyen áll, míg körötte ezinterem, temető terül el, miért is a halottak emlékére, egyes, sokszor díszesen faragott kereszteteket szoktak kívülről a templom oldalára függeszteni. A ruthének általában szeretik a fafaragást s a tarka színezést; mit a faluk határában látható feszületek is bizonyítanak. Az új templomokat azonban már alkalmasabb helyekre építik, s a régi elagyatott, elpusztított fatemplomok helyein kegyeletből és emlékül meghagyják a régi oltárul szolgáló négyesegű követ, s azonkívül sokhelyütt (mint Kis-Lohón) keresztet és fakápolnát is emelnek mellé.

Bizonyos, hogy a régi templomokat, melyek 200 évig is fentartják magokat csekély igazítás mellett (mint a papfalvi s a nagybisztrai, mely 1759-ben kijavított s maiglan áll), legrégebb idő óta hazánkban egyenlő stíl szerint (s csak a község vagyonához mért csekély díszítési különbséggel) építvék; ez idom hazánk északi kárpátjai tájain általán divott; én legalább ily egyenlő alaku templomokat láttam épen ugy a Szepességen, Liptó, Sáros, Zemplén és Ung vármegyékben, mint itt a Tisza bal és jobb partján, Máramaros, Ugoesa, Szatmár és Beregvármegye területén; mi több még a Királyhágó körüli részeken is, például Brátkán és Bucsán, hol régi fatemplomok maiglan állanak.

A fatemplomok belsejét itt-ott régi olajfestésű képek is díszítik; így például az 1794-ben épített három kupolás székelyi fatemplomban láttam egy, az utolsó itéletet drasztikus jelene-tekben előtűntető olaj-képet, melyet érdemes közelebbről megemliteni. Ez ölnyi magasságu s aránylagos szélességű két jobb oldalán egy lángot legelő sánkányfej tátong, melynek tetején egy hegyes spanyol szakállu, farkas és körmös ördög vigyorog; a tűzben számtalan elkárhozott mezitelen ember kinlódik, kik összekulcsolt kezekkel imádkoznak; e remegő emberek egyuttal hátukra írva viselik társadalmi állásukat is, így: „czári, páni, popi, szolgabíró“ sat., a sárkány felé balról közelednek más ördögök, kik láncokra fűzve számtalan emberből álló csoportot kísérik a tűzbe. Majd részletekbe megy át a festő s egyes vétkeket büntet. Így egy ördög tüzes nyársat döf a „fősvény“ ember testének azon részébe, melyen különben ülni szokott; ez kinjában ezüst huszasokat okádik s fején egy más ördögöt cipel, ki őt ráadásul kedélyesen fojtogatja. A „molnár“ egy gerendáról csüng felakasztva nyakán egy nagy malomkövel; mások másképen, de minden bűnös méltán bűnhődik,

lévén ráírva czirilbetükkel így: „zenész, korbély, kéjbölgy, magtalan“ sat. A háttérben az angyalok trombitákkal ébresztik a halottakat, kik sirjaikból felugrának, csontvázaikon viselvén a fejedelmi jelmezt, mások huszár, hajdu, baka, magyar ember, batusz zsidó s másféle öltönyt. Egy angyal kezében tartja az igazság mérlegét, melynek egyik serpenyőjében egy ártatlan gyermek mosolyog, míg a másikat két nagy kamasz ördög hiában erőlködik lenyomni; mivel a moralis pictor azt akarta jelezni, hogy az erénynek győznie kell!

A feszületekről.

Beregvármegyében, főleg az oroszok lakta tájakon feltűnnek az utak mentében azon diszes fa-kápolnák és kereszttek, melyek a helységek szélén, vagy a templomok előtt, vagy temetőben, majd az egyházközség, majd egyes buzgóbb és tehetősebb lakosok kegyeletéből, vagy épen a vásárokon s utszelen perselyben gyűjtött pénzen szoktak felállíttatni, a vakbuzgó falusi nép nem kis gyönyörűségére és arra való ösztönzésére, hogy a feszület előtt már távolról vegye le kalapját s majd térdelve, hajlongva, vagy épen leborulva vessen magára hét keresztet, mormogva elmondott imádság és fohászok közben. Az ily kereszttek kisebb-nagyobb diszszel szoktak kiállíttatni; ugylátszik azonban, hogy a községek most még inkább versenyeznek a czifrábnál-czifrább feszületek birásában, mint annak előtte, ez által mintegy vagyonságukat, műizlésüket is jelezni, feltüntetni akarván. Fent a havasok alatti vidéken az egyszerű, disztelenebb feszület is megjárja; de már lent az alsóbb tájakon, Munkács, Rákos és Hát vidékén már csak a diszes, kirívó piros, zöld, fejér, kék, sárga, s barna szinekkel bemázolt s bőven megaranyozott, czifrán faragott, arabeszkekkel, csillagokkal, csipkézettel, tekereses kigyózáttal diszített mű szerepelhet. Nem is hinné nyájas olvasó, mi mindent nem farag ki egy ily 3—4 öl magas és 8—10 hüv. széles tölggya gerendából alkotott, hatalmas kinézésű keresztre a falusi művész, ki nagy ügyességet s furcsa észjárást fejt ki a domboru alakok összeállításában.

Megkísértem az általam lerajzolt egy ily diszes feszület bő tartalmát leírni.

A kereszt felső ágát csipkézett, rojtokkal, csillagokkal és kü-

lönféle csüngőkkel diszitett bádog félivalaku ernyő fedi, a hó és eső ellen védvéu a felfeszített Jézust, ki a keresztre kiszzenvedett alakban, tövissel megkoronázott fejjel és vérrel borított testtel van kifeszítve; végtagjai hatalmas, négyszögü csücsökkel ellátott szegekkel átütvék; lecsüggesztett feje felett ott lebeg az ismeretes feliratu szalag, „I. N. R. I.”-féle betűkkel, míg jobb válla felett felálló rudacsakára illesztve a hold és balról a nap ragyog, illően megaranyozva. A megváltó lábai alatt zöldszinü inda és levelek közt egy szőlőfürt csüng, melyet keresztbe tett két pálmaág környez; ez alatt egy kövér sziv látható, természetes barna szinében, melyből három derékszeg emelkedik ki, míg a sziv jobb és bal oldalából egy-egy kiterjesztett szárny nőtt ki, oly módon mintha a szivet a légben lebegve tartanák. Ez alatt van a mesterságesen össze font tövis koszoru, akácza-féle szurós tövisekkel borzasztóan ellátva; ezt követi egy kis kovásztalan bogács-alaku kenyér czipó s alatta egy cifra kehely, mely két hosszú, keresztbe állított lándzsanyél felett tündöklük, az egyik nyélre hasított zsemle alaku szivacs van becsiptetve; ez alatt van egy félig nyitott négyszögü, husszukás lámpa kifüggesztve, melyben gyertya lángol; ez alatt huzódik egy hosszú vas láncz és mellette egy virágzó akánt. Mindez a kereszt homloklapján látszik. A bal oldalán pedig felülről kezdve az ábrák így következnek: árpa és buza kalász, alattok egy kékvirágu növény, majd egy kivont éles kard s mellette Péter apostol levágott füle: egy dóriai fejezetü oszlop, melyen egy kakas kukorikol; ez alatt a történeti nevezetességü három koczka pálmaágak közt látszik; ezt követi egy jókora csomó vessző és szeges buzogány fejekben végződő háromágu kancsuka; ez alatt egy létra, alatta pedig egy csinos és kiczifrázott kancsó, végre egy virág-csebépből kiemelkedő kis pálmafa.

A keresztfa jobb oldalát diszítik: egy kelevéz és egy nagy gerezdes buzogány, egy vessző seprő, egy háromágu hosszú korbács, egy kötelet tartó kézfej, egy jókora kalapács nyelestül, egy művészien faragott harapófogó, egy tekergő kigyó, mely véres szájában almát tart; egy félig töltött dohányzsacszó alaku erszény, melyre „30” szám van vésve, míg végezetül virágzó pálmaágak közt a mű készítésének évszáma „1855.” látható.

Ime hány s mind Krisztus kinszenvedésére vonatkozó jelvény és tárgy került elé a falusi ács vésője alól, melyek izletesen vannak kidomborítva. De láttam oly, természetesen szintén az ötvenes években készített keresztet is, például Rákos határában

az országutnál, melyeken a megfeszített Krisztus kinzásának eszközei közt a két fejű fekete sas is pompázik, egyik karmában jogart, a másikában pallózt tartva.

A selesztói fatemplom bejárásánál levő ivcsarnokban csüng egy deszkából kifaragott és megfestett fafeszület, melyet igen régiek tartanak; a halálfővel ellátott sziklás aljból kiemelkedik a keresztfa, melynek tetején a ráfestett Krisztus karjainál s a lábaknál sajátságosan ferdén leszelt végű három águ keresztre van szegezve.

Szoloesina alatt a Vicsa folyó melletti hid közelében az országutnál áll egy négyszögű 4 lábnyi magas kőalapzatból kiemelkedő, majd $1\frac{1}{2}$ öl magas egy darab szürke palakőből kifaragott kettős águ feszület, melynek cifra bádoggal fedett felső részén a megváltó csüng hold és nap közt, míg lábainál mind két oldalról áll két siránkozó nő, az alapköre pedig egy bádogra festett kép van illesztve. E tájon, hol a réteges palakő nagy mennyiségben található, különösen a Sztrojna és Roszos tájain ily kőfeszületek nem ritkák.

Néhol igen diszes és cifra kis fakápolnák állanak az országutnál, melyek gerendákból ügyesen összetákolvák és csipkézett zsinddal fedték, némelyek toronyszerű tetejjel bírnak, melyből kiemelkedik a magas feszület, mint Makarián és Podheringen; itt a kápolnák belsejében, sőt árkádszerű folyosóval ellátott külső oldalain különféle szentképek és ábrák kifestvék. Ellenben fent a hegyvidéken, például Felső-Hraboniczán, és lent Kis-Lohón láttam egészen egyszerű, gyalulatlan deszkából összerótt kápolnát és csak gömbölyű, faragatlan törzsből emelt keresztet. Oly feszületek sem ritkák, melyeknek két oldalain, a földtől mintegy $1\frac{1}{2}$ lábnyira magasan vasrudon Mária és Magdolna lemezből metszett életnagyságu képei állanak, mint például az alsó vereczkei temetőben, melynek diszes keresztfáján a megváltó lábai alá keresztbe tett két csont és halálfő illesztetett, ez alatt két ibrik közt a kehely, ez alatt egy galléros köpenyeg és egy kakas látszanak; mi által a műmestere valószínűen az áldozatot, a Krisztus kisorsolt palástját s az éberséget jelvényezni kívánta.

A protestánsok egyházi ügye.

A XVI. század harcziás korszakában a hitujítás hazánkban termékeny talajra talált. Az 1526-ki gyászemlékü mohácsi csata-vesztés után a török elárasztván Magyarországnak nagy részét s a koronáért vetelkedő két hatalmas férfi I. Ferdinánd és Zápolya János fegyveres kézzel állván szemben egymással, ezek következtében a pártoskodás és féktelenség hova-tovább terjedt s ennek nyomán az e század elején hazánkban is feltűnt protestáns vallás mindinkább kezdett gyökeret verni, dacára annak hogy még 1523-ban, annak meggátlására a budai országgyűlésen szigorú óvintézkedések tétettek. Ugyanis azon évi 54. t. cz.*) a „lutherános osokot“ mint nyilvános eretnekeket s a szent szűz Mária ellenségeit fejvesztéssel és vagyonek kobzással büntetni rendelé. A Rákoson tartott gyűlés pedig, az 1525. IV. t. cz. szerint**) a Luther tanát vallókat az országból nem csak kiűzetni, kiirtatni, hanem az egyháziak vagy világiak által bárhol elfogatni és megégettetni határozta. Mind e mellett az új tan számos főbb embereknél is tevékeny pártfogókra találván: feltartóztathatlanul terjedt.

Beregszász volt első hely e megyében, mely a Calvin tanát elfogadta. Már 1548-ban itt esperesi minőségben működött Radán-

*) Corp. Jur. Hung. I. 348. l.

**) U. o. 349.

Balázs, ki e helyet vallásilag reformálta s e tájon a római k... püspökök módjára papokat is szentelt, a minthogy a beregi esepereknek a reformatiótul fogva 1816. évig állandó joguk volt papokat szentelni.*) Ő készítette a régi énekes könyvben a 280. dicséretet s később az elfoglalt nagy-templomban vértanuságot szenvedvén, itt 1552. végén halálát is lelé. Páriz Pápai szerint 1552-ben mint debreczeni pap e várost is reformálta.

Utána lett Kálmáncsehi Sánta Márton esperes. E szerint valótlán némelyek azon állítása, mintha e pap már 1532. évben Munkácson a Kalvin tanát terjesztette volna, valótlán pedig azért is, mert ő még 1538-ban gyulafehérvári kanonok volt s mint ilyen később az új hitet elfogadván, 1548-ban Turon, 1550-ben Sátoralja Ujhelyen és csak 1551-ben Munkácson lett pappá, honnan mély tudománya folytán nem sokára Beregszászon esperessé tétetett. Munkácson leginkább az ő idejében és Petrovics Péter birtoklata alatt nyert biztos alapot az új hit, a mikor hitsorsosai a kath. templomot is elfoglalták. K. Sánta Beregszászból Debreczenbe s onnan Bodrog Ujhelyre ment, hol buzgón működött, később ismét Beregszászba tért vissza, hol 1571-ben Somogyi nevű barát által vallási gyűlöletből a templomban szónoklat közben nyíllal átlövetett**.)

Nevezetes e főpap arról is, hogy jelen volt 1552. évben a Beregszászon tartatott református alakuló gyűlésen, melynek határozatai alapjául vétettek az új reformált hittannak. Ugyanis e vármegye területén előbb a Luther s csak későbbben, a XVI. század közepén kezdett terjedni a Kalvin és Zvingli értelme szerinti új hittan. A Luther-hitvallás Erdélyből, hol azt a szászok nagy lelkeséssel fogadták, szivárgott át e tájra. Erdélyben Petrovics Péter támogatója azt, ki Martinuzzi püspöknek a katolikus hit érdekében tett intézkedéseit erélyesen megghusitá hatalmával s melyhez segédkezet nyujtának Csáky Mihály hithagyott kanonok és Batyány Orbán. Petrovics még kegyetlenséggel is ügyekezett azt előmozdítani: a kath. papságot üldözöbe vette, egyesek birtokait elszedeté s az ellenszegülőkre bélyegget süttetett, vagy a hajkorona (tonsura) helyén, fejbőrüket lenyuzatta. Petrovics később Erdélyből Zápolya özvegyével Izabellával Munkácsra jöven s ez uradal-

*) Idősb Záhonyi Károly. szernyei pap és Vekerdi Nagy Mihály esperes jegyzetei.

***) Molnár Albert „Kalvinusa”. Szőlősy Mihály: „Bajnok Dávidka” című 1668. megjelent művének 64. lapján. Mind a mellett sokan ez esemény valóságát kétségbe vonják.

mat átverén: itt is nem kisebb buzgalommal terjeszté az új tant, gyámoltatván a főnebb említett Kálmánsehi Sánta Márton által. A kath. papok birtokát és templomait itt is elfoglalá, a munkácsi és beregszászi szerzeteseket pedig elűzeté.

Az 1552. évi december 1-én Beregszászon tartatott zsinaton, melyen következő papok megjelentek, u. m. 1. Kálmánsehi Sánta Márton, akkor munkácsi és 2. Radán Balázs beregszászi pap 3. Tolnai Balázs, 4. Batizi Mihály, 5. Bácsi (mások szerint Bucsi) Kelemen, 6. Csuzi Lőrincz, 7. Tutasi Ferencz, 8. Kállai Lukács, 9. Szöllösi Péter, 10. Eszéki Balázs, 11. Szemere Pál, 12. Décsi Tamás, 13. Türey János, 14. Décsi Bálint, 15. Pesty Gáspár és 16. Pelbárt, beregszászi oskolamester, mindenekelőtt 1. az Urvacsorájáról való hitágazat megvizsgáltatott; 2. a fülbe való gyónás eltöröltetett; 3. megállapított, mikép pótolassék a szegényebb egyházak szolgálainak jövedelme; 4. az elrontott oltárok helyreállítása megtiltatott, a létezőknek meghagyása pedig, ha a hívek kívánják, megengedtetett; azonban a lelkészeknek szívökre köttetett, hogy híveiket jobb értelemre buzdítsák. — A beregszászi hívek is kivétel nélkül már akkor a kálmánista hitet követték, melyet megkülönböztetésül a lutheránus vallástól, melyet leginkább a magyaroktól már akkor is megrögzötten gyűlölt németek fogadtak el, „magyarvallás“-nak nevezték s így neveznek mind maiglan. Innen van, hogy Beregvármegyében az augsburgi (ágostai) hittan meghonosodni nem birt, az hazánkban leginkább a szláv és német lakosok és vendégek közt honosodván meg, Beregszász és vidéke lakói pedig már akkor is tiszta magyarok voltak.

Különös, hogy míg a német, magyar és szláv lakosok csakhamar hódoltak az új hittanoknak, az ó hitű ruthenek és oláhok, kiknek azon korbéli, tudomány, vagyon és önállóság nélküli papjaik sem anyagi sem szellemi tekintélyvel nem bírtak, a hitújítás ingerének kitartóan ellenállottak, úgy, hogy azok közt az új apostolok vajmi kevés proselytáakra akadtak, legalább igen csekély a példa arra, hogy e vármegye területén csak egy egész orosz község is az új tant elfogadta volna, holott Petrovics s később a Magócsiaknak elég alkalmuk volt, a szegény, gyámoltalan jobbágyokat arra ösztönözni. Bámulandó e nép ragaszkodása ősi hitéhez, melyet ma is, mint hajdan, hagyományos tisztelettel és szeretettel ápol és őriz.

Igy a Kálmánsehi által terjesztett Zvingli és Kalvintana mindinkább több és több követőkre talált, különösen Perényi Péter

első lutherános és Petrovics Péter első kálvinista főúr véd pajzsa alatt. Ezekről ír Szegedy püspök: „Supra duos Petros extra Petrum Christi aedificate sunt in Hungaria duae contra Romanam pugnantes ecclesiae“. A Tisza melléki magyarok általában már ez időben elhagyva az ágostai hitvallást, a genevaira tértek át, melyet ma is követnek.

A katolikus templomokat elfoglalt protestansok kiméretlenül leronták az oltárokat, az ereklyéket kidobták, a keresztjelt, a szobrokat szétdarabolták, az egyházi könyveket elszagatták, a zászlókat eltépték, a szószékeket és keresztelő medencéket elrombolták, a falkepeket levakarták, vagy bemeszelték, sőt még a sekrestyéket is ledöntötték, ekkép a múlt időnek művészi emlékeit is, nem kis kárára a tudománynak, vandalszerűleg megsemmisítvén.

1564. Miksa király az új eszmékhez szítván, azok terjesztését nem akadályozta. A hatalmas királynak a vallás iránti türelmét látván annak fővezérei, mint Schvendi Lázár s mások mindnyájan az új tannak buzgó pártolói lettek. Schvendi, munkácsi várparancsnok, mint német, az ágostai hitvalláshoz ragaszkodván, e környéken a protestansok ügyeit előmozdítani, a katolikusokét pedig elnyomni ügyekezett, minek világos jelét adá, midőn a világi papok és szerzeteseknek még megmaradt csekély vagyonuk foszlányait is elfoglalá s az elüzlött papok helyeire új vallású szónokokat ültetett, sőt az új eszméket zsoldosai által terjeszteté, kik azután féktelenül garázdálkodtak az elnyomottakon.

Hogy a vallási rajongás e zajló korszakában a türelmetlenség itt-ott lángra gyult, fölösleges mondanom, valamint azt, hogy több helyen, hol a lakosság nagyobb része az új tanhoz osatlakozott s a különben is gyűlölt szerzetesek kifejtett buzgóságok dacára az áramlatot feltartóztatni képesek nem valának, surlódások s tettleges ségek keletkeztek, melyek többnyire a katolikusok hátrányára végződtek.

A buzgó protestans főurak s Munkács nagy hatalmu birtokosai, mint Bocskay, Bethlen, Rákóczy György s annak fenkölt lelkű neje Lorántffy Zsuzsánna, a Magócsyak s mások nem csak biztosították a protestans papok sorsát alapítványokkal s javadalmakkal, hanem az oskolák segélyezése ől is bőkezűen gondoskodtak. Rákóczy György, e buzgó fejedelem mindenkor kész volt fegyverrel is védeni protestans hitsorsosainak érdekeit, mint nem késett 1644-ben a szomszéd ungmegyei evang. nemességet védeni homonnai Drugeth* János tulkapásai ellen, kiküldvén a szintén tulbuzgó protes-

tans Balling János munkácsi főkapitányát 500 kékruhás puskással és mintegy háromezernyi jobbagysággal Ungvár megszállására.*)

Igaz, hogy az 1660. évben a katolikus hitre tért Rákóczy Ferenc özvegye Báthory Zsófia a protestansok virágzásnak indult ügyét némileg megakasztotta: az elődei által tett segélykezéseket és alapítványokat megszüntetvén és elfoglaltatván, a templomokból pedig azokat, hol a katolikus lakosok feles számmal voltak, azoknak visszaadatván; azonban ez erőszakos üldöztetés csak rövid ideig tartott s az elnyomott vallás csakhamar ismét emelkedni kezdett.

Báthory Zsófia, Leopold kegyét bírván, a jezsuiták ösztönzésére nem csak uradalma területén, nem csak e megyében, hanem azontul is érezteté hatalmát s befolyását, rendelkezésére bocsátatván nem csak saját fegyveres népe, hanem a császár német és magyar seregei is; utasítatván a felségtől különösen gróf Csáky Ferenc, hogy a fejedelemtől nem csak minden megtámadás ellen erőlyesen védje, hanem rendelkezéseit is teljesítse; s ennek folytán a nagykállói és tokaji várőrségek, melyek Vér Mihály és Petrovay György kapitányok alatt állottak, bocsátattak rendelkezése alá, melyeket alkalmilag fel is használt: fegyveres csapatokat küldvén ki oda, hol a környéken s a szomszéd megyékben kicsapongások, jogtalanságok vagy vallási türelmetlenségek mutatkoztak.

1666-ban június 28-án Zemplénmegye Király-Helmecezen gyűlést tartván, feliratot intézett a nádorhoz, közbevetésre szólítván őt fel arra, hogy a vallási sérelmek orvosoltassanak, a megzavart valósággyakorlat, az elfoglalt papi alapítványok s jövedelmek visszaadattassanak sat.;**) mely felszólalás folytán 1667. Beregvármegye is küldött követeket Báthory Zsófiához***) , névszerint Gulácsy Ambrosus alispánt, Bay Mihály jegyzőt és Fuló Jánost, kik azonban eredménytelenül jártak el, épen úgy, mint már elébb 1661. évben, midőn Báthory Zsófia, az elfoglalt alapítványok visszaadásáról hallani sem akart.§) Midőn pedig 1670-ben a munkácsiak panaszára a megye az elfoglalt papi jövedelmek ügyében ismét Gulácsy Ambrust e városba a nevezettekkel a tényállás megállapítása végett kiküldé, Báthory Zsófia ezt megtudván, fegyvereseivel nem csak elállatta az utakat, a küldöttséget visszatérítendő, hanem midőn álutakon Gu-

*) Ujabb nemzeti könyvtár. Szalárdy kronikája 1853.

**) B. megyei levéltár, 307. l. 140. jksz.

***) U. o. 412. l. 127. sz.

§) Megyei levéltár, 412. l. 127. jksz.

lácós Munkács városba bejövén, egy nemesnek házába szállott, e lakót fegyvereseivel körülvétele s elzároltatta, ekkép a küldöttség eljárását meghiúsítván; ez alkalommal az őrség annyira felingereltetett, hogy annak egyik hadnagya Kozár Boldizsár nyilván dicsékedett, hogy az alispánt, ha utjába kerülendett, fejétől megfosztotta volna. Hasztalanul kért e sérelem folytán orvoslást a megye, a szepesi kamara a panaszlevelet Báthory Zsófiával közölvén, ez 1673. sept. 17-ki válaszában meginté magát a kamarai igazgatóságot, hogy vele kezét fogva, maga is igyekezzék a katolikusok elnyomását akadályozni, miként azt ő ezentul is erélyesen tenni el nem mulasztandja; egyszersmind pedig irta Beregmegyének is, hogy a ref. papok javadalmait jogosan foglaltatta le, kérvén azt is, hogy a protestansokat az igaz kath. hit hátrányára ne támogassa. *) Midőn pedig e közben a bujdosók egyik csapata Munkácsot megrohanta s itt valamint a környéken a katolikus lakosokat megkárosította: 1674. május 20. Spankau Páris gróf s cs. tábornok meginté a megyét, kijelentvén, hogy mivel a bujdosó kálvinisták a kath. híveket üldözik, fosztogatják, kinozzák, sőt öldösik, azon esetre, ha ezt a megye rögtön meg nem akadályozza, ő felhatalmazza seregét s a kath lakosságot, hogy visztorlással éljenek. **) S csakugyan a protest. papok közül sokan lázítási gyanúból a várba hureoltatván, itt börtönöztek.

Ily körülmények folytán Báthory Zsófia tekintélye oly nagy volt, hogy 1674. június 9-én tartott gyűlésből maga Ugocsavármegyének közönsége sem restelt alázatos kérést terjeszteni a munkácsi vár fenséges asszonyához — „celsissima principissa“ — melyben a többi közt az iránt is esedezett, hogy ne engedjen katonáinak Ugocsamegyében szabadon portyázni, mint közelebb történt, Bökényben; továbbá arra kérte őt, hogy a fancesikai predikátornak adná ki kezes levelét, mert ő nem fordult elő az idézettek lajstromában. E felterjesztésre így válaszolt a fejedelemnő: „az jámborokat mi nem persequáltatjuk, kik eő felségéhez hívek és minket meg nem háborítanak. A latrok üldözésére igenis kiküldjük ezentul is az praesidiumot — őrséget, — sőt csak nem régen is ki kellett volna küldenünk, midőn Majos Ferenc tolvajkodott és a nemes Ugocsa vármegye nem persequálta, sőt Szöllősről gazdálkodtak azoknak a latroknak.“ Érinté továbbá azt is, hogy a fancesikai említett praedikátor nem azért van kereset alatt, hogy citatus vagy nem

*) Megyei levéltár IV. cs. 13. 14. sz.

**) Beregmegyei lev. egyháziak, IV. csomag 19 sz

citatus, hanem Majos Ferenc istentelenségeért és „valameddig nem léssen satisfactionk, tudja már Fancsika, a kezeslevél itt lesz és a többi predikátorok is azon okért itt fogják találni magokat a várban. A nemes vármegye nyugodjék meg ezen, legkisebbnek sem igyekeztünk véteni, csak minket ne háborgassanak és hozzánk tartozókat. Azonban a haza megmaradására nézve az istentelen kőborlót tartozik vele a vármegye, hogy persequálja és mivelünk egyet értsen a generalisok rendelkezéséből is.*)

Itt Báthory Zsófia kétségtelenül az elégületlen bujdosókat értette, kik 1673. évben mint fentebb érintetett, Munkács városát is megszállván, a csak imént behelyezett katolikus papokat onnan ismét kihajtották s a templomot feldúlták, a tehetősebb hiveket pedig kirabolták; a vár őrsége által azonban szétüzettettek. Ugyanazon évben aug. 24. irt ő az Ugocsára szóló válaszához hasonlólag Szatmár vármegyéhez is, intetvén általa a predikátorokat, hogy hiveiket a katolikusok háborgatásától tartóztassák vissza, különben a bujdosók (kőborlók) által okozandó kárért a protestáns papok lesznek felelősök s azok javaiból fogja azt megtéríttetni.**)

S ő valóban nem csak Bereg, hanem Ugocsa és Szatmár vármegye területéről is több ref. papot elhureoltatott a munkácsi várba, hol azok még 1679-ben is fogva tartattak***) s valószínűen csak 1680-ban bekövetkezett halála és Thökölynek győztes előnyomulása után bocsáttattak szabadon. A ref. lelkészek irányában tanusított e kegyetlenségének indító okai kétségtelenül Cob Farkas Frigyes es. tábornoknak Rózsahegyről 1672. okt. 6. Báró Laborda Lajos szatmári es. parancsnoknak nov. 13-ról és Spankau Páris gróf tábornoknak Kassáról okt. 22-ről, valamint 1674. május 20-ról kibocsátott hirdetményeik voltak, melyekben a királynak e meghatalmazottjai feljogosíták s kötelezték a vármegyéket s hatóságokat, hogy „a kálvinistákat, kik a felkeltekhez szitnak, üldözzék s ártalmatlanokká tegyék, a hatóságok s városi és falusi előjáróságok pedig fejvesztés terhe alatt a szakadozva vagy csoporsósan kőborló „rebelliseket“ fogdostassák s a községet megkárósíttatni semmi esetre se engedjék§)

1678-ban, midőn Thököly Imre csatlakozott a felkeltekhez s s azokat hatezer francia is segíté, a vallásos türelmetlenséggel egye-

*) Ugocsai levéltár.

***) Szatmár vm. levéltár A. P. 19. cs. 66. sz.

****) U. o. 1679.

§) Beregmezei levéltár.

sült párdüh által felingerült csapatok korlátlanul szügdoltoztek az országban s dühöket leginkább a katolikusokon töltötték; visszafoglalván tőlük többhelyt a templomokat és alapítványokat. Tíz év múlva azonban ismét megváltozott az állapot: Munkács Leopold császárnak átadatván s abba német őrseg behelyezettvén s a Rákóczy-féle árvák gyámjául s vagyonuk gondnokául Kollonics Lipót érsek s bibornok kinevezettvén: ez némesak Munkácson és Beregszászon, hanem uradalma egyéb helyein is a protestansok mellözésével a katolikusok ügyeit előmozdítá s részben az elfoglalt alapítványok álzvetetébe visszahelyezetté. Sőt elfogultságában annyira ment, hogy közbejárására a szepesi kamara 1688. márc. 27. kibocsátott rendeletében a munkácsi várhoz tartozott helységekben a ref. predikátorok lelkészi szolgálatát s általában a szabad vallásgyakorlatot szigoruan betiltotta.

E főurnak a ref. vallás iránti gyűlölete kitünik Klobusiczky Ferenchez, a Rákóczy árvák vagyona igazgatójához irt azon latin leveléből is, melyben tudatja, hogy e pogányokat, kik visszaélnék jogaikkal, a földesurak elűzhetik, hogy. ő is számkivettetésüket óhajtja s ha szép szerivel nem, majd talál módot, melylyel elűzendi őket. 1689-ben pedig hasonló fenyegető nyilatkozatot tett. S így a protestansoknak a felséghez intézett panaszai sikeretlenül hangzottak el.

Midőn pedig 1703-ban II. Rákóczy Ferenc alatt a szabadságharc ismét megújult, a protestansok nem késtek sürgetni sérelmeik orvoslását, s ennek folytán az 1705-ki szécsényi gyűlésről a vallási sérelmek orvoslása végett biztosokul kiküldettek Bereg, Ung, Ugocea, Szatmár és Szaboles vármegyékbe Orosz Ádám, Kazinczy András és Rácz János, kik kellő higgadtsággal eljárván, úgy intézkedtek, hogy mind a katolikusok, mind a protestansok érdekei igazságosan óvattassanak meg s ennek folytán leginkább az akkori birtoklat tartott fenn.

Hogy a később bekövetkezett nyugalmas időkben a protestansok érdekei a kormány részéről kevésse pártoltattak, köztudomásu; mig végre lassan a vallás egyenlőség eszméje kifejlődvén: a győztes korszellem a felekezetek közötti sorompókat ledönté. E tekintetben, hosszú vajudás után első lényeges lépésül tehető II. József császárnak a pozsonyi helytartótanács utján, okt. 29. 1781-ben 6983. sz. a. kibocsátott türelmi pátense, mely szerint a protestans vallásnak szabadabb gyakorlatát engedélyezte. Jelesül megengedte, hogy a száz lelket meghaladó hitfelekezeti községek templomot és iskolát állithassanak; hogy a nemkatolikus lakosok is

minden méltóságot, jogot és birtoklást élvezhessenek; hogy magok elve szerint esküdjenek, a katolikus szertartásokra ne kényszerítettessenek; megállapítá, hogy a vegyes házasságból születendő gyermekek, ha az atyjok kath. s ennek s a leányok a kath. anyjuk válását kövessék; hogy a pápista papok a prot. betegekhez — ha csak nem hivatnának — ne toladjanak; a birt templomokat használják, de ujakat csak a helytartótanács engedélyével építhessenek, nehogy t. i. a nép alaptalanul terheltessek; a főkegyházakba a predikátorok ne ránduljanak ki; a magán birtokosok templomai meghagyassanak; a kath. püspökök egyházi látogatásai a protestansokat ne érintsék, a superintendensek pedig külön látogatásokat tarthassanak a nép különös terheltetése nélkül; egyházi vétségekért a papok senkit pénz vagy testi büntetéssel ne illethessenek, a zsinatok pedig csak a megvitatandó tárgyak felsorolásával nyert felsőbb engedély mellett két kormánybiztos jelenlétében tartathassanak.*)

Ennek alapján azután, ha új prot. templom építésére engedély kéretett, a vármegye a szükség és alap megvizsgálására küldöttséget menesztett, melynek egyik tagja, sajtáságos, mindig egy kath. pap, többnyire a munkácsi esperes vala.

Hogy egyébiránt később is a megyei törvényhatóság a protestansok egyházi ügyét mindig szíven viselte s a papi kormányzat tekintélyét fentartani segíté, kitünik e következő példából is. Az 1795. jul. 6-án tartott megyei közgyűlésen tárgyalatott ugyanis Szokoljai Mihály kaszonyi lakos bűnvádi esete, melyben azzal vádoltatott, hogy nemcsak a kaszonyi hitszónokot Szakmári Istvánt megbecstelenítette, „predikációit“ birálván és tanait ferdén magya-

---

*) B. megyei levéltár, egyh. VI. cs. 17. sz.

rúzáván, hanem a vizsgálatételre kiküldött esperest is szidalmazva megsértette; ennek folytán a megyei törvényszék ez ügyben így ítelt:

„Deliberatum est. Minthogy nyilván constál az inquisitióból, hogy az Incatus az szent ecclesiát megbotráncoztatván, tiszteletes esperes urat s több predikátor uraimékat rendkívül való és sok rendbeli beestelenséggel illette; kiért is mind Isten s mind országunk törvényei szerint megérdemlette az ecclesia székén ellene pronunciált deliberatuma szerint való büntetést, hogy a nyelvben egy darab hóhér által elvágattassék; mindazonáltal ex gratia sedis azon pronunciált poenát retrográltatván, deliberáltatott: hogy stante pede keményen megveretessék, azután az szent ecclesiát kövesse meg és adjon reversalét magáról, hogy ha tovább is ingerállja ilyen dolgokban magát, azon legelsőbb ellene pronunciált deliberatio szálljon ő kigyelme ellen. (Megyei levéltár.)

Érdekes adat az akkori korszellem feltüntetésére.

Mi a protestans egyház kormányzati alakját illeti*): eleintén a Magyar és Erdélyországban általán divatozott gyakorlat szerint, a kerületek (tractusok) elkülönítve egymástól a latin egyháztól vett elnevezés szerint decanatus, praelatus, episcopus és csak később superintendens címen nevezett főktől függetek, kik a heivét hitvallás bevétele után senioroknak vagy praesbitereknek nevezettek, mely utóbbi szótól gyártatott azután az esperesi-nevezet. 1554-től kezdve az ország más részeiben életbe léptetett gyakorlat szerint, e tájon, a tiszántuli megyék is összekötötték a senioratusokat vagy esperességeket egy fő alá és alakították az egyház-kerületet (superintendentiát), nevezvén annak fejét Superintendensnek, püspöknek, vagy supremus fratrum seniornak.

Azonban a Bereg, Szatmár és Ugocsa vármegyék területén keletkezett egyházakból alakult beregi egyház-megye, a tiszamelléknek példáját követve, ezután is sok ideig megtartotta önállásu függetlenségét. Minek természetesen így kellett lenni, mert a tiszántuli egyházkerület elsőbb püspökjei, mint például, Tordai Demeter 1554-ben, Boldi Sebestyén 1557-ben csak az Urvacsorájára nézve is mind Luther értelmén voltak. Sőt Melius Péter is, debreczeni papsága első éveiben (1557.) Luther értelmét követte és csak Szegedi Istvánnal való hosszas levelezés és vitatkozás után lett Kál-

*) E cikkhez az adatokat Zágonyi Károly szernyei pap szives közleménye folytán Vekkerdi Nagy Mihály jegyzeteiből vettem.

vin követője. Az is tudatik, hogy a mit a beregi papok 1552. a beregszászi zsinaton az Urvaesorájáról végeztek, azzal ellenkezőt alapított meg 1554-ben az első püspököt tevő óvári zsinat, t. i. a kovásztalan kenyeret, fülgyónást és így az Urvaesorájáról a Luther értelmét, mely ellenkező értelem nyomán, ha szinte későbbben 1567. Melius püspöksége alatt a helvét hitvallás aláírására a debreczeni, 1569. akár barátságból, akár a Zápolya iránti jobbagyi kötelességből, hódolásból a nagyváradi; 1591-ben pedig Gönczy F. György püspökségében az ujnaptár dolgában a nagykárolyi zsinatra követeket küldöttek s más gyűléseken is megjelenhettek a beregi papok: mindazáltal magokat a püspöki általános igazgatásnak alá nem vetették. Erre mutat az, hogy midőn néhány ilyen barátságos megjelenés után Gönczi Fabriczius György püspök megkísérlé hatalma alá hajtani a beregi egyházmegyét, ennek papjait és iskolatanítóit hivatalvesztés terhe alatt híván meg a csengeri zsinatra 1593-ban: akkor Gyarmati Miklós beregi senior, egyházmegyei zsinatot tartván, annak végzéséből („1. sig. Beregszász, anno 1593. XI. Junii. ex mandato et sententia totius ecclesiae“) oly egyházi köriratot bocsátott el egyházmegyéjébe, melyben viszont ő is hivatalvesztés súlya alatt minden papot és tanítót eltiltott azon gyűlésen való megjelenéstől. E körirat maiglan is eredetiben megvan az 1593-ban kezdetett egyházi jegyzőkönyv 9. lapján; a 10. lapon pedig fel van jegyezve, hogy a tilalom dacára kíváncsiságból Kereszturi Máté kölcesei pap és iskolatanító a zsinatra elmenvén, azért állomásaiktól megfosztattak.

Mindamelletts is, hogy a szoros értelemben vett alárendeltséget el nem ismerte, de a baráti egyetértést az egyházkerülettel csakugyan fentartotta ezután is a beregi egyházmegye. Mert 1601. nov. 25. is szót tett ez a bátori püspöki zsinaton leendő megjelenésről (Id. jk. 86. lap.) A bécsi békekötés pedig, mikor a tiszántuli egyházkerülethez tartozó vármegyék nagy részével Bereg és Bocskay fejedelem keze alá került volt, 1608-ban sept. 30. tartott zsinatban jelentette Thuri János beregi esperes, hogy Hodassi Lukács püspöknek Bátorban bizonyos közcélra kölcsönzött pénzt adott által. (Id. jk. 129. lap.) Azonban ugyanesak 1608-ban Egri Miklós, nagyszöllősi pap kalangya-foglalás és becsületsértéssel vádoltatván a beregi egyházmegye előtt, egyházát is maga részére vonva, az 1609. junius 28. Nagyváradon tartott zsinatra folyamodott s ott Hodassi Lukács püspök előtt esperesét, Vari Szárnyas Bálintot vádolta; melynek következése az lett, hogy a beregi egy-

házmegye kihallgatása nélkül, mind Egri Miklós minden büntetés alól felmentetett, mind a szőlősi egyház örökre elszakasztatott a beregi egyházmegyétől, honnan a beregi séniornak szép jövedelme volt; sőt Ugocsamegyéből a beregi traktushoz tartozott több egyház elszakítása is megkísértetett, de eredmény nélkül.

Az akkori tömérdek bajlódást megunván a beregi egyházmegye, kezdett eddigi merev önállásából engedni és az egyházkerülettel való egyesüléshez közeledni, mint 1611. május 16. Bereghszászban tartott gyűlés ezen határozatából kitűnik: „Decrevit ecclesia in Bereghszászinum convocatu synodo: annuatim ecclesiae eundem esse ad generalem synodum, si requisita fuerit et compellata a clarissimo et doctissimo superindente cis et ultra tibiscanarum ecclesiarum; hanc tamen conditione, ut ecclesia Szőlősiensis adempta et divisa a dioecesi Beregiensi remittetur . . . Deinde placuit et quidem consulto, magnoque commodo ecclesiae, ut controversiae legitimae, ab ecclesiasticis iudiciis nostris, nostrae dioeceseos trutinatae et raminatae, si quibus ita videbitur iudicio clarissimi D. superintendentis et generali synodo quocunque in loco celebrandae, subesse queant et revideantur. Tertio: libertatem ordinationis ministrorum non permittendam generali synodo, sed potius in usum, exercitium et existimationem Dioeceseos nostrae retinendam esse decrevit ecclesia.“ (Id. jkönyv, 169. lap.)

Ezen pontok szerint capitulált a püspöki igazgatás felállítása után 57 esztendővel, legelőször a tiszántuli superintendentiával való egyesülésre a beregi egyházmegye. Mely pontokat az 1629. Nagyváradon tartott püspöki zsinat miképen fogadott el, azon czikkek 34-kében, melyeket különféle főzsinatok végzéseiből Keresszegi István püspök összeszedett és 1633. Tasnádon tartott zsinat jóváhagyása után „Appendices“ (függelékek) név alatt nyomtatásban kiadott, megláthatni ekképen: „senior beregiensis, cum certis delectis tenetur ad unionem observandam comparere in synodis generalibus, et si res eorum ita tulerint, causas e foro ecclesiastico per formam appellationis transmissas generali exponere. Interim propter loci instantiam et itineris difficultatem ministrae ad annunciandum verbum Dei emittere et in publico eorum coetu ordinare ipsis conceditur.“

Ezután 50 évig volt békességben a beregi egyházmegye az egyház-kerülettel, míg nem 1679. július 20. Szoboszlón tartott püspöki zsinatból az ugoccai és szatmári tractusokkal együtt, Bereg is felszólított papjainak ordinatio végett az egyházkerületi

gyűlésre leendő beküldésére, Nógrádi Mátyás püspökségében. De ezen felhívás a beregi papokra nézve minden következés nélkül maradt.

Megvolt még ezeken kívül azon két századig gyakorolt kiváltsága is a beregi egyházmegyének, hogy espereseit, az egyházkerület minden befolyása nélkül választotta és eskette fel, úgy, hogy bár 1610-ben a váradi zsinatban Hodassi Lukács püspökségében elvégeztetett, hogy az esperesek és papok a superintendens iránti engedelmességre felelősek, mind ezt láthatni a 32. appendixben, mindazonáltal a beregi egyházmegyében nem hogy az esperesek, de még a közpapok sem esküdtek erre, mint az 1714-ben Váradi György, beregi esperes idejében tisztán összeiratott, ma is meglevő liturgicus könyve 19. és 20. lapjain, az esperes és papok eskümintája mutatja. Mely eskümintákat a Protestans egyházi és iskolai lap 1846. 46. száma 1253. lapján közölte.

Hanem majd 1733. Zoványi P. György az ugynevezett „*Maiores, Minores és appendices*“*), és újabb Magyar és Erdély országi kánonokból készített cikkei közt a 12-ben nyilván mondja, hogy a tractusok ujonnan választott seniorai rendesen az általános

*) E három cím alatt hozatott szabályok példányai ritkák és ismeretlenek lévén, szabadjon itt azokat közelebbről érinteni: A *Maiores* nevű cikkelyek címe ez: „*Articuli e verbo Dei et lege Naturae compositi, ad conservandam politiam coelestem et jurisdictionem ecclesiasticam in Ungarica Natione.*“ Ezen szabályok 1567. Debrecezenben nyomattak ki Török Mihály könyvnyomdász által. Melius Péter püspökségében, és ugyanazon évben aláírták a Tisza két melléki tractusok. Majd 1591. jul. 6. újra kiadattak és megerősítettek a váradi általános zsinatban. Áll ezen munka 74. cikkelyből; e mű előbeszédében Zoványi azt mondja, hogy a cikkelyek száma először 72 volt, hanem az újabb kiadáskor 1633-ban kettővel megszerkesztetett.

A *Minores articulusok* címe ez: „*Articuli ecclesiarum eis et ultra Tibiscum verbo Dei collectatum ex prisibus selecti et in generali Synodo Varadini publicati, anno 1577. 6. Febr.*“ Készítette Gönczi Fábri György, debreczeni pap és püspök. ki e mű előbeszédében így írta magát alá: „*Georg. F. Gönczi, Pastor eccl. Debr. supremus fratrum senior.*“ Áll ez 27 cikkelyből.

Az *Appendices articulusok* címe ez: „*Articuli in variis Synodis generalibus Statuti et Tasnadini Anno 1633. publicati et approbati, hic loco appendicis adduntur.*“ Összeszedte Keresszegi István püspök. Áll 35 cikkelyből.

Ezek voltak a divatozott egyházi kánonok a tiszántúli egyházi kerületben, még azután is, midőn a Szatmár-Németiben 1646. tartott zsinat után 3. évben a Gelei Katona által összeirt kánonok közönségesekké lettek; míg nem később az utóbbiak, kiváltképe pedig a Zoványi György 1733. kinyomatott kánonai, azokat helyökből végkép kiszoríták, noha a beregi egyházmegye, mint jegyzőkönyvei mutatják, még a Zoványi kánonjai mellett is élt azokkal.

vagy részletes püspöki zsinatokban eskettessének fel, és a 19. kánonban a beregi egyházmegye papszentelési privumát is előadván, ezt azzal zárja be, hogy a felszentelendő pap eskümintájához adattassanak e szavak: „Superintendesednek és senioródnak engedelmes léssesz“. Ezen Zoványi kánonai kelte után tíz évvel Szőnyi Demjén János, a beregi egyházmegyében esperesnek választatván, ez volt első, ki elválasztatása után két évvel 1745. sept. 6. Zoványi György superintendes által megerősítettett, előbb a beregi egyházmegye gyűlésén is feleskettetvén. Ennek utóda Kömlei Márton 1753. febr. 20. a tivadari gyűlésben esperessé választatván, feleskettetett s csak azután ment a püspöki confirmatióra.

Azok pedig, kik traktusi feleskettetés nélkül, az egyházkerületi gyűlésben tették le a hitet az esperesi hivatalra, első volt Kondor Boldizsár 1775. Ő ugyanis Seniorrá lett választatásában a papok közt történt botrányon megboszankodván, egyenesen ment a püspöki székre magát megerősíttetni. Majd ennek idejében az egyházmegye megkopott régi ezüst pecsétnyomója helyett új metszetvén, ez előbbi az egyházmegye jegyzője Dobrai József megvette, mint mondá az anyagjáért. Azonban hivatalával visszaélve, vásárolt pecsétnyomójával az esperes tudta nélkül formátákat pecsételt és adott ki, mi világosságra jövén, perbe fogatott s ügye az egyházkerületre jutott. Ez ismét figyelmetessé tette a consistoriumot a beregi egyházmegye ordinatiójára, mely is annál fogva 1788. felszólíttatott, hogy adja okát ezen joga gyakorlásának. Mi megtörténvén, a következő 1789. évben Paksi Szatmári István püspök, Rhédei Ferencz superintendensi főgondnok és Hunyadi Ferencz főjegyzővel püspöki látogatást (visitatiot) tartott Beregszászban, mely alkalommal a papokat ezen gyakorlat törvénytelen volta felől ügykeztek meggyőzni. De mind e mellett is megmaradt a beregi egyházmegye papszentelési gyakorlata mellett nem csak a Kondor hátralevő, hanem 1797-ben utána választatott Kömlei Zsigmond esperessége idejében is, ki az egyházkerületi tanácsban minden szó nélkül feleskettetvén, háborítlanul folytatta a beregi papok felszentelését 1812. évben történt haláláig.

Hanem ekkor idősb Vekerdi Nagy Mihály elválasztatott esperes azon utasítással bocsáttatván az egyházkerületen teendő hitletételre, hogy eskümintájában benne legyen e záradék: „Salvis tamen iuribus et privilegiis venerabilis tractus Beregiensis“, az egyházkerületi tanács 1812. apr. 20. tartott gyűlése jegyzőkönyvének 34. számában nyilván kimondotta, hogy: „bár az elválasztatott

esperes személye ellen semmi kifogása nincsen, sőt annak a traktusban dicséretesen folytatott előbbi hivatalairól megvan győződve a főtisztelendő consistorium: mindazáltal addig fel nem esketi esperesét, míg a beregi traktus eddig gyakorlott ordinatióbeli jogáról le nem mond. — A mikor az esperes, hogy választói bizalmával vissza ne éljen, ily feltétel alatt az esküt le nem tehetvén, felesketlen tért vissza s itthon az esperesi régi szokott hitformával feleskettetett és a következő 1813. sept. 21. s következő napjain Kaszonyban tartott közgyűlésben ismét és utóljára szentelt papokat. Azonban abból, hogy a superintendentia ezen elválasztott esperest fel nem eskette, élénk per támadt a beregi egyházmegye és kerület közt. Nevezetesen az esperes fel nem esketéséről kelt egyházkerületi határozattal együtt, Benedek Mihály püspök egy hat ívből álló jegyzéket küldvén, melylyel a beregi traktusbelieket a nálók gyakorlatban levő papszentelés helytelen és törvénytelen voltáról kívánta meggyőzni, erre a már fentebb érintett határozatra 15 ívből álló védirattal felelt a beregi traktus. De e felelet azon okból, mivel ebben a beregi papok „Superintendentialis remonstrativ-“nak találták a püspök iratát nevezni, felolvasás nélkül visszaküldetett, oly nyilatkozat mellett, hogy a superintendentia egy traktusnak sem remonstrálhat. Majd a beregi egyházmegyének 1813. május 25., június 30. és jul. 6. tartott gyűléseiben az ordinatio ügyében kelt iratai a kerület 1814. augusztus hó 13-kán tartott gyűlésében felolvastatván, Budai Esaiás, akkori főjegyző és Földvári József esperes küldettek ki, hogy a beregi egyházmegye ezen különözését békés uton kiegyenlíteni ügyeljenek. Kik is előre tett tudósítások után augusztus 29. Beregszászban megérkezvén, világiak és egyháziakból álló fényes gyűlésben, rokon szeretettel, buzgó lélekkel származott beszédekkel oda vitték a dolgot, hogy a gyűlés minden tagjai abban állapodtak meg, hogy a superintendentia ezen traktusnak seniora megvetése által okozott sérelmét legközelebb adandó alkalommal seniorának a consistoriumba leendő meghívása, illő helyének megadása és abba való behelyezése által megorvosolandja: azonnal az ordinatio jogáról való tanácskozáshoz fogtak s az előleges munkálatok megtételére egy választmányt kineveztek, mely egyszersmind egy módozat tervelésével is megbízott.

A küldöttség jelentése után meg is hivatott a beregi esperes a hit letételre azon évi okt. 8., 9. napjain tartott kerületi gyűlésre; de mint az egyházmegyei jegyzőkönyv 4. köt. 87. lapján, az 1815.

évi febr. gyűlés jegyzeteiből láthatni: „Mivel a főtiszt. consistorium többet méltóztatott kivánni a beregi traktus t. seniorától, mint a mennyit a traktualis declaratio ő kegyelmének teljesíteni megengedettet volna“ sat. ekkor is felesketés nélkül jött vissza az esperes. Végre az 1845. aug. 12. tartott ker. gyűlés jkönyve 93. számában: „tudtul adatik a beregi traktusnak, hogy beregi senior Vekerdi Nagy Mihály uramat esperesi hivatalától és minden azzal járó funktióktól tetszett a főtiszt. consistoriumnak felfüggeszteni további rendelésig sat“.

Mely ker. rendelésnek sept. 26. Váriban tartott egyházmegyei gyűlésben lett felolvasása után V. Nagy Mihály ily sok bajlódás közt harmadfélévig viselt esperesi hivataláról végkép lemondott s első „assessor“ (ülnöki) rangja megtartása mellett folytatta még papi hivatalát 1822. april 28-ig történt halálaig.

Ugyanezen gyűlésben felolvasatott a kerületnek átadandó papszentelés módozata kikészítésére kinevezett vegyes küldöttség munkálkodása, mely a superintendentiára beküldetvén, ott el is fogadtatott. És így Benedek Mihály püspökségében ért meg a beregi egyházmegye arra, hogy a közel 300 évig gyakorolt papszentelési jogáról lemondván, a többi egyházmegyékkel mindenben egyenlő állapotnak veté alá magát.

Az ekként megürült seniori hivatalra pro-seniornak kinevezetett Literáti Nagy János, ki 1816-ban szavazatöbbséggel rendes esperesnek is elválasztatván, e hivatalt 1833. jul. 31-ig viselte, a midőn e földipályát elhagyta. Utána Széles András akkori főjegyző a rendet elhirtelenkedve, Lónyai Pál egyházmegyei segédgondnok hire nélkül esperes-választásra szóló szavazatok beadására körlevelileg felszólítván az egyházakat és papokat: ebből az következett, hogy csupán 1835. mártius 10. Beregszászban tartott gyűlésben töltetett be a 19 hónapig üresen állott esperesi hivatal ifjabb Vekerdi Nagy Mihály (az előbbinek fia) által, ki legtöbb szavazatot nyert. E buzgó esperes 1859. évig viselvén e diszes hivatalt, a következő évben albisi Bakcsy László tarpai lelkész választatott esperessé, ki vallása javára, a korszellemmel karöltve, teljes buzgósággal és tapintattal igazgató a vidék ügyeit 1872. év végeig és amikor a három évenkénti választás kimondatván, helyére Kovács János badalói lelkész, utána pedig 1875. Peterdy Károly barabási lelkész megválasztatott.

A beregi ref. egyházmegyei esperesek
névsora ez:

1. Radán Balázs 1548—1552. beregszászi pap.
2. Kálmáncehi Sánta Márton 1552—1571. munkácsi majd beregszászi pap.
3. Böszörményi Máté, várii pap. 1575—1590.
4. Tályai Nagy Bertalan beregszászi pap 1590—1593.
5. Gyarmati Miklós beregsz. p. 1593—1595.
6. Várii Szárnyas Bálint várii p. 1595—1611.
7. Thuri János bszászi p. 1611—1617.
8. Kisvárdai András munkácsi p. 1617—1623.
9. Ujhelyi Szabó István (Pannicida) munk. p. 1623—1625.
10. Simándi Mihály, bszászi p. 1630—1639.
11. Arдай Pál munkácsi p. 1640—1646.
12. Kolosi P. Dániel, bszászi p. 1659.
13. Vári Miklós 1659—1663.
Kolosi Dániel ismét 1664.
14. Váraljai János, fencsikai pap.
16. Csaholezi Gergely, beregi p. 1673.
16. Vári István, várii pap.
17. Pataki Ferenc, 1681.
18. Teremi Pap István, munk. és bszászi pap. 1705.
19. Szatmári András, muzsaji pap, 1686—1704.
Teremi Pap István 1705—1707.
20. Csaholezi Gergely.
21. Patai Sámuel bszászi pap 1708-ig.
22. Csaholezi T. Miklós tiszaujhelyi p. 1712.
23. Ujvárosi Márton, várii p. 1713-ig.
24. Várad György 1713—1729. tarpai pap.
25. Gecsey István t. ujlaki pap, 1730.
26. Dömösi János tarpai pap 1730—1743.
27. Szőnyi Demjén János, muzsaji és munkácsi pap 1743—
1753.
28. Kömlei Márton, várii pap 1767—1771.

29. Kondor Boldizsár, bszászi pap, 1787-ig.
30. Kömlei Zsigmond, várii és tarpai pap 1803—1812.
31. Vekerdi Nagy Mihály, csonkapapi, kerecseni pap, 1816.
32. Literáty Nagy János 1816—1833. tarpai pap.
33. Vekerdi Nagy Mihály ifjabb 1838—1859.
34. Albisi Bakcsy László, tarpai pap, 1860—1872.
35. Kovács János badalói 1873—75.
36. Peterdy Károly barabási lelkész 1875.

A beregi egyházmegye jegyzőkönyvei.

Ezek kétfélék, u. m. 1. gyűlési végzéseket és 2. egyházi bér-fizetéseket tárgyazók.

Az első rendűek hét kötetet képeznek; az első 1593. május 2-kán kezdetett és tartott 1631. aug. 27-ig; a 2-dik 1632—1753-ig folyt dolgokat tartalmaz, de ez 1824. Kerecsenben a jegyzői hivatalnál tűz mártalékává válván, csak némi csonka maradványai őriztetnek A 3-ik 1753—1813., a 4-ik 1814—1821., az 5-ik 1821—1832., a 6-ik 1833—1843. és a 7-ik 1843-tól való tárgyakat érint. Az első kötetek latin nyelven szerkesztvék, némi egyházi fegyelmi határozatokon kívül leginkább házassági ügyeket tartalmaznak; feltűnő azokban a rövid irály, mely a házasságtörési tényálladék és az elváltatást kimondó végzéseket dióhéjba szorítva előadja.

A másodrendű könyvek, mik a belső emberek (pap, tanító, egyházi) fizetését s az egyházak fekvő javait elötüntetik, négy kötetet képeznek, miután a 2-dik kötet, a gyűlési jegyzőkönyv 2-ik kötetével együtt elégett. Kétséget nem szenvedhet, hogy már az 1552. bergszászi zsinat intézkedett a papok fizetéséről, azonban jegyzőkönyvileg csak 1593. évtől kezdve vannak lajstromok. Ez évben volt a beregi egyházmegyében 43 anyaegyház s ezek 23 helységében iskolatanító is. E szerint volt Beregmegyében 30, a szatmári megyéből ide tartozó 7 és Ugoesából hat anyaegyház,

melyek névszerint e következők: Vári, Borsova, Muszaj, Beregszász, Kigyós, Bereg, Komlós, Ilosva, Salánk, Verbőcz, Sz.-V.-Ardó, Szőlős, Fancsika, T.-Ujhely, Oroszi, Bene, Macsola, Surány, Darócz, Barabás, Kaszony, Bótrágy, Lónya, Barkaszó, Isnéte, Jánosi, Derczen, Munkács, Iványi, Badaló, Tarpa, Gulács, Csaroda, Atya, Szálka, Kerecsen, Kóród, Cseke, Istvándi, Kölcse, Sonkád, Tiszabecs, és Milota. — Iskolatanítóval pedig el volt látva: Muzsaj, Kaszony, Csaroda, Cseke, Tarpa, Gulács, T.-Ujhely, Derczen, Milota, Kölcse, T.-Becs, Bene, Barkaszó, Bereg, Szőlősvégárdó, Vári, Salánk, Atya, Szőlős, Fancsika, és Sonkád. Ebből is kitűnik, hogy a beregi egyházmegyéhez Szatmár és Ugocsavármegyék néhány helyei is tartoztak, melyek (a szőlősi kivételével) egészen az 1821. évi rendezésig e megye kiegészítő részei voltak. Idővel mindkét vármegyéből több más helység is csatlakozott a beregi traktushoz, sőt a XVII. század végén a Teleky-család Dolhán, Máramarosvármegyében megállapítván a papifizetést, ez is e megye felügyelete alá bízott.

Az 1645. évben készült jegyzőkönyvben már 87 egyház belső emberei fizetéséről tétetik említés, ez egyházakból volt anya 65 és leányegyház 22, különösen pedig beregvármegyei 68, szatmári 10 és ugocsai 9; ezekből anyaegyház Beregben 48, szatmári 9 és ugocsai 8.

A 2-dik kötet 1745. évből szintén 87 egyházat sorol elő, azon különbséggel, hogy ekkor már anyaegyház volt 67 és fiók 20, tanító pedig 27.

A 3. 1797-ki jegyzőkönyv szerint volt akkor összesen 86. egyház, t. i. anya 78 és fiók 8, iskolatanítót tartó pedig 51. Ezekből volt beregvármegyei 66, szatmári 10, ugocsai 9 és máramarosi 1.

Nem lesz érdektelen megjegyezni, hogy 1781-ben a munkácsi uradalom területén találatott összesen 4230 ref. lakos. Ezekből esett 612. Munkácsra, 850. Beregszászra, 877 Várirra, 463 Nagy-Beregpre, 329 B.-Ujfalura, 320 Rákosra, 270 Gutra, 281 Gáttra és 226 Isnýtére.

1745-ig e vármegyében azon változás történt a protest. egyházak és községek létszámára nézve, hogy Iványi, Klacsanó, Pósháza, Pusztá-Kerepecz és Munkács Ujfalu (Alsó-Schönborn) helységekben a reformátusok kifogytak s helyökre oroszok és svábok telepedtek; a kerepeczi és gersenói egyházak pedig végleg elpusztultak és pusztákká (praediumokká) lettek.

1821-ben a nem Beregvármegyéhez tartozó helységek ez egyházmegyétől elszakasztatván, a szabolcsi egyházmegyéből Vásáros-Namény, Ugornya, fiókjával Gergelyivel és Jánddal adattak hozzá s így lett itt a létszám 66 anya és 8 leány gyülekezet, mely anya-egyházak közül a Komlósi 1846. leányegyházzá lett.

E jegyzőkönyvből kiderül az is, hogy a XVII. században a beregi papok a „császár dézsmájából” oktávát (nyolczad) szedtek névszerint a munkácsi két pap, továbbá a pósházi, barkaszói, zápszoni, bótrágyi, bátyui és haranglábi; Somban a pap a hegytizedből, Kaszony, Gulács, Gelényes és Atyában a várbeli tizedből; B.-V.-Ardóban, Beregen a borból, buzából, sat. B.-Ujfaluban, Salánkon, Verbóczön és Váriban a vámból, só- és pénzből. Gyónó garast fizettek a hivek a XVI. században Isnéten, Nagy és Kis-Guton, Bótrágyon, Derezenben és Kerepeczen.

A helvét hitvallásu egyház tiszántuli egyházkerületének jelenlegi superintendese a tudományáról ismeretes Révész Bálint, volt debreczeni lelkész és esperes s egyházi főjegyző, ki Balogh Péter utóda lett. Áll pedig e kerület következő egyházmegyékből u. m. a nagybányai, békésbánáti, beregi, bihari, debreceni, érmelléki, heves-nagykunsági, nagy-károlyi, mármaros-ugocsei, alsó-szabolcsi és hajdu kerületi, felső-szabolcsi, nagy-szalontai és a szatmáriból; e szerint területileg kiterjed Szatmár, Békés, Usanád, Arad, Torontál, Krassó, Temes, Csongrád, Bereg, Bihar, Heves, Ugocsa, Máramaros és Szabolcsvármegyékre s több említett kerületekre.

A beregi egyházmegyében, mely 1870-ben 65anya és 17 leány gyülekezetből, 69 lelkész és 64 tanítóból állott, és 39,391 lelket, 2200 fi és 1684 leány iskolást és 1259 6—12 éves iskolázható, de az iskolától elmaradt gyermeket számított, Bakcsy László esperes és Bay Ferencz segédgondnokon kívül, 4 papi és 5 világi tanácsbíróból állott. Az egész kerület az 1870. évi statisztikai kimutatás szerint áll 13 egyházmegyéből, melyhez összesen 565 anya- és 431 leányegyház tartozik; és volt abban 585 rendes és 73 segédlelkész, 956 tanító, 826,799 lélek. A szülöttök száma 38,267, a

halottaké 29,135, az új házasoké 9206, iskolásoké 68,283, mikből fiú 36,778, leány pedig 31,505; az iskolától elmaradtaké pedig 32.675. Különösen a beregi egyházmegyében a születettek száma 1698, a halottaké pedig 1518 s az új házasoké 390 volt.

Hogy a protestantismus fejlődése óta az itt alakult egyházak koronként sok csapásoknak és viszontagságoknak valának kitéve, főnebb is említők. A XVI—XVII. századbeli belviszályok, a folytonos elkeseredett pártharcok, a török, tatár, lengyel és németek zaklatásai szintén hatottak sujtólag e táj papjaira*). Az 1599. május 8. kelt egyházkerületi határozat elrendelte a többi közt, hogy a tatárok által helyökből kizaklatott papokon olykép legyen segítve, hogy azok némely leányegyházakba helyeztessenek be. Igaz, hogy a római katolikusok háborgatásai ellen itt nagyobbára biztosítva voltak a beregi egyházak, mert részint a nagyterjedelmű munkácsi uradalmat, részint az egész vármegyét a hatalmas erdélyi fejedelmek birtokolták, kik hitsorsosait nem csak védelmezni, de anyagilag felvirágoztatni is buzgólkodtak. Innen van, hogy míg más vármegyékben a protestánsok kevésbé vertek gyökeret, addig itt ép oly nagy arányban alakítottak anyaegyházakat, a milyenben a r. katolikusok fogytak. A XVII. század végén ostorul támadt fel ugyan Báthory Zsófia, Munkács urnöje s a prot. papokat üldözteté: ez azonban aránylag rövid ideig tartott, valamint azon zaklatások, melyek a XVIII. században a kormány részéről intéztettek

*) 1598. május 23. a szőlősi traktusi gyűlés Csernaszti Simont és Mihályt, és Magyarai Mátyást kiküldé követekül Rákóczy Zsigmondhoz, Béresi Gáspárt Büdy Mihály beregi főispánhoz és Szerdahelyi Istvánt Máthuznai Gedeon alispánhoz a végből, hogy tőlük oltalmat és pártfogást kérelmezzenek.

s a protestánsok szivós összetartásán irányzott hatásuk eltompult. 1812. eltörültetett az egyházmegyében az évenként gyakoroltatni szokott pap-m ar a s z t á s. 1813. történt az utolsó papszentelés Beregben. 1816. létesült az egyházi kerület és beregi egyházmegye közt az egyesülés.

Az egyházmegye adott 1820-ban a debreceni főiskola pénztárába 350 rénus forintot alapítványul oly módon, hogy annak kamatja minden harmadik évben a beregi esperes által kinevezendő egy alumnus deáknak adassék; hasonló czélból letett 1821. Halász István özvegye várii lakos a sárospataki és debreceni főtanodák pénztárába 200--200 frtot. A gyámintézeti pénztár alapja 1813-ban tétetett le s azóta folyvást növeltetik. Ehez Freyseysen Gyula, Julia és Piroska testvérek 500, atyjok Dániel 100, Lónyay György 100 és Vekerdi Nagy Mihály szintén 100 frttal járultak, a papok és tanítók pedig szabályszerű adakozásokkal gyarapítják.

Az egyházmegyei gyűlések leginkább Beregszászban a vármegyeháza termében nyilvánosan tartatnak.

Pecsétje aczél lemezére 1787-ben a réginek alakja metszetett, t. i. czimerül egy fiait étető pelikán s e körirat: „Em undat sanguis Jesusxti. 1612“.

Hogy az egyházmegyei előjáróság minden alkalommal szigoruan őrködék a rend és fegyelem fentartása felett, arról a jegyzőkönyvek tesznek bizonyosságot. Sok sajátlagos és ma már nevetségesnek látszó határozat hozatott a traktualis gyűléseken, melyek korunk jellegét hiven tüntetik elő. Így 1593. sept. 13. a beregszászi gyűlésben arról vitatkoztak a jelenvoltak, hogy a vittembergai akademiában tanuló magyarországi ifjakat lehet-e kényszeríteni Külvinnak urvacsorárólí értelmének kárhoztatására? 1595-ben pedig a keresztség szentségéről. 1599. május 8-kán eltiltották a beregi papokat attól, hogy a s.-a.-ujhelyi gyűlésre menjenek, hol az új kalendárium, mit Equus trojanusnak hittak a beregiek, bevételeéről való értekezlet volt tartandó, s „hogy az új naptárt a java-dalom elvesztése sulya alatt elfogadni nem szabad, mert az Equus trojanusban a szentek ünnepei celebratiója is benne van, mert a nostri praeceptores in Germania sem veszik be.“

1678-ban a mároki gyűlésen ez határozatott: 1. si a nunc valaki paráznságra vagy hite hagyásra vetemedik, holtig való kötélbe vettessék. 2. A dohányszivás is az ecclesiasticus (egyházi) uraiméktől, mint pogány ital interdicaltatik (megtiltatik

sub poena reconciliationis“, -- 1609-ben egy nős parázna férfi a bótrágyi templomban bűnbánólag kezében vesző-csomót tartani kénytelenített; 1610-ben pedig egy fülesdi férjesnő házasságtörésért nyilvánosan megvesszőztetvén, férjétől elválasztott. stb. 1700. febr. 18-án végeztetett: ha valamely egyházi vagy tanítói házas személy paráznaságon éretik, — haljon meg, nőtlen illetőleg szabadon élő személy vesszőztessék meg s mozdittassék el javadalmától s a hóhér dija az ők vagyonából fizettessék ki. A 1702. nov. 15. Beregen tartott zsinatban végeztetett: „Ujlaki Kata nevű asszony, obinanditum facinus, (hallatlan vétségeért) mivel t. i. asszony létére, leány módjára, hajadon fővel járt, (!) a tractus örökös kötélbe vetette; a beregi tanács pedig (senatus beregiensis) a hóhérral nyíratta meg! E jegyzőkönyvben több ily szellemű reversálisok is találtnak beírva. 1710. febr. 27. határozatott a verbőczi gyűlésen, hogy a halott temetésén megvegye a 48 denárt a rektor, az énekszótól a 12, a predikacziótól 24 denárt, büntetés terhe alatt. A XVIII. század elején Szőnyi Demjén János lévén az esperes, a fizetéses jegyzőkönyvben ennek arczképe is lerajzoltatott tollal Szeles György makkosjánosi pap által. E szeriut ő magyar kalpagot, földig érő prémes mentét, sarkig érő kapesos tógát és esokorba kötött hosszú rojtos végű sehval kendőt viselt.

Az 1715. 31. t. cz. a protestánsoknak a zsinatok tartását megtiltván s elrendelvén, hogy a püspöki czim helyett az illetők főfelügyelő (generalis inspector) czimmal illetessenek, az 1731. márczius 21. kelt kir. határozat pedig az evang. házassági ügyeit a r. k. püspökök ítélete alá rendelvén, ezen leverő előzmények után 1734. nov. 25. a Bodrogkereszturban egybegyűlt prot. világi rendek abban állapodtak meg, hogy ezentul a vallásügye gyámolítása végett az egyházi kerületi gyűléseken a superintendensek mellett főgondnokok, az egyházi vidéki gyűlésekben pedig segédgondnokok vagy gondnokok is legyenek jelen s a tanácskozásban részt vegyenek.

1768-ban volt ily vidéki gondnok az egyházmegyében Lónyay László; ez évi febr. 16. Gulácson ugyanis helyosztó gyűlés tartván, a traktusi jegyzőkönyvben első ízben előfordul: hogy azon „traktuális curátor“ is jelen volt. Az 1772. assessori gyűlésen jelen voltak világi küldöttekül Guthy György és Rácz György. 1776. január 10. gondnokul Lónyay László emlittetik Kondor Boldizsár esperes választásakor. 1785-ben a beregszászi assessori gyűlésen (II. József kormánya alatt) jelen voltak Lipcsey József megyei

tiszti ügyész és Torma Mihály esküdt; és később 1791. márt. 22. Hétfőben az egyházi közgyűlésen ifj. Lónyay László gondnok s küldöttekül: Maróthy György főadószedő, Kajdi Lajos szolgabíró Neupauer Sámuel urad. ügyész. 3-ik segédgondnok volt Kajdi Lajos 1805—1808-ig; 4. bilkei Lipesey József 1808—1821. 5. Lónyay Pál 1821—1842. 6. Lónyay György 1843—1858. 7. ludányai Bay Ferencz. 8. Kántor Sámuel, kir. tanácsos.

Az egyház jölteveit mindig hálás emlékezetben tartja; így a beregszászi városi jegyzőkönyvekben olvastam, hogy a 18. században azokat, kik az ottani ref. ecclesiának pénzt vagy más értékeset ajándékoztak vagy hagyományoztak: kegyeseknek, azokat pedig, kik csak bort adtak: jóknak czimezte.

Azonban a papok tekintélyét a polgári hatóságok is mindenkor ügyekeztek fentartani; erre nézve csakugyan a főnebb érintett városi jegyzőkönyvben olvastam, hogy 1742-ben Balla András és felesége, Bagaméri Samu beregszászi predikátort azért, mert leányuk temetésénél betegsége miatt nem szónokolhatott, ily szókkal sértették: „Az isten büntesse meg, egész háza népével a közös nemzetségét, némuljon meg, soha ne papoljon többet, a hóhér koczolja fel stb, miért „Balla 12 lapát ütésre, felesége nyakvasra s mindketten ecclesia követésre ítéltettek a becsületes tanács által.“

Az ágostai evangélikusokat illetőleg megjegyzem, hogy azok a tiszai egyházkerülethez tartoznak; különben az egész vármegyémben levő egyetlen egy ujkenőczyi anyaegyház a hegyaljai egyházmegyéhez tartozik; s az összes hitfelekezetbeliek száma az 1870-ki összeírás szerint 791. tesz.

Az 1876. évben találtatott a bereg ref. egyházmegyében: egyház 63, leányegyház (a majorokkal és tanyákkal együtt) 27, rendes lelkész 59, nyugalmazott 1, helyettes lelkész 4, segédlelkész 4. A lelkekszámát tett 35628, született az év folytán 1781, meghalt 1203, házasságra lépett 408 pár, béráltatott 834. Lelkésztanító volt 7.

Zsidó-ügy.

A zsidó áramlatnak kifogyhatatlan forrása a szomszéd Gács és Lengyelország, honnan észrevétlenül is beszivárognak s itt főleg megyénk felsőbb vidékein s Munkácson biztos telepre találnak. Ugy látszik, a XIV. századig nagy számban tartózkodtak e tájon is a zsidók és izmaeliták, kik különösen II. Endre alatt 1233-ban a beregi erdőben történt egyezmény folytán szenvedtek nyomási, a mennyiben a közhivataloktól és bérletektől is eltiltattak s megkülönböztetésül hosszú sárga kaftánt viselni köteleztettek. 1367-ben pedig I. Lajos király a többi vallásbelieken kívül a zsidókat is ügyekezett a kath. hitre téríteni, annál inkább, mert német és francia országokban leginkább a köznép és annak ostorozó társulatai által üldözés alá vétettek; itt, hazánkban azonban a térítés nem sikerült, mert az izraeliták inkább engedtek a kiutasításnak s tömegesen költöztek a szomszéd lengyelföldre, honan a düh esilapultával ismét visszaszivárogtak.

A múlt században szórányosan tartózkodtak megyénkben a zsidók; nevezetesen 1753-ban 69 jobbágy gazda, 8 fiu és 1 zsellér irattak össze; az 1777-ki összeírás alkalmával pedig csupán 759 egyén, mely szám 1783-ban 1243-ra emelkedett s így négy év alatt 484-el szaporodtak. Ezekből volt 1777-ben 215 férfi házas, 175 kiskoru és 207 férjes nő s 162 hajadon; s 1783-ban

már férfi 340 házas és 302 kiskoru, 339 férjes nő és 262 hajadon, 1786-ban 1519-re ment az összes zsidók száma; 1846-ban 5382, 1857-ben 11,725 és 1870-ben 17,464-re s így 71 év alatt 10,206 és az utóbbi 13 év alatt 5739-el szaporódtak.

Első zsinagógájuk Munkácson keletkezett; már 1768-ban bejelenték az uradalmi tisztségnél a munkácsi izraeliták, hogy itt imolát szándékoznak építeni; akkor ezt elhalasztották ugyan, de nemsokára csakugyan felépíték. Azóta csak Munkácson két imola és gyűlde keletkezett.

Hogy az emancipáció előtti időkben, főleg a hűbéri viszonyok fenállásakor, a zsidóknak hazánkban nem a leghizelgőbb társadalmi állásuk volt, azt akkori elszigeteltségöknek, sajátlagos elévült vallási szokásaikhoz való konok ragaszkodásuknak s egy részt honunk akkori arisztokratikus intézményeinek lehet tulajdonítani. A szegény zsidó valóságos pára volt, kit nem minden községbe bocsátottak be, a bányavárosokban pedig még meghálnia, annál kevésbé laknia vagy meghonosódnia sem volt szabad. Pedig hát tagadhatlan, hogy a kereskedést ők mozgatták, honnan nálunk most is él ama régi praktikus közmondás: „Zsidó nélkül nincs vásár.“

A földesurak féltették tőlük jobbágyaikat s óvták őket körmeiktől. 1765-ben hatóságilag megtiltatott a jobbágyoknak, hogy a zsidóktól, a körlevél szerint, „a vérszopóktól“ egy és 1781-ben, hogy két forintnál többet vehessenek hitelre.

Szóval a szegény zsidók még ott is, honnan ki nem utasították, csak türt lakosok voltak, miért azután a közpénztárba „türelmi díjat“ fizetni köteleztettek. 1729-ben a munkácsi uradalom szedé a területén lakó izraelitáktól a türelmi díjat s abban a vármegyét akadályozá. 1739-ben megtiltatott a zsidóknak, hogy jobbágytelket vásárolhassanak, mi nem volt hát akkor barbarizmus, mert hiszen 120 év múlva is hasonló tilalom alá estek, az 1854-dik évi rendelet értelmében ők fekvő birtokot nem vásárolhatván.

1740-ben a munkácsi uradalom a türelmi díj beszedését bérbe adta Dalovicsnak, 1746-ban pedig Salamonovicsnak. 1744-ben minden külön kenyéren élő zsidó hat forintot fizetett türelmi díj, 1751-ben pedig az 350 frtot tett, az uradalomban lakókra a bérlőnek ennyit lévén szabad kivetnie; 1760-ban fizettek oskola-pénzül (Schulgeld) 12 frtot s azért, hogy ünnepeiken uradalmi házban összejöhetek s szertartásaikat végezheték, előbb száz forintot, később kevesebbet fizettek mi végre 1767-ben ötvenre szállíttatott le. 1761-ben panaszkodtak a zsidók Lazarovics tür. adószedő kapzsi-

sága iránt. 1769-ben ismét folyamodtak az izraeliták, hogy engedjen meg nekik a tisztség Munkácson imolát építeni s egyszersmind ajánlották, hogy azon esetre, ha az uradalom építendő nekik, azért évenként 100 frtot fizetendnek, különben pedig dijul csupán 12 frtot. — 1779-ben pedig a megyénél esedeztek az iránt, hogy az itteni zsinagógájuk régi használatában meghagyattassanak. 1772. évben felémelte a vármegye a türelmi adót s kimondá, hogy minden zsidó „robotolni“ urét végezni köteles; 1773-ban fizettek a megyei izraeliták türelmi adóul 500 frtot. — 1775-ben a helytartótanács ismét eltiltotta őket az ingatlan birtok-vételétől; a munkácsi r. k. lelkész pedig felkéré az urad. tisztséget, hogy a zsidók szaporodását és bevándorlását akadályozza meg; ekkor eltiltattak a koresmaberletektől is; s az 1751-ben behozott tilalom, hogy a munkácsi piacon gabonát nevásároljanak, emlékezetbe hozatott. 1797-ben valamennyi összeírt zsidónak német vezetékneve volt, mi az 1785-diki kormány-rendelet kifolyása vala, minden izraelita köteleztetvén akkor családi nevet felvenni. — 1805-ben minden zsidó, ki nem volt bérlő vagy iparos, az uradalmi területtől kiutasított; a minthogy már elébb, 1801-ben március 4-én a megyei közgyűlés kiküldé Pogány Ferenc számvevőt s a szolgabíró a végből, hogy a zsidókat írják össze s azokat, kik nem három évi lakosok, utasítsák származásuk helyére vissza; meghagyta egyszersmind, hogy a Munkács városi tanács az uradalmi ügyészhez évenként adja be az ujon letelepedett zsidók jegyzékét, ki azt az alispánhoz terjeszsze fel.

1815. sept. 4-én pedig azt határozta a megyei gyűlés, hogy azon okból, mivel Munkácson a zsidóság szerfelett megsaporodott; s a keresztény lakosok hátrányára itt drágán vásárolnak telkeket, a zsidók jövőre nézve a városi polgári telkek, házak és földek vásárlásától kizárva legyenek, azoknak sem árverésen, sem kéz alatt birtokot venni a pénz elvesztése terhe alatt szabad nem leendvén; a keresztények pedig a zsidó birtokosokat az ár letétele mellett kibecsültethetik.

Sajátságos szokás divatozott e tekintetben Beregszászon is, hol a zsidó vásárlók örök leveleit a keresztényekéitől eltérőleg vörös pecséttel ünnepélyesíté a tanács, ha az ellen senki ellent nem mondott.

És jöllehet immár újabb törvényeink, összefüggőleg az 1848. évi 20 törvénycikkkel, mely a vallásszabadságot s jogegyenlőséget kimondá, az izraelita honfiak is a teljes szabadságot és törvény

előtti egyenlőséget élvezik: még is különösöknek tünnek fel kivált az ugynevezett orthodox (ópárti) zsidók elavult szokásaikkal s a korhoz többé nem illő nyilvános viseletökkel, mely ruházatukban is kiri. Ugyan ki ne mosolyogna egy ily komolyan lépegető alakon, mely elüt minden más embertársáétól, lévén terjedelmes prémmel diszitett kucsával fedett feje tövig lenyirva, míg elől hosszú hajcsomók (vuklik) lógnak arcára, hosszú, többnyire rongyos és kopott hajdan fényes kaftánja a derékon fekete schwal kendővel átkötött, harisnyás lábai pedig csatos cipőkben végződnek! Épen ily sajátosságos egyébiránt lelkületök is; hogy a keresztényekkel nem érintkeznek, kóser-étellel élnek, az még hagyján van; de hogy vidékünkbeli legelőkelőbb zsidóink is nagyobb vállalatba s ügyletbe addig nem fognak, míg elébb a szomszéd Gácsországban, Kolomeában lakó, jós hírében álló rabbitól tanácsot nem kérnek: ez már tul megy a rendén! Koronkint azután az ily elkapatott, elkényeztetett jós rabbik lerándulásokat is tesznek e tájra, meg-meg jelenvén özönviz előtti csészán s itt az ünnepélyes fogadásukra összesereglett hiveik részéről oly tüntetésben részesülnek, minőben alig egy fejedelem. Nem rég Hillel Reb, a szentnek tartott kolomeai rabbi hozta izgalomba Munkácsot s környékét, hová a zsidóság apraja nagyja tódult tiszteletére. Pénzen vásárolt kegyes engedelmével a város előkelő orthodox zsidói ünnepélyes lakmározásokat rendeztek, melyekben, magánházaknál, 2—300 egyén vett részt, míg a hivatlan tömeg a ház körül zajongott s boldognak érzé magát, ki a szobába férközhetvén, őt színről-szinre szemlélheté, ruháját vagy kezét megérintheté vagy a tányért, melyről evett s mely minden étel után köröztetett, nyaldoshatta. A nők gyermekeiket áldatták meg vele s az ő általa megáldatott termény vagy bor mesés áron árultatott. Az általa megáldott s magával hozott lengyel prémes kucsma-süvegek 20—30 frton keltek el. Néha bemeneti díjt is szedetett, mely incassoban őt meghitt szolgálja gyámolítá. Az ötvenes években kiutasított az ily szereplő, most szemet huny ily fellépéseknél a hatóság. S ez ámitás nem uj; már 1822-ben is kiutasított az uradalmi tisztség Munkácsról egy Eichenstein Naftal nevű hasonló szellemű lengyel rabbit, ki itt jövendőléseket tett s ez által a könnyen hívőktől tömérdek pénzt gyűjtött.

De elfogultak e vallásbeliek, kik görbe szemmel tekintenek a haladó pártiakra, általában a haladás terén, miben kétségtelenül, papjaik által fékeztetnek; ezeknek lehet különben tulajdonítani ama példás összetartást, mely közöttök észlelhető, azon készséget, mely-

lyel egymást szükség esetében támogatják. De alkalmilag a babonának is készek hódolni; így az 1873-ki cholera járvány alkalmával, hogy a vészt elfordítsák hitsorsosaiktól s e tekintetben az Istent megengeszteljék, febr. 6-án Munkácson egy szegény árvaleányt adtak férjhez, számára közadakozás útján bő hozományt szereztek s az új párt tüntetésszerűleg, 2—3 ezer zsidó kíséretében, bohócok ujongatása, zene és vigalom közben a temetőben ünnepélyesen összeadták. De azért a vész legkevésbé sem hajlott meg!

Az 1868. Budapesten tartott izraelita-kongresszus alkalmából tételtett összeírás folytán találtatott megyénkben 59 hitközség, 5 rabbi, 292 kereskedő, 114 iparos, 143 korcsmáros és vendéglős, 449 földbirtokos, 189 földbérlő, 12 tanító, 2 magánzó, összesen 1206 választó, kik küldöttökül Schreiber Joachim munkácsi óparti rabbit választák.

Munkácson ember emlékezet óta fennáll az ugynevezett Chevra Kadisa (szent-szövetség), melynek célja a szegény zsidók segedelmezése s eltakarítása. A feddhetlen jellemű izraelitákból álló ez egylet tagjai a belépéskor az alap gyarapítására 20—50 frtot fizetnek s azonkívül mindenki betesz hetenkiut két krajcárt. Élén két elnök áll, kik magokat az ügyvitelben havonkint felváltják; kötelességek egyebek közt, alkalmilag ezüst perselyben gyűjtéseket eszközölni; különösen temetések alkalmával is, a midőn a két szolga is segíti. A tagok beavatása különben minden különös szertartás nélkül történik s köztök osztályok sem divatoznak.

VI.

Közművelődési állapotok.**1. Tanügy.**

A reformáció kezdetéig, úgy látszik, a tanügy megyénkben daczára annak, hogy számos jól javadalmazott lelkész és szerzetes talált itt régóta kényelmes s gondtalan helyzetet, gyarló lábon állhatott; legalább annak, hogy valaha virágzó lett volna, nyomai nem maradtak fenn. Az új hittan gyors terjedése azonban e téren is tett változást, mert a tanügy hovatovább fejlődni kezdett. A protestánsok, támogatva hatalmas pártfogóik, a vidék gazdag urai által, a nevelés ügyét erélyesen felkarolák, gyámolítván a felekezet ebbeli buzgalmát anyagilag is; ennek következtében nem csak Beregszászon és Munkácson látogatott jó iskolák keletkeztek, hanem minden népesebb községben csakhamar újak és újak szerveztettek. A XVI. század végén már számos iskola diszlett a vidéken, így fenmaradt írott adatok szerint, 1595-ben tanított Badalón Halász Mihály, Vámos-Atyában Bahus György, Barkaszón Milotai Mátyás, Nagy-Beregen Dobrai Péter, Csarodán Gyarmati Miklós, Derezenben Csarodai János, Gulácson Becskereki Márton, Kaszonyban Gyarmati János, Muzsajban Gyarmati Péter, Tarpán Daróczi Gergely, Váriban Somogyi P. János és

Szárnyas János. A munkácsi tanítóra nézve megjegyeztetett az 1613-ki urbáriumban, hogy a várból egy bizott sertést kap s hogy a szarkahegyi bortized annak előtte neki járt; Beregszászon pedig már a XVI. század folyamában oly tekintélyes tanodák valának, melyeknek számos deákjai 1590-ben a fejedelem fegyvereseivel is összetüzni mertek. Itt 1552. évben már, bizonyos Pelbárt nevű kitünő oskolamester tanított, ki mint ilyen az azon évben ott tartott nevezetes zsinaton is részt vett.

A római katolikusok régiebb nevelés ügyéről adatok hiányában vajmi keveset szólhatunk. Igaz, hogy ők e vármegyében a protestansok által elnyomatván, a XVIII. század elejeig az iskolák fentartása iránt kellően nem intézkedhettek, lelkészi és tanítói alapítványaik sőt helyiségeik is a reformátusok birtokába menvén át; s midőn végre a béke megszilárdult, 1712. óta mindazon helyeken, hol a parochiát visszanyerték, mint Munkácson és Beregszászon, csakhamar felekezeti tanodákat is állítottak, melyeknek magok a papok valának felügyelői. E tekintetben a kormánysszék által is támogattattak, valamint több helyen az illető kegyuraságok által.

A görög katolikusok, illetőleg azelőtti óhitűek, jól lehet megyénk területén, mint Makarián, Sarkadon, s kétségtelenül más népes helyeken is, már a XIV. században templomokkal és lelkészekkel ellátva valának, kik feltehetőleg, a gyermekek némi oktatásáról is gondoskodtak, mégis annak nyoma, hogy rendes tanítókkal is bírtak volna az egyes községek, csupán a 17. századbéli urbéri jegyzetekben fordul elő. Nevezetes e tekintetben Lorántffy Zsuzsanna Munkács birtokosnőjének 1649-ki urbáriuma, melyben a jobbágyok helységenkénti pontos névjegyzékén kívül, az illető rovatokban az egyes városi és falusi tanítók, akkori kifejezés szerint; „orosz deákok” is névszerint elősorolják. Innen eredt azután az oroszok közt maiglan használt „gyák” szó, mi énekléstanítót (ludi magistert) jelent. Ez adatok szerint azonban akkor még alig egy-két helyen működött ily orosz-deák, ki különben a harangozói és egyházi szerepet is vitte, mint például 1649-ben Oroszvégen Orbán deák. Az 1672. évi összeírásban Báthory Zsófia alatt, a munkácsi uradalom nagy területén csupán öt ily néptanító említettik, valamint 1682-ben csak négy, mit egyrészen az akkori folytonos háboruszkodásnak, melyben az uradalombeli jobbágság tetemesen megfogyatkozott, is lehet tulajdonítani. Az 1699-ki urbéri lajstromban, II. Rákóczy Ferencz alatt már több külön működő orosz deák-

ról történik említés; ilyen volt Szolocsinán Popovics Iván, ki uri díjúl fizetett 4 forintot vagy e helyett egy nyestet, Szászókán Popodenez Mikula, Paulován Mikovics Mikola sat. Azonban ezeknek a száma is csekély volt s ugylátszik, hogy ezek is inkább egyházi szertartási ügyekkel, énekléssel és imádkozással valának elfoglalva, különben nem történhetett volna meg, hogy majd egy század lefolyása mulva, 1781. csupán Munkácson találtassék egyetlen egy g. kath. iskola, melyben akkor télen át 40 és nyáiban 20 gyermek járt s melynek tanítói az ungvári hittanhallgatókból kerültek ki, kik latinul, magyarul és németül beszéltek*). Másutt az egész országon egyetlen egy iskola sem létezett, a vidéken a pap vagy a kántor oktatóván télen át a gyermekeket a vallásban és cirilírás olvasásában. Még a XIX. század elején, sőt tapasztalásomból állithatom, még az ötvenes években is, fent a Verchovinán s a felsővidékeken, akárhány oly ruthen helység találtatott, melyekben az „orosz gyákok“ csupán a nyomatott ciril-betűket ismerték s így annál többre a rájuk bízott gyermekeket sem taníthatták. Ez elmaradott állapotnak oka különben az oroszok azelőtti elhagyatottságában s szegénységében keresendő. Maga az éneklész-tanító, jöllehet a mult század végén a munkácsi uradalomtól minden anyaegyházi helységben fél-fél-telki illetőséggel ellátatott, sokhelytt oly kezdetleges életet folytatott, hogy marháival egy fedél alatt lakott. Innen a kismartinkai éneklészről ma is él még a környéken a monda: hogy zsoltár-könyvét, melyből énekelt és tanított, a vele együtt elhelyezett tehene ette meg. Azóta tetemesen megváltozott az állapot: most már majd minden tehetősebb helységben, főkép az alsó tájakon, működnek talpra esett, képezdekből kikerült ifju néptanítók, kik magokat a fensőbb hatóságilag megállapított rendszabályokhoz alkalmazzák.

A zsidóknak rendszeres iskoláik nem lévén, náluk leginkább a zugiskolák maiglan divatoznak.

A munkácsi és beregszászi gymnasiumokról, valamint a helységenkénti tanügyről tüzetesen munkám illető helyein értekezendvén, szabadjon itt tanügyünk jelen állását általános statisztikai adatokkal feltüntetnem.

1863-ban volt a beregi r. k. főesperességi kerület 19 kath. községében Ruzsák Lajos munkácsi plébános és főesperes igazgatása alatt 1114 tanköteles gyermek feljegyezve, ezekből járt isko-

*) Munkács urad. leírása 1781. Landgraff és Ottó biztosoktól.

lába 1002, nevezetesen Alsó-Schönbornban 26, Bartházán 43, Bergrészásban két osztályba 141, Tövisfalván 21, Szuszkóujfaluban 24, F.-Schönbornban 26, Frigyesfalván 60, Kucsaván 31, Leányfalván 14, Márokpapiban 56, M.-Kaszonyban 13, Munkácson 3 osztályba 170 fiu és az apácák alatti 3 osztályu leánynöveldebe 123, Palánkán 47, a várban 71, Pósházán 32, Sáros-Orosziban 30, Surányban 34, Szinyákon 15 és Zsófiafalván 25.

Az 1864/5-ki Statisztikai adatok*) szerint volt I. a római katolikus hitfelekezettiek beregi tankerületében: 8 iskola anya és 11 leányegyházközségben 200 iskola nélküli helység, iskola pedig főlemi: fi 1, leány 1, alelemi közös 18, összesen 20. Állandó iskola-épület 15, ideiglenes 5, ez állapotra nézve jó 10, türhető 6. rosz 4. Gyümölcsfa-iskola 5, tanterem 26. Tannyelvre nézve: 12 magyar, 8 német, 2 magyar-német, 1 magyar-német-tót. Tanító volt: fő 5, al 18, nő 4, összesen 27, ezek jövedelme: készpénzben 3676 frt 93 kr., terményben 538 frt, földhaszonvétel 57 hold, ennek jövedelme 227 frt összesen 441 ft 93 kr., tanpénz 70 frt 40 kr.; átlag esett egy egy tanítóra az összes jövedelemből 164 frt 51 kr., a földhaszonvételből 2 hold 133 öl, a tanpénzből 2 frt 60 kr. Tanköteles (6—12 éves) volt: fiu 767, leány 601, együtt 1368. Tettleg iskolába járt fiu 537, leány 416, együtt 953. Egy-egy iskolára esett tanuló 47.₆, egy-egy tanítóra pedig 35.₂. Ismétlő iskolába jární köteles (12—15 éves) volt fiu 377, leány 349, összesen 726. Tetleg járt pedig: fiu 286, leány 181, együtt 467. Hétköznapi iskolába tettleg járt fiu 230, leány 185, együtt 415. Ismétlő iskolába nem járt fiu 91. leány 168, együtt 259.

A 953 tanuló közül volt magyar 444., német 488, ruthén 21; vallásra nézve: r. k. 855, g. k. 18 ágostai 15, helv. h. v. 6, izraelita 59. Más élő nyelv tanítatott 9 helyen, rajz 2, selyem és méhtenyésztés egy-egy helyen; tandíjmentés volt 516, könyvet kapott 35.

*) Statist. közlemények V.

II. A helvéthitvallásu evangélikusoknál volt:

64 iskolás anya és 1 leányegyház, alelemi iskola fiuk számára 5, leányiskola 5, közös 60, összesen 70. Állandó iskolai épület 66, ideiglenes 2; ezek közül 23 jó, 29 tűrhető, 16 rossz karban levő; gyümölcsfa-iskola 15, tanterem 75. A tanító személyzet állott összesen 67 egyénből, ezek közül volt 6 fő, 69 al és 2 segédtanító. Ezeknek jövedelme volt készpénzben 3244 frt 65 kr., terményérték 6296 frt 56 kr., földhaszonvétel 649 $\frac{3}{4}$ hold 134 öl, ennek jövedelme 1978 frt 63 kr., összes jövedelem: 11,519 frt 84 kr. Tanpénz 2241 frt 70 kr. Esett átlag egy-egy tanítóra az összes jövedelemből 151 frt 57 kr., a földhaszonvételből 8 $\frac{3}{4}$ hold 57 öl, a tanpénzből 29 frt 50 kr.

A 70 iskolában volt 76 tanító, tanköteles gyermek: fiu 2311, leány 1994, együtt 4305; tetteleg iskolába járt: fiu 2117, leány 1788, együtt 3905. Esett tanuló egy-egy iskolára 55 $\frac{78}{100}$, egy tanítóra pedig 51 $\frac{38}{100}$; ismétlő iskolába járni köteles volt 75 fiu és 51 leány, összesen 126, tetteleg pedig járt: 176 fiu, 135 leány, összesen 311. Hétköznapi iskolába nem járt: fiu 194, leány 206, együtt 400, ismétlő iskolába nem járt: fiu 101, leány 84, összesen 85.

A 3905 tanuló közül volt anyanyelvre nézve: magyar 3899, rúthen 6; vallásra nézve: r. k. 39, ágostai v. 25, helvéth. v. 3843, izraelita 1. Méhészet tanított 3 helyen, tandíjmentes volt 305, könyvet kapott 15.

III. A görög katolikusoknál volt:

Tankerület	iskolás anya egyház	leány egyház	iskola nőkülli telep	közös	iskolai épület állandó ideigl.	jó	tűrhető	rosz	gyümölcs faiskola	tan- terem	nyelvre nézve ruhén vegyes		
1. Beregszászi	9	8	16	17	17	—	3	11	3	11	17	10	7
2. Borsovai	8	5	—	14	14	—	—	10	4	—	14	11	3
3. Bubuliskai	11	9	5	20	19	1	11	7	2	3	20	20	—
4. Krajnyai	11	6	6	17	17	—	9	8	—	—	17	17	—
5. Munkácsi	8	6	24	14	13	1	5	7	2	—	14	13	1
6. Szentmiklósi	8	10	10	18	18	—	6	10	2	—	18	18	—
7. Szolyvai	10	7	9	17	17	—	6	8	3	8	17	17	—
8. Vereckei	12	11	19	23	23	—	7	14	2	—	23	22	—
Összesen	77	62	89	140	138	2	47	75	18	22	140	128	11

Elemi iskola 140, tanító 142 (al 136, segéd 4, nő 1), a kismartinkai állomás üres volt, azért, mert a csekély fizetésre senki sem ajánlkozott. A tanítók jövedelme volt: készpénzben 7105 frt 55 kr., terményben: 189 frt 27 kr., földjavadalom 77 hold, ennek jövedelme 164 frt, összes jövedelem: 7556 frt 82 kr., Tanpénz: 336 frt 48 kr. Esett átlag egy tanítóra az összes jövedelemből 30 frttól 91 frt-ig. Tanköteles (6—12 éves) gyermek találtatott összesen: fiu 5263, leány 4738, együtt: 10,001. Tettleg iskolába járt: fiu 3429, leány 2971, összesen 6400. Esett egy-egy tanítóra és iskolára a kerületek szerint 34—65-ig. Ismétlő iskolába járni kötelező volt 2309 fiu és 2170 leány, együtt 4479, járt pedig valósággal fiu 2020, leány 2016, együtt 4036. Hétköznapi iskolába nem járt: fiu 1734, leány 1867, összesen 3601; ismétlő iskolába nem járt: fiu 985, leány 1038, együtt 2023.

A tanulók közül volt anyanyelvre nézve: magyar 75, német 8, tót 6, a többi 6311 orosz. Vallásra nézve: r. k. 48, hv. 4 izraelita 24, g. k. 6324. Női munka tanított 1, más élőnyelv 16 és méhészet hét helyen. Tandíjmentes volt 6077, könyvet kapott 234. —

IV. A kassai felügyelőség alatt álló izraelitáknál volt 2 iskolás anyaegyház, 64 iskola nélküli telep, 2 alelemi közös iskola. Iskolai épület vala 1 állandó, 6 ideiglenes, 1 jó, 5 tűrhető, 1 rossz; tanterem 5. Tannyelvre nézve 2 német-magyar, 3 héber, magyar és német.

Tanító volt összesen 5, (1 fő, 3 al 1 nő). Ezek jövedelme vala, készpénz 1650 frt esett átlag egy-egy tanítóra 330 frt, a tanpénzen kívül.

Tanköteles gyermek volt: fiu 67, leány 70, együtt 137. Tettleg járt iskolába fiu 67, leány 70, együtt 137. Esett tanuló egy-egy iskolára 68₅, egy tanítóra 27. Ismétlő iskolába járni kötelező volt 4 fiu, tettleg nem járt egy sem. A 137 tanuló közül volt magyar 137, tandíjmentes 12.

1869/70. évben volt Beregmegyében*) összesen tanköteles gyermek, 6—12 éves: fiu 10,325, leány 9601, összesen 19,926; 13—15 éves: fiu 4070, leány 3766, összesen 7836. Ezekből volt vallásra nézve: rk. 1958, gk. 14,993, g. kel. 21, h. h. 8460, ág. h. 92, izraelita 2238. Nyelvre nézve: magyar 11,085, német 2040. tót 203, orosz 14,434. Oskolába járt: fiu 6443, leány

*) Statist. közlemények V.

5322, összesen 11,765, vallásra nézve: r. k. 1805, g. kath. 5941, g. keleti 15, helv. hv. 4430, ág. hv. 56 izraelita 238. Nyelvre nézve: magyar 5315, német 585, tót 97, orosz 5768. Más hol járt 410, magántanuló 1329.

A népiskolák közül volt: községi iskola: 1 elemi és 1 vegyes, r. k. 16 vegyes, 1 leány, 1 vegyes felsőbb. G. kath.: 139 vegyes; helv. h. v. 1 fiu, 1 leány, 62 vegyes, 1 felsőbb vegyes. Ágostai h. v. 1, Izraelita 1 fiu, 7 vegyes, összesen volt 2 fiu, 1 leány, 226 vegyes nép- és 1 leány, 3 vegyes felsőbb, összesen 233, népiskola, 213 tulajdon és 21 bérelt iskola épülettel, 250 tanterem és 217 tanítóval. 66 faiskola, 5 kert, 183 számoló tábla, 178 falilvasó tábla, 202 falitérkép, 37 földgömb, 27 könyvtár.

Az iskolák közül volt r. k. 18, g. kath. 139, helv. h. 65, ág. v. 1. izraelita 8, összesen 233. Magyar 77, német 10, tót 1, orosz 122, magyar-orosz 13, német-tót 1, m. tót 1, magyar-német 7, m. n. o. 1. összesen 233. Tanított pedig ezekben: 213 rendes, 32 segéd, 5 leány- és 5 nőtanító, összesen 255. A növendékek közül télen-nyáron járt 7472, csak téli féléven át 4393; tankönyvvel birt 8011, nem birt 3754. A kilépettek közül jól irt és olvasott 1349, községi volt 2.

Százalékban kifejezve esett 64.⁷⁷ □mfd. 159,223 népeség, 283 község és 3 pusztá, 233 népiskola, 27,762 tanköteles és 11,765 iskolába járó gyermek mellett, egy iskola 0.²⁷ □mértföldre, 0.⁸² helységre, 683 lélekre, 119 tanköteles és 50 iskolába járó gyermekre; továbbá esett 1000 lakosra 174 tanköteles és 73 iskolába járó gyermek.

A 27,762 tanköteles gyermek közül: római katolikus 7.⁰⁵ 0/0, g. kath. 54.⁰⁰, g. keleti 0.⁰⁸, helv. hv. 30.⁴⁸, ágost. h. v. 0.³³, izraelita 8.⁰⁶, magyar 39.⁹², német 7.⁸⁵, tót 0.⁷³, orosz 52.⁰⁰.

A tényleg iskolába járók hitfelekezetükhöz képest sorozva a tankötelesek százalécai szerint: tanköteles 27,762. iskolába járó 11,765, % -ban: 42.³⁷, róm. kath. járt 1085, % -ban 55.⁴¹, g. kath. 5941, % -ban 39.⁶⁵, g. keleti 15, % -ban 71.⁴², helv. hv. 4430 % -ban, 52.³⁶, ág. hv. 56, % -ban 60.³⁶, izraelita 238. % 10.⁶³.

Nemzetiségükhöz képest pedig járt iskolába magyar 5315, vagyis % -ban 47.⁹⁴, német 585, % -ban 28.⁶⁷, tót 97 % -ban 47.⁷⁸ orosz 5768, % -ban 39.⁹⁶.

A 233 népiskola mellett esett egy iskolára, a községi iskoláknál 73, a r. katolikusoknál 1 iskolára 49, a g. katolikusoknál

43, helv. hitvallásuaknál 68, lutheránosoknál 28, izráelitáknál 24, átlag 50 iskolába járó gyermek.

A népiskolát látogatta télen-nyáron 7472, %₀-ban 63.₅₁, csak téli félévben 4293, %₀-ban 36.₄₀.

Az iskolából az év végével kilépett gyermekek közül jól tudott írni, olvasni: r. kath. 98, %₀-ban 11.₀₂, g. kath. 529, %₀-ban 8.₇₅, helv. hitv. 654, %₀-ban 14.₆₅, ág. ev. 6, %₀-ban 21.₄₂, izraelita 8, %₀-ban 4.₀₈. Községi iskolában: 54, %₀-ban 36.₉₈, összesen és átlag 1349, %₀-ban 11.₄₆.

A költségre nézve: 31,758.₃₉ frt tanítódij és 1978.₃₉ frt, isk. költség, összesen 33,737.₂₁ frt mellett esett átlag: a r. katolikusoknál 1 iskolára 220 frt 10 kr. és tanítói év díjul 166 frt 38 kr., g. kathol. egy iskolára 71 frt 73 kr., tanítóra 65 frt 49 kr., helv. hv. egy iskolára 264 frt 60 kr. s egy tanítóra 214 frt 54 kr., az ágostaiaknál egy isk. 150 frt, tanítóra 150 frt, az izráelitáknál 127 frt 25 kr. iskolára, 92 frt 54 kr. tanítóra, a községiéknél 718 frt 50 kr. egy iskolára és 359 frt 25 kr. egy tanítóra; átlag egy iskolára költségül 144 frt 79 kr., egy tanítóra pedig díjaul 124 frt 54 krajcár. Azonban a 255 tanító közül csak 34 volt olyan, kik 300 frton felül valának javadalmazva; a maximum 408 frt, a minimum 21 frt.

1870/71-ben találtatott tanköteles 6—12 éves gyermek: fiu 10571 és leány 9749, együtt 20.320; 13—15 éves fiu 4114, leány 3793, együtt 7907. összesen tehát fiu: 14,685, leány 13,542, együtt 28,227. Ezek közül volt vallásra nézve: r. k. 2127 g. kath. 15,090, g. keleti 1, helv. h. v. 8642, ágostai v. 71, izraelita 2296. Nemzetiségre nézve: magyar 11,691. Német (többnyire zsidó) 1785, román 56, tót 183, ruthen 14,512. Tényleg járt iskolába 7114 fiu és 5734 leány, együtt 12848, tehát az összes tankötelesek 45.₅₂ százaléka, míg a tankötelesek az összes megyei lakosság 17.₆ százalékát képezték. A nem iskolázók száma tett 15,379, kik közül fiu 7571, leány 7808; vallásra nézve: rk. 903, gk. 9153, g. keleti 1, helv. hv. 4266., ág. 15, zsidó 1041. Nyelvre nézve: magyar 5674, német 819, román 7, tót 86, orosz 8803.

Egy tanítóra esett átlag 110 tanköteles és 50 tényleg iskolába járó: de azért, míg a kisebb falukban alig 30 gyermek volt egy tanító keze alatt, addig 28 iskolában 81-től 208 számig túlhaladta a törvényengedte mennyiséget.

1872-ben a megyei zsidó iskolákra ejtven az Ungváron székelő bereg-ungi tan-felügyelőség a figyelmét, úgy találta, hogy csak

Munkácson 492 izraelita tanköteles gyermek közül a törvény által rendelt oktatásban csak 82 részesül, a többi nagy része zugiskolákba jár. Itt az u. n. zsidó utcában, mely e városnak legéktelenebb helye, hol minden lépten-nyomon piszok és nyomorral találkozik az átmenő, a 14 zugiskolából találtatott a legtöbb. Ily intézet, a tett jelentés szerint, alacsony, sötét szobájában lakik a zugtanító, egyik szegletben a nő főzéssel van elfoglalva, körülötte apró csemetéi sivitnak; a szoba közepén hosszú asztal foglal helyet, ennél elnököl hosszú rongyos kaftánban vagy nyaronta csak úgy ingben, föltett főveggel a pipázó mester, körülötte 20—30 mosdatlan, fésületlen tanköteles, kik egymást igyekeznek fölülmulni a héber lecke minél hangosabb felmondásával. Ily helyeken töltik el a gyermekek az egész napot s kétségtelen, hogy itt több kárt szenvednek testi kifejlődésökben, mint a mennyi szellemi hasznot nyernek. A zugtanítók csak németül tudván, innét van, hogy itt a szegényebb sorsu izraeliták alig beszélnek magyarul; de e helyett a legmerekvebb orthodox szellemben neveltetnek s kiváló gond csak is a vallási szertartások és imák betanulására van fordítva, minek következménye az izraeliták elkülönözése a más felekezetbeliektől. Beregszászban 9 ily zugiskola fedeztetett fel 160 gyermekkel. A falukban hasonló modor divatozott, s itt több közelfekvő apróbb község zsidai gyakran egy ily zugiskolát tartottak. E visszaélések ellen koronkint szigorú intézkedéseket tett a tanfelügyelőség.

Az iskolázatlanul felnőtt egyének oktatása szintén még 1869-ben léptetett életbe megyénkben: ekkor 211 tankötelezettségi koron kívül eső ily egyén tanított meg írni, olvasni és számolni.

1876. évben volt a beregi ref. egyházmegyében: lelkésztanítóság 7, rendes működő tanító 64, segédtanító 2, tanköteles 6—12 évig 4932; iskolába járó 3872; az iskolát elhagyta 352 tanköteles, teljesen iskolázatlan volt 708, ismétlő iskolás növendék 1724. Tanítói lak találatott: jó 41, javítandó 6, újból építendő 8, törvényszerű tanterem 22, tűrhető 28, tarthatlan 13, épülő 1.

Megyénk népiskolai állapotát 1869-től 1880. év végeig leghibben feltüntetik a következő statisztikai táblázatok, melyek a m. kir. statisztikai hivatal adatai nyomán készültek.

Bereg megye népiskolái.

I.

Év.	községi száma	lakosai száma	Az iskolák és a tanköteles gyermekek száma			A tanköteles gyermekek száma			a lakosság hány százaléká.
			iskolái száma		összesen	éves		összesen	
			községi	felekezeti		6—12 éves	13—15 éves		
1869			1	232	233				
1870			1	233	238	19926	7836	27762	
1871			1	236 + 4 magán öt	241			28228	
1872	285	159223	4	235	239	20319	8477	28796	18. ₁₄
1873	285	"	7	234	241	19380	8280	27660	17. ₃₆
1874	285	"	10	231	241	17706	7260	24966	15. ₆
1875	285	"	11	229	240	19183	7113	26296	"
1876	285	"	10	231	241	19634	7668	27302	17. ₁
1877	286	"	10	235	245	19288	7869	27157	17. ₀
1878	270	"	12	234	252	19340	8068	27408	"
1879	277	"	11	223	256	17926	7825	25751	15. ₉
1880	277	"	13	237	264	17296	7722	25018	15. ₇

II.

A tankötelesek közül iskolába jár

Év	elemi iskolába			ismétlő iskolába			felső nép vagy polgári iskolába		
	fiú	leány	összesen	fiú	leány	összesen	fiú	leány	összesen
1872	6373	5263	11636	274	66	340			
1873	7106	5527	12633	388	124	512		43	43
1874	6012	5174	11186	652	447	1099	70	33	103
1875	6272	5252	11524	829	579	1408	105	32	137
1876	6656	5681	12337	793	562	1355	82	46	128
1877	6724	5925	12649	1475	1169	2644	85	42	127
1878	7416	6630	14046	2394	2015	4409	106	58	164
1879	7103	6330	13433	2545	2198	4743	96	66	162
1880	6635	6023	12658	1994	1777	3771	91	48	139

III.

Év	magán intézetbe			közép ta- nodába	Az iskolába járók fősszege	A tankötelesek közül isko- lába nem jár			A tanköte- lesek fő- összege	A tanköte- lesekhez mért isko- lába járók ‰
	fiú	leány	összesen			fiú	leány	összesen		
1869				106	11765	7080	7901	14981	28796	42.57
1870				104	12356	6524	6232	12756	27660	43.77
1871.				101	14147	5785	5563	11348	24966	47.97
1872	1176	537	1733	101	13815	5785	5552	11125	26296	54.54
1873	1096	519	1612	86	14904	5573	5595	11269	27302	57.90
1874	709	420	1129	154	13618	4375	5157	9532	27157	58.73
1875	1412	609	2021	146	15171	3200	3797	6997	27408	64.90
1876	1447	680	2127	140	16033	2877	3424	6301	25751	74.4
1877	1303	748	2051	40	17628	3732	3925	7657	25018	75.53
1878	957	689	1646		20411					
1879	502	470	972		19450					
1880					17361					69.6

Év	A z i s k o l á b a j á r ó k						
	Az iskolába járók főösszege	V a l l á s r a n é z v e					izraelita
		római kath.	gör. kath.	keleti gör. hely. h. ev. ágost. ev.	unit.	izraelita	
1869							
1870	11765	1085		15	4430	56	238
1871							
1872	13815	1225	6087		4620	56	1827
1873	14904	1174	6686		5269	56	1719
1874	13618	1288	6389		4587	65	1289
1875	15171	1474	6628		4772	58	2239
1876	16033	1498	7029		4947	79	2487
1877	17628	1660	8102		5336	54	2476
1878	20411	1710	9736		5937	84	2944
1879	19450	1785	9820		5655	71	2119
1880	17361	1595	8227		5412	80	2047

Év	A z i s k o l i á b a j á r ó k n y e l v r e n é z v e						
	magyar	német	román	tót	szerb	horvát	ruthén
1869							
1870	5315	585		97			5768
1871				65			5855
1872	6084	1811		54			6491
1873	6670	1677		36			6016
1874	6118	1448	12	87			6206
1875	6516	2362		124			6659
1876	7161	2089		75			7548
1877	7823	2182		94			9192
1878	8802	2323		80			9112
1879	8238	2020		80			7835
1880	7486	1960					

Az iskolába járó tankötelesek állapota és tanítási nyelvek szerinti kimutatása.

Év	Az iskolások közül		Tankönyve		A szorgalomnak ideje alatti iskolai felhajtást mulasztottak közül		Az iskolából kilépettek közül jól tudott	
	télen nyáron	esetben télen	háynak van	háynak nincs	megbűntetett	felmentett	olvasni	írni
1869	7472	4293	8011	3754				1349
1870								
1871					833	1715	700	1683
1872	7975	4001	8553	3423	719	1429	193	1460
1873	10030	4874	11074	3830	842	1928	778	1907
1874	6943	6675	8865	4753	6825	19060	1132	1890
1875	9416	5755	9512	5659	10698		802	1813
1876	9863	6170	9231	6802	7588	64929	1140	2359
1877	12399	5226	12705	4920	10572	95715	948	3214
1878	16890	3521	16590	3821	10975	144512	485	2818
1879	16042	3408	15463	3987	18161	162461	120	1768
1880	14259	3102	13938	3423				

Hány tanteremben (iskolában) tanítottak

Év	Hány tanteremben (iskolában) tanítottak									
	magya- rul	néme- tül	roma- nul	tótul	szertül	horvátul	ruthe- nül	vegyes 2 nyelven	vegyes 3 nyelven	
1869	77	10		1			122	22	1	
1870										
1871										
1872	85	9		1			129	18		
1873	91	8		1			129	16		
1874	86	7		1			126	21		
1875	89	4		1			110	36		
1876										
1877	90	7		1			101	46		
1878	97	5		1			96	53		
1879	101	1		1			96	57		
1880	108	2					55	99		

A tanítók állapotának kimutatása

Év	A tanítók összes száma	Ezek közül hány a				Ezek közül hány szolgál								Hány elemi iskolába járt tanuló jut	
		képesi- tett	nem ké- pestett	rendes	segéd	0-5 év óta	5-10 év óta	10-15 év óta	15-20 év óta	20-25 év óta	25-30 év óta	30 éven felül	ismeret- len év óta	egy tanítóra	egy tan- teremre
1869	255				32										
1870	255													48	48
1871	259													52	52
1872	241	149	92	223	18	55	51	36	38	15	16	30		50	44
1873	244	152	92	227	17	50	52	39	32	23	16	32		45,5	48
1874	251	168	83	239	12	63	48	43	33	19	19	26		48	48
1875	253	177	76	227	26	56	49	39	33	21	20	35		48	48
1876	255	189	66	229	26	61	39	45	32	24	22	32		48	48
1877	263	189	74	219	44	65	42	42	41	27	15	31		57	56
1878	274	212	62	230	44	82	35	47	34	26	18	32		47	47
1879	281	203	78	241	40	83	41	48	33	21	23	32		47	47
1880	284	223	61	256	28	87	46	40	33	24	22	32			

Év	iskolaépületek száma		Az iskola épülete és felszerelése													
	tulajdon	bérelt	tantermek	tanító lakok	faiskolák	kertek	testgyakorló helyiségek	fekete írótablák	fali olvasótablák	fali térképek	Yöldgömbök	természetrajzi		természet-tani	könyvtárak	testgyakorló eszközök
			S	Z	A	M	A	eszköz-gyűjtemény	eszköz-gyűjtemény	eszköz-gyűjtemény	eszköz-gyűjtemény	eszköz-gyűjtemény	eszköz-gyűjtemény	eszköz-gyűjtemény	eszköz-gyűjtemény	eszköz-gyűjtemény
1872	233	0	242	232	86	200	2	213	190	180	158	117	39	15		
1873	234	7	245	236	103	210	2	215	200	187	163	117	51	11		
1874	233	8	255	230	94	222	2	223	187	188	164	139	66	1		
1875	232	8	257	235	102	7	8	223	180	239	172	132	70	29		
1876	233	8	257	233	104	4	11	236	178	237	169	128	69	27		
1877	236	9	263	234	117	2	10	242	188	315	157	137	75	40		
1878	237	15	275	247	124	4	11	263	263	388	173	141	86	59		
1879	238	18	282	258	143	7	11	277	297	422	178	141	81	57		
1880	241	23	288	266	135	136	21	281	275	422	185	155	81	60	4	

Az iskola évi jövedelme

Év	készpenzben		összesen	származik ez			
	terményekben pénzértékben véve	értékben		ingatlan vagyontól	tőke pénzből		
					meleynek	összege	kamatja
Osztrák értékek forint							
1869	27452	6286	-	3794	376	1742	107
1870	15587	28148	48735	33455	2846	7724	493
1871	18068	28689	46657	37975	3426	7724	493
1872	35703	25703	61406	31795	6646	19862	1301
1873	32762	23219	55981	27075	2776	28332	2105
1874	34177	23588	57765	31875	3266	31109	2110
1875	36597	29406	66003	60960	7972	30800	1962
1876	50976	31267	82243	76110	8428	34050	2211
1877	52864	30689	83553	84440	8647	33839	2256
1878	58032	36124	94156	100990	9497	33539	2155

Év	Az iskola évi jövedelme származik					
	tandijból	állami	községi	egyházi	egyéb forrása	összesen
		osztárakértől kifizetett forintot				
1869	2368	16	14198	14931	1741	
1870						
1871						
1872	3467	37	10296	26504	92	43735
1873	5012	384	7803	28345	1194	46657
1874	8178	6276	15508	20641	2856	61406
1875	6914	6690	15014	21778	704	55981
1876	7304	6353	15733	22215	784	
1877	5112	6344	18365	24551	1697	66003
1878	4930	17966	19490	25790	3428	82243
1879	8328	14315	20714	26412	2881	83553
1880	9541	15731	26271	27639	3222	94156

XII.

Év	A z i s k o l a é v i k i a d á s a						
	A tanító fizetése		fűtésre, tisztogató- tásra javításokra	tan- szerekre	szegény gyermek könyveire	egyebekre	összesen
	rendes	segéd					
1869			867	202	3	907	33737
1870	31758						
1871							
1872	40477	1910	987		69	292	43735
1873	44116	1163	1037	30	79	232	46657
1874	55115	2767	1575	80	299	1570	61406
1875	47399	4360	2177	259	363	1423	55981
1876	48266	4717	2176	780	251	1575	57765
1877	56410	4789	2573	355	530	1346	66003
1878	61407	6189	2710	820	1302	9815	82243
1879	64810	7483	3199	1172	1506	5383	83553
1880	73125	5173	6036	1044	1315	7463	94156

Megjegyzendő, hogy 1880. a megye összes egyenes adója 477589 frt lévén; az iskolák fentartására fordított 94156 frt ezen adónak 19,7 százalékát teszi. Az iskolák fentartására adott az állam segélyül 1875-ben évenként 6925 frtot, 1880-ban már 15731 frt. Megyénkben a tankötelesek oktatása fejenként 5 frtba kerül.

Megyénkben a községi iskolák szervezéséhez nem nagy hajlandóság mutatkozik, mi leginkább az illető felekezetek elfogultságának tulajdonítható. Így jelenben is csak 15 községi iskolánk van, u. m. Beregszász, Munkács, B. V. Ardó, Bucsú, N. Leányfalva, Macsola, Tivadar, Gálfalva, Nagy-Bégány, Bene, Borsova, Kisfalud, Szolyva, Oroszveg, és Dubi, mely négy utóbbi egyszermind állami is. Említésre méltó, hogy Beregszászon az ottani nőegylet tart fen egy nyilvánossági joggal felruházott négy osztályú polgári leányiskolát, mely 1873-ban megnyitott egy osztálylyal, 1880. évben pedig annak külön előkészítő népiskolái osztálya is szerveztetett. Kiváló fontosságú itt a beregszászi polgári fiiskola is, mely 1874. okt. megnyitott. Az állam ezen intézet fentartására majd 4000 frtnyi segélyt ad évenként s azt a szükséges taneszközökkel ellátta s az épület kijavítására is jelentékeny összeget engedélyezett. Ez iskola az itteni volt hely. hitv. algymnaziumból alakított át akkép, hogy alapítványainak csekélysége miatt továbbra fentartható nem lévén, azokat a város átvette és szintén támogatja. 1880-ban szerveztettek vándortanítószárok az alsó hraboniczai és ploszkó-polenai völgyekben; a jelenleg működő három vándortanító 9 tanítási helyen 344 tankötelest oktat. Fentartásuk 1670 frt állam segélyt igényel. Ez évben a beregszászi izraelita hitközség ott egy nyilvános népiskolát állított.

1876-ban még 73 helységben nem találtatott iskola s ezek közt több népes község is volt, mint Falucska, Komlós, Pálfalva stb.; más helységekből pedig az iskola szűk volta miatt kiszorult a tankötelesek nagy száma. Azonban e tekintetben is folyvást haladás tapasztaltatik úgy, hogy 1880-ban már csak 45 helység nem volt ellátva saját iskolával. Munkács városa 1879. április 24-kén tette le alapját az új elemi négy községi iskolának, mely azóta palotaszéreg felépült 12 mintaszerűen felszerelt tanteremmel. Az újdávidházi újon épült iskolaház került 7792 s a nagylucskai 3550 frtba.

Az elemi oktatás ügyét vezeté 1868-ban kir. tanfelügyelő minőségben Zsarnai, ő azonban nem sokára elhunyván, beregmegyei tanfelügyelőül kineveztetett Talapkovics Emil, ki mellett tollnokul s később segédül működött Fischer Ferencz; ki 1876-ban, midőn a két állomás elkülönítettett, beregi tanfelügyelővé tétetett, míg Talapkovics Ungmegyébe ment át; ő azóta itt erélyesen működik.

*

Most már az izráeliták is inkább bekezdik látni a köznevelés üdvös voltát; mindazáltal sokan most is szívesebben bízzák magántanítóra. 1876-dik évben 2468 izraelita tanköteles közül csupán 49 járt rendesen nyilvános iskolába; ellenben 103 zugiskolában 1228 gyermek taníttatott Gácsországból bevándorolt egyének által hazafiatlan s minden társadalmi erényt nélkülöző irányban.

Népiskoláinkban a magyar nyelv tanítása sikeresen terjesztetik, mit az utóbbi 3 év alatt szervezett tiz állami elemi népiskolának lehet legnagyobb részben tulajdonítani, melyekben 11 szakképzett tanító 478 nem magyar ajku növendéket oktatott kellő sikerrel. Ezen iskolák fentartására 7071 frt fordítottott, melyből 6169 frt államsegély, 902 frt községi hozzájárulás. A nem magyar tan nyelvű 156 iskolában működő 151 nép tanító közül magyarul oktatni képes 76, töredezve beszél magyarul 46 s nem tud magyarul 29; mégis 1880-ban 99 intézetben taníttatott úgy a hogy a magyar nyelv is.

1880/1. tanévben új állami népiskola szerveztetett Frigyesfalván gróf Schönborn Ervin jelentékeny hozzájárulásával, mely egyszersmind alsó iparos iskolával van kapcsolatban. A tankerületben létező 262 elemi népoktatási tanintézet közül (ide nem értve a két polg. iskolát) 13 népiskola bír 6 évfolyammal; 25 iskola 5 évfolyammal; négygyel 62, hárommal 82, kettővel 55 s egy évfolyamu 25. A 264 iskola közül jó karban van 140, tűrhető 75, rozszant 49; a 288 terem közül elegendő magasság és sikerülettel bír 178, szűk és alacsony 110. Jó felszereléssel van ellátva 155, tűrhetővel 95, teljesen felszeretlen 38 tanszoba.

A néptanítók általában rosszul fizettetnek s közülök nyomorúságos anyagi helyzetben vannak a legtöbbben.

A beregmegyei áll. és községi tanítók egylete 52 taggal bír; a beregmegyei ev. ref. tantestületnek külön egylete van. Az országos tanítói nyugdíj intézetnek a megyében 168 tanító tagja van s az ez alapra fizetendő 1880-ra kirótt díjak összege tett 3860 frt 50 krt.

Az iskolai takarékpénztárak nem terjednek; a beregszászi polg. fiiskolában tett e címen 1880. befolyt összeg 47 frt 19 krt, s a munkácsi közs. iskolánál 32 forintot.

Kisdedóvodák csupán Munkácson és Beregszászon vannak; ez utóbbit az ottani kisdedóvó-egyesület 1879/80-ban nyitotta meg; a gyermekek száma 74 s fentartási költsége 970 frt; a munkácsit ellenben a város tartja fen s évi költsége 830 frt; növendékeinek száma 80.

„A felsőtiszavidéki háziipartterjesztő egyesület“ buzgalmából fennáll Beregszászon a női ipartanoda (40 növendékkel) s a kosárfonó tanműhely (25—30 tanoneczczal); ez egyesület bevétele 1743 frt s kiadása 1745, ezeken kívül 1880-ban a bilkei, oroszvégi, bucsui és b.-v.-ardói iskolákban is taníttatott a kosárfonás; a pusztá-kerepeczi iskolában a gyékényfonás, a dubii és bilkei II-ik főiskolában a butorkészítés mogyorófából, s a beregszászi polgári és r. k. leányiskolában, a munkácsi községi, az alsó-vereckzei, szolyvai és bilkei állami leányiskolákban a női kézimunkák.

2. Könyvtárak, gyűjtemények és könyvnyomdák.

Könyvtárak:

1. A munkácsi kaszinó könyvtára áll mintegy négyezer kötetből s tartalmazza a régibb, és újabb, magyar és német szépirodalom termékeit, melyeket vétel útján évenként szaporít. A beregszászi olvasó egyesület szintén bír, de kisebb szerű könyvtárral.

2. Beregszászon már az ötvenes években nyitott Keszler József egy négyszáz kötetből álló kölcsönkönyvtárt, melyet tőle Fried Salamou, ettől Démán Samu és ettől nem rég Pinkász Samu megszerezett s az olvasó közönség rendelkezésére tart.

3. Munkácson 1856. táján Ganovszky Adorján nyitott egy könyvkereskedést s kölcsönkönyvtárt, mely azonban csakhamar megszűnt; 1865-ben azonban Fisch Bernát alapított egy jól berendezett könyvkereskedést és kölcsönkönyvtárt, mintegy 3000-nyi kötettel, mely szintén különféle régibb és újabb szépirodalmi magyar és német könyvekből áll s az olvasó közönség által használtatik.

4. A munkács-csernekhegyi g. k. monostornak van mintegy kétezernyi kötetből álló könyvtára, mely leginkább régibb hittani és tudományos, latin, görög és orosz nyelvű ócska műveket tartalmaz.

5. A munkácsi állami reálgymnázium könyvtára, melynek alapját Román Ferencz könyvhagyománya képezi, állott 1878-ban

955 kötetből, melynek nagy része tudományos és szakmunkákból áll s évenként szaporittatik.

Ezeken kívül egyes tudománykedvelőknél és lelkészségeknél találatnak néhány száz-száz kötetből álló könyvtárak, melyek azonban különös jelentőséggel nem bírnak.

Régiségi gyűjtemények.

Lehoczky Tivadarnak van Munkácson saját házában, egy leginkább a megye területén eszközölt ásatások és vételek útján szerzett régiség gyűjteménye, melyben öt álló üvegszekrényben elhelyezve mintegy ezer őskori obsidian tűzkő szerek, nyilak, késpengék, vésők s több egyéb különféle szilánkok s eszközök, különféle agyag edények, bögrék, számos sokféleképp diszitett és idomított cseréptöredékek, féglák, gunyhótapaszok, őrlő és zuzókövek, csontok s más érdekes tárgyak, lelhelyek szerint felosztva s megszámozva tartatnak. A bronzkori tárgyakból mintegy 180 változtatott darab tartatik s ezek közt több alaku bronz csákány, fókos, buzogány, lándzsa, nyil, fűrész, kés, sarló, véső, karvédő,ombok, kapocsok, egész női felszerelés, ugymint: fülbevalók, hajtük, gyűrük, számos különböző idomu és sulyu kar- és lábperczek, varrótüsk s egyéb eszközök. A középkori tárgyak s fegyverekből szintén több érdekes példányok szemlélhetők. E gyűjteményből ki volt állitva az 1876. évben Budapesten tartott régészeti nemzetközi VIII. congressuson 402 kő, 4 arany, 118 bronz, 3 anyag és 1 üveg kiválóbb tárgy.

Érem-gyűjteménye, melyben több barbárkori ezüst ritka példány és számos ókori római s egyéb érdekes darab találatatik, felülhaladja az ezeret.

Az említett csernekhegyi monostor 1872. évben berendezett egy szobát régiség-gyűjteménynek, melynek alapjául szolgált néhány bronzvéső, lándzsa és karperecz, és néhány régi érem; ez azonban azóta nem gyarapodott. A munkácsi állami gymnasium éremgyűjteménye állott 1878-ban 303 éremből és 18 bankjegyből, mely azóta lassan szaporodik. Gulácson Uray Imréné született Rutkay Ilona urhölgy birtokában van érdekes érem-gyűjtemény, melyet egykor nagy anyja Komárom megyében gyűjtött s melyen később két unokája csak ugy sulyszerint osztozott.

Könyvnyomdák.

Beregszászon 1846-ban alakította Deák György az első könyvnyomdát, mely maiglan fennáll Nagy Lajos és Sallay Gyula tulajdonában; ellenben Munkácson Blayer Pinkász 1868. állította fel az elsőt; 1879-ben pedig Blayer S. Herman a másikat; ezt 1880-ban társa Grósz Ignác tetemesen megnagyobbította. (L. Munkács).

---

3. Egyletek és pénzintézetek.

A. Egyesületek.

Megyénkben a társulati szövetkezés még nem nagy tért hódított, csekély azon egyletek száma, melyek az önművelődés s a közösérdekek előmozdítása végett keletkeztek, összesen 43, s azokból is csak 10 általános megyei érdekű, a többiek helybeli jótékony-czél s közös érdekeik terjesztésére alakítottak.

1. Az elsők közül legrégibb a bereg megyei olvasó, melynek székhelye Beregszász s alapított 1845. évben. Célja társalgás és szórakozás; a bereg megyei olvasókör alapszabályait 1880. 51743. sz. a. megerősíté a belügyminiszterium. Van 104 tagja 6 frt évi díjjal.

2. Bereg megyei ügyvédi egylet, a jogászság testületi szellemének emelése, társadalmi sűrűbb érintkezés és szakmabeli eszmecsere létesítése céljából alakult Beregszászon 1872. Szünetel.

3. Bereg megyei gazdasági egyesület, keletkezett 1875. febr. 24-kén Beregszászon Horváth István megyei főispán kezdeményezése folytán a megyei gazdasági érdekek előmozdítása végett 270 alapító, rendes és pártoló taggal, 733 frtnyi évi tagdíj és 800 frt alapítványi tőkével. 1877-ben volt 20 alapító, 57 rendes, 94 évdijas és 105 pártoló, összesen 274 tagja. Az 1875. márczius 31-ki szervezkedésnél megválasztottak: elnökül Horváth István, alelnökül Freyseysen Gyula és dr. Umlauff Győző; titkárrá Abonyi Emil. Eddig azonban csekély tevékenységet tanúsított az egylet.

4. Beregmegyei községi és körjegyzők egylete. Székhelye Beregszász, alapított 1875. Célja: önmivelődés a körjegyzői szakban. Van 34 tagja 2 frtnyi évidíjjal.

5. Felső-tiszavidéki háziipart terjesztő egyesület, székhelye Beregszász, alapított 1878. tizévre. Célja: a háziipar terjesztése. Van 10 alapító, 19 pártoló és 115 rendes tagja; az alapító legalább 60 frtot letesz s a rendes évenként 2 frtot tartozik fizetni.

6. „Világosság“ című szabadkőmivesi páholy Beregszászban 65 taggal, alakult 1870. szeptemberben s még ugyanezen évi novemberben kormányi jóváhagyást nyert.

7. A beregszászi gőzmalom részvénytársaság alakult 1871-ben 600 darab részvénytulajánossal.

8. A beregszász és vidéki nőegylet 180 taggal alakult 1873. március 30. Van 25 alapító, 33 pártoló, 43 rendes és 58 egyéb tagja. Évi díja 6 ft. Buzgó elnöknője Gönczy Sándorné 1879. arany érdem kereszttel kitüntettetett. Célja: a köznevelés, tanügy s a háziipar előmozdítása.

9. Munkácsvidéki műpártoló egyesület alakult Munkácson 1878-ban, magához ölelvén a már elébb itt működött lövelde, dalárda és színészeti egyleteket. Célja: a magyar nemzeti nyelv, zene, színészet és lövészet gyakorlása. Jelenleg van 9 alapító, 35 pártoló és 82 rendes tagja.

10. Az ő felsége Erzsébet királyné védelme alatt álló és 1878-ban keletkezett magyar országos segélyező nőegyletnek van megyénkben három fiókegylete.

a) a beregszászi: elnöke Gönczy Sándorné, jegyző Forgách János, pénztárnok Ekkel György; 1879-ben volt 19 tagja, 1 frt évidíjjal; számuk azóta tetemesen emelkedett. 1881. április 20. alakított az egylet megyei választmánya 15 tagból, kik a megyében levő három egylet tagjaiból választattak meg.

b) a munkácsi fiókegyletnek elnöke: Pap Józsefné, jegyző Oláh Béla, pénztárnok Rothberger Gyula, 1879-ben volt 24 tagja s az ittenf 65. ezred tart. parancsnoksága 10 frttal.

c) a szolyvai fiókegylet, alakult 1880-ban Buzáth Károlyné elnöknő lelkes kezdeményezése folytán.

Célja az egyletnek: a veres kereszt jelképe alatt társulás a csatatéren megsérült harcfiak megmentésére.

Ezen általános jellegű egyleteken kívül fennállanak megyénk-

ben még következő helyi érdekű társulatok, melyeket illető helyeiken tüzetesebben leírandók u. m.

A. Beregszászon: 1. a polgári olvasó egyesület 1867.; 2. Evangelikus ref. ének-egyesület 1861., 3. római kath., ének-egylet 1861. s a zászló és temetkezési társulat 1878. 4. Fazekas-takács ipartársulat 1874., 5. Pintér, kerékgyártó sat. ipartársulat 1874., 6. Csizmadia ipartársulat 1874., 7. Szabó-czipész ipartársulat; 8. Timár-iparegyesület; 9. Kovács-asztalos sat. vegyes ipartársulat. 10. a beregszászi hitelintézet, 11. Az önkéntes tűzoltó egylet 1875., 12. Ifjúsági kör; 13. Lövészegylet, 1876-ban alakult, e két utóbbi azonban már 1878-ban szünetelt; végre 14. keletkezett 1881-ben az izraelita magyar egylet.

B. Munkácson: 1. Casinó 1833., 2. Róm. kath. éneklő társulat 1845., 3. Ref. éneklő társulat 1872., 4. Bereg-munkácsi takarékpénztár 1864., 5. Munkácsi Népbank 1872; 6 Lövészegylet 1865., 7. Munkácsi segélyző-nőegylet; alakult 1872. Riesenberger Raymundné indítványára s Buzáth Károlyné született Szikszay Kornelia közbejárásával. 8. Csizmadia ipartársulat 1875., 9. Első vegyes iparszövetség 1876; 10. Fazekas ipartársulat 1877; 11. Gubás-takács ipartársulat 1878., 12. Timár-ipartársulat 1873.

C. Alsó-Vereczkén: . . . Vereczkei olvasó kör 1374.

D. Tarpán: . . . . . Tarpai olv. egyt. alakult 1870.

E. Kaszonyban: . . . . . Vegyes ipar-társulat 1875.

B. Pénzintézetek.

I. Bereg-munkácsi takarékpénztár.

Ez első társulati pénzintézet alakult 400 darab száz forintos részvény alapján 1863. évben Munkácson, megválasztván elnökül Freyseysen Gyulát, igazgatóul dr. Baronyai Józsefet, pénztárnokul Vokurko Józsefet, könyvelőül Nagerl Károlyt és segédkönyvelőül Kiss Józsefet. 1864. év folytán befizettetett részvény illetőségül 6250 frt. betétül pedig 22560 frt 30 kr. 1867. január 28-kán új alapszabályok hozattak, melyek a földművelés-, ipar és keresk. miniszterium által 1868. ápril. 3. 4796. sz. a. megerősítettek. Ezek szerint a betett tőkék biztosítására s egyéb szükségle-

tek fedezésére uj 40 ezer forintnyi biztosítéki alap létrehozása végett négyszáz darab egyszáz forintos uj részvény bocsátatott ki, mely azon évi április hó 1-jén volt befizetendő. E részvényekből azonban száz darabot egyelőre a társulat betartott, melyek Jászay Antal igazgatósága alatt csak 1872. április hó 15-kén árverésileg oly magas árakon adattak el, hogy némelye 190 frton elkelt, mely felülfizetés által kipótoltatott azon veszteség, melyet a társulat az előbbi években vett s később Pozsonyban megbukott „Hungaria” című biztosító társaság öt részvénye által négyezer forint erejeig szenvedett. E szerint a takarékpénztár alaptőkéje 30 ezer forintra emeltetett s az maiglan fennáll; jöllehet alapszabályait Gáthy Samu igazgató idejében 1876. június 13 ismét némileg módosítá.

Megjegyzendő, hogy a társulat 1873-ban elhatározta, miszerint három éven át részvényenkint 10 frtnyi osztalékkal megelégedvén, a többi nyeresémet egy ház megvételének alapjára határozza, melyet 1878-ban a Váruteza sarkán csakugyan meg is vásárolt s azóta abban működik.

A takarékpénztár évenkénti üzletkimutatása a következő:

Év	forgalom	betét	tisztanyeremény
1864	131,852.79	22,560.90	1710.89
1865	143,732.16	12,865.63	1957.74
1866	168,421.08	19,811.01	2068.61
1867	282,544.80	45,913.11	1158.12
1868	393,475.35	67,014.09	2341.10
1869	552,435.29	104,807.11	3275.12
1870	634,597.13	88,722.65	5600.—
1871	549,007.39	82,504.55	6000.—
1872	802,383.38	66,067.47	12000.—
1873	790,269.43	52,984.53	8000.—
1874	724,577.41	67,861.37	8000.—
1875	850,927.19	89,996.53	8000.—
1876	899,944.73	66,498.14	10,400.—
1877	981,089.84	93,167.96	8000.—
1878	1.109,059.47	111,710.06	11,200.—
1879	1.671,812.01	120,834.26	14,400.—
1880	2.607,690.73	225,644.26	15,836.68

Elnöke jelenleg Galgóczy Pál, igazgatója ifj. Gáthy Sámuel, könyvelő Rotherberger Gyula, pénztárnok Vokurko József s könyvelő segéd Szunyoghy József. Ügyész Nedeczey János.

II. A munkácsi Népbank.

Ez egylet 1872. évben keletkezett szerény igényekkel, hetenkint részvényenkinti husz krajcár befizetéssel. Alapszabályai, valamint a hiteltulajdonosok egyletére vonatkozó függelék a földművelés, ipar és kereskedelemügyi miniszterium által 1872. márczius 30. 3839. sz. a. megerősítettek s így működését április 1-jén meg is kezdette. Az intézet alaptőkéje kétszázezer forintban állapítottatott meg, mely négyezer darab ötven forintos törzsbetét által képezetett. 1879-ben az ötven forintos részvények 40 frtra szállítottak le, birtokosainak darabonként tíz forint visszafizettetvén s azon felül 1500 darab részvénynek a társulat általi megvásárlása határozottatott el oly célból, hogy ez által az alaptőke százezer forintra leszállítsák; ennek következtében azonban a társulat több részvényt 860-nál megvenni a kínálat hiánya miatt nem bírván, 1880. febr. 27-kén tartott közgyűlésén elhatározta, hogy alaptőkéjét ezer darab százforintos részvényre idomítandja, s minden eddigi három részvény értékéből husz forintot tulajdonosainak vissza fizetend, ekkép az alaptőkét a már elébb megállapított százer forintra tényleg leszállítandván. — A virágzó intézetet keletkezése óta vezeti igazgatóul Melczer Aurél; aligazgató elnök lévén Meisels A-József, titkár és jogtanácsos Meisels János, könyvelő Fried Arnold, pénztárnok Gerber Frigyes s alkönyvelő Karezer János.

A bank évenkénti üzletkimutatása következő:

Év	forgalom	betét	tisztanyeremény.
1872	255,641.90	10,559.4	3075.70
1873	659,811.54	58,890.31	5748.02
1874	899,199.21	87,245.10	9835.23
1875	1,384,650.70	87,305.27	7919.78
1876	1,617,226.07	103,309.02	15,284.12
1877	1,579,609.31	99,527.40	10,325.55
1878	1,818,646.11	122,057.16	9937.26
1879	2,014,388.15	195,172.11	10,792.50
1880	2,553,868.90	231,047.41	10,728.33

III. A munkácsi hitel és zálogkölcson-intézet.

1872. évben Munkácson többen egy részvényekre alakított husmérési egyletet terveztek, e végből aláírási íveket köröztetvén s az eszme oly kedvezően fogadtatott, hogy a részvények csakhamar elkelték; ennek következtében elejtetvén a kivitelnél aggályosnak feltűnt terv s a szervező gyűlésen elhatároztatott, hogy a husvágatási egylet helyett új pénzüintézet alakíttassék, mely céljául kitűzé, a szegényebb nép- és iparosztályt olcsó kölcsönökkel támogatni. Az intézet alaptőkéjét 200,000 frtban állapította meg, mely négyezer 50 frtos részvény által biztosíttatnék s fénállásának ideje egyelőre 30 évre szabattott. Az alapszabályokat az illető miniszterium 1872. dec. 20. 16851. sz. a. megerősítvén, az intézet már elébb megkezdett működését nyilván folytató. Az egylet elnökeül Meeséry Gusztáv, honvédszázados, igazgatójául pedig Bernovics Gusztáv választattak meg, mi több azon évi működésről még üzletkimutatást is közölt, melyben kecsgető eredmény tüntettetett ki. Dacára ennek azonban 1873. évben a közönség hovatovább bizalmatlanabbá vált az új s mint látszott, Munkácsra nézve fölöslegessé vált e harmadik pénzüintézet iránt, miért is aug. 24-én tartott közgyűlésén annak felosztatása elhatároztatott, azon kikötéssel, hogy működése megszüntetvén, négyszáz részvénynyel a népbankba olvadjon, mely utóbbi intézet a leszámítolást s a befizetett részvénydíjak visszafizetését is elvállalá s a felosztatott intézet cselekvő vagyonát átvevé, azonban csakhamar végleg elenyésztetett.

IV. Beregszászi hitel-intézet.

1870-dik évben keletkezett ez intézet 1500 darab százforintos részvényre alapítva, miután az illető ministerium által azon évi nov. 26. 21905 sz. a. megerősíttetett; működését csak a kibocsátott részvények 30% tetteleges befizetése után 1871. május 1-én kezdette meg tényleg, az 1870. febr. 10-én kibocsátott ideiglenes térítvényekre tett illeték beszédésével.

Elnöknek dr. Lang Ferenc és igazgatónak dr. Magazinér József választattak, míg könyvelőül Linner Bertalan s pénztárnokul Székely József alkalmaztattak. 1873-ban azonban II. könyvvivőül

Tariska Béla kinevezetett. Az üzlet nagyobbitása tekintetéből 1873. június 23. a társulat ismét új 1500 darab egyszáz forintos részvényt bocsátott ki, a részletfizetés biztosítását előleggel és váltókkal fedeztetvén. E szerint a részvénytőke jelenben 210,000 frt. 3000 darab 70 frtjával befizetett részvényben. 1872. évben állott az igazgatóság élén Lónyay János elnök, Pécsy Tamás alelnök, dr. Magaziner vezérigazgató; Csánk Nándor és Gotteszmann Adolf igazgatók, míg a választmány 15, a bíráló bizottság 9 s a számvizsgáló osztály 3 tagból alakított. Jelenleg vezérigazgatóul vezeti az intézetet Csánk Nándor; elnök dr. Rottman József, alelnök Geesey Ferenc. Igazgatók: Tajnel Ödön, Benda Kálmán és Horthy Pál. Jogtanácsos Ekkel György.

A hitelintézet évenkénti üzletkimutatása ez:

Év	forgalom	betét	nyere- mény	osztal- lék	% részvény után
1871.	1.268,332.62	228,606.52	10,000	6.—	12. ⁸⁵
1872.	2.442,008.22	237,796.70	20,080	12.—	17. ¹⁴
1873.	2.680,893.44	201,206.14	22,600	13.—	18. ⁷⁵
1874.	3.260,095.71	236,168.63	34,900	10.50	15
1875.	3.409,050.38	230,406.91	36,000	11.—	15. ⁷¹
1876.	3.928,899.80	292,028.81	38,893	12.—	17. ¹⁴
1877.	5.464,588.18	459,002.99	42,300	13.—	18. ⁵⁹
1878.	5.959,703.27	388,854.27	45,700	14.—	20
1879.	6.780,060.96	391,699.38	46,400	14.—	20
1880.	9.165,166.34	883,552.16	46,400	14.—	20
összesen:	44.358,798.92	3.549,322.51	343,273	119.50	17. ⁰⁷ %

A betétekre nézve érdekes tudni, hogy ekkorig bejegyeztetett: 50 frton alól 183, 50 frton felül 100 frtig 101, — 100 frton felül 200-ig 79, 500-ig 66, 1000-ig 39, 2000 frtig 45, 5000 frtig 26, 10,000-ig 13, 15,000-ig 5, 20,000-ig 1 és 20 ezer frton felül 1, összesen 560 betétszámlán.

Érdekes adatokat nyújt az adórovat is. Így míg 1872-ben az adó nem volt több mint 550 forint, 1873-ban már emelkedett 1400 frtra; 1874-ben volt 2455 frt 12 kr., 1875-ben 2828 frt 20 kr., 1876-ban 3742 frt 75 kr., 1877-ben 4360 frt 06 kr., 1878-ban 4728 frt, 1879-ben 5305 frt 34 kr. és 1880-ban 5656 frt 81 kr., összesen 31,026 frt 28 kr. A kitett üzleti tiz évben volt az intézet-felszerelési és üzleti költsége 27187 frt 05 kr., kifizetett tiszteletdíjak: 17374 frt 65 kr. és a tiszti fizetések 34678 frt 95 kr. Jótékony célra fordítottatott 1100 frt.

4. Beregmegyei írók és művészek.

Azon egyéneknek életrajzát foglaltam e fejezetbe, kik Bereg-megye területén születtek vagy itt tartózkodtak s az irodalom és művészet terén a hazának szolgálatot tettek. Igyekeztem közvetlen forrásból gyűjteni a szükséges adatokat s így különösen az ifjabb nemzedék tagjaira nézve az teljesen megbízható. A könyv kimért tere nem engedé, hogy valamennyit felemlítsem, kik koroukint közlöttek cikkeket az időszaki sajtóban.

Abonyi Emil.

Született Nagyszöllösön Ugocsamegyében 1847. november 19. Atyja, István ott ügyvéd, majd a forradalom után Munkácson az adórendezésnél biztos s felügyelő, végre a fennállott helytartóság-nál tanácsos volt. Időközben megszerezvén a báró Perényi Zsigmond-féle birtokot, fia A. Emil most a beregszász-végardói jöszúgban lakik. Iskoláit Ungvárt, Szatmáron, Nagyszombaton, majd Bécsben és Budán végzé; a budapesti egyetemen hallgatván a műtani folyamatot. Itt több gazdasági, statisztikai, történeti cikket, s a „Bereg“ 1879-ki folyamában közölt Dubarry Armand eredetije után francziából fordított ily történeti rajzot: „A jeruzsálemi Szent-János-rend utolsó napjai.“ 1879. dec. 16-án megválasztatott A. E. Nagyberegen országos képviselőnek s azóta érdekes fővárosi levelekkel látja el megyei közlönyünket. Ardón levő könyvtára figyelemre méltó.

Balajthy József.

Munkácson ref. lelkész volt 1831-től 1850-ig. Irt s kiadott következő munkákat: Munkács vára 1827. Az amerikai tudós társaságokról 1828. A keresztény vallás elterjedéséről a magyarok között 1828. Csernekhegyi klostrom 1828. és 1829. Krimia 1829. A középvégi görögök 1829. Varázsmesterség. Találmányok és felfedezések története 1831. Magyar nyelvtant írók névsora 1834. Ez értekezések az akkori tudományos folyóiratokban közöltettek. Ezekon kívül önálló munkában kiadta Munkács leírását 1836-ban.

Basilovits Joanicz.

Született 1742. június 6-án ugmegyei Hliviscse helységben szegény sorsu szülektől. Iskoláit végzé Ungvárott és Kassán jezsuiták alatt; majd a bazilita-rendbe lépven, 38 évig folytonosan a szerzet főnöke volt s mint ilyen leginkább a munkácsi monostorban lakott, hol 1821. okt. 18-án meg is halt.

Életét emlékezetessé tévé azon jeles latin munkájával, melyben a munkácsi bazil-rendü monostor történetét ily cím alatt megírta: „Brevis notitia fundationis Theodori Koriathovits olim ducis de Munkács“ sat. s melynek I., II. és III. része Kassán 1799-ben, a IV., V. és VI. pedig 1804-ben jelent meg. Irt azonkívül ószláv vagy lythurgikus nyelven a keleti egyház szertartásainak magyarázatáról szóló művet, mely kéziratban maiglan őriztetik Ungvárt a püspöki irattárban. Kinyomatása az akkori illyr könyvek bírálója Budán Tarkovics Gergely, a későbbi eperjesi első püspök tulszigora miatt elmaradt.

Báthory Zsófia.

II. Rákóczy György erdélyi fejedelem s a munkácsi vár s uradalom birtokosának neje, 1660. évben özvegyiségre jutván s a ka-

tholikus hitre visszatérvén, leginkább a munkácsi várban tartózkodott, hol 1680. június 14. meg is halt. Itt egy kath. szellemű i m a k ö n y v e t irt, mely később a XVIII. században Lőcsén kinyomatott.

Bay György.

Született Surányban 1792. mártius 19., volt alnádor és író. Meghalt Budapesten 1849. június 15. s eltemettetett a rákosi temetőben.

Beregszászi Nagy Pál.

Született 1750 táján, volt sárospataki tanár. bölesésztudor és több külföldi tudóstársaság tagja; kitünő nyelvészeti munkákat irt. Meghalt 1828. május 22. Beregszász-Végardón; hol tetemei jeltelemül porlanak.

Berzeviczi Ferencz.

Jezsuita és hittérítő, később tanár. Született Munkácson 1679. dec. 3-án. Meghalt Kassán 1715.

Bloksay István.

Született Nyitrán 1826. április 26. a gymnasiumot szülővárosában s a jogtant Pesten végezte, 1848. dec. 3-án tevén le az ügyvédi vizsgát; 1848/9-ben mint honvéd szolgált a 65. zászlóaljnál s kapitányságig felvivé. 1850-ben Beregmegyében telepedett le, hol bátyja, Ferencz Kaszonyban orvosul megszállt. Beregszászon előbb mint ügyvéd, majd 1861-ig mint cs. királyi közjegyző működött;

később dédai birtokára vonult s gazdálkodott mindaddig, míg a törvénykezés rendezése után ismét kineveztetett beregszászi m. kir. közjegyzővé, hol maiglan munkálkodik. Egyes lapokban számos értekezést közölt a politika, társadalom, gazdaság és jogtudomány köréből.

Buday Ezsaiás.

Született Peéren, Középszolnok-megyében 1766. évi május 7. Bölcsészettudor, ref. superintendens, híres történetíró és encyclopaedista. A XIX. század elején a debreczeni főiskolánál tanárul működött s akkor adá ki a bátyja Buday Ferenc által szerkesztett „Magyar Ország polgári historiájára való lexicon“-t. 1831. febr. 17-én megválasztatott akadémiai tiszteletbeli taggá; 1821. évben pedig Beregvármegye táblabiráinak diszes sorába megválasztá. Meghalt Debreczenben, 1841. július 14-kén 76 éves korában. Buday Ferenc született 1760. nov. 8. és meghalt mint szóráti ref. pap 1802. okt. 28. Irt számos történeti munkát.

Ósaplovics János.

Született felső Pribelen Hontmegyében 1780. sept 21-kén, 1805-ben letevén az ügyvédi vizsgát egyideig a bécsi udvari kanczelláriánál, majd 1809—1812-ig Pakráczon tótországbán az ottani g. n. e. püspökségnél ügyvédül és titkárul szolgált, a mikor gróf Schönborn Fülöp Ferencz által elébb titkárává, majd jószágfelügyelővé kineveztetett s mint ilyen Munkácson is gyakran tartózkodott. Számos tudományos, jogi, földrajzi, statisztikai, gazdasági, humorisztikai, s egyéb műveket, bírálatokat s értekezéseket irt magyar, latin és német nyelven. Meghalt Bécsben 1847. május 4.

Csiba Márton.

*Született Beregszászon, hol később 1637 táján református lelkészül és hittérítőül buzgón működött s azon évben „Romano Categorius„ czim alatt egy vallásszinezetü munkát irt, melyet Perényi Gábornak ajánlott, midőn ennek testvére katolikussá lett.

Daróczy Ferencz.

Deregyői Daróczy Ferencz 1610-ben beiktattatott itteni ősi birtokába Daróczon. Ő még 1603-ban kineveztetett a tizek mellé erdélyi kancellárul, majd Basta buktával Magyarhonba tért vissza s a Kassán székelő Szepesi kamara főnökévé lett. Elhalálkozásának éve ismeretlen. irt történetei munkákat. Valjon azon Daróczy Imre. ki a XVI. század elején (1604.) török rabságban sínlődött s akkor vallási tartalmu énekeket szerzett (Századok V. 95.,) a főnnebbi családból való-e, adatok hiányában meg nem határozhatom.

Desko András.

Született 1816-ban Ilosván, hol atyja g. k. lelkész volt. A gymnasiumot M. Szigeten és Ungvárt, a két bölcsészeti évet Szatmárt és Kassán, a hittudományokat pedig az Ungvári papnöveldeben végezte; a papi pályával azonban megbarátkozni nem tudván, elhagyta azt s a jogot tanulá Pesten. Itt ismerkedett meg az Oroszországba kivándorolt s ott magas állásra felvergődött Balugyánsz-kival, kinek biztatására 1845-ben szintén Oroszországba kiment. Ott 1847-ben kiállván a kievi egyetemnél a szigorlatokat, állami tanári pályára lépett, mint ilyen elébb Kamenez Podolskban, később a Volgánál Szimbirszkben, majd Pskobban működött a gymnasi-umoknál; az utóbb nevezett városban mint nemes ifjak növelde-jének felügyelője és könyv bíráló nyugalmaztatván, onnan Szent-

pétervárra költözött, hol 1874. őszén meg is halt. Buzgó szolgálatai elismerésül orosz birodalmi nemességet, állam-tanácsosi czímet s Sztaniszló lovagrendi keresztet nyert. . Még mint ungvári papnövendék irt egy szindarabot ily czímen: „A munkácsi vár egése, vagy az új tör.“ — 1847-ben megjelent nyomtatásban a a Kárpáti oroszokról irt műve. — Szimbirskben alkalmá volt a Csuvasz és Useremis nyelvvel megismerkedni és kiadta az első „magyar nyelvtant“ orosz nyelven, melyben a nevezett két nyelvvel összehasonlítja a magyart. Halála előtt meglátogatván szülőföldjét, ebbeli tapasztalatait s utazását új hazájában leírta.

Deresényi János.

Született Szepesmegyei Szombathelyen, 1755. május 16-kán, hol atyja evangélikus lelkész volt; ez valamint nagyatyja szintén Veisz János nevet viselt; e család még 1687. sept. 27-kén nyervén I. Lipót királytól nemességet. Deresényi (Veisz) János mint jeles orvostudor még 1782-ben választatott meg Zemplénmegyei főorvosnak s mint ilyen elvévő nőül Kazinczy Ferencz nővérét Juliát. Mint jeles természettudós, és tapasztalt földismerő Beregmegyében megalkotván a timsógyártást, 1793-ban királyi adományul nyert Derczenben birtokot s e helységről családi nevét is megváltoztatta Deresényire. 1814-ben nyert királyi tanácsosi czímet s meghalt 1837. június 27-kén, eltemettetvén a derceni domb magaslatán. Irt több értekezést szaktudománysíró.

Deresényi János Lajos báró.

Az előbbinek fia. Született Tokajban 1802. okt. 6. Állami szolgálatba lépven, jeles képzettségénél fogva fokonkint emelkedett, annál inkább, mert több államtudományi bölcsészeti és neveléstani értekezéseivel s műveivel nevét ismeretessé tevő. Különösen feltűnt a „Communismus és ellenszerei“ című munkája, melyért 1838-ban az arany-éremkeresztet, 1839-ben pedig Pál testvérével együtt a báróságot nyerte. 1845-ben feldíszítettett a belga

Lipót-renddel. 1848-ban mint a bécsi cs. k. udvari kamarának tanácsosa a Schottér-negyedben nemzetőri kapitánynyá kineveztetett. Neje báró Eichhof Erzsébet volt. Meghalt 1863. aug. 23.

Dier Lajos.

Született Ungváron 1827. aug. 16. Római kath. áldozár és gymnaziumi tanár, mely pályára a mennyiségtanból Bécsben képesítettett. Mint ilyen 1851-től 1859-ig Ungváron működött az ottani gymnaziumnál, majd Sándorfalvára ment lelkésznek, hol a víz szükében levő határon tanulmányozta a viztant (hydroskopiát.) a vizkutatás mesterségét, melyet azóta számos helyen sikeresen alkalmazott. 1866-ban Nagyszébenbe neveztetett ki tanárrá, honnan két év múlva Szatmárra tétetett át, hol 1877-ben nyugdíjaztatott. Még mint ungvári tanár 1852--57-ben irt magyar szöveget dr Hillardt mértani falitábláihoz 3 füzetben, melyekből az első 1856-ban 2-dik kiadást ért s tankönyvül használtatik. Irt egy munkát ily czim alatt: „Die Gesetze der Elektro-Dynamik, systematisch dargestellt,“ mely azonban ki nem nyomtatott. Ebben megjósolta a másoló táviratot. Mint vizbuvár nagy kedvelője a földtanak s e téren több érdekes cikket és értekezést közölt a lapokban. Most a földrengés csillagászati elméletével foglalkozik, melyet állítása szeriut, ő felfedezett 1868-ban s mely ügyben Falkkal erősen vitázik . . . Még az ősrégészetre is fordítá figyelmét, s 1879-ben irt a „Szatmár“ czimű lapban egy értekezést a „Cyklopskori emlékekről Tarnán“ (?) . . . Irt emlékiratot a szatmármegyei vízszabályozó társulat alapszabályaihoz s a medenceze-rendszerről. Ereszkedik időjóslatokba is s jövendöl nem csak az időjárásról, de a földrengésről is, különösen az „Egyetértés“ és a Magyar állam“ lapjain. A „Nera“ czimű német lapban megvigasztalta 1879-ben a fejrtemplomi lakosokat, kiket a földrengési vészhir megrémített. (?) Kéziratban van a „Gondolatok a földrengésről“ czimű értekezése. A tevékeny tanár kijelölt Munkács tájékán is ásvány s forrásvizeket, különösen a Lovácska és Lauka körül; annál nagyobb szenvedélylyel mert e városához őt rokoni kapocs fűzi.

Ditz Henrik.

Született 1842. febr. 19. Olzberg nevű vestfali városban; a gymnaziumi tanfolyamot Brilonban elvégezvén, a jog- és államtani előadásokat a müncheni, innsbrucki, berlini és göttingai egyetemekben hallgatta; 1865-ben az államtanból Münchenben megszerzvé a tudorságot, értekezvén az Összesítősről Allgauban. 1866-ban megbízott a bajor kormánytól annak megvizsgálásával, mily befolyást gyakorol a magyarhoni gabonatermelés a délnémet mezőgazdaságra? mivégből kiküldetéséhez képest beutazta azon évi április és május hónapokban Magyarországot s beható tapasztalatainak eredményeül kiadta „Die ungarische Landwirthschaft“ czimű munkáját 1867-ben, melyet Halász magyarrá fordított s mely akkor nemesak hazánkban, hanem a szomszéd országokban is szokatlan feltűnést okozott. Ennek tulajdonítható, hogy a csakhamar nagy hírre emelkedett Ditz, ki aközben a Fröbel-féle „Süddeutsche Presse“ czimű lap szerkesztőségébe lépett, kapott meghívás folytán a gróf Schönborn-család munkácsi és szentmiklósi uradalmainak tanácsosául Munkácsra költözött s itt 1872. évig működött; ekkor azonban elhagyván állomását, hosszab olaszországbani tartózkodása után, őszkor Budapesten letelepedett s az ott megjelent „Ungarischer Lloyd“ czimű lap szerkesztésében tevékeny részt vett. 1874-től 1879-ig vezette Ditz herczeg Lichtenstein János jószágainak gazdasági igazgatását; jelenleg pedig a Fürstenberg cseh herczegi háznak főigazgatója Prágában.

Dohovics Bazil.

Született 1783-ban Ötvösfalván Máramarosmegyében; földmívelő atyját Dorhánicsnak hívták. Lelki vágyától ösztönözöttve, a helybeli kántortól tanult írni és olvasni, honnan a kövesligeti szomszéd helységben folytatta az elemi tanulmányokat, melyeket Huszton végze, hol a r. k. lelkésznél szolgálattal kereste élelmét. A gymnasiumot M.-Szigeten, a bölcsészeti tanfolyamot Nagy-Váradon s a hittudományokat részint Nagyszombatban, részint Ungvárt vé-

gezte. Pappá szenteltetett Bradács Mihály püspökhelyettes által Ungvárt 1811-ben és dolhai lelkészszé lett, hol két év mulva kerületi esperessé kineveztetett. 1824-ben nagylucskai lelkészszé és munkácsi esperessé lett. Nehány év mulva Munkácsra költözött, honnan 1844-ben a huszti parochiára tétetett át, hol 1849-ben meghalt.

A dolhai templom és paplak, a dolhai és munkácsi kerület több kőtemploma s különösen a nagylucskai g. k. szentegyház az ő fáradozásának gyümölcsei; de legszebb emléket hagyott e téren a munkácsi g. k. templomban, melyet a hajdani püspöki lakból alakított át; az ő közbejárására szerveztetett a munkácsi gk. iskola és biztosított állandó alappal.

Mindezen munkálkodása közben volt ideje a tudományok minden szakával foglalkozni nemcsak, hanem önerejéből megtanult zenélni, sőt órát is javítani; irt több önálló zenedarabot s jól kezelte az ecsetet is. Bacsinszky püspök halála alkalmából irt jeles költeménye általános feltűnést eredményezett. Elméjének élénkségénél fogva, ő a tudományok egyik szakával sem foglalkozott állandóan, hanem röpködött egyikről a másikra; s ép azért nagy műveket nem hagyott, de mindenütt mély ismeretet tanusított. A költészet teréről csakhamar átesapott a bölcsészetre, onnan a hittanra, majd a csillagászatra s ismét a természettudományra. 1825-ben irt a Felső magyarországi Minervában ily cím alatt: „A világ alkotmányáról egy lépéssel feljebb mint Cartész és Neuton.“ A csillagászatról irt 1829-ben a Tudományos gyűjteményben az 1823-ban megjelent üstökösről. Megjelentek következő költeményei: *Carmen hungaricum leonino-elegiacum in laudem Agnellis Viser. Varadini 1807.* *Oda ruthenica ad monumentum Joannae Kovachich, Budae 1807.* *Elegia pro onomasi D. Joannis Sztankovics, Theologiae professoris Tyrnaviae 1809.* irt hasonló alkalmi verseket 1810. Bacsinszky András halálakor s egyet 1831-ben Csurgovics János helynök tiszteletére. Orosz ódája „Zaszpivaj mi zozulenyka“ megjelent Lucskay Mihály orosz nyelvtanában s vallási tartalmu versei a Kutka-féle orosz g. k. vallásban. Bölcsészeti művei: *A világ megnézéséből a Teremtő. Budán 1823.* „A tudományra szolgáló észrevételek.“ Tudományos gyűjtemény 1824. Bacsinszky püspök életrajza. 1817. a f. m. o. Minervában. Kéziratban maradtak: „*Lexicon philosophicum in 4° conscriptum Tyrnaviae 1809. Extractus sistematicus Kantiani Tomi 2. in 4°.* —

Funebrales et Festivales praedicationes in 4°., végre magyar nyelven: „Méhész gyűjtemény.“

1831-ben a magyar tudományos akadémia levelező tagjának választotta. Kéziratának iveit 1694-re teszik.

Duliskovics János.

Született 18^o5. nov. 14. Holyatinban Máramarosmegyében papszüléktől. Iskoláit 1825-ben kezdé s végzé Ungváron, a bölesézetet Kassán s a hittant Ungvárt. Felszenteltetett 1841-ben; helyettes lelkészül működött 1848 végeig Szkotárszkan Beregmegyében, azontul 1850-ig Felső-Vereczkén, 1869-ig Alsó-Vereczkén s végre azóta a jelenig Szentmiklóson. Szabad idejét tudományos művek olvasásával s történeti adatok gyűjtésével töltvén, ennek eredményeül tekintendő az általa 1874—1877. években három vaskos kötetben orosz nyelven szerkesztett és Ungváron nyomtatott Magyar-oroszok története ily cím alatt: „Историческія черты урорусскихъ.“

Eőri (Pordán) Gusztáv.

Született Nagyberegen 1843-ban. Atyja Eőri Pordán Gergely mérnök volt Beregszászon. Iskoláit Sárospatakon kezdette meg s onnan a 6-ik osztályból ment Nagykőrösre, hol a 7. és 8-dikat járta. A színészi pálya iránt nagy hajlamot érezvén, 1863-ban a nemzeti színháznál mint szerelmes sikeresen vendégszerepelt s csakhamar oda be is fogadtatott s szakmájában (Naturbursch), melyet угyszólván, nálunk ő teremtett meg, első tekintély lett. A budapesti népszínház megnyitása óta ennél állandóan működik mint a közönség kedvence.

Eszterházy Miklós gróf.

Született 1582. április 8-án Galaután, meghalt Nagy-Höflányban 1645. sept. 11. Mind az ország nádora, és politikai s val-

lástani író egyiránt nevezetes férfi. Ő 1610-ben bedeki Nyári Krisztinát nőül vevén, ezáltal a szentmiklósi és 1612-ben Mágócsy Ferencz özvegye Szerdahelyi Dersffy Orsolya kezével a munkácsi uradalmak birtokába jött s mint ilyen gyakran tartózkodott itt s emlékezetes intézkedéseket tett.

Frieder Mór.

Született Sárospatakon 1834-ben, hol a gymnasiumot is végzé. 1848-ban mint 14 éves ifju, a Pálkövi tanár által alakított querilla-esapatnál szolgált. Forradalom után Debreczenben folytatta tanulmányait, 1852 óta pedig a budapesti egyetemnél, hol orvosi vizsgát is tett; mint ilyen az 1859-ki olasz-francia hadjáratban vett részt s bővíté tapasztalatait. Jelenleg Beregszászon mint járási orvos működik. 1879-ben írta „Az élet és egészség rendszabályai“ című könyvet. 1868-ban Pesten Hornyánszky nyomdájából megjelent: „Emlékirat“ a magyar zsidók egyenjogusításáról, melyből közel ezer példány elkelt s tiszta jövedelme a szatmármegyei honvédegyetnek vala szánva. Írt számos cikket a gyógyászat orvosi heti- és társadalmi értekezéseket más lapokban.

Dr. Grynaeus Alajos.

Született 1804. Lipótujuváron; iskoláit Ungvárt, Szatmáron és Bécsben végzé 1828-ban, a midőn pappá fölszenteltetett. Segédlelkészül Szigeten és Ungvárt működött, 1833-ban Bécsben nyerte a tudori oklevelet s 1837-ig Ungváron, 1842-ig pedig Szatmáron tanárkodott; majd Rónaszéken lelkészül alkalmaztatott, honnan 1846-ban Beregszászra neveztetett ki. Innen 1850-ben a budapesti egyetemre tétetett át tanáru. Írt számos verset s lyrai költeményt a szépirodalmi lapokba s füzetekbe, sok tudományos értekezést s önálló egyházi, vallási, ima és tankönyvet.

Gvadányi József gróf.

E tábornok és jeles költő született Rudabányán Borsodmegyében 1725. okt. 16. s meghalt Szokolczán 1801. decz. 1-jén. Mint huszártiszt 1755. táján hosszabb ideig tartózkodott Beregmegyében, hol azon időben a Festetics, Nádasdy, majd a Székely, a Nádor és Török nevű lovasezredek különösen Beregszász, Vári és Badaló környékén feküdtek. Itt írta Gvadányi a következő művét is: „Unalmas órákban, vagy is a téli hosszú estvében való időtöltés. I. darab: Badaló falunak Beregmegyében vidéke és ottan történt dolgok, más versekkel együtt“ 87. lap. Kiadatott 1795-ben. Ő a híres „Peleskei Notarius“ című bohózatnak és számos más műveknek szerzője.

Ilosvay Sámuel.

Született 1775. decz. 5. Ilosván. Iróul emlittetik a Magyar írók névtára 382. lapján, de művei elő nem soroltnak. Tüzetesebb adatokat a családjától sem szerezheték.

Janka Sándor.

Született 1847. március 18. Som helységében, hol atyja ref. lelkész volt. Iskoláit Sárospatakon végezte, hol a hittan befejezése után gymnásiumi segédtanárrá lett s e minőségben 1867-től 1869-ig működött., a midőn a beregszászi ref. algymnasiumban tanárnak választatott s e minőségében megmaradt, midőn e tanintézet polgári iskolává alakítottatott át. 1870-ben a papi vizgát letéve ref. lelkészé avattatott.

Irodalmi működését előbb szépirodalmi lapokban költeményekkel kezdette meg, később az egyházi irodalmi téren folytatta, hol, leginkább az Egyházi és iskolai lapokban számos nagyobb ön-

álló cikk és dolgozat jelent meg tőle. 1874-ben a „Bereg“ ezimű lapot*) indította meg, mint annak szerkesztője és kiadója s azóta, egy év kivételével — midőn azt 1876. Gulácsy Dezső szerkeszté, folytonosan egész odaadó buzgalommal folytatja s szükség esetén annak majd minden rovatát — kivált az első években — nem ritkán maga írta meg. Néhány nagyobb beszély is jelent meg tollából, ilyen a Bereg 1876-ki folyamában ily című: „A szerelem hatalma“.

Geleji Katona István.

Született Gelén Hevesmegyében 1589-ben. Bethlen Gábor fejedelem, a reformatio buzgó védője, 1615. Geleji Katona Istvánt, ki már akkor mint hitszónok, író és nyelvész nagy hirben állott, Beregszászból, hol mint az ottani virágzó ref. iskolának igazgatója működött, további kiképzése végett Heidelbergbe küldötte s visszatérte után ifj. Bethlen Istvánnal másodszer is oda menesztette. Majd Gyulafejérvárott tanáru, 1621-ben Károlyi Zsuzsánna mellé lelkészül és Bethlen fejedelem udvari papjául alkalmaztatott. mig 1633-ban erdélyi superintendensnek megválasztatott, mely hivatalt 1649. decz. 12-kén bekövetkezett halálaig viselé. Ő az unitáriusok elleni küzdelemben és a presbiterianizmusz legyőzésében tevékeny részt vön, mint hittudor erős vitázó s a kültöldön elsa-játított érveknek s ismereteknek elmés tolmácsa volt. Számos hit és nyelvtani munkái mély tudományáról tesznek bizonyosságot. Ilyenek: Énekes könyv — (Gradual — 1636); Váltáság titka; ; Prédikatiók, Titkok titka (1645—1649). Praeconium evangelicum 2 kötet. (1638/9) sat.

*) 1874. évben megindulván a hetilap, annak szerkesztője s kiadója volt Janka, főmunkatársa pedig Kóródy Sándor; azonban kellő pártolás hiányában, Horváth István főispán közbejárására egy lapkiadó társulat vette át s folytatta kiadását 1875. végeig. 1876-ban az 1. szám kiadása után feloszlólván a társulat, a lapot be kellett szüntetni sept. 3-ig, a midőn Gulácsy Dezső mint szerkesztő és laptulajdonos megindította azt s folytatta a 19-dik számjáig. 1877-ben ismét Gulácsy karolta fel s kiadta sept. 16-ig, a midőn a 31-dik számmal megszüntette azt. 1878-ban szünetelt a lap. 1879-ben ismét Janka S. vállalkozott a szerkesztésre s Deák János nyomdász a kiadásra, április 15-től azonban Deák visszavonulásával Janka maga adta ki június végeig; akkor ő és Kóródy együttesen karolták fel s laptulajdonos társakul kiadják kedvezőbb viszonyok közt folyvást.

Karlovsky Ida.

Született Munkácsen 1833. május 10-kén, hol atyja Mitieky Ferencz uradalmi ügyész volt. Ida, Karlovsky Gusztávhoz nőül menvén 1852-ben, férjével, ki ügyvédkedett egy ideig Munkácsen tartózkodott, majd a hatvanas években férje törvényszéki bíróul Kecskemetre kinevezetvén, oda költözött s néhány év mulva Budapestre, hol férje a királyi ítélő táblához beosztatott. Kecskemét egyhangu sík földén kezdettek Ida művelt lelkében feltűnni szeretett szülőföldre, Beregmegye bájdus tájai s merengései közben tanulni kezdé az irálytant s a francia nyelvet s itt egyszersmind megkezdé irodalmi működését. Első műve volt Göthe Migaoujának jeles fordítása, mely a Hölgyfutárban megjelent. Majd egy két kötetes regényt írt: „A munkácsi rab“ cím alatt; a „Fővárosi lapok“ban kilencz beszélyt s még többet más lapokban közölt, ezek közt sok a Rákóczy korszakából van meritve: A Magyarország és Nagy Világban megjelent tőle: „Néhány lap egy munkácsi hölgy naplójából“, melyben a forradalmi eseményeket írja le egy 15 éves leány szempontjából. Heiden után közölt néhány természettani cikket és számos tárcát, melyekbe áttudta ültetni a francia irály könnyü modorát. A Vadász és versenylapba is dolgozott. Felolvasta a budapesti Nőképző egylet javára az Öltözködés történetéről írt értekezését, mely szintén a Fővárosi lapokban megjelent. Írt német cikkeket a Neue Bahnen és az Ischlben megjelent Kur-Salon című lapokba. Most „Egy szigorú ítélet“ című regényen dolgozik és mint özvegy s több jeles gyermekek ajnya, az országos magyar-gazdasszonyok egyesületének másodtitkára. — Fia Karlovsky Bertalan a festészet terén immár szép előhaladást tanusított, másik fia K. Endre pedig a történelem terén működik s 1880. az országos levéltárhoz neveztetett ki tisztviselővé.

Kazinczy Ferencz.

A magyar irodalom e nagynevű újjáteremtője, a kitünő nyelvész és koszorus költő (ki született Érsemlyénben 1759. okt. 27.

és meghalt Széphalmon 1831. aug. 22). a szabadságért s nemzete önállóságáért hevülő lelkületeért bűnhődvén, 1800. aug. 25-kén a kufsteini fogházból a munkácsi várba hozatott s itt a Rákóczy terén álló ház 2-dik emelete negyedik zárkájában 1801. június 28-kaig tartatott, mely időben költői lelke a vár komor falai közt is élénken működött s azért egykor ittlételének emlékezetéül jegyezzük ide e sorokat.

Kiss Imre.

Született Nagyszombatban 1631. nov. 3., † 1684. okt. 25. Bécsben. Tudós Jezsuita és Báthory Zsófia fejedelemnőnek 1663-óta Munkácson és felváltva Sárospatakon 17 évig gyóntató-papja s I. Rákóczy Ferencznek nevelője lévén, nem csak tettel védte buzgóan a katolikusok akkor elnyomott ügyét, hanem mint egyházi író tollal is működött s több ily munkát adott ki. Erős tollhareza volt Pósházi János sárospataki ref. tanárral. A „Bensült veres kalap“-féle czikkeben a szellem akkori nyersesége ri ki.

Koháry István gróf.

Született 1649. március 11. a csábrági ősi várban, hol 1731. március 29. nemes lelkét is kiadá. Volt hadvezér, országbíró és költő. Thököly Imre 1682-ben elfogván a királypártjára buzgolkodott Koháryt a füleki várban, foglyul elébb Regéczen, majd Ungvárt, végre Munkácson szigoruan őrizteté, hol három évig tartott rabságában lelki fájdalmit s szenvedéseit verseléssel ügyekvék enyhíteni, mint azt az általa később kiadott: „A bu enyhítésére szerzett versek“ (1684); „Vasba vért rabnak versekbe vett sétálása“ sat. (1685.) igazolják. Itt erős lélekkel elmélkedett a „Szerencse forgandó voltáról“ (1683.), mi őt kintartásra buzdítá s lelke vigasztalását előmozdítá. Itt szerzett verseinek ily cimét adott: „Munkácsiense Salicetum seu Antidotum Melancholiae.“ Költeményei később (1720.) Bécsben megjelentek ily címen: „Munkács kövarában szerzett versek“ sat.

K ö m l e i J á n o s

Munkácsi ref. lelkész volt 1800—1804-ig. Még 1790-dik évben fordította s magyarországi viszonyokra alkalmazva kiadta. „A szükségben segítő“ című képes könyvet; 1880-ban pedig ilyet: Az Urunk szent asztalához készítő hat heti penitentiális könyörgések.“

K ó r ó d y S á n d o r.

Született Darócson Beregmegyében 1843. január 6., hol atyja, János tisztartó volt. Tíz éves korában teljesen árvává válván, anyai nagyanyja özvegy Gönczy Sámuelné keze alatt növekedett. A gymnasiumot s jogtani folyamat elvégzése Sárospatakon 1863; majd a joggyakornokságot Beregszászon és folytatva Budapesten, hol 1865-ben letévé az ügyvédi vizsgát, minek következtében Beregszászon ügyvédi irodát nyitott. Ifjkorában nagy hajlamot érzett a színészetre, azonban nagyanyja intései attól visszatarták, dacára annak, hogy Ujhelyben, Patakon s Beregszászon többször műkedvelőként fellépett s színelőadásokat rendezett. 1866-ban Beregszászban szervezett műkedvelő társulatot, mely maiglan fennáll s bő jövedelmét jótékony s különösen tanodai célokra fordítja.

Kóródy a költészettel is foglalkozott. Első lyrai verse 1861-ben jelent meg a „Vasárnapi Ujság“-ban s később más szépirodalmi lapokban, naptárakban, emlékkönyvekben majd saját, majd Bodrog és Vérkeparti álnév alatt. A Bolond Miska, Gombostü, Kartács, Garabonczásdiák és Ludas Matyi című élez és humoristikus lapokban Fa Jankó név alatt dolgozott; nemkülönben számos politikai s társadalmi cikkeket irt a 48-as párti lapokba, ugyszintén a „Bereg“-be, melynek főmunkatársa és segédszerkesztője. Kéziratban tart egy „Két haza“ című öt felvonásos drámát. Kár, hogy a rideg élet őt is leszorította az írói pályáról, melyre anyai hivatással bír.

Kralitzky Anatol.

A munkácsi Bazilrendü g. kath. szerzetes monostorának házfőnöke, született Csebinye zemplénmegyei helységben 1835. febr. 12-kén, felszenteltetett áldozárrá 1858. március 25-kén Eperjesen Gaganez József püspök által, hol megelőzőleg vizsgát is tett a hittanból; majd félév múlva a Mária-pócsi házi theologiai intézetbe küldetett tanárnak az egyházzjogi és történelmi tanokból. 1863-ban megválasztott a munkácsi rendi közgyűlésen a rend által szerzetitkárnak s ujonezok mesterének, mely állásban hat évig működött; majd 1869-ben a kraszna brodi közgyűlésen a munkácsi monostor házfőnökének és rendi tanácsosnak, mely állást jelenleg is buzgón betölti. A „Kárpát“ című Ungváron megjelenő orosz lapnak munkatársa. Ir orosz naptárakba s a galicziai ruthen időszaki kiadványokba különféle történelmi, népismei és statisztikai értekezéseket s beszélyeket, a minthogy „Elbeszélések a nép számára“ cím alatt önálló munkát is adott ki orosz nyelven.

Literáty János.

Tordai Literáty János született Márok-papiban 1816. január 16. ref. szülőktől; iskoláit S.-Patakon végzé, hol az akkor működött magyar nyelvnevelési társaságnak buzgó tagja volt s a Szathmáry superintendens jubileuma alkalmával irt s három pályázó közül legjobbnak elismert költeménye nyomtatásban is megjelent. 1838-ban Munkácsra jött tanítónak, három év múlva letette a kápláni vizsgát s ilyenül Gulácsra rendeltetett; majd Beregszászba került, honnan a Pesti divatlapba irányadó cikkeket s különféle más lapokba verseket és erkölcsi beszélyeket irogatott. Ilyenek: A Két Beregszászi, Radies Terénka, Kleopatra. Péterbán sat. Beregszászból Nagy-Bégányba ment lelkésznek, honnan 1850. április 7. Munkácsra választatott meg lelkipásztornak, hol folytonosan buzgón őrzi nyáját s felhagyva a szépirodalommal, olykor csupán komolyabb cikkeket közöl a protestans egyházi és iskolai lapokban, idejét nem

kis mértékben elfoglalván a fegyintézeti lelkészi állása is, melyet annyi szerencsétlen egyén vizsgáztatására s lelki javítására szintén egész odaadással betölt.

Lónyay Menyhért gróf.

Született 1822. január 6. Nagy-Lónyán ősi birtokán; atyja L. János valóságos b. t. tanácsos, kitünő tisztviselő s nagy hazafi (szül. 1796. decz. 15. † 1859. decz. 19.), anyja pedig Lónyay Florentina urhölgy.

L. Menyhért mint jeles államférfi, publicista és számos nemzet gazdasági s tudományos művek írója nevét ünnepélyessé tevő. Ifjabb korában megyei hivatalt viselt s már 1843. követnek, 1848-ban pedig megválasztott népképviselőnek s kineveztetett állam titkárrá. 1867—9-ben volt magyar királyi pénzügyminiszter s alatta a visszaállított alkotmányos élet első zayartalan korszakában az ország valóban anyagi gyarapodásnak indult. 1870-ben lett közös pénzügyminiszter, néhány évvel később pedig grófi rangra emeltetett. Ő valóságos belső titkos tanácsos és a Lipótrend nagy keresztese. Akadémiai levelező tagnak 1858. decz. 15-kén, tiszteletbelinek 1861. decz. 20-kán, alelnöknek pedig 1866. aprilis 15-kén választatott meg, jelenleg mint annak elnöke s egyszersmind mint a tiszaháti kerület orsz. képviselője működik; ilyennek Beregmegye részéről nyolcszor választatott meg, u. m. az 1839., 1843., 1847., 1848., 1861., 1865., 1869. és 1878. években.

Lónyay Gábor.

Megyénk gazdag birtokosa, jeles publicista s nemzetgazdasági író született Deregyőn 1805. okt. 4. Mint követ és népképviselő 1836-tól vett részt az országgyűléseken. 1848-ban volt ministeri osztályfőnök s a protestans ügyek előadója; majd ungmegyei főispán. 1869-ben Beregmegye tiszaháti kerülete egyhangulag megválasztá országgyűlési képviselőjének. Az ötvenes években lefordítá

s kiadá Papst híres mezőgazdasági munkáját és sokat közölt a Gazdasági lapokban. 1842 táján számos közjogi cikket irt a Pesti Hirlapba. Most az országos gazd. egyesület elnöke.

Lorántffy Zsuzsanna.

Rákóczy György, erdélyi fejedelem s Munkács urának neje, mint ilyen különösen 1648-ban bekövetkezett özvegyiségében felváltva S.-Patakon és Munkácson tartózkodott s innen is gyakorlár a ref. egyház és iskolai ügyek előmozdítására irányzott nemes törekvését. Ezen felül szeretett szellemi munkával is foglalkozni, kiadván „Mózsés és a Próféták“ cím alatt 1641-ben egy biblia-magyarázatot tartalmazó könyvet, melyre egy névtelen latin gunyverset készített. Meghalt 1660. április 18.

Lucskay Mihály.

Született 1789. nov. 19-én Nagy-Lucskán Bereg megyében, hol Pap nevezetű atyja éneklész volt; fia azonban a helység nevét vevé fel. A hittudományokat Bécsben végezte s főszenteltetvén Nagyváradon, az első misét 1816. nov. 24-én tartá születése helyén, hol egy évet segédlelkészül is töltött. 1817. évben a püspöki irodába hivatott be mint könyv- és levéltárnok, 1818-ban pedig püspöki titkárrá lett Pócsi mellett. 1827-ben lett ungvári lelkész, de már 1829-ben elhagyta e javadalmat és Károly lukkai herczeg meghívására Lukkába költözött udvari papjául; onnan 1831-ben visszatért Ungvárra és kerületi esperessé neveztetett ki, mely minőségben 1843-ban ott elhunyt. Hivatalos elfoglaltsága mellett ráért irodalmi munkásságra is, melynek termékei ezek: „Grammatica slavo-ruthene seu vetero slavicae et actu in montibus carpativis parvae Russiae, seu dialecti vigentis linguae. Budae 1830.“ Két kötet „Egyházi beszédek“ Budán, 1831. Legérdekesebb munkája azonban a „Magyarországi orosz nép történetének leírása.“ E jeles mű öt nagy kötetnyi kéziratban a püspöki ungvári könyvtárban őriztetik.

Mezey József.

Született Szabolesmegyei Kis Létán 1823. május 11-kén, hol atya gazdatiszt volt, nemsokára azonban beregmegyei Misticzére kineveztetvén kinestári sókőr-lovaggá, M. I. e. szerény ruthen faluban élte gyermek éveit, irni olvasni atyjától tanulván; kedve telt már akkor rajzolgatni s szénnel, krétával alakokat rajzolt a falakra s deszkákra; később a helybeli orosz templom gyarlón festett szentjei lettek mintaképei. Kilenczéves korában Mária Pócsra küldetett a második elemi iskolába; a gymnaziumba pedig M. Szigetre, hol a buskomolyságra hajlandó gyermek 12 éves korában már ironnal s színekkel arcképeket kezdett festeni. A harmadik osztályra Szatmárra vitetett, hol a püspöki tápintézetbe befogadtatott. Ott 14 éves korában irt egy kis regényt, mely kéziratban forogván, eltévedt; tizenöt éves korában az intézeti főnök nevenapjára egy 3 felvonású színművet szerzett, a következő évben pedig hasonló alkalomból tanára tiszteletére egy ötszáz versből álló pásztori játékot irt. A bölcsészeti tanfolyamot önerejéből fenntartva magát jelesen végző, miközben elveszté atyját. Nem lévén módjában akademiákon kiképezni szépen fejlődő festészi tehetségét, mérnökké lett s e pályát a gyakorlaton kezdé meg; s egész szenvedélyvel mázolt tollal s ironnal aczélmetszeteket s kezdé utmutatás nélkül olajban festeni s néhány hónap mulva már arcképezett e modorban. Ekkor ismerkedett meg Petőfi Sándorral, ki később benső barátjává lett; ekkor ült ő azon arcképhez is, mely 1879-ben a Vasárnapi ujságban megjelent. 1848-ban Bém táborában mint tüzér hadnagy szolgált a honvédeknel. A szabadságharcz lezajlása után Nagybányán vonta meg magát s egész odaadással festett s e korabeli versein az akkori nehéz idők tükröződnek vissza. 1850-ben először ment fel Pestre, hol Marasztoni műtermében hat hétig tanulmányozta a nagy mesterek műveit. Ez évben a Hölgyfutárban több költeménye jelent meg. Marko gyönyörű tájképei a muzeumba gyönyörrel tölték el s kintartásra buzdítá festőjök pályája, ki a florenczi festész-akademia igazgatójává lett a nélkül, hogy valaha akademián tanult volna. Pénze eközbe elfogyván Mezey ismét visszatért Nagybányára, hol újabb erővel kezdé a festészethez. Így két év alatt némi tőkét szerzett s meg-

nősült, 1852-ben lakását Pestre tevén át. Itt festé a nagybányai r. kath. templom hat mellékoltárának képeit s midőn azokat elkészítve oda vivé, hosszabb betegségbe esett s többé nem is tért vissza Pestre, hanem a szatmári-egyházmegyében mintegy ötven oltárképet festett, valamint számos arczképet s esend és életképet, legörömestebb azonban tájakat, melyekből több a pesti müegylet tárlatában kiállítottatott s az egylet és magánosok által megvétetett.

1857. őszelejen Munkácsra ment a Nagylucskai orosz templom négy főképét festeni, hol — több munkája is akadván, öt hónapot töltött. Deczember végén itt nagy meghülésből szembajt (kettős látást) kapott, minek következtében 1858 tavaszán felment Bécsbe, hol hatheti gyógyítás után baja elmúlt s még azon év őszelejen Munkácsra költözött családjával együtt. Itt négy évnél tovább lakott s festé a nagylucskai templom többi apró képeit, több arcz és tájképet, a munkácsi templomba oltár képekül Szent Jánost és Máriát; a felső schönborni és szerednyei templomokba 2 képet. Tövisfalvára egy szentháromság oltárképet; a b. v. ardói kápolnába egy szent Imrét s itt készült a m. szigeti templom főoltárának nagy képe is B. Károly; melyet midőn 1862-ben Szigetre vitt, meghülés folytán szemei ismét kezdének gyengülni; mindamellett 1863. február hó közepén Nagybányára ment az ottani főoltár (szentháromság) képét festeni. Szemeinek folyamatos gyengülése következtében e munka már nagyon kinosan ment s ez volt utolsó műve. Ez év tavaszán báró Orbán Balázs meghívta Mezeit Erdélybe a székelyföld leírásához szükséges tájakat rajzolni és fényképezni, mely meghívást leginkább azért fogadta el, hogy orvosok tanácsa szerint is, a torjai kénés barlang és bodoki ásványos szemvizet használhassa szemei gyógyítására, mik azonban legkevésbé sem segítettek baján; sőt midőn október közepén visszatért Nagybányára, már vezetőre lett szüksége. 1864. őszen Budára ment a dr. Siklósy vizintézetébe, melyet három hónap mulva eredménytelenül hagyott el.

Ezután tíz éven át özvegy Szücs Lajosné házában Pesten talált menedéket nejével együtt, a legjelesebb pesti és bécsi orvosoktól eredménytelenül gyógyittatván. Most jóakarói tanácsára a hasonszenvi gyógykezelésre bizta magát . . . 1866-ban testben lélekben megtörve, a költészet muzsájánál keresett vigaszt s a Fővárosi lapokban kezdett dolgozni. 1870-ben költeményeiből egy kötetet bocsátott közre, mely a közönség oly páratlan részvétéllel találkozott, hogy a kétezzer négyszáz előfizető kielégítésére egymás-

után három kiadást kellett rendeznie. Említett nagylelkű jötevője halála után, az önfentartás nehéz gondjával kellett pár évig küzdenie, melynek enyhítése reményében neje megtanulta a postakezelést s most Promontoron lakik, hol neje 1877 óta postamester.

Munkácsy Mihály.

Korunk e leghiresebb festésze született 1844. február hó 20. Munkácson, a Deinek Antal segédlelkész által febr. 24 eszközölt keresztelőn Mihály-Leo nevet nyerte. Atyja Lieb Mihály volt, róm. hath., kinestári sótárnok Munkácson, anyja Reök Czeecil ág. hitvallásu. Keresztszülői Steiner József és neje Reök Katalin. Lieb, ki a Munkácsy nevet már használni kezdé, 1850-be meghalálózván, anyai nagybátyja Reök István ügyvéd vevé M. Mihályt gondviselő keze alá; ő azonban az 1848-diki eseményekért bujdosni kénytetvén, Mihályt asztalos mesterségre adta s Nagykárolyban Marosi nevű mesternél kezdett tanulni, e tájon, nevezetesen Kaplonyban lakván Mihály testvérei Lieb Gizella és Emil; itt 1861-ig űzte e foglalkozást, midőn hajlamánál fogva a festészetre adta magát s Békés-Gyulán Szamosi Eleknél kezdvén a rajztanuláshoz, három év múlva Budapesten, majd Bécs, München és Düsseldorfban folytatta kiképzését s így e művészetet oly tökélyre vitte, hogy már az 1870-diki párisi mükiallitáson a „Siralom házbán“ című festménye a legelső arany érmek egyikét nyerte. Nevezetesebb művei: A kukorica-pattogtatás; Husvétii öntözködés, Árvizi jelenet, Lakadalomra hívogatás, Tépést készítő nők stb. Azóta számos képet teremtett, melyek hírét folyvást emelték. Közlebb Milton és A két család című képek kerültek ki keze alól. Munkácsy Párisban saját palotájában lakik, hol családot alkotott. 1880-ban festé Párisban legnagyobb képét: „Krisztus Pilátus előtt“, melyet egy amerikai százezer frankon megvásárolt. Munkácsy még 1865-ben egy párisi műárussal oly szerződést kötött, mely szerint nyolcvanezer frank előleg fejében M. husz évig minden képe árának csak egyharmadát kapja s a többi kettőt a műárus. E nyügkép nyomasztó állapot sem bénitá meg Munkácsy öserejét s művészi lelkületét s hisszük, hogy az öt év lejártával még inkább fogja kifejteni nagy tehetségét. Eddigi működése elismeréseül őt 1880.

nov. 4. Munkács város képviselőtestülete diszpolgárnak megválasztá ő felsége pedig Gödöllőn dec. 11. 1880. kelt legfelsőbb kibocsátványával a művészet terén szerzett kiváló érdemei elismerésül, Munkácsi előnévvel saját és törvényes utódai részére a magyar nemesiséget díjmentesen adományozta neki.

Oláh Béla.

Született Munkácson, 1853. okt. 9. ref. szülőktől. Atyja Samu a városnak husz éven át volt főjegyzője, anyja Gáthy Erzsébet. Iskoláit Munkácson kezdé, a gymnasiumot Debreczenben 1868—1871 végzé s 1872. a jogtant Kassán kezdé hallgatni. 1875. óta a munkácsi uradalmi ügyészségnél van gyakornokul alkalmazva. Már kassai jogász korában belmunkatársá volt az „Abauj-Kassai Közlöny“-nek s akkor ott egy kortesdalért a kassai kaszinó által kitűzött két aranyból álló pályadíjt is nyerte. Azóta pedig egyes elbeszéléseket és versezeteket közölt a Bereg, debreczeni Tiszavidék, Családi kör és Pesti hölgydivatlap című lapokban.

Olsavszky Mihály Manó.

Munkácsi püspök, született Szepesmegyében Olsavicza helységben; a Bazilrendű szerzetbe lépett mint világi pap, mint a csernekhegyi zárda főnöke lett 1743-ban egyszersmind munkácsi püspökké is; mint ilyen lakását áttette Munkács városába, építtetvén magának széklakot azon a helyen, a hol most a g. katolikus templom áll. Meghalt 1767-ben s eltemettetett a m. pócsi sirboltban. Egy irodalmi munkát latin, magyar és orosz nyelven hagyott maga után. Magyar munkája e következő cím alatt jelent meg: „Az szeretet kötele, azaz a Napkeleti és Napnyugati anyaszentegyház között való egygyességről.“ Pécsent, Engel János József Betüivel 1751.

Papp Zsigmond.

Született Péterfalván, Ugoesában, 1856. július 21. ref. szüléktől. Elemi iskoláit szülőföldén s a gymnasiumot és jogtant a sárospataki főiskolában végezte, 1880-ban az elméleti vizsgákat is jó sikerrel letette; jelenleg joggyakornokul működik Kőrödy Sándornál Beregszászon. Még mint jogász nyert negyven forintnyi pályadíjt ily című munkálatával: „Az alispáni hivatal eredete, állása, jogköre hajdan és most.” Közölt számos sikerült verset a Bereg című lapban. Sokat várunk tőle.

Paulay Zsigmond.

Született 1848. május 2. Pesten; atyja Ferenc ott, majd M.-Szigeten, Ungvárt és Kassán kincstári ügyész lévén, Zsigmond iskoláit ezek szerint végezte azon helyeken. 1869. évig Polenán a postán gyakornokoskodván, 1870-ben postamesterré lett Máramaros-Szurdokon és 1872-ben Bátyuban Bereg megyében. Már mint ilyen végezte a jogot Sárospatakon, hol birói államvizsgát is tett s Vass Gyula ügyvéd mellett a három évi gyakorlatot kitöltötte. Közben a postaügyről s egyebekről vidéki s fővárosi lapokban cikkeket s levelezéseket írt s így lett ismeretes a postamesterek közt, kik 1868-tól évenként gyűléseket tartanak Budapesten, minden három megyéből küldvén egy képviselőt. Ez értekezletekből keletkezett egy egyesület „Magyar, horvát, szlavonországi postamesterek egyesülete” cím alatt, melynek megalkotását s a felsőbb jóváhagyást Paulay eszközölvén, lett 1875-ben annak titkárává. Ezen egyesület célja a magyarországi postamesteri kar érdekeit védeni, első sorban magyar postatörvénykönyvet szerezní, illetőleg a postaügyet, mely még osztrák szabályok szerint igazgattatik, a magyar törvényhozás által szabályoztatni s a vidéki postaintézményt újból szervezni.

Ily célból írt Paulay 1871-ben egy 14 ívből álló „Póstász” című könyvet, később 1875-ben írta a „Postaügyi rendtartást”, melynek 1878-ban II-dik kiadását javítva és bővítve kiadta. Ezek-

ben a polgári perrendtartás mintájára foglalta össze a postakezelés szabályait; e második kiadásból 3800 példány kelt el s a postaügyből minden rendű és rangu maig is abból vizsgázik, mert más ilyen magyar könyv ninesen. Az egyletnek közegre és szerkesztőre lévén szüksége, Paulayt választotta az 1878-diki közgyűlésen szerkesztőnek s megbizta egy egyleti szaklap kiadása és szerkesztésével; mivel pedig más helyen vagyis a távolból szerkeszteni hajos, P. saját munkái kiadása céljából is könyvnyomdát szervezett Bátyuban 1879. január hónapban s a lapot „Postai Szemléssz” cím alatt azon évi febr. 1-én megindította s annak azóta 5—600-ra menő előfizetői mindinkább szaporodtak. 1880-ban ezt német nyelven is kezdé kiadni ily címen: „Post Zeitung”. E két lapot azonban még az 1880. év folyamában megszüntette.

Jelenleg sajtó alá készíti az „Ujság szerkesztése és kiadása nagyban és kicsinyben” című szintén 14 nyomtatott ivre terjedő munkáját s a postaügyi rendtartás 3-ik kiadását, mely 1880-ban meg is jelent Szatmáron.

1879-ben szerkesztette P. a Postai szemle naptárát és a Posta és távirdái fali naptárát, előbbit két, utóbbit háromezer példányban. Fordítja s a jövő évben kiadja a „Posta-takarékpénztárak Angliában, Franciaországban és Németországban” című munkát az eredetiekből, mivel az egylet azok behozatalát is óhajtja. Paulay erélyétől, képességétől és munkásságától még sokat várhatunk.

Reviczky Bay Ilona.

Bay Ilona született Surányban 1837. sept. 4. Atyja ludányi Bay Gábor, anyja csieseri Ormos Katalin. Növelését a szülei háznál nyerte; jól választott nevelők tanítása mellett elsajátítá nemcsak a festészetet s zenét, hanem a komolyabb tanokat is. Majd Reviczky József nejévé lett. Családi körén kívül élvezetet talált utazásban, szellemi munkásságban s a jótékonyság gyakorlásában. Koronkint szellemes utleírásokat, elbeszéléseket s más cikkeket közölt az időszaki sajtóban s alapító tagjává lett a m. tört. és más társulatoknak, melyeket pályadíjak kitűzésével anyagilag is szeret támogatni. Csarodai szép örökségét bérbeadván, Debreczenben tartja állandó lakházát.

Szabó Cziril.

Született 1838. aug. 22. Sztavnán Ungmegyében gk. vallásu szülöktől; a gymnasiumi tanfolyamot Ungvárt kezdé és Szatmáron végzé, hol az érettségi vizsgát 1856. tette le. Fölvétetvén a munkácsi egyházmegyei növendékek közé, a hittudományok tanulására a bécsi központi gk. növeldébe küldetett, hol az egyetemnél a szláv nyelvészetet is négy éven át tanulta. Majd tanári pályára lépven, 1862. évben az ungvári főgymnasiumnál az orosz nyelv és irodalom tanításával foglalkozott. Ez állomásán szerkesztette s kiadta Orosz nyelvtanát s irt egy kis orosz irodalmi történeti vázlatot. 1868-ban szerkeszté s kiadá Orosz olvasmányok gyűjteményét. 1867. jul 1-től 1869. junius végeig szerkeszté az Ungvárt alakult és Szent-Bazil nevü orosz irodalmi társulat által kiadott „Szvjat“ címü ruthen irodalmi hetilapot s e társulatnak elébb titkára majd igazgatójául foglalkozott a társulat több kiadványainak szerkesztésével. 1869-ben tanképesítést nyervén a budapesti m. k. középtanodai vizsgálati bizottmánytól az orosz nyelvészetből s a történelem és földrajzból, 1870. március 2-án állomásán rendes tanárrá kineveztetett, majd 1871. sept. 12. a szegedi m. k. főreáltanodához áthelyeztetett. Itt a déli szláv nyelvek tanulására adta magát s különösen a szerb nyelvet sajátítá el. — 1879-ben egészségi szempontból szabadságoltatván, Munkácson telepedett le.

Szále Julia.

Született Kovács, Szále Péter gróf Schönborn Ervin munkácsi és szentmiklósi uradalmaiban gazdászati felügyelő neje, lakott a szentmiklósi régi kastélyban, hol férjét, kihez árván akarata ellen adaték, állandóul kerülve, a természet bájaiban keresett szórakozást s rajongó lelke merengéseit gyarló költeményekben nyilvánítá, melyekből néhányat Tabódy József Munkács leírásában függelékül kiadott. Irt néhány helyirati cikket is, különösen a Vahot-féle „Magyarország képekben“ címü folyóiratban névszerint a Szentmiklósi

kastélyról, Szerednyeji váracsról sat. 1857. aug. 17-én alig 24 éves korában löfegyverrel önként vetett véget szüz életének, mely kétségtelenül, jobb sorsra volt érdemes.

Szerdahelyi Gábor.

Tudományos jezsuita. Született Munkácson, nemes szüléktől 1661. január 22. s mint tanár és egyházi író egyaránt érdeme-
ket szerzett. Meghalt Kassán, 1726. január 24.

Szilvay Iván.

Született Szuszkón Beregmegyében 1838. március 15. gkath. pap szüléktől. Atyja Szilvay Antal, anyja Legeza Katalin. Az elemi iskolákat 1846—7. s azontul 1854-ig a gymnasiumot Ungvárt, a 7. és 8-dik osztályt 1856—7-ben Szatmáron a r. k. papnöveldeben végzé, hol az érettségi vizsgát is letette. Az első s második évi theológiára felküldetett a pesti központi papnöveldebe, hol 1856/8-ig hallgatta e tanokat, majd a 3—4 évi tanulmányokat Ungvárt végzé. 1862. febr. hónapban nőül vette Rác Péter duszinai g. k. lelkész szép leányát Máriát s azon évi nov. elején azután fel is szenteltette. Mint áldozár atyjánál Szuszkón segédkezett, 1865-ben Duszinán ipja halála után helyettesi lelkészül működött; egy év mulva ismét Szuszkóra ment segédül, hol 1871. január 1-től mint lelkész él. Irodalmi munkássága terjedelmes; kár, hogy többnyire orosz nyelven dolgozik. Kiadott egy csomó verset Uriel Meteor álnév alatt, néhány beszélyt és regényt. Ezek közül nagyobb terjedelműek: Az örökös ifjúság és a Seszták címűek. Számos humoristikai művei közül érdekesebbek: A krajcáros komédia, Egy napos királyság, A vas kalapos emberek, A legujabb idők kronikája stb. Ir a Kárpátba s a galíciai ruthén lapokba népismei s más komoly tartalmu cikkeket és értekezéseket, a minthogy az Ungvárt a hatvanas években kiadott Szova (Bagoly) című humoristikus hetilapban számos csipős és célzatos cikket irt, mi Pankovics István

akkori püspökkel viszálykodásba sodorta. Ennek egyébiránt életrajzát is megírta.

Szunyoghy Sándor.

Született Munkácsen 1852. március 21., hol iskoláit is kezdé s a gymnasiumot itt és S.-Patakon, Lőcsén, Eperjesen s M.-Szigeten folytatta, hol az érettségi vizsgát is letette 1870-ben. A Bereg és más különösen humoristikus lapokba számos gunyoros és vig, kedélyes verset s néhány elbeszélést és románcot, milyen a „Pósainé” sat. közölt.

A jogi pályára lépven, 1875. sept. 25. tette le az államvizsgát s azóta joggyakornokul működött.

Könyved tollához nagy reményeket köténk, midőn őt a halál Munkácsen 1880. tavaszán váratlanul az élők sorából kiragadá.

Spálinkszky Tádó.

Festész. Született Galiciában. 1767-ben a Csernekhegyi monostorban mint szerzetes tartózkodván, Dömöczki és Csendes szent János képeit festé, melyek a zárda éttermében függnék; a kisbereznai monostorban pedig az ottani templom két énekkari oldalán a nyolc evangéliumi boldogságot eszményileg ábrázolta, mely figyelemre méltó. Csernekhegyről áttételezt a hegyaljai Zombor mezővárosba helyettes lelkésznek 1807., ahol ingyen festette az ottani templom részére a képtárt (ikonosztaziont) és ugyanott meg is halt 1809-ben.

Szeniczey János.

Született Drégelypalánkon 1824. febr. 18. Az olvasást szülő helyén kezdé tanulni, 1833-ban az elemi osztályt Léván s itt folytatva végzé 1838-ban a négy gymn. osztályt a kegyesrendűek alatt;

az 5. és 6-ik osztályt Pozsonyban végezvén 1840-ben bevétetett az esztergom-megyei papnövendékek közé. A bölcsezetet Nagyszombatban hallgatta s megkezdé a hittudományokat is, szabadabb gondolkozása folytán azonban 1845-ben letévé a papi öltönyt és sietett Keszthelyre; hol gazdagyakornokul hallgatta a georgikoni előadásokat. Ismeretei gyarapítása végett 1846—7-ben végezte Pesten a veterenariát s 1847. okt. Forgách Miklós gróf honti viski uradalmában mint gazd. irnok nyert alkalmazást. 1848-ban beállott a honvédek közé s 1849-ben Komáromból kiszabadulván, mint annyi más honfi, állomás nélkül „szerte nézett s nem lelé honját e hazában.“ 1850-ben és 51-ben a marhavész kiütvén, mint okleveles állatorvos a vészes helyeken működött, tanult és észlelt. 1852-től 1856-ig Lontón mint kasznár alkalmaztatott. 1857. január 1. napján vevé át Lónyay Gábor nagylányai gazdaságát Beregmegyében, hol azóta buzgón működik. A gyakorlat mezejére lépve, kezdett a lapokba írni gazdasági cikkeket az általános gazdasátról, a földművelés, termelés, állattenyésztésről, utalva mindenkor a helyi viszonyok szoros figyelembevételére. 1865-ben ténykedett a Gazdasági lapokban a beregi gazdasági egyesület alakítása mellett, mely hosszas vajudás után megalakult, szervezkedett, de nem -- működik. Irt neve, álnév s egyes betűk alatt sokat, hasznosat.

Tabódy József.

Régi, ungmegyei nemes család ivadéka, született 1837-ben, május 11-én Budapesten, hol atyja tabódi és fekesházi Tabódy Pál akkor mint a gróf Károlyi család, Eszterházy Károly és Grassalkovich hercegnő jogügyi igazgatója lakott; s ki 1844,7-ben országgyűlési követül, majd később a forradalom után Bereg és Ugocsa-megyék főnökeül és főispáni helytartóul alkalmaztatván, ez utóbbi minőségben sok éven át Munkácson és Beregszászon tartózkodott. Anyja Bukovszky Klotild vala. T. József a gymnásiumot és a jogtani folyamat Budapesten elvégezvén, 1861-ben a helytartótanács-hoz gyakornokul kineveztetett, azonban már a következő évben Beregmegye főjegyzőjévé, majd 1865-ben egyszersemind törvényszéki ülnökké, ugyanazon évben ungmegyei főszolgabíróvá, 1867-ben főügyészszé, nemsokára m. k. pézügyminiszterium fogal-

mazójává s 1870. pénzügyi titkárrá lett, mely minőségben jelenleg is Budapesten lakik. Még 1860-ban kiadta: „Munkács multja és jelene Magyarország történetében“ ezimű művét, 1861-ben pedig „Ausztria hivatása“ című röpiratát. Azóta a folyóiratokban megjelent számos különféle cikkein kívül, magyarra fordított számos francia és angol regényt. 1880-ban cs. k. kamarási méltóságot nyert.

Terleckzy Vladimir Ipoly.

Született 1810. sept. 17. Vohliniai kormányzóság Volja nevű helységében, orosz lengyel római kath. polgári szülőktől. Iskoláit végezte a zsitomiri gymnasiumban és a vilnai akademián, a hol orvostanból oklevelet nyert. Husz éves korában meguősült és Vilmán mint gyakorló orvos működött, míg neje a lengyel irodalommal foglalkozott. Kiútvén 1830-ban a lengyel felkelés, ebbe Terleckzy is mint orvos a sebesültek gyógyítása végett bevonatott. Midőn a felkelés leveretett és neje meghalt, T. kiskoru egyetlen fiával kimenekült s Franciaországban Montpellier városban vett lakást. Itt megtanulá a francianyelvet, új vizsgát tett és folytatá az orvosi pályát. De ez nem elégítette ki. Egy nagy eszmén törte fejét, t. i. keleti és nyugoti egyház egyesítésén. Ez okból átköltözött Rómába, hol a jezsuita akademián hallgatta a hittani folyamot, melynek bevégeztével tudori oklevelet nyert és egyszersmind „Missionarius apostolicus“ rangot a propagandától.

Barnabo bibornok mint a hitterjesztők elnöke által Párisba küldetett, hol Sibour párisi bibornok-érsek által a negyvenes években áldozárrá fölszenteltetvén és a párisi főegyházmegye papjai közé fölvétetvén, alapított egy hitterjesztő intézetet, melynek tiszteletbeli tagja Seitovszky primás is volt, ki dusan segélyezte az új intézetet. Az intézet növendékei voltak. 4—6., fiatal lengyel emigránsok. A jelzett intézet fentartására egy „keleti társulat“ Párisban, melynek ő titkára volt, tagjai és elnöke a magasabb francia nemesség tagjai. Már elejétől fogva ezen társulatlak és intézetnek legnagyobb ellenségei voltak a római jezsuiták, kik nagy befolyással bírtak a propogandánál és megbénítani igyekeztek az intézet működését.

Mindezt megírta Terleckzy egy Lembergben 1862. évben megjelent munkájában orosz nyelven, már mint osztrák alattvaló.

Kiütvén 1852-ben a Krimi háboru, a franczia kormány jónak látta beszüntetni a Terleczky-féle intézetet, minek következtében ő Bécsbe jött, könyvtárát és kápolnai készletét odaajándékozván a lengermi „Народный домъ“-féle intézetnek, Nagy-Miklós munkács egyházmegyei áldozár és bécsi Szent-Borbúláról nevezett gör. kath. központi papnövelde igazgatójának ajánlata folytán jött 1853. évben a munkácsi monostorba, hol Halecskovics Elek tartományi főnök által bevétellett a szerzetbe. — 1860-ban áttette lakását Galicziába az ottani Bazilrendü szerzetbe, lakván Hosó nevü monostorban. A galicziai helytartó gróf Goluchovszky Agenor mint idegent és emigranst gyanus szemmel nézte és sok kellemetlenséget okozott neki, miért ő visszakiváncozott Magyarországra a szerzetbe, melybe 1863. vissza is vétetett. Lakásul adott neki a zemplénmegyei krasznabrodi kolostor. 1864-ben kineveztetett ungmegyei kisbereznai monostor-főnökké; 1871-ben pedig a munkács-esernekhegyi monostorba tétetett át nyugalomra. Itt lakott 1872. május 12-ig, akkor kivándorolt Oroszországba, mint hazájába, kinyervén előlegesen a cártól amnesztiát az 1830-dik évi forradalomban való részvételéért. Most Floreñczben lakik herecg Demidoff Pál San-Donato-féle villájában, mint házi pap száz rubel havi fizetés mellett.

Művei orosz nyelven: 1. Keleti utja. Lemberg. 1862. 2. Kempis Tamás, orosz fordítása 1856. 3. Fiatalkori versei 1853. Przemisl. Dolgozott azonkívül a párisi Gothier-féle „La Union chrétienne“ címü kath. folyóiratba és galicziai lapokba. Visszatérvén Oroszországba átlért az orosz orthodox vallásra, melynek követői voltak ősei is leszámítván nagyatyját és édesanyját.

Ümlauff Győző.

Frankvelli Wrag, született Rzeszov galicziai városban 1836. március 23., hol atyja akkor fenytő törvényszéki elnök volt. A gymnásiumot Czernovitz, Lemberg, Nagy-Szeben, és Bécsben végezte, a jogtanfolyamot pedig kezdette a pozsonyi akademiában, hol atyja az ötvenes években es. k. főtörvényszéki elnökül lakott, s folytatta Bécsben és Budapesten, mig végre a jogtudori címet a gráci egyetemnél nyerte el. A különböző helyeken való tar-

tózkodásának köszönheti, hogy az osztrák és magyar birodalmak majdnem valamennyi nemzetiségeinek nyelvét gyakorlatilag elsajátította. Nem sokára azután letette igen jó sikerrel a budapesti egyetemen az elméleti állami s a gyakorlati bírói és közigazgatási vizsgálatokat; majd ugyanott az ügyvédi vizsgát, miután már elébb Bécsben az osztrák törvényekből is nyert ügyvédi oklevelet.

1857. évben állami szolgálatát a budai helytartóságnál kezdé, mint gyakornok alkalmaztatván a pestmegyei hatóságnál; 1858-ban kinevezetett a félegyházi szolgabírószághoz tollnokká, 1859-ben törvényszéki segédde Somorján és 1860. a pozsonyi pénzügyészségnél fogalmazóvá; 1863—4-ben Selmeczen vezette mint kiküldött a pénzügyészség teendőit s itt annyira megkedvelteté magát finom modorával, hogy a szabad királyi város őt polgárává megválasztá; majd 1865-ben mint pénzügyészségi segéd Pozsonyban az urbéri és alapítványi ügyek előadójaul működött. 1867-ben a lengbergi pénzügyi igazgatóságához tételett át fokozott fizetéssel; a következő évben azonban kilépván az államszolgálatból, Bécsben a gróf Schönborn-család központi igazgatóságánál előadóul és ügyészül alkalmaztatott s magán ügyvédséget is folytatott; majd 1872-1875-ben mint a nevezett grófi család munkácsi és szentmiklósi uradalmainak tisztfőnöke (praefektus) működött Munkácsen, mely alkalmából Munkács város is megválasztá őt díszpolgárává, ő felsége pedig a Ferencz József-rend lovagkeresztjével kitünteté. Majd azonban kezelési elvi kérdésekben az akkori bécsi központi igazgatóval Chornitzer Edével ellentétbe jövéen, elhagyta díszes állását s Bécsbe költözött, hol az ügyvédséget folytatta s egyszersmind De Pretis os. k. pénzügyminiszter felhívására a nemzeti bank bírálójául alkalmaztatott, mely bizalmi szerepet különösen most a magyar korona országai s Galiczia és Bukovinára nézve hitelmegállapításoknál sikeresen folytat. 1877. évben gróf Schönborn Ervin belátván Umlauffnak a jószágkezelésre nézve tett javaslatai helyességét, őt összes jószágai főintézésével tanácsosi czimmal megbizta.

Ennyi sokoldalu tevékenység mellett ráért irodalmi munkálatokra is. Még 1859-ben ugyanis kiadott egy füzetet a közigazgatási hatóságok ujon szervezéséről, mely tetszéssel fogadtatott. Atyjának 1861. évben bekövetkezett elhunya alkalmából kiadta ennek életleírását, ily czim alatt: „Wirken eines österreichischen Justizbeamten“. Hosszabb ideig működött munkatársul a Tribune című törvénykezési lapnál, az Austria czim alatt

megjelent nemzetgazdászati folyóiratnál, valamint a Pester Lloyd és Neue freie Presse hírlapoknál.

1880. évben kiadta Mária Krisztina spanyol királyné egybekelése alkalmából „Brautlieder“ cím alatt egy kötetnyi verseit, valamint „Heimats Klänge“ cím alatt ugyanakkor egy vaskos kötetben költeményeit, melyek közt Petőfinek néhány általa németre sikerülten átültetett verse is foglaltatik. E diszes kiadványok tetemes jövedelmének felét a murciai vízkárosultak s felét a beregi inségesek felsegélésére fordította.

Uszkay Mihály.

Született Kerecsenyben 1824. sept. 16. nemes földbirtokos szülőktől. Iskoláit Sárospatakon s a jogtant M.-Szigeten végzé. 1846-ban Pestre ment oly célból, hogy magát ott az orvosi pályára képezze, azonban csakhamar mint felesküdt táblai jegyző (juratus) meghalt ott 1847. március 5-kén. Kossuth Lajos az általa szerkesztett Pesti Hírlapban gyászkeretű jegyzékben közlé halálát, jó indulattal viseltetvén Uszkay iránt, ki e lapban is serényen dolgozott, a minthogy ez időben számos népismeí értekezést irt, mint a Vahot Imre által szerkesztett „Magyarföld és Népei“ című füzetekben a Tiszavidéki népéletéről. Néhány költeménye s egyéb érdekes közleményei megjelentek a lapokban, s bizonyára a hazának még nagyobb szolgálatot tett volna jeles tollával, ha a deli természetü, művelt lelkü s szorgalmas ifiut a halál oly korán el nem szőlítja a földi pályáról.

Várady Gusztáv.

Született 1836. január 30. Gulácson, hol atyja György birtokos s esendbiztos vala. Iskoláit Gulácson 1842. kezdé, 1843-ban Sárospatakra vivék őt szülői, hol 1849-ig a gymn. tanulmányokat folytatta. A forradalom alatt otthon a gulácsi ref. lelkész tanítá őt a VI. latinosztályra. 1850. Debreczenbe ment, hol a 7—8.

osztályokat végző középszerű eredménnyel, mennyiben vig kedélye gyakran zajos multságokba sodrá. Innen a bölcsészeti tanfolyamra ismét S.-Patakra ment, hol 1857-ig a hittant hallgatta; itt azonban csakhamar elhagyta a lelkületével ellenkező komoly pályát és felesapott színésznek, mely pálya iránt nagy hajlamot érzett. Ez időben írta „Az utolsó Árpád“ czimű öt felvonásos drámáját is, mely jó sikerrel adatott elő több hazai színpadon s 1862-ben Sárospatakon nyomtatásban is megjelent. Atyja rosz szemmel nézvéen fia színészeti foglalkozását, minthogy unszolására sem akart Gusztáv attól elválni, 1861-ben Szatmárra ment s őt elfogva haza vitte, a midőn azután szülői kérésének engedve, három heti felmondás után végbucsut mondott a vándor pályának és még azon évben harmadizben ment S.-Patakra, hol a jogtanulmányokat kitűnő sikerrel bevégzé s az addig szerzett és a Szépirodalmi lapokban nagyrészbzen megjelent 79 versét ily cim alatt kiadta: „Költemények. Írta Várady Gusztáv. Sárospatak. Nyomatta Forster R. a ref főiskola betüivel. 1863.“

1864-ben Budapestre ment a királyi táblához joggyakornokul, hol Tallian bírónál működött s dolgozott a napi lapokba. Csakugyan itt írta a „Három völegény és egy mennyasszony“ című bohózatot is, mely a vidéki színpadokon többször, a budai Népszínházban pedig háromszor adatott elő. Másolata Kóródy Sándornál van Beregszászon. 1868. április 4-kén letévén az ügyvédi vizsgát, 1869-ben nyitott Beregszászban ügyvédi irodát. 1870-ben Naményban megnősült, azonban csakhamar 1873. május 2-kán Beregszászon tüdővészben elhunyt.

Kiemelendő, hogy amint az ügyvédi pályára lépett s családot alkotott, egész lélekkal neki adta magát a kenyérkereseti munkára, összeférhetlennel találván azt a költészettel. Lényöböl teljejesen eltűnt az egykori kedélyesség. Családja jövőjét megállapítani, lett főtörekvése, miben azonban korai halála megakadályozta.

Venelin (Hucza) Ivanovics György.

Született Nagy-Tibaván (Szolyva vidékén) 1802. április 22-kén papszülőktől. Tíz éves korában elveszté atyját Hucza Jánost. A gymnásiumot Ungvárt végzé, hol a hatodik osztályból kispapnak

fölvétetett. A bölcsezsét első évét Szatmáron, a másodikat pedig a lemergi egyetemnél végezte. A történelemre nagy hajlamot érezvén, elvált a papnöveldeétől s Venelovics Venelin árnevet vevén fel, minden idejét a lemergi könyvtárakban tölté. Vágya lévén a szláv nép őstörténetét kideríteni, azért oroszországi utazásra szánta magát s 1823-ban sok viszontagság után Kisenevbe érkezett s itt mint nevelő két évet töltött s folytatta tanulmányait. 1825-ben Moszkvába ért, hol az egyetemnél orvositan hallgatóvá vétetett fel s 1829-ben tudori oklevelet nyert. Ekkor jelent meg első történelmi műve is ily cím alatt: „A régi és mai Bolgárok“. E munkája által a császári orosz akademia figyelmét magára vonván, 1830-ban állami költségen elküldetett Bolgárországba kutatásainak folytatása végett, különös feladatul nyervén, hogy ott egy bolgár nyelvtant is szerkesztszen, mit ő teljesített is. Ez utjában hatvanhat régi okmányt és egyéb számos történelmi adatot gyűjtött, melyeket az akademia 1840-ben kiadott Venelin magyarázatai kíséretében s kinyomatta első bolgár nyelvtanát is. Majd a szlovének és tótok őstörténeti kutatásaira fordítá figyelmét, minnek eredményeül kiadta: „Az ő s mai szlávok“ című kritikai művét, mely orosz nyelven 1841-ben a moszkvai egyetemi nyomdában jelent meg.

Venelin jellemzetesen minden alkalommal kifejezést adott a német történet írók részrehajló és önző irányáról, melynek eredményeül később egy művet is irt, ily címen: Skandinaviania és annak hódolói. Moszkva 1842. A. Szemen nyomdája“. Ebben a bíráló szerencsésen dönti meg Baier és Schlötzer történészi tekintélyét. Kár, hogy e művet teljesen befejezni nem engedé Venelin korán bekövetkezett halála, mely 1839. március 26-kán megtörte a fárasztó munka, honvágý és zord égalj által sokat szenvedett férfit, ki életében oly sokat dolgozott. Kéziratának nagy halmaza Molnár nevű barátjának jutott birtokába, ki szintén mint szatmármegyei orosz pap fia vele kivándorolt s Moszkvában gyakorló orvoszá lett s Venelin 44 kisebb műveinek kiadásáról gondoskodott.

Venelin, ki 1836. óta volt az orosz történelmi és régészeti társulat tagja, résztvett a moszkvai hírlapok, a Teleskop, Moszkvai Figyelő, a Vallásügyi miniszterium lapjának és a Hazai okiratok társának szerkesztésében. Váratlan halálának híre megrendítette különösen a bolgárokat, kik nem csak szép köemléket emeltek a Szent

Dániel-zárdában levő sirja felett, hanem nevét nemzeti dalaikban is megörökítették.

Verbőczy István.

A híres törvénytudós, ki 1460 táján állítólag ugoesamegyei Verbőcz helységben született, történeti adatok szerint (századok 1876. 438. lap.) a beregmegyei Kerepeczy családtól eredt, Kerepeczy Ósvát fiai közül való lévén, a szomszéd Verbőczre szállt, mely birtokot Kerepeczy Barla, ki Zsigmond király udvarában 1429 táján főasztalnoki helyettes volt és testvérei János deák száz forinton megszerezték Zoard örököseitől, honnan azután e vezetéket nevet felvéve. Anyja Deák Apollonia. Meghalt 1541.

Vezendy Zsigmond Simon.

Festész. Született 1808. április 19. szatmármegyei Vezend nevű helységben magyar zsellér szülőktől. A festészetet tanulta Szatmáron. A szerzetbe lépett Csernekhegyen 1831-ben, pappá szenteltetett Nagyváradon 1835. Vulkán püspök által. 1844—1845-ben festette Zemplénmegyei Vidrány és Palota nevű helységek templomaiban a képcsarnokokat mint krasznibródi monostor szerzetese. 1848-ban Csernekhegyre tétetett át, hol festett több rendbeli képet, valamint egy Szent-Miklós oltárképet a csernekhegyi zárdatemplom számára. A festészetén kívül szerkesztett hangjegyekben egy „Irmologion“ nevezetű énekkönyvet is, mely kéziratban ott maiglan megvan. 1855-ben tétetett át M.-Pócsra, hol mint helyettes lelkész 1861. elhalálozott.

Zágonyi Károly.

Zágonyi Albu Károly született Tisza Eszláron 1809. aug. 25-én, hol atyja Gedeon ref. pap volt; anyja Liszkay Julianna vala. Tanult Nánáson és Debreczenben, hol a hittani folyamat jó sikerrel

végzé. 1831-ben alkalmaztatott Mező-Váriban rektori minőségben; 1835-ben volt káplán Csonkapapiban, 1836. paphelyettes Barabáson, 1837-ben megválasztott rendes lelkésznek Mátyuson; 1839. lett kislónyai pap, 1840—1862-ben működött ily minőségben Isnyéten, mely évben Szernyére meghivatván, ott a hívek teljes megalégedésére 1875. évig buzgólkodott, melynek husvét másod napján, március 29-én meghülés következtében rövid szenvedés után tüdőlobban elhunyt.

Nagy hajlammal viseltetett a tudományok iránt, különösen a történelem volt kedvence szakmája. Számos jegyzeteket tett egyházmegyéje történetére vonatkozólag. Összegyűjté e megye lelkészeinek és tanítóinak névsorát. Vaskos kötetbe foglalta a magyar királyok, fejedelmek s azok nőjei és családjai s a királyok nevezetesebb mozzanataira vonatkozó adatokat. Azonkívül közölt számos egyházi cikkeket a felekezeti lapokban.

Z a h o r a y J á n o s.

Született Máramaros-Szigeten 1835. június 17. r. k. szülőkötől. Iskoláit ugyanott és Budán végzé, hol hajlamánál fogva a festészetre adta magát, miben nagy tökélyre vitte. Különösen szép arcképei nagyrabecsültetnek. Budán 1868-tól 1875-ig mint festő és rajztanár működött; onnan azután a munkácsi kir. gymnasiumhoz tétetett át, festészeti és természetrajzi tanáru. Ő festé a többi közt 1878-ban a beregmegyei főispánok és helytartók azon arcképeit is, a melyek a megyeház termét díszítik; ugyanott láthatók tőle Ferenc József királyunk és Deák Ferenc arcképei.

---

5. Közegészségi ügy.

Beregvármegye lapályos téreit hajdan, de közvetlenül a tiszaszabályozás előtt is még tömérdek mocsár, tó, posvány és különféle vizáradások áztatván, az ennek következtébeni rothadás által a levegőben keletkezett illó termények s ártalmas szervi anyagok a vidéket egészségtelenné tevék, a korhadás és villanyosság által keletkezni s a levegőbe jutni szokott ozon nem lévén képes az aránytalan nagyobb mennyiségű veszélyes légi szerveket ellensúlyozni s elpusztítani. A lázak, különösen a váltók, igen gyakoriak valának s e miatt a vidék rossz hirbe jutott. Ellenben a megye felső hegyes tájain jobb levegő uralkodott s itt száz éves koru emberek épen nem tartoztak a ritkaságok közé.

Hogy a koronkénti ragályok és dögvészek e megyében is dühöngtek, azt a fenmaradt jegyzetek igazolják.

1348-ban a fekete halálnak nevezett dögvész pusztított, nemkülönb 1571 és 1568-ban a „pestis.“

1679-ben itt e veszélyes ragály ismét mártiustól október végig dühöngött; valamint 1710-ben, s ez II. Rákóczy Ferencz bukásának is egyik előmozdító oka lón, mennyiben seregében a fegyelmet meglazította; még 1711-ben is tizedelt e borzasztó kór a lakosok közt, mely azután 1713-ban is jelentkezett, e miatt eloszlattatván, akkor VI. Károly alatt a pozsonyi országgyűlés is. 1738-ban ismét kiütött az országban a pestis, nevezetesen Szendrő táján s 1739-ben e tájon is, elterjedvén Csarodáról az egész megyében.

A helytartótanács csakhamar szigorú óvintézkedéseket léptetett életbe. Alsó Vereckénél a határt katonasággal elzáratta, e vég-

ből oda rendeltetvén 1 tizedes, 1 őrzető és 20 közlegény az Alt-Stoffenbüthen-féle sorezredből, míg a Tiszánál szintén felállítottak őrk s az átjárás eltiltatott; később a kormányshék annyira ment intézkedésében, hogy a ref. lelkészeknek szigoruan megtiltá, hogy templomaikban a praedestinationioról szónokoljanak s a határnál huzamos veszteglések tartattak. Az egészségügyi bizottság élén akkor e tájon királyi biztosul gróf Károlyi István állott*). 1741-ben, ugylátszott, hogy a vész végkép megszűnt, minek öröme Tedeumok s egyéb isteni hálatiszteletek tartattak. Az uradalmi tisztok is utasítottak a gróf által, hogy hálaadó ünnepélyt rendezzenek, mégis megjegyeztetett, hogy ezuttal a szokásos lakmározások maradjanak el; azonban a rövid öröm csakhamar ismét aggálllyá változott, mert 1742-ben a pestis ismét, még pedig nagyobb dühhel jelentkezett, oly iszonyuan pusztitván, hogy Munkácson július 27-től nov. 9-ig csupán 694 lélek maradt életben. Az itteni grófi majorban és udvarban egy vén hajdu kivételével az egész cselédség kihalt s e miatt állítólag bujában a hajdu is megőrült, mi azonban inkább a betegség utóhatásának tartható, a vészen átesetek nagyrésze örülségbe szokván esni. Ez alkalommal a munkácsi német lakosok egy kápolnát emeltek a városon kívül Rókus, Sebestyén és Czecil tiszteletére, mely jelenleg már bent a városban, a Körösvéguteza közepén áll, az elavult r. k. temetőben s csakugyan maiglan Pestis-kápolnának nevezetik. Ekkor Beregszászon is 300-nál többen estek el a borzasztó vész áldozataul.

A hatóságilag megalakult bizottság elnökeül Sebbei György neveztetett ki Maosoláról, ki a Tiszakörüli átjárókat elzáratta s a vész állásáról szóló jelentéseket bekívánta. Ezekből kitűnik, hogy július 21-kén a ragály, minden elzárás dacára, már Váriban jelentkezett s aug. 2-kán Munkácson is. A helységek s városok mindennütt elzárattak, különösen a szerednyei vonalon állittatván be a közlekedés. E miatt a munkácsi lakosság zugolódni kezdett, de az uradalmi tisztok által nyújtott segélyezés s biztatásaik folytán a rend helyre állt. Az urad. felügyelőnek okt. 7. gróf Berényi Tamáshoz Ungvárra intézett jelentésében mondatik, hogy Váriban azon napig 200-nál több ember halt meg. Paszika körül is nagyban dühöngött s az uradalom részéről, gr. Károlyi István főbiztos engedélyével, az itteni nyomorral küzdött jobbagyság számára Szabolcsból szerzett életnemü osztatott el. Még 1743. őszén is fordultak elő halálesetek, nov. 18-án már csak Paszikan, Kis-Breszton, Bartházán és Sarka-

*) Munk. urad. levéltár.

don tüntek fel egyes esetek szörványosan, míg Leczfalván 4 férfi, 4 nő és 2 fiu kívül az egész lakosság kiveszett.

1753-ban a szomszéd lengyel földön dühöngvén a dögvész, a határ Beszkiden ismét elzárattott.

1755. végen ismét jelentkezett a vész; 1756. január 20-kán Szentlélek Ferenc szolgabíró eredménytelen vizsgálatot tartott a Krajnán, hol a pestis állítólag ismét kiütött, de a lakosoktól eltitkoltatott volna. Azonban Erdélyben csakugyan dühöngvén a vész, június 23-kán kelt helytartótanácsi rendelet folytán a határ ismét elzárattott és a Lengyelországból jövök 42 napi vesztéglésnek vettettek alá, mi végből itt uradalmi telken egy ideiglenes vesztéglőház állíttatott. Az utlevelek szoros megvizsgálásával megbizattak Munkácsen Joó Mihály és Beregszászon Dessewffy Imre szolgabírák, kik az igazolvány nélkül érkezettek visszatereltették, mi végből az egész megye széle villás őrükkal elállatott. Ekkor Munkácsen következő sebészek: Stierk, Teller, Seidl, Adam és Fischer — ugy látszik mindannyian tisztességes németek — alkalmaztattak. Gróf Sztáray főbiztos erélyesen működött, valamint alantas tisztői is, így 1756. nov. 4-ről jelentik Alvinezy András, beregmegyei ugynevezett passualis biztos és Widder Ádám sebész, hogy Alsó-Vereczkén közelebb személyesen meggyőződtek arról, hogy a kiállított puskások éjjel is minden érkezőt a szokásos „Verdó“-val fogadnak s megállítanak. Ekkép szerenesésen megszűnván a rettegett vész, az 1757-ben hálaadó Tedeummal ünnepeltetett. Az uradalom kiadásai ez intézkedések alkalmából 968 frt 9³/₄ krra rugtak.

1768-ban inláz és vérhas járványilag uralkodott.

1769-ben a lengyel tartományokban ismét dögvész mutatkozván, felsőbb rendeletre június 21-kén kiszemelték báró Barkóczy Károly egészségügyi királyi biztos, Gombos György alezredes és Löffler Kerestély Alsó-Vereczkén az uradalmi birtokon azon 36 □öles területet, melyen a vesztéglő intézet felállíttatott, mely maiglan „contumationalis“ háznak nevezetik; ugyanakkor itt külön bizottság is szerveztetett. 1770-ben Oláhországban kiütvén a pestis, a vereczkei átjáró ismét elzárattott, mindamelllett 1771-ben Zemplén felső szélén jelentkezett.

1792-ben megyénkben, különösen fent a verchovinán, az oroszok közt észleltetett a francia betegségnek elnevezett bujasenyv, melyet a táborozásról hazakerült katonák terjesztének s mely nem sokára a hatóságok figyelmét is magára vonta. 1793-ban itt ismét a vérhas kegyetlenkedett, 1795-ben pedig az egész-megyében jár-

ványilag a sülly (scorbut) és a süllykószvény, mi ellen dr. Sebők Sándor, megyei főorvos Váriból, febr. 1. keletkezett terjedelmes gyógyutasítást adott ki.

1801-ben pestis-nek elnevezett oly betegség uralkodott e tájon, mely rövid folyamában kiütött hólyagszerű halálos kútegekkel (Petetschen) végződött.*)

1803-ban különösen Nyiresfalván a bujakór korlátlanul elterjedt.

1805. Beregszászon az inláz járványszerűleg dühöngött, s az ottani akkori szegény lakosságon nagy pusztítást okozott.

1831. évben a cholérának borzasztó hire kezdé rémiteni hazánkat, melynek megakadályoztatása tekintetéből csakhamar a Lengyelország felőli határ elzárása megrendeltetett. E végből febr. 12-én Piringen hadnagy parancsnoksága alatt 31 gyalog katona kiküldetett a határszélre; ezekből el volt helyezve egy káplár (tizedes) 15 legénynyel Verbiáson, egy másik öt legénynyel a Beszkiden, ugyanannyi Timsoron és Bilaszoviczán. Az ezeknek kijárt kenyér süttetett fele rozsból, $\frac{1}{4}$ buza és $\frac{1}{4}$ árpából s nyomott egyegy adaga $1\frac{3}{4}$ fontot; azon időbeli számadások szerint, lévén akkor egy pozsonyi mérő rozs 5 frt 30 kr., buza 8 és árpa 4 frt, került egy adag kenyér $12\frac{3}{4}$ krajcárba.

A június 2-án Beregszászon tartatott gyűlésen szerveztetett a megyei vész-bizottmány, melynek tagjai voltak Lónyay János első alispán elnöklete alatt Deresényi János, kir. tanácsos, Bornemissza János, Freyseisen Dániel, urad. tisztfőnök, Döbrentey Imre, urad. előadó és táblabíró, Scheffmann Ferenc, Balogh Ferenc, Gecey György adószedő, Komjáthy Péter, szolgabíró, Andrásy József aladószedő, Bösz János aljegyző, Bornemissza Antal alügyész, Román Ferenc, Bornemissza Lajos esküdt. Az ülésekre meghívattak különben az illető esperesek is, mint például augusztus 10-én Szentmiklósról Laurensik Kerestély munkácsi fő, Dohovics Bazil és Lipeczky János gk. esperesek s az illető szolgabírák.

Jóllehet a megye elzáróztatott, mégis már június 23-án ezeltetett Csetfalván az első kóreset, s már aug. 12-ig 21 helységben 137-re szaporodott a megtámadottak száma, ezekből meghalt 76 s meggyógyult 41, husz ápolás alatt maradván. A szokatlan vész rendkívüli rémületet okozván, szükséges volt, hogy a vészbizottság erélyes óvintézkedéseket léptessen életbe, annál inkább, mert a közrémületben megszűnt működni a rokoni és baráti sze-

*) Urad. levéltár.

retet, az iszony és önfentartási ösztön felülemelkedett az emberbaráti érzelmen és könyörületen. Eleintén nem találkozott ember, ki a kínptól gyötörthez közeledni vagy azt megérinteni merete volna, az elhunytat pedig, főleg ha az szegény volt, dög gyanánt vonszolták ki horgon a nép legalábbvalói kényszerültségből. A vész által megfertőztetett házak kiürítették és elzárattak, s csak hosszú idő múlva ruddal türetvén be ablakaik, 24 óráig szellőztettek. Valencsik Márton sebész különösen kiemeltetett a vészbizottság által, fáradhatlan buzgalma s önfeláldozó bátorságáért érdemesnek találattván arra, hogy napidija — 1 (mondd egy) forintra emeltessek! Ő volt az első a vármegyében, ki egy B.-Végárdóban az epemirigyben meghalt férfi hulláját felboncolta s a kór tüneteit megvizsgálta, a Tiszavidéken, Lónyától Ugornyáig folyton látogatta a vészes helyeket s a betegeket önzéssel ápolta és dörzsölte.

A gyülekezetek megtiltattak, e miatt sem vásárok, sem nagyobb isteni tisztelet nem tartattak, a harangozás megszüntetett, a postán érkezett levelek pedig átylukasztva s megfüstöltetve osztattak szét. Érdekes e tekintetben, a kor illusztrációjául a munkács városi vészbizottságnak július 31-ki határozatait itt előhozni, melyek következőleg hangzanak: „Mai naptól fogva a postalegények az oroszvégi koresmában szállásoltatnak el, kik a városbeliekkel érintkezésbe nem jövének, az előbb a hidvégnél megfüstölt táskákat átveszik s a más állomásokról hozottakat nem a városba, hanem csak a hidszéleig hozván, a földre leteszik, hol azok calor-meleg vízzel meglocsolattván, más cseléd által Munkácsra behozatnak. A nyiresfalvi állomásról jövő postalegények Munkácsot elkerülve, Podheringnek veszik utjokat és így vagy a vizen keresztül, vagy annak áradása esetében az új malomnak és onnan Klastrom-alján keresztül Oroszvégre hozzák. Ezen rendszabály mind a közönséges postára, mind pedig a sürgönyökre nézve megtartandó, míg Cserszky János, postamester magának a városon kívül más helyet fog szerezhetni és addig Munkácson lakni kénytelen.“

Később a hidi és vásárhelyi vámházakban cseréltettek ki a postacsomagok egy negyedórai hevertetés és szellőztetés után.

Július 31-én a munkácsi görög katolikus templomban, midőn a lelkész a szószékről a cholera ellen hatóságilag megrendelt óvintézkedéseket kihirdeté, a bizalmatlan nép felzúdult s botrányos nyilatkozatokat tett, miért később többen megbüntettettek. A hosszú elzárás a kereskedelemre zsibbasztólag hatott, az élelem, különösen

a fűszer, a cukor és kávénak ára szerfelett emelkedett, miért is a vészbizottság a közlekedés tágítását indítványozá.

A hatóságilag gyűjtött részletes jelentések és kimutatások szerint, előfordult aug. 26-ig 42 helységben 729 kóreset, ezekből meggyógyult 184, meghalt 379 s további ápolás alatt maradt 166. — Junius 23-tól december 20-ig pedig 85 helységben megbetegedett összesen 1267 ember, kik közül meggyógyult 472, meghalt 662 s ápolás alatt maradt 133 s már akkor 48 helységben teljesen megszűnt a vész, a többiben pedig szünőfélben volt.

Azóta e félelmes ragály többször beköszöntött ismét, így 1849-ben, midőn szelidebben folyt le, mint 18 év előtt s áldozatait leginkább a harcosok soraiból szedé; ekkor az aug. hónapban a megyén át Lengyelország felé vonuló orosz hadsereg katonái közül utközben és a Munkácson rögtönzött kórodákban tömérdeken hullottak el; aug. 28-án itt Nikolajevics ezredparancsnok is lelvén halálát.

1855-ben ismét feltűnt e ragály s a megye majd minden vidékén, a sikon s vízmentében épen úgy, mint a trachyt- és homokköves hegyes tájakon egyaránt jelentkezett. Igaz, hogy némely helységben, mint például Holubinán, hol százan felül haltak meg, dühösebben pusztított, mint más népesebb községben, sőt némely szomszédos helyeket érintetlenül mellőzött.

Végre az 1871. évben Orosz- és Lengyelországban dühöngött epemirigy innen 1872. sept. 14-én hazánkban is kiütvén, Ungvármegyén át, hol september óta pusztított, okt. 22-én megyénkbe is behatott; eleinte Munkácson és Palánkán csak szórványosan jelentkezett, dec. 11. óta azonban már járványilag lépett fel. Így a tél szokatlan lágy és eős napjaiban hovatovább terjedett, különösen a lapályon Munkács és Beregszász körül, hol még 1873. évben is kérlelhetlenül tizedelt. Munkácson keletkezése óta 1873. márczius végeig 250 egyénnél többet támadott meg, kiknek fele áldozatául is esett, a mikor egyszerre erejéből veszíteni s a helyett Nagylucskán pusztítani kezdett. A munkácsiak könnyebbült szívvél hittek, hogy immár megszabadultak a véstől, midőn junius végén s különösen julius elején ujolag és pedig rendkívüli hevességgel fellépett s nem csak itt, hanem a hatóságok és vészbizottságok érelyes óvintézkedései dacára, az egész megyében iszonyuan pusztított. A Tisza mentében, Beregszászon, Munkácson s különösen a megye nyugati részén Mogyorós táján gyakran valóságos ázsiai jelleggel dühöngött, áldozatait néhány óra alatt, orvosi gyógykezelés dacára,

végezvéni ki. De nem csak a megye alsó, lapályos és trachit s agyagos talaju részén, hanem fent a hegyek közt az 1346 lábnyi magasan fekvő Vereczke, Serbócz, Bukócz, Hukliva s Volócz erdős, hideg légü vidékeim is tizedelt a különben is akkor inséggel küzdött szegény nép közt. Az öldöklő kór nem és korra való tekintet nélkül ragadta ki ugyan áldozatait, azonban mégis ott, hol a tisztaság, rendes és mértékletes élet és nyugodt kedély honolt, kevésbbé fogékonynak észleltetett titkos creje. Ugy látszik, hogy e kór, mely rendszeren éjszak felől közeledik. Európában immár meg fog honosodni.

Munkácsen a második kór-időszak aug. 16-kán szünt meg, az utolsó időben minden ötönap csak 2—2 eset fordulván elő, e mellett azonban az epe- és váltóláz megszaporodott s szintén több áldozatot kívánt. September hónapban azután az egész megyében megszünt az epemirigy. Hivatalos adatok szerint

Munkácsen	megbetegült 680,	meggyógyult 198,	meghalt 482,
Beregszászon	" 435	" 171	" 264
a Tiszaháti alsójárásban	" 1423	" 865	" 558
" felső járásban	" 596	" 296	" 299
kaszonyi	" " 2011	" 1032	" 979
alsó vereczkei	" " 1017	" 521	" 486
munkácsi latorcza jobbpárti	1705	" 730	" 975
" " balpárti	1574	" 681	" 893
felvidéki járásban	megbetegült 1004	meggyógyult 668	meghalt 336
Összesen	" 10,435	" 5163	" 5272.

A 64.⁷⁷ □mfd terjedelmű és 159,223 lakossal bíró Beregvármegyében a főnebbi kimutatás szerint megbetegedett choleraiban a népesség 6.₄ százaléka, meghalt 3.₃%; mértföldenkint megbetegült 164 és meghalt 82 ember. S minthogy az 1873. nov. 23-ki hivatalos kimutatás szerint, midőn az országban 388 községben még 2978 egyén további ápolás alatt maradt s a 138 törvényhatóságához tartozó 6380 községben 8,491,861 lakosságból megbetegült 433,295, meggyógyult 247,718 és meghalt 182,599 egyén ehez viszonyítva megyénk, az összes törvényhatóságok közt a 6-ik helyet foglalá el, mennyiben csupán Zemplén 13,766, Bihar 10,980, Heves 9248, Békés 7803, Bács-Bodrog 6971 és Arad 5459 halottjaival haladták meg; azután jött Szatmármegye 5088 halottal. Az országnak járványnyal ellepett összes területére nézve ily arány mutatkozott: 5.₁₁₄ a betegülési, 2.₁₅₈ a halálozási és 42.₁₁₁ a betegülés-halálozási százalék.

A ragály folytán lettek megyénk területén 110 nő özvegygyé

és 561 gyermek árvákká, kiknek sorsáról részint a hatóságok részint magán adakozók gondoskodtak. Isten mentse meg hazánkat hasonló csapástól!

1879-ben a Verhovinán Kanora tájékán a ronesoló toroklob — diphteritis — lépett fel, hova Galicziából csempészte-tett be s számos egyént — gyermeket s ifjut egyaránt — ragadott el áldozatul; nevezetesen 13 helységben megbetegedett 288 egyén, kik közül 149 meghalt. Azóta Munkácson, Beregszászon s a megye más vidékein is mutatkozott e borzasztó kór, de csak szörványosan.

1881. év tavaszán a hagymáz (typhus) nagy mértékben dühögött és sok áldozatot elragadt.

A megyénk területén általán divatozó betegségek közé sorolhatók a különféle egyszerű, lobos és ragályos lázok, különösen pedig a hagymáz és váltóláz, mely leginkább éretlen gyümölcs evéstől ered; a gyuladásokból: az agylob, szemlob, légcsőlob, a kisedek torokgyikja, mellhártya, és tüdőlob, torok-, gyomor- és béllob, hashártyalob; továbbá a kütegekből: az orbáncz, vörheny, kanyaró, csalánküteg, himlő, rüh, ótvar, kölesküteg, sömör, különféle kelések és pokolvar; nemkülönben aranyér, hasmenés, vérhas, sárgaság, köszvény, a bujakór különféle nemei, vízkór, szélkórság, aszály, tüdővész, különféle idegbajok, fog- és fülfájdalom, szamarhurut és mellgörcs; a lobos daganatok s kelvények, főleg a körömméreg, s különféle fekélyek szintén nem ritkák. A szuszkoí, szaszókai és ploszkó-völgyi oroszok golyvára hajlandók. Az erőszakos halálesetek, milyenek vízbefulás, ártalmas gőzök beszívása, kötéll vagy golyó általi halál, fagyás, villámütés, méregzések, különösen vadgombák és növények által, hála Istennek, a ritkaságok közé tartoznak. Az öngyilkostól iszonyodik különösen a köznép s azt az előtt tiszteletlenül takaríták el; lehet azonban, hogy az idők változtával e mánia itt is hovatovább elterjedend s az öngyilkossági esetek — a nagyobb városok példájára, — nálunk is megszaporodandnak.

A halandóság általában megyénkben nem nagyon kedvezőtlen; így 1864-ben ezer szülöttre jutott 0—5 éves halott 316, mely arány azóta kevésbé változott; a halálozás tiz éven felül Beregben 11.6%.

De az egészségügyre hatóságilag is nagyobb gond fordítottik, mint egykor; így míg 1780-ban az egész megyében az 1758-ban alakított munkácsi egyetlen kisszerű gyógyszertár mellett, csupán

1 megyei főorvos és 2 sebész működött, most 7 járási orvos és ugyanannyi járási bába alkalmaztatik s ezeken felül több magán orvos is működik, úgy, hogy az 1871-ki összeírás szerint találtott a megyében összesen 16 orvos, 2 sebész és 37 bába. Ezekből esett a tiszaháti járásra 6 orvos és 23 bába*). Kár, hogy ily arány a gyógyszerészetre nézre nem találtott. 1860. évig nem volt csupán Munkácsen, Beregszászon és Naményban négy gyógyszertár s akkor egyre-egyre esett 16 □ mértföld és 32,222 lakos; azóta azonban még Alsó-Vereczkén, Bilkén, Tarpán, és Kaszonyban is szervezetlén új gyógyszertárak; esik jelenleg egyre 8 mértföldnyi terület és 20 ezer lakos. Mind a mellett sok távol fekvő vidék lakosa mind az orvos, mind a gyógyszerzertől való megrögzött félelem miatt — idő előtt pusztul el.

Általában el lehet mondani, hogy nálunk a közegészségügy még igen elhanyagolt, kezdetleges állapotban szynlődik. Közkórodák, ápodák, lelenczházak nincsenek; a faluk, városok, udvarok tisztántartására, az első vizek, bűzhödt léget árasztó pocsolyák elvezetésére úgy szólván senki sem ügyel, úgy a halálesetek megálapítására sem: miért más műveltebb államokhoz képest a halálzási arány nálunk még folyvást aggasztólag megdöbentő!

Mi már most a házi állatok egészségi állapotját illeti: megyénk e tekintetben sem áll rosszabbul más területeknél; sőt mennyiben bő és tápdus síkföldi és hizlaló havasi legelővel bővelkedik, állíthatni, hogy e tekintetben megyénk kitűnő. A falusi gaz-

*) 1867-ben működött a megyében 1 fő és 6 járási orvos, 3 bába és egy állatorvos, 1 urad. és 6 magánorvos. 2 sebész és 5 magán bába, összesen orvostudor 8 és sebész 8. Ezekből esett 16,487 lélekre és 809 □mfdre 1 orvos és illetőleg 1 sebész, általában 8245 lélekre és 4.04 □mfdre egy egészségügyi személy.

dálkodó nép egyik fő vagyonát képezvén a marha, azért annak ápolását szíven viseli. A felsővidéki orosz inkább maga koplal, sem hogy tehenkáját, melyből esaládja táplálkozik, s néhány tinócskáját éhezni engedje. Mindamellett vidékünk sem ment a gyakori marhavésztől és ragályos betegségektől, mik között leginkább a vértályog, süly, körömfájás, vérfolyás, lépfene és zsigerbajok szerepelnek.

Tán nem lesz érdektelen ez alkalommal a koronkint felmerült ily kísérleteket az uradalmi levéltár adatai szerint felsorolui:

1729-ben Munkácsen 150 marha hullt el rövid idő alatt s a munkácsi és szentmiklósi uradalmak területén háromezernél több. 1732-ben a marhák nyelvein keletkezett pokolvar ragadt el sokat. 1736-ban marhavész dühöngött; 1744-ben ismét Lengyelországból csempésztetett be; ekkor különösen Vári körül olyannyira pusztított, hogy a kár itt június 6-ig hatóságilag 3860 frt 45 krajcárra becsültetett, számmittatván egy-egy ökör 35, tehén 16, tinó 11 és bornyu 4 frtba. E vész megyénkben 1748-ig tartott. 1754—1757. ben ismét, valamint 1760 és 61-ben, különösen Vári körül. 1768. a telelő juhok hullottak, a felvidéki oroszoknál több 700 darabnál. Az 1771—1774-diki marhavész alkalmával Szvieten nevű országos főorvos adott ki nyomtatásban egy gyógyítási utasítást, mely azonban a kívánt és ígért sikert épen nem eredményezte. Ily vész megint kiütött 1778., 1782, 1784 és különösen 1786, évben, midőn magának az uradalomnak 147 szarvasmarhája elesett, jobbagyainál pedig május és június hónapokban 484 darab. — 1789 és 90-ben süly és körömfájás dühöngött, azután pedig 1791-től 1794-ig a marhavész aggasztó módon pusztított; legelőbb Szuszkón és Holubinán jelentkezett július hónapban. Ez ellen Tolnay Sándor egyetemi barmász-orvostanár és Fekesházy György, pesti tanár nyomtatott utasítást terjesztettek; ez utóbbi különösen az általa ugyan feltalált „katona porát“ dicsérte főleg, miután Petheő József, Pesten lakott dziveszti püspök által is ajánlatott. 1799-ben ismeretlen mérges rovarok jelentkeztek, melyeknek csipéseitől sok marha elhullott; orvasságul és óvszerül a szekér kenőcs használtatott. 1800-ban ismét marhavész ütött ki, 1802-ben pedig Kis Martinkán és Tibaván fordultak elő egyes esetek. 1805-ben májféreg, 1808-ban Polenán, Szentmiklóson és Beregszász táján marhavész dühöngött; valamint 1810 és 1816-ban is Hukliva táján. 1829-ben lengyel kereskedők Budapestre hajtván marhát, ezek utjokban terjeszték a marhavészt, elanyira, hogy september hónapban csak

Munkácson 393 darab esett el. 1831-ben nem csak a szomszéd megyékben, hanem itt is pusztított a keleti marhavész, 1833-ban a körömfájás, 1834-ben pedig, midőn a szomszéd Gácsországban a keleti marhavész megszűnt, az itt ütött ki. A beregszászvidékiek ekkor óvszerűl az erdőségbe hajták marháikat, így a beregszászi uradalmi tiszt a Nyárasgorondra s a rafajnai rengetegbe tereltette, azonban nov. 21-ig itt is 25 darab esett vész áldozatául. 1836. január 18-kán kiütött a vész ismét Sztrabicsón, 22-kén Nagy-Lucsán, később más helyeken, még fent Hukliván is; ugy 1838-ban is. A minthogy e veszedelmes baj azóta is többször sujtá meggyénket, különösen az ötvenes években.

---

6. Inség.

E címen kifejezni akarom a lakosság azon nyomasztó helyzetét, melyet részint rosz termés, részint más külső ok miatt koronkint szenvedett. Hogy a XVIII. századot megelőzőtt harcias időkben, gyakran nehezült inség és drágaság a megye népeire, a történet igazolja; a nyomort az átvonuló hadseregek és portyázó csapatok koronkint csak sulyosbiták, minek következtében több falu, mint például Kerepecz, teljesen elpusztult, mások pedig mint Munkácsufalu (A. Schönborn) s Ujdávidháza az országuttól a távolabbi erdőkbe rejtőzni s oda ősi tanyáikat is áthordani kényszerültek. — Kár, hogy a régibb korból kevés adat maradt fel a természet egyes csapásaira nézve, különösen megyénket illetőleg, s e tekintetben biztos feljegyzések leginkább a 18-dik század kezdetétől erednek. Bő forrásul szolgál ez ügyben a munkácsi levéltár, melynek jegyzőkönyveiből meritém az alább következő eseteket.

Már az 1690. évben szokatlan rosz termés s így éhség zaklatá lakóinkat, kik közül sokan idegen megyékbe menekülni kénytettek. (Balajthy Munkács leírása 83. lap.); ugyszintén az 1717-ki rendkívüli hideg tavasz, az ezt követett folytonos esőzések s a nyár rekkenő s tartós hősege mind az őszi mind a tavaszi vetést elrontván. éhséget okozott, hasonlóul a következett három év is (U. o. 92.). Szűk termést nyujtottak az 1741—1744., 1766., 1780., 1781. esztendő is, minek folytán 1786-ban a tengeri köble 8, a buza 7 s a rozs 6 frton árultatott*), a jobbágyok, ugymint 1781-ben nagy

*) 1739. volt egy köből árpa 36 kr., 1779. a zab 51 kr.

számmal kivonultak a tiszántuli vidékre Splényi báró, királyi biztos hasztalanul biztatván őket segélyezéssel; a köznép közül pedig sokan rablásra és fosztogatásra vetemedtek. Ez évben különösen az egerek milliói emészték fel a vetést és takarmányt. 1788-ban ismét drágaság, valamint 1794. és 5. években; ekkor vásárolt a vármege az éhező lakosság számára 800 köböl zabot 2 frt 15 kron és 3743 frt 49 kron különrele gabonaneműt. Ez évben az elszaporodott rovarok tettek nagy pusztítást a vetésekben.

1813-tól 1817-ig ismét következtek terméketlen évek, s miut-hogy kivált 1816-ban még az elvetett mag sem került meg, anynyira felment az élet ára a következett évben, hogy junius hónapban a munkácsi piacon a tiszta buza köble 70—100, a rozs és tengeri 60—70, az árpa 40—50 s a zab 30—35 váltó frton kelt. Sokan idegen vidékre s a városokba menekültek koldulni, míg az ott-hon maradottak, kivált a felső vidéken, tengeriesutkából, fakéregből s gyökerekből gyurtak lepényt, de ez a testet nem táplálhatván, közülök sokan éhen haltak. Mint mondják, a kormánytól kirendelt segedelmezés eszközlésében késtek a kiküldött biztosok, miért is gróf Schönborn Fülöp Ferenc sietett enyhet nyújtani azáltal, hogy vetés és ültetés végett pénzen vásárolt 37575 vfrtot érő 1977 mérő rozst és 4274 mérő burgonyát osztatott ki jobbágysai közt egyszeres kölcsönül, azonkívül keresetre adván alkalmat, 739 mérő rozsból süttetett számokra kenyeret és 5692 frtnyi értékű 12,005 drb. kenyeret juttatott az uri munkát végzett jobbágyoknak. Augustusban azonban a jó termés mellett a buza ára 100 frtról egyszerre 40-re szállott le s a nyomort több éven át a bőség váltá fel. Az 1849-ki hadjárat utáni években többször köszöntött be az éhség, kütönösen a hegyes vidékeken, a midőn a hatóságok nyújtottak hiteltre zabot és tengerit; mióta azonban a vasut szorosabban kötö össze megyénket az ország főzpontjával: az életneműek ára szem-betűnően nem változik piacainkon.

Az 1879. évben folytonos esőzés uralkodván, az őszi tavaszi vetések szerfelett szenvedtek, miért is a rákövetkezett télben az egész megyében oly inség keletkezett, hogy az állam s egyes jötevek a nép közt tengerilisztet, tavaszkor pedig vetőmagot osztogattattak s pénzkölcsönökkel gyámolíták az inségeseket. Gróf Schönborn Ervin is száz métermázsa tengerit s több száz forintnyi könyöradományt ajánlott meg, valamint Róth Benjamin Nagy-Dobronyban. Az 1880-diki termés szintén igen silány volt.

Árvizek, mint a folytonos esőzés következményei, gyakran

isméltödték; így 1708. decz. végétől egész 1709. mártius végeig nagy vizáradások voltak. Az ez évi febr. elején beállott rendkívüli hideg csakhamar megszűnván, az árviz bekövetkezett. 1720, 1729, (midőn Oroszvéget elárasztván az árviz 12 házat elsepert). 1741, 1744, felhőszakadás 1755., 1758., 1760., 1761., 1767., 1770., 1779, 1780., a 1795. évek nagy vizáradásokról nevezetesek, különösen ez utóbb említett évben a Latorcza Ruszkócz vidékét elönté; 1796. nagy jégesők valának, 1799. Rafajmán a villám kilencz marhát megölt; 1791-ben a munkács kastélyba ütött, 1773-ban pedig az oroszvégi tornyot megrongálta. 1823. február 3-kán nagy jégzajlás a Latorczán a podheringi és oroszvégi hidak megrongáltattak, febr. 27. és 28-kán ismét, mely alkalommal a hid kiigazítására kitett verőcsöt is elvitte a viz. 1836. decz. 10—11. ismét nagyvizáradás aggasztotta a Latorcza és Tisza körüli vidéket. Azóta is gyakran megáradtak folyóink, így 1856-ban a latorczai hid megrongáltatott, valamint 1867-ben is; ellenben a Tiszaföldtöltései védvén a vidéket, annak majd minden tavasszal dagadó árvai most korlátolva rohanak a messze távolba, csak ritkán törvén át a gátakat.

Tűzkárák: gyéren fordulnak elő, jöllehet vigyázatlanságból s a hiányos építkezés miatt koronkiut egyes tüzesetek előfordulnak. E tekintetben hivatalos adatok alapján kiemelem az 1875. és 1878-diki két évet:

Év	tűzvész- eset	gynjogatás- ból	gondatlanság- ból	villámcsapás- ból	ismeretlenok- ból
1875.	70	27	15	1	25
1878.	87	51	12	2	22

o k o z o t t k á r:

	leégett ház egészen részben	gazd. egészen	épület részben	beleveszett ember	elégett háziállat	ingóság	összes frt	érték kr.
1875.	107	15	171	1	—	219	—	87090 65
1878.	75	9	82	3	5	85	—	52913 70

1878 ban károsult 45 község; a 22088 frtnyi biztosított összegből megtérítettett 16034 frt 88 kr. Tűzoltó egyesület van Beregszászon és 1880. óta Munkácson. — 1878-ban találtatott 19 fecskendező szekér és 25 kézi fecskendező.

7. Közerkölciség állapota. Bűnügyi viszonyok.

A mult századokban a közigazgatási és büntető hatóságok szigoruan felügyeltek arra, hogy a törvényszegések kérlelhetlenül büntetessenek; mi akkor, midőn a folytonos háboruk zajában a vagyon és élet biztonság veszélyeztetve volt, a közjóra üdvösen hatott ugyan; de hogy akkor egyszersmind az erkölcsiség elleni kisebb kihágások is, milyenek az egyszerű és a magyarnál szokásos káromkodás, részegeskedés és női feslettség tulszigoruan s czégesen fenytettek: az inkább a korszellem alantiségára, a hatóságok elmaradottságára, a bírák tudatlanságára s elfogultságára mutat; kétségtelen tanuságául annak, hogy azon kor hatósági hatalma rosszul fogta fel hivatását, midőn nézeteiben és ítéleteiben drakóilag szigoru volt, a helyett, hogy meggyőződött volna, miszerint csak a humanitás és vallás erkölcsiség alapján képezett polgárban lehet elegendő biztosítékot keresni arra, hogy Isten és ember iránti kötelességeit hűn teljesitse . . . .

Az ünnepek megtartására nemesak a hatóságok, hanem a magánkörök is örködtek; így a munkácsi 1621-ik évi szőlőhegyi-szabályzatban megállapittatott: hogy ha valamely gazda vagy gazdasszony vasárnap a szőlőhegyre gyümölcsért megyen, onnan csupán keszkenőben vagy kisgyermek-kosárkában hozhat haza; de a gyümölcsfára felhágni vagy azt megráznia, egy forint birság sulya alatt tiltatott; hasonó büntetés alá esett, ha valamelyik hegynépes ember ott káromkodott vagy helytelenül esküdözött; ha va-

sárnap az aszalójában vagy a szőlő alatt tüzet rakott vagy fát hor-
dott melléje.

Nevezetesek e tekintetben az 1639-ik évi szabályok, melyek
Munkáson divatoztak s szóról-szóra így hangzanak: „Articuli
a b Ecclesia collecti pro gloria Dei et ecclesiae
a m o l u m e n t o.

1. Vasárnap semmi gyűlések ne legyen az polgároknak semmi
képű dolog felül, mert az üdne- napot Istennek kell megszentel-
nünk, az mint Isten megparancsolta.

2. Az üdne napon senki se dolgoadjék, sem eő maga, sem
marhája, sem pedig tétova más faluba ne járjon, se urának, se
pedig magának való szükségejért, az ki pedig ez ellen cselekszik,
az keze kalodába tétessék.

3. Az „lélek is adta-teremtette“ mondásnak büntetése
pénz ne legyen, hanem ilyen formán legyen: Elsőben háromszor tétes-
sék az czinteremben való kézi kalodába, ha hatszor el-
mondja, annak utána ha többször találta az félo szitkos vétkek-
ben, tehát az pellengérral való kézi kalodába tétessék és ott hár-
mat üssenek az csákáunnal rajta, az ki pedig hallja és meg nem
mondja az bírónak, azon büntetése legyen.

4. Az hűnben esett emberek pengig, férfi és asszonyállat
egyenlő büntetést szenvedjenek.

5. Az éjjeli részegséget és kiáltást, lövödözést az ki cselek-
szi, az bíró kalodájában józanuljon meg.

Itt megjegyzem, hogy a czinteremben állott pellengért (Sünd-
bok) az uradalmi igazgatóság még 1751. eltétette onnan; a nyak-
és kézláncz azonban még 1835. évig csüngött a róm. kat. és ref.
templomok bejáratánál.

A káromkodás különösen fenytetett; így 1684-ben a
munkácsvárosi tanács Bodnár Sándor ellen ily ítéletet
hozott: „A nevezett bűnösön ily káromkodásért:“ b . . . . a két
ökrödöt, lélek kurafia, ördögatta-teremtette,“ a pia-
czon a város láttára a jurátossal negyven lapátütés csapassék, ha
pedig ezen vétékben másodszer is találta nék, kövel verettes-
sék a gyon*.)

1695-dik évből pedig ez áll: „Nemes Bereg vármegyé-
ben levő Munkács városának most substitualt főbírája Lázár György
mint A. (actor) szólítja törvényhez a munkácsi becsületes tanács

*) Városi jegyzőkönyv 502. lap.

elejbe ugyan felül említett vármegyében és városunkban lakó nemzeti Ceglédy János uram szolgáját Kalin Jánost, alias Hagymás, mint I. (Incatus) mivel a felső napon ugymint die 4. Julii nem tudatik mi oktul viseltetvén, a feljülemlyített I. kimenvén a város piaczára és ott mind városunk lakosi s mind körülvaló népek hallatára rettenetes istenkáromló ördög adta és teremttével kezdett szitkozódni, mely dolgot az A-nak fülébe vitték és mint város magistrátusa paranesolta a város földén megfogatni és kalodába tétetni; a kalodában lévén pedig az I. nem hogy magát tartóztatta volna, de egész napestig, a mint a száján kifért, a szent Istent káromló undok szitokat úgy szórta ki, azzal sem elégedvén meg, kezdette a várost égetéssel fenyegetni. stb. Deliberatum est: Munkácsi főbíró Somody Márton ur házánál a becsületes tanács Lázár György bíró uram képebeli magistrátusnak mint A-nak Kalin János I. ellen való feleletét megruminálván: tetszett mind az Isten törvénye szerint, mind az ország törvénye szerint, mivel hogy bíró ur feleleti szerint megbizonyította Kalin Jánosnak mind Isten ellen való káromkodását, mind égetéssel való fenyegetését bőven a tanuknak világos vallástételekből, perhoc tetszett az egész törvényszéket ülő bírácoknak közönséges voxokból, hogy Isten ellen való káromkodásáért és hallatlan más szitkozódásáért és tüzzel való fenyegetéseért a a város piacán kövekkel veretessék agyon Kalin János.

1732. „Deliberatum est. Munkácsi főbíró Kontzházi János házánál tetszett a törvénytevő személyeknek, mivel a tanuknak fasioiból világosan constálna, hogy városunkban lakozó Técsi István az Istennek méltósága ellen, ördögadta, mennykő teremtette, disznóadta éktelen káromkodásokat tett volna, sem isteni sem emberi kép intéseknek nem engedett volna, azért a következő hétfőn (heti vásáron) úgy mint 3-a novembris 1732 a piacon levő falóra feltéttetik és délig ottan detineáltatik pro primo, pro secundo, hogy ha azon éktelen káromlásokban leledzéndik, tehát ismét feltéttetvén a falóra, onnan 12 órákor levétetvén, negyven lapát adatik; mindazokkal sem gondolván, ha harmadszor is azon gonoszságát előveszi, ország törvénye szerint, megköveztetik. Anno 1732. die 27-a oktobris.“

1769-ben Naszonovics nevű zsidó káromkodásért 60 pálcával, Virág Sámuel azért, mert nyilván mondotta: „disznó teremtette“ ugyanannyival, Gáti János: „ördög, disznó teremtette“ káromlásért 40 és Selelo Demeter hasonló szitkokért egy

évi hörtönnel és kétszáz bottal fenytetett az uriszék által. 1748-ban Selig Jakab zsidó száz forintban elmarasztatott azért, mert ő egy moosárban visszatükrözött feszületre nézve így nyilatkozott: „látjátok keresztények, kibén hisztok, egy faistenben, ki a fején áll, mint a gaukler.

Nem kisebb szigorúsággal üldözletett a vadházasság, paráznaság és házasságtörés; ez az egyes példákból fog kitünni; így: 1668. június 12. Munkács város tanácsa következő ítéletet hozott: „Deliberatum est: Mind a két félnek feleletét meghallván, a tanukat is megvizsgálván, tetszett a törvénynek a munkácsi főbíró Erszénes János urnak székén, hogy Máthé Márton tizenötödnapra harmadmagával jámbor személyekkel esküdjék meg arra, hogy Szernyei Erzsébettel semmi gonoszságot, sem paráználkodást nem cselekedett; ha megesküszik, ment lészen, ha pedig meg nem esküdnek, tehát a felesége Molnár Erzsébet hetedmagával esküdjék rá az urára és üttesse el a fejét. Hasonlóképen Szernyei Erzsébet harmadmagával, jámbor személyekkel tizenötödnapra mentse meg magát, hogy Máté Mártonnal nem paráználkodott, ha magát megmenti, ment asszony lészen, ha pedig magát meg nem mentené, az ura esküdjék reá és üttesse el a feleségének Szernyei Erzsébetnek a fejét.*)

1671. május 11. Lőrincz István azért, „mert Annok nevű asszonynyal litre és nem a házasság szent törvénye szerint egybekelve élt“, arra ítéltetett, hogy a templomi törvény értelmében megbüntettessenek; de sokak kérelmére megengedettnek nekik, hogy azon esetre, ha az ecclesiát megkövetik s a szokás szerint megesküsznek s rendesen együtt élnek, a büntetés elmaradjon. Mire ők írásban kötelezték magokat. Ez eljárás sok esetben tán most sem lenne felesleges!

Ez időben a házasságtörések, dacára annak, hogy eleinte halálos büntetéssel sújtattak, annyira szaporodtak, hogy végre szelidebb fenytéssel illettettek. Így 1762-ben a munkácsi uriszék elhatározta, hogy az ifjabbak ezért bot és korbáccsal, az idősebbek pedig palcaütésekkel s azzal büntettessenek, hogy egy fa száma-

*) Városi jegyzőkönyv 419. lap. Ugy látszik, a büntetés néme a római jogból vétetett, mert ez a büntetést a sértett házas félnek engedte s az többnyire halál volt. Justinian alatt megkorbácsoltattak s a férfiak megfériatlanítottak; Leo alatt orruk vesztésével büntettettek stb. Az egyiptomiak a házasságtörő nő orrát levágták, büntársának pedig szeméit kiszurták. A zsidók megkövezték, a szászok elégették, a szarmaták pedig megsonkították a házasságtörőt. A keleten néhol a sértett férj tüzes vasat nyom a nő lába közé sat.

ron, melyet oroszul zajácznak (nyul) hittak, a piacon üljön s ekkép gunytárgyává tétessék. — 1768-ban Nemesi Erzsébet, a rákosi predikátor neje, házasságtörésért 40 korbáccsal, 1769-ben Kománya Anca száz, Benedek Borbála szintén száz korbáccsal s ez másodizben annak tekintetbe vételével, hogy a katholika hitre tért s még csak 18 éves volt, a helytartótanács által egy évi börtönre büntetett. Bodnár Tamás 1780-ban erőszakos parázna-ságért két év alatt 400 vesszőt, Bara Anna Váriból félév alatt 150 korbácsot kapott; 1784-ben Kalinovszky Bazil többnejűségért lefejeztetett; Vimber József mérnök Munkácson pedig azért, mert sógornője Du Plessis Karolinával élt, az urizék által halálra ítéltetett, mely azonban három évi börtönre szelidítettet.

A gyilkosság, tolvajlás és rablás szintén kegyetlenül büntetett. Így 1751-ben betöréssel párosult lopásért és rablásért Moszkály Bálint, Szesztochrili Gergely és Sufran István fejvesztésre s a főknek karókba való szegzésére ítéltettek; 1748-ban Szabados Demeter lopásért felakasztatott; 1768-ban Rigó János két ökör ellopásért szintén, valamint 1773-ban Lóczi János is. 1769-ben Szalóki Maris gyermekgyilkolásért lefejeztetett, valamint 1760-ban Malacsinszky György tempomrablásért, s holt teste megégettetett. 1783-ban Ticsinecz Gergely életfogytiglani börtönre, megbélyegzésre s évenkénti ötven pálcautésre ítéltetett rablásért a munkácsi urizék által.

1646. június 28. a munkács városi tanács Sánta Magda tolvajlási bűnyében így ítél. Deliberatum est: Az feleleteket megértvén, tanuvallomásokat megruminalván, tetszett az törvénynek, mivel a kegyes bírák terhes állapotomat megtekintvén, kegyelem adatott fejmemnek, úgy, hogy az istrángot a nyakamba tegye a hóhér, az övet is s megvervén, háromszor megkiáltsa azt, hogy te az akasztófát érdemelted, mivel a tanuk által sok lopásod megbizonyosodott, s hogy soha Munkácson nem léssen szabad laknod, hogy ha ide jönnél, valaha megkaphatnak minden kegyelem nélkül ezen törvényen felakasztatnak.*)

1671. június 16. úgy ítél a tanács,**) hogy Farkas János hetedmagával esküdjék meg a tanuk mellé tizenötöd napon, hogy Király Mihály és Remete Péter verték fel a szállását és onnan elvitték marháját; ha reájok esküszik, tehát akasztassa fel; ha pedig meg nem esküszik, tehát Farkas János adja meg a díjakat

*) Városi jegyzőkönyv 115. lap.

***) U. o. 479. lap.

mindkettőnek, ha a díjat leteszi mindkettőnek, tehát a magistratus vittesse ki és akasztassa fel mindakettőt. Ez ítéletet a várbeli uriság azon évi július 16-án megerősíté, azon megjegyzéssel, hogy a vádlottak tartoznak földesuri birságul 40 frtot fizetni.

1736-ban a munkácsvárosi tanács Gulácsy Éva panasza folytán Mészáros Mária ellen ily ítéletet hozott: Minthogy a tanúk valóságából világosan kitetszik, hogy Mészáros Mária asszony által vesztett el Gulácsy Éva abrosza és ő kigyelme lopta el, annak okáért mint más ember jószágának örülő és azt titkon magáénak tulajdonító orzó, lopó, gonosztevő a munkácsi piacon kerülők által 40 pálcákkal megverettetik és köteles a károsnak az abroszért 3 magyar forint és 64 pénzt 15 nap alatt megfizetni, s azonkívül Ecclesia követségével is tartozik.

Halikur Fedornak Brusztopotakáról azért, mert anyját megölte, 1741-ben feje vétetett s jobb keze levágatott; 1747-ben Ruszin Naszta férjgyilkosságért Ujdávidházán fejvesztésre s arra ítéltetett, hogy jobb karja levágassék s teste a bitófára akasztassék. 1783-ban lengyelországi illetőségű Zelmanovics Izrael, Izraelovics Leiba és Michajliesin Laturkán rablást követvén el, valamennyien felakasztattak. Számtalan ily büneseteket s ítéleteket lehetne még itt elősorolni, ha e néhány is a kor romlottságát s szellemét eléggé fel nem tüntetné.

A gyakori esetek előfordulása indíthatá a beregmegyei közgyűlést 1770. május hó 8-án arra, hogy a közerkölcsiség ellen vétőkre szelidebb büntetést szabjon; megállapítván, hogy az egyszerű paráznaságot elkövető, ha szabados egyén volt, 12 frt birságot fizessen, ha pedig adózó, 40 ütést elszenevőjen; a vérfertőző és házasságtörő első ízben, vagy ha férje megengedett neki, 40 frtial, illetőleg 80 ütéssel, a verekedő 12 frt, illetve 40 ütéssel, az urát bosszantó cseléd 24 és a csavargó, korhelykedő napszámos szintén 24 ütéssel büntetessék sat.

Annyi bizonyos, hogy azon időben, midőn a gőz- és villanyerő a közlekedés terén még ismeretlen volt s így az emberek kevesebb igénynyel eltelve önköreiken túl nem igen vágyakoztak s tartós örömet és valódi megelégedést inkább ősi tűzhelyeiknél kerestek és találtak: a családi élet, a vallás s ennek kifolyása az erkölcsiség általán nagyobb tiszteletben tartatott, mint a jelen, anyagság után törekedő világban, hol a családi kötelmek lazulnak, a vallási buzgalom gonyoltatik s a közerkölcsiség súlyed.

Természetes, hogy ily viszonyok közt nem csoda, ha az ön-

gyilkosságok — mint az erkölcsi süllyedés biztos következményei — napról-napra mindinkább szaporodnak, még azok közt is, kik képesítve lennének boldogul élni. Pedig csak néhány évtized előtt is az öngyilkosság a ritkaságok közé tartozott s kit mégis az ádázkór a kétségbeesés ily áldozatául kiszemelt, az, mint az emberektől elátkozott, minden egyházi szertartás nélkül a temetőn kívül eltakarított; s a szomorú eset sokáig élt a vidék emlékezetében, hosszú ideig szolgált iszonytató például s intésül az anyáknak gyermekeik irányában.

Sajnos, hogy megyénkben az anyakönyvek s hatósági feljegyzések régebbi időkből nem nyújtanak felvilágosítást, a házassági elválások és törvénytelen születésekről. A munkácsi r. kath. anyakönyv szerint Munkácsen 1830-ban:

116 keresztelt közt volt törvénytelen 8, 1837-ben 137 közt 13, 1840-ben 157 közt 4, 1845-ben 162 közt 17, 1860-ban 211 közt 28, 1865-ben 154 közt 21 és 1870-ben 162 közt 26, mely arány azután évenként emelkedett. Így a statisztikai adatok szerint 1876-ban született megyénkben összesen nem törvényes gyermekek 510, 1877-ben 454, 1878-ban 519 sat., mi tekintve a házasságkötések csekély számát, kedvezőtlen arány.

Mind a mellett a közelmúlt időben törvényszéki eljárás tárgyául kevés közérkölesiség elleni büntény szolgált. Így az 1870—1874-diki ötévi időközben a beregszászi törvényszéknél előfordult s eltárgyalt ily esetek ezek: vallásháborítás és káromlás 40, hamis eskü 6, kettős házasság 1, házasságtörés 4, erőszakos nemi közösülés 4, vérfertőzés 6, gyilkosság 9, gyermekgyilkosság 7, és gyermekkitévés 6; míg nőrablás, természetelleni fajtalanság és magzatelhajtás épen nem jelentetett fel. Ellenben a közönséges bűnök számosak; így azon öt év folyamában elítéltetett 76 gyilkossági s emberölési eset, súlyos testi sértés 212, könnyű sértés 202 és tolvajság 554.

Sajnos, hogy az utóbbi években a felvidéki járásban rohamosan több gyilkossági eset fordult elő s mi szokatlanul feltűnt s nagy megütközést keltett, az azon vérengző gyilkolás, melyet 1880. évben a Verhovinán Laturka közelében fekvő lengyelországi felsővichnyi korcsmában öt laturkavölgyi orosz lakos rablási szándékból elkövetett, mely alkalommal hét zsidót megöltek, ötöt pedig súlyosan megsebesítettek; a nemezis azonban csakhamar utólérte őket, mennyiben 1881. febr. 23-kán a beregszászi törvényszék ál-

tal a rablók közül négy halálra és egy tizenkilencz éves legény 15 évi súlyos börtönre ítéltetett.

Ez alkalommal kiemelendő, hogy jöllehet Bereg megyében a nők számban jóval felülhaladják a férfi népességet, a bűnesetek statistikájában mégis a nők ugy viszonylanak a férfiakhoz mint 1 a 13-hoz.

Hogy a megyénkben is nagy lendületnek indult népnevelés a közerkölesiség terén idővel üdvös hatást gyakoroland, biztosan feltehető.

S. A munkácsi fegyintézet.

Az 1855 óta a munkácsi várban fenálló polgári fegyintézet áll 33 börtön, 3 magán börtönzárka, egy sötét börtön, 6 kórodatereemből és 5 ehez szükséges mellékszobából, mint fürdő, boncz, halotti, rendelési és felvigyázó helyiségből, 10 felvigyázó szoba, 21 raktár, 4 konyha, 1 nagy gőzmosó helyiségből (hol 24 óra alatt esékely erő alkalmazásával 8 mázsányi száraz szennyes öltöny tisztára mosatik), 20 különféle műteremből, 1 könyvtárból, 1 templomból a római és g. katolikus, 1 imaházból a protestans és 1 zsinagógából a zsidó fegyencek számára, 4 őrségtanyából, 5 hivatalteremből, 1 négyszobából álló hivatalnoki szállásból és egy börtönfelügyelői lakból; míg az igazgató, ellenőr s irnokok számára a váralatti állami épületek szolgálnak lakásukul. Az 1880. évben életbe léptetett büntető törvény következtében a börtön és magán zárkák most lényegesen átalakítottak.

Az intézet 700 fegyencz számára van berendezve s minden szükségletekkel ellátva; a rabok középszáma azonban 600 körül jár. Vallásra nézve legtöbb a r. k., azután g. k., ref., g. n. egyesült és zsidó. Korra nézve legtöbb 20—30 év közöttiek, azután 30—40, — 40 és 50 év közt lévők; bűntényre nézve legtöbb a tolvaj, azután rabló, emberölő, súlyos testisértő, gyilkos és gyujtogató; míg a felségsértő, erőszakoskodó, pénzhamisító, sikkasztó, rágalmazó, esendhaborító, sat., aránylag kevesebb számmal fordul elő. Nemzetiségre nézve legtöbb a magyar, azután az orosz, tót, oláh, végre a német. Büntetésre nézve legtöbb van az 1—5 évre elítéltekből, azután az 5—10 évesekből.

A fegyenczek mind egyenlően öltözték s számmal megjelöltek. Öltözetük nyárban kenderből font szürke szövet, télben pedig szürkés darócból készült gomboló nadrág, ugyanolyan ujjas, sapka és bakancsból áll.

A házi rendszabály szerint, a rabok félhatkor harangszóra fölkelnek, megmosakodnak, szobáikat kitakarítják; azután az illető műtermekbe vezettetnek, hol a falra függesztett feszület előtt elmondják az illetők reggeli imájukat s dolgoznak szóttlanul 8 óráig, amikor a r. k. osztályonkint felváltva hallgatják a misét, pénteken pedig valamennyien az elhalt fegyenczek lelkeiért a gyászmisét; vasár és ünnepnap pedig valamennyien megjelennek az istenitiszteleten. 9—10-ig a 22 évet meg nem haladó fegyenczek iskolai tanításban részesülnek. 12 órától 1-ig tart az étkezés, melyet a rabok külön edényben a konyha előtt átvesznek s fogdáikban elköltik. 1—7-ig ismét szóttlanul dolgoznak, a midőn műeszközeiket rendbe hozva, alvószobáikba vezettetnek. Téli időben 7, nyárban pedig pont 8 órakor jel adatik a lefekvésre, mely időntul minden szóváltás szigoruan tiltatik. Vasár s ünnepnapokon a rabok istenitisztelet után osztályonkint, az udvarokon körsétát tesznek, ebéd után felolvastatnak a házirendszabályok, 2 órakor tanítás és litánia tartatik, melyek után a kiváló jó viseletűeknek megengedtetik az udvaron ismét sétálni; végre 7 órakor az esti imádságot elmondva, nyugalomra térnek. Elég mód és alkalom a javulásra s rendhez való szoktatásra!

A lélek javításának második eszközeül tekintik az intézet a rabok foglalkoztatását is azok hajlamához s képességéhez képest, elvül megállapítván, miként itt foglalkozás nélkül henyélni senkinek se szabadjon; ez által egyszersmind eléri azt is, hogy a kiadások némi része megtérítettik. A várban ennél fogva okszerűen és alaposan gyakoroltatnak a szabó, cipész, takács, fonó, asztalos, bodnár, kerékgyártó, esztergályos, festő, kovács, lakatos, bádogos, könyvkötő, gombkötő, kőműves, és ács mesterségek. A rabok munkája bérbe is adatik, különösen a gazdaság körül foglalkoztat most közülök 2—3 százat a munkácsi uradalom, melylyel e tekintetben a szerződés hat évre megkötött; azonkívül a rabok magok végeznek az intézet felszerelésére szükséges minden munkát. E rendszabálynak azon üdvös célja is van, hogy a hosszabb időre elítélt fegyencnek bizonyos ipar megtanulására alkalom nyújtatik, sőt erre késztetvén, arra képesítettik, hogy kiszabadulásakor kenyér kereséshez foghasson, egyuttal pedig takarékosagra is szoktatik, mert

a fenyenc műve kellően díjaztatván, az érdembe hozott összegnek $\frac{3}{4}$ része élelmezésére, $\frac{1}{4}$ része pedig számára kezeltetik s neki kiszabadulásakor kézbesítettik. A kihágók fegyelmi büntetései ezek: megintés, megdorgálás, böjt, kényszerzubbony felvétele, sötét börtön, bakkakötés, jutalompénz elvonása, vaskarperec feltétele és a földhöz való láncolás.

A fegyveres őrszemélyzet áll 60 óróból, 6 felügyelőből és őrmesterből, kik lő- és oldalfegyverrel ellátvák.

Az intézet tisztiszemélyzete áll 1 igazgató, 1 ellenőr, 1 segéd, 2 írúok és 1 házi orvosból. A r. k. fegyrintézeti s egyszersmind palánkai lelkész s tanító éneklész a helységben laknak; ellenben a g. k. és református vallási teendőket a munkács városi illető lelkészek végzik s azért az államtól díjaztatnak.

*

E fegyrintézetnél az iparüzlet teljesen házilag kezeltetik most, a munkavezetők alaposan képzett mesterek lévén; ezeknek feladatuk a fegyenceket az illető mesterségre kellően betanítani, és a megrendelt munkák szakszerű elkészítése fölött felügyelni. Nagyobb terjedelemben a következő iparágak üzetnek u. m. a cipészet, szabóság, asztalosság, s a bognárság; kisebb mértékben pedig még az esztergályos, kovács, lakatos, könyvkötő és kefekötő, valamint a takácsmesterségek is. Említésre méltó, hogy a Királyhágón inneni összes kir. ügyészségek felügyelete alatt álló börtönöknél és fogházaknál alkalmazott börtönőrök számára itt évenként 1800 pár csizma, a hivatalszolgák számára pedig 180 borjubőr-topán, az érintett börtönökben letartóztatott rabok számára évenként 1000—1100 pár fegyenc-bakancs, valamint 250 pár kórházi papucs készítettik. A közös hadsereg számára évenként átlag 1200 pár katonai csizma fejeltetik. A bőrhulladékokból nagy mennyiségben korbácsok és labdák készítettnek. Ezen iparágnál rendszeren 120—130 fegyencz foglalkoztatik s az évenként beszerzett és feldolgozott bőr és egyéb mellékágaknak pénzürtéke 2400 frtot tesz. A szabósági iparaggal 50—60 fegyenc foglalkozik, kik a helybeli és környékbeli rabok számára szükséges vászonruházatot, a fegyőrök és katonák egyenruházatát készítik, az eként feldolgozott anyag évi értéke 4800 frtra megy. Az asztalossággal 35—40 fegyenc foglalkozik s a feldolgozott évenkénti anyag értéke 1800 frtra rug; a 30—35 fegyenc által különféle bognár-művekre (hordókra, dézsákra) feldolgozott

anyag pedig 1400 frtra. A munkácsi uradalom által gyártott timsó elszállítására évenként 6000 darab 50 kilogramm tartalmu hordócska készítettik annak saját anyagából s darabja 14 krral fizetetik. Ezen intézet jelenlegi igazgatója Hatzinger Sándor.

A fegyintézeti kórházban évenként mintegy 180 beteg rábápoltatik; így 1876-ról maradt 16, 1877. folytán felvétellett 184; ezekből kigyógyult 127, javult 29, meghalt 28., visszamaradt 16. Ápolási napok száma 8281.

9. Néprajz.

Magyar nép-szokások.

Beregmegye alsó sík területét magyarok lakják, kik kétségtelen, az itt egykor talált s kiszorított tótok helyein megszállottak s azokkal eleintén élénk s hosszas érintkezésben voltak. E szláv ethnographiai közbejövetel árasztotta el ugyanis a magyar nyelvet szláv szókkal, melyekkel utódaik maiglan élnek. Mind a mellett az itteni magyarok ősi jellegöket maiglan híven megőrzék, annál inkább, mert a más nemzetbeliekkel való összeolvadást gondosan s ösztönszerűleg kerülték s kerülik jelenben is... A hitujítás alkalmával pedig a reformált vallást fölvevén: az ezzel járó egyszerűségünel fogva kiküszöbölték mind azon titokzatos szertartásokat és szokásokat, melyek a római és görög katolikus vallással maiglan járnak s melyek képesek épen a tudatlanabb köznépuél — mint az óhitü ruthéneknél — a babonaságot s balhiedelmet táplálni; ezeket nem annyira a vallás s erkölcsi meggyőződés, mint inkább az isteni büntetéstől való félelem tevén vakbuzgókká. S ha néhol a magyar vallásuaknál mégis a babona némi jelenségei mutatkoznak: ezek bizonyára az orosz szomszédöktől csempésztetik be.

Különösen az ugynevezet Tisza- vagy Tóhát terén nyolcz községe, melyek egykor a tiszaszabályozás előtt az árviztől oly sokat szenvedtek, hogy sokszor a szomszéd vidéktől heteken át elrekesztve valának: még ma is sajátságos szóhangzás által feltűnnek. Így az a betüt majd hosszú, majd ao-nak mondja mint az almát a o m a

vagy áma-nak; az é helyett pedig éles et, mint: édes helyett edes. Hol két magánhangó egy másra következik, ott az egyiket kihagyják, így összeadtam helyett összadtam, neki irtam helyett nekirtam, Csóri István helyett Csór Estván sat. Különbén az nem csak a Tiszaháton van így, hanem a megye más magyar vidékein is; már Fornoson az itteni tősgyökeres magyarok oly sajtóságos kemény s nyujtott kiejtéssel élnek, a minőt másutt alig hallhatni. Az igék határozó alakban a-ban végződő harmadik személyét i-vel váltják fel, így: adja helyett adi, láti, halli. A felé szót is sokszor alkalmoszerűtlenül használják, így: megyek a templom felé — templomba helyett; voltam a mező felé . . . . sat.

Vannak egyes sajátlagos tárgyhatározó szavaik is, így Gulács vidékén a ladikot csámesz-nek mondják, Beregszász körül a lapátszerű ásót — lapityánká-nak sat. Ismét a rögtön helyett „szenten“ szót használják, így: „bent van a szür, ezen szenten hozom ki.“

A megyebeli magyarok termete középszerű, sőt inkább azon alóli; ölnyi nagyságuk ritkák; azonban vállasok, izmosak, hajlékonyak, ruganyosak, mellesek, munkára alkalmasak. A nők is inkább alacsonyok mint magasak s kövérségre épen nem hajlandók, nem kiálló mellüek s domborúak, s inkább karcsúak s szikárok. A bájdos s mintaszerű szépségűek ritkák. A férfiak fejér érzéppitykés, vagy sujtásos fekete vagy sötét kék dolmányt s szűk nadrágot, magas száru csizmát, felgyürt karimájú s daru vagy gémtollal ékitett fekete nemez vagy szalma kalapot, nyárban széles térden alól óró gatyát, lobogó inget, pruszlit, eső s hideg ellen bárány süveget, bőrködmént, s szürke vagy fekete fürtös gubát veres gallérral s nemzeti színű bojtjal viselnek. A nők szeretik a tarka kirivó színű ruhákat, az ily szőr vagy kartonszoknyákra két-három veres, sárga vagy zöld fodrot vagy sávolyt varnak; mellüket testhez álló mellényke vagy rövid ujjas fedí; a nők fejkön tarka vagy fekete selyem kendőt, a módosabbak fodros főkötőt, s elől kötényt viselnek. A leányok hajukat elől simára fésülve, hátul egy vagy két farkocsba fonva hordják s virággal díszítik.

Lelkületüket tekintve az itteni magyar őszinte, nyílt szívű és nyelvű, nem hunyászokodó, becsülettudó, munkás, honszerető, s azért nem fél a katonakötelezettségtől s bátran lép a sorozó bizottság elé, hol a vizsgálatnál magát kiegyenesíti s mellét kidüleszti, nem úgy mint a ruthen, ki magát meggörnyeszti s reszket. Kár,

hogy nem takarékos, nem számító, ittasságra s így rendetlenkedésre hajlandó, ha italtól felhevült izgága, verekedő, káromkodó, kihívó s hősieskedő; különben jó szívű, szolgálatkész, családját, gyermekeit szerető; felebarátját bajában segíti, a kolduson, nyomorulton könyörül, a tótot lenézi s a németet szidja. A nők egyszerűek, jó gazdasszonyok, takarékosak, pénzkimélők, miért is örömlük van, ha a ládafiókban ruhák alá vagy keszkenőbe göngyölve bankót vagy tallérokat elrejtethetnek; takarékoságra való naiv hajlamuk abban is nyilvánzik, hogy sáros időben kimelésből lehuzza czizmáját s kezében hordja. Szeretik a zenét, táncot, dallást s vidgadzást.

A magyarok épületei s lakásaik szerények de tiszták; nem kéuyelmesek, a lakszobában a kandalló s bubos kemence foglalja el a főhelyet, a „ház“*) falait tükör s virágos edények díszítik; oldalait hosszú karos festett padok, asztal, cifra, a padlásig felnyúló tollas párnákkal s dunyhákkal ellátott ágyak foglalják el, míg az elmaradhatlan mestergerenda különféle kés, vágószerszám, furók, borotva, olló, könyvek, biblia, irások s egyéb apró szükséges szerek raktárául szolgál. A szalmával, náddal vagy zsindelemmel, most már cseréppel is fedett lakházat az utcza és udvar felől széles, oszlopos tornácz környezi, mely nyaronta alvóhelyül is szolgál. A gèmes kut az udvar elején szokott lenni, hol a ház elejét néhány ákác, gyümölcs, jegenyevagy orgonafa szokta díszíteni; míg a mozgatható gerendára alkalmazott rácsos vagy rekeszszerű kapuval zárt s kerített udvar hátsó részén a gazdasági épületek, csür és istállók állanak.

Kár, hogy a pülínka itt is méreggá vált a népségnél, mely minden alkalmat, házi bajt, örömet, fáradságot, vételt áldomással szokván megülni: az ünnepély fölényegét abban találja, ha magának jó kedvet csinálhat. Azt hiszi, hogy a kábitó ital erőt kölcsönöz neki s így a munka fáradságait könnyebben elviselheti. Az előtt, míg vasutak nem voltak s Naményig a gőzös fel nem hatolt, a tiszavidéki nép egyik főkeresetét képezé a kormányosság, t. i. a szállítmányoknak tutajon vagy hajón való eszközlése, melylyel a tekervényes és veszélyes Tisza folyón lefelé való usztatás közben 3—4 havi időt töltöttek a vállalkozók s rendszeren gyalog visszatérvén, keresményök legnagyobb részét az utban elfogyaszták, úgy, hogy honmaradt nejeiknek gyakran egy pár vörös eszimanál, keszkenőnél, vagy kalácsnál egyebet haza sem hoztak. E foglalkozás

*) Így hívják a szobát.

azonban most már végleg megszűnt, jöllehet a tutajozás, faszállítás, fával s gyümölcsessel való kereskedés most is divik még. Akkor az árvizek gyakran a határokat elöntvén, a földmivelés hálátlanabb volt, a gyümölcsstermelésre azonban, mint állítják, jótékonyabban hatott az iszap, minek folytán a fák bővebb és biztosabb termést adtak, mint a vízszabályozás után, mi azonban a földmivelésnek új és nagyobb lendületet adott. Akkor a halászat is virágzóbb s hálásabb lévén: a tiszavidékelieknek bő élelmi cikket nyújtott.

E rövid bevezetés után lássuk innmár a népszokásokat s kezdjük a keresztelõn.

Az ember szenvedése világrajöttével kezdõdven, természetes, hogy a család e fontos mozzanatát az örömatyával együtt annak összes rokonai, barátai és szomszédai is igyekezzenek illemdõképen megûlni; miért is a magyar ember, hogy ismerõseit még szorosabban fûzze magához, ez alkalmából iparkodik minél több komát szerezni, azért mindazon meghívottak, kik a keresztelésnél s az azt követõ vigalomnál részt vesznek, az atya komáivá válnak s e lelki rokonságot jelzõ címre érdemesittetnek, még ha mindjárt csak garasos komák is. A templomba azonban csak a keresztszûlék kísérik a falusi bába karján nyugvó, vánkosokba jól begöngyölt kisedet, míg annak megkeresztelése után tartatni szokott vigalomra a ház minden ismerõse hivatalos. A mulatozás s lakomározás a tehetõsbeknél bor és pálinka, a szegényebbeknél csak ez utóbbi italal kezdõdik s folytattatik, míg azt az összegyûltek meg nem uuják vagy el nem kábulnak. A poháremelés és kocintások közben élûken üdvözlik egymást komákul s ezentul úgy szólítják; sõt ki beszéd közben errõl megfeledkeznék, az pénzbírságban elmarasztatik, mi pálinkára fordittatik; az így begyûlt pénzt a keresztatyja kezeli, kinek kötelessége felköszönteni az új szûlöttet is s ki ez alkalomra rendszeren a 127. zsoltár 3-dik versét szokta alkalmazni, a kisedõ felé fordulva, áldólag így végezvén szívbeli jó kívánatát:

Nevelje az Isten szent dicsõségére,

Kedves szûleinek kívánt öröme,

Atyafainak õ légyen diszére,

• Mindeneknek pedig hiv tiszteletére. *)

Babonaképen azt tartják, hogy mereven nem jó nézni a gyermekre, különösen férfinak, mert megfoghatná az igézet. A szoptató anya, hogy tejét az õt meglátogató nõ el ne büvölje, el ne lopja,

*) Uszkaí Mihály, Tiszaháti népviselet. Pesti Hirlap 1845. 20. sz.

emlőjéből ráfreccsent tejet; ha pedig teje elfogyott, hogy azt visszaszerezhesse, a gyanusítottat megkínálja öntejével áztatott, piritott kenyérrrel, mit azután együtt esznek meg. A magyarok közt legelterjedtebb keresztnevek: Ferke, Jóska, Estván, János, Pál, András, Miska, Marcsi; a leányoknál: Panna, Marcsa, Lidi, Eszti, Borcsa, Julesa, Sári, Magda stb.

A lakadalmi szokások is zajosak ugyan, de nincsenek anyyi szertartással egybekötve, mint a szomszéd ruthéneké.

Ha a szerelmes pár, mely a fonókában, táncban, vígalomban vagy mezőn rokonszenvesebb viszonyba lépett s gyakori látogatások s összejövetelek folytán egymásnak örök hűséget ígértek, hogy annak rende szerint a világ előtt is becsülettel egymásé lehessenek, mindenek előtt szükséges, hogy a leány ünnepélyesen megkéressék. Erre kiszemeltetik az arra alkalmas tisztes férfi, ki hivatása fontosságától áthatva, minden igyekezetét a cél elérésére fordítja. E végből a szülék előleges értesítése után, megjelenik a leányos házban s a jelenlövők előtt megállva s a házasság eredetét s istenes voltát előadván, végre bizalomteljesen megkéri a leányt N. részére, kérvén kedvező választ, hogy a nyugtalanul váró legényt megvigasztalhassa. Megezik azonban, hogy már akkor a leány a megszokott s jól ismert helyen, a ház előtt sompolyog s az őt észrevett kedvesével epedő pillantásokat vált. A szülék szerénykedve megköszönik ugyan a megemlékezést, mégis azonban néhány napi határidőt kikérnek, hogy ez idő alatt a fontos eseményre nézve rokonaikkal s a leánynyal tanácskozzanak.

Az ügy később rendeztetvén, a már kiszemelt s feldiszitett vőfélek jelennek meg a leányos háznál, hol illőn köszöntvén a szüléket, előadják, hogy N. Isten rendelése szerint magát páros életre adni óhajtván, őket megbizta, hogy e házban keressék azt számára, kit szive ohajt s kéri annak kiadatását. Betanult beszédöket rendszerint így végezvén:

Eladó rubentet gondoltunk itt lenni,

N. N.-nek számára azt jöttünk keresni;

S e rubentet csupán találjuk e házba,

Kérjük azért légyen annak kiadása.*)

A megkért leány annak módja szerint odaigértetvén s az eljegyzés, mely gyűrű, keszkenő, vagy keskeny abrosz kölcsönös kicsereléséből áll, megtörténvén, ezt követi a tűzhely néző, mely

*) Uszky Mihály, Tiszaháti népviselet. Pesti hírlap. 1845. 26. sz.

abból áll, hogy a menyasszonyt a vőlegény házához leendő lakhelyének megszemlélésére viszik.

A köznép jó reménység fejében, itt is babonához szokott folyamodni; ugyanis, ha az arának anyja azt kívánja leányának, hogy mielőbb önálló házi asszony legyen, titkon oda utasítja, hogy a házba lépven, minden más tárgyat kerülve, mindenekelőtt a tűzelőre nézzen, mely esetben az öregek korán elköltöznek abból a más világra.

Bekövetkezvén pedig az esküvő napja, a menyasszony szülői házából — honnan szülei, testvérei s rokonaitól érzékenyen és sirva elbucszuk, kísérve leányrokonaitól s a vőlegény korosabb férfismerőseitől szép rendben a templomba vonulnak a násznagy rendezése szerint, a vőfélek s nyoszolyóleányok felbokrétázott párjai közt; ha a templom a szomszéd helységben van, a menet szekereken, lobogó kendőkkel diszitett lovakon és ujongó lovas legények kíséretében történik. A menyasszony anyja leánya boldogulását minden áron előmozdítani ohajtván, rá veszi a vőlegényt, hogy a köztök megosztott kilenc szem borsót az esküvő pár lábai alá tegyék, mely az esküvés után fölszedetvén, mogtöretik s pálinkában általok elfogyasztatik, mi által a kölcsönös szereteten alapuló nyugodt s erkölcsös életök biztosittatik.

Az esküvést a lakoma szokta követni, melyben minden ételt a vőfélek szokásos versek kíséretében feltalalnak a zajongó jökedvű közönség nem kis mulattatására. A forró kása behozatala legtöbb nevetést okoz, a szakácsné ugyanis egyik bekötött kezében tányért, másikában pedig sulyos fakanalat hordoz, melylyel azt, ki a kásafőzésnek árát nem siet a tányérra tenni, megütlegeli. A násznagy felköszöntéseit s alkalmi rythmusait hangos zsvaj szokta követni, mely annál élénkebb, minél inkább üresednek az üvegek és kancsók. Ilyenkor a „körömfaladékból“ azaz a félretett darabokból a falu nyomorultjainak is ki szokott jutni.

Majd láb alá huz a cigány s a fiatalok sietnek a leányokat táncra huzni, melybe azután jó kedvökben az idősebbek is vegyülnek s világos virradtig foly a vigadozás, közben-közben egyik-másik neki hevülve nagyot kurjant, lábával toppan, tenyerével nagyokat czuppan csizmaszárára s jellemzetes apró rimeket kiáltgat, mire ujuló kedvvel foly a forgó tánc s a tipegő csárdás.

Másnap reggel következik a menyasszony-táncz, mely abból áll, hogy a felkontyolt menyasszonynyal kilép a vőfél a vendégek elébe s így szól hozzájuk:

Szerencsés jó reggelt, egész compania,
 Szép ujságot hoztam, tessék meglátania,
 Ujság ez: még ötlet senki így nem látta,
 Nem terbeli fejét már a hitvány párta,
 Hanem erősíti fátyola és kontya;
 Tudom is, hogy úgy volt neki akaratja.
 Feltettük fejére már azt a szép kontyot,
 Oda helyeztettük alája a gondot sat.*)

S vele megfordulva a násznagyhoz viszi, ki is szintén fordul vele egyet s vissza adja a vőfélnek, lefizetvén a táncolásért díjul néhány pénzdarabot. Így viszi a vőfél minden férfitvendéghez, be-beszedvén a pénzt, melyen ital hozatik, min a közönség ismét elmulat; míg végre megunva a lakadalmat is, a vőfél bucsuzása közt eloszlik.

A falubeli legények ritkán nősülnek a vidékről, többnyire megelégszenek önkörökben nőtt virágszállal; de még ritkább az, hogy magyar, — oroszot venne feleségül; a minthogy a német telepítvényesek sem vágnak más nemzetiségű után.

Egyszerű, munkás, fásasztó s nélkülözésekkel járó életfolyam után végre kimerülvén az élet, vagy idő előtt beköszönvén a kaszás halál s kirántván a családköréből egyiket, másikat, mert mi tagadás benne a szülék gondatlanságból s tudatlanságból nem igen fordítanak kellő gondot a gyermekek ápolására s a megbetegedettek orvosi gyógyítására: nagy siránkozás közt terítik ki a megmosott s tisztába öltöztetett hullát s kikísérik rokonai s ismerősei a falu végén elterülő temetőbe, szomorú énekeket és zsoltárokat hangoztatva, a koporsó lebocsátása után az elhunyt egyik megilletődött jó komája bucsuzik el az elhunyttól, azzal vigasztalván a többi szomorkodó ismerőseit, hogy az ítélet napján az arkangyal tárogató hangjára majd feltámad ismét s meglátandják. A halott akkép fektetik a sirba, — egyszerű faragott vagy feketére festett deszkakoporsóban, hogy fejével nyugat s lábai kelet felé fordítva legyen; nyugatról tétetik azután a magasra emelt sirhant elé az 1—2 méternyi magas és 20—30 cm. széles, lent megszenesített fejfa, melyre az elhunyt neve és születési s halálozási napja feljegyezvék; itt-ott azonfelül rimes verseket is szoktak vésní, melyek dicséret és vigasztalást tartalmaznak.

*) Uezkai Mihály, Tiszaháti népviselet. Pesti Hirlap 1845. 26. sz.

10. Oroszok.

A beregmegyei oroszok, kik számra nézve megyénk általános többségét képezik, nemcsak a határszéli hegyes-völgyes tájakat, hanem Munkácstól nyugat, dél és kelet felé terjedő téreit is lakják, s ezen az alsóbb vidékeken lakó ruthenek, mind szokásaikra mind egyéniségükre nézve tetemesen különböznek a hegyvidéki, különösen az ugynevezett verchovinai hitsorsosaiktól. Nem kétlem, hogy ennek egyik fő oka a talaj termékenységében s az ebből kifolyó jobb életmódban fekszik. Mert míg a Lucska és Rákos-vidéki szállasabb s tisztességesebb öltözetű ruthen nagyobb önállóságot s önbecsülést mutat, addig a rideg égaljhoz, a meredek hegyekhez és sovány élelemhez szokott felsővidéki még mindig szegényes, vad és kevéssel beérő.

A Munkács és Beregszász körül lakó oroszok már jóformán elsajátítá a körötte élő magyarok szokásait, sőt öltözeteit is. A legények, kik immár magyarul is beszélnek, ránczos bő gatyát, eszimat, zsinóros, pitykés ujjast és darutollal vagy virággal feldíszített perge kalapot viselnek; a homoki, balazséri és jánosii oroszok pedig alig lehet a helyben lakó magyartól megkülönböztetni, udvaraik, lakhelyeik is teljesen egyenlők.

Itt bent a szalmafedelű s most leginkább napon szárított 6 hüvelyk széles és 12 h. hosszú gyurt és pelyvával kevert agyagból készített vályogból épített, agyaggal kikent és timsó-iszappal fejtített ház, meleg és eléggé kényelmes tanyát nyújt neki; a déli oldaláról egy 4—5 lábnyi széles folyosó huzódik az eszterhéj alatt, melyet faragott faoszlopok tartanak; a középben nyílik a főbejárás

a házba, melyet a közepén egy kis sötét pitvar választ el; ebből az egyik ajtó az utcafelőli szobába, másik a kamarába, míg kívülről a folyosó végén levő ajtó az udvarfelőli lakszobába vezet. Az ily szobát a falhoz erősített lóczák s szögletekben két terebélyes ág foglalják el, melyeknek kék borítéku párnái s dunyhái majd nem a deszka és mestergerendával fedett padozatig duzzadoznak. A tehetősbeknél egy cifra, liliomokkal festett támlájú pad diszlik az ág előtt, míg az ablakok közti szögletet többnyire egy régi alkotású szuszékalaku erős tölgyfaasztal foglalja el. A ház falairól üvegre festett s aranyozott szent képek, Krisztus, Mária, Bazil, Mihály, György, Miklós arképeik s ezek felett tarka színekkel s állatokkal ékített különféle cseréptányérok, tálak és csuprok esüngenek, az asztal felett pedig egy újabbkoru lámpa. A bejáratától balra eső szögletet a rémséges nagyságu, terebélyes suttal, előpadka és kandallóval ellátott kemence uralja, melynek télen-nyáron veszik hasznát, mert az tűzhelyül szolgál s a kemence öblében igen gyakran süttetik kenyér és tengeri lepény. Télben a szobában szokott aludni a család, míg nyáron át a széles folyosóra helyezett ágyon töltik a férfiak a rövid éjeket.

A lakháztól elkülönítve, de sokszor azzal kapcsolatban is állnak a szintén szalmával fedett s fából összetákoltt istállók és esürök, egy oszlopokon nyugvó nyílt szekérszin és egy kidült-bedült sertésöl; míg a ház elejét az utca felől egy kis kertecske disziti, melyben néhány barack vagy szilva, orgona, eper, vagy akácza terjeszti lombjait; ennek közelében emelkedik a gémeskut, mely terebélyes bükk vagy tölgyfából kivájt odúval van bekörítve. Az udvart cifra rácoszatu ajtó s egy vastag gerendából kifaragott, vízszintesen forgó kapu zárja el az utcától. A ház ablakai kívülről fatáblákkal ellátvák, melyek kék, szürke vagy zöld színre festvék s arabeszekkel vagy virágokkal gyönyörűségesen diszítvék, a mint-hogy az ablak széleit is gyakran kék liliomokkal cifrázzák ki.

A pórnök öltözete is különbözik a verchovinaiakétól. Itt többnyire színes, virágos hosszú szoknyát viselnek, melynek alját 2—3 veres fodor vagy vonal disziti, e fölé hosszú, többnyire fekete vagy virágos előkötőt illesztnek; veres vagy fekete magassarku csizmát viselnek, a boeskor a „szabadság“ óta teljesen kiküszöböltetett, azt csak a pásztorok hordják még. Mellüket egy testhez álló, elől fűző mellényke vagy ujjas s az alatt rövid ümeg fedi. A nők fejét egy széles vagy sodronyfogakkal ellátott bádoggfésű s a felett egy ügyesen felkötött színes kendő, ünnepnapokon pedig még egy

fodros főkötőcske is disziti, melyhez virágokat is raknak; ellenben a hajadónok, hajukat elől simára fésűlvén, hátul varkocsban lecsüggesztik; de leányok is örömet viselnek keszkenőt fejökön. A fekete vagy szürke, térdig érő fűrtös guba itt is nélkülözhetetlen felső öltöny, mely őket a hidegtől és esőtől megvédi.

A nők nyakukat üvegből gyártott, kisebb-nagyobb, borsó vagy mogyoró nagyságu, kék, fekete, zöld, piros, vagy tarka színű kláris szemekkel, ujjakat pedig egyszerű karika vagy több tekeresű kigyó alakú sárgaréz-gyűrűvel ékítik.

Míg a miveltebb vidéki magyar férfiak a nőket az utcán menve tiszteletből hol elől, hol magok mellett lépdeltetik, addig az orosz földmives nejét megelőzve elől megy úgy, hogy a felcifrázott nő a templomba menve, 3—4 lépésnyi távolságban követi őt. E tekintetben ők azt tartják, hogy a férj vezesse nejét — s ezt nyíltan is kifejezik e szavakban: „Vedem szobi zsenku“ (vezetem a nőmet.)

Főélelmük itt is ugyan a tengerilisztből készült, előbb főtt, azután lepénymódra kisütött kenyérpótlék (mamaliga) s a kovásztalan kenyérlépeny (oscsipka vagy oscsipák = vakaró), zabpép = csir, azonban „parasztra örlött“ vagyis korpával elegyített rozslisztből süttött kenyérral is élnek. A tengerilisztből még pépet „puliszkát“ is esinálnak s azt tejjel, túróval vagy zsirral felöntve (tokán) jóízűn fogyasztják. Paszuly, sült vagy főtt burgonya répa, reszelt tészta rántott leves, s. a. s. ir, savanyu czibere, tyukleves, néha juh vagy marhahús-főzet, gomba, tojásrántotta, szalonna piritva vagy nyersen, de kivált a vörös és fokhagyma kedvenc s megszokott eledeleik. Ez utóbbit táplálónak s betegség elleni óvszernek is tartják.

Bortermő helyen, addig míg tart, a számukra fentartott mustot és bort, mértéktelenül isszák, nem gondolván a jövőre, fogyasztékán még seprejét is elköltik; de a pálinkát mindenek felett kedvelik, azt tartván, hogy egy „blazsenka“-nyi ($\frac{1}{16}$ itce) ital több erőt kölcsönöz mint egy pint bor. Szeszes ital nélkül az orosz el nem lehet, ez erősíti őt a munkában s ez vidítja fel lelkét bujában.

A tehetősebb gazdák otthon hizott sertést is ölnek télben s azt torral s vendégséggel ülik meg. A sertéstartás általában némi tekintélyt ad a háznak, a hizlalást előnyösnek tartják s így a legszegényebb zsellér is ügyekszik egy-két malaczkát megszerezni s madzagon a kert fáihoz vagy az udvaron karóhoz kötve étetni s vakargatni; ezeket azután, ha felesperednek, a városi vásárban el-

adják s abból pénzelnék, adót fizetnek s a legszükségesebbeket beszerzik.

Lovaikat mindig kenderhámiban használják, apró szekereik azonban vasaltak. Őkreik erősebbek a verchovinai „bieskok“-nál, de azért itt is korán, kifejeletlen állapotban hajtják igába; ellenben sok lucskai és rákosvidéki orosz gazda sokat ad az erős, természetes, cimeres magyar faju ökorre, melyekkel azután drága, jóltermő földeit könnyen megműveli s fuvarban is használhatja.

Szokásait, ünnepeit, hőjtjeit s nyelvét itt lent is megtartotta ugyan az orosz, a babonából és helytelen előítéletekből azonban már sokat engedett; miért is azok ecsetelését itt mellőzván, a verchovinai nép leírásánál tüzetesen előadandom.

Munkáctól éjszak felé minél inkább haladunk a magaslathoz, annál szembetűnőbbekké válnak az oroszok állapota. Mindenben sajátlagosabb változást kezdünk észlelni. Minél feljebb megyünk, a talaj ridegebbé, fokrul-fokra terméketlenebbé s így a lakosság is szegényesebbé kezd feltűnni. A faházikók hovatovább kisebbednek, ellenben a szalmafedelek magasabbodnak, mert a hosszantartó és bővebb havazásnak így biztosabban ellenállanak. A gunyhószerű lakok többnyire egy ablakuak. Tul a Rozgyila-hegyen pedig, mintha csak más világba értünk volna, mind az égalj, mind a hegyes, havasokkoszoruzta rideg táj, mind a kóczos hosszú rőthaju s vékony kis gubába burkolt zömök emberek a vastagesontu, erős ábrázatu bocskoros nők, kik apró tinóikat vasalatlan fakó szekerük mellől hangosan kiáltozva kurgatják s alázatosan köszöngetnek, egészen más színezetet adnak a vidéknek, melynek különféle alakzatu palakőszirteket s hegyormokat feltáró völgyein gyorsan haladnak tovább.

Itt-ott a völgyben s lejtőkön szétszórta fekvő, apró házakból álló falukban feltűnik egy-egy régi, szegényes de művészetileg alkotott fatemplom, mesterséges kupolájával s cifra védbástyaszerű tornyával; míg az országut közelében az urasági tágas, kőből épített és zsindelel fedett tornáczos koresmaház előtt a bugyogós, harisnyás, bársonysipkás és „vukkedlis“ zsidóbérlő pipál, beszélgetve terjedelmes alkatu, gyöngyös és aranyhimzetű bársony főkötőbe, meleg flauell viganóba bujtatott élteparjával, ki a sötét nagy állásban étető s a sáros udvarban ögyelgő fuvarosokkal perel. A falu végén egy cifra színezetű, ékesen faragott, a kinzás ezer eszközeivel diszeskedő magas keresztet látunk, mely előtt levett főveggel egy karaván lengyel és idevaló orosz munkás hajlong, kilenc keresztet

vetve magára és bűnös mellét türedelmesen ütögetve. Tovább a zöldelő völgy irtott szélein s az azt átmetsző zugó, habzó folyó két partján elterülő réteken ifju suhancok és piros leányok danolva gereblyélnek s gyűjtik a szénát, bámulva a jövevényre, ki a magas fahidakon robogva átfut. Majd egy kanyarultnál uj völgy, uj még regényesebb, bájolóbb táj nyílik szemünk előtt s észre sem veszszük, midőn a kitűzött állomásra érünk. Ilyen a Verchovina, szép, gyönyörködtető természetes bájaiban, bámulatra méltó változatos panorámaival, völgyeivel, hegyeivel; de szegény, rideg égaljával. kopár, sovány talajával, melyen csak a marhatenyésztés nyújt némi biztos jövedelmet.

De azért e rideg vidék éppen oly kedves az itt lakó oroszoknak, mint a magyarnak a tengersíkságu, délibábos s buja termékenységű alföld; pedig ez néma egyformaságával, átláthatlan unalmas rónájával. merő ellentéte a felhőkig emelkedő hegyláncolatokkal borított, folytonosan váltakozó felvidéknek. Valóban nehéz lenne meghatározni, a két ellentétes földszin közül, melyiket illeti báj tekintetben az elsőség? Mig az alföld szülöttje kicsinyléssel beszél a világot elzáró, szerinte az Isten háta megett levő felvidékről, addig a hegyek és zord bércek gyermeke oly szeretettel ragaszkodik földéhez, a vadon tájhoz. hogy azt nem örömezt cserélné fel a „Kanaánbeli“ bármely földbirtokkal sem. No de nem is vágyik erre a mi szegény oroszunk, bármennyire magasztalja is előtte a nyári munkáról visszatért s az átláthatlan tagon, embermagasságnyi buja vetés közt dolgozott képés, kit egyizben az alföldi tanyán az áldomáskor sovány gölyával vendégelt meg a gazda, az ígért liba-pescesnye helyett.

A verchovinai gazda éppen úgy gyönyörködik a hegy leltőjén álló magányos faházában s az azt környező szűk udvarában, melyen még dődöse is lakott s melyért a „Kossuth-világig“ robotolt, mint az alföldi ur messzeterjedő tanyájában; ő éppen oly kéjjel szemléli rudakkal bekörített esekély széna-aboráját és felnyársalt, magas, sovány zabkeresztjeit, mint emez óriási kazlait és asztagjait. Nincsenek messze szárnyaló vágyai . . s azért boldog és megelégedett!

Az orosz gazdák a fűszeres völgyek legelőin barmokat jó sikerrel tenyésztenek, juhok, kecskék, az itt honos riska tehének és borzfaju sertések nem kis számmal találtnak, s ugyszólván, a hegylakók egyedüli jövedelmét képezik, minthogy a zordon tájak, a hideg és változékony égalj egyedül a tavaszi rozst, burgonyát,

zabot, káposztát s a kedvelt paszulyt s zöld borsót, valamint a kendert és lent is, némi kielégítő eredménnyel megtermik. A lencse, paprika, dinnye, őszi árpa és buza, repace s baltaczim sohasem érik meg; az alma, körte, szilva, tök, ugorka, köles, tengeri és napraforgó pedig csak kivételes kedvező évben. A lóher mint takarmány az uraknál ismeretes ugyan, de magot sohasem érlel. A homok- és palakő talaju verchovina ásvány és érc dögában is szerfelett szegény; kevés helyen fordul elő gyenge vaskő, de nem is igen kerestotik, mert az orosz nem bir nagy hajlammal a föld gyomrában bányászkozni; ezt szerfelett nehéz és veszedelmes munkának tartrán. Favágatással, usztatással és szállítással inkább foglalkozik s ez itt egyik főjövédelmi forrásul szolgál.

A hegyes bércecs tájuak tulajdonitandó az, hogy az orosz pör termetére nézve inkább közepes mint magas, de e mellett csontos s könnyüded testalkatu, rugékony idegekkel, erős mellel s kitartó tüdővel; láttam hetven éves férfiakat, kik a havasok tetejére könnyen, minden erőltetés nélkül felmentek. Sűrű hajuk, melyet hosszura növesztenek, többnyire verhenyes barna, de szőke és fekete is találtatik. Mélyen fekvő s messzelátó szemeik többnyire világos szürkék vagy sárgás színűek s vastag szemöldöktől környezvék. Arcuk csontos, erős, a rokon szláv fajéhoz hasouló. Szakállukat, bajuszokat borotválják s csak vén korukban meghagyják vagy ajkuk körül megnyirbálják. A nők is inkább zömök, erős, mint nyulánk vagy karesu termetűek; de emlőjük sokaknál rendkívül terjedelmes, ugy feltűnően nagyok és szélesek vállaik is. A nők hajzata erős, sűrű és hosszú; farkocsaik vastagságát, tömörségét sok alhaju urhölgy megirigyelné.

Mi a nép lelkületét illeti: arról inkább jót mint roszt mondhatni; igaz, hogy eddigi elhagyatottsága s műveletlenségében nem volt alkalma természetének mesterkelt irányt, ösztönének nagyobbra törő lendületet adni. Ősi helyén, megszokott körében, jól ismert mindennapi rokonai, barátai, szomszédai s komái közt kevéssel megelégedve visszavonultan élt, ugy, mint az életfolyamát szüleinél látta s a pap egyházi beszédeiben s erkölcsi oktatásaiban kijelölte, a nélkül, hogy vágyai új, jobblét után felgerjedtek, a nélkül, hogy a tudvány a távolabb világ iránt nyugtalanóságba ejtette volna. Nem ismerte a nagy világot: tudomásának egész körét, csekély határa képezte; azt hívé, hogy tul a nagy hegyeken, a kéklő láncolatokon éppen oly élet van, mint nála, hogy mindenütt csak nyomor és nélkülözés közt kell dolgozni, fáradozni s az élelmet izzadva keresni.

Azt hívé, hogy a szegény jobbágy, még talán a tulvilágon is csak a hatalmas földesurnak lesz szolgálja, a minthogy itt is csupán arra látszott teremtvé lenni.

S még bosszuálló sem volt soha, megyénkben legalább soha sem lázadt fel ura ellen az orosz, anélkül pedig nem, mert a munkácsi s a többi uradalmak birtokosai, valamint a hareziás korszakokban fegyverrel és politikával elfoglalt Bethlenek, Mágócsiak, Rákócziak, Tökölyék, ugy később a jó és emberséges érületű Schönborn grófok soha sem éreztették a jobbágysággal hatalmukat családi, nemzetiségi s vallási ügyeiket ősi állapotaikat sohasem támadák meg, mindenkor inkább elnézők, engedékenyek, mint zaklatók voltak s inség vagy nyomor idején készséggel nyujtának segílyt a szenvedőnek. S épen azért eredeti ős állapotukba annyira beleélték magokat, hogy a váratlanul érkezett felszabadulás 1848-ban valóban meglepte őket, eleintén nem tájékozhaták magokat, olyasmit éreztek, mint ki utjának iránya felett kétkedik. Hallottam, nem rég, egynegyed század elfolyása után öregektől, hogy ők az előbbi sorsukkal meg voltak elégedve, talán jobban, megjegyze felsóhajtva, mint most, midőn pénzzel, vérrel folyvást adózniok kell.

Innen van, hogy orosz lakóink emberi önézetüket mindig megőrzék s e tekintetben feltűnően különböznek a szomszéd galicziai hitsorsosaiktól, kik megszokták uraik előtt földreborulni, azok lábait átkulesolni, kalapjaikkal vagy ajkaikkal megérinteni. A beregmegyei orosz paraszt ajkai sohasem rebegették ama rabszolgához illő köszöntést: „pa da m do no g“ („lábaihoz borulok,“) mely ott a Beszkiden tul maiglan sem ment ki a divatból.

Az előadottakból kifolyólag immár oroszainkat ugy jellemezhetem, mint nyugodt, jószívű, szolgálatkész embereket, kik magok közt elnézéssel, türelemmel, ragaszkodással s vonzódással, idegenek iránt barátsággal, a szegényebbek s nyomorultak iránt szánalommal viseltetnek. A koldust, ki Isten nevében jár házról házra, megemberelik, behívják, leültetik, megmelegítik s liszttel vagy egyéb alamizsnával ellátva, elbocsátják. A bizalmat nyiltszívűséggel viszonzozák ugyan, ajkaik hamar megnyilnak s bajaikat, sérelmeiket könnyen kitárják; de azért kétkedők s ügyes bajos dolgaikban bizalmatlanok, a hazudozást s ámitást ilyenkor nem tekintvén véteknek. Ők különben kedélyesek, tréfára, dévajkodásra hajlandók; nem merengők és busongók, miért is elkeseredésből vajmi kevés válik öngyilkossá. A nehéz foglalkozást mennyire lehet elkerülik s azért

lent a nyári mezei foglalkozásoknál nem is sokra becsültetik munkájokat, melyre különben is csak kényszerüsből vállalkoznak. A verchovi nai oroszok iszonyodnak a szőlő kapálástól; megelégedven a kaszálás, aratás és esépléssel. Hogy a munkánál éppen vagy mint minden más alkalomnál szereti az orosz a szeszes italt, az természetének egyik fővonása. A gyakori lerészegedéstől sem vonakodik, az ünnepeket, vásárokat, torokat, kereszteléseket, menyegzőket s egyéb kiválóbb mozzanatokat rendszeren ivással, áldomással ünnepli meg. Ha poharát ajkaihoz akarja emelni, azt mindig előbb társára vagy ha a csapszékben egyedül iszik, még magára az Ieikre is emeli, mondván: „daj bozse” (adj Isten!) Ha berug, dalol s ekkor is szelid természete visszatartja őt a betyárkodástól; nem kötekedő, nem izgága, nem kiáltja kihivólag: ki a legény a csárdában?! Részegségében inkább sir, társának nyakába borul, esőködzik s ölelkezik. Ha pedig mégis valahogy összezördül, akkor ezifrán magyarul káromkodik, ellenfelével hajba kap, rángatják tépik egymást, nem sokára azonban a pálinkás üveg mellett ismét békét kötnek, felejtik az előzményt s jó kedvvel isszák az Ukkon poharat. Barátságot örömet köt s ennek megkötése jeléül alakszerűleg pipát cserél, mely szokás egyébiránt a magyaroknál is divik.

Néha ittasságában a zsémbes férj könnyen belebotlik feleségébe s régi hibáját szemére vetvén, pálezával jól eldöngeti, a mint-hogy a pórnö csakis akkor győződik meg férje szeretetéről, ha őt legalább egyszer jól megrakta s így a szeretetet a hátára mérte. Azonban gyilkolás vagy nagyobb szerű büntény elkövetésére ritkán ragadtatik el, kik nagyobb lopás, vagy rablásba keverednek, azok többnyire kitanult, romlott lelkűek esájainak áldozatai. *

Innen magyarázható ki az, hogy még honunk más népfajainak hirhedett rablói, fosztogatói, a magyarnak Zöld Marczija, Angyal Bandija, Sobri Jóskája és Rózsa Sándora; a tótnak Dovecze, Jánosikja, Bobákja s az oláhnak Pintye Gregorja van: addig a szegény orosz nem kérkedhetik ily országos hirű kitünőségekkel.

Az orosz szereti a tánczot, korezmázást, zenét, dalolást és dinom-dánomot. Nem egyet juttatott már a gyengeségeit ismerő zsidókoresmáros tőukre, kik azután elkéseredésükben ily dallal vigasztalódnak: „Én nem iszom, te nem iszol, ki fog tehát inni? ki fog a mi szegény zsidónk árýáira dolgozni? dallamuk többnyire $\frac{2}{4}$ ütényes kolomajka-féle. A verchovinaiak táncza abban áll, hogy egy férfi s nő összeállván, a férfi tőle telhetőleg negédesen teszi kezeit csipőjére s hegykén hányja-veti lábait a tánczosnő előtt, ki

a lebocsátott kezekkel, folyvást tánczosára nézve, utána tipeg, míg az egyet-kettőt üt a tenyerébe s ezután a nőt nyakon öleli, így torogván vele majd előre majd hátrafelé, mire ismét külön válván. az előbbi módot ismétlik. Ha többen tánczolnak, körbe állanak, a közepén egy forgó pár számára üres tért hagyván: Ha sok a tánczos s a hely szűk, akkor a forgandó férfi elkiáltja magát: „leesett a pipám!“ s a szabad térre lépven, ugyanesak megforgatja párját, míg a helyet másnak engedvén, ez szintén ily módon nyit tért magának.

A ruthen szereti az erdőt, hegyet, bőrczet; azért kész napokat eltölteni a magas hegyi kaszálókon; szeret jártában-keltében tüzet rakni s annak lángjánál sütkérezni, pipáját izzasztani s szénnel gyujtogatni.

Osi vallásához az orosz híven és vakon ragaszkodik. Mit papjok mondott, azt szentnek tarták az öregebbek egykor; a tömérdek bőjtöket szigoruan megtartják s annak megszegését, mint hallám, a rablásnál s erőszakoskodásnál is nagyobb véteteknek tartják. Hogy mily szigoruan bőjtölnek, kitünik abból is, hogy például a jánosfejevételi bőjtjén a ruthen mitsem vesz be ételül olyat, minek feje volt s e tekintetben annyira elfogult, hogy még a káposztafőt sem eszi meg, sőt tálból sem eszik azért, mert szent János levágott fejét tálba helyezték. Az ünnepeket szentül megtartja, ilyenkor dolgozni félelemből sem mer. Hallotta elbeszélni, hogy Felsőbányán látható egy kővé vált oláh pap szénával terhelt szekérével s fogatával együtt, ki úgy áll ott csudára megmerevedve, mintha szénát rakna azon réges-régen elmúlt urnap óta folyvást. A vasárnap s ünnepek a falukor s városban a dolgozó nép pihenő, valóságos szent heverdel napjai; ilyenkor a délelőtti órákat azzal töltik, hogy az isteni tiszteletre sietnek, azok, kiknek helyben van templomuk, már a reggel hat óra tájban tartatni szokott előkészületi szertartáson (Утренняя) megjelennek, míg azok, kik a szomszéd fiókegyházhoz tartoznak, hegyen-völgyön át gyalog ösvényeken zarándokolnak a szentegyházba; ott a leányok, sokszor télben is, csak úgy ingvállban, könnyedén öltözve, a cifra menyecskékkal együtt, az oltár előtt, az idősbek pedig a templom hajójában állanak, míg azok, kik be nem értek, az arkadszerű tornácban s a templom előtti fás czinteremen foglalnak helyet, vagy éppen leheverednek, kalapjaikat azonban a férfiak szépen illedelmesen a tornác falára, sirkeresztekre s a fák ágaira akasztják. A délutánt, főleg az idősbek, otthon töltik; a falukon künn a házat környező fák árnyékában leheverednek, a férfi

az asszony, a nővérek, rokonok egymás ölébe hajtják fejüket, s egymásnak a fejben keresvén, ujjal a hajak közt lassan kotoráznak, mi mellett szépen elszenderednek; ez ősi szokás a falusi orosz nép közt igen elterjedt; úgy tartják, hogy ez egyszerű műtét alatt az illető édesen elalszik s szépeket álmodik. Ellenben a gyermekesereg s a serdülők összegyűlnek s a gyepen dévajkodnak, körbe állva dalolnak s játszadoznak, míg a nagyobbak a csapszékben táncolnak, vagy, mi most már mindinkább terjedni kezd, a korcsmatéren tekéznak, pálinkáznak, míg végre danolva haza oszlanak.

Szeretik, ha papjok vendégszerető, ha okosnak, tanultnak tartatik s előkelőbbektől látogattatik; ezáltal a községre is némi fény háramlik.

Elszigeteltsége e népnek a nagyvilágtól okozza azt is, hogy e nép most is nem csak alkalmi szertartásaihoz, hanem a nyújtott felvilágosítást mellőzve ősi babonáihoz erősen ragaszkodik. E nélkül ridegnek, egyöntetűnek vélné az életet, mely állapot elháríthatlan elpusztulást, veszélyt, elszegényedést és unatkozást eredményezne.

Az orosz gyalázó szólamainhoz tartozik az, ha valakit „paszkuda”-nak mond, a nélkül, hogy e szónak, mely annyit jelent, mint kores, jelentőségét tudná. Ugyanis hajdan a szlávok paszkudának tarták a sárga és fehér faj vegyületét, például a szittyá atya és tót anyjától született gyermekeit. A sértés és gyalázás egyik kiváló nemeül tartatik az is, ha valakinek házára, fedelére, udvarára, kerítésére egy kereket helyeznek. Ily sértések, a múlt századok iratai szerint, bíróilag is szigoruan megtoroltattak. Különben az orosz pór önbecsüléséről nem lehet sokat mondani; a szidalmazást, korholást, hideg vérrel eltűri; egy köztök lakó tisztviselő úgy jellemezte őket, hogy nem szégyenlősök, könnyen el nem pirulnak s ha egymásnak szemökbe köpnek, azt mondják rá, hogy eső áztatta meg arcukat. Jellemző mégis, hogy a hazugszólást ugatásnak mondja, igen gyakori lévén e kifejezése: *bres es jak pesz*, (ugatsz mint a kutya.)

A hegylakók öltözéke sajátos. A férfiak széles kalapot vagy báránybőr-kucsmát viselnek, itt-ott veres gyapotzsinórral átkötve, melynek gombos végei hátul lelőgnak, hosszú hajukkal összevegyülve, melyet minden ünnep s vasárnap márciusi vajjal jól kikennek. A ráncos ing gallértalan s hátul van nyitva, nyakravalót a pór nem ismer. Az ing felett lóg baloldal felül a bőrből vagy szőrből készült tarisznya, melyet sohasem tesz le, még betegség, alvás, munka vagy tánc közben sem; a tarisznyaszija kü-

lönféle rézgombokkal s csatokkal van kidíszítve; ebben a szegény verohovinai következő tárgyakat hordja: egy fanyelű kést, sötartót szaruból, csonkaszáru cseréppipát, dohányzacskót kosbórból, acél, kova, taplót s néha masinát is, mi annyit jelent, hogy gnyfa; továbbá: zablepény-hulladékot, dohánymörzsát, néha bádogtükröt, s különféle szijakat, bőr- és vászondarabkákat. Derekat keskeny, csattos szijjal övedzi, mely szintén gyakran rézgombokkal van ékítve. Az ing fölé egy daróczból készült ujjast huz; magyar szabásu nadrágja (holosnye) is e szövetből készült, különben nyárban keskeny hosszú gatyát hord; vállára fekete vagy fehér fürtös gubát (petek) kanyarit, mely hátul sokkal hosszabb mint elől; lábait télen-nyáron boeskor fűdi, de most már nagy magas patkókkal ellátott esizmát is használ.

A nők és leányok, kik ugyan nem birnak cserkesz vagy georgiai termettel, hanem ép s egészséges testalkatúak, öltözéke sokkal diszesebb, főleg ünnep s vásárnapokon, vigalom, boronálás, vagy vásár alkalmával. — A férjes nő fején egy báb, azaz abroncsra feszített zacskó emelkedik, melyről hátul csipőig érő kilenc szalag lóg le; a főkötő csepicz vagy csepáknak neveztetik;*) zsiros haját két tekercsbe (varkocsba) fonja, melybe különféle, leginkább sárga, zöld, veres színű szalagot fon; e tekercseket egy nagy, hátul felőgő vereskékszinű bojtu zsinórral egyesíti s derekához veres övvel leköti; e bojtos zsinor zaplitki-nak mondatik. Nyakán jókora sulyu üveggránátot hord, mely rézgombokkal, sárga érmekkel s kereszttekkel van feldíszítve (Monisztyata). E gránát mindig 10-15 soros s a mellen kissé lecsüngőbb. Inge (szorocska), mely csak derekúig ér le, házi vászon vagy hófehér patyolatból készült, vállain s mellén különféle színű, de többnyire mégis veres és kék s különböző alaku kereszt, kör s virágos cifrázatokkal van kihimezve, ugyan így van díszítve a kézelő is, melyről bő fodrok lógnak le. Szoknyája hasonlóképen fehér vászon vagy patyolat s főleg hátul, ünnepélyes alkalmaknál, száz ráncu, alja öt sorban kivarrott s tarkán himzett. Nyárban mezitláb lépdegél e havasi nimpha; míg télen szörlábtübe illeszti lábait s arra boeskort huz, melyet fekete szórszalaggal erősít lábszárához. Övébe réz-sodrony lánccon függő kulcsokat akaszt s egy diszesen kivarrt sallargos bőrzacskót. Kö-

*) Lehetetlen itt észre nem venni a hasonlatot az idevaló s a nagy oroszországi póruók közt; így a torschoki asszonyok épen úgy hordják a nagy fehér kendőt, mint az itteniek átköve elől; a rjasami nők homlokzalagot és azon át kendőt viselnek, a szaratovi gyarmatosok pedig a csapiczkát kedvelik.

tény egy kirívó színű virágos kendő; ujjai pedig ragyognak a rézgyűrűktől.

Lakházaitak rendszeren a kertbe építik, a lejtőn levők s tehetősebbek úgy, hogy a ház alatt kőből, de mész nélkül összerakva, egy földalatti pinceszerű helyiség legyen, mely felett azután a ház emelkedik. E házakat pedig vagy fenyű- vagy jegenyefából ácsolják össze. Az egész ház egy pítvarból, egy lakszobából és egy kamrából áll, gyakran az istálló és csür is egy folytában van építve. A ház előtt egy oszlopos folyosó van, melyben régi kerekek, tengelyek, eszváta, rudak s más ilyenmü lomok tartatnak. A ház ablakai kicsinyek s csak kevés világot nyujtanak; de azért mégis jól kivehetjük a fehér agyaggal szépen kimeszelt falon szent Bazil és Mikuláj képeit, s a három polcu nyílt szekrényt, melyben szép rendben fakanalak, fatálak s fazekak vannak helyezve; mellette egy vízzel telt kupa, egy nagy fakanállal vagy csuporral, körüle az egész tér folyvást sáros, minthogy a ház talaja is csak agyaggal van kitapasztva. E mellett egy rudon belevert faszegeken lógnak a házi gazda, neje és fiainak kalapjai s gubái.

A szoba legnagyobb részét elfoglalja a roppant kályha, melynek sutja oly terjedelmes, hogy rajta az egész család, apraja nagyja, kényelmesen heverészhet. A kemence ötszögű szájából szüntelen ömlik kifelé a láng és füst, mely a szobát körüljárva, az ajtó felett levő másfél lábnyi széles nyíláson, valamint a padlás lyukán szépen kitarodik. A kemence két oldalánál van a széles tűz (tűzhely), mely vastag deszkából készült és sárral szépen be van kenve; e tűz szögletén van egy lapos kő, melyen esténként száraz, hasított bükfa-fáklyák égnek. Az erre szánt fahasábokat a kemence felett lebegő rudakon szárítják meg. A tűzhely kezdetlegesen szerkezete s a füst folytonos terjedése a házban, okozza azt, hogy lakói idősebb korokban ugynevezett farkasszemet kapnak, azaz, hogy esti alkonyat után látásuk teljesen elvész.

Majd a kemence közelében egy széles deszkába botlik az ember, mely kövekre van téve s ülésül szolgál; e mellett magaslik a szoba közepéig kinyuló nyoszolya, melynek szalmája nincs betakarva; felette csüng a bölcső, s a földön egy vizes korsó áll, mintegy hirdetve, hogy ez a gazdanő nyughelye, ki gyermekével szokott itt bálni, azoknak pedig éjjelenként inniok szükséges. Kemény téiben az ágy alatt a kacsa, tyúk és a hideget még ki nem álló malackák is helyet találnak.

Nem messze a nyoszolyától áll a szekrényalakú asztal, mely-

nek alja szuszék vagy négyszögű ládaformájú, egy-egy tábla által takarva. Ez asztalokat a családok rendszeren nagy becsben tartják s úgy tekintik, mint talizmanokat, melyek a családra szerencsét hoznak, miért nem ritkán szerfelett régiiek. Hankoviczán, egy a Latorea völgyében fekvő faluban, Popovics Jajkun házában látam egy valóban érdekes külsejű terjedelmes asztalt, melyről azt tartják, hogy a rajta látható vágást, még Batukán tatárai egy ropant bárdal tették volna. Pudpolócon, illetőleg az azzal összekapcsolt Romanóczon a Duzsár nevű család asztalát pedig, melyen 1703-ban II. Rákóczy Ferenc egy éjet töltött, az illető pórház népe nagy kegyeletben tartja, semmi áron sem akar tőle megválni és folyvást sok kíváncsi utazó látogatja.

A házat a gazdasszony hétfőn, szerdán, pénteken és szombaton kisépni halálos bűnnek tartja, ugyszintén a nap felkelte előtt s lenyugta után. A szemetet és moslékot a ház első oldalára kidobni tilos, mert ha a hold megpillantaná, a gyermekek holdkórosok lennének, a leányok pedig férjhez nem mennének.

A sötét kamarában tartatik vagy öt különféle ősi, faragott szekrény és láda. gyapjuzsákok; a keresztrudakon függenek a fehéreneműek, gubák, holosnyák, disponibilis, gazdátlan szőrtarisznyák, gombos és kolompós szijak, fehérített fonal; a szögletekből kikan-dikálnak a másfél öles motólák (melyeken három szál egy pázmának számittatik s egész darabban tíz pázma van); furók, faragók, faszanyelek, gyaluk, bárdok, rozsdás vasak, láncok, fabéj-kötelek, kaszák, kolompok s más hasonló tárgyak.

A pitvarból egy létra vezet a ház padjára, hol azonban sokáig nem állhatunk, mert a füst itt mindent elborit. Kivehetni mégis a tilókat, néhány szekrényt és hordót zabbal és szőszszel megtöltve, néhány tört fazekat, melyekből fosztatlan toll ömlik kifelé, néhány kifordított juh és bányabőrt és néhány fecske-fészkét, melyet elrontani tilos, különben a tehén véres tejet adna.

A házat fadeszkából összeácsolt ajtó zárja el, melynek fakilincsét zsineggel lehet megnyitni; kőrifából készült zárát pedig görbe, hosszú alakú kulccsal tolják félre, e végből kezöket egy az ajtó közelében a falon levő nyíláson dugván be. Ők különben az ajtót ritkán lakatolják be, a tolvajoktól nem igen tartván, mert ezek valóban ritkán is vetődnek a hegyi falvakba s laktársaik ily bűnre nem igen vetemednek, de különben sincs sok félteni valójuk; s így csak akkor tesznek az ajtóra lakatot, ha mindnyájan hosszabb időre,

például a hegyi kaszálókra kiköltöznek, különben pedig nyitva s az otthon hagyott apróbb gyermekekre bizzák házukat.

Az udvaron vagy kertben széna-aborák és burgonyavermek vannak; különben burgonyát sokszor az ágy alatt készített gödörben is tartják, melynek gigözölgése nem ritkán a veszedelmes pokolvart okozza.

A házi-kormányt a családfő gyakorolja, mi ős idők óta így van. Az aggok szakállukat patriarchalis modorban megnövesztik, míg a többi férfitagok leborotválják, sőt bajuszaikat is lenyirbálják; az uratya iránt mindnyájan tisztelettel viseltetnek.

Hosszu életűek e tájon nem ritkák, jóllehet a mértéktelen pálinkaivás sokakat idő előtt sodor a sirba.

Leginkább uralkodó nyavalyák: a forró és rothasztó láz; pokolvar, vérhas, váltóláz, bélgöres, torokgyík- és lob; veres himlő, tüdővész és nehézkór. Orvoshoz és gyógyszerhez nem igen folyamodnak, jóllehet most már nem félnek tőlük annyira, mint néhány évtized előtt, mikor az orvos láttára a falu nagyja-apraja erdőkbe rejtőzött. Betegségeikben megelégszenek a sors és Istenbe vetett bizalmon felül, némi háziszerekkel, s mi tagadás benne, néha egy kis babonával, melyek közé leghathatósabb gyógyszer gyanánt a sirokról lopott föld és igézés is tartozik, mi azonban ritkán szüli a kívánt eredményt. Sokszor válságos gyógyításokat, tagésonkitásokat s egyéb terhes műtéteket magok végeznek. Így tudok esetet, hogy 1870. elején Hafinecz Iván lázárpataki gazda fiatal feleségének elfagyván lábai, ennek következtében az egyiket lemetszé az orvos s midőn a másik is veszélyesen kezdett üszkösödni, a férj fejszével egészen közönyösen töröl levágta ezt is; az ekkép megésonkitott nő nemcsak életben maradt, de midőn én láttam, már a műtét után harmadik gyermekét szoptatta s mi több, mindkét lábát emlékül szobájában tartá.

A község előljárója most a biró, azelőtt, még a mult század elején is, az ugynevezett kenéz volt a falu főnöke. Ez hatalmának jelképeül pálcát hord, mely a biró változtával az ujonválasztottnak adatik út a községi ládával együtt, melyben a fontosabb iratok, okmányok, pecsét és pénz őriztetnek. 1848-dik évig a kaloda, hegedü (kéz és nyaklő), rablánc és a makacskodók megidézésére használt görcs (klyueska) is vándoroltak az új biró házához, ki gyakran, hogy új tisztében annál eredményesebben járhasson el, mindjárt megválasztatása után, a község (hromad) szeme láttára, annak rémitése végett, a szolgabiró által megpálcáztatta magát. A

görcs (összenőtt faág vagy gyökér) arra szolgált, hogy ki a bíró parancsára elébe megjelenni vonakodott, annak a görcs küldetett el s így ha azt személyesen rögtön vissza nem hozta, karhatalommal kísértetett be s mint ellenszegülő makacs súlyosabban fenyegetett meg.

A verchovinaiak különben mindig nyugodtak s békeszeretők voltak, jobbágyi viszonyukban a pert meg épen nem ismerték. Sőt midőn a szolgabíró a községbe érkezendő volt, mindnyájan, mint valamely tatár-chán elől, elrejtöztek előle, úgy, hogy a lejtőről az előljárást s községet összehívó kis- vagy főbíró kiáltó szava eredménytelenül hangzott el. „U szelu napaszt“ (itt a baj) a szolgabíró megérkeztére vonatkozott.

A verchovinaiak házi és gazdasági kezelése egyszerű. Mihelyt a szántás-vetés ideje bekövetkezett, a gazda nejével a kamrában titkosan tanácskozik az iránt, mennyi gabnakészletük van, vagy kívántatnék a vetésre, s mihez fogjanak legelőbb? Ezt azért végzik el titkosan, nehogy gyermekeik meghallván, kifecseggék, — mi rossz termést okozna. Nem sokára összegyűlnek a falu lakói a csapszékben, s itt a kölcsönös segedelmezés iránt tanácskoznak és határoznak, t. i. hogy álljanak össze fele vagy harmad-szántásra, a mint egynek-másnak szüksége van. Így összealakulván, megisszák a keserű áldomást, miután a bíró minden jót kívánt nekik.

Megérkezvén a szántás ideje, a lelkész e célból jókor reggel isteni tiszteletet tart, mely alkalommal az ekébe fogott ökrök a cinterem előtt sorban állanak. A mise és egyházi áldás végeztével megindul a mező felé az ekék hosszú sora, s itt minden gazda siet megvetni az első barázdát. A szántás a kemény, köves, dombos talajon sok helységben négy ökrrel s öt ember hozzájárulásával történik; mert egy hajtja az ökröt, más tartja az eke szarvát, kettő az ekére kapaszkodik s nyomja lefelé, hogy a kő ki ne vesse az ekét és barázdát, végre az ötödik boronál.

Másnap hajnalban már mindenki a földjén van cselédeivel; s ekkor már a gazda felpiperézett menyé vagy leánya is megjelen, ki zabolán vezeti a lovat, beboronálandó a barázdát, melybe a gazda tegnap zabot permetezett.

E közben a gazdasszony otthon a férje által összerakott esz-vátával és szövessel kezd foglalkozni; tüzesített kövekkel szapulván ki előbb a télen át megsodort fonalakat. A márciusi eszvétát májusig le kell szőni a gazdasszonynak, különben a bíró meghagyásából az eszvéta fonalastul, a szövő nő nem kis boszuságára, a

patakba mártatik; minthogy különben nem lenne ez évben elegendő eső.

Szent György előtti csötörtökön (mi május hó elején esik, minthogy a ruthenek az ó naptárt használván, 13 nappal hátrább vannak az időszámításban) a méhek kibocsátásához fog a gazdasszony. E műtét nem kis babona és ünnepély kíséretében történik. A házinő ugyanis éjfélkor esendesen (hogy az alvó családbeliek közül egysé ébredjen föl.) fölkelvén férjétől kalapot, fiától nadrágot, leányától bocskort, menyétől előkötöt vesz el, s abba öltözködven és seprőt veven kezébe, a ház ajtajába áll, mondván: „Valamint e sötétségben engem ki sem lát, ugy titeket, édes mézhordó szolgálaim, se lásson az irigy és igéző szem!“ Ekkor a seprőt a vízbe mártja s vonja maga után a pitvar ajtajáig, hol újra megáll s mondja: „Miként ezen mocskos seprő utánam huzódik és bőven ragad rá a por: ugy huzódjatok ti, méhecskéim, vissza a köpütökbe, ha kirajoztok, s olyan bőven ragadjon rátok a jó illatu virág édes lisztje!“ Ezután a kamarához áll, hol a méhek téleltek, s háromszor megkopogtatván ajtaját, mondja: „Alusztok édes méhecskéim? Ha alusztok, ébredjete; ha ébren vagytok, működjete!“ Aztán neki rohan az ajtónak nagy csörömpöléssel, kiáltva: „Mint-én a kamarámba nem megyek orozni, ugy ti se oroztatok, se ne oroztassatok!“ Ekkor bekiált a szoba ablakán át: „Kelj fel férjem, ébredj, a mi édes mézhordó szolgálaink talpon vannak, tőled szabadságot, Istentől áldást, erőt, a mezőktől virágot várnak!“ Most a gazda felkél s utána az ébredő háznép; világot élesztenek s nagy örömmel vonulnak be a kamarába, honnan a méhesbe viszik a köpüket, mely alkalommal, ha kéznél van farkas-gége, azt a köpü szájára igazítják, ha niucs, veres posztó szeletet tesznek rá és egy vályucsakában mézet, sóval és borssal meghintve. Azután Isten s a méhek védszentje, Szent György, ótalmába ajánlván a méheket, a házba visszatérnek, hol reggelig többé még a csecsemőnek sem szabad aludnia.

A szegény hegylakók főtápláléka a tej, turó, zsendicze (savó) sat. Vajat nem igen fogyasztanak, kivéve a márcziusi vajból mintegy meszelynit, melyet egész éven át hajkenőcsül cseppegő bőségben használnak. A gazdasszony nem nagy gondot fordít ugyan, a tehén bő és jó táplálására, de tejet mégis sokat akar, azért ismét babonához folyamodik. E végből Szent György napja hajnalán a háztól titkon elillanva, még félholymályban a havasra vagy hegyekre siet, s itt hozzá fog a hasznosaknak vált büverejű gyöke-

rek ásásához. Ezek közt első helyet foglal a vad lilium, melynek gyökere hagymaalaku és aranyárga, belül nyálkás; ezután következik a rangban a Szent János füve, melynek nárcizialaku levele van, gyökere pedig T. betűt ábrázol, melynek egyik fele kiterjesztett tenyeret öt ujjal, másika pedig öt ujjú lábat képez. Harmadik helyen áll a tej-burgonya, melynek fekete gyökere megfelelő nevének; végre jön a hollóvaj gyökere, mely sokszor egy rőf hosszú s iznyi vastag, belül fehér s tejtartalmu növény. Ezekkel megrakodván a nő, észrevétlenül igyekszik haza érni, különben gyökerei elvesztenék büverejüket. Itt apróra vagdalja és sóval meghintve a fejős teheneknek és juhoknak beadja.

A mely nap tehene megellik, az nap a gazdasszony mit sem kölcsönöz szomszédjának; de kivált őrzi a tüzet, nehogy ez a tén tejébe vándoroljon s ott pusztitást okozzon.

Szántás után a gazda a nyomáson levő földjeire viszi a juhkosarat s a juhász kunyhóját, ki ott késő őszig tartózkodik.

Tavaszkor, midőn a juhok először mennek a legelőre, egy tüzes üszkőn hajttnak át, hogy a boszorkányok ne árthassanak a tejnek; a juhász pedig kap egy egész zablepényt, melyet érintetlenül tartozik visszahozni, a végből, hogy a farkasok fogai úgy ne érintsék a juhokat, mint a juhász a lepényt; e napon egy zárt lakatot is hordoz a juhász tarisznyájában; hogy a farkas szája is zárva legyen egész idenyen át.

A tavaszi munkák befejeztével fogadnak a lakosok pásztorokat, addig marhájukat családtagjaikkal legeltetik, őriztetik s a csürhét szabadon bocsátják barangolni.

Új irtásokat a verchovinai többnyire égetéssel képez, előbb jól kiszárasztván a fát; harmadnap azután beveti árpával, vagy köles, káposzta és répamaggal.

A rétek és kaszálók letakarítását egész családnépével viszi végbe; mi közben a vászoncelédség vig dalokat zengedez. A völgyek és erdőkben jól érzi magát; a hegyi patakokon át egy vékony szálán lépdelnek egy hosszú karó segítségével, melyet azután a parton letesznek más jövőnek használatára.

Áldozó csütörtöktől urnapig terjedő időközben a gazdasszony vásznait fehéríti, a gazda pedig kaszáit és kapáit igazítja. A lejtős köves földek miatt itt a kapának félgömbölyü, vastag alakja van.

A puha szénát a verchovinai nem rakja asztagokba, hanem az olpadjára, fentartván azt jövő tavaszra a gyenge borjúk és ellendő tehenek számára. A hegyi szénát még kissé nedves állapotában rakja ösz-

sze. hogy tápereje ki ne szikkadjon; emiatt azután többnyire penészes és poros takarmánya van. A havasokon összegyűjtött szénát gallyakon hordják a verchovinaiak össze, illetőleg huzzák le az erdőszélhez. Az ily szénagyűjtés mindig vig dallás és hangos kurjongatás közt történik, élénken zengvén a hegy-völgy a vigadók zajától, kik egész tarka csoportokban lepik el a hegy lejtőit; a menyecskék és leányok nem kimélik ilyenkor piperejüket sem, mert ez ünnepi alkalom.

Julius elején nyírják a juhokat; ha véletlenül (mi egyébiránt gyakran megeshik), a juh bőrébe vagy gégegéjébe is vágott a nyíró, a sebekre legalkalmasabb gyógyirul használják a pipabagóját, s ha ez nem használ, a sebeket réz-rozsdás kenőccsel kenik be. A gyapjufonáshoz csak őszszel fognak, ebből kerülvén ki számukra a guba és egyéb öltönyökre szükséges szövet.

Tavaszkor kibérlik a községek a határukban lévő erdei legelőket és kaszálókat az uradalomtól, s az azokra hajtott marhát rendez pásztor hiányában a házak sora szerint minden gazda tartozik 24 óráig őrizni.

A méhrajokat a gazdasszony szokta a köpübe terelni akképen, hogy moslékba mártott sertés-alomból készített permetezővel fut a raj elé; ha ez nem használ, a nő leveti a szoknyáját s a földre vetvén azt, reá ül; hogy ilyenkor többnyire megadja babonájának árát, könnyű elképzelni. Kaszát is szoktak pengetni a raj előtt, vagy eserépfazekat törni, hogy attól megijedjen és bemenjen a kasba.

Nem kis bosszuságot okoznak a jó gazdasszonynak a levegőben koválygó saskeselyük és héják, melyek itt nem kis mennyiségben és nagyságban fordulnak elő s az apró marhát ügyesen pusztítják.

Aratáskor a zabkévüket egy karóra fűzik, nehogy a dühöngő szél elhordja; az ily 120—140 kévés keresztet polukopkának (félasztagnak) nevezik. A letarolt földön a gazda nőtlen fiai őrzik a marhát, kiknek kötelességek ez alkalommal erősen tüzelni s atyjok pipáját nemcsak megtömni, hanem üszökkel ellátva, hozzája is vinni. Hogy ilyenkor a szabadon legelésző marha sok kárt tesz a keresztekben, gondolhatni; de szomszédi viszonyból a károsodottak elnézők egymás irányában, jól tudván, hogy e károsodás viszonos.

Igy foly itt a gazdálkodás, s bármely gazdasági egylet sem lenne képes megváltoztatni, a nép szigoruan ragaszkodván ősi szokásaihoz. „Apáink is így tettek mindig,“ kedves szavajárásuk.

Télben a szénát a hegyek magaslatáról gallyakon szállítják le

a házhoz, igen meredek helyekről pedig hosszú, hegyes gamóra szurva bocsátják lefelé, mi rendszeren Demeter-napjától karácsonyig történik, amikor a várva-várt karácsoni ünnepekhez készülnek. Ez alkalommal legelső teendője a községnek, hogy a bíró vezetése mellett a helybeli koresmároshoz megalkudni, ha csak egy félpénzt is, a pálinka szokott árából, s ekkor mindenki vesz magának vagy 15 itezét, hogy a szent ünnepeket gond s bu nélkül tölthesse.

Oroszok közmunkája.

Hazai oroszaink közt régóta divatban van, hogy lelkipásztoruknak nemesak ágybért, t. i. minden pártól bizonyos mennyiségű gabonát (rukavinát) adnak, hanem azonfelül még „parochialis“ telki állományát is megmunkálni kötelesek. Így megyénkben, az 1863. nov. 21-kén kelt püspöki rendelvénnyel szerint tartozik minden gazda papjának terményéből két vékát (61·5 litert) adni és egy igás napot szolgálni; a zsellér pedig egy kézi napszámot ledolgozni. Az ily közmunkát ők azután alkalmilag szokták elvégezni; meg-esik azonban, hogy azon felül még az egyház javára kibérelt vagy a közösből fentartott tagót is megmunkálják közös erővel, még pedig ez utóbbit oly napon, mely vagy bizonyos esély, tűzvész, rá-gály vagy háboru emlékeül mintegy engesztelő áldozatul megünne-peltetik, vagy mely csak oly fél ünnep, melyen a lelkész felmentheti híveit a heveréstől s így a nyert engedélynél fogva azután töme-gesen hozzáfognak a kijelölt munkához, szántás, aratás, irtás, árok-buzás, fahordás vagy más ilyféléhez. Ez azonban csak ott történik, hol a pap jó lábon áll híveivel, ellenkező esetben, vagy hol a „szent atya“ kétes viselete által a tiszteletet eljátszá, még a szabványos munkát sem akarják önkényt teljesíteni, min azután a gondos papné asszony nem kevésbé töprenkedik és bosszankodik.

Nem rég véletlenül szemtanuja voltam egy ily önkénytes köz-munkának, midőn Nagy-Lucska helység összesített s jól rendezett terjedelmes határán, a templom javára a közlegelőből felfogott 13 holdnyi tengerivel bevetett tagot mintegy kétszáz főből álló csapat egy napon megkapálta.

Estefelé, alkonyat előtt volt, midőn messziről a sik láthatáron, a szép tölgyerdő szélén elnyuló földön megpillantám a mozgó, fe-

hérlő sokaságot, közelebb haladva, élénk dal s divajkodás hatott el felém. A fiúk és lányok, felserdült legények és hajadonok, férfiak és menyecskék s néhány idősebb pőrből álló csoport éppen bevégező munkáját s Istent hálásan dicsőítve, hagyta el a tövissel bekerített földet; hogy terebélyes tölgyfák lombjai alatt az áldomáshoz fogjon; mert, mint a jelenvolt munkavezető lelkésztől értesültem, a minden házból megjelent önkénytes munkás reggel és délben is részesítettet ellátásban.

Állott pedig ez estebéd egy jókora taraj tengeri kenyérből, melyet a gyepen ülve, a helység ősz birája nagy komolyan falatokra szeldelt; e mellé egy fabödönben sőt s egy lepedőben nyálábra kötve mintegy hektoliternyi friss hagymát zöld szárostul tetek; majd csobolyóban és üvegekben paprikával fűszerezett pálinkát hoztak, mely készület közben a sokaság köröttünk hemzsegett.

A pap vezényszavára sorakozott a népség, akkép, hogy elől állottak a férfiak kor szerint, ezek után a nők s így tovább a fiatalabbak, míg leghátul a gyermekek foglaltak helyet. A rendet két katonaviselt egyén eszközlé, nagyobb jelentőség tekintetéből német nyelven vezényelvén. Szép látványt nyujtottak a piros s mosolygó menyecskék, kik tréfából a kapát katonásan emelék vállaikhoz.

Ekkor a szűlő pap a csapat közepére lépett, sóval meghintett kenyérszeletet bal s egy pálinkával telt pohárcsát jobb kezében tartván, levett főveggel, orosz nyelven rövid beszédet intézett hiveihez, kiemelvén a közös munka hasznosságát, megköszönte nekik a közjó iránti buzgalmukat s az egyetértést, végre megáldá őket, mondván: „Adjon Isten a munkához sikert, és azoknak, kik azt végezték, erőt, egészséget!” Ekkor megizlelte a kenyeret és italt, mely, mint nekem e szertartás után beszélt, ő, régi, szláv szokás: só és kenyér a vendégszeretet jeléül tartatik, mit a szlávok e szavakkal: „Chlib i szvolysztvo” kifejeznek.

Azután néhány öregebb, hitese és egyházi gondnok megbizván az ital kiosztásával, azok soronként mindenkinek nyujtanak kenyeret, sőt, hagymát s egy pohárcsa szeszt, mit e kötelességszerű köszöntéssel: „Daj Bozse na zdrovja” (adj Isten egészségünkre) ki is üritettek.

Hogy az italosztogatás hamarább menjen véghez, a pap maga is nyult az üveghez s töltögetett a nőknek, mindenkinek külön-külön a szokásos köszöntéssel nyujtván a pohárcsát, melyből azonban ezek emberségtudólag csak egy-egy kortyot vagy cseppet izleltek, de azért mindenkik a kínálást türelmesen bevárta.

A csobolyó tartalma így nem fogyott ki egészen s éppen azért a férfiak és katonaviseltek példálózta, hogy egy-egy pohárkával még elférne, miibe a lelkész csakugyan bele is egyezett, kiemelve, hogy ezek azért érdemelnek többet, mert önkényt eljövén, a serdülőknek és gyermekeknek jó például szolgáltak a munkában; ellenben a fiuktól azért tagadta meg az ismételt italt, mert ezek az érintett példán, a meguóttek munkaszereteten okultak s így ez által eléggé megjutalmaztattak. Én kissé különösnek találtam e jutalmazást. Majd oszolni kezdett a csapat s nem sokára vidám dalok hangzottak a zöldelő vetések közül.

11. A bereg megyei oroszok nász-szokásai.

Mint hazánkban mindenhol, úgy felvidéki oroszainknál is, lakodalmak alkalmával, a boldog szerelmes páron kívül leginkább a a násznagyok, nászasszonyok, vőfél és koszorú-lyányok szerepelnek. A násznagy, ki a lakodalom lelke s vezetője, egyszersmind a kérőt is képviseli. A megválasztott násznagy egy este véletlenül megjelen a kiszemelt eladó lány házánál s illő köszöntés után egészen közömbös tárgyokról kezd a háziakkal beszélni; azonban jöveteleinek célja addig furja oldalát, míg lassan azon veszi észre magát, hogy N. részére szépen megkérte a ház kifejlett, sokszor csak fejledező rózsáját. Ha a szülőknek inyökre van a megkérés, úgy pihenésre szólítják a kérőt, mentegetőzve mondván: „majd meggondoljuk a dolgot; nem lehet egy csapással levágni a fát“ stb., de egyszersmind lakomához készülnek, melynek elmaradása annak jelül is szolgál, hogy a kérést el nem fogadják, mely alkalommal a kérőt őszintén megintik, hogy magát jövőben ily fáradságtól megkímélje.

Ha a násznagy nem kapott kosarat, úgy másnap reggel ismét megjelen a lány házánál, s ekkor már ezzel is beszédbe bocsátkozik; ha a leány éjen át megfontolta a dolgot s nem akar férjhez menni, úgy bölcsen hallgat mint a hal, s a kérő szavaira mitsem válaszol; ellenkező esetben kezét nyújtja a násznagynak, ki áldólag terjeszti ki kezét feléje, ihletett arccal mondván: „Áldjon meg az ég, mint az ó szövetségben Jákóbot és Izsákot“. Ekkor a násznagy vizet kér és törlőt, melyet magával el is visz, hogy azt a vőlegénynek a megtörtént eljegyzés jelül átadja. E szertartást ismét

lakoma szokta követni, aminthogy jószívű oroszaink minden kevésbé nevezetes eseményt is áldomással szeretnek kedélyesen megünnepelni.

Néhány nap mulva megjelennek az eljegyzettek a násznaggyal együtt az illető papnál kézfogásra, mely alkalommal a szobában a kölcsönös ígéretek és fogadásokat nyilvánítják a házassulandók, s ennek jeléül jobbjaikat nyújtják egymásnak s kendőket cserélnek. Kézfogás után néhány nap mulva a leány házában lakoma adatik, mit oroszaink szvatanki-nak neveznek. Ez ünnepélyre csak a vőlegény hívhatja meg rokonait, barátait s szomszédait, az ara nem. E vendégségre elől megy a násznagy, utána a vőlegény. A háziak várván s üdvözlővén a jöttöket, a násznagy így kezdi a szót: „Jó estét! hogy vagytok? befogadtok-e minket a házba?” Mire ez a felelet: „Szívesen fogadunk titeket, üljetek le!” E közben az ara leendő apósát és anyósát arczban megcsókolván, a hosszú lócán letelepednek az asztal körül, melyre pálinka és kenyér van helyezve. A háziak megkínálják a vendégeket, de azok nem nyulnak az ételhez, minek okát a násznagy csakhamar ekkép terjeszti elő: „Addig nem nyulunk az ételhez és italhoz, míg meg nem tudjuk kiért igyunk; körünkől hibázik egy személy, kit látni szeretnénk.” Erre a házinő megjegyzi: „Terítve az asztal, van mit enni s innotok, mi hiányzanék még nektek?” Mire a násznagy megjegyzi: „Én jól tudom, miért jöttem ide s céloamat el is kell érnem.” Ekkor elősompolyog az eljegyzett leány s közeledvén az asztalhoz, a szülők rámutatván, kérdik a násznagytól: „Ez-e a személy, kit kerestek?” Mire a násznagy örömmel felel: „Ez az a gyöngylyány, kit keresünk; köszönjük Istennek, hogy őt ily szépen felneveltétek.” Ekkor a násznagy felkösönti a fiatal párt és azok szülőit; mire általános ivás áll be; a pálinkával telt kis poharat szorgalmasan köröztetik, s az étkezés is foly annak rende szerint, előbb azonban a buzgó násznagy megáldja az ételt. Ez alkalommal minden jelenlevő vendég egy kék s veres szélű töröltöt kap, mely tulajdonává válik. Elköltvén az étkeket, ismét imádkozik az egész társaság s bucsuzni kezd. Az ara megcsókolja ex officio leendő anyósát, s ha tetszik s jó humorban van, apósát is.

Az oroszoknál husvét után van a legtöbb lakodalom. Es nem véletlenségből. Az orosz népnek télére igen szűken van eltenni valója, ha tehát az ifju félen nőstülne, asszonyt hozna a házhoz, oly időben szaporitaná a kenyérevők számát, amikor nem lehet megkeresni. Nyárban akkor már más. Igaz, hogy kenyér kell az asszonynak is, de az asszony ott segít az urának réten, erdőn s mindenütt, a hol kell.

A kitüzött menyegzői nap előtti este mind a lány, mind a vőlegény házában megjelennek az eljegyzettek ismerői s barátai az ugynevezett huszkira (konyha- vagy libatáncz), mely nevét a lud-álaku kalácstól nyere, s zene mellett tánczolnak és vigadnak; később megjelen a vőlegény a vőfél (druzsha) társaságban arája házában a bokkrétáért, mely kalapja diszeül szolgáland. Ez többnyire csinált virágokból készült és rezgő, esillogó aranyfüsttel ékített csokor; a vőlegény a menyasszony, a vőfél pedig a nászlyány kezéből veszi át a bokkrétát, azonnal oda is illesztik kalapjaikhoz. Ezen este a feleziczomázott hivogatók (szvacsi), többnyire válogatott, jó kedvű s kiállásu suhancok, sorra járják hivogatni a kiszemelt vendégeket a másnapi lakodalomra. A meghívás formája következő: „N. N. vőlegény (molodi pán) kéri önt először és másodsor, hogy holnap rövid időre lakodalmi ünnepélyén megjeleni s magát ekként hozzá megalázni sziveskedjék.“

A várva várt reggel felviradván, a menyasszony és vőlegény kimeunek a legközelebbi forráshoz, vagy patakhoz s megmozsdanak; azon vízbe pedig, mely számukra ez alkalommal merittetik, a nász-sereg pénzt dob. A nászlyányok a vőfél és násznagy társaságában a helység bármely kertjébe belérnek téli zöldet, vagy börvényt szedni, hogy abból a házasulandók részére koszorukat kössenek, mert a görög szertartás szerint ezek az esketésnél fontos szerepet játszanak, sok helyen buzaszálakat és vereshagymát is fonnak a koszoruba. A börvényszedés zene és közönséges dalok kíséretében történik; bármely kertből szedhetnek ugyan e célra börvényt, de kárpótlásul tartozik a násznagy az illető házasasszonynak egy üveg pálinkát adni, ki az üveg tartalmát saját edényébe átönti s az előbbi vízzel megtöltvén, a násznagnak visszaadja. Így mindkét fél külön szedeti a börvényt, azon különbséggel, hogy a vőlegény emberei zászlóval járnak, mely többnyire ruához illesztett fehér és veres, vagy egészen tarka, kiáltó színű kendőkből áll. A koszoru-kötés fontos szertartása így megy véghez: A násznagy keresztformában meghinti a börvényt szentelt

vizzel, azután kiválaszt egy négy levelű ágacskát s azt a nászasszonyoknak nyújtja annak jeléül, hogy a kötést megkezdhetik. Özvegy állapotban levő nászasszonynak tilos a koszorúkötéshez nyulni, ezt menthetlen rossz előjelül tekintének. A bövényhalmazt egy asztalra terített kendőbe teszik s melléje búzából vagy rozsából készült kalácsot, s a nászasszonynak ily dalt kezdenek:

„A lakodalom kezdődik,
 A nagy Tiszától Beszkidig;
 Házunknál ma vigalom van,
 Öröm áradt a faluban.
 Oh nagy isten, légy mi velünk,
 Hogy itt szerencsések legyünk.
 S te is, Jézus, a keresztfán,
 Légy mi velünk e vig tanyán.
 Násznagy uram, készíts italt,
 Szólítsd elő a hangászkart;
 Zenéljétek kedveteikből
 Ti is angyalok a menyből!
 Szállj fel nap hő sugariddal,
 Álljunk elő virágokkal;
 Kössünk füzért lány fejére,
 Menyasszony diesőségére . . .
 Jőjj édes anyám közelebb,
 Ide, hol koszorút kötnek.
 Hozd a tüt és selyemszálat,
 Hozzá varrni piros hagymát*).
 Aranyat is illeszszünk rája,
 Diszes legyen a formája.
 Hej! szomszédnők, legyen síma
 A füzér, mint aranyalma . . .
 Igyunk, igyunk mézes italt,
 Hangoztassunk hozzá vig dalt.
 Lépj, lány, ide az asztalhoz,
 Imátkozz az alkotóhoz,
 Üdvözöld szép koszorudat,
 Hogy szerencsével hordozzad.
 Hogy zöldelő szép levele,
 Ne hervadjon el sohase.

*) A hagymát nyavalyák elhárítójául tartják.

Örökzöldből készítjük azt,
 Jelentse az örök tavaszt . . .
 Ne kiméld anyám az aranyt,
 Ragyogjon a koszoruban,
 Hogy csillogó s diszes legyen:
 Kedvvel nézze Isten s ember,“

Ez alatt a szertartás-vezető öreg (jefnári) pálinkát osztogat a vendégeknek.

Midőn a koszoru elkészül, a nászasszonyok két kendőre fűzik azt keresztalakban s arra egy átfurt kulesot (k o r o v a j) illesztnek; a kendők végeit közébe veszik s háromszor körüljárják az asztalt, mely menetet zenészek, többnyire hegedűsök, kísérik; ekkor az asztalfőhöz ültetett házaspárt a nyoszolyólyányok zabbal behintik, hogy reá az Isten áldása oly bővön áradjon. Ennek végével tánczra perdül a négy nászasszony s ujjongatva tapsol. — A lány házában ez alkalommal egy fiu fejére főkötőt tesznek, egy fátyolalaku fehér kendővel, mit primitkának neveznek; e fejjel az esküvés végén szokta a pap a menyasszony fejét befedni, Pál apostol utasítása szerint, hogy t. i. a férjes nők megkülönböztetésül fedett fővel járjanak. A fiut az udvaron ékítik fel a fátyolos főkötővel, s így a szobába kísérik, hol a jelenlevők nem kis mulatságára ez sirva panaszkodik, hogy ő asszonynya lett; ekkor tánczra kapják a főkötős fiut, s három táncz után leveszik róla a fejéket.

Ezek után templomba készül az ünnepi ruhába öltözött s jókedvű nászsereg; a diszesen s tisztán felöltözött menyasszony haját fonatlanul leeresztik s fejére a koszorut illesztik, melyet hajához egy édesalmafa galyacskaival megerősítenek. A vőlegény kalapja tetejére teszi a részére kötött s az esküvés alkalmával fejére illesztendő koszorut. Mielőtt a sereg megindulna, a násznagy a menyasszony nevében bucsuzik annak szüleitől, kik kösznyeznek ez alkalommal s megáldva a templomba bocsátják lányukat, elebb azonban a vendégek és ismerősök való-csókókkal árasztják el a menyasszonyt, mi oly általános sírás-rivás közt történik, hogy a bögés messze kihallatszik. A menet így elkészülve, többnyire délelőtt 11 órakor zene és dall kíséretében mindkét házból elindul, elől a zászlót lobogtatva.

A szobából kiindulók így énekelnek bucsuzásképen:

„Kérd, anyám, istenem,
 Hogy szerencsém legyen;
 Főköötöm kezemben viszem
 S jó szülöm ekkép megkérem.
 Oh anyám, anyácskám,
 Add áldásod reám;
 Kérjed jó istenem,
 Hogy őrizzen engem . . .

Istennel, lányom, istennel,
 Távozz jó leányka tőlem.
 Menj az ég angyalaival
 És kedves szomszédaidal.“

Midőn az utcára ér a menet, így danol:

„Örömhang szól mindenfelől,
 Vidám zene harsog elől.
 Jó emberek, minek álltok,
 Minket úgy miért csodáltok?
 Nem tábor, nem harci sereg
 Vonul át itt most köztetek.
 Nem vad török s pogány tatár,
 A ki jön: az egy boldog pár.
 Pengessük meg patkóinkat,
 Had hallják érchangjaikat.
 Ez lesz a mi dicsőségünk
 Örömünk és büszkeségünk.“

A templom felé közeledve, a menyasszony és vőlegény mindenütt a vőfél nyomaiba lépdel s a kíséretbeliek következő dalt zengenek:

„Galamb ül a templom falán,
 A papot magához híván;
 Nincs otthon a tisztelendő,
 Lembergbe eltávozott ő.
 Elment kulesot készíttetni,
 Azzal a templomot nyitni,
 Oda minket bevezetni,
 Az ifju párt megesketni.“

A templom ajtajához érvén, a vőfél lábával egy keresztet huz a küszöbre.

A kísérok közt két férfi van, kik két nagy útfurt kalácsot visznek; ezek a templomtól elmaradnak és valamely közel levő házba bevonulnak, hogy a visszatérőkhöz ismét csatlakozzanak. Esküvés után e kalácsokat a menyasszony házába viszik, onnan másnap reggel a vőlegény lakába.

A menyasszony az esküvés alkalmával, hogy magának férje feletti uralmat (vulgo: papueskormányt) biztosítson, esellel szokott élni, t. i. midőn eskütétel végett ujjaikat az evangéliumra teszik, a menyasszony nagy ügyesen úgy intézkedik, hogy az ő ujjai a férje ujjai fölé essenek; vagy ha ezt nem tehetné, úgy megelégszik az-
zal, hogy esküvés alatt legalább egyszer férje lábára hágjon

Esküvés után a jelenlevők ismét előbbi renddel, de már mindkét fél együtt, zene és dal kíséretében betérnek a menyasszony házába, melynek küszöbénél mézes buzát szoktak áldás jeléül az uj párra hinteni, mely alkalommal az utcán a nászasszonyok ily dalt hozgottnak:

„Köszönjük a mi papunknak,
Ugy mint jó lelki atyáknak,
Hogy minket nem késleltetett,
S mindent oly szépen elvégzett..
Inog, inog ez az utca,
A mint az uj pár jár rajta.
A házak is meghajolnak,
Ha ennyi sok fényt s diszt látnak.
Felszállott az ékes páva,
Az örömház kapujára;
Hullott csillogó zuzmára
A menyasszony szép hajára...
Az uj pár előtt mi lebeg?
Repdeső homályos felleg.
Kérjük Istent, hogy e homályt
Őszlassa el mi hamarább.“

A házhoz érve:

„Nyissatok ajtót, jó szülék,
Haza hoztuk a menyecskét,

Vele együtt a boldog vőt,
 Adjon az ég nekik erőt.
 Jőj, jó anya, jőj előnkbe,
 Fogadd gyermeked kebledre,
 Neked ő nagy örömet hoz,
 Vezesd őt a telt asztalhoz.“

Ekkép bevonul a násznép a szobába; de előbb csak a vőlegény vendégei telepednek le az asztal körül; mindkét fél nászasszonyai azonban állva maradnak s következő dalbeszédet folytatnak:

„Nagy itt a bőség és a kincs,
 Csak a csapláros sehol sincs.
 Leszakadt a ház padlata,
 Ott veszett szegény alatta.
 Fohászkodjunk jó Istenhez,
 Így a jámbor tán mentve lesz.
 Tisztességes nászasszonyok,
 Kérünk, most velünk szóljatok.
 Tán nem mertek szót emelni,
 Kérdéseinkre felelni?
 Mi nem hivatalanul jöttünk,
 S így jogainkkal élhetünk,
 Hol van, hol az örömanya,
 Ki nekünk a korvajt nyújtja?
 A tarka tyuk még tegnap kün
 Kapargatott s járt jókedvün.
 És már ma a szegény pára
 A bus táncot nyárson járja.
 Minthogy házunk a szélen áll,
 Róka vitte el magával;
 Bosz gazdasszony ki engedi,
 Tyukocskáját elesenteni.“

E kőmönfont dal után a vőlegény emberei a lakomához fognak, mi többnyire pálinka és kenyéren kezdődik; erre következik a sült tyuk, sertés- és bárányhus pörköelve, főzelék, kalács, kürtősfánk és legeslegutóljára a leves. Közben-közben pálinkát isznak, többnyire egymásra köszöntve ilyképen: „daj bozsel!“ (adj Isten).

E közben is felfelhangzik a dal, ily módon:

„A sötét falak fénylenek
A boldog vőlegény felett;
Mint a naptól úgy ragyognak,
De nem ő az oka annak,
Hanem az ő koszorúja
Az ő piros szép orcája!
Szól a zene hegyen, völgyön,
Gerjed szívünkben az öröm;
Kio vban kezdték a zenét,
S Eperjese n elvégezték.
Harsogj zene! a vőlegény
Vendégeivel vígan él!”

Majd a menyasszonyhoz intézik a következő dalt, ki, mellékesen mondva, oly hallgatagul s tartózkodva viseli magát, mintha csak a dalok és virágillatból élne:

„Ül a kis lány az asztalnál,
Mint kivirított rózsaszál;
Könybe lábbad a kétszeme,
Hogy véget ért lányélete.
Lányka, lányka, mért foly könyved,
Minek epezted úgy szived!
Oh, hogy ne sírnék én azért
A diszes zöld koszorúért,
Melyet annyira kedveltem
S most a páromnak szenteltem!”

Majd ismét a násznagyhoz fordulnak, ekképen:

„Rátartó a násznagy uram,
Hogy neki oly szép kése van;
Melylyel a kalácsot vágja,
S a násznők kezébe adja.”

Étkezés után a vőlegény násznagya pénzbeli ajándékot ad a menyasszony anyjának, hogy a lányt illendően felnevelte; végre a vőlegény este felé a menyasszonynyal és két nászasszony kísére-

tében haza felé készül; ekkor a menyasszony ekkép bucsuzik szüleitől:

„Isten veled, édes anyám,
Gondolj jövőben is reám;
Én távozom, de magammal,
Mit sem viszek ne aggódjál;
Sőt még én emlékül hagyom
Könyeimet az asztalon.
És padlózatán a háznak
Megtalálod lábam nyomát.
És te hugom, ki maradsz itt,
Vedd át a háznak kulcsait.“

Az ifju pár elmenetelekor a lány szülei kiadják az ágyat; mely alkalommal a már többnyire jó kedvű nászasszonyok így danolnak:

„Adjatok, adjatok
Szép ifju leánykát;
És a leánykával
Jó puha ágyacsját.
Dühöng a kemény szél
Fagyaló vihara,
E miatt ágynemünk
Mosatlan marada.
Kérünk, adjatok hát
Takarót legalább,
Melylyel befedhessük
Ágyunkon a szalmát.
Takarót sem adunk,
Mert az ninesen nekünk,
Mi gyors lepedővel
És paplannal élünk!“

Az ágyat a menyasszony házatól nem szekeren, hanem férfiak rudakon viszik a völégényhez: a fiatal pár a jegykendő végeit kezökbe fogván, indul a lány házatól két nászasszony és férfiak kíséretében, kik e dalt hangoztatják:

„Hej! puha pávatoll
 Hej! te kőkemény sziv,
 Mért nem hasadsz meg, hogy
 Jó anyádtól elmégy.
 Szóthasadt a füzfa
 Tetejétől aljig,
 Elvitték anyjától
 A szép ifju Marit.
 Atyjától, anyjától,
 Dús gazdag családtól,
 És nagy házba vitték,
 Ég akaratjából.

Ne rekedj meg szellő,
 Ott a zöld hegyekben,
 De rohanj mifelénk
 Át a szép völgyeken.
 Lobogtasd a zászlót,
 Hadd süssön rá a nap,
 A nap sugáritól
 Lobogása fényt kap.
 Falun végig megyünk,
 De sehol sem látunk
 Olyan szépet, milyen
 A mi mennyasszonyunk.
 Szőke az ő haja
 S fényes mint az arany,
 Piros Rózsa diszlik,
 Liljom feje arcán.“

A vőlegény házához érven a házaspár, az utána jörök így énekelnek:

Jön a sereg, gazda,
 Nyiss ajtót előttünk,
 Hogy oly sokan vagyunk,
 Meg ne ijedj tőlünk.
 Hová férünk majd el,
 Készíts helyet, uram!
 Násznők a szobában,

Násznagyok kamrában.
 Hozz világot anyám
 Lásd, mit viszünk feléd:
 Gödét-e vagy bárányt,
 Vagy ifju menyecskét!”

Most a két nászasszony az asztalhoz ül és lakmározik, ezután pedig eltávozik; a menyasszony férje vendégeinél marad s igyekszik azokat mulattatni. Mielőtt azonban ezt tenné, mindjárt beléptekor azonnal meghinti a fiatal párt a vőlegény anyja komlóval és búzával, annak jeléül, hogy fogatkozást sohase szenvedjenek. — A menyasszony kalácsot ad anyósának és megcsókolja kegyeletteljesen szíve táját. Aztán az asztalhoz ül a menyasszony s egy figyermeket vesz fel karjaira, kit azon óhajással nyujtanak neki, hogy először is fia szülessék; a piruló lyány a gyermeknek két kalácsot és egy szalagot szokott ajándékolni adni.

Megérkezvén pedig az alvás ideje, a vőfély ágyat készít a fiatal pár részére, akár télben akár nyárban, mindig a padon s oda helyezi a zászlót is; azután a násznagy kötelessége az új házasságokat a nászágyhoz vezetni s őket annak rende szerint kellően meg is áldani. — Korán reggel legelőbb is a menyecske igyekszik felébredni, hogy a zászlót elrejtse, a miért, ha sikerül, a vőfély 20—30 krnyi bírságot tartozik fizetni neki, a násznagnak pedig elegendő pálinkát adni; ellenben, ha a vőfély megelőzné a menyasszonyt, akkor ő esik büntetés alá; mi azonban ritkán történik, mert ezt a nő leendő restségének előjeleül tartanak s őt kigunyolnák.

Sok helyt, a nő darab cukrot vesz magához, melyet másnap ébredő férje szájába illeszt e szavak kíséretében: „házasságod oly édes legyen mint e cukor“.

Reggel a menyecske a szoba seprésével kezdi új háztartását, mely alkalommal a vőlegény, némi ösztönzésül, néhány krajcárt vet a szemét közé, mit a menyecske szépen felszed és zsebére rak. Erre ivás következik, mert a nászasszonyok s vendégek folyvást jönnek s mennek, s násznépben nincs fogatkozás. Majd a menyasszony házabeli vendégeit, szülőit várják, kik nem sokáig váratnak magokra, mert már messziről hallatják zajos érkezésüket és ily dalt:

„Nyom után, nyom után:
 Keresd gyermekedet;

Ha majd megtalálod,
 Nagylesz az örömed.
 Hogyne akadnék rá.
 Ne ismerném nyomát,
 Midőn én neveltem
 Szerelmem zálogát.
 Egész nap dolgoztam
 Reggeltől éjjelig,
 Hogy hiven ápoljam
 Viruló életét.
 Hej szeretett lányom,
 Megyek hozzád, megyek;
 S hogy boldogul élhess.
 Ajándékot viszek.
 Hej ha tudná szegény,
 Hogy szüléi jönnek,
 Megaranyozná a
 Hidat s ösvényeket.“

Midőn a kapuhoz ér a nászsereg, azt zárva találják, a házbe-
 liek eléjük jönnek ugyan, de vonakodnak őket beereszteni, mire az
 érkezők danolnak:

„Jőj ki, Mari, jőj ki
 Hű anyád elébe,
 Hogy asztalhoz üljön,
 Uj házádba vidd be.
 Jobb te hozzád anyád
 Mint az idegen nép,
 Ten boldogságodért
 Fáradozott mindég.
 Zöldel a körtefa
 S a sok gyümölcs rajta;
 Jőj ki Mari lelkem,
 Jőj ki az udvarra.
 Hídd be vendégeid,
 Kik téged tisztelnek,
 Ültesd asztalodhoz.
 A kik üdvözölnek.“

Erre pálinkát visznek eléjük, ebből midőn jól felhörpéntének a násznagyok, kibékülnek a háziakkal s behaladnak a szobába együtt ekképen danolva:

„Megérkeztek a vendégek,
Toppantanak a küszöbre;
Suhognak a selyemruhák
S arany peng minden léptökre.
Megérkeztünk, de nem azért,
Hogy itt busan állongáljunk,
De hogy bent az új szálláson
Örvendezzünk és vigadjunk.
Üdvöz légy, vőlegény,
Javadat kívánjuk,
Tágítsd ki a házad,
Mindnyájan óhajtjuk.“

Midőn szépen elhelyezkedtek a szobában, egy legény fejér lepedőbe vagy kifordított bundába burkolva megjelent a megérkezettek előtt s ezek kérdik: „Ez é a menyasszony, kit megnézni jöttünk?“, azután énekelnek:

„Hol vagy hol, násznagyunk,
Mutasd meg mi nekünk
A menyasszonyt, kihez
Messziről érkeztünk.
Az asztalon áll az
Itallal telt üveg,
Mellette a tűzér,
Azokat vegyétek.
Nem kell nekünk üveg,
Mariskát kívánjuk,
Meghasad a szívünk,
Ha őt meg nem látjuk.
Nincs ő közelünkben,
Elment a forráshoz,
Számunkra azonnal
Üdítő vizet hoz.
A hegy tetejéről
Láttuk ma hajnalba’,

Hogy bezárta magát
 Ide a kamrába.
 Nincs itthon elment ő
 Teheneket fejni,
 S innen a csermelyhez
 Ökröket itatni.
 Nem mehetett ő el,
 Ismeretlen még itt.
 Nem találhatná meg
 A csermelynek medrit.
 Tudjuk, tudjuk, hol van
 A drága mennyasszony:
 Bent a kamrában pénzt
 Számlál az asztalon.

Ekkor a mennyasszony, ki e közben valóban a kamrában üldögélt, megjelen s a vőlegénnyel és vendégekkel az udvarra megy, hová a vőfély egy veder vizet helyezett, melybe ezüst pénzt is szoktak dobni; a zászlót a veder fölé tartván, a násznagy keresztet a vizre s azzal először ő maga megmossa szemeit, azután a fiatal pár megmosdik, miközben a vendégek énekelnek:

„Hej szép ifju pár,
 A hideg viz hol van?
 A zöld fűzfa alatt
 Zug a kristály folyam.

A Jordánon voltunk,
 Abban megmosdottunk,
 Hogy a büntől tisztán
 Halálunkig járjunk.

Törülköztek szépen
 Egymás kebelébe,
 Hogy éljenek mindig
 Édes szeretetbe’.

A megmaradt vizet a menyasszony az emberekre önti, a vőfély pedig egész készséggel ismét megtölti a vedret, melyet azután a menyasszony a házba visz a jelenlévők ily dala kíséretében:

„Az ifju gazdasszony
Örömdús kedvébe'
Beviszi a vizet
Cselédi körébe.

Mint a hal a vízben
Uszkál kedélyesen,
Élvezzék a vizet
Mindig szerencsésen !“

A szobába érvén a menyasszony, a vízzel meghinti a ház falait, azután a kamrába lépdél, hol a nászasszonyok egy járomra ültetik őt: itt a jegykendővel beborított kezében egy pálinkával tölt pohárkát tart s ily helyzetben mindaddig marad, míg a nászasszonyok fejét be nem kötik, mi ugy megy véghez, hogy a násznők leveszik menyasszonyi koszoruját s fehér kendővel borítják be fejét így énekelve:

„Körbe álltunk
S még se láttuk
Hová lett a
Fonot haja.

Tán elveszett
Kün a mezőn,
És így soha
Vissza nem jön.

Vagy meglehet,
Ki mondja meg,
Hogy elszálla
Fátyol alá !“

A dal végeztével a kezében tartott pálinkát a menyasszony és vőlegény közösen megisszák, mintegy annak jeléül, hogy a fáradozás nehézsége s jutalma közös és kölesönös lesz. Ezután a nászasszony kihozza a menyecskét a kamarából és megfordul vele háromszor, s ily szavak kíséretében: „Adjon Isten jó napot !“ átnyújtja a násznagynak, ki hasonló módon juttatja őt a vőlegény karjaiba, ez pedig ismét a vőfélyhez. Míg a menyasszony így tán-

colva kézről kézre jár, a vőfély, ritmusaival, mulattatni igyekszik a násznépet s danolva így ingerkedik a jelenlevő nőkkel :

„A menyasszony, míg leány volt,
Bizony nem jól gazdálkodott,
Nem font, csak a sövény alatt
Járt s ott keresett rongyokat.
Halljátok ti nászasszonyok,
Kérlek, el ne aludjatok.
Ide én felém nézzetek,
Tőlem zsákokat vegyetek.
Én nem fontam s nem is fogok,
Mégis mindig szépen járok,
Orsó nem lesz a kezemben,
Mig nem járok mezitelen.
Vizentúli legény vagyok,
Nőknek én zsákokat varrok.“

Midőn a menyasszony a vőlegénnyel táncol, akkor ő megmegtépi a guzsalyt, melyet a vőfély rögtönzött a zászló rudjából; midőn pedig a vőfélylyel járja, akkor ezt a guzsalyért megcsókolni tartozik. A tánc végeztével ismét lakomához ülnek, a menyasszony, férje rokonainak, kedveskedésül kalácsot nyújt, apósának inget ad, anyósának kendőt, a többi rokonoknak kalácsot, a lánygyermekeknek pedig szalagot míg a többi jelen levők egy-egy csókjával megelégszenek. . . . Étkezés után ismét megszólal a hegedűsök egyhangú zenéje s a násznép ujabban táncra kerül, míg végre este felé a lakodalom végét éri, s a vendégek jókedvűen haza felé oszlanak, rekedt hangon illy dalt kurjongatva :

„Egyszerre jövénk el,
Egyszerre elmegyünk,
Ha a násznagy szeret,
Kissé még itt leszünk.

Igyunk még, igyunk még,
Bort és nyirfavizet.
Kár lenne ilyenkor
Inni édes vizet.

Itt vagyunk, itt vagyunk,
 A szép menyasszonynál,
 Ki oly vékony, karcsú
 Mint a liliomszál.

Felejts el, kedvesem,
 Én elfeledtelek,
 Mintha sohse láttál
 Volna te engemet!"

Egy hét múlva a menyecske szülési házában utólakoma tartatik, s ezzel a lakodalom és nászünnepély véglegesen befejeztetik.

Sok helyen divatban van az is, hogy a kézfogó alkalmával a lelkész is megjelen s ő az eljegyzettek kezét adja össze; a jobbmóduakhoz pedig a vendégsereg ez ünnepélyre zászlókkal és rudratüzött lobogó színes kendőkkel özönlik.

Keresztelés.

A magyar orosz szereti a családját, szereti annak szaporodását s azért mindig hálás szívvél üdvözlő új szülöttjét. Maga a szülés is gyakran sajtós szokásokkal jeleneteket kísértetik, mint például a vajudó nőt létrán bujtatják keresztül, vagy a szülés fájdalmainak csillapítása végett a papot vagy éneklészt imádkozni szolítják. Az újon szült azután gyógyfűvekkel bűvitett hideg vízbe tétetik s a betegágyas pálinkaitallal erőssítetik.

A keresztelést mindannyian fontos családi ünnepélynek tartják s így minél tehetősebb a szüle, annál több komát igyekszik szerezeni, ezek kumi vagy kmotereknek neveztetnek.

A keresztelés ráimádkozás, rálehellés, olaj és sóval való kenés és vízzel leöntés által eszközöltetik. E szokás kétségtelenül a hajdani pogánykor varázslataiból, régi szokásaiból szállott a keresztényekre: a vízzel való locsolás, a rálehellés és kenés, a gyógyászat és varázs nemeit képezvén egykor, melyet a táltosok gyakoroltak.

A keresztelés napján megjelennek a rokonok, szomszédok és komák s a betegágyas részéről jó reggelivel láttatnak el; azu-

tán pedig elkísérik a feleziczomázott kisdedet a templomba, hová azt a keresztanyja viszi. Jónak tartják keresztelés után a kisdedet azonnal az ágy alá tenni: mi által, hitők szerint, sok betegségtől megmenekszik; de egyszersmind ürügyül szolgál arra, hogy az eltűnt, elveszett gyermeket keressék s előkerítvén, örvendezzenek neki; miközben sokszor bepólyázott macskát is hoznak be; hogy ilyenkor a babát jutalomban részesítik, a tréfa természetes következménye. A templomból visszajövöket különben ezifra, kék-teres színű sávo-lyos vászonszövetű abroszszal terített asztal várja, melyre hig és sült ételek tétetnek s evés közben a pálinkával telt kancsó köröztetik. Majd egy pohár pálinka külön fatálra helyeztetvén, arra a lakmározók és komák (minden jelenlevő vendég, garasos komának tartatik) pénzt tesznek, mi a betegágyasnak mellére szóratik, ki egyszersmind a pohár szeszes tartalmát is kihörpenti. A pénz e kiszórásának az a jelentősége, hogy a csecsemő az anyatejjel a pénz iránti szeretetet is szívja be s így takarékos szerző legyen. A különféle rimes és kötetlen, néha humoros, tréfás, de többnyire sületlen felköszöntésekkel fűszerezett étkezést hosszas idogálás, végre víg dallás követi, mire külön alkalmi versek és énekek használ-
tatnak.

Az új szülöttre mereven nézni nem tanácsos, könnyen meg-igéztethetnék, azért elébb köpködnek, mi által e búbáj elenyészik. Naplemente után a házból olyankor valamit kiadni, vagy a látoga-tónak leülés nélkül eltávozni, szintén nem jó, mert akkor a gyer-mek álma elvesz; hasonló okból szokták a belépő férfi vagy fiu-nak kalapját, füvegét is eldugni. S e babonában ők erősen hisz-nek, azért oly általános.

Az ujon szülött, annak rende szerint, a kereszteltek anya-könyvébe bevezettetik, nyervén az oroszok közt leginkább divó Miter, Havrillo, Iván, Bazil, Leczo, Olexa, Polyánya, Hafa, Mario, Naszta, Ancaza sat neveket.

Hogy a gyermek ép és rugékony idegzetű legyen, egy éves korában mogyorót hintenek rá szülei.

Temetkezés.

A halottat rokonai, miután kimúltát a ház előtt hangos nagy jajgatással a szomszédoknak tudtul adták, melegvizzel megmosva s a szakálos férfit megborotválva s felöltöztetve, egy bérfára az asztalhoz terítik, s ha férfi, kalapot, ha asszony főkötőt, ha pedig páratlan ifju vagy hajadon, bőrvényből font koszorút tesznek fejére.

A virasztás néha élénkebb a menyegzőnél, a megjelentek beszélgetéssel és tréfákkal üzik az időt s szomorúságot. A test mellett, mely osak a temetés kezdetekor tétetik imádkozás közben a pap jelenlétében a koporsóba, ostora, pásztor sipja, kése, vagy valamely más kedves tárgya hever.

A test kiritele előtt minden tárgyat elmozdítanak a helyéről, hogy így a halott vissza ne tartson, az ecetes üveget pedig különösen azért, hogy az el ne romoljon.

A hegyvidékiek a férfi halothoz löcsöt és pipát, az asszonyi tetemhez pedig rongyból készült bábut tesznek, hogy azzal mulasson, általában pedig pálinkát és ételt, hogy meg ne éhezzen; a hullá hasát csepüből font madzaggal kötik át, a temető felé vezető utat pedig mákkal hintik be a végből, hogy a halott, ha visszatérni akarva, annak felszedegetésével töltse el az időt.

A halottat a temetőbe az elhunynak legkedvesebb ökre, fent a Verchovinán, télen-nyáron szánba fogva viszi ki; midőn a háztól elviszik, egy zablepényt sóval meghintve a szán alá tesznek, hogy rajta ütmenjen; ez azért történik, hogy a kenyér el ne busulja magát a meghalt után.

Elvégeztetvén pedig a halotti szertartás az udvaron, mely alkalommal a rokonok a koporsó körül térdelnek, midőn a halottal kiindulnak azon padot, melyen a koporsó volt kitéve, felfordítják s így hagyják mindaddig, míg vissza nem térnek.

A kapu küszöbénél néhányszor a földhöz ütik a koporsót, hogy e zengzetre még a ház falazata is megtudja, hogy abból egy lakos örökre eltávozott.

A halottat neje vagy leánya hangos jaj szóval kíséri, előszámlálván félig énekelve az életében vele tett enyelgését, jóságát, édes, felejthetlen szavait s oktatásait.

A sirba tétetvén a koporsó, arra minden atyafia pénzt vet, mert különben a tüzes folyó hidján nem mehetne lelke át. Ime Ache-

ron pataknak és Cháron vámszedőnek élő emléke! — Ez alkalommal bevetik a sirba az elhunytak legkedvesebb tárgyait is, u. m. pipáját, kését, tilinkóját, ostorát sat. Ennek előtte általában pálinkával telt kanecst is helyeztek melléje; de ez most nagyobbára kimegy a divatból. Régi sírok felbontásánál azonban gyakran akadnak ily edényekre ma is.

A sír, a mennyire lehetséges úgy helyeztetik, hogy a fej nyugot s a lábak kelet felé essenek; a felhánt dombra azután kettős vagy a szegényebbeknél egyszerű keresztet tesznek a nyugoti végéről.

A temetést követi a tor, mely ismét gyakran egy éjen át tart s melynél jó kedv mellett a vendégek vigasztalják a megszemorodott feleket.

A temetés után az első éjjelre sót, kenyeret és vizet tesznek ki az ablakra a halott számára, ki hitők szerint, elbucszni visszatér s az ételt megizleli; ebben ők annyira hisznek, hogy reggel még a halott ujjainak nyomát is vélik meglátni a són.

A halottas ház ablakán benézni veszélyes dolognak tartatik; a néző sárgalázt vagy könnyen szédülést kaphat!

12. Ünnepi szokások

Karácsony.

A családok legkedveltebb ünnepe a Szent-Karácsony; no de a gyermekek is sóvárogva várják annak érkezését, mert az akkor született Jézuska mindeniket részesei némi ajándékban. Van is öröm, midőn a csillárszerű zöld fenyő-fa feltárul előttök s mindenik szedhet le róla inye-kezdve szerint; még a legszegényebbek is kapnak ilyenkor, ha egyebet nem kifujt tojásból készített madarat, vagy 3 krajcáros fehér pettyes tulipiros lovat, mely egyszersmind pipjával is gyönyörködtet.

A szegény ruthenek is óhajtva várják a szent estét, mert akkor végződik be a karácsonyt megelőző negyvennapos böjtidényök, melyet bizony a legjámborabb lelkű is megúnhát, ha hozzá is szokott a sok böjtöléshez, lévén kényszerítve vallásilag a hétfői és pénteki böjten felül évenkiint 124 napot böjtöléssel eltölteni*).

Az oroszok karácsony ünnepei szokásaik sajátosságosak és érdekesek lévén, szabadjon nekem azokat kimerítőbben itt előadhatni.

A szent estén szalmával terítik be a ház földjét, s azon mindenki, még az elaggott, 90 éves ősz is, egyszer-kétszer végig henger, hogy derekából a jövő évi esőmőr a szalmába szálljon. Ez után egy erre készített zab-kérét veres övvel átkötve, behoznak a

*) Ezek a következők: a vajashét, febr. elején, 7 nap, a nagyböjt husvétig 40, a szentpéteri böjtidény 33, az isten szent anyjától nevezett böjt 14 s a karácsony előtti 40 nap.

szobába s azt felfelé állitva az asztalra igazitják; e kévét ünnepléses komolysággal a gazda hozza be, ki e közben kívánja gyermekeinek és családjának, hogy a hány zabszem van a kévében, az Isten annyi bárányt, juhot, tehenet, ökröt, félasztagos zabkereszteket adjon jövőre! E kévére, melyet királynak neveznek, vacsorakor minden tag az első pohárból három csepp pálinkát önt. E mellett széna van s annyi vereshagyma, a hány a háztagja.

Ezután egy eleven borjut vagy juhot hoznak be, mely minden fött vagy sült ételből izlel egy két kanálnyi, ez polázniknak (bemászónak) neveztetik, annak jeléül, hogy a szaporító szerencse az állattal jöjjön be a családba. Majd istállóba megy a gazda s az ott telelő marhákkal sőt nyalat. Ilyenkor, úgy tartják, hogy a barom, különösen a tehén megszólal s emberi hangon elpanaszolja, hogy a gazda miként bánt vele a lejárt éven át. Sok ember, hitők szerint, kilesi az ily megszólalást, azonban ki a hallott szavakat tovább adná s a hallottakat kibeszelné, rögtön megnémulna, miért is a titkot a világért sem árulják el.

Ez este a gazdasszony a malom garatjáról lopni szokott egy maroknyi zabot, s ezt gubája ujján át szórja a tyukoknak, hogy bőven tojjanak, s hogy tojós tyukja tojásait jól kiköltse, ráül a szoba padlatára. Később a gazda a férfi ruhába öltözött nejével a gyümölcsös kertbe megy a fákat megijeszteni; mi abból áll, hogy azokat felemelt fejszével fenyegeti s megütlegeli; mire az asszony nevében kérleli a gazdát s igéri, hogy azontul jók lesznek s bőven fognak teremni.

Majd a házat babbal (paszuly) veti körül a nő, hogy az inláz babra hágva, nyakát szegje s ez egész éven ne ártson a családnak, s hogy e félelmetes kórt a háztól még inkább eltávolítsák, egész éjjel világítanak és virasztanak, azon hiedelemben lévén, hogy e kór csak az alvókat támadhatja meg.

Estebédre mézes pálinkát isznak, borsót, paszulyt, gombát, mákos kalácsot esznek, s kissé nyugodni ledőlnek; éjjeli harangozásra azonban felugornak s a templomba sietnek, hol sokan a nagy buzgóságban derekasan horkolnak. Az éj beálltával a gazdasszony kamrájában anyaszült meztelenre vetkezik s egy tál paszulyt kezébe ragadva, a házat körül futja, hogy ez által a hajlék egész éven át tűz, jég és víztől ment legyen. Majd felveszi legszebb ruháját s ha férjhez menendő leánya van, azt mézvizzel megmosdatja, hogy ez által mielőbb férjet csaljon neki. A méhtartó házidő minden kasba annyiszor fuj belé, a hány rajt kíván belőle a nyárra, mint ő az-

után madzagra kötött csomókkal szokott megjegyezni. Éjjelkor mindenki vizet merit, mert ez akkor „arany viz“. Vizkereszt éjjelen pedig hitők szerint a viz borrá változik s ezért mindenki a lehetőségig sokat iszik az Isten e különös adományából.

A ruthén hajadon leány, kinek esze különben már a férjhez menetelen jár, hogy megtudhassa, azon évben leteszi-e a pártát, a karácsonyi éjjeli mise után, hátra nem nézve megy egyedül haza s egyenesen a fatartó helyre, honnan egy nyaláb fát olvasatlanul vevén fel ölébe, azt hátrafelé menve beviszi a tűzhelyhez, hol megolvassa s a hasábok páros vagy páratlan voltáról jövendőli magának a párt vagy további magányt.

Karácsonytól vizkeresztig tilos a fonás, mert különben a juhok megbolondulván, forognának mint az orsók.

Városokban s népesebb községekben szokás, hogy fiukból egyes csoportok alakulnak, felöltöznek angyalnak, püspöknek, királyoknak s pásztoroknak s így a Krisztus születésére vonatkozó jeleneteket rimes versekben előadva s énekelve bejárják a vagyonosabb házakat; karácsony estéjén pedig póznára feltűzött, gyertyával megvilágított csillaggal járnak az ablakok alá énekelni.

A ruthén azt tartja, hogy karácsony ünnepén, mely január 6-ára esik, hite szilárdságát jelzőleg, nagy hidegnek kell lenni. Erre célzólag „tverda vjera“ szokta ilyenkor mondani.

Husvét.

A nyilvános színezetű keresztény ünnepekhez, hova különösen a karácsony, mint családok ünnepe, a pünkösd, mint a nyiló természet kedvencünnepe sorozható, tartozik különösen a husvét, előzetes böjt idényével s a nagy-béttel, mely alkalommal az egész napokon át nyitva tartott templom körmenetekre, keserves lamentációkra, passiokra és a cifrán feldiszitett szent sir látogatására hívja kerepelésével az ájtatos híveket.

A husvétot megelőző zöldcsötörtők azért emlékezetes, mert e napon vétettek fel újra a negyvennapos böjten át nyilvánosan vezeklett bűnösök mint megújhdottak a keresztény községbe; s vasárnap kezdődik a nagyhét, s e napot a magyar, a fakadó természet közepette, igen jellemzőn nevezi virágvasárnapnak.

A jeruzsalemi pálmák emlékére a katolikus egyház e napon fényes szertartások közt áldja meg a tavasz legelső rügyét, melyet a füzés nyárfa hajt ki legszembetűnőbben. A templomokba egész csomó ily ágakkal fordul a falusi és városi közönség apraja és nagyja s a tornác előtt s a cinteremben is árulják az élelmesebbek e barkás gallyakat, a minthogy nincs senki, ki a templomba megy, hogy kisebb-nagyobb galylyal, ne térne haza; mely később, különösen az alsóbb osztálynak szobáiban, a felaggatott szent képek vagy tükör kerete alá szorítatik, mi által nemesak a szoba egyik vallásos jellegét képezi, hanem egyszersmind talizmánul szolgál különféle betegségek, de kivált a villámütés ellen.

A közelgő husvéti ünnepre minden jobbmódu gazda vagy konventiós eseléd buzát szerez s annak lisztjéből font kalácsot készítet, melyet pászkának nevez. Ezt még a legeggyűgyűbb eseléd is megköveteli s annak elmaradásaért fájdalmasan panaszkodik. Ez ősi nép szokás adja meg a husvétnak valódi zománczat, mely nélkül az talán ünnepnek sem tekintetnék; s azt hiszem, ez némi takarékosagra, szerzési igyekezetre is serkenti a szegény munkás osztályt, senki sem akarván családját kalács és zsírosabb, jobb fáját nélkül e nagy napokon (veliki dnj) hagyni. Csakugyan a karácsonynak is a lakmározás a köznépnél a fényoldala, ama bűverő, mely a szent estét hő vágyának céljául tüzi ki s melyet egész éven át emleget. A husvéti velik denyről különösen azt tartja az orosz, hogy akkor egész évre jól kell laknia. „Tot denj, kolj tulyko jiszi, any na czilej rok.“ Nagypénteken a szent sirhoz járván ünnepi ruhában zarándokolni, a kalácsot csak másnap süti meg; ugyanekkor fest tojást, főz sódart s tehetsége szerint látja el magát különféle nyalánsággal s jó élelemmel a bekövetkezendő ünnepre, melyet 40 napi szigorú böjt előzött meg.

Husvét vasárnapján reggel még a szegényebb sorsú házi nő is, kalácsot, sódart, vaját, szalonnát, füstölt kolbászt, tormát, tojást hagymát, sót, üvegesében pálinkát rak be egy nagy kosárba s azal utba igazítja tisztára öltözött eselédjét, vagy maga viszi a templom elé, hol az a kis mise végén beszenteltetik, az éneklész s neholt az egyházi feljogosítva lévén, minden kosárból egy-két tojást maga részére vagy a pap számára is kivenni.

A felvidéki liók-községekből viradat előtt indul meg kocsin, lovon vagy gyalog a karaván a szomszéd falu egyházába, utközben, ha sötét, faszövétnekeket lobogtatva; a templom elé érven, térdelve várják a pászkák megszentelését, melynek végeztével, mint haker-

getnék, szalad a bőjtunta népség haza, mindenki első úhajtva lenni, ki az otthon soványra váró övéinek megvigye nem csak a megszentelt zsiros falatokat, hanem az ősrégi keresztényi üdvözlét is, mely e két szóban foglaltatik: „Chrisztosz voszkresz“ (krisztus feltámadt), melyre azután pünkösdig ez az illő felelet: „Vo isztyne voszkresz“ (valóban feltámadt). Így az asztalra helyeztetvén a pászkával telt kosár, rövid ima után, a házi gazda pálinkával, a nő pedig enni valóval kínálja meg a család tagjait s szolgálait. És fölösleges mondani, hogy e szertartás után a kosár tartalmát csakhamar oly mohón fogyasztják el, hogy sokan a túlevésnek áldozataivá válnak. . . . Valóban, a megelőző hosszú bőjtöt különösen a vallásához hűn ragaszkodó orosz nép, oly lelkiismeretesen szokta megtartani, hogy legnagyobb bűnnek tartja annak megszegését; gondosan tartózkodik még a tej, tojás és vaj evéstől is s megelégszik száraz tengeri lepénynyel, sült burgonyával és nyers, hagymával fűszerezett savanyu káposztával; miért is nem csuda, ha a soká nélkülözött jó zsiros ételből nem tudnak egyhamar és könnyen jól lakni, a torkosság gyönyöreivel eltelni.

A sódar és szalonna bőrét, vagy a tojás héját s egyáltalán a megszentelt ételnek semmi legkisebb maradványát nem dobálják el, a szemét közé keverni meg épen bűnnek tartják. A jobb módúak elégetik a szentelt étkek maradványát, a szegényebb nép egy része színtén ezt teszi, de a nagyobb része nem. Gondosan összegyűjtve minden legkisebb maradványt, vízre viszik, hol nem dobják bele, hanem figyelmesen beleteszik. Némelyek csak azért, mert így látták szülőiktől is, mások már tudják az okát is. Ugyanis az oroszoknál az a hagyomány tartja fen magát, hogy ott, hol a víz (patak vagy folyó) a tengerbe ér, egy keresztény nép lakik, mely azonban annyira el van vágva a világtól, hogy semmit sem tud arról, a mi itt történik; még a húsvét napját sem tudja, mert olyan szegény nép, hogy papja sine, a ki megmondaná. A víz leviszi tehát a szentelt étel maradványait s a távol nép ebből, főleg pedig a nagyszámú tojás-héjból tudja meg, hogy itt a húsvét. (Ehez némileg hasonló szokás van a podóliai kisoroszek között is, ott a távolzszakadt népet „rachman“-oknak nevezik.) A három ünnepnapon minden orosz tartózkodik a legesekélyebb munkától is; sőt azon is megbouráncznak, ha más vallásu ember dolgozik az ő húsvétjukon. Ez ünnep alatt történik a legtöbb ismerkedés az ifju nép között s húsvét után van a legtöbb lakadalom.

Majd elfeledém elmondani, hogy Nagyszombaton, midőn is-

méi először megszólalnak a „Rómába vándorolt harangok”, minden nő eszeveszetten fut a kuthoz vagy vízhez, hogy megmosdjék, mi által az éven át a szeplőtől megmenekszik.

Husvét hétfőn még alig virad meg, már is jelentkeznek a leányos házaknál rózsavízzel telt üvegesékkal ellátott kisebb-nagyobb fiúk, kik azután, némi viszonzás fejében, szépen sorra meglocsolnak minden női teremtményt, a vén anyókatól kezdve le az anya ölében siránkozó kisdedig; míg kün azalatt a férfi cselédek és legények, kissé pityósan, ugyancsak áztatják a leányokat állításuk szerint azért is, hogy meg ne rühesedjenek; s valóban ki e napon a meglocsolásban nem részesült, aggódik egész éven át e miatt.

Szent János éje.

Szent János születése napjának előestéjén (július hó 5.), melyet a verchovinai oroszok, kétségtelenül valamely pogány istentől, „kupálo“-nak neveznek, az ifjuság összegyűlve egy magas hegy ormán, nagy tüzet rak, a koszoruk és csengőkkel feldíszített juhokat és szarvasmarhacsordát ide tereli, fris virágokból koszorut fon s a leányok kört képezve, a tűz körül vigan lejtének; e közben a marhák száját kinyitják, hogy azokba a tűz világítson, mi által azok egy korlyuk nevű szájbetegségtől megőriztetnek. A leányok virágokkal díszítve, énekelve s egymást kézen fogva táncolják körül a lángokat, míg azok, kik csak mint nézők szerepelnek, a tüzet élesztik s fakalapácsokkal megvizesített kötáblára tett izószenre ütnek s ez által a pisztoly-lövéshez hasonló durranást okoznak. Ha a tűz három napig sem alszik el, jó aratást és sok lakadalmat remélnék. Az ez alkalommal elzengeni szokott dal következő:

Világos szent János,
Éjszakád világos;
Mig előtted leszek,
Tiszteletet teszek.
Addig légy világos,
Azután homályos.

Hajtogassuk
A cseresznyeágát,
Mert most éli
A legszebb világát.
Tépek leveléből . .
Szeretóm színéből.

---

13 Babona és rokonneműek.

Nem csak a magyaroknál, hanem különösen orosz lakóinknál találtak több nyomai a hajdankori műveletlen pogányokról hagyományilag nemzedékről nemzedékre az utókorra, jóllehet idő folytan eredetiségéből sokat veszítve, fennmaradt bűbájosságnak és bűvös gyógyászatnak, melyet pogány őseinknél a táltosok (papok) űztek, s kiknek gyógymódjaik, nem kétlem, a beköltözés után itt talált népektől, különösen a szlávoktól elesett hasonló műfogások elsajátításával szaporodtak. Már magában e szó „varázs“ (tótul és oroszul vorozsu) mutat arra, hogy a hazában talált szlávokról sok ragadt a magyarokra, kik a titokszerű bűvösséget szintén gyakorolták, annál inkább, mert az emberek, különösen azok, kiknél a műveltség és tudomány fáklyája még kevésbé terjeszti a világságot, mindenkor voltak hajlandók valamint a jót úgy a rosszat természetfeletti úton keresni, illetőleg a Theurgiát (jó) és Geatit (rossz) gyakorolni.

A bűbájossághoz különösen a kuruzsolás, varázsolás, igézés, szemmelverés, rá és kiolvasás, esalás, kenés, fürdőzés, füstölés, megkötés vagy megrontás, rálehelés, megköpés, öntés, ráúzenés stb. tartoznak. Ma is, midőn hazánkban a tudomány és népnevelés, hála Istennek, nagy lendületet tesz, mindamellett majd minden helységben találtak még egyesek, különösen nők, kiket üzletök folytán java s (jóvas)-oknak neveznek s kik bármely betegség ellen, emberen és állaton, az idő bármely percében készek különféle titkos módon segítséget nyújtani, s kik ha a bajon a megkísérlett kuruzsolás egyik neme nem segít, minden tartózkodás

nélkül elveszik a másikat s mindaddig kenik, fenik, füstölik a szenvedőt, míg idő múltán vagy felüdül, vagy örökre elsenderül, a midőn azt mondják, hogy a kívánt hatásnak a titkos rossz szellem ellenállt. Mindamellettt ily kuruzsolók némelye oly nagy hirre és névre tett szert, hogy hozzá, mint tekintélyhez messziről ellátogatnak s töle, jó pénzért, nemcsak gyógyítást, hanem egyes-bajos dolgaikban tanácsot, felvilágosítást, jóvendölést is kívánnak s kinek jósszerű szavait, melyeket rejtélyes mormogás és ráolvasás közt elmond, látnoki jóslat gyanánt elfogadják.

Ily varázslatok a 17. 18-dik században néha büntvádi eljárás tárgyaiul is szolgáltak s a gyanus személyek boszorkányokul tekintettek. Igy 1732. érbn bizonyos Tóth Borbála és Kakas Anna kisdobronyi lakosnők ellen folytatott per irataiban olvastam, hogy Kakas Anna Micsó János nevű kondást kelés ellen azzal gyógyítá, hogy javasolta neki, miszerint menjen ki a falun oda, hol két felé tér el az út és keresztül vizsgálván azon, nem a jött, hanem más uton térjen vissza, s imo, mint a kondás eskü alatt bevallá, ő ettől csakugyan meggyógyult. Kakasné egy más gyermek lábát azzal gyógyítá meg, hogy azt égerfalevél főzettel mosdatta. Tóth, máskép Abrakosztóné Borbála pedig, e periratok szérint, Micsó Istvánnak két esomó dohányt adván, ezt attól a nyavalya haláláig verte; László Janko nyakát és száját azzal tekerte ki, hogy reá szelet hajtott; egy leányuk pedig hasonló czélből oly keveréket adott be, melybe „emberfő velejét, tengeriben főtt genyt, gorengyi békát és esik-galánd-csuszókat“ vegyített.

1728-ban Molnárué nevű esetsfalvi lakosnő fejére esküdött Técsy Gáspár istvándi református lelkész, állitván, hogy e boszorkány volt oka annak, hogy mióta összeveszett vejével, azóta nem szünt meg vérzeni keze; azonban a mint Szeles Jánossal rá üzent, hogy gyógyítsa s a mint e küldöncz a tagadó válaszzsal visszatért s átlépte a küszöböt, rögtön meggyógyult.

1722-ben Máté Miklósné, szitén esetsfalvi lakosnő ellen Király Anna azt vallotta, hogy e bűvös nő férjét azzal javalá gyógyíttatni, hogy égerfark nevű füvet törjön meg s ahoz három falu határán levő akasztófáról levágott forgácsot tegyen. Dücső Anna tanu szerint pedig Máténé az álmos embert a lószájából kivett fül szokta volt gyógyítani.*).

*) Ez időben a titok higyónását azzal eszközölk a kuruzsolók, hogy l. a vízi békának szájából kivevék a nyelvét s azt visszaboecáták a vízbe, a kimetszett nyelvet pedig megaszalván, annak porát, midőn

1735-ben a munkácsi urad. uriszék vizsgálatot intézván Szabó Andrásné született Borsi Ilona czeglédi illetőségű csavargó s férjétől elváltan élő nő ellen, ő önkényt azt vallá, hogy ő kuruzslásból, azaz fűvekkel való gyógyításból él s ezzel keresi kenyerét; s hogy férjével azért nem él, mert tartózkodik a férfitől, nehogy mestersege hatálytalan legyen. Vallá: hogy „tudományát“ Istentől vette még anyja méhében, hogy ő féltatos, születvén egy zápfoggal a balorcáján. Továbbá, hihetetlen elbizakodottságból, félelemből, vagy tán inkább balgaságból állítá: hogy hét éves korában Pápáról egy férfi és egy nő tátos, t. i. Nagy Pál és Szabó Máténak a felesége, őt magokkal elvívék, lovaik a városon kívül a levegőben felrepültek s így értek Székesfejervártul két mértföldnyire egy nagy örhegyre, hol a tátosok évenként háromszor, pönkösd, szentjakab és szentmihály havaiban összegyűlnek; itt a lovakat egy vastag fához kötötték s őt a földre letévék; azután a két tátos „anyaszült meztelenre“ vetközvé, a völgybe lementek, hol bikákká változván, egy óráig viaskodtak. E közben látván a nőtől lett bika, hogy Ilona őket nézné, hozzá felszaladt s biztatá őt, hogy ne féljen; erre ismét leszaladt s türekölözött; majd a levegőbe felrepültek s ott mintegy másfél óráig hasonlóul viaskodtak s ölelkeztek. E közben a tátosok megkötött lovai közül egy megszólalt s mondá Ilonának: „Ne félj attól, te fattyu, a mit az égen látsz, csak aludjál, nem bánt senki.“ Majd leszálltak az égről s emberi alakot vőnek fel s kérdék tőle; láttál-e valamit az égen? mire Ilona azt felelé, hogy látott villámlást, de nem félt, mert a ló is biztatta. Azt is látta volna akkor, hogy a férfi tátos a nőt bal mellén megsebesíté, mire ez azt mondá, hogy ez már több ízben megtörtént vele s ő kigyógyítja magát. Azután a magokkal hozott kenyérből ettek és a vízből ittak; majd lóra ültették Ilonát, kísérletet akarván tenni, ha ő egyedül megülné-e már a tátos lovat; de gyenge lévén sirt s így levevék őt s magokhoz vevén, Vác felé elrepültek. Itt letették őt s egy Borbély István nevű ismerős orvoshoz utasíták, kinél 3½ évig szolgált, több asszonynyal gyógyfüvet járt szedni s így az orvoslást megtanulta, sőt oly hirre tett csakhamar szert, hogy egész Szegedig hívták gyógyítani. Azt is vallá: hogy Györmegyében Nyil nevű faluban Pap Miskának is volt egy pej tátos lova, meg Mágócsi Imre pesti alispánnak, mely daruszörü tátost fiának az aszódi postamester küldötte ajándékul Aranyos nevű

a kiszemelt ember elaludt, a mellére hintették, 2. A bűdösbanka fészkeben talált követ az illető alvó egyén szívére tették, ki ennél fogva a titkot rögtön kibeszélé.

faluból. Ez utóbb említett lovat Ilona egyszer az istállóban meg-nézvén, a ló mindjárt megismerte, hogy ő is tátos s ennél fogva bizalmasan így szólítá meg őt a paripa: „Minek nézesz rám oly keservesen, jöjj be hozzám. „Parádon meg éppen egy lábatlan koldusnak lett volna egy félszemű fejér féltátos lova. Magyarázata szerint, az egész és féltátosság közt az a különbség: hogy az egész tátosok egyebet nem tesznek, hanem csak viaskodnak, ki melyik ország részéről, a féltátosok pedig csak gyógyítanak, de nem rontanak senkit; ezek megismerik a boszorkányokat is és tudják cselekedeteiket.

További kérdésekre azt felelte Ilona, hogy a boszorkánysággal vádolt beregszászi illetőségű Lucza Samuné, Terebesi Ilona és Németi Mártonné, Balogh Kata, kik egy már elhunyt asszonytól négy év előtt tanulták e mesterséget, sohasem ártottak senkinek s hogy nem tudja, ha született vagy tanult tátosok legyenek-e ők. Ime mennyi badarság egy komoly törvénytől!

1728-ban hasonló vizsgálat tartott itt Orosz Lukácsné ellen, ki azzal vádoltatott, hogy más emberek marháit megnyargalta, megvesztette és embereket megrontott volna. Így Bakó Pál vallá, hogy felesége, egy a kertbe tévedt csirkéje miatt megszidván Orosznét, ezért a fia lábát annyira megvesztette, hogy nem birt kiépülni; Nagy Pálnénak pedig egy tehene elhullván, ráfogta Orosznéra, ki állítása szerint, ezt azért tette, mert egy ízben nem akart neki tejet adni s így előbb a tejet, később a tehenet is megrontá.

S ime ily kuruzsolások még jelenben is divatoznak az emberek közt s éppen azért nem lesz érdektelen azokat curiozum képen itt előtűntetni.

A ráolvasásnak különös büverőt tulajdonítanak az emberek s ez, valamint a ráimádkozás nagy divatban van. S nem csuda, ha e mysteriumot világiak is gyakorolják, midőn az egyházi rituale (szertartáskönyv: „De exorcisatione a diabolo obsessis“) e gyógymódnak körülményes eljárását tartalmazza, megállapítván, miképen kelljen az emberből az abba szállt ördögöt imádkozás, füstölés és szentelt vízzel való locsolás által kiűzni. A vén pórnök a nyaralyatörésben szenvedőn még ma is imádkozás s szentelt vízzel való locsolás által vélnek segíteni, sőt, mint hallám, ilyenkor még a protestánsok is eltűrik, hogy a szentelt víz alkalmaztassék. Az elájultat szintén locsolás s rálehelés által elevenítik fel.

Az, hogy a g. k. lelkész, egyes hive kívánatára, készséggel felszentel bármily csekély dolgot, termést, szaporodást, vételt,

építkezést sat., előttünk ismeretes; az ily művelet annak előirt rende szerint szertartásos imádkozás közt hajtatik végre. Volt eset, hogy nemrégén Volóczon a pap az által tett tisztává és ehelővé egy hordó káposztát, melybe egy egér veszett, hogy a hordó felett egy arravaló imát mondott el.

A betegséget, ragályt s egyéb veszélyt és vihart, melyeket szintén megtestesülteknek képzelnék magoknak, így az 1831-ki cholera-t vastkos feldagadt koldusnak képzelik, ki hátán két patkóalaku jegyet hord, az 1710-ki dögvészt (pestist) nyomorult, félnék felvisítő gyermeknek, az 1730-ki dögvészt sovány, vérszomjas asszonyoknak s az 1854. évi éhséget és inséget sorvadásban sínló, lakó kinézésű koldusnak sat., azzal vélik elijeszteni s elfordítani a helységtől, hogy kitömött vázakat állítanak fel az utakhoz vagy a helység négy szélére, azokat tengerikenyérrel és egy hőgrében főtt étellel látván el, a nyakába tarisznyát akasztanak, melyre, valamint a váz öltözkékre szükséges vásznat a falubeli orosz asszonyok közösen fonják. Az ily bábnak azután, midőn kiállítják komolyan kötik a szívére, hogy az érkezendő vész kergesse el a határról s ne engedje betérni.

Cholera s egyéb ragályos kór idején minden házi fő az ajtó felfára egy kis rongy bubuskát akaszt, azt hívén, hogy ettől házuk megmenekszik a vésztől.

Itt-ott szűz leányok meztelenül körülszántják a falut, vagy körüljárják a házat, a vésznek ekkép gátot remélvén vetni.

A mestergerendára szegzett kalap szintén hathatós szer a ragály ellen, valamint a ballábról lovetett esizma, ha a pitvarban hagyatik éjjelre ajtón állónak. Sőt a felsővidéki oroszok nem rég attól sem irtóztak, hogy halottaikat kiásták s a négyszéle vágott szivhussal megkenték magokat a járvány hatása ellen; arra is volt eset, hogy az ekkép kivett sziv részeit a tűz felett tartották a végből, hogy az abból keletkező füst a ragályt hajtsa el.

Általában a boszorkány vagy varázsló hírében állott egyén elhunytával szoktak banni ily kegyetlenül, ha eltakarítása után nem sokára valamely szokatlan jelenség, járvány, inség, szárazság, tartós eső sat. lepi meg a helységet. Az ily hullát kiásván, néha egészen összevágják, zsákba kötik s azt lakattal elzárják. Innen van hogy koronként sirásás alkalmával, régi rozsdás lakatot találnak az elporlott csontok közt. 1771. Szolyván egy gyermeket kiásták a sírból, arczra fektették s ismét eltakarították; mely szentségtelenítés miatt a tettesek hatóságilag megbüntöztettek. (Munk. urad.

levéltár.) Nem rég Timsor helységben, midőn ott marhavész dü-
högött, egy szomszéd galicziai bűbájos ember tanácsára egy meg-
jelölt gyanus sirt felástak s a hullát hegyes karóval a földre sze-
gezték. 1872-évben Almamezön egy kiásott gyermek fejét vágták
le s helyezték a lábai közé, hogy ez által a vést szüntes-
sék meg.

A hideglelést azzal vélik megszüntetni, hogy a szék lábát
bekötik; a főfájást pedig azzal, hogy a kutat kilenczszer megke-
rüli a beteg.

Az ötvenes években történt a volt kis-almási járásban, hogy
egy orosz nő egy rongyba szemet, csontot, és cserépet bekötvé, azt
ellenese házának szögletében elásta, azután annak házába be-
menvén, a betegágyas asszony ágyára leült, mi által ennek teje tel-
jesen elveszett, gyermeke pedig sorvadni kezdett; nem sokára a
megbántott nő panaszt tett a járásbirónál, ki a bevádolt pórnőt arra
kényszerítette, hogy az elrejtett varázst távolítsa el, mit ez meg is
tett, és hogy az még hathatósabb legyen, egy kenyér falatra sa-
ját tejéből kifejt néhány cseppet s tenyérével ketté vágván azt, a
megengesztelt vetélytársnővel közösen fogyaszták el, mi által ennek
elveszett teje azonnal visszatért s a műtét egyiköknek sem ártott.

A köszvényt, eszút, szembajokat szintén egyszóval igézettel gyó-
gyítják, leginkább pedig a kígyómarást, határozottan azt tartva,
hogy orvosolni nem is szükséges, elegendő lévén, ha egy ahoz értő
ember a szenvedőt megigézi s a sebet szalonnával beköti. E saját-
ságos igézés így történik, mint egy művelt urnőtől hallottam: az
igéző ember vesz egy szalonna-szeletet s arra késsel egy keresztet
vág, közben bűvös szavakat mondván ily képen:

Efrém- cservene	Efretos meszo
bjela	krew

Ekkor a kést hirtelen a földbe szurja s a már gyógyerővel
megáldott szalonnával a sebre illeszti; mitől hite szerint a pátiens
bizonyosan kigyógyul (ha meg nem hal).

A házi állatokból a férget akkép szokták elűzni, hogy az
illető, hajnalban, napkelte előtt, látatlanul és meztelenül a vad

bodzabokorhoz megy s egy bodzavesszőt e szavak kíséretében hajt meg: „Az én (Betyár) lovamból menjen ki a féreg, mert addig nem bocsátlak el, míg meg nem szabadul“. S ime mire visszatér, a féreg mind eltakarodott. Mások az által gyógyítják ki a beteg marhát a féregtől, hogy a Miatyánkot visszafelé mondják el s a sebet visszás kézzel háromszor megütik.

A patkányokat azzal üzik el a háztól s tartják távol a zárt helytől, hogy az ajtóra felírják e szavakat: „Calla, Balla, Nicodemus!“ E tárgyra vonatkozólag egy g. kath. pap beszélt nekem, hogy a fönnbbi mód csak akkor használ, ha június hó 1-ső napján a ház minden ajtajára visszason iratik fel a három bűvös szó s ha az író egyszersmind minden ajtónál a patkányoknak kézmozdulattal mutatja, hogy az ajtón távozzanak ki, az utolsó nyílásnál pedig, például az utcái kapunál egyszersmind az irányt is megjelöli nekik, hogy fel vagy le vonuljanak; mert hozzátevő, ennek elmulasztása esetében megtörténhetnék az, mi az a. r. paplakkal szemközt levő pórral történt, t. i., hogy a paplaktól ilyen módon elűzött patkányok a zavarban mind hozzá menekültek s onnan többé nem voltak kiirthatók, miért is házáat szétbontani s ujat építeni kénytelenített.

A fogfájás ellen jó szerül tartatik e gyógy mód: A szenvedő vegyen egy kis kenyérhéjat, álljon fel azzal egy hangyabolyra vágja meg akkor azt s tegye a bolyra; mire már most a hangyák a héjat elfogyasztják, addig mulhatlanul megszünend a fájdalom. Tessék megpróbálni? Azonban, hogy a fogfájást elkerülni lehessen célravezetőnek tartatik az, hogy az ember balról kezdjen vetkezni és öltözködni!

Különben az igézés alatt a nép azon állapotot érti, midőn csupán megpillantás által valaki mintegy megbüvöltetik, szive, lelke nyugalmtól megfosztatik; innen, hogy valami szép vagy meglepő meg ne ártson, mondani szokás: „Az igézet ne fogjon“. A szemtől jövés által az ember teste, mintegy a szemből kisugárzó delejtől érintve, hirtelen valamely betegségtől megtámadtatik, kellemtelenül érintetik, sőt sokszor az illetett elájul, rosszul lesz, émelygést érez. E bajnak különösen a gyermekek kitétetvék s oly embernek, kinek szemöldöke össze van nőve, a nép hité szerint, nem is tanácsos, hogy ujszülöttekhez közeledjék s azokra nézzen.

Az emberek azt hiszik, hogy a nezással embert és állatot egyaránt meglehet verni, ellenállási erejétől, dühétől megfosztani. Azért az ugató rohanó kutyának erősen néznek a szemébe, sőt rá-

köpnék. A vadászok is azt tartják, hogy a támadó medvének bátran kell a szemébe nézni. A nyugtalankodó lovat pedig azzal szokták megszelidíteni, hogy mereven néznek szemébe, mi által mintegy elbűvítették s ha még hozzá egy ujjal fenyegettetik, könnyen lehet megvasalni.

A megigézett illetőleg nyugtalanná, ijedőssé vált gyermeknek az anyja vagy dajkája, szénnel oltott vizet szokott beadni; a gyanus ránézés lehető rossz következéseit pedig azzal előzi meg, hogy a gyermek szeméit nyálával mossa meg. Jó óvszerül tartatik az igézés ellen a vörös fonal vagy szalag, melyet a gondos szüle vagy dajka a gyermek nyakába vagy kezére köt a végből, hogy az ártalmas szem hatása abba ragadjon. Hasonló célból szoktak a nők és hajadonok is lábaikra illeszteni madzagot.

Szó nyomozólag az igézés eredetileg szavak általi elbűvölést jelentett, mely elbűvölés akkép keletkezett, miként szokott történni a véletlen zaj, nesz, vagy nem várt hang általi meglepetés, megrázkódtatás, mely érzékenyen hat az idegekre. Később egygyé olvadt a szemveréssel s most azzal egyértelműnek tartatik.

A ráköpés szintén divatozik és pedig nem csak épen a falusi köznépnél de az elkökelőbbeknél is. Így, kinek a szemébe esett szálka vagy por, attól az által ügyekszik megszabadulni, hogy szempilláját rázogatja és köpköd. Az undort köpéssel távolítja, az utálatos tárgyat megköpi, néha önkénytelenül hozzátevéen a „pfuj vagy piha“ szökat, melyek megvetést kifejeznek.

Az uj hold feltüntekor háromszor rálehelnek azért, hogy e hónapban foguk ne fájjon!

Ha fergeteg közeleg, hogy jég el ne verje a vetést; a lapátot vagy a fejszét az udvarra lökik; ellenben az aszályos időt azzal vélik elüzni, hogy a küszöb elé dobják a szénvonót, ha ez nem használ, a kenyér sütő lapátot, ha még ez sem, téglát vetnek a kutba, vagy mosó széket a patakba, végre legis-legutóljára sirkeresztet a folyóba és ehez ráadásul imádkoznak és böjtölnek.

Az orosz, főleg a nő, ha valakivel megtorlás reménye nélkül meghasonlik s érzékenyen becsületében, szívében vagy vagyonában megsértetik, boszujában elátkozza ellenesét s hogy átka annál hatásosabb legyen, kiböjtöli, azaz: kilenc vasárnapon tartózkodik minden ételtől és italtól s az ablaknál meggyújtott gyertyánál imádkozik rá.

A varázs és kuruzsláshoz sorozható a jövendölés is, mely népeinknél szintén nem kis mértékben gyakoroltatik s mely balhit

kétségtelenül szintén a pogánykorból átszármazott. Különösen az oroszok nagy tiszteletet és bizalmat helyeznek a jós hírében álló emberekbe, ha azok csak mint koldusok jelennek is meg. Nehány év előtt élt egy ily (Tinta nevű) jós a szomszéd ungmegyei Poroskó községben, kit nem csak az oroszok, hanem a magyarok és sokszor a távol alföldről is felkerestek. Ő irástudatlan létére könyv nélkül megtanultá az orosz zsoltárokat és imákat, miket azután sőtét kamarájában (jóslati barlangjában) ünnepélyes hangon elszavalt s ezek után a magához bocsátott ügyes-bajos embereknek tettetett látmoki ihlettséggel jövendölt. Egyszer vadászat közben a puznyákfalvi völgyben két naményvidéki magyarral találkoztam, kiknek egyike kérdésemre bevallá, hogy a poroskói jóshoz megy megtudni, vajjon ellopott ökrei visszakerülnek-e még és ki tolvajlotta legyen el: míg a másik, erőteljes ifju ember kíváncsi volt megtudni, hogy beteg anyósa felgyógyul-e?

Az ember elérhetetlen vágyától ösztönöztetve, minden kigondolható módhoz nyul, hogy a jövőt megtudhassa; megfigyeli a természet és saját lelké és teste minden működését s mozzanatát, hogy azokból magának valamit jóslólag megmagyarázhasson, s ebbeli hitét valónak tartja, habár az sokszor áfounál s a felzaklatott lélek ábrándjánál nem egyéb.

Igy, azt hiszik, hogy az üstökös megjelenése inséget, veszedelmet, háborut jelent; a csillaghullás egy-egy élőembernek kimulást jelent s ennek láttára keresztet vet az orosz magára.

A kutyavonítás és kúrik sivitása halált jelent.

Munka vagy szólás közben prüszenten jó kimenetelt és válaságot jelent; amint hogy azt tartják, hogy ki szerdán éhgyomorra prüszent, az ajándékot kap s a mely reggel az ember prüszent, azon nap meg nem hal.

A virágos köröm új ruhát vagy ajándékot, a kéz fejen elfogott bolha pedig hirt, levelet jelent; ugyszintén a jobbbszem lebegése sirást s a balé örömet feltételez. A vén asszonyok a kéztegyeréről szoktak jövendölést mondani.

Az új hold feltünetekor s a kakuk tavaszi első megszólalásakor jó pénzt esörgetni és ugrálni, így a tárcsa és jó kedv ki nem fogy. Karácsony estéjén s az év első napján szintén jó pénzt tartani zsebében és jó kedvűnek lenni, hogy így teljék el az egész év, mert ki akkor sir vagy busul, az folyást vigasztalhatatlan lesz. —

A kártyavetésben erősen hisznek s e tekintetben a jós czi-

gánynők nagy tiszteletben állanak; vén leányok és csapodár menyecskék örömet vettek magoknak kártyát.

András napján vízzel telt esuportba olvasztott ólmot önteni, arra való, hogy alakjaiból a jövőt kimagyarázni lehessen. — Ezzel leginkább a pártától menekülni vágyó hajadonok szeretnek mulatni, kik leendő férjeiket husvét előtti fürdés alkalmával is megpillanthatják a vízben, ha abba szótlanul megmosdanak. Ugyan-
csak e nap éjjelén az eladó leány kedvesétől titkon egy lábravalót elcsenvén s kezébe egy maroknyi kendermagot vevén azzal az utcára vagy kertbe megy s ott elvetvén a kendermagot, azt a lábravalóval mintegy beboronálja, miközben nagy áhitattal fohászkodik Szent Andrásához így: „O Andreju, Andreju, konope na ta sziju; Daj mi Bozse znati, Izkim budu brati?“ (Oh Andrásom, Andrásom, rád vetem kender magom; Add megtudnom Isten, hogy majd kivel szedem?).

Luca napján a leányok kezdenek egy széket faragni s azt éjjelenként folytatva, arra karácsonykor a templom tornácában ráülnek magok körül egy kört kanyarítva, honnan azután látatlanul sok titkóst szemlélhetnek.

Az év utolsó napján a kemencébe annyi pogácsát tesznek, a hány családtag van a háznál s mindenikbe egy tollat dugnak; a melyik toll elég, annak személye a jövő évben meghal.

Ha a szarka csörög, ha a kés vagy olló leesvén a padlásban megáll, ha a kakas a konyha vagy pitvarban kukorit, ha a szemöldök vagy szakál viszket, ha sütéskor kemenczénél a kenyér a lapátról kifordul: midez azt jelelni, hogy vendég érkezend.

A baltenyér viszketése pénzbevételt, a jobbé pedig kiadást jelent.

Pénteken nevetni, dévajkodni nem tanácsos: reá vasárnap sírás és buslakodás következik; ugyszintén nem célszerű pénteken valamely új munkához fogni, vagy ezen és vasárnap kenyeret sütni.

A babonás szokásokhoz tartozik az is, hogy tavaszkor, midőn először mennydörög, az emberek köhöz vagy más kemény tárgyhoz ütik fejüket, mondván: akkor fájjon a fejem, mikor ennek a kőnek. A fecske első megjelenésekor jó megmosdani: így a szeplő elvész s megkiméli az arcot.

A Szent-György nap előtti mennydörgést bő esztendő, a későit pedig hosszú őszelel tartják.

Midőn tavaszkor a daruk vagy vadludak vándor csapatját re-

pülni látják s gágogását hallják, a nők hirtelen megfordítják fejökön a kendőt; e műtét következése az, hogy a madárcsapat rögtön megváltoztatja röptének irányát s a csapat alakját?

Ha a varju vagy holló károg, azt szokták rá óvszerűl mondani: „Kár a fejedre;“ az orosz még azt is hozzá teszi, hogy „prepan bis“ (vesznél el) s egyszersmind feléje köp jelentőségteljesen. Így, ha valamely nyavalyáról vagy veszedelemről megemlékeznek vagy beszélgetnek, minden rossz akaratú célzás el mellőzése tekintetéből hozzá teszik: köhöz vagy kutyához legyen mérve! Különösen pedig a nehéz kórság kifejezését ez újatós fohászzsal kísérik: „A szent kereszt veszítse el.“

Hogy a veréb megkímélje a buzavetést, éjfélkor kimegy a vető meztelenül a mezőre, szájába három szeg fokhagymát vesz s háttal fordulva a bevetendő földfelé háromszorra dobja el, ez által azt akarván elérni, hogy a fokhagyma büze a buzamagba s onnan a veréb szájába varázsoltassék át, hogy így a verebek a vetéstől távol tartassanak.

Midőn a megellett tehén első összement tejéből esznek, a házbúliak egymást vízzel leöntik; midőn pedig a házból tejet kiadnak, az edénybe előbb egy kevés só hintenek; mindkét esetben a tehén megmenekült a bajoktól s tejét nem veszti el. Ez okon nem is szoktak este, naplemente után, tejet eladni, vagy a házból kiadni; a forraló tejet pedig befedni.

A gondos gazdasszony sok kakast kívánván költetni, meghagyja férjének, hogy a kalapjába rakott tojásokat legugolva vigye a készített fészkekhez s ily állásában rakja azokat önkezeivel be.

Kenyérsütéskor a jó gazdasszony midőn a kenyeret be akarja vetni, ügyesen megfordítja a lapátot s egyet csettent szájával, hogy a kenyér szépen megsüljön. Midőn szapulás után a ruhát a folyóban megöblítik és sulykozzák, munka befejezésekor minden mosónő megmossa arcát, hogy a ruha szép fehér legyen.

Az orosz pór nagyon hisz a lidércben, melyet majd vérszopó vampirnak, majd oly természetfeletti állatnak képzel, mely a legszükebb nyíláson át is benyomulhat; azt is hiszi, hogy a gömbölyű kis tyuktojásból, ha az a hónalj alatt kiköltetnék, lidérc születlenék. A házat érő csapásokat szintugy ily lidércnek tulajdonítja, mint azt, ha jól folynak dolgai; azért szokták oly emberről, ki gyarapodik, mondani, hogy lidérce van. Nem kétkednek abban sem, hogy ily lidérc vagy vampir az eltemetett rosszlelkű ember hullájába rejtőzik, miért is sokszor a sirt felbontják s a hullát meg-

csonkítják. Pedig a köznép, különösen a ruthen, fél a kísértetektől, főképp ha éjjel járnia kell; de ilyenkor a kísértet s más váratlan meglepetés ellen úgy segít magán, hogy gubáját vagy más öltönyét kifordítva veszi fel s kalapját vagy süvegét is visszásan nyomja fejébe; ekkép felszerelve azt hiszi, hogy tőle ijed meg a kísértet és eltávozik.

Az orosz rendkívül fél a boszorkányoktól is, kik, hite szerint, képesek őt természetfeletti büvérövel megrontani. Fent a Verchovinán, Ábránkánál a völgyben az ut mentében mutatnak egy halmot, mely alatt egy ily boszorkány a tatárok idejéből porlanék; miért is minden arra menő a sirra egy követ, vagy gallyat szokott dobni. Még a forgószelemben is boszorkányt képzelnek, s ily légáramlatba e miatt kést vagy követ szoktak dobni, hogy abban a gonosz szellemet megöljék. A monda szerint egy fuvaros, ki kését ily forgószelebe ütötte, több napi járás után messze az alföldön találta meg ismét azt egy oly házban, hova nyugodni betért s melyben egy megsebesített vén asszony az ágyon nyögött, kinek testében e kés megakadt volt.

Az akasztott ember ujjá láthatatlanná teszi a tolvajt; ruhájából pedig egy leszakasztott darabka arra jó, hogy ha megsimitják vele a lovat, az attól kövér lesz. A kocsisok kedvelt talizmánja.

Ha a háztól eltávoznak, az otthon feledett tárgyért csak félve térnek vissza, mert ez bajt jelent.

Az álmokat színtén nem tartja a nép egyébnek, mint a jó vagy balsors ujjmutatásának.

Ha szél fuj, azt tartják, hogy valaki felakasztotta magát; ha nagy a szélvihar: akkor pap végezte ki magát. A jégeső ellen, hogy rögtön megszűnjék, a fejszét szokták éllel felfelé állítani.

A ki csuklik azt emlegetik. Ki nyugtalanul jár-kei, annak főzik a kapcáját.

A tűzvészt azzal vélik az orosz nők elhárítani, hogy égés alkalmával levetvén minden öltönyeiket, szitát forgatva megfutják házuk környékét, óbajtván, hogy a tűz mint a szita egy körben maradjon.

Az ismeretlen tolvajnak azzal vélnek ártani, hogy kenyérsütés után a kemencébe löknek egy vízi gyöngyöt, ettől állítólag kifoly a gonosztevő szeme. A tolvajt rostaforgatással lehet kinyomozni, ha Szent Péter és Pál segítsége hívása közben az háromszor ollón megfordíttatik: megállapodáskor a tettes felé irányuland.

Az orosz pór ha körmeit vágja, a hulladékot kebelébe ejti,

szért, hogy ha majd egykor megkérdeztetnék a tulvilágon az iránt, hová tette körmei nyiretjét, alaposan felelni tudjon. Lenyirt haját pedig azért rejti el jól, hogy azt a madár fészkébe ne vigye, különben a főfájástól meg nem menekülne.

Oly nő, kinek gyermeke kiskorában meghal, Szent János napig gyümölcsöt nem eszik, mert ha ezt tenné, a tulvilágon az édenkertben levő gyermekétől eltiltatnék a gyümölcs-évés, mi neki nagy keserűséget okozna!

Ujon született vak macskát a gazdasszonynak kezébe venni nem tanácsos, mert ez esetben a kenyérsütése nem sikerülend többé; ugyszintén jó, a tojásból kibujt csirkét csak mosdott kézzel érinteni.

Arról, kit seprővel vert meg az asszony, azt tartják, hogy úgy kiszárad, mint maga a nyirfa seprő!

Ugy vélik, hogy a méhet nem pénzért, hanem buzáért kell szerezni, akkor jobban gyarapszik s több rajt bocsát; s épen azért a macskát is lopják s úgy csempészik a házba, aminthogy a gyümölcs- és virág-oltványokról is azt tartják, hogy a lopott ág jobban megfogon, mint a pénzen vásárolt.

Ha a köpülőben a tejfel nehezen köt, a boszus zruboló asszonynak e dalt kell mormognia:

„Kásásodjál, mint a kása,
Hömpörödjél mint az alma;
Falu végén megesezt lány —
Szegény, irós vaját kíván.“

S a siker csakhamar bekövetkezik.

A bajok elleni óvszerül szoktak az emberek különféle bűbajos tárgyakat magoknál mint talizánt hordani; ilyenekül ismertetnek az akasztott ember ruhájából vagy köteléből foszlány, ártatlan gyermek szive vagy ujjá, kigyó és békafej sat. S e babonától még a némileg műveltebbek sem mentek. Én a munkáesi uradalmi levéltárban egy fiókban bizonyos Mukovszky Ferencnek, Sziléziából a mult század végén idekerült vadásznak bizonyítványaira s írományaira akadtam, mik egy bőrtáskában bekötve valának s tán elhunytá óta érintetlenül heverték. E nyalábban papirosba gondosan göngyölve egy kigyófejet, egy gyermek oldalborda-darabot vékony szíjjal átkötve és egy más papirosban veres-barnás port (valószínűn „revalenta arabica“) találtam, mely rejtélyes tárgyakat ő két-

ségtelenül életében magánál hordozott, azoknak, ki tudja, mily különös erőt tulajdonítván.

A lány vagy nő azáltal vél magának férfit meghódítani, ha testét megmosván, a vizet megitatja választottjával. E régi szokás a múlt században bünvádi eljárás tárgyául is szolgált. Így a munkácsi urad. levéltárban levő ügyiratok szerint Lengyel Anna szentmiklósi hajadon, kinzásra íteltetvén a uriszék által, bevallá, hogy az ottani Cserszky nevű papnak adott ily vizből, valamint hogy a koporsóba tet hullára helyezett kenyér morzsáiból készített port hintett levesébe. Szerinte e pornak az a tulajdonsága, hogy általa a titok megőriztetik: az illető oly szótlan s hallgatag maradván, mint a halott, s azonfelül a port nyújtó irányában jóindulattal viseltetik, minden haragja s felindulása elhárítatván általa irányában.

A derék-fájás ellen jó oly asszónynyal megtapostatni magát, ki már ikret szült. Ez sem rossz: az ily beteget egy deszkára kell fektetni s a deszkát fejszefokkal jól megütögetni; a rázkodtatás használ.

Hogy a borjától elválasztott tehén magzatja után ne busuljon, a borju homlokáról és farkáról szőrt szoktak lenyirni s azt kenye-
ren a tehénnel megétetni.

A köznép azt tartja, hogy a ki hány kigyót megöl, annyi büne bocsáttatik meg. A megölt kigyót különben nem jó a fára tüggeszteni, mert esőt okoz. Ha a kigyó esontvázának egy szálkája a lábba hatol, az ember megnyomorodik.

---

14. Áldomás

Az áldomás, rövidítve áldás, pogány őseinknél annyit jelentett, mint áldozat (Sacrificium), külső neme az isteni tiszteletnek felajánlás által; később a keresztényeknél bérítal (merci potus) jelentőségére ment át, nyomául annak, hogy az áldozatok rendszeren ivással is kísértettek, mint például a keresztény áldozatoknál még ma is, s így kétségtelen, hogy ennek eredete szintén a régi pogánykorba vihető vissza.

Emberi természetünkben van, hogy jól végzett munka után önkényt hön sohajtunk a mindenhatóhoz és könnyebült kebellet mondunk hálát az Istennek. Különösen a magyarnál honos e szokás, ki ellenkezőleg, heves természeténél fogva, akkor, hogy ha terve, szándéka meghiusul, vagy a véletlen kelletlenül jön útjába, fellángoló indulatának, ereje érzetében, az által ad kifejezést, hogy bosszúságát cifra káromkodásban önti ki s a vele ellenkező sors iránti megvetését ekkép fejezi ki. E két jó és rossz szokás, úgy látszik, a magyarról a többi nemzetiségű hontársaira is átszármazott, kik immár szintén mind az áldást, mind a káromkodást illő időben használni és alkalmazni el nem mulasztják. A káromkodás rut szokásának érintését itt mellőzván, ez alkalommal annak ellenkezőjét és pedig az Isten dicsőítésének főnebb érintett neméről, az áldomásról értekezndem. E szokás kétségtelenül már őseinknél divatozott, kik azt magokkal behozták. Álmos vezér, mint tudjuk, midőn Munkács terére érkezett, itt a rege szerint, áldozatokat tétett, a tábor táltosa a mostani várhegyen — egy magában álló szikla ormán, fejer lovat áldozván; midőn pedig innen negyven napi

pihenés után, tovább nyugat felé megindultak s Ungvárt bevévén, abba diadalmasan bevonultak, ott a halhatatlan isteneknek nagy áldozatokat tőnek (fecerunt magnum „áldomás“) és négy teljes nap lakomáozának. (Anonymus, XIII. fejezet).

Ezen őseinknél megszokott szertartás, az áldomás, róluk az utódokra is átszarmazván, folytonosan mai napig fentartotta magát; sőt volt idő, midőn e szokás hazánkban annyira divatozott, hogy a magán jellegű szerződéseket is az áldomás külső szertartásával mintegy ünnepélyesítették, megerősítették. A XIV. században legalább Beregmegye területén már általánosan használtatott; így, hogy más eseteket ne említsek például, 1349. évben, Péter, kigyósi pap az ő beregszászi szőlőjét, mely Kovács Mihály és Fekete Péter szőlői közt a Bátorhegyen feküdt, a beregszászi tanács azaz: a bíró és 12 tanácsos az összes luprechtszászi vendégek (hospites) előtt, János, István, és Klára nevű gyermekeire átruházván, az ez iránt kiállított okiratban világosan megemlítették, hogy az átadás a szokásos áldomással ünnepélyesítettett. („Et secundum jura nostrae civitatis, victimam bibendo“. Zichy-Codex II. 403. lap).

Ez áldomás szokása később annyira népszerűvé lett, hogy a szerződésekbe lényeges pontul mindig beiktattatott. Így a többiek közt kiemelem, hogy például Munkácsen 1654. évben Fodor Mihály és Varga Pál az udvarvég-utcában a piacon alul egy házat egy más malomvégesiért elcserélvén. Ez okmányban kitétetett, hogy a cserélő felek a szerződést „áldomással“ is megerősíték „a becsületes város törvénye szerint“.

1675-ben Verbiássy János Andok Andrástól a Füzesen egy kaszálót 50 frtért megvevén, az okmányban megjegyzé a munkácsi tanács, hogy Verbiássy a szerződés megpecsétlése idején a szokásos áldomást is megadta.

1694. május 21-kén Szabó Mihálynak ítélte vissza a városi tanács a tőle Kalmár Mihály által vett házat azért, mert a városi törvény ellenére, sem a bíró hírével nem köttette a szerződést, sem az árát teljesen meg nem adta a megvételkor mindjárt, és sem a levéliratás, sem áldomás, sem a megkínálás nem történt meg annak rende szerint. (Városi jegyzőkönyv I. 533).

1703. január 25-kén azt határozta a munkácsi tanács, hogy 1. mikor Szent Pálnap estén pecsétlés léssen, azon pecsétlésnek salláriumuma lesz 24 denár; 2. ha a pecsételtető fél az áldo-

mást meg nem adta, tartozik pecsétléskor 1 frt 24 denárt adni. (U. o. 542).

1731. évben Szathmári József Görög Miklósnétól a Körösvég-utcában egy féltelket a rajta levő épületekkel együtt 63 frt 34 denárért megvevén, a szavatosságot magára és rokonaira vállalta 80 magyar forint erejéig s megjegyző, hogy a felek az áldomást is megtartották, mely állott 3 tál ételből, egy pecsenye és egy köből borból (20 itce).

1754. évben Fekete Jónás eladván Iloncai Simonnak a munkácsi határon négy darab szántó földét a vár felé járó utnál 5 frtért, a szerződést így rekesztették be: „Melynek nagyobb bizonyására én is kiadom kezem irásával és pecsétemmel subscribált ez öröklevelet, miuthogy az áldomását is annak rende szerint megadta emp-tor ur“.

Az 1795. évben megújított munkácsi szőlőhegyi szabályokban fentartatott azon régi szokás is, hogy ki örökáron vásárol szőlőt, áldomással tartozzék, mely álljon: „1 köből borból, 3 tál ételből és egy nyárs pecsenyéből“.

Nagy-Beregen 1775. április hó 18-kán Kopor Pál és felesége Bálint Erzsébet Kontyos Ferenctől a Szernye mocsárnak a a fekete nyires felé eső részén, földdarabot vásárolván, az azért cserébe nyert két szántó földön felül 8 máriást és „áldomásul“ 3 itcze bort kötöttek ki, azon megjegyzéssel: hogy ki e vételt megháborítani akarná, fizessen előbb le 20 vonás forintot, és aztán perlekedjék.

E szokás ma is él még ugyan, hanem a folyó század elejétől fogva okmányilag nem igen emlittetik; írásban nem köttetik ki ugyan, hanem, csak ugy fenmaradt régi hagyományos szokásból, tetteleg gyakoroltatik. Hogy a toronykereszt feltevésénél, a ház és más épület falának vagy tetőzetének felállításánál, az ugynevezett egyenleg-ünnepélynél oly áldomás még mindig komoly szertartások közt történik, melyek közt a zöldág, virágesokor vagy zászló kitüzése, a kiüritett pohár ledobása s ritmusos üdvkivárat tartoznak, tapasztalásból tudjuk.

S e hajdan törvényes szokás nemesak megyénk magyar, hanem orosz népei közt is maiglan divik; nincs a köznépnél oly alku vagy vétel, mely áldomással ne erősítenék meg; sokszor a magyar a ruthén pórral a nélkül, hogy nyelveiket értenék, jó barátságban fogyasztja az alku-poharat, mint azt vásáraink tabernaiban láthatjuk. A köznép áldomást iszik és követel, ha valamire szegő-

dik, iszik, ha munkáját bevégezé; áldomással ünnepli viskója és háza felépítését, vagy ha valakivel barátságot köt. A pohár kocintás is e régi szokás egyik származéka. Őseink a tornán összetördelék edényeiket, melyből ittak s a sirba hajíták; miért a régi halmokban tömérdek eserép töredékekre akadunk. A kocintás alig ha már itt nem gyakoroltatott s innen nem veszi eredetét. Áldomással most is megerősítetik az alku és szerződés; legalább az, ki szavát később visszavonja, nem nagyra becsültetik. Még per esetében is, mint több évi biráskodásom alatt tapasztalni alkalmam volt, fennen hivatkozik a sértett fél a megtörtént áldomásra, s így annak jelentőségére most is nem kis súlyt fektetnek. Maga az áldomás pedig, ha még oly egyszerű is, de azért mindig némi szer-tartással vitetik véghez; uton-utónfélen rövid felköszöntéssel emelik szájukhoz az Ukon poharat s nyujtják egymásnak az üveget. A d j o n I s t e n, vagy „dáj bozse“ röviden kifejezi a tény jelentőségét maiglan is. Az ily jó szokások különben mindig erkölcsi célzattal bírván s az illetőket legalább hála-érzetre és szótartásra buzdítván: végeltűnésök nem öhajtható.

---

15. Czigányok és zene.

A XV. század elején (1417.) Zsigmond alatt a török előnyomulása folytán kiszorított s hazánkba is akkor bevándorolt Hindostan e népei: a czigányok akkor megyénket is szerencsél-tették s azóta szórványosan folyvást tengődnek egyik-másik hely-ségben és városban, hiven cynikus természetökhöz s öröklött szo-kásaikhoz. Fő foglalkozásuk a téglá és vályogvetés, kovácsolás, lókereskedés és kivált zenélésből áll. Különösen mint hegedü-művészek már régen kiérdemlék az egri nevet. E tekintetben már századok előtt is nagy szerepet vittek s ebbeli ügyességökért nem egyszer fejedelmi kegyben is részesültek. Így Bethlen Gábor a XVII. század elején Munkácsen „Czigány-Hegedüs“ Györgynek fiágra szólólag adományozott birtokot, melyet e csa-lád azután sokáig élvezett, végre 1664-évben Földessy István, Bá-thory Zsófia ügyésze urnője nevében tiltakozott a megye előtt az ellen, hogy ezen csupán fiágra adományozott birtokot a Czigány-Hegedüs leányágából származó utódok bitorolják. (Bereg megyei 1664. jegyzőkönyv.)

Özvegy Rákóczy Györgyné Lorántffy Zsuzsanna munkácsi várá-ban 1649-ben találtatott a szolgaszemélyzet közt 3 dobos és egy hegedüs is. Thököly Imre és neje Zrinyi Ilona pedig 1682. év-ben a munkácsi uradalmat összeiratván, ez urbérbe már a czigá-nyok is felvétettek. Jelesül Munkácsen találtatott akkor 53 férfi, kiknek 36 fiok volt, négy suhancz pedig bujdosásban élt. Akkor az uradalmi majorságbeli czigányok közt majdnem mindenki Vajda czimet viselt; így említették: Banta István vajda, Jónás vajda, András

vajda, Márton vajda, Kajesi Ferencz vajda, Gábor vajda, Bula vajda, András vajda, Hegyes János vajda, Rézműves Rácz György vajda, Horváth András vajda, Horváth Márton vajda, Livajko vajda, Livajko György vajda, Kanesi vajda, Tamás vajda, Czina Ferencz vajda. Többnyire válogatott magyar nevű cigány legények, kik az akkor felköltött nemzetiségi szellemhez képest a magyar párt-hoz tartoztak, s csodálatos e tájon, még az oroszok lakta vidékeken is, a cigányok most is leginkább magyar nyelven beszélnek s magokat magyaroknak vallják. Ugy látszik minden önálló családos férfi akkor a tisztos vajda czimmel illetett. Névleg említettnek még a XVII. századbéli iratokban „Bolond Istók,“ Orosz Jancsi, Horváth Márton vajda, ki mint bujdosó a katonák közt tartózkodott, Baduja és István vajdák pedig Bökénybe szöktek, míg Péter vajdának azon különös sajátos természete volt, hogy „nyaronta mindig bujdosásban élt“ és csak télire tért vissza családjához. (Munk. urad. levélt.)

Midőn Caraffa Antal és később Caprara Aeneas a munkácsi várat megszállotta, 1686-ban a hős lelkű Zrinyi Ilona udvarában dobo-sokból és hegedűsökből álló zenekar is lelkesíté a várórséget; így olvassuk, hogy midőn az 1686. június 8-kán a Beregszászba ki-rándult s onnan diadalmasan visszatért őrség a várba bevonult s az elfoglalt labbanéz zászlókat lobogtatta, a foglyok sokaságát pe-dig felkisérté: a hős parancsnoknő vitéz serégét harsány zenével és a nagy dobbal fogadá. Különben Tököly Imre fejedelmi udva-rában a zenészek állandóul alkalmaztattak: Így a fenmaradt azon-korú (1683.) számodások szerint udvari zenekara 13 trombitásból, 6 siposból (tárogató,) 5. hegedűsből, 1. dudásból és 2. dobosból állott. A német trombitás kapott készpénzül 48 forintot, „liberiát és strinfliát,“ a többi, ugymint: Pál, Tamás, Kristóf, Samu, György, Gergely, Márton, Lang Mihály, Mátyás, Krumpholz Lőrincz, Kalivoda Bernát és Mátyás egyremásra 40 frtot, naponkint s fejen-kint 4 czipót, 1 itcze bort és 7 sing fajlondis posztót ruhára. A siposok két német, azután Márton, András, Pribék Ferencz és Horváth János, kaptak fejenkint 40 frtot, 2 pár karmazsin esiz-mát, köntöst, lovaiknak szénát, abrakot és praebendát, vagy na-ponkint 6 czipót és 1 itcze bort. A hegedűsök, u. m. György, Miska, Czigányhegedűs György, Barna, Meliorisz Márton és Ger-gely kaptak egyremásra 40 frtot, 2 czipót, 1 itcze bort, asztalt és öt sing posztót; a dudás, Gergely kapott valamivel többet, u. m. 50 frtot, 2 köből búzát, 1 köből borsót, 1 dézsa turót, 8 köből

rozst, 4 köböl árpát, 1 kősót, 2 vanna vaját, naponként 1 iteze bort, 1 ártányt vagy 2 oldal szalonnát, 5 sing angol posztót, két lovának szénát, abrakot vagy pénzt, szolgálja részére heti pénzt vagy praebendát. Valóban tisztességes ellátás egy dudásnak! A dobosok, János és Ferencz, kaptak fejenként 24 frtot, 3 pár csizmát, vagy 3 frt. 72 denárt, 7 sing remek posztót, asztalt a trombitásokkal és lovainak szénát, abrakot. A dobosok és siposok veres kiszniezir posztóból való mentét, fehér dolmányt, a közsipesok egészen veres öltönyt viseltek. Megkülönböztetésül készült a fősipos köntöse széles remek posztóból, mentőjének pedig mindkét eleje sárga posztóval volt bélelve. (Monum. Hung. Hist. 24 köt. 90 122. lap)

Hogy a XVIII. század elején ujonan fellobbant harc és csaták viharából a lelkesítő zene nem maradhatott el, az természetes. Ez alkalomból keletkezett 1703. évben a maiglan hazánkban általán kedvelt Rákóczy induló is, mely a fölfegyverzett kuruczokat kétségtelenül élénken lelkesíté, a mint a páratlan dallamú mű maiglan is varázserővel hat a magyar érzékére. II. Rákóczy Ferencz seregében folyvást tartózkodtak szervezett zenekarok, kik azután alkalmilag a fejedelmet is mulattatták. Így a többi közt írja a fejedelem akkori titkára Beniczky Gáspár, hogy az 1708. év uj napja hajnalát hadi zenével apprecálták ő felségének a zenészek; ugy szintén 1709. év első napjának reggelén a Munkács városban állomásozó sereg zénészei a fejedelem lakháza udvarán megjelenvén, őt harsány zenével üdvözölték. De ő maga is itt nem egy izben adott tánczvizalmat, melyen ő és vendégei késő éjjelig tánczoltak.

Különben Rákóczy alatt, uradalmában lakott cigányai téglá és vályogvetésre és kovácsmunkára is alkalmaztattak, így azonkoru urbérekéből kitünik, hogy egyes cigányok a bányáknál és mészkő töréseknél azzal foglalkoztak, hogy a kötörök szerszámaikat igazították.

Mária Terézia királynő a kóbor cigányokat állandó lakhelyekre szorítani és megtelepíttetni óhajtván, e rendelet következtében 1768-ban a munkácsi cigányok is, kik vajda alatt állottak, elhelyeztettek. 1775-ben pedig legfelsőbbleg meghagyott, hogy a tömegesen lakó cigányok szétszassanak; ennek következtében 1777-ben cigányaink panaszkodtak, kiemelvén azt is, hogy a hatóságok gyermekeiket elszedik és városokban mesterségre adják. Számuk azon időben az országban 68 ezerre ment. Akkor a munká-

csi cigányok az addig fizetett 51 krajezárnnyi fejadótól fölmentettek, 1780-ban pedig a kunyhópénz-fizetéstől is, annál inkább, mert akkor II. József újabbi rendelete folytán polgárosítottván, az uradalom által a mai cigánysoron számukra kijelölt telkeken elhelyeztettek. Ennek következtében, az 1781-dik évben eszközölt összeírásba a Bereg- és Szatmármegyei és Győrvárosi cigányok fel nem vétettek, mert azok akkor a területeken mint földművesek és iparosok, sajnos, csak rövid időre letelepedve voltak s a rendes adófizetők közé soroztattak. A buzgó fejedelem halálával azonban a cigány-ügy is elhanyagoltatott s ők elhagyván a tisztességes életmódot, ismét nyakukba vették a világot s nagyobb élvezetet és boldogságot találtak a kóborlásban s a faluvégi kunyhókban. S épen e nyomorult és rendetlen életmódjuk oka annak, hogy e faj, mely éles észszel, ép tagokkal és lankadatlan kedélylyel bir s valóban jobb sorsra érdemes, napról-napra mindinkább pusztul.

Közzenészeink ma is nagyobbára e fajból kerülnek ki, mert a magyar nem igen adja magát e könnyű életre, oroszaink pedig egy árva nótával is beérik.

A verchovinaiak szeretik a pásztor-sipot és helyenkint a dudát. A 17. századig kedves zeneeszközük volt a lant és bandura, a kobzával kísérték a népdalt, ma ezzel csak egyes öreg koldusok kísérik még keserves éneköket. A magaslatokon kedvelik az embernagyságu kéregből készült pásztor-kürtöt, melynek a völgy és sziklákon visszaverő mélabus hangjai csodásan meghatják a hallgatót. A fogak közé szoritott dorombot a pórasszonyok és férfiak egyaránt pengetik.

Kár, hogy az újabbkori, s így az 1857. és 1870-diki összeírásokban sem fordulnak elő a cigányok, kiknek számát ez időszert nem tudhatni.

16. Intézmények hatása a nemzetiségre.

Hogy a magyarok beköltözése előtt e tájon szlávok, t. i. oroszok és tótok, a keleti részeken, Borsova folyó körül pedig oláhok laktak, azt más helyütt már tüzetesen előadám; erre mutatnak különben azon számos fenmaradt helynevek is, melyek e korból erednek, milyenek Bereg, hajdan Berech, Csaroda = Csarnavoda, Dobrony = Dubrony s a többi, hrol egykor kétségtelenül szlávok képezték telepeket, jelenleg pedig tősgyökeres magyarok, kik az itt talált ős lakókat vagy teljesen kiszoríták vagy idő folyamában megmagyarosították. Nagyon világos, hogy a honfoglaló magyarok a termékenyebb sík földet választák magoknak tanyául, míg a kevésbé termő, de baromlegetetésre s tenyésztésre alkalmasabb hegyes vidékeket a velők bejött rutheneknek s itt talált és azonnal önkényt meghódolt tótoknak engedék át, kik a megye éjszak-keleti hegyes tájain mintegy félkörben maiglan is élnek. Élnek pedig nyelv- és szokásaikban háborítatlanul most már kizárólag oroszok (ruthenek), kiknek tulnyomóbb körében a kevesebb számú tót ős családok idővel eloroszosodtak, míg viszont fentebb, az éjszaki megyékben, Ung, Zemplén, és Sárosban, ismét az ott lakó ruthenek a tót nyelvet sajátíták el, mert ott az oroszok nagyobb számmal soha sem voltak s így ott az eredeti ős tótok tarták fen nemzetiségüket s a közéletben nyelvöket is.

Nem úgy jártak a Háthegy és Borsova folyó tájain élt oláhok, kik a XV. századig végkép eltűntek innen, vagy részben teljesen oroszokká váltak. Hogy Nagy Lajos idejében 1367. évben a vallásuk elhagyására szorított oláhok Drágos vezérlete alatt az erő-

szakos térítés elől tömegesen elköltöztek innen, a történelemből tudjuk; az itt megmaradt csekély töredék azonban idővel a nagyobb számú orosz nép hatásának ellenállani képes nem lévén, eloroszosodott. Az oláhok egykori itt lételének nyoma csupán az okmányokban s némely helynevekben maradt fen; ilyenek: Dragabartfalva, Oláh-Csertész, Negerjovo (Maszárfalva) sat. Így tűntek el azon oláhok is, kik Roszos közelében Kerecke táján szintén a XV. századig éltek s azon koru okmányokban még ilyenekül említetnek.

Egy 1463. évben Dolhai Ambrus kérelmére a Borzsa havas körüli birtoka hatóságilag bejárattván, Kusnicánál egy utról megjegyeztetett, hogy az a „ruthenek földére vezet, t. i. a mi verchovinánk és Szolyva vidék felé, hol akkor is kizárólag oroszok laktak:

Feltűnő, hogy az orosz népség, mind a mellett, hogy kezdetől fogva megyénkben kizárólag a jobbágy osztályát képezé s mind vallási, mind társadalmi tekintetben teljesen elhagyatott volt, annyi viszontagság és balsors után is, vallási és nemzetiségi jellegét annyi századokon át hiven, változatlanul megőrzé. Én ennek okát a főlényt gyakorló magyar páratlan engedékenységén s türelmén kívül leginkább abban találok, hogy e népfaj, mely elhagyatottságánál fogva, távol a nagy világtól, ugyszólván sovány hegyei közt elrejtve, feltűnés nélkül élt, épen ez alárendeltsége folytán tarthatá fen magát; kizárólag saját hit és nemzetiségi sorsosai közt, szabadon, háborítatlanul gyakorolhatván vallását és családi szokásait. Ekkép került ki e faj a vallás rohamos ujitása ragályát is, mely felette érintetlenül vonult el; e tekintetben kétségtelenül erős óvszerül szolgált határtalan hitbuzgósága: e minden tudomány nélkül növekedett nép mereven ragaszkodván atyáinak ősi hitéhez, vallása orosznyelvű szertartásaihoz és babonás szokásaihoz nem keresve nagyobb tökélyt, nem vágyva a meglevőnél nagyobb boldogság után.

Nem gyakorolt orosz testvéreink nemzetiségére nézve hátrányos befolyást azon körülmény sem, hogy közéjük a XVI—XVII. századokban, különösen a Rákóczyak fény korában, a török hódítás elől az alföldről ide menekült számtalan magyar család telepített. Ezek közt számtalan reformált hitű is volt s a munkácsi vár és illetőleg terjedelmes uradalom hatalmas birtokosai ily egyes jövevényeket épen orosz helységekből még kenézi, előjárói előjoggal is felruháztak, kik azonban idő folytán magok is oroszokká

váltak, az ő hitet elfogadták s megtartván eredeti magyar családi neveiket, utódaik maiglan élnek, míg a jövevények közül sokan a török elűzetése után ismét előbbi helyeikre visszatértek. Innen van, hogy míg a havasok alatti vidékeken is maiglan találunk magyar nevű orosz családokat; sőt Volóc tőzsomszédságában, meredek sziklaktól környezett hegylejtőn egy elszigetelt, 11 házból álló kis telep mai napság is Magyarfalvának (Magyarovicának) nevezetik, lakosai közül pedig többen „Magyar“ családi nevet viselnek, azonban már mindnyájan teljesen eloroszosodtak.

Nem lesz érdektelen e helyütt azon jövevény magyar családokat névszerint elősorolni, kik a XVI. században a törökök elől menekülve, itt még a következő században is laktak s Rákóczy Györgynek jobbagyai voltak*). Ilyenek e következők: A Verchovináról: Zádorlak, Bundás, Krajnai, Csékán, Rött Koroly, Cigány, Dobnya, Takács, Pap, Momut, Botka, Tokár, Kelevajda, Csiga, Antalóci, Csorba, Magyar, Szadvári, Almási, Szakál, Füzér, Melles, Balás, Panasz, Kovács, Varju, Szamos, Huszár. Bukovinka tájáról: Gólya, Remetei, Ábránkai, Gubás; Kendereskéről: Kis, Balog, Fekete, Lengyel; Kustánfalváról: Kozma, Szolyvai; Kerepeczke tájáról: Vad, Cigány, Turi, Farkas, Turai, Fogarasi, Varga; Krajnáról: Boldizsár, Sipos, Szabó, Hegedüs, Illés, Tihani, Oláh, Vajda, Asztalos, Virasztó, Fejér, Szentmiklósi, Kondor, István, Borda, Szarvas, Szalagan, Baranyi, Molnár, Almási, Fodor, Papfalusi, Hodos, Kocán, Kelemen, Simon, Siket, Rác, Sándor, Gál, Király, Halász, Demjén, Márton, Bodnár, Lázár, Mongócs, Balkai, Fattyu, Orbán, Kisfaludi, Sánta, Sütő, Török, Szekeresi, Egeres, Karácson, Mármárosi, Szép, Komjáti, Banko, Drága, Porkoláb, Mocsár, Bányász, Üstes, Nagy, Szokmár, Pecke, Törös, Méhes, Szakállos, Sarkadi, Guti, Botth, Bagoly, Végső, Tőkési, Keresztes, Kozák, Lovas, Daru, Festő, Kopasz, Égettboros, Medve, Saák, Puskás, Fazekas, Futaki, Gargyon, Hajdu, Verbooi, Antal. Lucska vidékéről: Farkas, Takó, Sötét, Balási, Kántor, Bogár, Csete, Béla, Horváth, Kala, Isnyéti, Szabados, Anda, Csonka, Tompa, Vakaró, Ferge, Mogyorósi, Monda, Csernelősi, Peca, Fajszí, Szava, Seleszti, Rosta, Dalu, Hependi, Veréb, Hodár, Vidacs, Deli, Bába, Kecskés, Kövesdi, Legyes, Nester, Ciberei, Sági, Dombos, Báró, Doktor, Vas, Alföldi, Barkaszi, Csomósi, Mészáros, Fakasz, Malaffi, Dér, Láncoz, Rojtos, Balos, Gyula, Ibráni, Vekei, Cseh,

*) Munkácsi urad. 1649-ki urbárium.

Göcsey, Kassa, Soltész, Ország, Szücs, Sándor, Ougi, Kebeli, Dienes, Fagyas, Kurta, Repedi, Vadász, Szerencsfalvi, Bese. Rubuliska tájáról: Fillér, Czafár, Csapóci, Koldus, Salkóci, Drabant, Járos, Kunos, Majos, Gebelán, Gyüle, Madárka, Csacsá, Berengye, Madócsi, Cserei, Bégán. Cobor, Kapus, Kilos, Árvai, Máté, Polányi, Kaska, Ballos, Latin, Drahus, Fedeles, Zoltán, Files, Ágoston, Cokoly, Bogdán, Kopul, Szabiszló, Kerékjártó, Kolbász, Bodor; Szent-Miklósról: Runa, Tokár, Gévén, Sopodi, Turi, Drogár, Balmus, Kocsán, Kokán, Parlag satb.

Sőt épen az orosz elem még a római katolikus és később a protestansokra nyomást is gyakorolt; így kétségtelen, hogy még a XV. században Szent-Miklóson és Iványiban római kat. anya-egyházak és templomok voltak s ma majdnem mindkét helység csupa ruthenekből áll s csakis a görög-keletieknek vannak itt templomaik; a XVI. század vége felé Klaesanó, Póсахáza és Munkács-Ujfalú népsége (ma Alsó-Schönborn) kizárólag protestansokból állott, kiknek református papjuk Iványiban székel mint anya-egyházzal bíró községben, holott a XVIII. század elején már alig akadt itt néhány református lakos, sőt Iványiban még e lelkeszség is megszűnt s a lakosság egészen eloroszosodott; e tájról a protestans lakosok Rákos és Kajdanóra szorulván, itt feles számban maiglan fentarták magokat; e két helységben különben a lakosság egyik, sőt mondhatni nagyobb részét az oroszok képezik, kiknek itt szintén egyházaik vannak s a magyarok ellenében nemzetiségöket, nyelvöket s szokásaikat hiven megörizni tudják. Ellenben Póсахáza és Munkács-Ujfalú törzsökös magyar lakosai, kétségtelenül azért, mert a harcias korszakban az oroszoknál tevékenyebb részt vettek, megritkultak, sőt időfolytán, teljesen elpusztultak, úgy, hogy ma itt idegen német ajku jövevények élnek a kihaltak tanyáin. Feltűnő az is, hogy oly helyeken, hol a magyar az orszszal vegyesen lakik, a két különböző népfajbeliek tartózkodólag érintkeznek egymással; elsajátítják ugyan egymás nyelvét, azonban valamint a magyar az orszszal, úgy viszont ez amazzal ritkán lép szorosabb rokoni kötelékbe; különben viszonylagosan engedékenyek egymás irányában, a közügyek vezetésében egyetértők, bíráikat felváltva választják; de iskolai és egyházi ügyeiket önállóan kezelik, s épen, mivel felekezeteikhez s vallásaikhoz mereven ragaszkodnak: ez képezi köztök a válaszfalat. Hasonló viszony van Makkos, Jánosi, Balazsér s más vegyes lakosságú helységeekben, sőt magában Munkács és Berégszászon is, hol a római katolikusok és

protestansok a magyar, az oroszok a szláv s a zsidók a német elemet képviselik, a minthogy egyházi és családi köreikben is nyelveiket így használják, jóllehet, a zsidók kivételével, nagyobb részt a magyar nyelvnek mindnyájan birtokában vannak. Ellenben azon tájakon, hol a magyarság tulnyomóbb számmal lakik, a tisztán magyar helységek közé ékelt orosz és tót telepítvényesek hamar magyarosodnak, mint Homokon, Csomán, de főleg Márok-Papiban, hol az 1796. évben Varranó vidékéről megszállott tótok azóta teljesen magyarokká váltak s kivált az új nemzedék már a szláv nyelvet sem bírja. A magyarok közelében lakó oroszok megszokták, hogy beszédközben orosz szavak közé magyar szavakat és kifejezéseket használnak, mi azután furesán hangzik az őket hallgató idegen előtt. Így a sok mondat közül csak egyet idézek, melyet egy krajnavidéki orosz gazda szájából hallottam, mikor a csavargó kondásról beszélt így: „Kondás szobe oldalom a szvine széjjel;“ azaz: A kondás oldalt mulatozott s a nyáj szétment.

A munkács körül a mult századok harcziás folyamában néptelenné lett Póсахáza, Bártháza, Alsó-Schönborn (M.-Ujfal), Felső-Schönborn (Oláh-Kerepec), Kucsava (Koresova), Kustánfalva (Kosztánfalva), Zsófia s Leányfalva mind meg annyi idegen ajku magyar és oroszok közt elszórtan fekvő helységekben a mult században a gr. Schönborn-család által telepített német lakosok szintén híven megőrzék nyelveket és szokásaikat; ők a szomszéd orosz és magyar családokba nagyon ritkán házasodnak s így fajvérök vegyületlen marad. Ők egyébiránt új hazájokat elejétől fogva hön szeretik, a férfiak kizárólag magyar öltönyt, zsinóros szük nadrágot, pitykés, sujtásos dolmányt s kucsmat vagy kerekkalapot viselnek; ezt egyébiránt már a Munkácshoz közelebb eső orosz helységekben lakó ruthen ifjak is utánozzák, kik pitykés dolmányt széles, rojtos gatyát és darutollas, pörge kalapot örömet hordanak. Sajátszerű egyébiránt, hogy azon magyar helységek, mint például Munkács-Ujfal (Alsó-Schönborn), Bárdháza és Póсахáza, melyek a 18. század első negyedéig tisztán magyar községek voltak, mihelyt a gr. Schönborn-család birtokába kerültek s ez által annak elpusztult telkeire német jövevények szállítottak, csakhamar teljesen elnémetesedtek; míg a magokra hagyatott szomszéd magyar helységek, mint Fornos és Derezen, folyvást megőrzék magyar jellegöket, sőt törzslakói idővel ismét megsaporodtak.

Némely panszlavizmussal vádolható rajongók azon állítása,

hogy a magyar elnyomással fenyegeti a rutheneket, valóban teljesen alaptalan; ha az elmúlt időkben, midőn a munkácsi vár hatalmas urai, kik éveken át a koronás királylyal daczoltak, s így kényök-kedvök szerint bánhattak volna tehetetlen orosz jobbagyaikkal, nem nyultak vallási és társadalmi szentélyeikbe s nemzetiségök, nyelvök s ősi vallásuk gyakorlását sohasem háborgatták: akkor a mai felvilágosodottabb korban annál kevésbé félhetnek az elnyomástól, erőszakos megtámadástól; sőt bizton állithatni, hogy orosz testvéreink csakis az utóbbi időben kezdenek éledni, szellemi és anyagi tekintetben emelkedni, virágzásnak indulni, mire a csekélyebb kelységekben is emelkedő diszes kötemplomok és iskolák is mutatnak, melyek az elmúlt kort jellemző szegényes fegyházak helyén keletkeznek.

Igaz, hogy a közigazgatási hivatalos nyelv nálunk is a magyar és jogosan, mert jóllehet a ruthen nép e megyében számra nézve talnyomó, értelmi, műveltségi s vagyoni tekintetben azonban azt elvitázhatatlanul tulszárnyalja azon 52 ezernyi magyar lakosság, mely hivatva van a házigazda szerep vitelére.

II. Józsefnek 1784. évbéli intézkedései hatást kezdenek gyakorolni nyelvünk elnyomása tekintetében, amennyiben míg Beregszász tősgyökeres magyar ajku református lakói is nem átalották tanodáikba a németet tan-nyelvül befogadni: e vész azonban hat év múlva végkép megszűnván, nyelvünk ujult erővel kezde virágozni és műveltetni. Ugy látszik, József intézkedéseinek utónyomai csupán zsidóinknál észlelhetők még, kik részben elsajátítják ugyan azon népnek, melynek körében élnek vagy születnek, nyelvét, azonban magok közt társalgási és ügyködési közös nyelvül még is csak a németet tartják. Kár, hogy a nagyterjedelmű munkácsi és szentmiklósi uradalmak ügyviteli nyelve is a német, mely azelőtt, midőn tiszteinek kiválóbb része honfainkból került ki, a latin és később a magyar volt.

VII.

Gazdaság, ipar, kereskedelem.**1. Közlekedés és vám.**

Hogy már az ó korban itt tanyázott emberek nemcsak rá voltak szorulva az egymással érintkezésre, hanem, hogy ők szükségleteik kicserélése végett a távolabb lakókkal valóságos kereskedelmi viszonyban is állottak s hogy ennek folytán bizonyos közlekedési vonalakat ismertek: ezt a fennmaradt műemlékek és maradványok teljesen igazolják. A tömérdek obsidian és bronz műszerek, melyek e megye területén oly sűrűn találhatók; szintén azt bizonyítják, hogy e tárgyak anyagait, melyek itt természetben elő nem fordulnak, más távoli vidékekről részint nyers, részint feldolgozott állapotban behozták; sőt minthogy üveg és borostyánkő művekre is akadunk a barbár korból, következtethetjük, hogy ez őslakók a keleti és déli népekkel is érintkeztek. Továbbá, minthogy ez őskor népeknek tanyái és sírhelyei bizonyos rendszeres vonalakban találhatók: ezekből megállapíthatók azon vonalak is, melyeken a közlekedést eszközölték. E hajdani ismeretlen népek, az akkori nagyobb vizek és áradások miatt többnyire a meredélyes hegyek oldalain és az alacsonyabb magaslatok vízvázalató gerincein tartottak utat. Ezeket különösen is meg lehet jelölni. Így megyénken keresztül nyugatról ment utjuk a mai Bacsovától kezdve a benedikői, klacsanói, zsarnói, frigyefalvi, selesztői, szuszkői és pudpolóci völgyeken keresztül észak felé; a Latorcza balpartján pedig Munkáctól Egres

kén, Szolyván, Hársfalván, a vicsai völgyön, Valócon és Kanorán át a mai Galiczia felé; délfelé húzódott az ut egyrészt a Háthegy mentében Ilosván át a Borsova folyó felé, másrészt pedig a derceni, bártházi, beregi, kovászói kigyósi, beregszászi és muzsaji dombokon át a Tisza felé, melynek síkságán a nyomok szanaszét elszórvák.

A munkácsi Lovácskán Fülöp Macedonai király ezüst tetradrachmáinak barbár utánzásai nagyobb mennyiségben találtatván: ez is arra mutat, hogy a 4-dik században Krisztus előtt e vidék barbár lakói már a műveltség emelkedettebb fokán állottak, mert a pénz értékét és a kereskedelmet ismerték, sőt a távol görögországbeliakkal érintkezésben voltak. Ily barbár veretű érmek egyébiránt megyénk alsó részein, mint Jándon, Kovászón is jöttek napfényre.

Tudjuk azt is, hogy őseink a IX. században a Latorcza folyó mentében vonultak be az országba s hogy négy századdal előbb a népvándorlási áradat is nagy részben e vonalat használta. Hogy pedig e táj ez időben már társadalmilag szervezett népeknek tanjául szolgált, mutatja az is, hogy a beköltözött magyarok e tájon, nevezetesen Ungon és Borsován, rendszeres erődítéseket találtak s így ki vonhatná kétségbe, hogy e szláv és oláh népek, melyek egymással érintkeztek, bizonyos utvonalakat nem használtak volna. Ily meghatározott főutakról később már írott adatok is emlékeznek. Így a Bereg megye dél-nyugati szélén Dobrony és Ignécz közt hajdan feküdt Csépánföldre (vagy Csepán telke) nevű helységek 1248. évben eszközöltetett határjárása iránti okmányban előjön a Kerepecz és Latorcza folyók közelében egyik határvonalul a „Nagy ut” (via magna), mely Ung felé vezetett. Ugyancsak egy 1270. és 1299-dik évi hasonló tartalmu okmányban is említetik ez utvonal (Leleszi levéltár. Met. N. 57.). A lónyai s bátyui határjárásnál említetik egy 1272. évi okmány szerint Somnál „nagy ut”, valamint Dobronynál is, megjegyezvén, hogy a Csarnavodán (Csaroda folyón) hid vezet át. 1364. a beregszász végardói határjárásnál előjön Ardó és Jánosi közt a nagy tónál ut, valamint kigyónál a barátok birtokánál a „nagy ut”. Az ily nagy utak alatt kétségtelenül országos utakat kell értenünk. Sőt ez időben már vámok is voltak használatban a közlekedési utak mentében; így 1381. évben a Mikch család a semjéni családnak Vid-telket a Tiszán való rév- és vámjoggal együtt 100 frtért eladta. 1388-ban Zsigmond király a császlócziak által a Latorcza folyón királyi en-

gedély nélkül s így jogtalanul felállított vámot tőlük elveszi s Ramocsai Péternek adományozza (fejér C. Dip. 447. l.). 1389-ben pedig Tákori Miklósnak (György fiának) Mária hercegné allovázmesterének és ennek testvére Jakabnak hű szolgálataiért az ugonyai vám felét adományozta (Megyei levéltár.). 1399-ben pereltek az atyai és dáróczi nemesek a esákiakkal az atyai vám iránt; különben e helység már a megelőzőtt időkbén nyerte e szolgálomtól melléknevét (Lelesz, prot. A 349. N. 14.). Egy 1412. évben kelt okmányban, mely szerint Csarnavodai Kriszgon átengedé birtokát három nőtestvérének. emlittetik ismét az ugonyai révvám, melyet ma kétségtelenül a naményi hid pótol; sőt e tájon akkor a közlekedés és kereskedésnek is élénknek kellett lennie, mert 1418-ban Zsigmond Naményra nézve vásárjogot adományozott Lónyai Györgynek, oly módon, hogy ott országos, azaz évi és külön heti vásárokat tartathasson. 1439-ben pedig a dárdaiak beiktattattak a többi közt a gelényesi vámjog élvezetébe is. (U. o. W. 30.)

A középkori közlekedési és illetőleg kereskedelmi főutat, mely Magyar- és Erdélyországon keresztül vezetve összeköté földrészünk északi országait a kelettel, jelölik megyénk területén a XV. századból fenmaradt kőtemplomok is, melyek világosan mutatják az irányt; így Munkáctól ment az ut Bereg, Kigyós, Beregszász, Muzsaj és Benén át Tisza-Ujlak felé, mely helyeken, valamint a környéken hasonló alaku, egy hajóju, alacsonyabb szentélyü és keletelt egyszerű templomok majdnem egyenlő stílben építvék. De ezzel összefüggőleg az irott okmányok is hasonló bizonylatot tanusítanak.

Igy 1417-ben perelt a Butykai család Atyai Boldizsárral azért, hogy ő Vid-telken a Tiszai réven átjáró embereket háborgatta s az Atya és Szálka közötti közutat (via publica) elrontatta, a rajta levő hidakat pedig elhányatta. (Lelesz. pag. 129. N. 1.)

1418-ban beiktattatván Pálóczy Mátyás Szaboles, Abauj és Borsod vármegyék főispánja és diósgyőri kapitány, valamint testvére Imre és György, szepesi prépost, Ignéc z helység birtokába, azon alkalommal nekik az itteni vámjog is átadatott.

1463-ban Mátyás király parancsára a leleszi konvent az ilosvai uradalom határát bejárván, ez okmányban előfordulnak: Karaszlónál „R év,“ Kövesdnél „a régi ut,“ tovább a beregszászi ut, Komlós felől „a terhes ut,“ Medenczénél a Bereg felé vivő ut, innen a disznófertő nevű helynél a Munkács felé vivő ut. Ugyanazon évben Dolhai Ambrus kívánatára a Borzsa nevű havás bejáratrán, Tuskánál délfelől egy ut emlittetik, mely Kusniczán át

a „ruthenek földjére“ (a beregi verchovina felé) vezetett, Kusniczán és környékén oláhok lakván.

1520-ban Vámosatyai leányai beiktattattak kerecseni név és az atyai vámjog élvezetébe is.

1535. évből említették Vid és Szálcánál „Aranyos rév“ a Tiszánál, mely Sebessy Istvan és Károlyi Zsigmond között per tárgyául szolgált. — 1550-ben I. Ferdinánd titkára Reichersdorfer György Beregen és Máramaroson át a borszavölgyi kirlibábai uton Moldva felé utazván, levelében érinté, hogy a hegyek közt oly szűk és magas utakon ment, hogy azon egy ló is alig haladhatott; a sikon azonban szép viruló völgyek és téreken át vitte az ut. 1552-évben a beregi barátok kérelmére Kigyós határa hatóságilag bejáratván, ebben előfordulnak délről a beregszászi nagy ut és nyugatról a szőlősi ut, „melyen sót szoktak szállítani.“ 1573. Miksa király a váriakat a vám és rév fizetéstől felmenti. 1593. Rudolf király Lónyai István, György, János, Ferencz és Gergelynek kiváltságot ad, hogy Nagy-Lónya és Mogyorós területén a Tiszán át révet tarthassanak.

1649-ben Barkaszón is szedetett vám, valamint Rákoson a hidvám azoktól, kik Munkácsot elkerülték. E városban már a XVI. században volt hidvám, valamint már a munkácsi és szentmiklósi uradalmak területén levő átjárókon. Így az 1649-ki urbér szerint, jövedelmezett a munkácsi hidvám özvegy Rákóczy Györgynének 45 forintot, néha 50-et, sőt többet is. A beregszászi hidvám jövedelmének fele az 1625-dik évi intézkedés szerint az uradalmat és fele a protestans iskolát illette; azonban 1670-ben az iskola illetményét Báthori Zsófia elvonván, ettől az jövöre is végleg elesett. 1682-ben tett a hidvám jövedelme 40 frtot s a só-szeke-rektől bejött külön évenként 300 kőso. A munkácsi uradalomhoz tartozott várii hidon befolyt vámpénz és só-jövedéktől huzott az odavaló predikátor tizedet s e hid már akkor igen réginek mondatott, lévén ahoz azon szintén régi szokás kötve, hogy az idegen, ha Kis-Ar, Vári és Búd között átment a Tiszán s ezen vámra be nem ment, Beregszász Vári és Muzsaj között el akarván a vámot kerülni, a beregszászi és várii vámosok, ki előbb érhetette, megkergethette az efelét s a falukon kívül el is foghatta, az elvett tárgy a vámost illetvén. E szokás még azután is sokáig fentartatott. A gáti hidon (a malom felől), melyet a derczeni jobbágyok tartoztak fentartani, idegen jobbágy vagy utas négy pénzt tartozott fizetni s évenkénti jövedelme átlag nyolcz forintra rugott.

Ekkor Rákoson is volt hidvám, mely kilencz frtot behozott; ezen különben, mint fentebb mondatott, csak az fizette a díjt, ki a munkácsi vámot nem érinté. Azonkívül voltak 1649-ben Podheringen, Szent Miklóson és Vereczkén is vámok.

1682. évben Ignéczen is volt hidvám, e jövedelmének egy-ötödét a munkácsi uradalom birtokosa huzta Bánffi után; a gorondi hidvám jövedelmezett a munkácsi uradalomnak „boldog időben“ nyolcz, 1682-ben azonban csak három forintot; míg a gáti szernyeviczi hidvám 6 frtot adott. A nagy-guti hidvám jövedelmezett 1682-ben 3 frtot és 10 kősót, boldogabb időben 22 frtot és 16 kősót; a barkaszóiak azért, hogy nekik rajta szabad menés-jövésök lehessen, fizettek évenkinti átlagul 2 frtot. Az 1690. évi urbérben emlittetik az iványii rév, melynek már alig van némi nyoma.

1704-dik évben emlittetnek a podheringi, szentmiklósi, pudpolóci és alsó-vereckei hidvámok. (Azon évi urber). Ezekért azon évben egy Marko nevű zsidó, a zavadkai serház és pálinkakoresmabérlettel együtt évenkint 170 frt 50 denárt fizetett az uradalomnak, megjegyztetvén ez iratban, hogy a vereckei vám némely évben 25 frtot is szokott jövedelmezni.

Ez évben jövedelmezett az uradalomnak a várji hidvám 45 frtot és hétszáz kősót, a beregszászi 8 frt 82 denárt, a rákosi 9 frtot s a munkácsi 50 frtot és 300 kősót; minden erre átvo-nult sóval terhelt szekértől egy kőso járt az uradalomnak, mit a munkácsi lakos is tartozott adni, ha nyereségre kivitte; csoportos marhahajtásnál fizetett 1 darabtól 1 denárt, terhes szekértől 8 d., ürestől 4, gyalogembertől, ha az nap vissza is ment, 1 d., idegen ur jobbágya fizetett minden pár sertéstől vagy juhtól 1 pénzt, még akkor is, ha a vizen hajtotta át. 1699-ig a munkácsi hid az uj-útcza végén a felső malomnál volt, de elpusztult.

Különben megyénkben az utvonalakot, melyek hajdan többnyire patakmentében*) vagy más helyeken, mocsár és tó szélén, a dombok lejtőin vagy gerincein a legnagyobb elhagyatottságban s a természetadta állapotban huzódtak s a melyeken való utazás, főleg erős időben, a legnagyobb megerőltetéssel, költséggel, nagy idővesztéssel és ezer vesződéssel járt, úgy, hogy 1—2 mértföld-

*) Dobay Zsigmond, Zrinyi Ilona munkácsi haditiszte írja (Mon. Hung. Híjt. 32. sz. 453. l.) hogy 1686. nov. 4. Munkácsról Szolyván, Szaszokán és a vicsai völgyön át ment Galicziába. Ugyanakkor a dávidházi hid is emlittetik. (U. o. 436.).

nyi ut sokszor egész napba került, már a XVII. században kezdék nem csak egyengetni, hanem tervszerűen alakítani is. Így az 1704. évi urberben előfordul azon megjegyzés, hogy Gáton Bakos Mihály telkét Rákóczy Ferencz „országutnak“ fordította; hasonló célra alkalmaztatott Nagy-Guton ugyanakkor Tót Pál és Váriban Bott András telke. Ez okmányban említetik az is, hogy Alsó-Schönborn, akkor még Munkács-Ujfalu, az előtt a Királyi ut (via regia) a mostani állami ut közelében feküdt (nem messze a Góré koresmától délre), de onnan a folytonos katonai zaklatások elől beljebb az erdőbe vonult.

Általában véve azonban a 18. század elején utaink még mindenhol rendszeretlenek és rosz karban voltak. Így II. Rákóczy Ferencz Emlékirataiban mondja, hogy 1710. november hónapban Sárospatakról Ungvár felé visszavonulván, utközben siránkozó menekültekkel megrakott szekér-sorokkal találkozott, kiknek a félig megfagyott keverékben, sárban összetört és megsülyedt szekéreikről könnyölgése és hidegtől dermedt csecsemők sírása szivrehatólag halatszott. Ő hadjáratai alatt többször panaszkodott a feneketlen utakról; így 1703. júniusban Vári és Namény közt járhatatlannak találta az utat; 1711. febr. 29-én pedig, midőn az országból kivonulandó Galiczia felé Munkácsról megindult, az nap csak Szolocsinára ért, hol a megáradt Pinye patak miatt márczius 3-ig volt kénytelen időzni s a víz apadására várakozni. (Rákóczy-Tár I. 235. l.)

A szabadságharcz utáni évtizedekben már több gondot kezdett a kormány a közutak javítására fordítani, különösen VI. Károly és később a hazai ügyek iránt különösen érdeklődő Mária Terézia. Nem lesz érdektelen ennél fogva, ha az egyes utvonalak történetét itt röviden előadom.

Álljon itt mindenekelőtt a munkács-galicziai utvonal. Ezen 1734-ben felépíttette a munkácsi uradalom a pudpolóczyi hidat; a kőhidőket és támoikat Marksteiner Jakab nevű kőműves rakta, ki azért 70 forintot, 7 mázsa vasat, 1 mázsa ólmot, 20 mérő meszet és szükséges napszámokat kapott. A Latorcza völgyén húzódott ez utvonalon 1737-ben megszüntették a fentebb is érintett munkácsi, podheringi, szentmiklósi, pudpolóczyi és vereczkei vámszedőhelyek. 1758-ban repesztetett a Pudpolócz melletti Pudkamin nevű szikla, a Vereczke felé vezető ut rövidítése végett, minthogy ekkorig a közlekedés a szomszéd Galicziával leginkább Laturkán át történt. Így olvastam a budai kamarai levéltárban, hogy 1652. évben itt a laturkai lakosok az átvonult Komorniczky Gergely nevű

lengyel utasnak szekerét kirabolván, kára iránt később vele a la-turkaiak földesura Lónyai Zsigmond kiegyezkedett. 1760-ban meg-állapította a debreczeni biztosság, hogy Munkácestől Vereczkéig négy állomásnyi távolság számíttassék; ugyanakkor kormányhatóságilag ezen utvonalon jó karba tétetni rendeltetett. 1763. felhívta az ungvári kincstári igazgatóság a munkácsi uradalmat, hogy hasson közre, miszerint A.-Vereczkéről Pudpolóczon és Hrabóczon át Turia felé ut-vonal készíttessék, mely a kereskedelem előnyére szolgáljon.

1772. évi aug. 5-én a három nagy hatalom, Ausztria, Orosz-és Poroszország, Pétervárott Lengyelország felosztása iránti szerző-dést aláírván, kormányunknak is érdekében volt, hogy a Galiczia felé nyiló utvonalon járhatóvá tétessék, annál inkább, mert Gácsország elfoglalása céljából hadsereget kellett oda küldenie, melynek egy része Munkács táján tanyázott. Ez okból 1775-ben Beregmegye saját költségén készített egy gyalogok és lovasok számára alkalmas ös-vényt oly módon Munkácestől felfelé, hogy a Latorcza medréből a nagyobb kövek kiszedettek, minthogy Vereczkéig e folyót s a mel-lék patakokat negyvenszer kellett átgázolni és gyakran a járművek 50 ölnyi távolságra tengelyig a vízben haladtak (Munkácsi urad. levéltár). Ugyanakkor állíttatott Podheringnél egy hid is. 1774-ben a helytartótanács a szentmiklósi vámjogot ismét az uradalomnak adta, mely azonban 1783-ban a megyére ruháztatott át. — 1788-ban ismét javíttatott az utvonalon, még pedig akkép, hogy immár nemcsak a völgy talaján, még pedig Szolyvától a Latorcza bal part-ján, hanem helyenkint, mint Szolocsinán és Pudpolóczon túl már a hegy lejtőin is vezetett az ut, mint annak nyomai maiglan is meg-látszanak. 1810-ben nyert gróf Schönborn Ferencz Fülöp vámsza-ba dalmat a podheringi és 1811. a gáti hidra nézve, ekkor fizet-tetett egy terhes szekértől 5, málhás lótól 1, ürestől $\frac{1}{2}$, gyalog embertől $\frac{1}{2}$, nagyobb baromtól $\frac{1}{2}$, kisebbtől $\frac{1}{4}$ kr. Később egy terhelt szekértől vonó marhán kívül 4 kr., ürestől 2, 1 befogott ló-tól vagy ökörtől 2, málhás lótól vezetőjével együtt 3, baromtól 2, sertés, juh, kecskétől $\frac{1}{2}$, lovas embertől 2, gyalogtól $\frac{1}{2}$ kr. 1818-ban vágatott a szentmiklósi Dubrava nevü erdőn keresztül Blasko nevü mérnök által egy 6 ölnyi, széles ut, mely vonal tett a podhe-ringi hidtől Szentmiklós végeig 2600 folyó-ölet. 1822. évben a me-gyénél és az uradalomnál komolyan foglalkoztak azon tervvel, mi-kép kellessék a galicziai utvonalat rendszeresen megalakítani; a munkácsi uradalom részéről Illés Mihály, tisztfőnök és Külley János Dániel mérnök állottak az ügy élén, ez utóbbi a tervek ké-

szítésével foglalkozván. 1822. Lónyay Gábor főispán s kir. biztos vezetése alatt egy magyar- és lengyelországi küldöttség működött a vereckei közlekedési utvonal megállapítása ügyében. A küldöttség magyarországi tagjai valának: Lónyay János aljegyző mint kir. biztos tollnok, Steiner, zempléni mérnök, Buday titkár, Gerzon irnok, Kulin és Puky, s azonfelül a megyei és uradalmi részről többen; a galicziaik részéről: Malezek József Ambrus, korm. tanácsos s sztryi ker. kapitány, Feder főépít. igazgató, Bartsy szkolei utibiztos, Gerschabek lemergi uti biztos, Tatomir Leo szkolei mandatár. 1823. január hó 21-én felajánlott az uradalom e czélra 8000 forintot és száz mázsa vasat; 1824—25. években bizottságilag megállapított a terv, melylyel összefüggőleg 1825. sept. 19-kén közgyűlésileg elhatározott az is, hogy az előbbi régi podheringi ut helyett, a munkácsi uj-uteza végétől egyenes vonalban mérettessék ki az ut Podhering felé 1062 ölnyi hosszúságban, s hogy a város végén a vonalba eső belső telkek becsültessenek ki, minek következtében Tasnády István, özvegy Cserszkyné, Traxlerné, Onda László, Rehe, Demán, Sztankovics és Lengyel nevű telekbirtokosok a tőlük elvett vonalért 538 frt 56 krnyi összeggel kárpótoltattak. Ugyanakkor vágatott az ut a rozgyilai hegyen is, 1826-ban pedig itt és folytatólag Felső-Hraboniczától a Volaszta-Polyánkáig több hid állíttatott fel s kihordatott a szükséges kő és faanyag, mely munkálatra összesen 30,802 napszám használtatott fel. 1827-ben még csupán 1350 folyó-ól hosszú ut volt készen; azonban ezért is Komjáthy Péter szolgabíró és Küllei mérnök dicséretet, sőt ez utóbbi megyei tiszteletbeli mérnöki czimet is aratott. Ez évben folytatott az utépítés Rhédei helytartó rendelete szerint a beszki di görbületeken, vétetvén a galicziai határtól Pereszirováig szükségelt huszonhét hidra a faanyag a zsupanyai erdőségből 1—2 frtért törzsönként, minthogy ez jutányosabbnak találtatott a bukócz völgybeni fa áránál. Megjegyzendő, hogy eleintén az uzsoki utvonal iránt folytak a tervelések, mit Groó nevű harminczadi felügyelő, leginkább az ottani fürdő kedvéért, támogatott; azonban utóbb és végleg a beszki di hágó találtatott hadászati szempontból előnyösebbnek.

1827. sept. 10-én gróf Rhédei Lajos helytartó felhívására Illosvay György elnöklete alatt egy megyei vegyes bizottság meg szemlélte a Szuszkó és Holubina közötti tervezett utvonalat s azt „borzasztóan meredélyesnek“ találván, indítványozta, hogy e helyett a paszikai oldalon Szolyva felé vezető, árkokkal ellátott s Máramaros megyével érintkező utvonalat fogadja el a megye országutal s a

Holubina felé nyíló hidat is innen építse a Latorezán; kimutattatott egyszersmind az is, hogy a szuszkói oldalon az ut 3099, a paszikain pedig csak 3030 ölnyi lenne, s hogy amott 18, itt pedig csupán 7 hid szükségletnek. Ez indítvány elfogadtatott ugyan, azonban a Tövisfalva és Szolyva közötti téren a fentebb érintett hid csak 1837-ben építettett, az uradalom arra a szükségelt faanyagot azon kikötéssel felajánlván, hogy a megye a Holubinától Szolyváig terjedő utat saját erejével készíttesse el és folyvást jó karban tartsa fenn. Ez aztán meg is történt s az itt azután Makk Ádám rendszere szerint kivitt ut maiglan is egyike a legkitünőbbeknek, mint az a tövisfalvi keresztnél, hol a hid felé kanyarodott az ut, maiglan szembetűnik.

Érdekes feljegyezni, hogy 1826-ban a helytartótanács a vereckei utvonal tovább építésére költségül a só felemelt árából 3000 frtot utalványozott a munkácsi sóhivatalnál, ugy 1833-ban is oly összeget. 1827-ben elkészült a Szolocsina mellett a Pinye vizén levő fedett hid; került pedig a kőfala, köbölét 3 frtra számítva, 46 frt $7\frac{1}{2}$ krba és az ácsmanka 13 ölnél, 12 krral számított 65 napszám mellett, 13 frtba, összesen 59 frt $7\frac{1}{2}$ krba.

1829-ben Komlósi László alispán elnöklete alatt ismét szemügyre vétetett a beszki di heggy déli lejtőjén részben már kivágott ut s ekkor elvettotván azon terv, hogy Pereszirova felé vezetessék az új vonal: 3" eséssel, Verbiás felé tüzetett ki, ugy, hogy a régi több helyen átmetszetett. Ugyanakkor ez országut Vereckén keresztül is a mostani állapotában jelöltetett ki, e végből több belsőtellek kibecsültetvén. Blasko Lajos azon évi mérése szerint akkor ez utvonal hossza: Munkáctól, a r. k. templomtól kezdve Polenáig 15,902 $\frac{1}{2}$, innen Alsó-Vereckéig 14,144 és innen a galicziai határszélig 6275 $\frac{1}{2}$, vagyis összesen 36,322 öl s illetoleg 9 mértföld és $4\frac{1}{8}$ öl.

1854. évben államköltségen kivágatott azon ut, mely Paszikánál a hidtól balra tér el s a Latoreza jobb oldalán Holubina felé a heggy lejtőin vezet. Ez is hadi mozgalmak eredménye.

A paszikai hid a munkácsi uradalomhoz tartozik, s az fenntartási kötelezettség mellett gyakorolja itt a vámszedési jogot is.

A Munkácsról Ung felé vezető ut, mely a munkács-oroszvégi hidon át vezetett nyugat felé, a XVIII. században nem a mostani bacsovai hidnál, hanem Bacsova helységén át huzódott az ottani dombokon keresztül; Benedikón felül tért el éjszakfelé a vonal melynek magas töltése maiglan is meglátszik a bacsovai temető irányá-

ban; mily veszedelmes volt akkor e szük uton, melyet mély pocsolják és mocsarak környeztek, való menet, kitünik onnan is, hogy egy jegyzék szerint 1760-ban Szerednye és Rákos között az uradalmi koesi a mocsárba sülyedvén, a fogatot a hajdu csak nagy erőlködéssel menthette meg, miért egy aranyat kapott jutalmul.

1785. Révai Simon helytartó az utakat megvizsgálni szándékozván: a megyei közmunka az ungi, naményi és vereczkei vonalak kijavítására fordított; végre 1835-ben az ungi ut a mostani uj irányban méretett ki s a mostani kanyarulattal, magasan feltöltve megépítettet.

A munkácsi nagy hidat illetőleg megjegyzem, hogy az két század óta több helyen állott, így, mint tudjuk, előbb a török ispotálynál, illetőleg a sárga koresmánál, végre a folyó század első negyede óta a mostani czélszerű helyére építettet; közben midőn a viz elsodorta, hidason történt az átszállítás, mi kényelmetlen közlekedési mód. 1739-ben a munkácsi uradalom a városnak két esolnakot és hidast engedett út révszedési joggal együtt az illető költség megtérítése mellett. 1770-ben II. József császár junius 3-kán a csernekhegyi kolostor templomába misére menvén, ez alkalommal esolnakon szállított át a Latorczán; 1781-ben felállított a sárgakoresma melletti hid; faczölöpjei ennek most is meglátásznak még; előbb, 1775-ben azonban az uradalom azon tervvel foglalkozott, hogy a Latorczán való hidat Várpalánkán az ottani várkoresma közelében állíttassa fel; végre engedvén a megye sürgetésének, mely még 1779-ben az oroszvégi akkori téglavetőnél kijelölte a helyet, csak két év mulva készítette el a hidat, mely 5628 frt 46 krba került. E század vége felé, azonban ismét elsodortatván a hid, Munkács és Oroszveg közt 1796. táján a város tartotta fenn a révet saját költségén; azonban már 1799-ben felszólította a megye az uradalmat, hogy vámjog-élvezet mellett építtessen e folyón át uj hidat, mi végből a kijelölt mostani helyen, mind az oroszvégi, mind a munkácsi oldalról hatóságilag kibeesültettek a telkek s a folyó század elején kitöltetvén a hídfők körül az utca talaja, végre 1816-ban elkészült a 84 öl, 159.31 méter, hosszu fahid, mely az akkori becslés szerint 57,161 frtba került s rajta a vámszedési jog az idegenek irányában az uradalom által folyvást gyakoroltatik, a helybeliek és oroszvégiek a díjtalan használatért bizonyos munkát teljesíteni köteleztetvén. 1868. hatóságilag becsültetett e hid 31,120 frtra, a paszikai 8984 frt 74 kr., a podheringi 12,304 frt 74 kr., és a gáti 3700 frtra.

A munkács-gáti utvonatra nézve fentebb megjegyzém, hogy már 1704-ben egyengettetett; 1789-ben, midőn a munkácsi uradalom a kincstár által elpereltetett, a gáti hidért kapott a grófi család 628 frt 57 krnyi kárpótlást s e tájban bérelte azt Sajon nevű zsidó, ki 1683. év óta fizetett azért évenként 26 frtof. — 1801. — újra építetett az itteni hid, 1820-ban pedig kijavított az ut. 1830-ban Blasko L. mérnök megállapította, hogy az utvonat Munkácestől Gátig 8105 folyó-ölet tesz; ez évben kijelöltetett Gáttól Munkács felé a mostani irány s azon 1836-ban a töltés is megcsináltatott; a minthogy ugyanakkor tovább Beregszász felé is elkészítettetett az utvonat, tevéen a távolság az 1830-ki felvétel szerint Munkácestől Beregszászig 17,869, innen Csarodáig 8781 és Beregszásztól az ugornyai Tiszapartig 14,574 ölet.

1760-ban felhívta a megye a munkácsi uradalmat, hogy a beregszász-naményi új utvonat létesítéséhez segedelemmel járuljon; 1818. január 15-kén pedig a megyei gyűlés által újonnan megkerestetett a többi megyei birtokossal egyetemben gróf Schönborn Ferencz is, az iránt, hogy a kincstár által felállítatni szándékolt naményi hid költségeihez járuljon, minek következtében ő azon évi július hó 6-kán kelt válaszában felajánlott 3173 frt 25 krnyi értékű tölgyfát. Megjegyzendő egyébiránt, hogy még 1817. aug. 23—24. napjain megszemlélé a királyi biztosul kiküldött Lónyay Gábor, ungi főispán, Szvoboda ezredes és magyarországi főépítészeti igazgatóval a helyiséget Naménynál; itt kitüzé a hid fekpontjait Namény és Gergelyi közt s felkérte a jelen volt megyei küldöttséget, hogy az érdeklettek áldozatra hívja fel a megye, s egyszersmind kijelölé az új utvonat tervét, mely szerint az Csarodáig a régi vonalon, innen pedig egyenesen Beregszászig 2—3 lábnyi felemeléssel lenne létesítendő; megállapítá, hogy a Vérke, Borsova és Szernye folyók s a rajtok levő 21 malom mikép szabályoztasanak. A tervezett hid költsége egyelőre 89,819 frt és 15 krban mutattatott ki.

Az 1844. évben 90 részvénnyel alakult társaság a mostani tiszai hidat 1849. évben építtette fel s áll a tiszai vizállás 0 pontja felett 4', 5" (13·9 méter). magasan. Rajta a megyebeli nemesség maig sem fizet utvámot; a pénteken begyűlt vám a helybeli ref. egyház s illetőleg a lelkésznek volt szánva.

A korszemlemlere nézve érdekes adatul szolgál: hogy az 1630: 15. és más törvényczikkek alapján a zsidóknak tiltva levén a vámot kezelni: 1733. május hó 22. a naményi vám a zsidóbérlőtől

elvéteni rendeltetett a helytartótanács által; minek következtében azután a megye által a munkácsi uradalom is felhívott: hogy a gáti és szentmiklósi hidvámokat a zsidóktól vegye el.

A mellékes utvonalokra nézve nem lesz érdektelen feljegyezni, hogy a kisalud-borsovai hidon már a múlt században is szedetett vám. Így 1785-ben panaszkodtak a kassai kereskedők, hogy a kisalud-i hidnál, kiváltságaik ellenére, vámfizetéssel terhelhetnek; 1786-ban pedig panaszt emelt a munkácsi uradalmi ügyész a csarodai bíró ellen a miatt, hogy az ottani vámszedésnél visszaéléseket követett el. Ugy szintén 1794. aug. 26-án a megye Halász József várii vámszedőt azért, mert Vincze József tivadari nemest a vámért megzálogolta, egy heti fogságra ítélte. Mely esetek arra mutatnak, hogy e helyeken a vámjog régóta folyvást divatozik.

1771-ben vágatott ki az erdőségeken keresztül azon utvonal, mely Pósa-házától Isnyéteig terjed s 1772-ben folytatott Nagy-Bégánytól Kaszonyig. 1834-ben pedig egyenesre huzatott a kis-guti erdőn keresztül a rafajna-pusztai utvonal, valamint az, mely Csomonya és Barkaszó közt használtatik.

1800. és 1804-ben javíttatott és kiterjesztetett a csernek-hegyi kolostor alatt a Latoreza jobb partján a selesztői vasgyár felé vezető utvonal az uradalom által; 1816—1818-ban pedig tovább kiépítettett 1100 folyó-ölnyire a frigyfalvi gyár felé és közben hat hid szintén nagyobbára uradalmi költségen emeltetett. Ugyanakkor Lohuvesik és Mucsicska nevű vállalkozók Kustánfalváról 230 frtért az Oblazecz nevű magaslaton 70 ölnyire vájtak utat s azt kőrákosos fallal megerősíték. Fentebb a vizniczei völgy felsőbb végén a szidorfalvi malomnál 1825-ben készítettett a mostani ut, valamint az innen a Puznyákfalva felé vezető; ugy a Lupesina hegyen át Kis-Mogyorós felé és Hribóczról a Hripava völgyön át Viznicze felé vonuló, mely alkalommal kilencz vizniczei lakosnak gyümölcsfákért kárpótlásul fizetett az uradalom 20 frt 43 krt.

A Puznyákfalva és a szidorfalvi hamufőzde között levő utat a a malom felett a Csorna-Obücs nevű sziklás hegyen 1827-ben meczenszei utcsinálók, névszerint Robb és társai készítették, ölt 1 frt 5 krért s azonfelül minden tíz öltől külön egy véka rozst és négy iteze pálinkát kaptak.

1820. május 30-kán a megyei közgyűlés egy bizottságot küldö ki a Munkács — Fornos — bartházi utnak egyenes irányban való vezetésére, minek folytán Pogány József, Ilosvai Gedeon szolgabíró, Freyseysen Dániel urad. ügyész és Kvakai Dániel urad. mérnök ki-

tűzték a vonalat a munkácsi Nagyhegy-utczából a Csarda-delelőig a Dubrava nyugati oldalán, innen az erdőn s Ligetmezőn keresztül tovább 1420 ölnyi hosszúságban s egyszersmind megállapított, miszerint a 4 öl széles és 2 láb magas ut feltöltésére 2051 köb-öl föld, 8204 napszám fordítassék. Az 1821. decz. 11-ki közgyűlés azután e tervet és irányzatot elfogadván, arra a környékbeli helységek közerejét szánta, az uradalom pedig magára vállalta hogy az utszéli árkokat 1 öl szélességben, 60 ölnyi kiterjedésben, elkészítendi; miért minden öltől 18 krt fizetett. Azonban ez utcsiulás lassan haladt s koronkint egészen szünetelt; miért is még husz év mulva sem volt besejezve; 1844. junius 4-kén jelenti a felügyelettel megbizott Andrássy József főhadnagy, hogy öröm nézni, mikép vetekednek egymással a munkácsi polgárok a Liget nevű erdőn át vezető ut készítésében, melynek helyreállítását a városi közönség azon évi márczius 4-kén tartott közgyűlésén magára vállalta. Ez alkalommal a Kishegy alatti uton az árkoltatást ismét az uradalom vevé magára, fizetvén ölenkint hat pkr.

1855-ben, midőn az orosz-török háboru kiütött, nemesak a szuszközi, hanem a Kisfaludtól Ölyvesig terjedő vonal is keletkezett; általában megyénk területén a szabadságharez utáni években az önkényes kormány nagy gondott fordított az uthálózat ezélszerű létesítésére s az utaknak amerikai rendszer szerinti kijavítására és fentartására; e végből eleintén az ötvenes években állami vámszedés is behozatott s kísérletül több helyen, mint Ignéczen, Holubínán vám-állomások szerveztettek, hol pénzügyörök foglalkoztak a vámszedéssel; nem sokára azonban felbagyatott e sok zaklatást eredményezett és szokatlansága miatt gyűlöletessé vált intézmény s helyébe az általános közmunka hozatott be. Ez alkalommal a palánka-klucsárkai új utvonal is létrejött.

Egy 1781. évi jegyzék szerint*) akkor a megyénk területén átvonuló főutak ezek voltak: Ignécz határpontjától Ugocsiáig 25,900, Munkácestól a lengyelhatárig 29,800, Munkácestól Beregszászon át a Tiszáig, illetőleg Naményig 36,028, Beregszásztól Kisfalun át Máramarosig 14,200, Beregszásztól Tiszaujlakig 11,360, Jánositól Kaszonyon át a vidi révig 19,016, — Csetfalvától a jándi révig 17,326 folyó-öl. Ezen utak, minthogy akkor az utak esinálására nézve az állott, hogy: „ponum lutum supra lutum, et vocant töltés“ — többnyire sárosak, feneketlenek s különösen esős időben járhatat-

*) Munkácsi urad. levéltár.

lanok voltak. Ez időben azonban, különösen Budinszki János jeles mérnök által, kezdettek javíttatni, egyenes irányba vezetetni és kemény alappal elláttatni. A szentmiklósi, gáti, beregszászi és vári vámokon fizettetett akkor egy terhelt szekértől 3, űrestől $1\frac{1}{2}$, terhelt lótól $1\frac{1}{2}$, könnyű lótól 1, egy marhától $\frac{1}{2}$, gyalog embertől $\frac{1}{2}$ kr. Beregszász és Vári a Vérken levő hidaktól és Borsova a révtől szintén szedtek vámot. Akkor megállapították az állomások is, két mértföldnyi vonalat számítván egyre; ettől azután fizetett az állam elfogatozás alkalmával egy-egy marha után négy és a katonaság öt garast. Mint az irat megjegyzi, a szállítás rendszeren ökrös fogaton történt, minthogy kevés alkalmas ló volt azon időben.

1841. évben tette a munkácsi uradalom a megyénél azon ajánlatot, hogy azon esetre, ha utvámszabadalommal elláttatnék, kész a következő utvonalukat saját költségén elkészíttetni és fenntartani; u. m. 1. Zsdenovától Ungvárig a zsdenovai és 2. Galicziáig a laturkai völgyön keresztül; 3. felső Vereczkén át Volóczig; 4. a vicsai völgyön át Máramarosig, valamint 5. Szolvától Roszosig; 7. Szentmiklóstól Repedén át Hátmegig; 8. Hátmegettől Ivaskofalván át Szolváig; 9. a zimbrilovai völgyön át; 10. Kölcshintől Puznyákfalván át Ungmegyéig; 11. Vizniczétől Szentmiklósig és 12. Váraljától Sztrabicsón át Ungig, úgy, hogy ez ut a Szabolcs felé vezető csapi és salamoni uttal érintkezésben legyen. E terv azonban érvényre nem emelkedhetett.

Utaink most is állam-, ország- és községekre osztatnak; az első az állam költségén, a második rendűek a megyei közérővel, az utóbbiak a községek által tartatnak fenn; ezek azonban most is többnyire elhagyatott állapotban sinlödnek; a községi utak nem csak rendszer nélkül építtetnek, hanem számtalan helyen a rajta levő hidak vagy faragatlan fából rögtönöztetnek, vagy a kátyuk, süpedékek ágakkal tömetnek ki, mik azután, puhaságuk miatt selyem hidaknak neveztetnek. Ilyenekről mondotta a múlt századbéli utazó, hogy „ponunt virgulta, supra virgulta et vocant — hid.” A Kassától Munkács és Beregszászon át Tiszaujlakig vonuló ut állami, a többi nagy ut mind országos. Ungmegye már régóta fáradozik egy új utvonal létesítésén, mely Turja-bisztrától a ploszkói völgyön át érintkeznék a galíciai utvonallal. 1871. évben a közös hadügyminiszterrel egyetértőleg kinevezett vegyes bizottság által, az illető törvényhatóságok közreműködése mellett, megvizsgáltattak megyénkben is a nemzetgazdasági és közforgalmi valamint hadászati, honvédelmi tekintetből fontossággal bíró utvonalak s megállapítottak,

hogy 1. a munkács-sztryi, 2. a munkács-sziget-borsa-kirlibábai, és 3. a nyiregyháza-beregszász-munkácsi vonalak minden áron tökéletes állapotba tétessenek. E végből a munkács-sztryi utvonal, Holubina és Paszika közötti hézagának kiépítésére a Latorcza-hiddal együtt 30 ezer forint, 6500 ígás és 8000 kézi napszám, és a munkács-ölyvös-vörösmarti utra 16,000 frt, 6722 ígás és 13,876 kézinapszám találtatott szükségesnek.

Jelenleg a közlekedés a felső vidékeken többnyire apró vasúttal fakó szekereken történik, melyekbe egy pár silány, elsenyvezett ökör fogatik be; télen a szán pótolja a járművet, mely a lejtős helyeken gyakran nyárban is vétetik használatba. A havas vidékbeliek távolabbi utakra lóháton indulnak s Hukliva és Volóczról a máramarosiakkal együttesen sokszor egész karavánok érkeznek Munkácsra. A Munkács körüli földészek erősebb ökröket s vasalt szekeret használnak, sőt a Lucska és Kajdanó vidéki jobb gazdák versenyeznek a természetes és címeres ökrök bírázásában. Az alsóbb vidéki magyarok többnyire alacsony, de jól tartott zömök lovakat nevelnek és többnyire hármasba fogják. A közép s nagyobb birtokosok gyönyörködnek a szép fogatokban s azon korból, midőn még általában rossz utak voltak, fennmaradt szokásnak hódolva, négyesben is szeretnek diszelegni. A fényes, ruganyos kocsik és hintók, napról-napra mindinkább kiszorítják a dőcögős, löcsös szekereket, melyek hatalmas gyékénnyel befedve, néhány évtized előtt még szerte divatoztak s nagyobb utazásoknál jó szolgálatot tettek, természetesen akkor, midőn a feneketlen vonalon naponként 2—3 mértföldnyi utnál alig lehetett nagyobb tenni s midőn ez okból is a hirre kapott magyar vendégszeretet gyakorlására gyakran nyílt alkalm. A magyar cifra sallangos hám hovatovább gyérebbé válik s helyette a tehetősbeknél az egyszerű kulcsos használtatik, míg a szegény pór kenderből szőtt heveder-félével is megelégszik. Ugy szintén a nyereg, ezen magyar ősi szerszám is mindinkább kezd a divatból kimenni; fent a hegyvidékeken azonban még fanyerget, fakengyelhágcsót, sőt hársfaháncsból ügyesen font kantárt is láthatni.

Nem lesz felesleges ez alkalommal a megyei terület néhány főbb pontjainak távolságát a legújabb felmérések szerint feltüntetni; ugyanis az ungmegyei határszéltől, az ignézi hidaktól Ugocsáig a távolság 63 kilometer, Munkáctól a lengyel határig 70.₄, Munkáctól Beregszászon át Naményig 58.₇, Munkáctól Gátig 13.₃, Munkáctól Beregszászig 28.₄, Munkáctól Polenáig 30.₃; Polenától Alsó-

Vereczke 26.₆, Alsó-Vereczkétől a lengyel határ 5.₇, Munkácstól Kaszony 38.₃, Munkácstól Ilosva 39.₈, Munkácstól Szolyva 20.₉, Munkácstól Alsó-Vereczke 56.₈; Beregszásztól a lengyelhatár a Beszkiden 98.₈, Beregszásztól Kisfaludon át Máramaros határszéle 42.₁, Beregszásztól Tiszaújlak 20.₈, Beregszásztól Csaroda 25.₆, Beregszásztól az ugornyai tiszapart 29.₄, Beregszásztól Kaszony 15.₂, Beregszásztól Ilosva 36.₁, Beregszásztól Alsó-Vereczke 85.₂, Beregszásztól Szolyva 49.₃, Ung határszélétől (az ignéczi hidaktól) Beregszász 43.₆, Jánositól Kaszonyon át a vidi rév 27.₆, és Csetfalvától a jándi rév 33.₂ kilométer.

A megye területén átvonuló állami ut $63\frac{382}{1000}$ kilométer hosszú és tart az ungmegyei határszélétől, t. i. a Sztárapatak hidja közepétől a Tisza-Ujlak és Bene közt levő kádarcos korcsmáig.

Az 1881. évre hatóságilag összeírt megyei közmunkaerő áll 20,636 igás és 60,227 kézi vagyis gyalog napszámból; ezekből megváltásra feljegyeztetett 14,586 igás és 37,697 gyalog napszám 40,727 forint és 50 krajcárnyi értékben.

2. Beregmegyei vasut-vonal.

Egy év tized előtt még álmodni sem mertük volna, hogy megyénk vadonjain s posványain át gőzszárnyakon repüljünk hazánk szive felé s ime e merész eszme immár testté lön s mi áldva a gondviselést, élvezzük a kor e magasztos művét. S épen azért hálat érdemelnek azok, kik a mű létesítésén fáradoztak, kik annak szellemi és anyagi teremtovivé lettek. Igaz, hogy már az ötvenes években, még midőn a cs. k. helytartósági osztály Kassán székelt, terveztetett egy vasut-vonal Nyiregyházától Namény, Eszeny, és Csapon át Ungvár felé, melyhez idomitolag a tiszai védtoöltesek is alkalmaztattak volna; e kegyes ohajtás azonban csakhamar elhangzott s mindaddig nyugodott, mig az 1865/7. évi országgyűlés a „Magyar Észak-keleti vasut“ kiépítését meg nem engedte, s annak XIII. tcikke a vállalkozó társulatnak 37,100 frtnyi tisztajövedelmet biztositván mértföldenkint vagy is 4476 frt 83 krt kilométerenkint. Az 1869. évi február 24-kén az első rendű vonalra nézve kiadott engedély tart 1959-ik febr. 24-ig; a másodrendű vonalra nézve pedig az 1870: XXVII. t. cz. alapján 1870. junius 25. kiadott engedély 1960. junius 25-ig; ez időkig tart a jövedelem biztosítás, az adó és illeték mentesség azonban a tiszta jövedelem elérésének idő pontjáig. A csap-munkácsi szárnyvonal elébb Dobrony és Lucskán át terveztetett, később azonban a Bátor-gorondi vonal állapittatott meg, melynek hossza Bátorutól Sztrabicsó-Gorondig 1.90 mértföld, vagy is 14.41 kilométer, innen pedig Munkácsig 1.55 mfd. vagy is 10. 76 km. — A Bátorutól kiágazó vonalra nézve az alap munka Munkácson a vár alatti mezőn 1870.

febr. 24-kén kezdetett meg, az első kapavágás ünnepélyes szertartással tétetvén meg a földmunkálatot felvállaló résztvevők részéről, kiknek élén Freyseisen Gyula állott. Különben az észak-keleti vasut kiépítése még 1868. évben adatott át Stroussberg-nek, kinek megbukta után a vállalat az Unio-bankra háromlott. Az engedély okmány szerint az utolsó vonal részt is 1871. okt. 1-jén kellett volna a közlekedésnek átadni, az azonban csupán egy további év múlva következett be, mennyiben a Kassa-legenye-mihályi vonal 1872. okt. 22-kén, a bátyu-munkácsi szárnyvonal pedig azon évi december hó 4-kén nyitott meg. Az elkészült vonalrészek hatósági bejárása s megvizsgálása 1873. évi május hónapban eszközöltetett, főleg a szerencs-mihályi, csap-ujhelyi, királyházi-esapi és bátyu-munkácsi részekben. Az észlelt csekélyebb hibák csakhamar helyreállítottak s azóta akadálytalanul használtatik a vonal, melynek személyzete és igazgatósága — a mint illik — magyar.

Kár, hogy a tervben levő s a fentebb érintett törvény által elvben immár elfogadott munkács-sztryi 9., mértföldnyi, vagyis 70803 méternyi vasut mindekkorig csak vajadásban szenved, jóllehet arra nézve minden előmunkálat és lejt mérés, valamint a költségirányzat teljesen elkészült. Pedig hazánk észak-keleti megyéinek helyi érdekei sürgősen követelik eme az ősi régi kereskedelmi vonal mentén haladó s minket a kelettel összekötendő vaspálya mielőbbi kiépítését.

A munkács-sztryi vonal előmunkálataira a Borlovszky-Chornitzer-Schönborn-féle consortium kapván a kormánytól az engedélyt, ez azon reményben, hogy a részére biztosított építési engedélyt is elnyerendi, nem csak a költséges előmunkálatokat megtevé, hanem a vonal legnagyobb részein már a szükséges mennyiségű talpfákat is elhelyezteté; sőt e reményben még 1872. évben telepedtek le Bizutti József vállalkozó Podheringen és Gajdo és Bove szintén olaszok Volócon, a szükséges számú idegen munkásokkal s iparosokkal, kik a lak- és műhelyekké átalakított uradalmi gazdasági épületekben helyezkedvén el, két éven át türelmetlenül várak a munkálat megkezdését, míg végre a beállott pénz-zavarok miatt innen elvonulni kénytelenítették.

A tervezett munkács-beszkyi vasut vonala 1873. okt. 24-től 28-ig bizottságilag már be is járatott, részt vevén abban Hollán Sándor, miniszter titkár, mint elnök, Laudon Gusztáv min. főmérnök, Ostermayer József, tábornoki kapitány, Preissman Ernő államvasuti főmérnök, Ivánka Imre az észak-keleti vasut vezérigazgatója,

és Péchy Tamás alispán s Mózer Vilmos főmérnök a megye részéről.

A jóváhagyott tervezet szerint az új vonal a mostani pályaudvarból indulna ki Munkácson s Podheringen a Latorcán áthaladva Kölesin-nél nyerne az első állomást; a másodikat Szent-Miklósnál, a harmadikat Szolyván, a 4. a vócsii völgyben, az 5. Almamezőnél s a 6. Talamáson, végre Szvalyorkán túl két áthidalás után a Beszkid határhegyen át két alagut ásatnék, melyek közül az első mintegy 150, a másik pedig 205 méternyi lenne. Ivánka azon óhaját fejezé ki, hogy az átmeneti állomás az ország határán belül legyen; mire O. kapitány megjegyzé, hogy e kérdés nem lényeges, mert Galicia épen úgy mint Magyarország „a közös hadsereg kezeiben van.” (Sic). E vonat építési költsége 1873-ban mértföldenkint vagy is 7586 méterenkint 1.125,000 frtra s összesen 10.485,000 frtra tétetett.

Mi a pálya építését illeti: az Munkáctól Hársfalváig, a Latorca-völgyön át nem sok nehézséggel járna, innen azonban a hegyeken át Beszkidig hét mértföldnyi hosszúságban $\frac{1}{40}$ általános emelkedéssel, több helyen 30 méternyi magas gátakkal és bevágásokkal, sok nehézségbe ütköznék, különösen az országhatáránál, a beszkid i alagutnál, melynek 1600 méternyi hosszúnak kellene lennie. Ily viszonyok mellett az építési költség mértföldenkint egy millió forinra rugna, melynek kamatját a forgalom alig hozhatná be s a pályauzlet államsegély nélkül alig állhatna fenn, annál inkább, mert a közeli Legenye-Mihályitól Tarnov felé vezető pálya is sokat vonna le közlekedési jövedelméből.

S épen azért a magyar minisztérium 1877. okt. hónapban tartott össziülésén ez ügyet végleg elejté.

A felépült Észak-Keleti vasút-hoz a következő vonalak tartoznak: 1. a szerencs-mármaros-szigeti vonal, mely 244.⁴¹⁴ kilométer hosszú; 2. a debrecen- királyházi vonal 150.⁷⁵¹ kilométernyi pályahosszal; 3. a bátyu-munkácsi vonal 26.²⁷¹ km; 4. a nyiregyházi-ungvári vonal 93.⁹²¹ kilom., s végre 5. a sátoralja-ujhely-kassai vonal, 64.⁹⁹⁰ km., összesen 580.³⁴⁷ kilométernyi pályahosszal, melyből tényleg 579.⁵⁸⁹ kilométer van üzemben.

A bátyu-munkácsi vonalból 25.¹⁷⁴ kilom. esik az egy vágányú és 1.⁰⁹⁷ a két vágányra készült pályatestre. A pályatest koronaszélessége a szintalp magasságában 4.⁰⁰⁰ méter, átlagos magassága 2.⁷², legnagyobb magassága 8.⁴⁰, a töltések összes hosszúsága 25613. A

berágások átlagos magassága $1_{.00}$, legnagyobb magasságok $5_{.20}$, összes hosszúságuk 656 méter. A pálya fekszinben levő utatjárók hossza 29 méter. Nyitott átereszt van 5. Faszerkezetű hid van 16. Tíz méternél nagyobb hid van 2 fafelszerkezetű; egy nyílás legnagyobb fesztávja $17_{.60}$ méter: 3 fából való, az egy nyílás legnagyobb fesztávja $23_{.60}$ m. A legnagyobb hid 61 méter hosszú. E vonalon áthidalások, alagutak, galleriak és átboltozott berágások nincsenek.

Az első átmenő fővágány hossza 26,269 méter, a pályafőbéli kitérőké s egyéb mellék vágányoké 3414 m., összesen 29.683 és vasból valók. Ezek súlya 1923 tonna. E vonalon van elhelyezve 32,264 darab talpfa, ezekből egy folyó-méternyi vágányra esik $1_{.087}$ darab. A talpfák hossza $2_{.50}$, szélessége az alapsíkban $0_{.50}$, a középtalpfáknál $0_{.20}$, magassága $0_{.15}$ méter; az ágyazás folyó-kavics és törött kő $0_{.30}$ mt. magas. A kitérőknél van 19 váltóesucs-sin és 19 keresztelési darab.

A lejtő és irányviszonyokat tekintve: a vizirányos vonalak száma 9, egész hossza $9421_{.02}$ méter, a pálya egész hosszának $\% 35_{.26}$. A forgalom főirányában való emelkedések száma 13, hosszúságuk $1617_{.98}$ méter. Ezek közül $8029_{.68}$ m. emelkedése nem több 1% -nál, 6525 méternek $1-2.5\%$ -nyi; $1613_{.30}$ méternek $2.5-5\%$ -nyi. A közép emelkedés $000_{.10}$ méter és középesés $000_{.19}$. A két végpont magasságának különbsége $15_{.27}$ méter.

E szárnyvonalon találhatók 2 pálya főállomás s 2 táviráda állomás; ezek beépített területe $340_{.11}$ □méter, 1 perron 166 □m. beépített területtel, 3 áruszin, 1 fűtőház, 1 mozdonyoszón és 2 mozdony. Vizállomás van 1, vízmedencéjének köbtartalma 50 m., 2 vízdaru, 1 kőszénraktár, 1 anyagraktár, 2 gazdasági kut, 4 váltóőr-és jelző gunyhó; 2 oltógödör, 2 rakodó, 3 forgó korong, az egyik nyolc méternél hosszabb átmérővel; 19 váltó és 1 hid mérleg. Ez összes beépített terület nagysága $1865_{.26}$ □méter. Ezeken kívül találhatók a pálya mentében: 13 őrház, 4 optikai jelzőszer, 2 vezeték, $54_{.95}$ kilométer vassodronynyal; 2 Morzé-féle készülék és 13 harang. A felépítmény fentartási költsége a következő. Az alkalmazott 1160 méter hosszú és $37_{.700}$ tonna súlyu, széles alapu sin összes költsége $4950_{.93}$ frt; a pályavágány kilométerenkint $166_{.70}$ frt. Az ahoz való apró vasszerek súlya tesz 1961 tonnát s költsége $631_{.75}$ s így a pályavágány kilométerenkint $21_{.27}$ frt.

Telítlen kemény talpfa alkalmaztatott 325 , melyeknek költsége $304_{.73}$ frt s így egy-egy kilométerre esik $10_{.28}$ frt. Az ágyaló anyag

tesz 591.⁶⁰ köbmétert, kilométerenkint 19.⁹³ s összesen 526.³⁵ frt, kilométerenkint 17.⁹³ frt. A kitérőknél alkalmazott 2 acélosuccsin, forgókorong és tolópadok fentartási költsége 822 frt 93 kr., s így a pályavágány 1 kilométerére esik 27.⁷³ frt, a felépítmény anyagára 7236 frt 72 kr., kilométerenkint 243.⁰⁰ frt, a munkabérre 3278 frt 64 kr. kilométerenkint 110.⁴³ frt, összesen 10515.⁰⁰ frt; a pályavágány egy kilométerére pedig esik 354.²⁸ frt. Ellenben az összes magas építmények karbantartása költségeiből esik a pályahossz egy-egy kilométerére 52.⁵² frt. Az Északkeleti vasut 1876-ban összesen rendelkezett 54 saját mozdonnyal, melyek közül 21 két és 33 három kapcsolt tengelyű; s üzemben volt saját személyszállító koesi 112, podgyászkoesi 30, fedett árukoesi 625, nyitott árukoesi 364, állatkoesi 74; az összes teherkoesi hordképessége 10,906 tonna s kilométerenkint szállított átlag 75,022 tonna-kilométert. Az összes Észak-keleti vasut bevétele volt kilométernyi üzemhossz után a személyforgalomból 1178.⁵³ frt, javak szállításából 2821.⁵³ frt, különféle bevétel 360.⁶³ frt, összesen 4361.⁰² frt, minek ellenében a kilométerenkinti kiadás: 2920.⁵¹ frt.

---

3. Posta-ügy.

Kétségtelen, hogy az emberi társadalomban, hol a rokoni érdek és összeköttetés, a szükséglet és kereskedelem, a kíváncsiság és tudvágy oly nagy szerepet játszanak, már az őskorban a közlekedés és üzenetnyilvánítás bizonyos módjának kellett léteznie és alkalmaztatnia, s hogy később, midőn az állami szervezet tökéletesebbült, egyszersmind az érintkezés módja is mindinkább fejlődött. Cyrus Persiában már fejedelmileg szervezett lovas postát használt, ugy a rómaiak is, kik szintén állandó állomásokon elhelyezett lovas küldöncöket, sőt' Augusztus császár idejében (14. év Krisztus után) már ily járműveket tartottak készletben. Ily állomást a rómaiak latinul „posita statio“-nak neveztek, honnan a *posta* stáczió s illetőleg a „*posta*“ szó ered. Hogy hazánkban már a XI. században postaközlekedés létezett, az Hármaskönyvünk I. r. 143. lapján olvasható királyi rendelkezésből világosan kitűnik. Ugyanis I. László 1093-ban (*Decretorum Libr. III. cap. 28.*) megrendelé, hogy a küldöncök s futárok közül senki se merészelje a harmadik faluntul hajtani a lovat, vagy lovat a templomba menőktől, a püspöki udvarból, az ispántól, áldozártól vagy azok fogataiból elvenni; különben minden más lovat, melyhez jutottak, azon célra, hogy a felsőbb üzenetet továbbozzák, elvehettek. Ki ily futárt bántalmazott, 55 pénzt, az pedig, ki kantárát (*lorum*) visszatartá, 10 pénzt tartozott fizetni büntetésül. Az idéztem törvény 14. fejezete pedig ezzel összefüggőleg megállapítá, hogy ki az ekkép futásra használt és a harmadik faluból visszaküldött lovat felfogta, azt három hét alatt a vásárba vagy a templomhoz vezetni és ott megmutatni kötelez-

telett, hogy azt a tulajdonosa visszavehesse, különben a királyi gyűjtőnek volt ajándékozandó.

Kálmán király 1100. évi törvénye I. k. 36. fejezetében pedig remélé, hogy ha valamely vidékre a fejedelem közelednék, akkor a főispán elé két küldöncz négy lóval állíttassék ki; ha ily ló a szolgálásban elveszett, kárpótlásul 15 pénz, ha pedig csak megsérült, ennek fele fizettetett a nádor útján a károsodottnak.

Hogy idővel, a közigazgatás fejlődésével s a papiros behozatalával, a közlekedés ügye is mindinkább emelkedett, onnan is állíthatni, hogy Nagy Lajos és Zsigmond királyok (XIV—XV.) korabeli papirosokon vízjegyül a postakürt használtatott. Később, főleg a XV. században dühöngött török háború alkalmából, a sürgönyök elszállítására mindinkább elterjedtek a kocsik, melyek a XVI. században, különösen Bécs és Magyarország közt. nagy sikerrel használtattak. II. Ferdinánd alatt 1624-ben báró Paár János Kristóf a magyar és cseh postákra nézve is, örökös birodalmi főpostamesternek neveztetett ki; az 1715. 22. t. cz., hivatkozással az 1681. 27. t. cz-re, megrendelte, hogy a nevezett családból való főpostamester magyarországi postamesterekül kizárólag magyar birtokos nemeseket alkalmazni köteleztessék, a megállapított postállomásokat csak a király által jóváhagyandó okból változtathassa meg. (Corp. Jur. II. 99.) E család 1724. évig kezelte a jövedelmes főpostaigazgatóságot, a midőn az 1723. 114. t. cz. intézkedéséhez képest, VI. Károly a postaügyet királyi jognak nyilvánította s átvette, a Paár családot, melynél a főpostamesteri czim továbbra is meghagyatott, kártalanítván. A kinevezett cs. k. főpostamester azonban ezentul is Bécsben székelt s onnan igazgatta hazánk postaügyét is. Ennek az 1741. t. cz. szerint szintén meghagyatott, hogy magát az előbbi határozatokhoz szorosan alkalmazván postahivatalnokokul csak magyarokat alkalmazzon s a hivatalos pécséttel ellátott hatósági leveleket díjtalanul szállitassa. (Corp. Jur. II. 198.) Az 1741. 63. t. cz. szerint pedig a postamesterek a felkelés költségeihez aránylagosan járulni tartoztak. II. József végre a postaügyet is szervezván, annak vezetését, az 1783. márczius 22. kelt kibocsátványa szerint, a magyar kir. helytartótanácsra bízta s jövedéke a kincstár által kezeltetett; daczára ez intézkedésnek, még a jelen XIX. században is, a Paár hercegi család legidősb fitagja állott mint czimzetes a bécsi postaigazgatóság élén, jogában állván a postamesterek kinevezésére nézve javaslatokat tenni; hazánkban azonban tetteleg a helytartótanács vitte az igazgatást.

Megjegyzésre méltó, hogy 1749-dik évben, Mária Terézia alatt Liben báró a postakocsi-intézményt szervezte, s akkor hazánk fővonalain is behozatott az. Az ugynevezett „kariol-posta“ csak a folyó század elején indított meg Magyarország felső részén is. t. i. Pozsonytól Kassáig s innen Eperjesen át Tarnovig, Budáról pedig Egeren át Kassáig. havonként ugyszólván csak egyszer s akkor is két felfegyverzett gránátos őrizete mellett.

Mi már most különösen Beregvármegyét e tekintetben illeti, megjegyzem, hogy fekvésénél fogva a nyilvános postaközlekedés áldásaiban csak későn, a XVII. században kezdé részesülni; mint-hogy azonban a területén levő munkácsi várnak hatalmas urai és birtokosai voltak. ezek önérdékek tekintetéből is már századok előtt gondoskodtak arról, hogy a közlekedést, az érintkezést fentartsák. E célra már hajdan jobbágyaikat felhasználták. Így a XIV. században a soltészok, kik különös kiváltságokban részesítették, arra köteleztettek, hogy lóháton küldönci szolgálatot végezzenek; különösen a nagy-lucskai szabadosok voltak azok, kik a legrégebb időtől 1848-ig jártak levelekkel. Rákócy György fejedelem, Munkács várában, 1646. aug. 5-kén kelt oklevele szerint Anda Ferencz nevű nagy-lucskai jobbágyát felmenté a házadótól. azért, mert ez már 12 év óta a várban mint postás szolgált, nem csak, hanem azon felül, gyakorlottságánál fogva, ha idegen országba küldetett „valami expeditio“, ő a küldötteket kalauzul hiven elvezette; miért is öt évre a gabonated adástól is felmentetett.

A Lorántffy Zsuzsánna által 1649-ben eszközöltetett urbéri összeírás szerint, a nagy-lucskai szabadosok a várkapujára közönségesen egy székelyt tartottak, levélhordásra pedig egy postálovat adtak; azonfelül pddig lovon leveleket hordani köteleztettek. Különösen egy Szabados Lukács nevezetűről megjegyeztetett, hogy ez a „postaságot viselé Lengyelországba,“ Anda Ferenc és Viznicey Tamás pedig szintén kizárólag „postasággal“ szolgáltak. De azon időben a munkácsvárosi lakosok közül is tizenegy egyén volt arra rendeltetve, hogy a vár részére lóháton a lengyelországi utakra s a hová kívántatott „postasággal“ szolgáljon. A sztánfalvi kenézek is mindenkor e végből egy háttas lovat tartoztak tartani. Mária királyné 1526-ban a szerencsfalvi kenézek, Kozma, Lázár és Máté levelét megerősítvén, abban az köttetett ki, hogy a vár részére lóháton tartozzanak szolgálni; Felső-Viznicén Bogdán Péter volt ily lovas-szabados, sat.

Thököly Imre fejedelem udvarában külön postásokat tartott;

igy 1683. évi udvartartási számadásaiban előjönnek mint „czimeres postások“ Balogh György, Soltz Jeremiás és Mády Mihály, kik évenként fizetésül száz magyar forintot és három pár csizmát kaptak egyenkint. (Monum. Hung. hist. 24. köt. 120. lap).

II. Rákócy Ferenc az 1703. évben kezdett és 1711-ig tartott szabadságharc alkalmával a közlekedés fentartására nemesak rendes postákat állíttatott, melyeknek a tokaji táborban 1703. nov. 12. kelt kibocsátványa szerint igazgatójául Szepesy Jánost tette, hanem a megyei hatóságok által lovas postásokat szerveztetett, kik minden fővonalon éjjel-nappal készen állottak; azon felül személyszállításra is volt posta szervezve, mi azon kora emlékiratokból kitűnik. Erről Beniczky Gáspár fejed. titkár így ír: „1707. julius 20-kán postanap levén, magánosan írt ő fge munkácsi kastélyában;“ ismét azon év aug. 4-ről így: „Délután mélt. generalis és mezei marsalk Károlyi Sándor ur postán érkezett Munkácsra ő fgehez a Berettyó nevű helytáboráról.“ (Rákóczy-Tár, I. köt. 27-23. lap.) Majd tovább ez fordul elő naplójában: „1708. sept. 29. postanap intervenialván, a fels. fejedelem levelek dietálásában és secretáriusok által tett propositióknak resolválásában egész délig foglalatoskodott, annak utána generalis Bottyán János postán felsőtáborból superveniálván, azzal magánosan szólt s fejedelmi asztalához leült.“ Sept. 16-ről pedig: „Az nap Károlyi Sándor mezei marsalktól volentérek hadnagya Uray Gáspár jött, ki másnap postán elment principálisa után“ sat.

1730-ban bizottságilag elhatározottat, hogy a lueskai postások a várból is, melyet akkor is már a király fentartott magának s es. őrséggel ellátott, a leveleket elszállítani tartozzanak; akkor a posta-kezelést Munkácson egy urad. irnok végzé, ki a kassai főpostahivataltól ezért évenként 24 frtot kapott s a számadásokat a levéldijakkal együtt Kassa felé minden kedden és szombaton déli 12 óraker elküldé. A küldöncz a táskával a várba ment, hol azt a parancsnok felnyitván, az ő leveleit betette s így az embert Kassára eresztette. 1754. óta azonban e leveleket is a munkácsi kuriában vették át. E postások azután nemesak Kassára, hanem a szükséghez képest, mint azt az 1764. és későbbi adatok igazolják, Szolnokra, Vácra, Tokajba és Szigetre is eljártak levelekkel, mi valóban nem a leggyorsabb közlekedést eredményezheté.

Már 1768. terveztetett Munkácson egy rendes postaállomás, ez azonban csak később állíttatott fel, József császár alatt, ki a posta-ügyre is kiterjeszté rendező figyelmét. 1787. évben szerve-

zett a helytartótanács Nyíresfalván, Nagy-Szöllösön és Halmiban is új postákat, meghagyatván akkor az illető szolgabíráknak, hogy a nyíresfalvi utat járhatóvá tegyék. Ugyanakkor Beregmegye felhívta a munkácsi uradalmat, hogy Nyíresfalván a postamester részére jelöljön ki házhelyet, minél fogva a Szalonka András-féle telek szemeltetett ki az országút mellett, melyen a szalmafedelű faépület, még 1830-ban is használtatott postahivatalul. 1787-ben volt itt az első postamester Papp György. Kassáról Munkácsra át Halmiig rendezes posta közlekedett ugyan már akkor, nem azonban Galiczia felé is, s így 1786 óta Alsó-Vereczkéről az ottani Kurák nevű jobbágy-család tartozott hetenkint kétszer Munkácsra levelekkel járni.

1794-ben tudatá a vármegye, hogy a király a helytartótanács intézménye szerint megengedte, hogy Munkácsról Szigetig vezettesék a posta s Gáton, Huszton és Técsön új állomások szerveztesse-nek; a nyíresfalvi és halmi pedig Beregszászba és illetőleg Tisza-Ujlakra tétessenek át; ennek kivitele azonban a francia háború miatt végleg elhalasztatott s folyvást a lucskai szabadosok használtattak e tájon. 1793-ban Nizsalkovics József vette meg a munkácsi postát s kezelte azt mint postamester. Az 1804-ki posta-lexikon szerint Beregszász, hol akkor is még csak gyűjtőhely volt s oda a leveleket Munkácsról a megye részére egy huszár hordta, 8 óra járásnyira feküdt Munkáctól, kétségtelenül a feneketlen utak miatt, Kassáról pedig hetenkint kétszer, kedden és pénteken indult a levélposta és pedig Szinyén, Vecsén, N.-Mihályon, Szobránczon, Ungváron, Szerednyén, Munkácsra, Nyíresfalván, N.-Szöllösön és Halmi át Szigetre. Béctől Munkácsig 43 postaállomás számítottatott s 8, ugymint a budai, pozsonyi, kassai, temesvári, kőszegi, zimonyi, varasdi és eszéki postakerületi igazgatóság, melyek a bécsi főposta-igazgatóság alatt állottak; a kassai kerületben volt összesen a gyűjtő-helyekkel együtt 73 állomás, Magyar- és Horvátországban pedig 365.*)

1817-ben rendeztetett a levél-illeték, e szerint egy fellat súlyu levélért fizettetett 3 állomásig 6 r. váltópénzben s így fokkonkint 7 osztály szerint 18 állomásig 42 kr. A latosért még egyszer anynyi számítottatott, úgy, hogy egy 32 latos levélért 3 állomásig 4 frt 48 krt s 18 állomáson felül 33 frt 36 krt kellett fizetni. A postamester évi fizetése volt 200 frt s hajtópénzül (Rittgeld) állomásonkint 45 kr.

*) Most (1874.) van Magyarországon 1926 postahivatal s esik egy-egy 8053 személyre. Évi bevétele 4.999,925 frt, a kiadás pedig 4.816,054 frt s így a többlet 183,878 frt.

1822-ben tett az uradalom előterjesztést, hogy postaállomások Gáton, Beregszászon, Csarodán, Naményban, és Berkeszen állittasának fel. Ez évben azonban báró Perényi Zsigmond nyert engedélyt, hogy B.-V.-Ardón nyithasson postahivatalt. 1830-ban ismét sürgette az uradalom, hogy a nyiresfalvi posta tétessék át Beregszászba, hangsúlyozván, mikép az egész megye területén csak Munkácson találtatik egy állomás, hogy így a közlekedés igen rossz lábon áll s hogy a Galicziával való élénk kereskedés tekintetéből multhatlanul szükséges lenne, hogy e vonalon is, polenai és alsó-vereckei állomásokkal, szerveztetnék rendes postaközlekedés. Hosszu vajudás után végre csakugyan 1835. július 29-én 22,672. sz. a. kelt helytartótanácsi intézmény szerint legfelsőbbleg a polenai és alsó-vereckei postaállomások engedélyeztettek s az itteni postamesteri állás gróf Schönborn Fülöpnek adományoztatott, mely családnál az 1871. évig megmaradt. Az ardói posta pedig a megyének többszöri felterjesztése és sürgetése folytán végre 1836. szintén Beregszászba tétetett át, a postamesteri állás a nevezett bárónál megmaradván.

A Bécsből Kassa felé kiindult postakocsi Pesten, innen pedig Kerepes, Bag, Hatvan, Gyöngyös, Eger, Miskolcz, Szikszó és Tályán át ment Kassára. Érdekesek e tekintetben az illető utazási rendszabályok, melyek 1835. táján divatoztak s az akkori közlekedésre nem csekély fényt vetnek. Így csak az jegyeztetett be a postakocsin utazandók közé, ki néhány nappal előbb felvétel végett jelentkezett s magát uti s rendőrségi bizonyítvánnyal igazolta; minden utazó 20 font súlyt magával, harminczat pedig a málhakocsin vihetett; kutyát vinni s nyílt pipából dohányozni tiltatott, rágyujtani csak az utitársak engedélyével lehetett; a helyeket állomásonkiut változtatni kellett; ki az ellátásra is előfizetett, az a negyed-évenként megállapított árszabás szerint, kapott a kitüzött állomáson reggel két csésze kávét, délben öt és estére három tál ételt, éjjelre pedig tiszta ágynyal és szobát. Deli étkezésre egy és éjjeli alvásra hét óra számított. Bécsből Pestig fizettetett 12 frt 20 kr., Pestről Kassáig pedig 7 frt 12 kr. p. p., az utazás tartott 4—5 napig. Külön megrendeléseknél került egy postaállomás (két mértöld) 2 frt 16 krba, t. i. számított. hajtópénzül 1 frt 26 kr., horraivaloul 18 kr., a fedett kocsiért 20 kr. s kocsikenésért 8 kr. Ugyanakkor fizettetett egy féllatos levélért díj fejében 1—3 állomásig 2 kr., 3—6-ig 4, 6—9-ig 6, 9—12-ig 8, 12—15-ig 10, 15—18-ig 12, és 18-on tul 14 kr., az ajánlottért külön 4 kr. járt, a feladási vévény díja lévén 2 kr. s a leadási szintén aunyi; a térítvény illetéke

volt 12 kr. p. p. Az elveszett ajánlott levél kárpótlásául 20 frtot fizetett az állam, levélpostán csupán öt fontig. terjedő súly küldet-
hetett.

1852. évben e rend megváltoztatván, Pestről Kassa felé négyszer járt a postakocsi Kerepes, Eger és Miskolczon át, s felvétetett három utazó. A levelek díjai pedig ekkép állapittattak meg: 10 mértföldig 3, 20-ig 6, azontúl pedig 9 kr. p. p. A postakocsi Kassáról Munkácson át Sztrybe és Munkácsról Beregszászon és Huszton át Szigetre minden hétfőn, szerdán, csütörtökön és szombaton járt. Egy más postakocsi Pestről Debreczenen át pedig akkép közlekedett Galicziával, hogy Pestről Szolnokig tartott a menet vaspályán, innen pedig Törökszentmiklós, Kenderes, Karczag, Nádudvar, Szoboszló, Debreczen, Hadház, Nyíregyháza, Berkesz, V.-Namény, Beregszász, Munkács, Polena és A.-Vereczkén át járt Klimecznek Gácsországba hetenkint kétszer, 1859. óta négyszer, végre, midőn a Tiszavidéki vasut megnyílt, Nyíregyházáról és Kassáról Munkácsra naponkint. Sürgönyökért fizettetett az illető hajtópénz és azonfelül állomásonkint 24 kr. Végre 1874. évben a levéldíj az országban általában öt krajczárban állapittatván meg, egyszersemind a két krajczáros levelezési nyílt lapok is behozattattak. Az utolsó évtizedben megyénk területén is számos új postaállomás nyitattatván meg, ezáltal a közlekedés nagy lendületet nyert; így 1877. már 19-re ment az itteni postahivatalok száma, melyek az illető postamestereikkel együtt e következők: Alsó-Vereczke: Hubert József p. m. (helyettese Szabó Dezső); Bátor: Paulay Zsigmond; Beregszász: Szenkovszky Rezső; Bilke: Miksievicz Péter; Gát: Keszler Ignác; Kis-Almás: Blahovszky Károly; Kisfalud; Daraban János; M.-Kaszon: Bloksay Ferencz; Munkács: Heinrich Ignác; N.-Lónya: Brischa Sándor; Polena: Rik Vilmos; Som: Bodó Szabó József; Surány: Pataky László; Szentmiklós: Leviczky Miklós; Szolyva: Legeza János; Sztrabicsó: Cseh Kálmán; Tarpa: Szibert Emma; Vári: Kovács András és V.-Namény: Hrenyo Mihály. Azóta pedig ismét három új állomás szerveztetvén, jelenleg 22 postaállomás van következő kézbesítési körökkel:

I. Almás Kis:

Drágabártfalva,
Dubi,
Fogaras,

Gálfalva,
Hátmeg
Klastromfalva,
Kelemenfalva,

Kis-Ábránka
 Nagy-Ábránka
 Makaria,
 Maszárfalva,
 Nagy-almás,
 Nyiresfalva,
 Pisztraháza,
 Romocsaháza,
 Sarkad.
 Tökés,
 Závidfalva,

2. Bátyu:

Szernye,
 Eszenyujvártanya.

3. Beregszász:

Asztély,
 Balazsér.
 Bucsú.
 Badaló,
 B. V. Ardó,
 Gecse,
 Csoma,
 Darócz,
 Déda,
 Drekaszeg,
 Homok,
 Kigyós,
 Kis-Bégány,
 Makkos János,
 Macsola,
 Nagy-Bégány,
 Nagy-Muzsaly,
 Pusztá-Bakta
 Pusz'a-Hedre,

4. Bereg-Nagy:

Alsó-Remete,
 Beregujfalva,
 Felső-Remete,
 Kovászó.

5. Bilke:

Dubrovicza,

Lukova,
 Miszticze,
 Nagy-Rákócz
 Kis-Rákócz,
 Rosztoka,
 Szajkófalva,
 Alsó-Sárad,
 Felső-Sárad.

6. Dobrony-Nagy:

Agtelek,
 Csomonya,
 Kis-Dobrony

7. Gát:

Derezen,
 Kis-Gut,
 Nagy-Gut,
 Izsnéte,
 Pusztakerepecz
 Gáti-major,
 Veres-korcsma.

8. Ilosva:

Bród,
 Dubróka,
 Deskofalva,
 Felső-Karaszló
 Feketepatak,
 Iloncza,
 Ivaskofalva,
 Nagy-Martinka,
 Oláh-Csertész,
 Polyánka,
 Rosztoka-Bereg.

9. Kaszony-Mező:

Barabás,
 Csonka-Papi,
 Gelényes,
 Hetyen,
 Rafajna-Ujfalva,
 Vámos-Atya,
 Zápszony.

10. Kövesd:

Komlós,
Kisfalud,
Ölyvös,
Falucska,
Ardánháza,
Medencze,
Alsó-Karaszló,
Pálfalva,
Szobatin.

11. Lónya Nagy:

Csarondahát,
Harangláb,
Homok,
Kis-Lónya,
Mátyus,
Sulymostanya
Tisza-Kerecseny

12. Munkács:

Bardháza,
Benedike,
Bubuliska,
Belebele,
Bukovinka,
Bábfalva,
Berezinka,
Balázsfalva,
Csapoczka,
Csernekhegy,
Cserejócz,
Dávidháza Ó,
Dávidháza Uj,
Deskofalva,
Fornos,
Frigyesfalva,
Fedelesfalva,
Hribóc,
Iványi,
Kálnik,
Klaesano,

Kutkafalva,
Kajdano,
Kucsova,
Klenóc,
Kustánfalva,
Klocskofalva,
Klastromalja,
Klucsárka
Lauka,
Lohó Nagy és Kis,
Leányfalva,
Lucska Kis,
Liszárnya,
Mogyorós Kis és Nagy,
Oroszvég,
Papfalva,
Palánka,
Podhering,
Papgyörgyfalva,
Pósaháza,
Rákos,
Ruszkóc,
Runofalva,
Selesztó,
Schönborn Alsó, Felső,
Szerencsfalva,
Szidorfalva,
Váralja,
Zsukó,
Zsófi falva.

13. Namény Vásáros:

Gergelyi,
Jánd,
Ugornya,
Tisza-Szálka,
Tisza Vid.

14. Polena:

Dickovica,
Ervinfalva,
Jobovica
Izvor,

Izvorhuta,
 Holubina,
 Luhi,
 Melnicsna Kis,
 Olenova,
 Paszika,
 Páulova,
 Szuszko,
 Szolocsina,
 Uklina.

15. Som :

Bótrágy,
 Lónya-tanya,
 Nagyszeg-tanya,
 Pilisi-tanya.

16. Surány (Bereg) :

Csaroda,
 Márok-Papi,
 Tákos.

**17. Szent-Miklós
 (Bereg) :**

Csabina,
 Uzolánfalva,
 Dubina,
 Dubrovica,
 Dunkofalva,
 Egereske,
 Iglinc.
 Hrabonica Alsó,
 Kockaszállás,
 Lecfalva,
 Nagy Beresztó,
 Ploszkúnfalva,
 Repede,
 Szinyák,
 Zimbrilova.

18. Szolyva :

Brusztópatak,
 Csernik,
 Duszina,

Hankovica,
 Hársfalva,
 Kis Martinka,
 Kis Tibova,
 Nagy Tibova,
 Plávia,
 Roszos,
 Szaszóka,
 Sztrojna,
 Tövisfalva.

19. Sztrabicsó :

Barkaszó,
 Gorond,
 Nagy Lueska.

20. Tarpa :

Fejérese,
 Gulács,
 Hete,
 Kis-Ar
 Tivadar,

21. Vári :

Borzsova,
 Halábor,
 Tisza Kóród.

22. Verecke Alsó :

Almamező,
 Bablyuk,
 Bilaszovica,
 Borszocsina,
 Beregóc,
 Bukóc,
 Drahusóc,
 Bisztra Felső Kis,
 Felső-Verecke,
 Felső-Hrabonica,
 Hukliva,
 Hlubokapatak,
 Jalova,
 Kanora,
 Kotilnica,

Kieserna,
Laturka,
Lázárpatak,
Miskarovicza,
Medvezsa,
Perekreszna,
Pereszirova,
Petrusovica,
Pudpolóc,
Páskóc,
Rosztoka Kis, Nagy és
Uj,
Szkotárszka,

Szvalyovka,
Serbóc,
Talamás,
Timsor,
Tisova,
Verbiás,
Veretecső és Dorosó-
puszta,
Volóc,
Zavadka,
Zsdenova,
Zbun,
Zagyilszka.

---

4. Távirda.

Nem kis élénkséget és változást eredményezett a közlekedés terén a magyar-északkeleti vasut, mely immár Budapestről naponkint kétszer-háromszor is hozza a híreket s közleményeket; valamint a távirda is, mely villany működésével valódi áldást terjeszt. Azonban addig, míg ez utóbbi intézmény megyénk területén is létesítettett, arra voltunk utalva, hogy a Tiszavidéki vaspálya felállítására után a nyíregyházai, majd néhány évvel később, midőn az északkeleti is kezdett épülni, a tiszaujlaki távirdai állomáson adjuk fel közleményeinket, honnan posta vagy küldönöz útján kézbesítették az üzenetek. Hogy e kezdetleges állapot nem csekély pénz- és idővesztegetéssel járt, könnyen elképzelhető. Végre 1868. évben, midőn a városok, a munkácsi uradalom s egyes nagyobb birtokosok és községek részéről némi áldozatok (mint ingyen póznák, szállás, tüzelőfa-illetmény) megajánlottak, megyénk területére is behozatott a sodrony, különösen Munkács város utcáin azon évi október 14-kén tétetett le az első pózna s itt azután és Beregszászon rendes állomások is szerveztettek. Ezek folytán immár mi is közelebb estünk a nagy világhoz. 1872-ig az országút mentében Gát, Beregszász, Tiszaujlak és Namény felé húzódott a sodronyvonal, akkor azonban Munkács és Beregszász közt áttétetett a vaspálya mellé. 1874. évben végre Munkáctól Gácsország felé Alsó-Vereckén át is állított fel egy huzal, azonban közbeneső állomás nélkül. Megyénk e tekintetben is a kassa-kerületi távirdai igazgatóság alá tartozik.

Beregszász 26. számú állami egész nappali szolgálata (C) ál-

lomás, melynek névjele Bsz; ellenben Munkács 188. számú állami korlátolt nappali szolgálata (L) tisztii állomás lett mellék állomásból 1875-ben; névjele M B. Beregszásznak van 2 állami és 1 vasuti vezetéke, 2 Morse készüléke, 1 mellék állomás férfi kezelője s 1 vonalöre. 1875-ben feladatott 3041 magán, 32 állami és beérkezett 3019 magán, 31 állami s 260 szolgálatai távirat. Feldolgoztatott összesen 6383; az 1874. évihez csökkent 182.

Munkácsnak van 1 állami és 1 vasuti vezetéke, 2 Morse készüléke, 1 hivatalnoka és vonalöre. Feladatott 4441 magán és 78 állami; beérkezett 4605 magán, 110 állami és 342 szolgálatai, összesen feldolgoztatott 9576; csökkenés az 1874-hez képest 1479. E szerint esik a munkácsi állomás a 8—10 ezer közötti 13 állomás közé, hová a többi közt Budapest vizivárosa, Zenta, Balassagyarmat, Vác, Rimaszombat is tartoznak; ellenben Beregszász a 6—7 ezer közötti 23 állomás közt foglal helyet, Rozsnyó, Dunaföldvár, Mehádia, LiptóSzent-Miklós, Igló, Sz.-Szt.-Györggyel együtt.

Pénzforgalma volt a beregszászi állomásnak 1875-ben: bevétetett 1812 frt 55 kr., hitelezetett 19 frt 50 kr., összesen 1832 frt 5 kr.; az 1874. évinél kevesebb 52 frt 67 krral.

A munkácsinál bevétetett 2308 frt 40 kr., s hitelezetett 43 frt, összesen 2351 frt 40 kr.; 553 frt 75 krral kevesebb mint előbbi évben. E tekintetben Munkács, Keeskemét, Zenta, Balassagyarmat s más 38 várossal egy sorozatban áll; míg Beregszász Keszthely, Érsekújvár, Selmecebánya, Nagy-Mihály, Rozsnyó, Kőszeg, Pétervárad, Jászberény s más 51 állomással versenyez.

5. Mezőgazdaság, földművelés.

Hogy az ismeretlen őskorban területünkön lakott népek az őstermeléssel már foglalkoztak, mutatják azoknak a gazdaság művelésére szolgált s napjainkig teljes épségökben fennmaradt bronzeszközeik. A megye különböző tájain találtak sokféle változatú, kisebb-nagyobb bronz-sarlók, melyekből több példány gyűjteményembe került s melyek az Olaszországban divatozó ily nemű, félivalaku kisebbszerű sarlókhoz, vágókésekhez hasonlók. A csákányalaku kapák szintén gazdasági célra szolgáltak. Azonban feltehető, hogy e korban a vadon nőtt gyümölcs, az erdő rengetegeiben tenyészett vadak, a föld tömérdek vizeiben elszaporodott halak s teknőcök, valamint a kövér s buján termett füvel megáldott legelőtereken hizott marhák inkább szolgáltak az embereknek eledelül, mint a fáradtságosabban termelt gabonaneműek, jóllehet a kenyérterményeket is jól kellett már akkor ismerniök, mert az őrlési eszközökül szolgált őrlő s gömbölyű törökövek s azok aljai szintén nem ritkán találtak, s kétségtelen, hogy magokból és gyümölcsből erjesztés által szeszes italt is készítettek már, mire a különféle átlukasztott szűrőedények és öblönyök engednek következtetést.

Hogy az őstermelés e módja századok folytával mindinkább tökéletesbült, képzelhető annál inkább, mert a népség is szaporodott s az emberek kezdetleges állapota fokonként emelkedett, vágyaik terjedtek s azokkal szükségleteik és igényeik is. A nép nem elégedhetett meg többé a természet puszta adományával, a halászat-
tal és vadászattal, figyelmét s igyekezetét kiterjeszté a termelésre is s élvezé annak eredményét s hasznát, melyet a tehetősebb fo-

gyasztótól nyert. Az ily haszonvágó volt hatalmas rugója a nép egyik osztályának, mely magát a munkára szánta s mely idővel kifejté leleményességét a termelés könnyebb s szaporább előmozdítására. A megye több helyén előforduló bogárhátú hosszú szántások nyomai tán ez ősidők maradványaiul is tekinthetők.

Annai bizonyos, hogy a magyarok bejövetelekor a IX. században e megye területén a szlávok már kifejlett mezőgazdaságot üztek, mert Béla névtelen jegyzője szerint (XII. fejj.) a honfoglaló s Munkácsnak kimondhatatlanul megszeretett földén negyvennapig megpihent magyarseregnek Szalán emberei mindent, mi az életre szükséges, készségesen kiszolgáltattak nemcsak, hanem dicsérik is vala a föld termékenységét; és őseink Borsova elfoglalása alkalmával e buján termő s áldott földett szintén szerfelett megkedvelék.

Később ő-eink is kezdék a birtokukba vett haza földet művelni, mi onnan is kitűnik, hogy már István, 1-ső király, törvényileg (Decr. Lib. II. Cap. 52.) megrendelte, kit Isten tizes terménnyel megáld: az a tizedet Istennek (azaz az egyháziaknak) adja; mely eképen behozott tized (dézsmá) hazánkban azután 1848-ig folytonosan divott; majd törvények által megrendeltetett, hogy a termény tizede a várszolgálatban állott nemesek részéről a kincstár javára beszolgáltassék, mi iránt a vármegyék főispánjai rendelkeztek; az 1231. 29. t. cz. szerint pedig a huszad egyenesen a király számára szedetett, valamint azon évi törvény 34. t. cikke szerint a cseberrel való tizedelés is. E szokás azonban Albert királynak 1439. évi 28. t. cz. által a nemesekre nézve megszüntetett, a „parasztok“ azonban tovább is a gabona és bortermés tizedét a papok, és 1351-től kezdve (Lajos király azon évi 6-dik t. cikke szerint, Corp. Jur. I. 167. lap.) a kilencdedet a király részére adni tartoztak; a papok azonban e tized fejében az 1552. 3. s az 1555. 5. t. cz. értelmében a haza védelmét előmozdítani s fegyvereseket állítani köteleztettek. A földművelő pórok (jobbágyok) 1848. évig minden természetektől a földesuraságnak adózni és szolgálni, ennek előtte pedig, a Mária Terézia alatt rendezett urbéri viszonyt megelőzőtt korban, még sulyosabb, korlátlanabb szolgálatot tenni tartozván: ez nem kevésbé akadályozá a földművelés terjedését, mert azon törvények szelleme szerint a parasztot munkája díján kívül a földesuri területen tulajdonául misem illette (30. cím 7. §.) s az 1729. 72. t. cz. 9. és 10. §. szerint fekvőséget nem birtokolhatott.

Hogy e szerint a volt jobbágnak, a neki kiosztott földek művelésére, minthogy évenként egy telek után a földesurnak 104 napot (hetenkint kettőt) szolgálni kellett, sem kedve sem elegendő érkezése nem lehetett, képzelhető; dacára annak, hogy a „robotra“ gyakran kényszerítettet is, érdekében állván a földesurnak, hogy az őt illető kilenced és tized bőséges legyen. Ez időből erednek megyénkben azon terjedelmes csűrök és magtárak, melyek egyes vidékeken keletkeztek s melyekbe a jobbágyok fáradozásainak tetemes részei összehalmozottak.

A gazdasáztara zsbbasztólág hatott az is, hogy a földesurak ebbeli munkáikat kiválóan jobbágyaik által végeztették, a szántást, kaszálást s beszállítást eszközölni az ő feladatuk levén. Munkács város közönsége, az 1612—1649. s a későbbi urbáriumok szerint, szintén tartozott a munkácsi uradalom számára annak itteni őszi és tavaszi terményét asztagba rakni, a vetni való gabonát kihordani, elvetni s a cseplőhelyről a várba s onnan a malomba kiszállítani, őrletni és viszont lisztül visszavinni sat.

Thököly Imre, a munkácsi uradalom birtokosa, mily szakértően kezelte a gazdaságot, mily értelmesen és buzgón oktatta e tekintetben tiszteit, igazolja az általa Munkácsra 1684. július hó 10-kén kiadott utasítás, mely a legapróbb részletekre kiterjedt. Rendelé, hogy a földek javittassanak, a gaztól tisztittassanak, kellően trágyáztassanak; hogy a vetés jó időben s ne sárba történjék; a hol kivántatatik, háromszor szántassék a föld, a leboronálásra és vetésre különösen gond fordittatván. Az alkalmas réteket gyümölcsfákkal hagyta beültetni, hivatkozván erre nézve a hajdani jó szokásra. A magtárban elhelyezett gabona tisztán tartását szintén érinté, valamint annak szellőztetését, leirván annak módját: a magnak magasról való lecsorgatását szeles időben. Megrendelte, hogy a tisztek jókor reggel keljenek, Istennek szép rövid „ideában“ szolgáljanak s a majorokat járják be, vigyázzván, hogy a majorosné jó és ne üres szemet adjon az apró marhának. Innen a csűrös kertet, marhát tekintsék meg. A kihajtott jobbágyokat pallér vezesse a munkára s az udvarbírák vigyázzanak, hogy ez égett borért ne hagyja őket vesztegelni. Meghagyta, hogy a hites ember jelenlétében elvetett mag mennyiségét a tisztek számadásba vezessék; az aratás után három bíró jelenlétében olvassák meg a kereszteteket az udvarbíró és számtartó s rakják kalangyákba. A különféle keresztetkből kivett két keresztre menő kévék próbául csépelessenek ki „authentice.“ Az asztagok jól és száraz időben rakattassanak. A

dézmás gabonára is nagy gond fordítassék. A szalmatörek és pelyva is jól tétessék el; a szénakazlak fedettessenek be jól s a széna idejében takarítottassék be. A kazal legyen alant s a közepén három öl széles, ugyanannyi magas. Cséplésnél nagy legyen a felügyelet s hogy a szemet ne lophassák, egy hites magyar tanácsbeli legyen a folytonos vigyázó, kinek bevallását csatolja a számtartó ebbeli számadása mellé. A mérésnél legyen jelen a város főbirája s a véka is egyforma legyen, nehogy az élet nagygyal beméressék s kisebbel kiadattassék. Foglалásokat szántó, rét s erdőkben ne engedjenek a tiszték. A magtárban a buzaszemelés alkalmával a tisztítókra vigyázni kell; megjegyezvén, nehogy, mint eddig történt, a tiszt elfordultával a szakmányos a tiszta buza közepébe szemetest vegyítsen; „mi okozta azt is, hogy a buzából lett szegény fehér liszt s ebből a szegény kenyér.“ Meghagyta, hogy a magtár szulákon vagy kőlábakon széles helyen álljon, hogy a szél átfuhasson alatta, fenn pedig a rekesznek közepén lyuk legyen a mag lebocsátására; de megjegyzé, hogy a jó garatos vasrosták is alkalmasak a tisztításra. (Munkácsi uradalmi levéltár, 185. csomó, 1. sz.). —

A földesuraknak egyik fő jövedelmüket képezvén a tized, azon igyekeztek, hogy a kiosztott földek a lehetőségig műveltessenek; mi végből többször rendeleteket is bocsátottak ki. Igy 1751. évben megtiltá a munkácsi uradalmi-tiztség a beregszásziaknak, hogy őszi vetés alá való tized-földeken tengerit és más tavaszt vessenek; 1766-ban pedig Munkácson dobszónál hirdettette ki az uradalmi főnök, hogy a földbirtokosok és polgárok irtsák ki és jól műveljék földeiket, nehogy az elhanyagolás miatt a földesuraság kárt legyen kénytelen szenvedni; egyszersmind tudtul adatta, hogy azon földet, mely három évig parlagon fog hevertetni, az uradalom elfoglalja. (Munk. urad. levéltár).

1806. évben, dec. 1-én tiltakozott gr. Schönborn Ferenc Fülöp a vármegyénél az ellen, hogy a Munkács város határában levő kilencedes földek háztelkekké fordítottassanak; 1811-ben ismét kifogást tett az ellen, hogy polgárok és nemesek külső bérföldeiket palánkkal vagy kökerítéssel udvarokká, kertekké alakítsák át, hivatkozván e tekintetben az 1794. évi hasonló óvástételre. Innen is kitűnik, hogy a föld szabad használatának korlátozása mily kártékonyan hatott a gazdaság felvirágzására s a községi élet emelkedésére; főleg ha számba vesszük, hogy Beregmegye területén összesen 1068. jobbágytelek mellett 2935 jobbágy és 11,029 zsellér csa-

lád létezett, melyek az 1848-diki vivmány következtében szabadokká lettek.

Mint hogy ennél fogva az 1848. 9. t. cz. értelmében, mely a jobbágyságot eltörlé, a „parasztot“ tulajdonává vált földének szabad művelésére képesítette, legcélszerűbb lesz a mult idők ez intézményére s gazdasági állapotára fátyolt vetni s az újabb idők gazdasági viszonyait tárgyalni.

Beregvármegye, területi nagyságát tekintve 64.⁷⁷ □ mértföldnyi illetőleg 3727.¹⁹ □ kilométernyi terjedelmű levén, ebből az ötvenes években behozott és 1866. évben eszközöltetett földadósorozati (telekzeti, catastralis) munkálat szerint szántóföld 145,384 hold (1600 □ ölével számítva) és 412 öl. Ebből szokott búzával bevettetni százalékban kifejezve 8.⁹ %₀, kétszeressel 2.³ %₀ és rozsszal 12.⁹ %₀. E szerint vármegyénk, a búzatermelés mennyiségét tekintve, Erdély- és Magyarország 78 megyéi és kerületei közt a 63-ik sorba Belső-Szolnok- és Krásznamegyék közé esik; a rozstermelést illetőleg pedig a 34-dik sorba Hunyad- és Komárommegyék közé, melyekben egyik kenyértermény sem tulnyomó.

Találattik pedig szántóföldből I-ső osztályu 35,434 hold és 1495 öl, II. osztályu 81,330 h. és 693 öl, végre III. osztályu 28,618 h. és 1424 öl. Ebből esik a tiszaháti kerületre 53,484 h. 97 öl, a munkácsi kerületre 42,606 h. 322 öl és a felvidékre 49,293 h. 1593 öl. (A kaszonyi járás többfelé osztatott).

A legutóbbi népszámlálás szerint Beregmegyében 159,223 lakos lévén, ebből 34.²⁶ %₀ százaléka foglalkozik termeléssel, mezőgazdasággal s ennél fogva megyénk a 31-dik sorban Árva- és Győrme gyék közt áll.

Mi már most a földművelés módját illeti, az a megyében különböző. A nagyobb birtokosok rendezett határon a váltó gazdaságot folytatják, ellenben a kisebb birtokosok s hol a szabályozás még nem eszközöltetett, a sik földön a hármas, fent pedig rendszeren kettős forgás van alkalmazásban. A hármas forgásnál a földművelő község határát három részre osztja, első évben egy részt őszi gabonával s a másodikban tavaszival veti be, míg a harmadikat ugarnak hagyja s legelőül használja. Még Beregszászon is így használtatik a határ s mint a tapasztalt gazdák állítják, azon rész, mely ily rendszer mellett legelőül használtatik, a marhacsorda által jól megjárva s összegyurva, a következő évben sokkal szebb búzát terem, mint az, mely folyást tilalomban, azaz műveletben tartatik. Különben 1872. évben már itt is az általános tilalmast

szándékoztak behozni, mi Munkácsen már régóta divik ugyan, azonban az a rossz szokás kezd lábra kapni, hogy őszkor már a betakarítás közben ráhajtják a mezőre a nyáját s így gyakran a tengerit féltetlen kénytelen a gazda leszedni; e visszaélés azt is okozza, hogy a birtokos földével szabadon nem rendelkezhetvén, azt takarmánynemével, lóherével bevetni sem meri.

A kettes forgásnál a határ egyik oldalát felszántják s bevetik, a másikat pedig ugarul pihentetik s legelőül használják; e rendszert a felvidéken, a krajnán s általán a verchovinán követik. Az 1649-iki urbérben előfordul, hogy a jobbágyok akkor Beregujfaluban, Sztrabicsón, Rákoson, Nagy-Lucskán, s Jánosiban a földeket két nyomásra, ellenben itt a Büdy-féle tagot hármas fordulóra használta a földesuraság.

A temékenység a talaj, igyekezet és az időtől függvén, e három lényeg játsza a fő szerepet a gazdálkodás terén, még pedig megyénkben nagyon is eltérő eredménnyel; mert míg például a havasalji tájon, az ugynevezett verchovinán, a legnagyobb szorgalom mellett is csak szűken terem meg a zab, addig Munkáctól kezdve lefelé sokkal könnyebb munka mellett dusan tenyészik a legszebb buza. A Tisza körüli iszappal és homokkal vegyített agyagos sík föld, különösen száraz időjárásnál, termékenyebb, mint bármely más; a krajnavidéki, kemény, agyagos, hullámzatosan lejtésű, ellenben sovány, mely, kivéve a Borsova völgyét, háladatlan, a ráfordított munkát silányan jutalmazó. A Hát körül, valamint Fornoison a talaj sajátságos, leginkább trachytkö elmálású, a mély rétegű kemény agyagot vékony vonalban könnyű televényföld borítja, melyet a lejtőkről ömlő eső hamar lemos s épen azért a talaj gyakori, de csekélyebb mérvű trágyázást igényel. Az itt fekvő drágabártfalvai major sovány, agyagos földeit néhány év előtt Morvay Gábor, uradalmi tisztartó, sajátságos modora szerint, de tapasztalatai folytán kielégítő sikerrel úgy műveltette, hogy egymásután nyolcz évig szakadatlanul vetette be akkép, hogy az első évben jól megtrágyáztatta, négy év múlva pedig csak féltrágyázással javította.

A Kálnik és Szolocsina körüli ritkás agyagu földek szintén nem bőterműek, főleg ott, hol a vastag sárga és kék agyagot több hüvelyknyi rétkorhadvánnyal vegyes savanyu agyag borítja.

Munkács körül szintén agyagos a talaj, de kellő művellet és 3—4 évenkénti tárgyazás mellett jutalmazón művelhető, ugy Rákos, Ignéc s Dombok körül is, hol az iszappal vegyített agyagos föl-

deken szépen diszlik a tengeri, melyet itt a köznép kiválólág s a gazdálkodás nem kis hátrányára a szalmanövény mellözésével természet.

Hetyen, Déda, Beregszász, Dobrony és Kaszony körül szintén agyagos ugyan a talaj, de helyenkint iszapos és homokos, általában véve pedig termékeny és jó műveletű, a munkát dusan díjazza. Lónya, Bályu s általában a Tiszaháton a kékes agyag a tulnyomó, de iszappal s homokkal vegyített is találtatik; Borsova, Gut és Vári körül sárga és fekete iszapos agyag, Jánosi körül pedig homokos sárga agyag terül el.

Fent a verchovinán az agyagtalajt elmállott homok-és palaköböl képződött földréteg borítja, mely Vereczke körül megtermi a legszebb répát s ha itt az égaj oly szerfelett zord nem lenne, a búzát és rozst buján teremné; így azonban itt-ott a tavaszi vetésű rozs is csak szűken s néhány héttel későbbben, mint Munkácson, érik meg, a buza pedig többnyire üres szalmát hajt; a zab is, mely itt fő termény alig ad 2—3 magot, a burgonyát pedig úgy szokták ültetni, hogy a felszántott s jól megboronált földön kapával kiásott fészekbe előbb kézzel trágyát hintenek, s abba azután a burgonyát beássák. Az apró rozs- és zab-kévéket magas rudakra felfűzik s úgy szárítják s érlelik; a paszuly, tök, ugorka ritkán hoz termést, többnyire éretlenül elfagy. A rozstokai g. k. lelkész, midőn három évi sikertelen várakozás után kertjében végre egyszer érni kezdett a paszuly, a zöldhüvely-szüretre meghívta a környékbeli uradalmi tiszteket, kik este a papnál időzvéni midőn éjjél tájban nyugalomra tértek, a gondos gazda megtekinté a másnapra szánt csemegét, de ime azt, nem kis meglepetésre, ismét a dértől lefagyasztottnak találta. Külöuben e tájon, minthogy a határrendezés még kevés helyen történt, az orosz nép telki illetőségén felül még sok irtást is bir, melyeket egy-két évig használnak s azután ismét pihentetés végett elhagyják; az ily irtványok azután hamar elparlagosodnak, a homokkö-alapu talajon gyorsan elterjed a nyír-, nyár- s helyenkint a fenyőfa-növényzet, melyek néhány év alatt erdővé válnának.

Ezekhez képest azután a föld ára is különböző.

Régi adásvevési szerződések és öröklevelek szerint 1525. évben Fogas Gergely nevű lakos Munkácson a Mertvicze dülőben eladott Szabó Jánosnak egy rétet 20 forintért; 1541-ben Nyilas Gergely négy szántóföldet a Lazon 8 frtért 50 denár híján; az új utcán levő két földet pedig 4 frt 78 denárért. 1541-ben vett

Szabó Mihály Fekete Pétertől a Polatinán egy kaszálót 11 frt 25 denárért; 1636-ban Szabó Péter vett Márczelltől a vár utjában egy szántóföldet 6 frtért; 1675-ben Verbiásy János vett Andok Andrástól a Füzesen egy kaszálót 50 frtért; 1754-ben Fekete Jánostól Ilonczay Simon vásárolt szintén a vár felé járó utnál négy szántóföldet 5 frtért. 1770-évben sánczoltatta körül az uradalom a Dubrova nevű tagot s az ott volt néhány magán földért adott a gróf 100 rénus forintot. Ily árban keltek a földek másutt is a megyében. Egy hiteles feljegyzés szerint 1781. évben Munkácson és Beregszászon s környékein egy hold föld 5—7, egy egyszer kaszálható rét 4—6 és sarjut is termő kaszáló 8 frton kelt; most általában egy hold föld 50—100 frton, Munkácson a Füzesen és Polatinán 150—200 frton, Rákoson 150 frton, Beregszászon 60—150 frton, Szolyván 30—50, Kálnik körül 20—40, a krajnán 20—30 s a verchovinán 5—40 frton vásároltatik. Kétségtelen, hogy idővel, ha kormányzati viszonyaink rendezve s beléletünk fejlődöttebb lesz, a föld ára is tetemesen emelkedni fog.

A megye alsó területe az előtt sokkal nedvesebb levén, mint most, azért már régi szokásnál fogva még jelenleg is a köznép bogár hátra szántja földjeit, mi pedig kévéssé czélszerű, mert ily szántás által a televényföld a közepére halmoztatik, míg szélei soványokká, terméketlenekké tétetnek. A századok előtt elhagyatott hajdani szántóföldeken, melyeken most terebélyes tölgy- és bükfák állanak, mint Gát, Izsnyéte, Pósháza s más helységek körül észlelhető, a bogárhátra való szántás régi módja maiglan is jól meglátszik.

Megyénkben a Tiszaszabályozás által mentesített 221,257 holdból sok ezer szántás és kaszálás alá került; s jóllehet e sík terület a szabályozási társulat célszerű működése által a Tisza és Borsova folyók áradásai ellen védve van, mégis egy részről épen a védgátak a lejtőségekből lefolyó eső- és hóvizeiből származó áradatoknak a folyómedrekbe való beömlését gátolván: ez által a művelés alatt álló földeken képződő tavak többnyire csak későn, a meleg napok beálltával pára alakban tűnnek el. E körülmény azon hátránnyal jár, hogy a gazda gyakran elkésik a kellő időbeni munkálattal, a szántással s vetéssel; s így a későn elvetett növényt még gyenge korában találván a hirtelen beköszönteni szokott hó és száraz idő, az rendesen kiég és silány marad, a víztől sokáig elborított rétek vagy kákát vagy idő előtt elvénült szénát adnak s a kaszálás többnyire az aratási munkával összeesvén: ez sokkal több

kiadást igényel, a legelők pedig kellő időben használat alá nem vétethetvén, később mētelyes és silány tápot nyújtanak.

A különben igen termőképes szántóföldek a víz miatt sokszor épen egészen is műveletlenül maradnak, mert a víztől átjárt föld, az ár eltávozása után, csak néhány napig bir némi porhanyóssággal, később pedig kiszikkadván, csontkeménységüvé válik, s így gyakran a legjobb akarat mellett sem ér reá a gazda a szántást kellően elvégezhetni.

Minthogy e szerint részint a felvidékről lefolyó áradatok, részint a sik föld saját bő vízcsapadéka és folytonos gyüledékei, mocsárai és tavaiból képződő viznek nincsen meg a kellő és biztos lefolyása, a most rajta átvonuló erek s patakok pedig csekély lejtőségök miatt a vizeket csak gyengén vagy éppen nem képesek levezetni: vajmi szükséges lenne, hogy ezen különben termékeny tájek belcsatornázások által áldottá tétessék; ha az eső- és hóvizek árjai medrekbe szoríttatnának s a mocsarak és közbeneső kisebb-nagyobb tavak s szétáradozó, bűzhödő folyók szakértőleg kimért vonalakon, csatornákon, medreken át biztosan levezettetnek: vagy sok ezer hold föld rendes művelés alá kerülvén, megyénk, úgy szólván, még egyszer annyi életet lenne képes természetni, mint jelenben; mi gazdasági szempontból is vajmi jelentékeny s figyelemreméltó,

Hogy e munkálatok mielőbbi kivitele első sorban az érdeklett tulajdonosokat illeti s hogy ahoz mindenki birtoka arányához képest hozzájárulni köteles: azt felesleges emlitenem; azon kiadás azonban, melyet e mű igényleni, oly tőkét képviselend, melynek bő kamatai örök időkre biztosítva lesznek. (Bereg).

De a Tiszaszabályozáson kívül is a földművelés megyénkben néhány évtized, de különösen 48 óta oly órirási lendületet tett, hogy az az előbbi állapotot tetemesen tulszárnyalja. Munkácson és Beregszászon e században majdnem még egyszer annyira szaporodott az eke alá fogott talaj, a gazdálkodás és annak eredménye, a jólét pedig észrevehetőleg emelkedett. 1808-ban egy alkalmilag küldött bizottság Beregszász város lakosainak insége és nyomorult állapota iránt tanukat kihallgatván, ezek vallották, hogy a beregszászi határ szűk, nagy része víz alatt áll, a többi pedig oly sovány, hogy háromszor kell szántani és minden fordulásra trágyázni, különben a magot sem adja meg. A föld kevés lévén gyakran őszkor egy darab földet öten is művelnek együttesen s így ezen darab föld, mely egynek sem képes három havi kenyeret nyújtani, az öt családbelit éhségre jutatja, azért kénytelenek sokan

másfelé, Déda, Böszörmény, Ujváros vagy a Szamoshátra járnunk munkát s élelmet keresni. 1805. évről pedig Radmatics Ferenc, megyei orvos, egyik bizonyítványában mondá, hogy ő a beregszásziakat közelebről nem ismerve, azokat vagyonos embereknek tartotta, azonban az ellenkezőről meggyőződött, köztök tömérdek gyámoltalan szegényt találván (Megyei levéltár).

1880-ban panaszkodott Munkács város tanácsa az uradalmi főnök előtt a város határának rendetlensége miatt, hogy a hanyag és helytelen művelés, főleg aránytalan tengeritermelés s a fordulók meg nem tartása miatt a gazdálkodás pang, mi ellen segílyt kért. A Podhering és Szent-Miklós felé terjedő gyönyörű földek, épen úgy, mint a Munkácsi Dubrova nevű szép és termékeny táblák, a mult század végén még terméketlen erdőtalaj volt, melynek százados tölgyfái közt az utonállók biztos menedéket találtak. Most arany kalász terem rajta.

Mi most már a művelés módját illeti, meg kell vallanunk, hogy a köznép még mindig atyáitól öröklött kezdetleges módon végzi a munkát s üzi gazdaságát; ellenben a nagyobb birtokosok a célszerűbb ujitásokhoz simulva, nem csekély előnnyel gépeket is alkalmaznak. Hadd beszéljenek itt a számok:

1873. évben hivatalos adatok szerint 145,384 holdnyi szántóföld-mellett találtatott gőzerőre készült 11 cséplő és 2 egyéb gép; esik tehát egy gőzgép minden 11,184₄ hold; lóerőre készült vaseske van 3257, faeke pedig 5090, esik tehát egy eske 17₄ holdra; lóerőre készült vetőgép van 117, cséplőgép 42, arató és kaszáló 30, egyéb 271, összesen 460, s így esik egy lóerejű gép 316₉ holdra. Az ekékből vas 39₀₂ faeke 60₉₀ %.

A sik föld könnyebben művelhető talaját rendszeren két ökörrel, vagy 2—3 lóval szokták szántani; a felvidéken 4—6 összefogott, kölcsönzött ökörrel s faekével szánt a nép s műveli családjával együtt a keréssé hálás földet, a ló könnyebb munkára, nyereg alá tartatván. A verchovinán május hónapban ültetik a burgonyát és paszulyt, s csak szeptemberben aratják; Szolyvától lefelé július elején, ellenben a Tisza körül már júniusban is kezdetik az aratás. Itt 18 kéve, a hegyes tájakon pedig huszonegy képez egy keresztet. Asztagokat csak a nagyobb birtokosok raknak; a kisebbek a csürbe gyűjtik, vagy kün a mezőn kinyomtatják; ezek a cséplést rendszeren felvidéki munkásokkal végeztetik; miért a kepek a magból bizonyos részt és naponkint ellátást kapnak. A magyar földművelő családok is többnyire magok szokták végezni a mezei munkát, a

falun úgy mint városon, hol az iparosok is versenyt kapálnak inasaikkal s cselédeikkel, azért inkább is boldogulnak a kevesebb igényű alsóbb birtokosok, mint a gazdálkodással foglalkozó értelmesebbek, kik keztyüben nézik a munkásokat, míg amazok magok fogják az eke szarvát. S ez természetes: a 100—200 holdat bíró ur, ki egyedül gazdasága után kénytelen élni, többnyire a szükséges tőkepénz hiányában, csak némileg is kedvezőtlen évben a jövedelemcsökkentést súlyosan megérzi; ő megszokta a kényelmet s általában nem tart aránylagos lépést a költségek dolgában a sokkal kevesebb földet művelő s mégis könnyebben élő „gazdával“; mert míg ez, úgy szólván, családtagjaival kiadás nélkül megmunkálja földjeit s tápdus asztalára vajmi keveset költ, addig a „földbirtokos ur“ nem csak tömérdeket kiad a drága napszámosokra s „henyélő“ cselédeire, hanem jó konyháján feleslegesen sok pénz párolog el; minek azután rendesen a gazdával egy tából fogyasztó adósság s annak nyomában járó elégedetlenség a következése.

A mesterséges trágyakészítést csak a nagyobb birtokosok eszközlik; a kisebbek, főleg a hegyes tájakon lakók még azon kevés trágyát is, melyet korlátolt számú marhájoktól nyernek az által vesztegetik el, hogy azt lejtős helyre rakván, az eresztől lecsorgó eső- és hóviz nedvét a völgybe s patakokba lemossa; különben trágya dolgában az alsó táj még nem szűkölködik, a szeszyárak hizlalóiból nagy mennyiség kerülén ki. Egy mázsa trágya a munkácsi és beregszászi uradalmi felügyelőségi kerületekben vétel útján 5—6 krba, saját marháktól 10—12 krba számítatik s így rendes ára most 12—15 kr-ra tehető. A hegyvidékeken, a magas lejtőkön, hová szekérrel nehezen közeledhetni, kosarozás által javítják földjeiket.

A vetőmagot változtatni s a búzát rézgálic vagy mészsóval edzeni szokták. A bánati búzát kedvelik; a közelebbi felkapott ausztráliai azonban kevésbé találják előnyösnek. Ily külön maggal a kísérők többnyire felsülnek. 1766-ban „jérusálemi buza“ vergődött némi hirre s azt az uradalmi jegyzőkönyv szerint néhány évig jó eredménnyel termesztették, azután azonban nem sokára feledékenységbe ment; míg a jelen század elején ismét elámitá valaki a gazdaközönséget azzal, hogy Egyiptomban régi mumiában gabonát találtak, melyből azután mindenki igyekezett szerezni. 1812-ben az urad. főtisztviselő is megrendelte e rozsa vetését s termesztését. A régi beregi tar, a tiszai piros szakállós és

és a bánáti buza vegyülete biztos és jó eredményyel használatik vetésre.

A verchovinai s felsővidéki oroszok csoportosan le szoktak járni dolgozni, leginkább aratni és csépelni, a hol azután néhány napig jól élnek. A Beszkiden tuli lengyelek leginkább kaszálni és csépelni jönnek le hozzánk. a kapáláshoz nem igen értenek, hanem a szőlőbe való trágya felhordásában nagy türelmet s kitartást tanúsítanak. A magyar napszámos sokkal szaporább a munkában s azért jobban díjaztatik is. Az orosz képes aratáskor, csépléskor pénz helyett többnyire részt kap, mit azután eladván „pénzzé” tesz. S e szokás, az „Ungarischer Simplicismus” című mű szerint, már a XVII. században is így volt, a mikor egész karavánokat felfogadtak a magyar helységek aratásra és cséplésre, adván nekik bérül a 4.—7-ik kévét, melynek kicsévelt tartalmát azután szekereken hazaszállíták részökre. A 17.—18. századbeli urbáriumok szerint a felvidéki jobbágyok személyenkint tartoztak aratás, kaszálás és szénatakarás idején lejönni s itt egy-egy hétig dolgozni. Most az ily képesek a roszból a 12.—15., a buzából a 16-dik részt igénylik.

A földművelés nagy akadályául szolgálak maiglan is még e következők: 1. Megyénkben, hol a görög katolikusok tulnyomó számban laknak, a tömérdek nyilvános és községi ünnep; sokszor épen a legsürgősebb munka idején félbe kell e miatt szakítani azt; ilyenkor az orosz cseléd s a műveletlen munkás jó napot akarván élvezni, nemcsak utolsó fillérig eliszsza keresményét, hanem az italtól s itt-ott a nyert ütlegektől elerőtlenedvén más napra is többnyire munkaképtelenné válik; ő különben is csak szükségből vállalkozik munkára s otthon nagyon kedves neki koplalás közben is a dulce far niente; 2. hátrányul szolgál az, hogy a határbeli vizek és tócsák levezetése iránt községileg kevés történik; 3-szor, hogy a határrendezés, különösen a tagosítás lassan halad, ez utóbbitól különösen a városokban irtóznak a kissebb birtokosok, holott az eldarabolt apró részletek művelése sok bajjal és kárral jár; 4-szer, hogy a mezei rendőrség gyenge lábou áll, a kevés számban felállított s különben sem egészen megbízható kerülök nem lévén képesek a határt jól megőrizni; annál inkább, mert 5-ször a marhát legeltetés végett másnak földjére bocsátani nem tartatik jogtalanságnak, sőt, még Munkácson is, aratás után egész esordák hajtatnak a mezőre, melyről a termény még behordva sincs, s így mesterséges takarmányt természeteni már ez okon sem lehet; 6-szor a felsőbb tájakon a vadak, vadsertések és medvék, nem kis

pusztítást tesznek a vetéseken; s e miatt a gazdák éjjel-nappal kénytelenek őrizni azokat. A veréb, főképp szőlők és cseprenték közelében, szintén elveszi a maga tizedét, főképp a búzából, mely kedves eledele; azért is e szemtelen szárnyasokat ijesztőkkel, a varjut és csókat a tengeritől pedig az által szokták sikeresen távol tartani, hogy a vetés szélét mézszel vonalozzák körül. Hajdan a megye intézkedett a verebek és más pusztító szárnyasok kiirtása iránt; így 1765. évben minden gazdának kötelességévé tétetett oly tájakon, hol őszi természetű 24, másutt pedig 12 darab verebet beszolgáltatni. Ma az ily pusztítást a gazdászatra nézve kártékonynak tartják.

1867. évben bevettetett 1. községi birtokon 1600 □ öles holdakban búzával 10,805, rozsszal 15294, kétszeressel 4078, összesen 30177, hold.

2. Uradalmi birtokon: búzával 1314, rozsszal 2312, kétszeressel 44, összesen 3670 hold. E szerint összesen bevettetett: búzával 12119, rozsszal 17606, kétszeressel 4122, összesen 33,847 hold. Ez után aratáskor bevétellett buza: 139,400 mérő, rozs 264,100, kétszeres 46,200, őszi összesen: 449,700-mérő. Lévén pedig megyénkben a termőföld 590,565 hold és szántóföld 145,384 hold, vagyis az összes területnek 24.82 %, bevétellett búzával 8.88, rozsszal 12.82, kétszeressel 2.88 %, vagyis az egész őszi vetést véve 23.88 % százaléka; míg az 1868-ki tavaszi buza csupán 0.18 %-ot tett.

1868. őszen bevétellett községi birtokon 25,182 és uradalmi birtokon 11,703 hold, és pedig búzával 12,705, kétszeressel 3335, rozsszal 18,717, őszi árpával 379, repcével 1749, összesen 36,885 hold.

1869. év tavaszán bevétellett összesen 280 községben: tavaszi búzával 268, repcével 117, árpával 2410, zabbal 14,636, kölessel 835, tengerivel 36534, tatárkával 72, bükkönnyel 1102, hüvelyessel 839, lennel 41, kenderrel 1798, dohánynyal 636, burgonyával 9678, burgondi és czukorrépával 173, összesen 69,166 hold.

E szerint be volt vetve 1868. őszen 36,885 (25.87 %) és 1869. tavaszán 69,166 (47.87 %), vagyis összesen 106,051 hold (72.84 %);

ellenben bevetetlenül maradt 39,333 hold, vagy is a szántóföld területének 27.⁰⁰ százaléka.

Az 1869-ki aratás pedig volt a következő (mérőkben):

1. Őszi vetés folytán: buza közép jó terméssel 130,118, kétszeres (rozs) 68,984, rozs (jó) 252,607, őszi árpa (jó) 5033, repce (jó közép,) 12,372.

2. Tavaszi vetés folytán: buza 2475, repce 2340, árpa: 30,871, zab: 237,882, köles 10,319, tengeri: 501,074, tatárka: (kitünő terméssel) 1440 mérő. Hüvelyes: 6769, dohány: 5083 mázsa (jó), burgonya: 400,500 mérő (jó közép,) répa: 24,650 mázsa (jó közép terméssel.)

Ezek szerint az 1867-diki évhez képest 1868-ban bevettett 586 holddal több őszi buzával, 787 kevesebb kétszeressel, 1111 több rozsszal, 1869-ben 38 holddal több tavaszi buzával.

1869. év őszen bevettett hold:

buzával 11,831, tönkölyvel 24, kétszeressel 2679, rozsszal 14,502, árpával 513, repcével 2837, összesen 32,386.

1870. tavaszi vetés volt ilyen:; buza: 1244 hold, zab 17,484, köles 1479, tengeri 29,003, árpa 3737, repce 25, tatárka 81, bükkönymag 652, hüvelyes 691, len 77 magnak, 13 fonalnak, kender 1764 magnak, 1229 fonalnak, burgonya 8630, répa 591, összesen 66,700 hold. Bevettett tehát összesen 99,086 hold, ugarnak maradt 46,298 (hatósági adatok szerint 35,243) hold. Az 1869-diki őszi vetés tette az összes szántóföld 22.⁰⁰ %, az 1870-diki tavaszi vetés pedig: 45.⁰⁰ %, vagy is az összes vetés: 68.15, a bevetetlen terület pedig 31.85 százalékát.

Volt pedig az 1870-diki aratás következő:

1. Őszi vetés folytán: buza (holdankint 9.⁰⁰ mérő) 116,206 mérő, tönköly 264, kétszeres (13.⁰⁰ mérő holdankint) 35,564, rozs (9.⁰⁰) 142,560, árpa (12.²⁵) 6283, repce (9.⁰⁰) 26,495 mérő.

2. Tavaszi vetés után: buza (6.⁰⁰ mérő holdankint) 8,514, zab (9.⁰¹) 157,543, köles (9.⁰⁰) 13,968, tengeri (8.⁰¹) 232,317, árpa: (10.⁰⁸) 37,664, repce (12.⁴⁴) 311, tatárka (7.⁶⁵) 620, bükköny mag (7.⁸⁹) 5145, hüvelyes (5.⁴³) 3752, lenmag (2.⁹¹) 224, lenfonalnak: (2.⁰⁰) 26, kendermag (5.¹⁹) 9152, kenderfonalnak (2.⁴⁸) 3045 mázsa, burgonya (16.⁵⁶) 142,934 mázsa, répa (68.⁸⁸) 40,708; természetes kaszáló (11.⁷⁰) 538,665 mázsa széna, mesterséges kaszáló (29.⁸⁹) 30,563 mázsa, ugar 35,243 hold. (Statistikai közlem.)

Az 1873. évi átlagos termés.

őszi buza	13,000 hold,	átlag	5	65,000 mérő,
tavaszi buza	1000	"	"	5000 "
rozs	15000	"	"	4 ¹ / ₃ 67500 "
kétszeres	4000	"	"	4 16000 "
összesen	33000	"	"	" 153,500 "
burgonya	9000	"	"	22 ¹ / ₂ 202,500 "
tengeri	27,000	"	"	6 162,000 "
árpa	4000	"	"	6 24,000 "
zab	22,000	"	"	19 ¹ / ₂ 429,000 "

(Budapesti közlöny. 1873. 52. sz.).

Ezek után nem lesz érdektelen a megyei mezőgazdasági állapotra vonatkozó bővebb statisztikai adatokat elősorolni:

A megye területe 649,919 kat. hold, ebből termőterület 590566 hold, 159293 és viszonylagos népessége 2458 lévén, a

szántóföld 145,384 hold arányitva a termőterülethez 24,41% s esik fejekint a lakosságra 0,912 hold

rét	84663	"	"	14,43%	"	"	0,631	"
szőlő	3582	"	"	0,56%	"	"	0,033	"
legelő	64554	"	"	10,03%	"	"	0,405	"
erdő	292279	"	"	49,46%	"	"	1,835	"
nádas	104	"	"	0,02%	"	"	0,000	"
összes termő terület	5,90566 hold arányitva	"	"	90,46%	"	"	3,709	"
terméketlen terület	59,353 hold arányitva	"	"	9,14%	"	"	—	"

Megyénkben 24,48%-kal több az erdő mint a szántóföld.

A földbirtokok száma és térfogata következő kat. holdakban: —

Összesen van 28921 birtok, ebből 14169 bir 5 és kevesebb holdat, 10926: 5—15, 2739: 15—30, 555: 30—50, 191: 50—100, 121: 100—200. 95: 200—500, 53: 500—1000, 49: 1000—3000, 9: 3000—5000, 7: 5000—1000 és 7 tizezernél több holdat. A birtokok összes térfogata 649,197; ebből termő terület 591,153, terméketlen 58044 hold. A termőterületből esik közlegelőre 34-nél 15,367 hold.

A 28921 birtok közül van tiszta jövedelme 27,359-nek 50 frt és kevesebb, 1008-nak 50—100 frt, 265-nek 100—200 frt, 163-nak 200—500 frt, 71-nek 500—1000 frt. 46-nak 1000—3000 frt, 7-nek 3000—5000 frt és csak kettőnek 5000—10000 frt. A birtok összes kataszteri tiszta jövedelme 686,681 frt, miből a közlegelőkre esik 7564 frt.

Az 1870-évben összeirt 26108 földbirtok közül esett a kincstárra 359, a városi és községi birtokra 25277, egyházira 8550, hitbizományira 97008 és magánosokra 517973 kat. hold. Az egész országban esik minden egyes birtokszámra átlag 18.₇₄ hold; ellenben Beregben csak 22.₄₄ k. hold. Nálunk minden birtokosra esik fejenként az összes földterületből 24.₈₆ k. hold, csak termő területből 22.₆₄, az összes termő területből a holt kézen levő birtokok levonásával 19.₈₃ hold.

Hogy Beregmegyében kataszteri tisztajövedelemül eddig egyholdra átlag csak 1 frt 16 kr. s így egy-egy birtokosra 26 frt 30 kr. esett: nagy szegénységre s elmaradottságra mutat.

Az 1870. őszeiráskor megyénkben 15,004 napszámos találatván, ez a mezőgazdaság körüli munkát eléggé képes fedezni, miért is a napszám — más vidékekhez képest — jutányos. Így az 1873. és 74. években volt Beregszászban a napszám 50 krtól 84 krig, a legkisebb decemberben 50, a legnagyobb júliusban 84 kr., Munkácson pedig váltakozott az 42—70 kr. közt akép, hogy a legkisebb volt decemberben 40 s a legnagyobb szintén júliusban 70 kr. Átlag véve volt a napszám Beregszászban 1873. 68, 1874. 63, 1875. 64, 1876. 66 kr. Munkácson „ 57, „ 45, „ 46. „ 48 „

1873—4-ben volt a napszámdij évi átlaga: férfinak ellátással: legmagasabb 49, legalacsonyabb 14, átlag 31 kr., ellátás nélkül: legmag. 70, legalacsonyabb 27, átlag 48 kr.; nőnek ellátással: legmag. 35, legalacs. 10 kr., átlag 22 kr., ellátás nélkül: legmag. 50,

legalacs. 16, átlag 32 kr., gyermekeknek: ellátással legmag. 22, legalacs. 6, átlag 14, ellátás nélkül: legmag. 31, legalács. 11, átlag 21 kr. Mely állapot a többi éveken át is megmaradt. Említésre méltó, hogy 1780 körül a napszám megyénkben átlag 9—12 kr. vala. —

A termelést tekintve, az évről-évre emelkedett; a gabona azonban sohasem képes a benszükségletet fedezni.

1868-ban volt őszi elvetve 33847 holdon s abból az aratás adott az akkori mértékszámítás szerint 449700 mérőt*): E szerint ha az akkori lakosság (131900) számát tekintetbe vesszük s fejenkint 5 mérő (307 liter) gabonát veszünk: a szükséglet 659,500 mérőre, a vetésre való maggal együtt pedig holdankint $2\frac{1}{2}$ mérőt (153,5 liter) számítva (+ 84600) összesen 744,100 mérőre ruggott; minek folytán 294,400 mérőnyi hiány mutatkozott. A gabonahiány azonban részben tengeritermessel fedeztetik, mely megyénkben bőven természetik s az oroszoknak kedvelt eledelét képezi. A buza, de kivált a rozs hiányát a Nyír szokta volt fedezni, mely a beregszászi és munkácsi piacokat e terményekkel bőven ellátta.

Az 1870—74. öt évi időszakból a megyénkbeni mezőgazdasági állapotot feltüntetik a következő adatok, megjegyeztetvén, hogy az 590566 holdnyi termőterületből a szántóföld 146971 hold levén, ez az összes területnek 22·613% s a termőterületnek 24·886% képezé:**)

*) 1 mérő = 61,5 liter.

***) A debreceni kereskedelmi és iparkamara által 1879-ben kiadott jelentése s az országos m. k. statisztikai hivatal adatai nyomán.

Öt évi vetés	Hold. A szántóföld százaléka:		termett átlag		termett összesen:
		10-107%	1 holdon bécsi mérő,		
őszi buza	14855	10-107%	7-12	105859	
tönköly	29	0-019	10-86	315	
kétszeres	2780	1-891	8-6	22428	
őszi rozs	15490	10-539	7-16	110955	
tavaszi buza	1152	0-783	6-95	8012	
tavaszi rozs	761	0-517	5-61	4279	
őszi árpa	480	0-326	9-33	4481	
tavaszi árpa	3697	2-515	9-19	33977	
zab	20211	13-751	10-15	205189	
köles	860	0-585	6-46	5560	
tataréka	70	0-047	6-11	428	
borsó, lencse, bab	1431	0-973	3-55	5080	

tengeri	25961	17-664	7-52	195292
burgonya	9345	6-358	17-28	161541
burgonya cukor és tarlórépa	430	0-292	bécsi mázsa	25140
dohány	159	0-108	4 "	654
őszi repce	2301	1-565	bécsi mérő	18427
tavaszi repce	69	0-045	6-52	437
len magnak termelve	39	0-026	2-71	106
len fonalnak "	48	0-032	4-95	238
kender magnak "	777	0-528	4-79	3723
" fonalnak "	1526	1-038	10-52	16064
magbukkony	856	0-582	8-93	7648
természetes kaszáló	48606	33-071	12-48	606889
mesters.	1937	1-317	20-61	39936
ugarnak maradt területnek.	41709	képezi 28-379	százalékát a szántóföldnek és 7-062% a termő-	

Az ötévi átlagos ár pedig volt ez bécsi mérőnként s krajczárookban kifejezve:

	buza,	kétszeres,	rozs,	árpa,	tengeri,	zab,	köles,	burgonya.
Beregszász:	556	445	375	246	383	172	461	154
Munkács:	573	419	389	267	387	184	463	169
Átlag:	564	432	382	256	385	178	462	161.

Az ötévi termények pénzértéke és értékszázaléka a terület összes terményértékében következő:

termény, őszi, tavaszi	mérőnkénti mennyiség	mérőnk. piazei ára krajczárookban	pénzértéke frt	érték százaléka.
buza és tönköly	114186	564	644009	16.962
kétszeres	22428	432	96888	2.551
rozs	115234	382	440193	11.594
árpa	38458	256	98452	2.593
zab	205189	178	365236	9.619
köles	5560	462	25687	0.676
tatárka	428	300	1248	0.033
borsó, bab, lencse	5080	551	27990	0.737
tengeri	195292	385	751874	19.803
burgonya	161541	113	182541	4.807
répa, mázsa	25140	0.45	11313	0.297
dohány	654	1000	6540	0.172
repcze	18864	486	91679	2.414
lenmagnak term.	106	548	580	0.015
lenfonalnak term.	238	250	595	0.015
kendermagnak term.	3723	252	9381	0.247
kender fon. ter.	16064	190	30521	0.803
magbűkköny	7648	400	30592	0.805
mest. takamány mázsa	39936	140	55910	1.472
term. " "	606889	120	728266	19.181
szalma*) " "	985856	0.20	197171	5.193

a termények összes pénzértéke 3.796,702 frt ebből a

szalma kihagyásával esik a

kenyérterményekre 1.181,090 frt vagy is 31.108 %.

egyéb gabonaneműekre 521,251 " " 13.729 "

kapánövényekre 980,258 " " 25.818 "

*) Ötévi átlagban volt a széna ára mázsánként Beregszászon 178, Munkácson 135 kr., s a szalmáé Beregszászon 68, Munkácson 77 kr.

kereskedelmi növényekre	132,756	frt	vagy is	3.496	%.
term. és mest. takarmányra	784,176	"	"	20.654	"

A szántóföldek és kaszálóterületek bruttó jövedelmének kimutatása:

Lévén a termények összes pénzértéke 3.796,702 frt, a szántóföldek területe 146,971 kat. hold, a szántó és természetes kaszáló területe együtt 195,577 hold, a term. kaszálók területe külön 48,606 hold s a lakosság 159,223: a termények pénzértékéből esik a szántóföldekre 20 frt 87 kr. a szántó és term. kaszálóterületekre együtt 19 frt 41 kr., a term. kaszálók területére külön 14 frt 98 kr. s a lakosságra fejenként 23 frt 84 kr.

A legelőül használt ugar- és tarlóterületek bruttó jövedelme.

Beregben az összes ugarterület 41,709 hold, legelőnek hagyott ugarterület 29,196 hold, a termés szénaértéke bécsi mázsákban 87,588: ennek pénzértéke 43,794 frt, ellenben a legelőül használt tarlóterület térfogata 105,262 hold s a termés szénaértéke 157.893 bécsi mázsa: ennek értéke 31,578 frt. A tarlóterület jövedelmének kiszámításánál tekintetbe vétetett 60 napi legeltetési időszak mellett 8 hold egy darabra, 500 font élősulylyal bíró marhaértéknek napontai 10 fontnyi szénaértékkel való táplálására, 100 font szénaérték pedig csak 20 krral: s így egy hold tarlólegelő 1. mázsa szénaérték terméssel 30 krt jövedelmez.

A kaszálókon termelt sarjuszéna mennyisége és pénzértéke

A természetes kaszálók területe 48.606 kat. hold, termésmennyisége 273,100 bécsi mázsa s a termés pénzértéke 327,720 frt. A sarjuter termés úgy viszonylik az anyaszéna terméséhez, mint 45: 100-hoz.

A kaszálók utólegeltetéséből származó haszonnak pénzértéke a következő: A termés szénaértéke 43,999 bécsi mázsa, ennek pénzértéke 8799 frt. Itt a kaszálókon divó őszi és kora tavaszi legeltetés értetett, mely úgy aránylik az anya- és sarjuter terméshez, mint 5: 100-hoz.

Az összes legelőterület 64,554 hold s szénatermése 548,709 bécsi mázsa lévén: a termés pénzértéke 274,354 frt.

A rét és legelő arányítva a termőterülethez: 14.₃₃% a rét, 10.₉₃% a legelő, összesen 25.₃₆%.

A mezőgazdaság egyik leglényegesebb kelléke az aránylagos

marhaállomány levén, érdekes lesz az 1870-iki összeírás alapján a viszonyokat esetelni. Ugyanis mindenekelőtt megjegyezzük, hogy a háziállatokból esik egy □mfdre, ezer lakosra és minden egyes földbirtokosra:

ló	196	80	0.488
őszvér	—	—	—
szamár	1	—	—
szarvasmarha	1365	555	3.395
bivaly	3	1	—
juh	1000	407	2.482
kecske	76	31	—
sertés	777	316	1.929
méhkas	107	43	—

A szarvasmarhára redukált*) létszámból, t. i. 121.003 daraból, esik 1 mfdre 1868, ezer lakosra 759, egy-egy földbirtokosra 4.₆₃, egy hold és legelőre 0.₃₁₀ darab.

Egy bika esik, levén □mföldenkint 427 s ezer lakosonkint 174 tehén, általában minden 93 tehénre. A tehenek létszáma a megyében eléggé kedvező.

Munkára való ökrök találtatott 1870-ben 24,003, ló 10,416, összesen 590,566; esik e szerint az összes termőföldből egy ökröre 24.₆₀, egy lóra 56.₆₉ kat. hold s az ökrök és lovak számának egy darabjára is 17.₁₅.

A 64,824 juhból 29.₃₁% nemesített és 70.₆₉% közönséges.

A háziállatok pénzértéke következő:

ló	12,746	pénzértéke	975,069	frt	értékszázaléka	15. ₃₃
őszvér	szamár	135	"	2700	"	0. ₀₄
szarvasmarha	88638	"	4.431,900	"	"	73. ₃₆
juh	64824	"	194,472	"	"	3. ₁₇
kecske	4986	"	140,958	"	"	9. ₂₄
sertés	50,387	"	503,870	"	"	8. ₂₂
Az állatok összes értéke			6.122,969. Ez értékből esik egy-egy holdra pedig 9. ₄₂ frt.			

A mezőgazdaságilag használt összes földterület és állattenyésztés egyetemes bruttójövedelmének összehasonlító kimutatása öt évi átlagban a következő:

A szántóföld kiterjedése 146,971 hold, bruttójövedelme

*) 1 Szarvasmarha — 1 lóval, 3 őszvér vagy szamárral, 10 juh vagy kecskével, és 4 sertéssel.

holdankint 21 frt 39 kr., összesen 3.143,808 frt, jövedelmi aránya 70.₁₂₈ %.

A term. kaszálók kiterjedése 48,606 hold, bruttójövedelme holdankint 21 frt 90 kr., összesen 1.064,785 frt, jövedelmi aránya 23.₇₅₁ %.

A term. legelők kiterjedése 64,554 hold, holdankinti jövedelme 4 frt 24 kr., összesen 274,354 frt, jövedelmi aránya 6.₁₁₉ %.

A mezőgazdaságilag használt összes földterület kiterjedése 260,131 hold, bruttójövedelme holdankint 17 frt 23 kr., fejenkint 28 frt 15 kr., összesen: 4.482,947 frt.

Az állattenyésztés bruttójövedelme holdankint 13 frt 24 kr., fejenkint 21 frt 64 kr., összesen 3.446,537 frt.

A földművelés és állattenyésztés egyetemes bruttójövedelme holdankint 30 frt 48 kr., fejenkint 49 frt 80 kr., összesen 7.929,484 frt.

A mezőgazdasági termelés egyetemes bruttójövedelméből esik: szántóföldekre 39.₆₄₇ %, kaszálókra 13.₄₂₈ %, legelőkre 3.₄₅₉ %, összesen a földművelésre: 56.₅₃₅ %, állattenyésztésre: 43.₄₆₅ %.

Érdekesek az 1876—78-dik évi termelési adatok is, melyek már az új mérték szerint vétettek fel.*) Ezek szerint volt:

*) Az országos m. kir. statisztikai hivatal adatai nyomán.

	öszai vetés		tavaszi vetés		együtt		magyar		összes szántó-		ebből szárazlák		összesen		Elemi csapán foly-		UGARNAK																																																																								
	1876/7.	1877/8.	22456	35534	57990	18219	77788	28.87	45.68	74.56	2.03	23.12	26492	44549	71041	28362	99403	26.65	44.83	71.47	—	28.83																																																																			
	T é n y l e g		l e a r a t o t t		t e r ü l e t		h e k t á r o k b a n :		a l e a r a t o t t		t e r ü l e t		a l e a r a t o t t		t e r ü l e t																																																																										
	1877.		1878.		1877.		1878.		1877.		1878.		1877.		1878.																																																																										
	százalék		százalék		százalék		százalék		százalék		százalék		százalék		százalék																																																																										
Buza	9742	13037	16.77	18.35	Burgonya	5364	6681	9.25	9.40	Kétszereses	570	828	0.98	1.17	Cukorrépa	66	76	0.11	0.11	Rozs	11747	11848	20.26	16.68	Flak. répa	261	276	0.45	0.39	Árpa	1813	2139	3.13	3.01	Dohány	100	87	0.17	0.12	Zab	9052	11234	15.61	15.81	Repeze	1089	1442	1.88	2.03	Köles	336	502	6.58	0.71	Len	16	28	0.03	0.04	Tatárka	22	21	0.04	0.03	Kender	949	1722	1.63	2.42	Borsó sut.	701	724	1.21	1.02	Magbúkköny	190	272	0.33	0.38	Kukoricza	15144	18806	26.11	26.47	Mest. kaszáló	846	1318	1.46	1.86

Az 1876. évben bevetett területből megkárosított elemi csapások által összesen 1579 hektár, tehát e terület 2.65%; nevezetesen árvíz által 364 hektár, vagyis a terület 24.32%, aszály által 161 h. 10.19%, fagy által 214 h. 13.55%, jég által 32 h. 2.03%, rozsda által 77 h. 4.88%, más okból 711.45 hektár, vagyis 45.03%.

Vetés	learatott terület hektárokhban		átlag termelt 1 hektáron		összesen			
	1877.	1878.	szem hekt.	szalma m. m.	szem hekt.	szalma m. m.		
Dohány	100	87		7-14		7-09	7141	616
Cukorrépa	66	76		35-71		43-67	2357	3319
Burgonya	5364	6681		20-44		26-94	109615	179986
Tak. répa	261	276		129-50		208-56	33807	57563
Baltaczim, lucerna, lóhere	642	1146		29-19		23-82	18743	27298
Bükkönykeverék, mohar sat.	204	172		24-46		21-08	4989	3626
Term. kaszáló	23617	28160		14-25		12-76	336579	359322
Úgar	18219	28362						

A megyében divatozó néhány terményről megjegyzem a következőket:

A burgonya. Ezen kedvelt, tápdu s az egész megye területén diszló, hasznos növény, jöllehet azt Európában Hawkins János és Raleigh Walther angolok már 1565-ben, s így Drake Ferencz előtt, ki azt állítólag 1586-ban behozta, 21 évvel előbb termesztették, e tájon csupán 1770. táján hozatott be, de azért 1785. évben már az egész megye területén el volt terjedve. Ennek meghonosítására sokat tettek a Galicziából bevándorolt zsidók, kik a burgonyát pálinka-égetésre kezdék használni s így terjedhetését előmozdíták. 1772. a munkácsi uradalom meghagyta tisztjeinek, hogy a jobbágyokat biztassák a burgonya-ültetésre s az már akkor megkísérlé pálinka-égetésre, miért is a majorokban termesztette. 1795-ben annyira el volt terjedve, hogy csupán a verchovinai kerületből kilenczedül bevett az uradalom 272 köblöt. Az 1796-ki árjegyzék szerint volt egy köből burgonyának az ára 24 kr., 1798-ban pedig 12 kr., vékánként 3 kr. Az 1846-ban beállott burgonya-betegség s az ötvenes években behozott fogyasztási adó e növény termesztésére csökkentőleg hatott, ugy, hogy ma megyénkben majdnem csak kizárolag élelemre termesztik. Most köblönként 3—4 frton kél.

Tatárka és hajdina aránylag gyéren termesztetik. A felső vidékeken szokás, hogy az uj irtványokat, vagy égetéssel tisztított, pihent, lejtős, cseprentős helyeket az oroszok hajdinával vetik be, mi által, állításuk szerint, a föld javul s e növény ott dusan tenyészik.

A káposzta Vereczke, Polena, Szolyva körül, hol az ég-alj nedvesebb s a harmat nagyobb, kitűnően diszlik, ugy szintén iszapos földeken szokott bőven teremni, máshol pedig csupán nedvesebb évszakban tenyésztetik haszonnal. Itt-ott külön káposztás kerteket, vékony részletű földekre osztott területeket tartanak e czélra. Savanyított káposztát még a legszegényebb család is igyekszik télre készletben tartani. Száza piaczaikon 5—10 frt; Galicziából, Homonna és Kapos vidékéről is szállítatik be bőven. Hajdan a jobbágyok a káposztából is tartoztak kilenczedet adni; így 1798. évben darabját egy fél krajozárral válták meg.

Paszuly (bab), tök, ugorka és paprika, a verchovinát kivéve, mindenütt bőven megterem. Zeller, petrezselyem, kelkáposzta, murók, hagyma, borsó s egyéb gumó- és gyöknövény megterem a havasok alatt is; fent Volócz, Szkotárszka s Hukliwa körül igen buja növésű borsót láttam. Különbén mindennemű zöltséggel piaczaik-

kat Kapos vidéke igen jutányos áron látja el. A dinnye csak az alsóbb vidékeken érik meg tökéletesen, különben a nyír szekérszámbra szállít be.

Dohányt most csak kertekben hatóságilag kimért szűk területen saját használatára termeszt a gazda, minthogy megyénkben még 1856. érvben szüntettetett meg az állam részére való termesztés. Egy 1756-ki rendelet szerint Beregmegyében egy forintnyi adó vettett a dohányzókra „előre nem látható esélyek“ czime alatti pénzalap gyarapítására. A hajdani szabad dohánytermesztés és élvezés álomként eltűnt gyönyöreire az illetők most már csak sóhajtvá emlékszenek vissza.

Komló, e különben biztos jövedelmet nyújtó növény, mely helyenkint vadon is tenyész s kertekben és udvarokban legasul használtatik, tüzetesen most csupán Podheringen, hol serfözde is van, mintegy két holdnyi területen természetlik. Hajdan tenyésztése kiterjedtebb volt. Az 1682. évi urbér szerint tartozott a munkácsi uradalomhoz való 1474 jobbágy $\frac{1}{3}$ köből komlót beszolgáltatni, mely ekként behordott mennyiség 184 köblöt tett. 1751-ben a serfözők panaszkodtak, hogy a komló gyenge tartalmu; 1760-ban robotban szedetett az uradalom vadon termő komlót; 1773-ban pedig a munkácsi gazdasági udvar megettí téren alakított komlókertet s e célra szakértő vezetőt fogadott fel. 1814-ben a podheringi nagy kertekben ültetett komlót s oda Hukliváról szállított fenyürudakat. 1830-ban e kertek tágíttattak.

Repeze Munkáéstól kezdve a sík földön vettetik ugyan, de nem mindig a kívánt eredménnyel, a nedvességtől és fagytól gyakran sokat szenved; jó időszakban azonban dusan tenyészik, s a pesti piacon biztos keletre talál.

Napraforgóval, miből olajat vernek, csupán a tengeriföldek széleit, valamint czíruval is, szokták beszegélyezni. Ez utóbbiból seprüket készítenek, mik 10—20 kron árultatnak.

Mákot szintén csak házi kertekben saját szükségére szoktak termesztetni s az ezzel való kereskedés alig érdemel említést.

Kendert és lent hasonlóul csak szűk mértékben házi-szövet- és öltözékre termelnek, mi több, ugy látszik, hogy a gazdaság e különben jutalmazó ága a köznépnél hova-tovább hanyatlik. Kétségtelen, hogy a különféle jutányos pamutszövet, patyolat és karton olesóságánál fogva az erős és kitartó vásznat háttérbe szoritja. Egy itteni készítményü házi kallótlan vászon rőfönkint (77 cm.) 20—30 kron árultatik. Az otthon ülő orosz pórok még

házilag gyártott vászonruhát viselnek; ellenben a városhoz közelebb esők, valamint a magyarok is, a finom gyölesot kedvelik. Az előtt, különösen falu helyen, a ház diszeül, a fehér nép büszkeségeül szolgál a terebélyes szövőszék s őszi és téli hosszú estéken kedves időtöltést nyújtott a fonás s az azzal járt vig társas élet; ma e jó szokás mindinkább kiküszöböltetik. Ujabb időben az uradalom Alsó-Vereczke táján kezdi jó sikerrel terjeszteni a lenvetést. Ugyanis 1879-ben Günther Ágoston igazgató Rigából lenmagot hozatván, 1880-ban Alsó-Vereczkén 18 magyar holdon tett azzal kísérletet, mely jól sikerült, adván egy-egy hold 250 métermáza kidolgozott lent, melynek métermázsája 50 frton adatott el. A leuszálak méternél hosszabbak, s a fonal arany-sárgás színe miatt kedveltetik. A termelést fokkonint száz holdig akarja felvinni, mi kétségtelenül nyereségesen biztos jövedelmet szolgáltatna.

Répa, minthogy Beregmegyében cukorgyár még nincsen, csupán marhatakarinányul természetik s mindenütt jó eredménnyel. 1868. évben a munkácsi uradalom tisztsége a megyében termett répa cukortartalmát megtudni óhajtván, különböző helyeken termett közép nagyságu répát küldött elemzés végett a bécsi cs. k. müegyetem vegyész-intézetébe, hol a következő eredményt állapították meg:

A	nagy lueskai Pole	nevü dülöhöl trágvázott helyi répának	onkortartalma	11·3,	nem trágvázott helyinek	13·8%
A	"	Laza	"	"	"	10·9
A	munkácsi	Dubrova	"	"	"	11·9
A	"	Nagyréti	"	"	"	17·5
A	domboki	Órinke	"	"	"	9·7
A	kerepezi	tagból	"	"	"	10·3

E szerint az itteni répának czukortartalma dúsnak s czukorgyártásra teljesen alkalmasnak találatott.

Bérletek.

A nagyobb birtokosok csak a közelebb mult idő óta kezdik egész birtokaikat vagy azok egyes részeit bérbeadni; az Amerikában és Angol honban divó farm-rendszer még itt teljesen ismeretlen intézmény. A munkácsi uradalom 1867-ben tizennégy majort bérelt ki részint gazdatiszteinek, részint idegeneknek. A bérleti idő 9—12 évben állapított meg. A tisztek az udvarokkal együtt az illető felszerelést is átvették évenkénti törlesztés mellett. Az ekkép kibérelt rafajnai major állott: 11 hold belsőség, 1 hold kert, 298²/₃ h. szántó, 93⁷/₈ h. rét, 151¹/₈ h. legelő és 60 hold cseprentésből; ezért fizetett Petz Elek évenként a haszonbérlő tiszti intézményének beszámításán felül 800 frtot. Az 1877—1889-ki időközben pedig fizet az új bérlő Kroó József 1400 frtot. A polenai majorhoz tartozott: 5 hold belsőség, 328 h. szántó, 7¹/₂ h. kert, 519 h. rét és hegyi kaszáló és 534 h. legelő, s azért Rik Vilmos fizetett 600 frtot. A volóczi major állott: 13 h. belsőség, 306 h. szántóföld, 10 h. kert, 493 hold rét és hegyi kaszáló, 304 h. legelő és 924 h. cseprentésből; ezért fizetett Pap Samu bérlő 800 frtnyi évi bért. A gorondi majorért, mely 9 h. belsőség, 710⁴/₃ h. szántó, 1¹/₂ h. kert, 160³/₈ h. rét és 284⁵/₈ h. legelőből áll, 1874-ig fizetett Horváth Károly, országos képviselőnk, 1700 frtot, azoptul 1881-ig 2000 frt. A gáti major terjedelme: 14 h. belsőség, 283³/₁₆ h. szántó, 1¹/₄ h. kert, 297¹¹/₁₆ h. rét és 67⁸/₁₆ h. legelő, miért 3200 frt fizettetett. A podheringi és bukoviukai major áll: 9 h. belsőség, 369⁴/₃ h. szántó, 8 h. kert, 131 h. rét és 521 h. legelőből és évi bére 2883 frt. A sztrabicsói majorhoz tartozó 10¹/₁₆ h. belsőségeiért, 268⁶/₈ h. szántó, 4¹/₃ h. kert, 184²/₃ h. rét és 50⁴/₃ h. legelőért fizettek Eisler Josiás és fiai az 1873—1879-ki időközben évi bérül 1500 frtot. A fogarasi és sztánfalvi majorok együttesen állanak 22²/₃ h. belsőség, 502⁵/₈ h. szántó, 7 h. kert, 231⁷/₈ h. rét, 782¹/₃ h. legelő és 30 hold cseprentésből, s ezért fizettetett 1200 frt. A dragabartfalvi majorbeli 24 h. belsőség, 651 h. szántó, 6 hold kert, 549¹/₃ h. rét és kaszáló, 170 h. legelő és 1002 h. cseprentés évi bére 2871 frt sat. A béren felül kötelesek a haszonbérlők az uradalomnál szokásos 3% százalékot a tiszti nyugdíj-alapra fizetni, az épületek biztosítását eszközölni s a közterheket és adókat viselni.

A sztánfalvi uradalmi földekért fizetett évi bérül 1877—79-iki években Kopik Endre ottani g. kath. lelkész 600 frtot; A Ke-

rek-dombért Kroó Szender 1878—1882. 700 frtot; a bukovinkai majorért a felső-schönborni község 1876—1881-ben 450 frtot; a felső-hraboniczai majorért Zeiger és Nuszbaum 1874-től 675 frtot s az ottani üveggyárért külön 600 frtot; Garger Győző fizet az iványii, szerencsfalvi és puznyákfalvai majorokért az 1879—1885. időre évenként 2800, 1885-től 1891-ig 3000 frtot.

A kiskoru Buday Lázár balazséri, nagybégányi és beregszászi határok összeszegelésénél egyesített birtokáért, mely áll ezer holdból s Balazséron a szükséges épületekkel, fizetett a haszonbérő évenként 5 ezer frtot.

Pásztélyi János dédai 200 holdnyi birtokát 1870. előbb 1200, később a rossz évek bekövetkeztével 800 frtért bérelték.

A városban egyes holdat 5—10 frtért egy vagy több évre szokták bérbe adni.

Az 1870. évi összeírás szerint megyénkben 731 haszonbérő találatott.

6. Legelő és marhatenyésztés.

Az őstermeléshez tartozik leginkább a marhatenyésztéssel szoros összefüggésben levő legelő használata. Hogy Bereg megye területe már hajdan határtalan legelőül szolgált, melyen a nomád életet élő pásztrok szabadon barangoltak s marháikkal egyik helyről a másikra költöztek: a hagyomány s írott adatok is igazolják. Őseiuk, midőn ezer év előtt beköltöztek, tömérdek marhát hoztak ide be magokkal. Névtelen jegyző (XII. fej.) szerint: Gácsország vezére a magyar sereg barmait eleséggel és más szükségeseikkel megterhelé s a kievi vezér maga ezer ökröt adott nekik teher hordani. S minthogy Szalán Árpád kívánságához képest ennek két kulacs vízen kívül Alpár homokjának java fűvéből egy nyalábot küldött ajándékkal: ebből is kitünik, hogy a magyarok mily jelentőséget tulajdonítottak a legelőnek, annál inkább, mert lovas nemzet lévén, a ló és szarvasmarhára különös gondot fordítottak. I. István törvénye (7. fej.) említi, hogy ki vasárnap ökörrrel vagy lóval dolgozott, az annak elvesztésével bűnhődött; ki leányt szülei beleegyezése nélkül elrabolt, 10 tinót, vagy a szegényebb 5 ökröt, a gyujtogató a kártérítéssel felül pedig 16 tinót tartozott adni; ki idegen udvarba rontott, az 10, ki pedig katonáit küldé ki e végből, 100 tinóval róvhatta csak le bűnét. (Corp. Jur. I. 130. lap.). Mi több, a tolvaj első lopásaért orrát 5 tinóval, orrát vesztett tolvaj pedig másodizbeni orozásaért füleit szintén 5 tinóval válthatta meg. (U. o.) Mind ezen, a kort jellemző adatok arra mutatnak, hogy a marha különösen becses czikkül tekintetett s a pénzzel egyenértékűnek tartatott. A hajdani virágzó állattenyésztésre mutat I. Bélának az egri

egyház részére tett s IV. Béla által 1261. évben megerősített adománya, mely a beregi erdőbeni legelőre vonatkozik, valamint az 1247. évben a beregszásziak részére adott kiváltságának 6. pontja, mely szerint megengedett nekik, hogy a Bereg nevű erdőben marháikat egy napi járó területen legeltethessék. 1353. Erzsébet királyné szintén védeli a beregszásziakat a legelő használatában.

A megye észak-keleti részén elterülő magaslatok, a havasok hosszú tömbjei s a dél és nyugat felé lenyúló középhegyek mind-megannyi jó legelőül szolgálnak, melyeket már hajdan is ilyenekül használtak. Az 1463-dik évben Dolhai Ambrus javára bejárattván a Borsva név alatt ismeretes havas s annak nyulványai: ez okmányban a legelők többször említetnek.

Megyénkben, fenmaradt adatok szerint, már a XVI. században, 2—3 fordulóban használták a helységek határaikat azon czélból, hogy így a földek egy része mindig legelőül szolgáljon; sőt elegendő legelőről gondoskodni, a földesur feladata volt.

Mily jutányos volt hajdan a bérelt legelő használata, mutatja többi közt, az 1649-ki munkácsi uradalmi urbér, hol a 93. lapon e tétel fordul elő: „A felső vidékben levő havasokra idegen urak jobbágjai valamikor eoreg lábas marhákat felhajtának, akármine-műek legyenek, mindeniktől tartozik minden ember 3—3 pénzt fizetni. Juhokból pedig az olyan extraneusok minden ember 1—1 berbeczet avagy kost és egy-egy sajtot tartozik adni, ha penigh szinte az havasra fel nem hajtana is marháját, hanem csak házá-nál tartja, mindazáltal ugyan az várhoz való határon jártatja és legelteti, az feljebb specificált usus szerint, minden lábas marhától tartozik az rendelt pénzt megadni. Annak fölötte ha más idegen jobbágy kecskéjének, juhjának télben az erdőt vágja (a rügy-legeltetés értetik) és azokat az erdőn tartja, hasonlóképen minden kecskétől és juhtól egy polturát tartozik adni minden ember, exceptis jobbagionibus ad arcem pertinentibus, kik sem nyárban, sem télben nem adnak, mivel Stronga exigáltatik rajtok.”

Az 1704. évi urbérben pedig az áll, hogy az idegen urak vagy jobbágyok a havasra felhajtott öreg lábas marhától (ökör, tehén, ló) 8 pénzt, a juh- és kecskenyájtól egy darabot tartoztak adni.

1634-ben szokásban volt, hogy a havasokra felhajtott idegen juhok minden 25 darabja után egyet, 25 bány vagy meddőből szintén egyet tartoztak az illetők a földesurnak adni; de mivel e miatt a marhahajtás s így a havasi haszon is elmarad: 1645-ben az előbb említett csekély díjazás hozatott be.

A régi okmányokban gyakran van arról szó, hogy a községek legelőbér fejében barmot tartoznak adni; így Szilágyi Erzsébet, Mátyás király anyja, 1466. kelt iratában meghagyja a munkácsi tiszteknek, hogy a kiváltságolt krajnaiaktól az addig gyakorlatban volt 12 juh helyett csak hatot vegyenek, vágó marhát pedig csak akkor, ha ő maga jön ide, vagy új várnagy a várba. Hollós János 1493-ban pedig még pótlólag meghagyta: hogy az örökösök nélkül elhalt krajnai lakosoktól a várnagy csupán egyharmad füre járó tulkot, melynek szarvára már kötél tehető, vegyen el a maga számára.

A 16—17. századokban rendszeren ölszámra mérték a szénát. Így az említett 1649-ki urbérben előfordul, hogy a beregújfalvi kerek Egrigy nevű rét 11—12 öl szénát terem, a rákosi 55 öl.

Tököly Imre az 1684. évi gazdasági utasításában meghagyta, hogy uradalmában a rétek tisztíttassanak s az alkalmas kaszálók gyümölcsfákkal ültetessenek be, megjegyezvén, hogy ez hajdan is már szokásban volt, de elhanyagoltatott. Ez időben megtörtént néha az is, hogy a pénzben megszorult földesurak, zálogba vetették jobbágyaiknak egyes erdeit. Így az 1649-ki urbérben ez áll a nagylucsakaiakra nézve: „Mint referálják, az Alsó-Haracsina nevű erdőt Eszterházi Miklós engette vala bizonyos summa pénzben, hogy annak termése esztendőnkint az ő marhájok számára legyen; mindazonáltal egyébiránt ne fogyaszszák.“ A Hát-erdőbeni legeltetés szintén ily módon jött Rákóczy Györgytől a krajnaiak zálogbirtokába, melyet azután később a gróf Schönborn család visszaváltott.

Akkor némely helység bizonyos mennyiségű szénát is tartozott szolgálmányul adni a földesurnak, mi akó-szénának mondatott (1649. urb.). A marhát, csikókat és juhokat pedig telelésre ki szokták volt a jobbágyság közt osztani. Így a XVII. században a juhokat Bubuliska, Viznicze, a Krajna és felső vidékre adták, a szarvasmarhát pedig Lueska, Bartháza és Kajdanó vidékeire; s e szolgálmány felelősséggel járt, mert a jobbágy minden elhullt juhtól 2 és báránytól 1 frtot tartozott befizetni, mi, az irat szerint: „Summa injuriának“ láttatott lenni a jószágoknak (azaz jobbágyságuk).

A Hukliva és Szolyva közt elterülő „Polonina“ néven ismert havasok kitűnő legelőt nyújtanak, melyeken a barom rövid idő alatt meghizik, miért is a tavaszi munka bevégeztével a megyei földrészek messze vidékekről ide hajtják jármos ökreiket is. A legeltetés ideje itt juniustól szeptemberig tart s a tápláló, buja, virágos, fűszeres és harmatos fűvel bőven ellátott roppant terület legalább 20

ezer juhnak és 3000 szarvasmarhának elegendő legelőt nyújt. A havasokon itt-ott jó vízforrások is esergedeznek, mi a legelésző marhának s az őrző embereknek nagy előnyére szolgál. Hátrányára vannak azonban a koronkint dühöngő nagy szél-viharok, melyek gyakran veszélyesen szétriasztják a esordákat s az alantabb fekvő erdőségbe menekülni kényszerítik; továbbá a sűrű ködök, melyek sokszor két lépésnyire sem engedik a kilátást, s azt eredményezik, hogy a havasok tömkelegében a jártasabb vidéki ember is irányt veszítve több napig kétségbeesetten tévelyeg; néha még a medvék és farkasok is ellátogatnak, de ezeket az éber örök távol tarthatják.

A havasok legelőit most többnyire átlagosan kibéreltetik az uradalom évenkénti 4—5 ezer forintért. 1781. év táján fizettek azok, kik marháikat ide felhajtották, egy szarvasmarhától 6—7 s a juhtól egy krajezárt. Most egy ökör vagy két juhtól 2 forintnyi díjt is szed a bérlő. Az egyes falva ökörnél vagy juhnyájnál a rendes pásztoron kívül a környékbeli falukból egy-egy gazda is örködik, kit társai ez unalmas foglalkozásban hetenkint felváltak.

Az uradalom s egyéb nagyobb földbirtokosok különben nyári legelőül az erdőterületeket is szokták évente kibérelni.

Van pedig megyénkben a földsorozati munkálat szerint 84,663 hold rét s így ez viszonyítva az összes területhez, annak 13,07% százalékát képezi; a legelők összege 64,554 hold s így az összes terület 9,96% része; összesen 149,217 hold, vagyis a terület 23,03% része; s e tekintetben megyénk a 34-dik sorrendet foglalja el az országban.

A pénzügyi igazgatóságtól átvett adatok szerint találhatik a megyében rét I-ső osztályu 29,657 hold 1585°, II. osztályu 42,759 h. 977°, III. osz. 12,380 h. 904°, összesen 84,798 hold 266°. — Ellenben legelő van: I. osztályu 47,784 hold 771°, II. osztályu 16,744 h. 1035°, III. osztályu semmi, összesen 64,529 hold 206 öl.

Sajátságos, hogy azon maiglan divatozó szokás, hogy a fuvarosok utközben lovaikat legeltetni elengedik, a mult században jövedelemforrásul használtatott fel; a közemberek Mihálynapig $1\frac{1}{2}$ krnyi legelődíjt tartozván minden egyes szekér után fizetni. 1798-ban azt is elhatározta a munkácsi uradalom, hogy a galicziai nemesek e díj-fizetéstől felmentessenek azon esetre, ha viszont a magyar nemesek is az ő határukon legelődíj-mentességet élvezendnek. Kétségtelenül az akkori rossz utak miatti nehézkes közlekedés volt oka e szokásnak.

Marha-állomány.

Arról, hogy koronkint mily állapotban találtatott a marha-állomány, adatok hiányában biztos kimutatással nem szolgálhatunk. E tekintetben a földesuri jobbágyokra vonatkozó feljegyzések csak részletes adatokat nyújtanak. Így az 1649-ki urbér szerint találtatott a munkácsi uradalomhoz tartozott 4 városban és 142 helységben a jobbágyok kezén összesen 1256 ló, 6731 ökör, 1978 tinó 6044 tehén, 7151 juh és 14,043 sertés. Nehány értized mulva e létszám majdnem egytizedre olvadt le, minthogy a folytonosan dúlt háborúk következtében a lakosság és jobbágyság tetemesen megfogyott, mint azt különösen az 1691. és 1704-diki urbéri összeírások igazolják. Így az 1691. évben a szentmiklósi uradalomhoz tartozott 37 helységben nem találtatott több, mint 58 ló, 114 ökör, 175 tehén, 352 juh és 42 sertés; mi ugyan nagy elszegényedésre mutat, azonban természetes következése a háborús időszaknak, midőn több azelőtt népes és virágzó helység, azon évi feljegyzés szerint, teljesen elpusztult; így név szerint Hrabonicza. Ökörmező, Almamező sat.

A béke beálltával a jólét és így a vagyonosodás ismét emelkedett, a nép kedvelt ősi helyére visszaszállt s ujult erővel fogott gazdasági foglalkozásához.

A marhaállomány rendszeres összeírása 1857. okt. 31-én eszközöltetvén, ez alkalommal találtatott Beregmegyében összesen 69 csődör, 3854 kancza, 4491 herélt ló és 1682 csikó, összesen 10,096 ló; 11 öszvér, 273 bika, 25,144 tehén, 20,546 ökör és 32,396 borju és tinó, összesen 78,359 szarvasmarha; 63 szamár, 21,564 juh, 1800 kecske és 40,657 sertés.

E létszám 1870. évig ismét tetemesen emelkedett, nevezetesen az akkori közigazgatási összeírás szerint találtatott nehéz csődör 6, könnyű 135, összesen 141; kancza nehéz 81, könnyű 4682, összesen 4763; herélt nehéz 144, könnyű 5422, összesen 5566; csikó a betöltött 3 évig 2330, összesen 12,746 ló; öszvér 34, szamár 101.

Szarvasmarhából pedig: magyar bika 217, m. tehén 18,962, m. ökör 18,100, m. borju 3 évig 25,479; svajzei bika 80, csira riska tehén 8746, ökör 5903, ily borju 3 évig 10,934, bivaly 227, összesen szarvasmarha: 88,648.

Juh 64,824, kecske 4986, sertés 50,387.

E szerint esik Beregmegyében 1 □mfre 1365 darab szarvas-

marha, ló 196 s e tekintetben az az 58. pont képezi; juh 1000, a 72. sorozattal és 777 darab sertés, 33. sorozatban. Ha azonban az összes marhaállományt szarvasmarhára átszámítjuk akkép, hogy egy szarvasmarha egy lóval, 3 számmal, vagy négy sertéssel, tíz birkával vagy 12 kecskével arányosítottatik, ekkor esik 1 □ mfdre 1855 darab, s így megyénk az ország 42. sorszámát foglalja el Arad- és Szatmármegyék közt, mi nem a legkedvezőtlenebb viszony.

Az 1880. december. 31-kén eszközölt hatósági összeírás alkalmával találtatott Beregmegyében összesen a magyar faju, vagyis fehér és szürke tenyészmarhából: bika 244, tehén 13,215. növendékmarha 15,473, jármos ökör 10,293, és bivaly 178; a színes svaiczi, csira és tarka tenyészmarhából: bika 74, tehén 8571, növendék marha 8204, jármos ökör 4391 és hizó marha 1115, összesen 61.758 darab — Magyar vagy erdélyi juh (racka) 8947 és nemesített faju juh és bika 15,698, kecske 2179 darab.

Miuthogy pedig az 1870-dik évi összeírás alkalmával megyénkben összesen 88,648 darab szarvasmarha találtatott; ebből világosan kitűnik, hogy e téren is tetemesen elszegényedtünk, lévén most összesen 26,890 darab szarvasmarhával kevesebb, mint tíz év előtt; nevezetesen keresbedett a tehének száma 5922, a növendékmarháé 12,736 a jármos ökröké 9319 s a bivalyoké 49-czel; míg a juhok mennyisége, mely most 24,645, az 1870-diki 64,824 darabból állott létszámhoz képest 40,179-czel csökkent, mi több még a kecské is majd $\frac{3}{5}$ -del megkevesbedtek.

Szarvasmarha.

A háztartáshoz oly nélkülözhetetlenül szükséges szarvasmarha-tenyésztésre megyénkben különös figyelem nem fordítottatik, úgy szólván e téren a haladás jelentéktelen. Az alsó tájakon, különösen a Tisza körül, a czimeres, nagy, szürke ökröket kedvelik, ellenben a felső vidéken, különösen az ugynevezett verchovinán, a kis termetű csopák-kal is megelégszenek. Ez utóbbiak azért, mert gyakran már másfél éves korukban igába fogatnak, többnyire oly elsatnyultak, vézna, apró, gyenge termetűek, hogy az idegen szemlélőt sajnálkozásra gerjesztik, miért is nehezebb munkára kevéssé alkalmasak s szántásnál is négyesben vagy éppen hatosban használtatnak. Egy erős pár ökör ára most 220—250 forint, a csopáknak 60—80 frt.

A jobbmodú városi és értelmesebb vidéki gazdák a fél svajezi teheneket, az alsóbb vidéken a nagytestű, szürke magyar s a hegyek közt leginkább a kicsided, riska teheneket szokták használni. E század elején a munkácsi uradalom Alsó-Vereczkén svajezi tehenészetet hozott be, melylyel azonban néhány év múlva felhagyott; eredménye annyi volt, hogy a faj Munkács táján némileg elterjedett.

Gazdáink a teheneket télen rendszeren istállóban, ellenben nyáron nappal kün a közlegelőn szokván tartani, ezért nemcsak a déli fejs, hanem a trágya is veszendőbe megy. Általában minden gazda nem kis sulyt helyez abba, hogy háza tehén nélkül ne legyen; az nagyon szegénynek tartatik, kinek tehenkéje sincs s éppen azért szükség esetében is nagy gonddal ápolja s kész háza fedelétől inkább megválni, mint tehenét éhen veszni hagyni. A nagyobb községek meg arra rátartók, ha köz-bikát tarthatnak, melynek a határban barangolnia is szabad.

Marhahizlalással csupán a tehetősebb birtokosok és szeszgyárosok foglalkoznak, a kisebb vállalkozók a vett marhát nyár kezdetén a haavasra felhajtják s őszkor jó nyereséggel eladják. A tehén leginkább a naponkénti tejéért becsültetik; sajt készítés egyáltalában még nincs szokásban; jóllehet a munkácsi uradalom jó eredménynyel Munkácson ezt is megkísérlé, a tehén-turó és vaj pedig csak helyi kereskedelmi cikkekül szolgálnak; e tekintetben a vidéki gazdanók Munkácson és Beregszászon biztos vevőkre találhatnak. Egy font (56 kgr.) turó 20—30 kr., a tej itezéje (literje) ellenben 4—12 kr. az időhöz képest. Egy jól kifejlett magyar tehen ára 40—60 frt, egy riskáié 20—40 és 2—3 hetes vágó borjúé 5—6 frt. A tehén naponkint minősége szerint 4—16 iteze tejet ad. —

A XVII. században sem fordithattak nagy gondot a tehenészetre; 1684-ben a munkácsi uradalomban a majorosné egy fejős tehenétől 20 iteze vajat tartozott évenként beadni, azon felül 12 font veslingturót, vagy e helyett két 25 itezés vanna turót s a fris tehénturóért külön 2 frtot készpénzben. (Tököly gazd. utasit.)

1748-ban elkelt egy pár hizott ökör 50 vonás forinton. 1767-ben vett az uradalom hét darab moldvai tenyésztehenet és egy bikát. E jegyzék virágzónak mondja a munkácsi uradalmi tehenészetet azon időben, s ezt és a sajt készítést az igazgatóság még nagyobb fokra kívánta emeltetni; ellenben a beregszászit, mint kevéssé jövedelmező tehenészetet már 1769-ben beszüntette. 1771-

ben Rottenthal nevű „es. k. hizott ökör kereskedési biztos“ szerződést kötött itt hizott marhára, mely a bécsi es. k. husszállító igazgatóságához volt küldendő. 1772-ében az uradalom Beregszász vidékén a kecsketartást megszüntetvén, e helyett nagy faju tinó-és üsző-állományt hozott be. 1774-ben az uradalom a marhahizlalást nagyban folytatta. 1795-ben kelt egy hizott ökör 54 fton. 1797-ben az uradalom nagyobb hasznót óhajtván, A.-Vereczkén a juhok helyett szarvasmarhát telettetett. Ekkor a munkácsi svajczi tehenészet még 40 darabból állott (urad. levéltár.)

1832. évben hozatott az uradalom jeles fajú bivalyokat tenyésztésre, ez azonban nem sokára megszüntetett s így most e rut állatok csak szórányosan csekély számmal tartatnak még nagyobb uradalmakban tejelés végett.

E tájon a gyakoribb marha-betegségek közé tartoznak a köröm- és száj-betegségek, a lép- és tüdővész, vérvizelés, tályog és vérbőség. A ragályos vészek, milyen a keleti marhavész, a lépfene, a szájrétű paczal sorvadása s az 1850. és 1854. évben dühöngött tüdővész a szigorúan alkalmazott rendszabályok és óvintézkedések folytán rendszeresen csakhamar megszűnnek.

Jelenleg egy font (56 dekagramm) friss vaj 40—50 krért árullatik; 1746-ban eladott az uradalom ilyenből egy fontot 12 és az olvasztottból 15 krajczáron.

Nem lesz érdektelen e helyen a házi állatok főbb termelvényeit s azok értékét felsorolni: 27,753 tehen után 300 fejési napot s minden tehenre 4 itczét (= 2.₈₃ liter) számítva s 1200 itczét 15 akóra (= 849 liter) véve, tesz a nyert tejmennyiség 416,295 akót (= 235,577 hektoliter), ezt 2 frt 40 krral számítva értéke 999,108 forint.

Mintthogy a marhákból, nevezetesen a tehenekből $\frac{1}{51}$ s a bikák és ökrökből $\frac{1}{50}$ rész szokott levágás alá kerülni, így évenként 5500 tehen és 12,183 ökör és bikának hus- és faggyutermelvénye lenne 53,199 vámmázsát (= 2.659,950 kilogr.), egy ily vámmázsát 18 frttal számítva, tesz ennek értéke 957,582 forintot. A vágás alá kerülő 18,783 darab borju sulya 10,067 vámmázsá (503,350 kgr.), ez szintén 18 frttal számítva tesz 181,206 frtot.

Vágás alá kerül továbbá 17,452 darab juh, ennek 4101 vámmázsá sulya 14 frttal számítva tesz 57,414 frtot; a levágott 25,193 darab sertés szalonna és háj sulya 15,871 vm. (= 793,550 kgr.) 36 frttal és 15,493 vm. (= 774,650 kilogramm) husa 24 frttal számítva összes értéke 943,188 frt.

A szarvasmarhák (tehén, bika, ökör), 17,753 darab, bőré 8 frtjával számítva tesz 141,864 frtot; a borju, juh és kecskék, 36,235 darab, bőre pedig 1 frtjával számítva 36,235 frtnyi értéket képvisel. --

A nemesített juhok gyapját 475 vmázsára (= 23,750 kgr.) s ezt 100 frtjával számítva, értéke 47,500 frtra; ellenben a közönséges juhoktól nyert 1374 vámmázsa (= 68,700 kgr.) gyapjut 60 frtjával véve 82,440 frtra tehető s így a gyapju összes értéke tenne 129,940 frtot.

Ezen termelvények összes pénzértékéről esik a tejre 28.₉₈, a vágás alá kerülő nagy marhákra 27.₇₈, borjukra 5.₂₅, juhokra és kecskékre 1.₆₆ sertésre 27.₃₆, nyers bőrökre 5.₁₆ s a gyapjura 3. 77 %

Az évenként termelt tejből esik megyénkben fejenként 209 iteze, (= 147.₉₄ liter,) a hus és szalonnából 62 font (= 31.₀ kgr.) a házi állatból származó összes termelvények pénzértékéből pedig 21 frt 64 kr minden egyes lakosra.

Álljanak itt végre a megyénkben 1870-től 1876-ig divott árai a hus, szalonna és takarmánynak, értéköket krajezárokban kifejezve:

Év	B e r e g s z á s z.					M u n k á c s.				
	marha-hus,	sertés-hus,	szalonna,	széna,	szalma.	Marha-hus,	sertés-hus,	szalonna,	széna,	szalma.
1870.	17	25	40	199	55	17	23	36	150	58
1871.	18	28	43	168	63	18	25	40	160	76
1872.	19	33	49	198	67	19	28	44	145	77
1873.	19	32	45	188	66	20	28	40	125	78
1874.	18	37	50	141	65	18	30	45	122	76
1875.	18	35	49	155	65	18	29	47	150	85
1876.	21	34	56	211	80	22	33	52	136	71
1872-76-ki átlaga:	19	34	49	178	68	19	29	46	135	77

*

A megyében gróf Schönborn Ervin uradalma folytatván jelenleg a legkitünőbb szarvasmarha-tenyésztést, nem lesz érdektelen erről egyetmást elmondani, annál inkább, mert az üzemi igazgatóság*) meg van arról győződve, miszerint a nagy kiterjedésű

*) Günther A. L. üzemi igazgató jelentése az urad. szarvasmarha-tenyésztésről 1881.

uradalom különböző helyrajzi fekvése s talaj és égalji viszonyai olyanok, minők igénylik, hogy itt inkább a marha-tenyésztésre, mint a belterjes szemes gabonatermesztésre fektetessék a főszűly. A szarvas-marha rendszeres tenyésztése ez okon itt csupán 1875. vette kezdetét, azzal, hogy az uradalom gróf Festetich keszthelyi nyájából vett egy magyar gulyát s Biharmegyében magyar faju teheneket, valamint Bajorországban allgauer és montanovi faju 34 tehenet, 43 borjas üszőt és 3 bikát, miknek darabja átlag 200 frtba került; de szerzett más különböző származású tarka marhát is, közte pinzgaut is. E fajok egy az Albrecht főherceg nyájából származott félvér Shorthorn-bikával kereszteztettek, melyhez később egy másik a morvaországi Keltshauer nyájából származott telivér Shorthorn-bika szereztetett. A magyar gulya felállításának s megkísérlett keresztezésének célja volt saját használatra való jármos ökrök tenyésztése; e fajnak a Shorthorn bikával való keresztezése azonban meg nem felelt a kísérletnek s várakozásnak, mert ily állatok testalkata silány maradt, annyira, hogy a tisztavérű magyar állatok azokat messze túlhaladták, igen rosszul hiztak s igen szilajokká váltak; s minthogy a magyar tehenektől s allgauer bikáktól származott tehenek fejési minőségben sem mutattak jó eredményt, a keresztezés végkép felhagyatott s e célra eredeti pinzgauiak alkalmaztattak. A magyar gulya szigorúan elkülönített s csak a legjobb tenyészállatok hagyatták meg. E szerint jelenleg következő csirászatok tartatnak:

1. A tiszta magyar gulya tenyésznövénydékek nevelésére. Ökrök csak mellékesen a be nem való bikákból idomítatnak.

2. Fej-marha-csirászatok, egyszersmind pepineriák tenyésznövénydékek előállítására, és pedig: a) allgauer, b) a berni csirászat s c) pinzgauer fajokból; a kisélejtezett hímek hizlalásra használtatván.

3. A hus-faj: keverék allgauer és berni, allgauer és Shorthorn, Shorthorn és pinzgauer fajokból.

Minthogy pedig a bivaly silány takarmánnyal és legelővel is beéri, a szernyei moesáros terület fűterményének értékesítése végett bivalyok is tartatnak, melyeknek tápdús tejök leginkább Bergrészásban árusítatik el; megjegyeztetvén, hogy míg a bivalyok a moesáros téreken, addig a jó síkföldön a berni és félvér angol s az előhegyi és hegyes vidékeken az allgauer és pinzgauer faj talál kedvelt elhelyezést.

A táplálást illetőleg szokásban van, hogy a növendék-marha egy éves koráig belterjesen tápláltatik; — a többi marha május hó közepén hegyi legelőre hajtatik, augusztus közepén lejebb vonul és szeptemberben a lekaszált völgyi réteken és lóheréseken tartatik. A téli istállózás beálltával szűles takarmányra fogatik, melyhez répa s a szükséghez képest durva korpa és olajpogácsa kevertetik. A magyar üsző csak három éves korában, ellenben a nyugoti fajú már 1½ éves korában bocsáttatik bika alá.

Az ötven tehemből álló allgauti nyájnak tejelő képességéről öt évi pontos feljegyzések tanuskodnak, e szerint, öt évi átlagot véve, egy tehen 1800 literért ad, levén olyan is, mely átlag évenként 1000-tól 2692, sőt 3000 ezer liter tejet is adott. A fejési időszak a megvásárlott állatoknál átlag 263 s az itt nevelteknél 279 napra tehető.

A szaporulatból átlag 91%o felnöveltetik, 6%o mint a tenyésztésre nem alkalmas levágatik és 3%o elvész vagy mint borjú kés alá kerül. A szopási idő 76—85 nap közt változik s annyi tapasztaltatott; hogy az itt nevelt állatok súlyban inkább gyarapodnak, mint a vétel útján szerettek borjai; így míg a vásárlottak bika-borjának súlya a születésnél 27—50 kgm. s az elválasztásnál 85—160, s így a naponkénti gyarapodás 0.55 — 1.75 kgm., addig az itthoni nevelteknél az élősúly a születésnél 31—46, az elválasztásnál 95—150 s így a gyarapodás naponként 0.71—0.95 kgram. Az üszőborjú átlagos élősúlya születésnél 36.36, az elválasztásnál 111.2 s így gyarapodása napokint 0.92 s egészben 74.9, ellenben az itt nevedett nyájnál az üszőborjú élősúlya átlag a születésnél 33.1, az elválasztásnál 109.5 s így naponkénti gyarapodása 0.97 s egészen 76.4 kilogramm. A vásárolt tenyésztehenek súlya 350—500 kgm. közt változott; a növendék-marhának átlagos élősúlya pedig a következő:

	bika,	tinó,	üsző.
1 éves	340	340	250
2 „	400	380	320
3 „	450	435	400
4 „	—	441	450 kgramm.

Az allgauti 3 éves tinók 3—4 havi hizlalás után 510 és a 4 évesek 600 kgrammot nyomnak, s így naponként 1.16 illetőleg 1.23 kgramnyi gyarapodást nyernek.

A magyar törzsgulyabeli a születéskor 26.5 kgram. és 150 napi szoptatás után 149 kgm., tehát naponkénti gyarapo-

dása 0·81 kgm. Az üszök átlagos súlya születéskor 24·8 kgm. és 150 napi szoptatás után 140, naponkénti gyarapodása tehát 0·74 kgm. Kár, hogy a szaporulat legfeljebb 50%-nyi s a szoptatás ideje alatti halandóság 7%-nyi; ennek legfőbb oka az állatok vad, szilaj és ideges természetében keresendő.

E magyar fajú állatok élősúlya átlagban következő: 1 éves 230, 2 éves 300, 3 éves 350, 4 éves 380, 5 éves 400 és 6 éves 420 kgm. A négy és öt éves tulkok 3—4 havi hizlalás után darabonként 107—110 kgm., tehát naponként 0·80—0·91 kgm. súlygyarapodást mutatnak; a hizlalás végén súlyuk 408—830 kilogramm.

A pinzgauai és allgauer fajnak shorthorn bikával való keresztezéséből eredő növendékek a hizlalásra legalkalmasabbak; ellenben a berni fajnál a tejelési eredmény 20%-tel kedvezőbb, mint a legjobb allgauer teheneknél. A berni törzs nyáj 1879-ben vétetett Galicziában az Ostasevsky Teofil-féle híres tenyészdéből. A berni bikák a születéskor 45·3 s az elválasztáskor 92 napi szoptatás után 148 kgm-ot nyomván, e szerint naponkénti gyarapodásuk 1·10 kgm; ellenben az üszök élősúlya a születéskor 33·6 s az elválasztáskor 128 kgm s így súlygyarapodásuk 120 napi szoptatás után 94·4 kgm., vagyis naponként 0·78 kgm. E nyájnál egy Siementhaler eredetű telivér berni tenyészbika használtatik.

Jelentőségteljesnek tartatik a felvidéki apró és kis alkatú szarvasmarhának az allgauer vérrrel való javítása; ily ivadék az uradalomnál már is figyelmet keltett.

Az 1881. május havi budapesti szarvasmarha kiállításra küldött a munkácsi uradalom 4 magyar, 6 allgauer, 4 borni, 8 Shorthorn-félvérű és 2 allgauer-magyar szarvasmarhát, melyek közül tiztiz aranyból álló 3 jutalmat nyert 1 magyar s 1 berni bika és 1 allgauer tehén. A kiállított magyar $2\frac{6}{12}$ és $1\frac{7}{12}$ éves bikák 400—400 frton, az $1\frac{4}{12}$ éves üszök 200, az allgauer $2\frac{2}{12}$ éves bikák 200—300, az üszök 250, a berni $1\frac{2}{12}$ éves bikák 200, $1\frac{6}{12}$ éves üszök 100—200 s a keresztezettek 150—350 frton keltek el.

L ó.

A magyar lovas nemzet lévén: a jó paripa nélkülözhetlen szükségletévé vált, annál inkább, mert hajdan, mikor az utak is még csak kezdetlegeseek, gyakran járhatatlanok voltak, az utazás, *more patric*

leginkább lóháton gyakoroltatott, 1367-ben Bagama János és Csász-lóczy János pereltek Dédán 3 ló végett, melyeknek ára 12 frtban (28 garast egy frtra számítva) állapított meg. Azonban egy más azon évi okmány szerint Apáti Kopolesi Gergely és Imre Petri Letőtől egy lovat elvévén, az 60 frtra becsültetett. (Lelesz Prot. A. I. 10. és 14. sz.)

A földesurak érdekében állott hajdan, hogy jobbágyaik jó, gyors lovakkal legyenek ellátva, mert közöttök sok lovas szabados volt, kik postajárással s más ily szolgálattal tartoztak. Így Szilágyi Erzsébet, a munkácsi uradalom birtokosnője, 1466. meghagyta, hogy krajnai lovas jobbágyaitól azok lovait senki se foglalhassa le. 1649-ben özvegy Rákócy Györgyné birtoklata idejében a munkácsi uradalomban 67 lovas szabados találtatott és udvarában 2 ménesmester és 7 kocsis. Később Báthory Zsófia munkácsi udvarában volt, az 1672. összeírás szerint, a szabadosokon kívül, 6 lovász, és 2 kocsis. Azon évi urbérben a lótenyésztésre nézve Felső-Viznicénél ez jegyeztetett fel: „Ennek előtte gyermeklovakat (csikókat) magok abrakján és szénáján tartoztak teletetni a kenézek; de mivel már most kegyelmes asszonyunk ó nagysága afféle lovakat ott nem telettet rajtok, rendeltetett ez okért az előbbi urbariumban, hogy mindenik kenézség 2—2 köből abrakot és 1—1 szekér szénát adminisztráljon a várhoz efféle tartásra.“ Az 1682. évi munkácsi urbérben ez említettik: „Ez háboruságos idő előtt a ménesbeli gyermeklovakat is, melyek arra valók voltak, ki szokták volt fogdosni és ezen jószágbeli kenézekre kiosztani a végre, hogy ne csak telettessék azokat, hanem, hogy meg is tanítsák és jó gondviselés alatt tartván, ismét akkor beadják, a mikor kívánják.

Thököly 1684. szintén nem kis gondot fordíthatott a jó lótenyésztésre, mert azon évi gazdasági utasításaiban így fakad ki: „Ménésünkben megváltoznak szép faju gyermeklovakaink még megbélyegzés előtt; már ujjal mutatott példa observáltatott ebben; ajándékkal, borozással megvesztegettetett az akkori tiszttel egyetértő, hamis hitben incunált ménespásztorunk, kik is cselekedetöknek jutalmával bélyegeztessenek.

Maga II. Rákócy Ferencz is nagy kedvelője volt a lovaknak; emlékirataiban gyakran emlékszik munkácsi lovárdájáról, kedve telt, asztal után a paripák járatásában gyönyörködni, rendre hozatván őket ki. Gyakran még korán reggel nézte a lovak idomítását a munkácsi fehérház belső udvarában, a gyakorlatokat az ablakból szemlélvén. Lovászmestere Pogány Ádám Törökországból is hozott

számára paripákat, melyekben a fejedelem nem kevésse gyönyörködött. (Rákóczi-tár I. 25.).

Mily olesó volt egyébiránt ez időben a ló a jelenlegi árához képest, kitűnik Rákóczynak Munkácsról 1709. decz. 13-ról főlovászmestere Szentpály Bénihez intézett következő leveléből: „Isten áldja meg kendet, kedves kapitány uramat! Felettébb jó lóra lévén szükségem, mihelyest ezen leveletem veszi, tüstént egy igen jót szerezzen, fejedelemnek valót, ha mindjárt hatvan vonás forintokat ad is kegyelmed érette és azon lovat mentül előbb hozza ki.“ (Szirmay, Ugocea vm. leírása, 161.).

Majd a gróf Schönborn-családra jutván a munkácsi és szentmiklósi uradalom, ez a ló-tenyésztésre is kiterjeszté figyelmét s e végből Szentmiklóson 1757-ben ménest állított és terjedelmes istállókat építtetett. Az akkori ménes 26 szép kancával szaporítatván 1758-ban. 1763. a helyeket nagyobbítandó, az itteni istálló és lovárdát tervét Gauneyval építész készíté s a munkát Rodenbacher Mátyás, eperjesi kőművesmester eszközlé, kapván egy-egy öl kőfalért 2 frtot, egy ölnyi téglafalért pedig egy rénus tallért, vagyis 30 garast. Ekkor Hocke Tóbiás volt ménesmester, ki még 1757-ben öt szolgálival, 3 csödör és 10 kancával érkezett meg, ezzel a ménes alapját vetvén meg. 1768-ban vettek Ditrichstein méneséből két szép csödört 1237 frt 30 krért, ezeket, valamint még más legkitünőbb négy csödört 1774. évben olajban levéteté a gróf, mely képek a szentmiklósi kastélyban maiglan láthatók. Azonban közbejött, gátló akadályok miatt e ménes már 1778-ban teljesen megszüntettetett, hogy ismét egy félszázad múlva, 1833-ban, új méneseket a nagy-lucsikai és fogarasi majorokban alakítson; az utóbbi feloszlatott azután 1845-ben, míg a lucskai 1860-ig fenállott. Itt eleintén igen jeles, angol és arab lovak tenyésztettek s a grófi-család szívesen áldozott a lófaj nemesítésére, azonban az óhajtott célt el nem érheté. 1843-ban vett 8000 ezer frtért egy Depending nevű 16½ markos, barna, angol mént, melyhez egy külön, Lustig Mátyás nevű, lovaszt tartott. E kitünő mén 20 évig tett szolgálatot, vén napjain azonban annyira meghízott téflenségében, hogy járni sem tudott s így egy pisztolydurranás vetett végett kalandos életének.

A tehetősebb birtokosok kedvelik a szép lovakat s gyönyörködnek a kitünő fogatokban. A magyar földművelő osztály is szeret lovakat tartani; az alsó vidéken erős mokány lovakat nevelnek s többnyire hármásban használják; a szegényesebb verchovinai orosz

a hegyes-völgyes tájakon boronálásra és lovaglásra alkalmazza, s vagy maga neveli, vagy a szomszéd Gácsországból szerzi; ezek többnyire 10—11 markosak, de köztök sok szánalomra méltó gebe. Egy ily lónak a középára most 25 frt, míg az alsó-vidéki 40 frt, a 14 markos szebb ló 100 frtba is kerül.

A lófaj nemesítésére nagy befolyással van az ötvenes években behozott azon intézmény, hogy az állami ménlőtelepből a vidékhez alkalmazott faju ménnek küldettnek egyes állomásokra, így megyénkben Munkács, Beregszász és Tarpa városokba, melynek üdvös eredménye már is kitűnik. A lótenyésztési jutalomdíj-osztások is jó hatást gyakorolnak; így 1872. évben 80 arany osztott ki a legjobb kanczalorak és csikók tulajdonosai közt s azon felül diszoklevelek is szolgáltattak ki. Jeles faju lovakkal dicsekedhetik gróf Schönborn uradalma, mely e célra külön, drága méneket tart s a lótenyésztést kitartóan előmozdítja; csikóért évenként az első jutalmakat nyeri.

A lótartás egyébiránt napjainkban nem csekély költséget igényel, mennyiben egy pár lótartás kocsisostul, székérkoptatással együtt, átlagosan 474 frtba kerül, melynek ellenében munkaidővel évenként 280 napot 1 frt 70 karajéárjával számítva: a jövedelmet a kiadás teljesen felemészti.

Az orosz nem nagy kedvelője a lónak, csak szükségből és így is rosszul tartja, s nem igen bánja, ha a silány élelmezés és mostoha gondviselés miatt csakhamar el is vész.

Vidékünkön az öszvér nagyon ritka állat, de a szamár sem becsültetvén sokra, csak kivételesen tartatik; így 1870. évben öszveszen 34 öszvér és 101 füles találtatott.

J u h á s z a t.

A jámbor, kevéssel beérő juh kedvelt állatja a jó gazdának; e türelmes teremtmény az, mi legtöbb előnyt nyújt neki, ebből kerül a felvidéki földrésznek ott az erdős hegyes tájakon a házhoz szükséges tej, savó, túró, gyapju és bőr, a nélkül, hogy tartása aránylag sok fáradságot és költséget igényelne. Azonban tévedne, ki hiszi, hogy például az orosz szeret is tenyészteni juhot; nem, ő inkább csak neveli, egy évig tartja, s azután eladja, hogy ismét új bárány-nyáját neveljen fel. Megesik, hogy olykor, ha az alföldön kopárrá aszalta a forró nyár a legelőt, nagy szám-

mal fogad fel juhokat telelésre feles haszonra, mely vállalat azonban nem mindig szokott jól kiütni, mivel néha nedves őszön sok elhull. Érdekes nézni, a mint a zöldelő völgyek lejtőjén fehérednek a legelésző nyájak s mint tereltetnek éjszakára a sövényalaku szálásokra, 10—20 □ ölnyi területű kosarakba, melyeknek közelében a baesó úti fel rozzant gunyhóját, néhány deszkadarabból rögtönzött fedéllel védvén becses személyét a nem gyéren beköszöntő záportól. Ekkép trágyáztatja a szorgos gazda sovány földjét, hogy azt a tavaszi eső ismét lemossa, míg nyája egyszersmind a közel hegyeken és havasokon illatos fűvön hizik. Sokszor juhait télen át is kün járattja s ha máskép nem lehet, rügyön tartja, levágván a rágesáló nyájnak egyes bük- vagy nyirfákat, miken azután különösen a zsidó kecskéje nyalánkoskodik. Egy anyajuh megér rendszeren 5 frtot, a bárány 1—2 frtot. A bárányok otthon elválasztatnak és külön legeltetnek, a juhok pedig télen át is kihajtatnak a szabadba, mi nemcsak a gypaju sűrűségét, de a juh egészségét is előmozdítja.

1857. őszén volt Vereczke tájékán mintegy nyolcezer juh 2600 gazdánál elhelyezve; legkedveltebb itt az ungynevezett erdélyi Czurke-faj. A juhász ki a nyáját őrzi s legelteti, tartozik minden juhtól 12—18 font sajtot, átlag tizenötöt adni, mi 15 krral számítva, 2 frt 25 krt jövedelmez; 3—4 frt gypajuból bejön 50 krral számítva, 1 frt 75 kr., őszszel megér a bárány 2 frtot s így hat hónap alatt nyer a gazda százsz kamatot, a kihizott anyajuh árából visszakapván az egész tőkét. Kár, hogy az elszegényedett lakosok közül kevesen képesek most ily vállalatban részesülni. A számadás rendszeren Demeter napja körül őszkor történik.

A juhászat Beregben, különösen a felső tájakon, már hajdan is divatozott. A régi urbéri összeírásokon gyakran történik erről említés. Az 1649-dik évben erről ez áll: „Sztrongának idején*) minden juhos ember a felső vidéken minden 20 juhból, vagy fejős vagy meddő léssen, tartozik a földesurnak sztrongában egy juhot adni, bárányból bárányt, azonképen 20 kosnak, husz fejős kecskének egyikét fiastul, czapnak (kos) és meddő kecskének is egyikét; item, minden juhos ember egy-egy sajttal tartozik a kenézeknek, a kiknek juhok vagyon, sztrongának idején tarto-

*) E műszó alatt a földesuri számadás értetik. Az 1682. urbér erről ezt tartalmazza: „A Sztronga pünkösöd után csakhamar szokott lenni és régi szokás szerint, az udvarbíróé és számtartóé lenne a sztrongaság (azaz a pénzjövedelem).”

zik mindenik 2—2 sajttal a földesuraság számára, a kinek pedig juha nincs, egy-egy sajttal,“ a juh és kos gyapjustól járt, ha gyapját elő nem adhatta a gazda, azt 18 denárral megválthatta. A sztróngásnak (szedőnek) minden főkenéz 1—1 báránnyal és 16 pénzzel tartozott, ugy a „batyko“ (orosz pap) is.

A Krajnán (Hátvidéken) szokásban volt akkor, hogy a husz darabon aluli juhokat 8 pénzzel megválthatták, a főkenéz sztróngapénz fejében 3 forinttal és egy báránnyal, vagy e helyett 16 pénzzel tartozott. Találatott pedig akkor a munkácsi uradalom jobbágyainál 7151 juh, mi után sztróngapénzül befolyt 78 forint. Lórántfi Zsuzsánna külön juhászatot tartott, morvai juhait a Krajnán legeltették s összesen 25 juhásza volt szolgálatában.

II. Rákóczy Ferencz alatt 1704. évben sztróngálás idején a huszon aluli juhok vagy kecskét 12 s a meddőket 6 pénzen válthatták meg a gazdák; különben minden husztól egyet tartoztak gidóstól adni.

Báthory Zsófiának 1672-ben 28 juhásza volt s a jobbágytól beszedett turó akkor 29 frt, 43 $\frac{1}{2}$, denárra becsültetett. 1684-ben megrendelé Thököly az ő gazdasági utasításában, hogy uradalmi majorjaiban minden 30 juh után 8 vékás hordó-turó és 5 sajt szedessék, ezenkívül száz juh s kecske után tíz öreg (nagy) kerék sajt, 50 „fennyőmagos kazupos“ turó minden nyájtól, morvai juhtól pedig minden 40 után egy hordó turó, mely szintén nyolcz kassai vékás legyen. Meghagyta egyszersmind, hogy a gyapju eladását szorgalmazza tisztjei, nehogy azt a moly elrontsa.

Az 1704-dik évi urbérben emlittetik, hogy az idegenek, kik télnék idején juhok vagy kecskét legeltettek az uradalmi területen, 3 pénzt fizettek díjúl; az ilyen marha szükségére való galy-levágás (rügylegeltetés) azonban 12 frt birság alatt tiltatott, megjegyztetvén, hogy a marha azzal érje be, mit a földről elér. A várbeli jobbágyokat a havason legeltetni megengedtetett, mert azért sztróngát fizettek.

1710-ben, midőn a svédek Rákóczy táborából megszökvén, e tájon át visszasiettek, a fejedelem vizniczei és krajnai helységekben rabolván, ez alkalommal nagy számmal hajtották el a jobbágyoknál telelő morva juhait is. (Ugoesai levéltárban levő azonkoru nyomozás.)

1746-ban egy 281 fontos hordó-turó becsültetett tíz forintra; ugyanakkor gróf Schönborn Beregszászon juhászatot tartott; 1731-ben volt a munkácsi uradalomnak 2500 darab juha, 1743-

ban 3468; 1748-ban eladatott 300 darab kiselejtezett juh 1 frt 42 krral; 1755-ben volt 3881 juha; 1770-ben vett az uradalom Erdélyből 500 darab juhot 725 frtéért; 1780-ban a német juhokat kiküszöbölték eladás által, mert az 1770 óta Alsó-veczeckén tenyésztett nemes faj a kívánt sikert nem eredményezé, holott a közönséges, öreg juh gyapját még 1752-ben 8 s a fiatalét 4 krajczáron adták el; egy font sajtót pedig 1770-ben 3 és 1780-ban a schvajezi fajból 6 krajczáron. 1792-ben bejött az uradalomnak sztronga-pénzből 628 frt 33 kr. Ez évben történt az is, hogy Delegán Elek nevű bábafalvi lakos 400 darab juhát az uradalomnak adta át oly feltétel mellett, hogy életfogytiglan azok mellett rendes bérrel ellátott baesó lehessen. 1796-ban volt a juhsajt ára fontonkiut 4 s a kecskesajté 3 kr. 1797-ben eladott a munkácsi gazdatisztség 250 juhot 2 frt $30\frac{7}{8}$ krral páronkiut.

A gyapju régóta becses ipareikkül szolgál a háztartásnál, annál inkább, mert a pórcsalád ebből maga készíté téli öltönyét; hajdan mégis kiterjedtebb volt ez iparág, mint most, midőn a gyapot általános kereskedési cikké vált s a fényüzés már az alsóbb osztály rétegeig is elhaladt. A falusi menyecske röstelli most már, ősi szokáshoz képest, az önkészítette erős és meleg gyapju-öltönyt viselni; e esinos szinezetű és tartós ruhánál többre becsüli a cifra, de liha bolti kelméket; most már csak az öregeken láthatni még az eredeti alakzatu és célszerű gyapju-ujjasokat, kötényeket, lábbeliket. Különben hajdan a jobbágyok némely iparüzlettől laznakot és pokrócokat is tartoztak adni a földesurnak, így a kallóktól és malmoktól; 1649-ben e cimén a munkácsi nradalom a kallók után 26 s a malmoktól 49 laznakot, 13 pokrócot és váltságdíjul 13 frtot vett be az illető kenézektől. 1781. évben eladta az uradalom a német juhok őszi vagy taraszi nyiretű gyapjának mázsáját 30, az oláh juhok gyapját 18 s a magyar juhét 13 frton, egy darab juhtól való gyapju átlag 17 krra számittatván.

Az 1870-dik évi összeírás szerint volt megyénkben 19,000 nemesített és 45,824 közönséges s így összesen 64,824 juh; e szerint e megye a 72-dik, majdnem az utolsó sorhelyet foglalja el az országban. Kecskéket leginkább egyes vidéki zsidó családok tartanak, kik azokat fejésre használják. Ezek elterjedését az erdőtüvények gátolván, számuk csupán 4986-ra rug.

Lónyay János szép gazdaságán néhány év előtt a mézárások és a fogyasztó közönség igényeinek legjobban megfelelő közép

nagyságu Southdown husjuh fajtát kezde honosítani; a tulságos nagy testü angol Sropshire-juh faj itt még nem alkalmaztatott.

A juhászat emelésére sokat áldoz a gróf Schönborn-család, a nélkül, hogy a kívánt sikert elérhetné. Így 1863. évben vett 11 kost és 20 anyajuhot Peruozból 600 frtéért és 1868-ban szintén onnan 8 kost 2200 frtéért; 1867-ben 8 kost Gendától 853 frtéért, 1866-ban 18 kost Mórictól 1800 frtéért. De már azelőtt gróf Larischtól, Liechnovszkytól s másoktól roppant áron szerzett tenyészállatokat. Különben Genda-félék leginkább megfelelnek a síkföldön a tenyésztésre erős testalkatuk miatt. Gróf Schönborn Ervin 1857. június 16—11. napjain a magyar gazdasági egyesületnek Budapesten a Köztelken tartott gazdaszati kiállítás alkalmával az innen kiállított gyapjubundaért a másodrendü elismerő okiratot nyerte.

1870-ben adott a munkáesi uradalomban egy finom juh átlag az akkori mérték szerint 1 font 14 lat*) gyapjut, 1869-ben 1 font 18 latot, közép számítással 1 font 16 latot, mi 1 frt 60 krral számítva 2 frt 30 krt tett. A sík földön a nedves talaj s az ebből kifejlődő lépfene miatt nem tanácsos a finom juh tartás; ennél sokkal célszerűbb a közönséges birka-tenyésztés, melynek egy nyiretű gyapja 80—90 frton kél mázsánként. A kevésbé finom birka tartás előnyei ezek: 1. erősebb testszervezeténél fogva jobban dacol az időjárással; 2. a takarmány jobban hat a test és gyapju kifejtésére s gyengébb eleséggel is bőven táplálkozik; 3. nagyobb testü mint a merinójuh; 4. kevesebb száraz takarmányt szükségel, mert a legelőt tovább élvezheti; 5. szalma hiányában is olcsóbban s biztosabban istállózható; 6. halandósága csekélyebb; 7. teje is felhasználható.

Egy ily juh $2\frac{1}{2}$, sőt az ürü 3 font (= 1.₄₀—1.₆₈ kgr.) gyapjut is ad s mosása hideg vízben történvén, így 80 krral számítva a gyapju fontját egy juh 2 frtot jövedelmez, míg a finom alig 2 frt 30 krt. A birka ad továbbá 6 font (3.₃₆ kgr.) sajtot 15—18 krral és legelnek február közepétől késő télég, holott a finom juh okt. 15-től április 10-ig elkölt 221 font (= 123.₇₈ kgr.) szénát. 1 darab anyajuh ára 5 frt, bárány nélkül 4, holott a kiselezteztet finom juhért novemberben alig adtak 1 frt 80 krt, decemberben pedig 1 frt 25 krt.

A szerencsfalva-vidéki hegyi legelők rövid száru füveik miatt juhok számára alkalmasabbak, mint a szarvasmarháknak; ellenben

*) 1 font = 56 dekagramm, 1 lat = $1\frac{1}{2}$ dekagramm.

a lucskai s a domboki buja legelők marhalizálásra alkalkalmasok. A kerepei és derceni széna sásos, talaja nedves, a gáti tó nyaronta nyújt jó legelőt a fiatal marhának. A szolyvai lejtők legelői szárazok, savanyu füvel telvék, a hegyikaszalók szénája a sok eső és havazások folytán nagyon kilugzott, sovány. A vereckei legelők egészségesek, de a széna kevésbé tápszerű. Az itteni perouzi juh faj diszlik s a legkitünőbb juhászat a megyében; sőt itt a finom birka majdnem 2 fontnyi gyapjút ad átlagosan.

Horváth Károly a gorondi bérgazdaságon 1200 holdnyi területen tart 1800 juhot elegendő marhaállomány mellett.

Apró marha.

Nincs ház, ha még olyan szegény is, hogy udvarán legalább egy-két tyuk ne kapargasson s így képzelhető, hogy a baromfiállomány mily nagy lehet. Kár, hogy az őszéírás nem terjed ki erre is, érdekes adatokul szolgálának ezek a koronkinti összehasonlításra. Hajdan a jobbágy földesurának tyukot, kappant, csirkét és tojást tartozván beszolgáltatni, már ez okon is rá volt annak tenyésztésére szorulva. A múlt századokban minden egész helyes jobbágy, a főkenézeken és papokon kívül, tartozott évenként 2 tyukot, avagy ezért váltságul 12 denárt és 8 tojást adni. Így 1649-ben Lorántfi Zsuzsánna konyhájára csupán munkácsi uradalmi jobbágyaitól 2323 tyuk és 9284 tojás került. Később a konyhaelést megszorította az uraság; már az 1672. évi urbér szerint előjön, Báthory Zsófia alatt, minden házhelyes tartozott évenként 4 tyukot, 1 ludat, 8 tyuktojást, 2 itce vaját és konyhapénzül 30 denárt beszolgáltatni. 1682. évben bejött ily címen Thüköly Imre konyhájára a munkácsi uradalomból 4272 tyuk, 1069 lud és 8542 tojás. Ott, hol karácsonyi ajándéku a jobbágy tojást nem adott, tartozott minden házhelyes e helyett egy köből zabot bevinni. Bortized- és hegyvám-szedés alkalmával a kötelezett szőlőktől két kalács és egy kappan járt a földesuraságnak.

A Mária Terézia-féle urbéri rendezés az adózás e neveit megszüntetvén, az később hagyományilag csupán a nép emlékezetében élt; miért is a szegény pór, ha kérelemmel közeledett urához vagy birájához, tyuk- vagy bárányajándékkal kedveskedett. Ugy tarták, hogy az „instantia,“ ha a lug nyakába kötve adatott be, hathatósabb volt. —

A falusi pórnő kedves foglalkozását képezi a baromfi-tenyésztés, örömmel szemléli, ha tyukja a parányi ablakon jár be szobájába tojni, s a nyereség biztos érzetével indul koronkint egy kősárnyai tojással, csirkével, kiselejtezett s elaggott kakással a közel városba, hol biztos vevőkre akad. Libái, még ha amugy is megrakja velők szekerét, mind elkelnek, annál inkább, mert a ludzsirt az orthodox zsidók is megeszik.

Megyénk piacain egy sorány liba 1 frt, hizott 3 frt, egy tyuk 50—60 kr., csirke 20—40 kr., kappan 1 frt 20 kr., pulyka 2 frt, egy tojás $1\frac{1}{4}$ —2 kron szokott elkelni. Pulykát csak a vidéki nagyobb birtokosok és zsidóbérlők szoktak tenyészteni, minthogy ifja sok veszélynek van kitéve.

A hogyes tájakon az ölyv és róka pusztitást gyakorol a baromfiban; a városokban a patkány és görény okoz sok keserűséget a gondos háziasszonyoknak.

Méhészet.

Az iparág e szép gyönyörködtető neme, jöllehet a természet e tekintetben megyénket minden kellékeivel dusan ellátta, itt szerfelett elhanyagolt állapotban van. Ugy látszik, hajdan a gazdaság ez ágára nagyobb gond fordított, talán azért is, mert a méz a ezukrot pótolá akkor s mert az előtt a templomokban és uri házaknál kizárólag használt: viasz-gyertyák dívatozván, ezeket csak később szoriták ki az újabb gyártmányu milli- és stearin-öntvényűek.

1649-ben találtatott a munkácsi uradalom jobbágyainál összesen 2148 méhkas; ezek ettől is tizeddel tartozván, minden tizedik raj az uraságot illette, tizen aluli minden rajt pedig 4—4 pénzen válthattak meg.

1730. a munkácsi uradalomból bejött méz Bajorországba vitetett ki. Azon század közepén magok az uradalmi tisztségek is foglalkoztak méhészettel; így 1754-ben Beregszászon méhészet állítatott fel s az 1781. évi összeírás szerint találtatott a Füzesen, Dávidházánál, az ottani és lucskai irtásokban, Sztrabácsón, Beregszászon és más helyeken összesen 240 köpü. Ekkor meghagyatott a tiszteknek, hogy a lengyelországi méhek tenyésztését mozdítsák elő, mely méz különösen viasza miatt dícsértetett, az ebből készített gyertyák főleg Olaszországban jó áron adatván el. 1788-ban a Dávidházán ápolt 63 méhkas mellé két jobbágy alkalmaztatott te-

zelőül, kik ezért robot-mentességet és 4—4 köből rozst élveztek. 1796-ban Beregszászon és Fogarason üzetett nagy mértékben a méhészet.

Az 1870-ki összeírás alkalmával találtatott a tiszaháti járásban 2401, a kaszonyiban 1970, a munkácsiban 929 és a felvidéki-ben 1631, összesen 6931 méhkas. Ebből esett 1 □mfdre 107, minden ezer lakosra 43. Kasonkint immár 15 font (=7·5 kgr.) mézet és viaszt s ezt 20 krral számítva, lenne értéke az 1039 mázsának (= 51950 kgr.) 20,789 forint, mi nem megvetendő jövedelem.

Megyénkben leginkább a papok, tanítók és kisebb birtokosok foglalkoznak ezen nem kis hasznot nyújtó iparúggal; az orosz pór nem igen szeret bibelődni a méhekkel, tart azok mérges, fulánkjai-tól; némelyik szorgalmas gazda mégis összetakol kertjébeni méhest s abban pipázgatva jó kedvvel forgolódik. A havas alatt fekvő Szko-társzka helység ruthén fatemplomában láttam ölnyi nagyságu s 4" vastag viaszgyertyákat, melyeket egyes jobbinódu orosz gazdák önz-kezeikkel készitettek s áldozatul az oltár előtt felálliták, hogy azo-akat ünnepnapokon mise alatt sajátkezüleg meggyujtván: azzal a Mindenhatónak kedveskedjenek.

A rimaszombati s vidékebeli fazekasok megyénket is bekalandozzák jóhirü agyagműveikkel s itt sonkolyt gyujtve, tovább utaznak.

7. Sertéstenyésztés.

Beregmegyének tölgy- és bükkfa dus erdői s rengetegjei mindig alkalmas tenyészhelyül szolgáltak a makkon könnyen s olesón meghízó sertés-nyájaknak. Már a XI. században tenyésztettek itt nagyban ezen a magyarnak kedvelt eledeleül szolgáló rüfögő állatok. Egy, az egri káptalant illető 1261-ki okmányban előjön, hogy Endre király Bereg-helységet a sertések pásztoraival együtt adományozta a nevezett egyháznak. (L. Nagy-Bereg). Nehány század mulva ismét előjön nyoma a sertéstenyésztésnek. Igy 1340. Dobronyi Ruben ellen perlekedett Csapi Tamás az egri káptalan előtt huszonnég malacza elvétele iránt (Zichy-Codex, I. 569. l.) Hogy különben, már a XIV. század elején a sertéstartás mily kiváló ága lehetett a gazdálkodásnak, kitünik onnan, hogy egyes előkelő bir-

tokos családok nem átalották innen melléknevöket kölcsönözni. Így egy 1344-ki okirat szerint a gazdag Kerecsény családból való Péter Kerecsényi Disznós-nak neveztetett. (Petrus dictus Dysnous de Kerechen, Zichy Cod. II. 97.). 1364. Lajos király vizsgálatot rendel tétetni az iránt, hogy Baganya fia János, beregi alispán és munkácsi várnagy Eszenyi Tamás fiainak Simon, László és Imrének panasza szerint, az eszenyi és ágtelki erdőkből az ő jobbágyaiknak összes sertéseit Munkácsra elhajták s azokból ötven darabot jogtalanul megtartottak. (Zichy Codex III. 233). 1401. évben Kirsanói Miklós, Mihály és János Koriatovich Tódor munkácsi herceggel versengvén, embereik ennek Sarkadi erdőjébe fegyveresen betörték, s Tódornak ott talált sertésakleit felégetvén, egyik jobbágyát megölték. (Leleszi levéltár). 1417-ben, Pán herceg és Kaffai Helele pedig perlekedtek Dolhay Szaniszlóval, ki 200 sertésöt a beregi peres erdőben nyilakkal megsértette. Mindez arra mutat, hogy ez időben a töménytelen erdő leginkább sertéstartás által értékesített.

1431-ben a Márok és Tarpa közötti határok iránt perlekedvén az illető földbirtokosok, t. i. a Várady nemzetség és a tarpai auraniai perjel, az illető határjárás okmányban említettik, hogy a mároki határban a peres erdő egy ekényi királyi méretű tér (tehát 150 holdnyi) volt, melyen ötven sertés makkolhatott; egyszersmind akkor két sertés (porcus) egy márkára becsültetett. (Lelesz Prot. Met. Com. Ber. N. 1.) — Hunyady János 1446-ban pedig a Munkács város részére kiadott kiváltságlevelében megszabta, hogy a lakosok sertéseiktől tizenötödöt adjanak.

A későbbi földesuri urbéri összeírásokban bőven találhatik említés a sertésekről. A jobbágy-községek már a XVI. században tartoztak sertés-tizeddel, mi azontul érvényben maradt. Az 1649-ki munkácsi uradalmi urbéri jegyzetekben ez ügyre nézve e tétel fordul elő: „A disznó-tizednek idején 12 disznóból szoktanak dézmában egy disznót exigálni, az, kitől pedig tized nem telik, öreg disznót 4 pénzzel, süldőt 2 pénzzel válthat meg.“ Minden főkenéz a disznó-tizedért 16 pénzt adott, mely a várjövédelméül szolgált, míg a bátykótól (paptól) szintén járt hasonló váltságpénz a tizedelő járuléka volt. Azon évben találtatott a nevezett uradalom területén a jobbágyoknál 14,043 darab sertés. Ebből esett a munkácsiakra 403, a beregszásziakra 287, a váriakra 710 s a beregiekre 473 és így tovább. A várhoz tartozó „disznópásztor“ volt külön 16, kik közül a fő, vagyis a számadó, disznó-királynak

moudatott. A nevezett vár szükségére való sertések leöletésénél foglalkozott s hatóságilag kiállított városi hentések kaptak e munkájokért egy sertést s személyenkint egy-egy köből buzát, a felügyelő pedig külön egy disznót és egy köből buzát. A többi helységek pázsit-tizedet szoktak volt a várhoz adni, tiznek alatta pedig minden öregtől 2 pénzt, a süldőktől szintén tizedet, a kevesebbtől pedig minden darab után egy pénzt váltságul.

A XVII. században a szomszéd lengyelek is a felsővidéki hegyekre szokták volt hajtani sertéseiket, miért ők szintén tizedet adtak. Így az 1649-ki urbérben előjön, hogy a lengyelek a kék bérezen (Szinyák) termett makkra hajták nyájaikat. A makk miatt szokás volt különben ez időben az egyes uradalmi erdőket tilalmas alá vetni. Így a többi közt a vidéki erdőre nézve az mondatik az érintett urbáriumban: „hogy tilalmas erdő egy vagyon e vidéken, mely kajdani nagy erdőnek neveztetik, ezen erdőnek a mikor makk-termése van, az ő nagyságok disznai számára bizonyos határig való avast szoktak fogni és tilalmasban tartani, mely avast azután, ha pénzen akarják a tiszték eladni, egyebek előtt Kajdanó vidéknek levén nagy köze hozzá, azoknak szokták eladni.“

1672. évben Báthory Zsófia alatt, volt a várhoz tartozólag 10 disznópásztor és 2 „disznó-dolgos.“ Munkács városban találtatott akkor csak 99, Beregen 80, és Váriában 242 sertés, mely tetemesen megcsökkent állomány a háborus idők nyomorának tulajdonítandó.

Thököly 1684. évi gazdasági utasításában meghagyta tisztelnek: „hogy a sertések és malacok részére tél idejére makkot szedjenek; a sertésölésnél gondot fordítsanak, a darabokat jól megsózzák, mivel, mint moudá, a só tartja a szalonnát; az oldalas pecsenyét, sódart, lábakat számadásba tegyék, a hájat és szalonnát kiadás előtt a sáfár jól mérje meg sat“.

A 17. századbeli urbérek szerint a molnárok minden malomkö után tartoztak a földesur részére a lisztporból, vagy kővágás után való igazításra öntött lisztből és ocsuból 2—2 sertést meghizlalni, s azon kívül az ispánok a malacok telelésére makkot szedetri. A molnár a két disznóhizlalásra szokott volt naponkint fél véka abajdócot vagy buzát felszámítani s így azok 36 frtba kerültek, a buza köble 2 frtba számíttatván.

A 17. század végeig a disznó-király kifejezés még mindig használatban volt; így II. Rákóczy Ferencz alatt az 1699-ki urbáriumban erre vonatkozólag e sajátságos kitétel fordul elő az egyes

jobbágyokat jellegző rovatban: „Nagy-Lohón, Bunyász Mihály: az ő nagyságok nyájának gondviselője, vulgo a disznók királya“.

A 18-dik században az urbéri viszony rendeztetvén, a jobbágyok saját határaikon termelt urasági makkot olesóbban használhatták saját sertéseikre nézve mint az idegenek, kik rendesen 3—6 krt fizettek bérül hetenkint egy-egy sertéstől. 1729-ben fizettek a munkácsi uradalomnak egy öreg sertéstől 6, süldőtől 3 krt, 1780. táján, szűkebb termésű időben 51 krtól 1 frtig; 1795-ben fizettek egy makkra hajtott öreg sertéstől 30 krt, kisebttől 7—15 krt., ekkor 14 ezeren felül volt az uradalmi erdőkbe behajtva.

1739-ben kelt egy pár sertés 12 frton; 1750. évben megváltotta pénzü a munkácsi uradalom a fisztek sertés-illetményeit, fizetvén nekik minden darabtól 7 frt 39 krt. 1748-ban pedig eladott egy-egy párt 14 vonás forintért. 1767. évben nagy sertéshullás volt. 1774-ben becsültetett az uradalmi bükkmakktermés 740 s a tölgy-makk 7180 darab sertésre; 1792-ben 4200 darabra; 1793-ban pedig meghízott az uradalmi erdőterületen 23,800 sertés. A sertés közép ára volt akkor 18 frt. 1796-ban szerzett az uradalom szalontai faju tenyészsertéseket. Ezen században is még szokásban volt, hogy a szomszéd Lengyelországból is ide hajtottak sertéseket makkoltatni, miért azután az illetők tizedet adni tartoztak.

A makk most is biztos jövedelmet nyújtó termény, a bereg-megyei erdőkben még jelenleg is sok ezer sertés hizlaltatik meg ugyan évenként, azonban a tömérdek öregfa kivágatása folytán, kivált a sik tölgyfaerdőkben, a hajdani bőség megesökkent. Egy sertés után most hetenkint 50 krtól 2 frtig is szedetik a bér, a mint-hogy a földbirtokosok makkos erdek minden holdja után 2—3 frtnyi bért szoktak bevenni.

Az 1857. évi hatósági összeírás szerint találtatott megyénkben 40,657 darab sertés, mi mindenesetre tekintélyes szám; ebből a mennyiség fele a piacra kerül. Legelőnkebb sertésvásárok tartatnak Mező-Kaszonban, Beregszászban és Munkácsen. Ez utóbbi helyen 10—15 ezer sertés adatik el. A sertés ára a terméskörülményeitől függvén, különbözik, rendesen azonban fontja 20—30 kron két, hogy egy közép hizású darab 30—40 frtba kerül. Az élőméretnél 40 font feleslegül számittatik le.

Az 1871-ki összeírásnál számba került összesen 50,387 darab sertés, s így Beregmegye egy—egy □mértföldjére esik 777 db., s e szerint az ország megyéi közt a 33. sorrendet foglalja el me-

gyénk. Találtak pedig a tiszabáti járásban 16,583, a kaszonyiban 13,653, a munkácsiban 8718 s a felvidéken 11,433 darab.

A tenyésztetni szokott fajokra a jobb gazdák figyelemmel vannak; e tekintetben különösen a Tisza körüli birtokosok jó ismerettel bírnak, de maga a munkácsi uradalom is jó példával szokott előmenni mennyiben az elkoreszosodott fajokat kiküszöbölve, tisztafajt honosított meg. A borosjenői faj kedveltetik, azonban sokan a szalontai, vagy a mangol s a szerb fajt is folytonosan előnyösen tartják. Lónyay János nem rég a hustermelésre alkalmas York- és Revkschiro-féle fajt kezdé tenyésztetni birtokán. A múlt századokból fenmaradt Rákóczy-féle apró, fekete sárga színű sortés fajnak most már csak csekély maradványai léteznek. Ellenben a hegyvidéki orosz, jóllehet a sertés reá nézve valódi „takarékpénztár,” e tekintetben sem halad előre; szeret ugyan sertést nevelni; boldog, ha szerezhet egyet tartásra, mert ez által szegényes háza is némi tekintélyre vergődik, azonban a faj megválasztásában nem igen kényes s épen azért itt oly hiéna-alaku hosszú lábú, görbült hátú, nagy s borzos sertéjű, tarkaszínű, lengyel faju disznókat is láthatni, sokszor a kertben madzagon cövekhez kötve, mely alig érdemli meg a gondozást; azonban a lelkészek s tehetősebb gazdák jobb fajtákat is nevelnek s a vásárokra lehajtogatják.

A leölt sertések husa és zsírja nemesak, hogy teljesen itt elfogyasztatik, hanem még Debrecenből és Budapestről is behozatik; ellenben idegen kereskedők egész nyáj sovány és hizott sertéseket terelnek innen el. Nehány évtized előtt szerb kereskedők itt hizott sertéseket nagyban bevásárolván, azokat itt leölték s a beszózott húst kereskedési czikkül elszállították; azonban valószínűen a csekély haszon miatt a további kísérlettel felhagytak.

8. Szőlőművelés, bor- és italmérés jog.

Beregvármegye területén a szőlőművelés régóta divik, irott okmányok igazolják, hogy a XIII. század elején már javában üezett Beregszász hegyein a borászat. Az 1247-dik évi kiváltáságlevelben ugyanis IV. Béla megengedé a beregszászi polgároknak, hogy a mező és szőlőhegy tizedét a papnak adják s hogy szüret,

illetőleg hegyváltás (fertio) alkalmával a vámszedőnek egy ebédet és vacsorát adni tartoznak. Az 1342-ben Nagy Lajos király által kiállított okmány szerint a beregszásziak évenként tíz-ötvenközlős hordóbort köteleztettek a munkácsi várba szállítani, mely intézkedést később 1524-ben Mária királyné is fentartott. 1360. Koriaticus a csernekhegyi kolostort alapítván, ennek részére az iványii és lovácskai szőlőhegyek tizedét is adományozta, a munkácsi vár jövedelméből pedig nekik évenként járó négy hordóbort utalványozott. Később az iványii katolikus hívek megtagadták a ruthen papoknak a szőlőtizedet, s e viszálykodás kiegyenlítésében 1488-ban Mátyás király is intézkedett, mely körülmény arra mutat, hogy e tájon is folytonosan műveltetett a szőlő.

A XIV. században Som környékén is természettek bort, valamint Muzsaj és Ardó körül. 1368-ban Konák István muzsaji nemes panaszkodott a királynál, hogy a beregszászi Szaniszlórendű apácák az ő kigyósi embereitől hegyvámot illetéktelenül szedettek. (Lelesz. Prot. Act. I. 10. sz.). 1417-ben Kaffai Pán Endre és Helele, munkácsi várnagyok perbe fogták Szécsi Gál fiait Jakabot és Györgyöt azért, hogy tőlük Somban talált 41 hordó borukat erőszakkal elvették. (Lelesz. Prot. Act. B. B. II. N. 54.). 1420-ban pedig Daróczi László fia Lőrincz zálogba vetvén 4 frtért a daróczi határban levő 8 hold földét és 1 kaszálót vejének, Szabó (Sartor) Miklósnak, ez okmányban említettik, hogy a kaszáló a Barlabás nevű szőlő mellett fekszik. (Ugyan ott III. N. 13. pag. 224.).

A XVI. században Beregszászon a szőlőművelés már oly általános s az italmérés és borivás oly elterjedt volt, hogy 1518-ban II. Lajos király irásban meghagyta a beregszászi előjárásnak, hogy ne engedje, miszerint az ottani barátok helyben Munkáacson és Váriban földesuri borméretés alkalmával titkon vagy nyilván mérjék boraikat, különben cselekedvén, a bírák kobozzák el a bort és oszszák el a szegények közt. Hogy pedig ez időben különösen a beregszászi papok és szerzetesek mozdíták elő a szőlőművelést, következtetni lehet nem csak a főnebbi királyi intézkedésből, hanem abból is, hogy szerzetházaikban nagy terjedelmű pincéket tartottak s a fenmaradt gunyversek szerint, koronként annyira tivornyáztak, hogy ily alkalommal a beregszászi apát (abbas) nyakát is törte volna. A munkácsi „Pál és Pap“-hegy is arra mutat, hogy a papok és szerzetesek itt is művelték az ur szőlőjét; különben Hunyady János, Munkács ura, midőn az itteni polgárokat szabadokká tette, megengedé azt is, hogy további tetszésig bo-

raikat mérethessék, előtte való évben, Bösörményben kelt iratában pedig felmenté őket attól, hogy Beregszászból a 12 hordóbort a munkácsi várba szállítsák.

Nem kis mértékben hatott egyébiránt már akkor akadályozólag a szőlőművelésre a földesurak önkénye, megengedvén a törvény, hogy a szőlőművelő lakosoktól tizedet, hegyvámot szedjenek, szüretelési élelmeztetést követeljenek, a jobbágyok termését bármily áron megvehessék s viszont az ő boraikat általok megszaszabott áron kiméressék. Hunyady János 1466-ban Munkácsen kelt iratában meghagyá a várbeli tiszteknek, hogy a krajnai lakosoktól a reájuk tukmált uradalmi borokért többet ne zsaroljanak, mint megnyit azok valóban értek. (Krajnai kivált.)

1523. pedig Mária királyné szintén meghagyta Bethlen János munkácsi várnagyának, hogy a váriakat ne kényszerítse arra, hogy a kimérendő uradalmi borokat drágábban fizessék, mint a hogy e tájon szokásos, megjegyezvén, hogy a borok méltánytalan üremelésétől már előbb Lajos király is megkiméltette őket. A beregszászi lakosoknak s szőlőművelőknek pedig főleg a XVII. század elején mennyi kellemetlenséget s bántalmat kellett szenvedniök a bortized önkényes szedetése miatt gróf Eszterházi Miklós Munkács várabeli tiszteitől és nyakukra küldött fegyveres drabantjaitól, e város leírásában körülményesen érintém.

1528-ban Lónyay Péter (Albert fia) viszálykodott kovászói Matuznai Miklós és Ferenczcel és kaszonyi Jakcsi János és Istvánnal a zápszonyi hegy bortermésének tizedszedése miatt (Lelesz, Prot. Act. G. p. 667. N. 19.). Általában megyénkben számos szőlőhegy volt, melyektől a földesurak részére kilenczed s a király részére külön tized szedetett, azonfelül sokaknak jövedelméből még a hitszónokok és tanítók is részesültek. Így a XVII. században a munkácsi Nagy és Pálhegy a földesurnak kilenczedet, a királynak tizedet, az ó- és új vereshegy a földesurnak kilenczedet adott, a munkácsi hitszónoknak tizenkettő járt dézma helyett; a Csernekhegy (Csernekszeg), Loyácska és Veres-kishegyről a hitszónoknak szintén tized járt, valamint a kendereskei határban feküdt Szarkahegyről a munkácsi iskolamesternek a tized. A beregszászi szőlőhegyek birtokosai mind kilenczedet, mind tizedet a munkácsi várhoz adtak, a tizedből pedig a helybeli hitszónoknak és tanítónak 16 hordó bor illetményül juttatott. Hogy ezen felül a jobbágyok és városi lakosok nemcsak a kivetett bormennyiséget kimérni s a megszaszabott értéket beszolgáltatni, hanem a földesurak részére a szükséges hor-

dókat és szüretelőedényekek is elkészíteni és kijavítani, a szőlőket műveltetni, szüretelés és hegyvámszedés alkalmával kappanokat és kalácsot adni s végre a bort még elszállítani is köteleztettek, az azon korbeli urbáriumokból kitűnik (L. Munk. urad. 1649. sat. urb. összeírásokat). Így 1649. özvegy Rákóczy Györgyné idejében: a beregszászi 300 kapásra becsült Kalmár nevű szőlőt N. Bereg lakosai tartoztak megművelni s a terményhez szükségelt hordókat 25 tölgyfaszázból elkészíteni; Beregujfalú dolgozta a Kalmár alatti Siska nevű szőlőt, melynek borához és lőréjéhez a hordókat is csináltatta, ehhez Jánosi is járult, valamint Bartháza, Gát, Lueska, Sztrabicsó, Kajdanó sat. helység, ugy a Boeskor nevű szőlőhegy műveléséhez is. A beregszászi szüret alkalmával az idegen szőlőbirtokosok 1 frtot, egy kappant és két kalácsot tartoztak egyénekenként az uradalom számára beadni. A munkácsi pálhegyi, a halastó feletti Rákóczy-féle szőlőt szintén vidéki orosz jobbágyok tartoztak megművelni.

Bethlen Gábor a szőlőműveltetésre kiváló gondot fordított. Így 1625-ben megengedte a munkácsiak kérelmére, hogy a pálhegyi szőlőktől, szorgalmasabb termesztés tekintetéből, csak egyszerű tizedet adjanak, az ujonan ültetett szőlőknél 12, s a parlagok kijavításakor 7 évig élvezék a tizedmentességet, de egyszersmind kikötötte, hogy ki két év alatt szőlőjét nem kezdi javítani, azt tőle bárki szabadon és ingyen elfoglalhassa. Érdekesek az akkori szőlőhegyi szabályok is, melyeknek iránya a vallás tiszteletére, a birtokosok (hegy-nép) jó egyetértésére, a vagyonzbiztonságra s a jó műveltetésre kiterjedt. A kihágások azonban kizárólag boradózással büntetettek.

1630. január 15. megengedte Bethlen fejedelem és a munkácsi uradalom volt birtokosának özvegye, Brandenburgi Katalin, hogy Beregszász város közönsége italmérési joggal birjon, ugy, hogy évenként előbb a földesuraság 32 hordóját urbéri kötelezettségéhez képest kimerje. 1645-ben a plébános (r. k. lelkész) szedte a bortizedet, a földesuraság pedig a kilenczedet. Volt különben eset, midőn Beregszászba idegen bort behozni szabad nem volt; így az ottani városi iratok szerint Schvendi Lázár, Miksa király hadvezére alatt, ki a szőlőtermést is a vár részére lefoglaltatta, később azonban a polgárok kérelmére megengedte, hogy a bortizedet 16 hordó borral s a gabonadézmát száz mérővel váltsák meg.

1649-ben Nagy-Lohón, Szerencs-, Leány- és Závídfalván valamint Hribócson már jávában műveltettek szőlőhegyek, nem ugy azonban Bubuliskán és Hátmegén, melyekről említés nem történik. azonkoru kimerítő vagyonzösszeírásokban. Ezen urbérből kitűnik az

is, hogy akkor megkísérlették a szőlőművelést oly helyeken is, hol a táj zordonsága miatt később beállították. Így Felső-Vizniczéről ott ez áll (291. lap.): „Szőlőhegyök is voltak jobbágyoknak, de el hagyták pusztítani, mivel a hidegtől semmi hasznát nem vehették.“ A 302. lapon pedig ez jegyeztetett fel: „az iglinczi határon levő szőlőhegyeken termett borokból a jobbágyok a munkácsi várhoz kilenczedet adnak.“ Ma alig látszik egykori nyomuk.

Azon időben (1649.) az egész munkácsi uradalomban nem találtott több mint egy vendégfogadó (Munkácson, a mostani Csillag szálloda helyén), 2 koresmáros és „égettborfőző“, vinczellér 6, bodnár 16, mint fentebb megjegyeztetett, a községek magok tartozván az urasági bort, leginkább sátoros ünnepekben és sztronga idején kiméretni s így rendes koresmák még akkor nem igen léteztek. Munkácson a koresmáltatást az uradalom akként gyakoroltatta, hogy karácsonytól Szentmihály napig a város tartozott bizonyos hites koresmárost állítani, kinek minden hordó bor kiárulásáért 25 denár adatott. Beregszászon a 12 esküdt bíró tartozott évenként a földesur részére 32 hordó bort kiméretni s a pénzt beszolgáltatni Vári 16, Bereg 12 hordót sat. Az ekkép kiméretett hordók száma a munkácsi uradalom akkori 145 helységében évente 167-et tett, minthogy Munkácson külön méretés történt; mely szokás azután Mária Terézia koráig, az általa behozott urbéri viszony rendezéseig tartott.

Ifjabb Rákóczy György özvegye, Báthory Zsófia alatt a fentebbi viszony változatlanul megmaradt, kivéve, hogy a hitszónokoktól a bortized élvezetét elvonta. A többi közt 1669-ről e tétel fordul elő az 1672. évi urbéri összeírásban: „die 10. Decembris 1669. ő nga az oroszvégi koresmát árendába adta ad beneplacitum Abraham Moyses nevű sidónak in Tallér 125 sub tali conditione, hogy Munkács városában és ezen faluban annuatim folytathassa a ser, égettbor és aqua vitae koresmát, Munkács városában pedig sub tali termino, hogy reggeltől főgvást délig continuálhassa, de továbbra nem.“

E szerint ez időben a koresmáltatás kizárólag szeszés égetett italokra szorítkozott, míg a bor külön a községek által mérettetett a földesurak javára. S a koresmák bérlete kétségtelenül egyenlő arányban volt az italok esekély árával. Nevezetesen e tekintetben a koronkinti árszabások; így 1626. évben Bethlen Gábor által Beregvármegyére nézve megállapított árjegyzék szerint volt egy öreg kassai kád ára 1 frt 50 denár, közönséges kád 1 frt, 3 hordó ára 1 frt, ki maga fű-

jából csináltatott hordókat, fizetett munkadíjúl 12 hordóért 1 frtot. 16 régi hordó megkötése 1 frt, 1 abroncs felütése sajátjából 1 denár; a fahasogatók kaptak 500 dongától (faltól) 1 frtot, 300 fenéktől 1 frt, 100 donga késelésétől 1 denárt. A hordókra nézve megállapított e szabály: „Hordót azután senki ne merészellen más-képcsinálni, hanem gönci-félének, régi szokás szerint, harmadfél-száz it-cés legyen minden hordó, mert valaki ez ellen találtatik cselekedni, minden marhája elvesz mind az eladónak s mind az megvevőnek és magát is erős büntetéssel büntetik meg.“ Ez árjegyzék szerint a bor ára nem volt megállapítva, hanem a pénz jóvoltához képest rendeltetett árulnatni; a sernek itczéje mégis félgarasra, vagyis 12 denarra szabattott.

Az 1680. év körüli hadakozások, kártékonyan hatottak a szőlőművelésre; így az 1682. évi munkácsi urbér 45. lapján emlittetik, hogy Tököly Imre fejedelem munkácsi Pálhegyi szőlője, mely lehetne 50 ember kapa alá való és 40 hordó bor-termő, annyira elhagyatott, hogy 1681. évben csupán két és 1682. három hordóbor volt benne. Az 1670. évben számkivetett munkácsi lakos Sziogyártó György, Gyulai Gergely, Tapocsányi Mihály, Pap István és Szabó Istvántól elfoglalt szőlők azonban többet jövedelmeztek.

A XVII. század végéről érdekes adatokat tartalmaz a szőlőművelés és pinczekezelésről Thökölynek 1684. július 10-én kiadott gazdasági utasítása. Így mindjárt a 6-ik pontban kiemeli: „hogy a szőlők jókarban tartassanak, érett trágyával javittassanak s idején munkáltassanak, nem úgy mint most, hogy ma (1684. július 10.) a munkácsi és beregszászi szőlők csak nyításban vannak s teljesen karóztatlanok s kötözetlenek. A vén tövek szülyesztessenek, a homolítani valók, rakattassanak le. A mustot hités ember szürje, mérje, őrizze s a vinczellérek erős hittel esküdjének a szolgabíró előtt a hű kezelésre.“ A 12. pontban említi továbbá a fejedelem: „hogy a hordók czédulával jegyeztesenek meg s hogy a taxás bor hordaja négy csebresen alól ne legyen.“ Érdekes a lőre készítésének általa előírt módja is, mely következően hangzik: „Lőre csináltatásban ilyen rend tartassék: minden két hordó bor után jó elő lőre könnyen lészen egy hordóval, mászlás lőre is egy hordóval, harmadlás lőre pedig három hordó után tudatik egy hordóval; ennyi elég, melyben ha fogyatkozás lészen, elhíhető, hogy többet vesznek le a törkölyről bővebb liguornak megadásával, mely superfintással a lőréknek elsőiben lészen transmutatio vagy suppositio.

A munkásokat harmadlás lörével szokták tartani; de a többi is conventiókon kívül egyéb haszonra fordítható.“ Nevezetes, hogy a dézsmás bort vad gyümölcsessel rendelte megpróbáltatni a végett, hogy megtudassék, melyik vizes s melyik tiszta.

Majd a pinczekezelésre tért át s így panaszkodik: „Borainkban mennyi kár lehet némely kulcsárok miatt (kik erős reversálissal, vagy abban inseralt juramentummal nem gondolnak), akár kik is bőven experiálhatják; mitől lehet, hogy ugyan jó és tiszta borokat szoktak adni a gondviselése alá, mindazonáltal az hamar szegényedik, változik, virágosodik, a sok erogatio és vesztegetés folytán, mindezt némelyek a magok részegeskedésekkel eléggé kimutatják; az ilyen miatt leszen a sok impletura (töltés), mert előbbben meg volt a sok feltöltés, és talán a bornak illatozásától vagy az, hogy némely hites bortöltő még a munka elvégződése előtt is annyira van, hogy a pincze ajtaján alig lát kimenni, vagy a nagy, tágas kapun is alig tud kitérni, köntöse alatt levő jó felserdült butykossal annyira tántorog az ina.“ Folytatja pedig még tovább így: „Hogy boraink gyakorta elszegényednek, a kulcsárok a bortartó helyet okozzák; egyébiránt ha jól meggondoltatik, nem a pincze mindenestül és mindenkor az oka, hanem a dominustól és dominától a teli borból való italoknak megkivánása és az appetitus contentálása, hogy pedig sok töltelék ne tapasztaltassék gondviselése alatt (melyet ratiojában nem is acceptálnánk), lörével szoktak megtölteni magok, innét is vagy az már a sok szegény és virágos bor; elhiszszük azért, hogy e 42. articulus continentiojában is ennek utána praefektusunk is jobban beletekint és a részeges, vesztegető kulcsárookra is, kiktől ha heti catalogusokat vagy angarialis extractusokat kívánják tiszteink, azt felelik, hogy ő a sok munkától nem érkezik, inkább a sok krapulátul és magát henyélesre való szoktatástól, mintha hitének formulájában nem az volna; egyébiránt effélének az negligens, incuriosus, indoctus udvarbírák is nem utolsó okai, nem tudnak mást tanítani serénységre, hűségre, józan életre, mert magoknak is arra való praxisok nincsen. 43. Károsítatunk gyakorta ilyennel is: hogy noha némely tiszteink lássák reversálisokban includált erős hitek ellen lenni cselekedéseket, mindazonáltal azzal nem gondolván, magok borait, a mi magunk borai közben szokták helyezettetni és elegyíteni, innen is vagy az gyakorta jó borainknak szegényedése, tiszta buzánknak abajdoesra való változása, szalonnáinknak megvékonyodása és egyéb javainknak megfogyatkozása.“ (Munk. urad. levélt. 185. es. 1. sz.)

Arra is kiterjedt figyelme utasításában, hogy a boreczettel takarékosan kell bánni, „mert a boreczet gyűjtése, mondja, nem utolsó industria“; sőt meghagyja, hogy vadalma és körtvéből is készítsenek eczetet, megjegyvezvén, hogy ez minden gazdáónál elkél s ha egyébre nem, ágyutisztításra jó lesz. A 70. pontban megerősíté, hogy a borseprőt a zsidók szokták megvenni, „de mivel a mostani veszedelmes időkben a kereskedésök pang, azért a seprő hites égett bort főző által főzettesék ki s úgy árultassók a szesz.“ Megrendelte egyszersmind, hogy a koresmák mindig jó borral el legyenek látva s annak ára a körülményekhez képest változtassék. „Ünnepes és strongalásos koresmák is tartassanak fel, valamint másneműek, midőn a lakosok az uradalmi hordós borokat kiméretik, vigyázni kell, nehogy a csalárd koresmárosok viaszt öntsének az iteze fenekére, hogy az ivókat rúszedjék, vagy magok borait, löreit ne árulják, de a tiszték se árultassák az uradalmi koresmákban saját boraikat, miért büntetendők lesznek. Az apadásra, gyertyúra, vétessék egy hordó bor után 1 pint bor. A seprőeladás a régi mód szerint történjék, t. i. a hány polturan kél a színbor itezéje, annyi pénzen adassék el a seprő itezéje; p. o., ha 6 poltura a bor: 6 pénz lesz a seprő itezéjének ára.“ (U. o.)

A XVII. század végén a terményekre s italokra accis nevű adó vettetvén ki, mint a megyei levéltárban levő jegyzetek igazolják, 1698-ban fizettetett Bereg megyében egy akó közönséges bortól 6 s az aszutól 10 és a sertől 3 garas.

A XVIII. század elején is az előbbi viszonyok fenállottak. Akkor a bortermelők házi pinczájökben tartották boraikat. Erre nézve mondja II. Rákóczy Ferencz emlékirataiban, hogy 1703. június 19-én az ország szélén összegyűlt seregével Munkácsra jöven, itt mindjárt az első nap katonái, kik majd minden pinczében bort találtak s a kísértetnek ellenállani nem tudván, a tisztékkel együtt, kik hozzájuk hasonló parasztok voltak, lerészegedtek s verekezésbe, lövöldözésbe keveredtek, mely vak orczátlanságnak a fejedelen csak az által tudott gátot vetni, hogy a hordók fenekait beverette.

Az 1704. urbér szerint, 1700 óta Munkácsra két uradalmi koresma volt, a kántor koresmáltatást*) pedig a városban

*) A szabad kántor (kántor koresmáltatás) nevet vette azon gyakorlattól, hogy a földesur évente három negyedévig, például Munkácsra, január 1-től sept. végeig saját borát árultatta és mérette koresmaszerűleg, mely három kántorban (azaz évnegyed) másnak koresmát tartani szabad nem volt, míg ellenben a negyedik kántorban, azaz évnegyedben, már végvesen a földesur és közseg-

október 1-jétől január 1-ig három kijelölt helyen gyakoroltatta. Ebbeli jövedelme tett akkor itt 3 ezer forintot, nem számítatván ide a ser, égett bor és pálinka-méretésnek haszna, melyért a bérlő zsidó a munkácsi és podheringi vámmal együtt 460 frtot külön fizetett. Általában törvényes elvül állott: hogy a koresmajog az 1550. 36-ik, 1655. 31-ik t. cz. szerint kizárólag a földesurakat illesse s az udvartelkesek (curialistak) az 1598. 35 t. cz. szerint, csak különös kiváltság mellett birhassák e jogot.

A Rákóczy-féle hadjáratok alatt is, ugy látszik, nagy gondot fordítottak az itteni szőlőbirtokosok a bortermesztésre, annál inkább, mert a várórség s a koronkint itt megfordult hadak sokat fogyasztottak. Munkács városi II. jegyzőkönyv 29. lapján ide vonatkozólag e tétel fordul elő: „A kegyelmes asszonytól lévén oly igazsága a városnak, hogy ki szőlőjét két évig parlagon heverteti, attól bárki elveheti, ha megbecsültetett árát leteszi.“

A Rákóczy-féle szabadságbarcz befejezése utáni időkből is említettnek a munkácsi külső pincézék, különösen 1730 körül nem csak mulatgattak itt, hanem e helyek titkos czélzatu összejövetelek és forradalmi toborzásoknak szolgáltak tanyájául. mint az azon évben Jó Pál munkácsi és Bartha Mihály fohnosi lakos és volt kurucz zászlótartó elleni vizsgálatból kitetszik. (L. Munkács).

1733. kelt egy hordó bor Beregszászon 8—9 frt; ekkor ürmöst és aszut is készítettek, sőt Duschek nevü urad. főnök utasítást is irt erről. A Tokajból szerzett bort a lengyelek itt jól meg-

---

is gyakorolhatta e jogot. Az 1690-dik évi urbérben erről a munkácsi uradalomra nézve ez foglaltatik: „Ab antiquis observáltatott és mostan is observáltatik, hogy a földesurak számára a három kántorban mindenféle educillum ó ngok számára contimiáltatik mindannyi helyen. valamelyet látják a tiszték, hogy alkalmas, ekkor másnak koresmát tartani nem szabad. Az urnak (Thököly Imrének) ez iránt való proventusa hol több, hol kevesebb. Anno 1682. volt fl 3482 den. 50. ser, égettbor és pálinka árán kívül, melyért az árendás zsidó fizetett 1682-ben fl 650, mostan pedig árendálta in Anno 1690. angariatim a ser, égettbor és pálinkakoresmát in fluis 150. A negyedik kántor pediglen a város (Munkács) számára való volt promiscue. Az 1690. urbérben pedig ez áll: „Koresmárosok valaholott e jószágban koresmabort árulnak ó ngok számára, minden hordóbor kiárulásáért per denár 25⁵ fizetnek, vagy azon bor árából annyit defalcálnak. Ergo nem kell hát a vizzel megmérés idején a fenék és az ujj között annyi hiányt hagyni, hogy embernek tenyere eltérjen a fenék és a víz közt, mert így ó ngoknak nagy károkkal lészen, némely hordón 5 vagy 6 itce is defalcálódik.“ (Munk. urad. levéltár). A munkácsi és beregszászi némesek, a községgel együtt csak a szabadkántort gyakorolhatták, nem külön méretést (Megyei határozat, 1743. dec. 10.).

fizették: egy hordója 25—30 aranyon vétetett. 1736-ban a lengyelek fizettek egy hordó idevaló borért 6 aranyat.

Ez időben a zsidók kezdvén a felsőmagyarországi borokkal nagyban kereskedni, minthogy ők a borokat hamisították, az 1741. 29. t. cz. szerint meghagyatott a megyéknek, hogy a zsidókat a borhamisítás megakadályozása végett a korereskedéstől tiltsák el, elkobzás terhe alatt. Ekkor a beregszászi és munkácsi szőlők nagy részben elhagyatott állapotban lehettek, mi onnan is kitetszik, hogy a jegyzőkönyvek tanúsítása szerint több parlagszólo kibecsültetett.

1741. körül a ser kiszorítá némileg a borivást. Ekkor Beregszászon az uradalom a sermérést úgy adta ki, hogy a korcsmáros a tizedik hordót maga részére értékesitse; 1751-ben pedig a váriaknak megtiltotta, hogy Tisza-Ujlakról hozzanak be sert, mint-hogy Beregszászról, hol Pfeifer Frigyes kezelte az urad. serházat, elegendő jó serrel láthatták el magokat.

1761-ben kóserbort csak tetemes díj megfizetése mellett engedte meg az uradalom készíteni; kiméréséért pedig a korcsmáberlő részére 4—4 frtot kellett fizetniök a zsidóknak.

1765. volt a beregszászi urad. vinczellérnek*) évi illetménye 2 frt és 3 köből gabona. 1762-ben volt az uradalom bortermése Beregszászon 187 és 1768-ban 446 hordó. Ekkor itt és Munkácon egy hordóbor 13 és Lohón 12 frton kélt. 1774-ben az uradalmi termés 702 hordóra emelkedett, 3 ántalag aszun kívül, ekkor egy külön pinczekezelőt (Kellerschreibert) is tartott. 1765. fiztetett a szőlőműves napszáma 12—15 krral Beregszászon. 1770-ben május hó 8-án a megyei közgyűlés szabályozván a termés és iparművek árát: egy gönczi (12 köblös) hordó ára megállapított 30 krban; abroncsolás $\frac{1}{2}$ kr., a szőlőmunkások díja pedig imigy: „Szőlőnyitó kapásnak ára saját kenyerén 12, második kapálás $13\frac{1}{2}$, 3-ik kapálás 15 kr., kötözés 9 kr., karózás $13\frac{1}{2}$, szedők magok kenyerén kaptak 6 s a gazda kenyerén 3 krt. Meg kell azonban gondolni, hogy ekkor a marhahus fontja volt 2 kr., sertéshus 3, szalonna 7 kr., egy köből buza 2 frt 70 kr., rozs 2 frt, 1 font túró 4 és egy pár csirke 3 kr. Később a szőlőmunkáltatás költségei emelkedtek; így 1781-ben kaptak a kapások, metszők, ültetők napszámul 12—17 krt; ezer ültetni való szőlővessző került 6—9 máriásba; egy hordó ára volt 1 máriástól kezdve 14—15 garas. Az itteni borral ez időben leginkább a lengyel zsidók kereskedtek, kik

*) Az általán elfogadott és használt vinczellér szó a német Weinzeller szóból ered.

egy szekértől, melyre két hordónál többet fel nem tettek, a lengyel határig fizettek fuvardíjúl 7—9 máriást és Skóleig ugyanannyit; azonkívül fizettek a vereczkei harminczadon $2\frac{1}{2}$ akós közönséges bortól 4 krt, asznuért 45 krt, a lengyel harminczadon pedig minden akó után 9 krt s az asznuért akónkint 1 frt 15 krt. Különösen keresett volt a mászlás bor, melyet a lengyelek szerfelett kedveltek. Az aszu szőlő itezéje került 5—6 krba.

Lengyelország bukásával borkereskedésünk is alább szállt, anyyira, hogy néhány évtized mulva, különösen Beregszászon érezték hatását. 1808-ban Beregszász lakossága iuségről panaszkodván, annak megállapítására a vármegye küldöttséget menesztett ki, mely jelentésében a többi közt előadta, hogy a szőlőművelés is bizonytalan eredményű s gyakran csekély hasznot hajt, a napszámosnak 1 rénus forint vagy 30 garas és reggel s este étel és ital is járván, a kiadás sokszor felülmulja a jövedelmet, miért is gyakran kényszerülnek a szőlőbirtokosok pénzt kölcsönözni s e miatt aztán öszkor nem ők, hanem a hitelezők szüretelnek; de sokan így sem rovatván le tartozásaikat, szekereiket, lovaikat elszedik, sőt személyöket is bebörtönzik.“ (Megyei levéltár.)

A bortized és hegyvám 1848-dik évig szedetvén az illető jogosult földesurak által, nem lesz érdektelen a tizedelés koronkinti módját is megérteni. Így az 1613-diki urbérben a beregszászi szőlőket illetőleg ez áll: „A beregszászi szőlőhegyekről mind tized, mind kilenczed ő ngának (gróf Eszterházy Miklósnak) jár minden esztendőben. A mely vidéki embernek az itt való hegyen szőlője van, háza pedig a városban ninesen, hegyvám b a n tartozik ő ngának egy forinttal, 2 kalácsesal és 1 kappannal; a mely vidéki embernek pedig háza van a városon, nem tartozik hegyvám mal, mert adót fizet. Az ur vidéki jobbágyai csak félvámmal (fertió) tartoznak, mindazonáltal a dézmát a vidékin is megveszik. Szüretkor bor- és buzadézmálásnak idején a 12 esküdt bíró és a hites hat kerülő tartozik a dézmas mellett a borok körül ott forgolódni, valameddig a dézma elvégződik. Az 1645-ki urad. urbér ehez még azt is megjegyze, „mindazonáltal azokon is, t. i. a hites személyeken a dézmát megveszik. A cseppégés bor is ő nga számára vétetik minden esztendőben.“

Az 1682. urbérben ez áll Munkácsra nézve: „Senkinek borát nem szabad haza szállítani a hegyről dézmálás előtt. Minden ember csak a színmustról dézmál, a törköly-bor tized alá nem mégyen. A színbort pedig úgy szokták kicsinálni, hogy lábbal nem

nyomják ki, hanem három ízben verik meg a czomeszlóval és minden verésen leszürk a szinbort, melyet a Töbiró vagy más hites ember nézzen meg a kerülővel; csak a termés megszüretelése után megyen ki a tizedelő.“

Az 1690-ki urbér pedig még terjedelmesebb utasítást ad ilyenképen: „Az egész területen levő szőlőhegyekről lakos és vidéki per quintum tartozik dézmát adni a vár szükségére, ugymint kilenczedet, tizedet a szinborból, a törkölyt pedig, — vagy sok, vagy kevés az, minden ember a dézmaházhoz tartozik vinni és ott revideálják, ki miképen szürte ki. Ezen szükségre van rendelve törköly-látó, ki is a kádat a csapnak helyén hosszú vesszővel meg szokta szurkálni és a rajta levő mustot proportionaliter úgy bevinni, hogy a szegény ember az által ne károsittassék, nagy edényről és sok törkölyről szoktak levonni circiter 10, kisebbről pedig 5—6 justas-t. Nem volt szokás és szabad a törkölyt kézzel vagy kapával meghánni, mely azután sem engedetik a szegénységnek nagy romlásával, annyival is per abusum observáltatott a gonosz dézmástól a földesur engedelmé ellen, melyet ennek utána csak egy dézmás is megselekedni ne merészelve becsületének elvesztése alatt, a mit a csap helyen kivethet a szurással, a lészen a jövedelem. A cseppegésbor felől meg kell tudnia a hittelt szerinti, hogy a régi boldog időben, a melyben istenes dézmások voltak és abusussal, idest törköly-felhányással a szegénységet nem terheltek, ő ngok eleiben is ez iránt nem ment a panasz, cseppegésbor pro tunc in toto volt az udvarbiróé, hanem annak utána a telhetetlen és szegénységrontó tisztek succedálván abusussal, törköly-felhányással kezdték a szegénységet terhelni, melyre nézve lamentalis panasz menván a földesurak eleibe, ő ngok in mediate azon proventust elverén magok számokra percipiáltattak és más részét hagyták udvarbiró jövedelmének, ugyanakkor megparancsolták erősen ő ngok, hogy a szegénységen ily extorquálással tovább ne exigáltassék, elégedjenek meg a régi szokással.

Már mostan, mióta ezek a veszedelmes változó esztendőek interveniáltak, kiváltképen mióta Munkács vára cum omnibus pertinentiis confiscáltatott volt ő felsége számára, az oda való tisztek ismét kezdték e jövedelmet egészben magok számára vindicálni, sine annuentia dominorum tervestrium, melyre is a régi rendelés álljon.“

„A munkácsi szőlők borainak a dézmása a munkácsi számtartó szokott lenni, minthogy pedig mindenik hegyhez egy-egy hegy-

biró szokott lenni, azok viselnek gondot a dézma idején. Másod magával a dézmást lovakkal együtt ezen birák tartják illendő gazdálkodással, nem vendégléssel; ha pedig vendégeskedni akar, nyissa meg az erszény száját. Penna ticum ja a dézmásnak úgy szokott adni, a mint a dézmáló fél akarja, nem impositive, ki többet, ki kevesebbet, e pedig csak a dezmások jövedelme. Állatni való szőlőnek haza hordása akár mikor sem volt tilalmas, ezután sem léssen. Ususban volt ez, mely most is megtartatik, hogy megérvén a szőlő, a hegybiró tartozik ő ngok számára egy oly nyeléssel, mely a szegényeknek nagy kárára nem léssen.

A kibecsült elparlagosodott szőlő néhány évig tizedmentes volt; az ily módon szerzett szőlő iránti öröklevelet a város birája pecsét alatt tartozott kiadni s a számtartó láttamozni, az urbér szavai szerint rá „vidit“ tenni. (Munk. urad. levélt.)

A tizedelés folyvást tartott ugyan az urbéri viszony fennállásáig, módozata azonban szelidült. Így a munkácsi kerületben a hegybirák feljegyzék a termés mennyiségét s a 9 és 10-det beszolgáltatták; ellenben Beregszászon mindenkinek a termését az uradalmi udvaron át kelle a városba szállítani, hol a városi birák jelenlétében az urad. tiszték által minden szekér megdíjaztatott. Hegyvámul itt az uradalmi alá'tvalók minden szőlőtől 37½ krt, az idegenek pedig 1 frt 15 krt fizettek; az aszubor díjazása többnyire egyezkedés által történt. Egy 1781-diki feljegyzés szerint szabad kántor koresmában idegen termésű bort méretni szabad nem volt, valamint hogy Beregszászba kereskedés végett is idegen bort behozni tiltatott, a miatt, hogy a helybelinek beese ne koczkaztassék, s épen e miatt azután a városon átszállított vagy behozott hordót meg kellett bélyegeztetni. E szokás még azután is sokáig divatozott.

1776-ban volt egy hordó bornak az ára Munkácson 9—11, Beregszászon pedig 15—16 frt, 1799-ben Munkácson 9 frt. 1765. emlékezetbe hozatott a megyében az 1739. évi rendelet, hogy t. i. a borhordók 180 iteze tartalmuak legyenek, különben elkoboztatan-dók. 1795. kelt egy iteze bor a koresmákban 5 és 1797-ben 3 kron; ekkor volt hordója 8 frt 30 kr.

Ezek után nem lesz tán érdektelen a szőlőhegy népei (birtokosai) és biráinak tekintélyéről s intézkedéseiről néhány szót kiemelni. Adatok szerint, már a régibb időkben voltak a hegy népe által választott birák intéző és fegyelmi joggal felruházva, kötelességökben állván a rendre és biztonságra szigoruan őrködni. Erre

nézve szabályzatokat alkottak, melyeket a földesuraság, később a 18. században a megyei hatóság is megerősíteni szokott volt.

1625. Bethlen Gábor fejedelem és Munkács ura nevében annak tisztfőnöke és a kassai kamara elnöke Bellavári Dávid és munkácsi főkapitánya gelsei Balling János megerősítették a munkácsi Pálhegyre vonatkozó szabályokat. 1798-ban ujlag szerkesztette a munkácsi uradalmi ügyész a Nagy, Pál, Pap és Vereshegy nevű szőlők szabályait. Az 1795. évben módosított, szarkahegyi szőlőkre vonatkozó szabályokban néhány jellemző pont foglaltatván, nem lesz fölösleges azokat érinteni. Így a 10. pontban ez áll: „Hegy népe gyűlésén minden gazda 1 frt büntetés terhe alatt tartozik megjelenni, az itas vagy kihágó egy antalag borban büntettetik sat.“ A 11. pont szerint, a parlagon hagyott szőlőt bárki kibecsülhetette. 12. Ki örök áron szerzett szőlőt, áldomással tartozott, u. m. 1 köből borral, 3 tál étellel és egy nyárs pecsenyével. 14. Szőlőt idő előtt elhordani 3 frt birság mellett tiltatott. 17. A sátoros ünnepeket addig kölesönösen megtartották, de ezentul kiki a magáét ülje meg. 18. A hegy kapuját mindenki maga után zárja be s csak szüretkor szabad nyitva tartani. A Pálhegyet illető szabályokból pedig kiemelem ezeket: „1. Gyümölcsoltó B. asszony előtt tizenötöd nappal szokott hegynép-gyűlés tartatni, melyre mindenki, 1 frt büntetés alatt, megjelenni tartozott; itt igazítottak el a panaszok. 2. Husvét harmadnapján szokott a hegybíró-választás tartatni; ki e tisztséget elvállalni vonakodnék, 2 köből borig büntetessék. 5. Uj szőlő 12 évi tehermentességet élvezett. 8. Az árnyéket okozó terebélyes fát kivághathatja a hegy népe. 10. Ki szőlőkarót, bokrot szomszédjától elvont, a mesgyét elkapálta vagy a határkövet kimozdítá, egy antalag borig büntettetett. 12. Vasárnap csak kezkenőben vagy gyermekosárákában volt szabad gyümölcsöt haza vinni, ki akkor a gyümölcsfára felmászott, vagy azt megrázta, egy forint büntetésbe esett; 16. Ugy szintén az is, ki a szőlőhegyen káromkodott, vagy helytelenül esküdözött. 18. A futó tolvajt, főleg éjszaka, szabad volt meglőni. 19. Ki pásztort nem fogadott s így szőlőjét a madaraknak hagyta, 2 frtig büntettetett. 21. A termés zsengejéből, cseresznyéből, barackból, szőlőből a hegynép az uradalmi főtisztnek szokott kedveskedni s egy kosárnyit vagy egy szőlőkötést neki elküldeni. 23. Ki vasárnap aszalójában tüzet rakott vagy melléje fát hordott, 1 frttal büntettetett. 28. Dézma alkalmával a Nagy, Pál és Vereshegyek birái a tizedelőnek fáradságaért ebédre négy máriást tartoztak adni; viszont ez a biráknak 2 köből bort adott.“

1798-ban kiadta a munkácsi urad. ügyésze a vereshegyi szabályokat, melyeket azon évi aug. 22-én a megyei közgyűlés megerősített. A Nagy, Pál és Pap-hegyi szabályok átídomítva megerősítettek 1805-ben. 1795-ben a munkácsi hegybírák és kerülők fizetése így szervezetett: 1. tizedet nem adnak a magok szőlőiből; 2. szüretkor egy közepszerű szőlőt elváltak az annak tizedét a két hegybíró magának megtartja. 3. Az örök- és becslevél peccételeseért járó 12 krnyi díjt ők szedik. Kötelességök volt ellenben 1. a szőlőhegyre egész éven át vigyázni; 2. szüretkor a szőlőket megvizsgálni, a termést megbecsülni s a dézrát meghatározni. 3. a dézmaszéken tartoztak mind végig jelen lenni, beadván előre a földesuraságnak a tizedlajstromot. A kerülők illetménye pedig ez vala: Minden hegyen két kerülő lévén, a magok szőlőjükből tizedet nem adtak, kaptak 12 váltó forintot és minden gazdától 3 krt kenyérre. Kötelességök volt egész éven át a hegyre őrködni és szüretkor a hegybíráknak segíteni.

A hegybírák akkori tekintélyét a hatósági jegyzőkönyvek tarták fenn emlékezetben; így például, 1733. márczius 30-kán Kigyósi Márton panasza folytán elmarasztalta a munkácsi Nagyhegy népe Sónyai Józsefet 1. azért, mert Szántó István ültetését a hegy népének szava ellenére elhánnyatta, 9 gira-fizetésre; 2. azért, mert a hegynépet szidalmazta, mondván, hogy a sógorságot, komaságot nézvén, hamis törvényt tesz, minden hegynépes után fizetendő 60 pénzben elmarasztotta, mi 45 forintra ment fel; végre 3-szor, mert a kijelölt mesgyén a czövekeket kimozdította, minden egyes czövekért 12, összesen 36 frtra ítélte, mely büntetéspénznek $\frac{2}{3}$ -a földesuraságnak és $\frac{1}{3}$ -a a panaszlónak adatott, a hegynépnek pedig külön költség fejében 4 magyar forintot és 50 pénzt fizetett. (Urad. levéltár). Különben a hegy népe a kilenced-kötelezettek ellenkedését is szigoruan fenytette; így 1763. évben Duschek Antal, munkácsi sótári ellenőr, az uraságnak kilencedül járó 3 köböl mustot nem a nagyhegyi terméséből, hanem más silányabb borból adván, szolgabírói vizsgálat után őt a hegy nép 20 frtra becsült egész termésének elvesztésére ítélte, mit az uri-szék is helyben hagyott (U. o.).

A hegynépek külön peccétekkel is bírtak; így a munkácsi Pálhegynek van egy krajezárnai nagyságu peccéte, melyen egy kettős kereszt-alakra nyesett fa felső két ágán két szembe néző madár ül, míg körirata e betűket viseli: „P. H. P. (azaz: Pálhegy peccéte) 1726.“

Megyénkben a szőlőművelés különösen a forradalom után kezdett emelkedni, midőn minden birtok adó alá vettétvén, érdekében feküdt a birtokosságnak, iparának hasznát emelni s jövedelmét biztosítani. Mind magánosok, mind uradalmi birtokosok versenyeztek a szőlőművelés terén a szőlők átalakítása és nemesítése tekintetében. Az egykori Rákóczy-féle beregszászi, néhol egész hegyeket képező, lánghullámu neektárt termő szőlők, milyen a Kerek, Hágcsó, Kalmár, Boeskor, Vashika sat. most állauak a virágzás fokán, milyenen az előtt sohasem voltak; s ha 1746-ban Hágcsó, Kerek és Kalmár összesen 6041 és 1781-ben 18200 frtra becsültettek, ma értékök bizonyosan megtizszeresedett.

Az 1853-diki földadó-sorozati (kataszteri) felmérés szerint találtatik megyénkben I-ső osztályu szőlő 1467 hold 1234 öl, II. osztályu 1801 h. 479 öl és III. osztályu 304 hold 1334 öl, összesen 3573 hold 1497 öl, (helyesebben: 3582 hold), az 1872-iki községi kimutatások szerint pedig 4801-55 hold.

A legmagasabb pontok a tenger színe felett, melyeken nálunk a szőlő jól megterem, ezek: a Hát 314, Lovácska, 299, munkácsi Nagyhegy 276, ardói hegy 247, zápszonyi 193; míg a többiek jóval alacsonyabbak, így a munkácsi várhegy 188, a derzeni szép kerékhegy 162 méternyi magasságu.

A hazánkat Galiciától elválasztó kárpátok 9 mértföldnyi kiterjedésükben délnyugot felé fokonkint alacsonyodván, Munkácsnál már csak halmokban végződnek, melyeknek szelid lejtőit regóta szőlők diszítik. E sorok írója 1867-ben Pálhegyi pinczejét nagyobbítottván, munkásai vájás közben fossil növényekre (silicátokra), t. i. megkövült terebélyes diófára, diókra s kőbe vésődött levélnyomatokra, akadtak, mely hegyesuszamodás által betemettetvén, lassankint megkövült s így több századra enged gyanítást. Különben szőlőink talaja jobbára trachitból származott képlékeny sárga vagy vörös nyirok, mely némi részben meszet is tartalmaz; a földréteg alatt általában a tűz által képzett trachit tömörül, melynek elmállott zsarámos részei szolgálauk a borágnak termőföldül, míg közetében a tülle és a földpát játsza a főszerepet. Mely jellemzésből eléggé kitetszik, mennyire alkalmas e talaj jó minőségű bor termelésére.

A beregmegyei kárpátok kiágazásaira ültetett szőlők kiterjedésére nézve, melyek minőségre nézve is észlelhető különbséget mutatnak, négy nagy csoportra oszthatók, u. m.: északkeletről a munkácsi, északnyugotról az iványii, lohói és szerencsfalvi, dél-

nyugotról a kaszonyi, dédai s végül délről a beregszászi szőlőcsoportok, melyeknek folytatását a muzsaji és benei szőlők képezik.

A munkácsi határbeli szőlőhegyek legnagyobb része nyugotifekvésű, azonban némi része délnek, keletnek sőt, egészen északnak is fekszik. A nap déli hevének leginkább ki vannak téve, a tüzesbort termő Lovácska és az ennél jóval alacsonyabb s ép azért gyengébb bort termő Vereshegy; a Szarka, Pap, Pál, és Nagyhegynek egyes részei szintén délnek fekszenek s azért főleg ez utóbbi, mint magas előfők (promontorium) szintén erős, jó bort terem. Általában a munkácsi szőlőhegyek alján, az éjszaki szeleket feltartóztató hegyektől védett átláthatlan lapály terjedvén, ez, valamint azon természetes körülmény, hogy az egykor mértföldnyi terjedelmű, most hova-tovább szűkebb térre szorított Szernye mocsár, a tekergő Latorca s más kisebb patakok, milyen a Kerepec a Pálhegy alatt, kipárolgásaikkal szintén termékenyítően hatnak a szőlőre s nem kevésbé emelik a bájdas borvidék előnyeit.

Jóllehet a munkácsi szőlőbirtokosok közül csak kevesen kezdik még szőlőiket rendszeresen átalakítani, sorozni és a fajt megválogatva elkülöníteni, mégis már régóta igyekeznek, ha vegyesen és szórványosan is, jobb fajtaival pótolni a régi tőkéket. Az itt ekkorig műveletben levő szőlőfajok következők: 1. zöldboros, mely igen bőven terem és könnyen töppedt; e nélkül azonban sok, de savanyubort szokott teremni. 2. furmint, 3. járdavány (vagy mint itt nevezni szokták: járdány), 4. beregi rózsás, 5. fehér gohér (ez korán ér, de gyenge bort ad), 6. vörös bakator, 7. fehér bakator (erdei). Azonban szórványosan s kisebb mennyiségben természetnek még más jelesebb fajokat, milyenek: sárga boros, juhfark, fajtalan (legyes), mozsolya-gohér, somszőlő (piros veltelini), zöld rumony (= tuskés pupú zamatos kecske esecs), szeremi zöld, muskataly, kék juhfark (vörös vállas puresin) sat. A fekete szőlőt, mely szintén diszlik, leginkább ürmös készítésre használják.

A műveletet illetőleg: Munkácson a metszés, mely rendszeren február hó végén s márczius elején már megkezdetik, hosszú, karós műveléssel és karikázott szálvesszővel történik; mi ezomb- vagy szármetszés eserfára, illetőleg karikás művelésnek nevezetik. A jobb gazda rendszeren háromszor kapáltatja szőlőjét, beleértve a 2—3 évenkénti nyitást is, melynek — alaposan-e vagy csak képzeletileg, nagy hatást tulajdonítanak, főleg miután azt ez alkalommal jól megis trágyázzák. Az első kötözés fűzfavesz-

szövel, a második hárs vagy más faháncsesal történik; gyékényt vagy szalmát kevés helyen használnak. A szüret rendszeren október hó közepén veszi kezdetét s tart azon hó végeig s ritkán hagyják november elejére is, minthogy akkor már sokszor zimankos idő áll be. Ha kilátás nincs esőszünetre, esős időben is folytatják a szőlőszedést, hányva puttononkint s a fajok válogatása nélkül azt a kádba, honnan zsákba rakatván, elébb megtapostatik, azután pedig a maradvány sajtó alá tétetvén, jól kinyomatik s a must leginkább három akós hordókba öntetvén, a pinczében vagy csak ugy a borházban nyílt edényekben erjedésnek engedtetik át. Ismerek birtokosokat, kik egész télen át szellős borházakban hagyják az új bort nem törödvén azzal, hogy a hidegben a kellő erjedésen átmehet-e? Minthogy pedig az új bort leginkább a zsidók vásárolják össze s boesátják kereskedésbe: nagy divatba jött a kóserezés, mely abból áll, hogy a kitaposást zsidók eszközlik, kik a mustot azután kukoricza-levével annak rende szerint a hordókban lepecsételik s ismét a megtöltést további s gondozást is eszközlik. Egy 3 akós hordó megszüréseért 20—30 krt fizetnek most a taposó szurtos zsidónak, ki ráadásul még pálinkát is kíván. Az ekkép nyert musthoz kereszténynek nyulni, azt megérintenie nem szabad: mert hitők szerint, azon módon tisztátalanná válnék. E kellemetlenségnek minden gazda kénytelen alávetni magát, ha borain jókor akar tuladni. A must czukortartalma minden esetben az idő kedvezésétől függ. Ha a nap sugarai jól megérelelik a fürtöket, a czukormérő 19—20 fokot mutat, miből 7—8 foknyi alkoholt (szeszt) következtethetni; esős s hidegjáratu nyár után azonban a must sokkal kevesebb fokra száll le. Gyakran, kivált ha a szomszéd Hegyalján sok az aszu, odalyaló „kupeczek“ (vásárlók) hozzánk rándulnak mustot venni s azt felhasználás végett oda szállítják. A beregszászi és munkácsi jó mustok rendszeren 7—9 foku szeszt és sok kivonati anyagokat tartalmaznak kevés szabad savak mellett.

A muston kívül minden gazda szokott borházában válogatott szőlőt hagyni családja számára, mely nem ritkán egész husvétig el szokott tartani.

Az értelmesebb borkezelő már decemberben fejt le először az új bort s ezt husvét táján ismétli, mi által bora nem kevésbé javul; vannak azonban oly balhitűek is, kik tántorithatlanul tartják, hogy a seprőn nyugvó bor erősebb s így a bortartalmát lassankint vagy csapon vagy lopón át szépen utolsó cseppig elfogyasztják. A törkölyből, seprőből, karácsony táján szoktak szeszt

főzni s ez égett bor nagy becsű és ha régi, nemcsak a gyomorra, hanem más testi bajokra is hathatósnak tartatik.

Nem lesz érdektelen itt a szőlőművelés költségeiről néhány szóval megemlékezni. A metszők napi dija, háromszori pálinkán kívül, 40 kr., a kapásoké 50—80, a kötözőké 40—50, a szedőké 20—30, a puttonosoké 50, végre a taposónak 50 kron felül még étkezés is jár. A kerülő a szőlő és pincze kiterjedéséhez képest díjaztatik, ugy szőlőéréskor a pásztor is, kit a hegy nép választ, s a hegybíró ünnepélyesen megesket s 3—4 szőlőbirtokos élelemmel és fizetéssel ellát. Évről-évre mind a hordó, mind a szőlőkaró ára emelkedvén, nem lesz felesleges a hátráltató körülmény elhárításáról jó eleve gondoskodni, mert ha a hordók és karók ára oly mérvben, mint az utóbbi években, folyvást emelkednék, a kiadás aránytalanul fogja terhelni a gazdákat. A 3 akós hordó párja, mely néhány év előtt még 4—5 frtba került, most majdnem még egyszer annyiba jön, ezt leginkább annak lehet tulajdonítani, hogy a megye lapályán fekvő tölgyerdők aggasztó módon ritkulnak s hova-tovább fogyni kezd a dongákra alkalmas fa. A nyers dongáknak ezre néhány év előtt még 10—20 frttal volt kapható, ma már 70 frton is árulja az uradalom; a karó ezre pedig, mely nem rég még, 5—6 frton kelt, most már 12 frtba kerül.

A munkácsi kitünőbb szőlőbirtokosok és borkezelők közt többen nagy gondot fordítanak az ipar e nem csekély és biztos jövedelmet hajtó ágára; az uradalom itt is jó példával jár elől: gr. Schönborn Ervin átalakított, sorozott szőlőjében válogatott fajokot s tíz év óta rieslinget is jó sikerrel termeszt. Szarkahegyi kőporba vájt tágas, több águ pinczéiben 1862-diki terméstől kezdve vannak riesling borai, melyek jeles zamatjok által kiválók; az 1866-diki nagyhegyi granátszinű vörös bora sajátos, kissé fanyar íze az egrivel versenyez. Különben a Bécsben lakó e család kedveli az idevaló borokat; már a múlt század közepén meghagyta tisztiségének, hogy minden tavaszon küldjön fel számára beregszászi és szerednyei borokat; egy 1753. évi iratban pedig kiemeltetik, hogy a beregi és munkácsi borok italul egészségesebbek, mint a beregszászi és muzsajiak. Freyseysen Gyula, Nuszer János, Ruzsák Lajos főesperes, Wokurko József, Kis József, Gottstag, Weisz, Gottier Lipót, Userszky Antal és sokan mások szintén jól kezelt finom borokat termesztenek. Általában az idevaló bor szelid, kellemes savanykás, mely öt némileg a rajnai borhoz teszi hasonlóvá, savanyvizekkel erősen pezseg s minthogy leginkább a vesére hat in-

gerlőleg, igen alkalmas arra; hogy a jó kedvet, vidámságot eszközölje. Bűnhődés nélkül órákon át lehet fogyasztgatni a munkácsi közönséges bort, annélkül, hogy nagy virtouzitással kellene birni e tekintetben; a furmin és bakatorból szűrt és jól gondozott bor azonban itt is hamar asztal alá teríti a mértéktelen fogyasztót.

Dr. Entz Ferencz, ki 1869-ben meglátogató megyénk szőlő-hegyeit, ajánlá, hogy a munkácsiak hagyjanak fel az eddigi, hosszú karikás műveléssel s fogadják el a Beregszászon divó sarkos vagy bakmetszést; mi fejmetzésnek és csapművelésnek is nevezetik. Ezt azzal indokolja a híres borász, hogy Munkács klimája éjszakiabb s a beregszászinál földrajzi fekvésénél fogva is hűvösebb levén, a karikás művelés, bár nagyobb termése, távolabb esvén a földtől, kisebb mértékben érhet csak meg, s így annak a mostani fajoknál fogva különben is savanykás leve, a szeszből kevesebbet, a savakból pedig aránylag több mennyiséget fejthet ki. Tudtommal megkísérték már a munkácsiak a fejmetzést, azonban csahamar meggyőződván, hogy szőleik a rövid metszés mellett a derek által kárt szenvedtek, a további kísérlettel felhagytak.

Ajánlja továbbá, hogy gazdáink terményeik értékét zamatos, korán érő szőlőfajok behozatala által növeljék, mi végből legalkalmasabbnak tartja a zöld sylvanit. E faj a karikás vagy porhajos művelés mellett is tömérdeket terem s Rajna mellékén, hol a riesling kevésbé diszlik, nagyban és jó sikerrel műveltetik. Munkácson jelenleg a közönséges bor akója hordóستul 6, a finomabbé 8—10 frt.

Az iványii, lohói s szerencsfalvi hegyeken a munkácsihoz hasonló módon történik a szőlőművelés, azonban, minthogy itt nemcsak uri, hanem sok falusi kapás gazda is bir szőlőt, ez utóbbiak a borkezelésre nem nagy gondot fordítanak. Szüretkor kádok és jó borházak hiányában tisztátalan hordókba, itt-ott még kivájt gödrökbe is gyűjtik a szőlőt, várván míg szomszédjaik elkészülnek. A mustot azután régi hordókba öntvén, vagy kivájt kis sötét üregekben, vagy a borházban tartják, hol azután egyik-másik komájával addig járnak rá, tűz mellett addig mulatoznak, míg a mustot utolsó cseppig elfogyasztják. Mások meg már potomáron eladják a zsidóknak, kik a termést saját hordóikba megszárik; a jobb módu parasztok azonban mégerjedni engedik a mustot s a bort azután télen át jó kedvvel megiszszák, néha versenyezve, úgy, hogy megtörtént, miszerint két mogyorósi lakos egy ültökben vagy négy-

ven itezét elfogyaszván, az egyik szörnyet halt, míg a másik három napi álomba merült. Különb en vidékbeli bor, jobb gondozás mellett, kitűnő kereskedelmi ozikkül szolgálhatna, mert kivált a szerencs falvi jobb művelésű bor nem sokat enged finomságában a szomszéd szerezőnyeinek, mely mint ez, zöldes-sárga, kellemesen savanykás s oly sajátságos zamattal bir, melynél fogva megkedveltén hazánk becsesebb s keresebb borai közt méltó helyet foglal el.

A munkácsi és beregszászi borok közt foglalnak helyet minőségökre nézve a dédai, kaszonyi és somi, porphirt és rhyolitot is tartalmazó hegyeken termő borok. Ezek jóval erősebbek a munkácsiaknál s ha okszerűen kezeltetnek, édesebb, zamatosabbak; azonban hasonló művelet mellett még sem érik el azon fokot, melyen a beregszászi, muzsaji és benei borok állanak. Ezek rendkívül tüzesek, mely láng ó-korában a keserű mandula zamattal párosul, s azon sajátsággal birnak, hogy itatván magokat, csakhamar a vért tüzre lobbantják s legyőzhetlen erővel az agyra hatnak. E kiváló jellemet nemcsak a beregszászi sajátlagos szőlőműveléstől (sarkos fej-résztint bakmetszés), hanem attól is nyarik, hogy a gazdák a szőlőfajokat megválogatják. Az előfokot képező itteni szőlőhegyek talaja felséges darla és földpát-féleségek málladéka, mely némi részben meszet, timföldet s más alkatrészeket tartalmaz. A Csillaghegy, Felső-Nagyaranyos, Dajbócz, Böcskor, Rigóhegy, Hágcsó, Messzelató sat. dombsoportozatok félkörben térülnek el s részint délnek, részint nyugotnak fekszenek míg a muzsaji és benei meredek szőlők leginkább a déli forró nap sugarainak vannak kitéve.

E hegyeken leginkább természetik a furmintot, melyet görénynek s a kaszonyi és somi hegyeken, dömjennek is neveznek; az erdeit, vagy fehérbakart, a meggy vagy tüdőszinű bakart, a rózsás bakatort, a beregi és meggyszin bakart és a járdoványt. Azonkívül szórványosan s helyenkint elkülönítve természetik a különféle színű gohérokot, szerémi zöldet, fehér rózsaszőlőt, juh farkot, budai kéket (= bourdelais), erős bodonyt (tökös szőlő), fehér szőlőt (fosóka), sárga borost, rieslinget, muskatályt, sárfeketét, burgundit, hárslevelüt, furmintot, kövidinkát s másokat.

Kitűnő szőlőművelők itt: gróf Schönborn Ervin, kinek válogatott s osztályozott nemes faja ültetési megnevezésre méltók, ennek beregszászi szőlőiben már 1878-dik évben 220 bor- és csemege szőlőfaj természetitett; nevezetesen a fehér borfajokból 43, a veresekből 11 és a csemegefajokból 166. Utána következnek Guthy Fe-

renez, Jobszty Gyula, Kozák Zsigmond, Gőnczy Sándor, Kántor Sámuel, Uray Miklós, Horváth István, Buzáth, Hurvady Béla, Linner, Grineus, Propper. Jandrisics Antal, Csánk Nándor, Gáthy Albert, Mak Antal s mások.

A kőbe vajt pinezékekben régi jó borokat találhatni; a szamorodnin kívül vannak jeles aszuborok is, melyek a hegyaljai borokhoz hasonlítanak. A must ezukortartalma a közönséges termő évben következő százalékokat szokott mutatni: piros kövi dinka s fehér bakar 20, rajnai rizling $22\frac{1}{2}$, furmin, járdány és szerémi zöld 23, megyszin bakator 26 és zöld szilváni $28\frac{1}{2}$ százalékok.

A beregszászi borokat most is leginkább Lengyelországba szállítják, azonban mindenfelé az országban is kimérés végett elhordják, sőt sokszor a Hegyaljára is elviszik, mint például 1866-ban, midőn a jó termésből négyezer hordónál többet vettek oda, 40 frton a 4—5 puttonost.

A kóserezés itt is nagy divatban van, mert így hamarabb és biztosabban adhatrak túl a terményen, mely nem csekély költséget igényel, mert a munkások napszáma itt is átlag 60—80 krajcárra rug, a szalonnán és háromszori pálinkán kívül. Beregszász vidékén, mely a Tiszán inneni kerület és az alsó-bereg-ugocsai szőlővidékhez, ellenben Munkács tája Felső-Zemplén, Ung és felső-beregi vidékhez tartozik, a szőlőművelésre az utóbbi években nagy gondot fordítanak. Itt a szőlőhegyek nagyobbára már is sorosok, míg Munkácsen csak most fogtak hozzá. A jobb gazdák válogatják a fajokat; a kapálás általában háromszori, gazolással helyettesítettven a negyedik. Télre a magasabb helyeken nem s csupán az aljban fedik a szőlőket. Az ujtás döntéssel történik trágyázás mellett s a szőlőiskoláknak nagy becset tulajdonítanak, valamint annak, hogy mintaujtetéseket létesítsenek, az egyes osztályokban válogatott fajokkal tevén kísérletet.

A Hátvidéken, Závirdfalván, Ardánházán, Hátmegen s közelebb az urbéri tagosítás után Leányfalván is termelnek szőlőt, melynek terménye savanyuvizhez alkalmas karczos italt nyujt; nem rég Bilkén is megkísérlék a Noe plántáját terjeszteni, s mint hallám, zsengéje szép eredménnyel bíztat.

Érdekesekek szőlőszetünk tekintetében a Beregmegyére vonatkozó statisztikai adatok*), melyekből kiemeljük a következőket:

Az 1853. évi kataszteri kimutatások szerint tett itt a szőlővel beültetett terület $2059\frac{65}{100}$ hektárt ($4801\frac{55}{100}$ kat. holdat), az

*) Statistique internationale Viticole I. Partie. Viticulture de Hongrie 1860—1872. Budapest. 1876.

1872. évi községi kimutatások szerint pedig 2760^{·89} hektárt, e szerint a szaporodás tenne 701^{·24} hektárt. Ebből a talajtermesztésre nézve fekete föld 264^{·70}, agyagos 1512^{·61}, homokos 291^{·49} és kavicsos 692^{·10} hektár.

A szőlőművelésnek módjára nézve: a tiszta fejmetszés magas vesszőkkel és karókkal 57^{·50} hektár, ugyanaz törpe vesszőkkel karók nélkül 1110^{·20}, csapos fejmetszés magas vesszőkkel és karókkal 268^{·57} és bakmetszés magas karókkal 1324^{·52} hektár.

Sajtó van 898 s így esik minden 28·8 hektoliterre egy.

Kádármester találtatott 32, legény 16, tanoncz 13.

Az 1861-1872. tizenkét évi bortermésnek átlaga 25778·47 hektoliter fehér, 126·22 h. veres és 2·83 h. félveres (Schiller). A 12 évi átlag szerint terem egy hektáron 9·40 hektoliter s egyenes bevallás alapján 18·59. E szerint az összes termés 12 évi átlaga 25907·52 hektoliter; egyenes bevallás szerint pedig 51092. És így a hektáronkinti bevallás szerint számított termés a 12 évi átlagnál 25184·48 hektoliterrel, vagyis 49·3% nagyobb.

Átlag teremne évenként egy hektáron jó évben 30·03, közép-szerüben 18·59 és roszban 9·07 hektoliter s ennek megfelelőleg 2760·89 hektáron összesen: jó évben 82889, közép-szerüben 57092 és roszban 25002 hektoliter. A 12 évi átlagos termésből 99·5% fehér és 0·5% veres, mi kezeletik 795 borházban és 587 pinczé-
ben, összesen 1382 helyiségben; esik tehát egy pincze vagy borház helyisége 0·29 holdra.

A közönséges bor akójának átlagos árai voltak: 1861. 4 frt 52 kr., 1862. 4 frt 35 kr., 1863. 5 frt 08 kr., 1864. 4 frt 28 kr., 1865. 4 frt 30 kr., 1866. 5 frt 57 kr., 1867. 4 frt 57 kr., 1868. 4 frt 87 kr., 1869. 4 frt 66 kr., 1870. 4 frt 32 kr., 1871. 4 frt 65 kr., 1872. 5 frt 76 kr.

Az aszabor akója, melyből mintegy 284·64 hektoliter (503 akó) terem, elkelt legmagasabban 29 frt, legalacsonyabban 12 s így átlag 17 frt 25 krajczáron; a közönséges bor pedig akónkint: legmagasabban 5 frt 76 kr., legalacsonyabban 4 frt 28 kr., átlag 4 frt 74 kr.

A közönséges bor 12 évi átlagos ára volt hektoliterenkint: legmagasabb 25·22, legalacsonyabb 18·72 s átlag 20·75 frank; ellenben az aszabor középárai 12 évi átlag szerint: legmagasabb 153·75, legalacsonyabb 53·12, átlag 76·12 frank. Egy évi egész bortermésnek ára e szerint átlag lenne 537570 frankot.

A szőlőművelés költsége a szüretig hektáronkint így zamitta-

tott: legmagasabb kiadás 303.75, legkisebb 52.50, közép 95.62 frank; a szüreti pedig hektáronként: legmagasabb 238.75, legalacsonyabb 4.37, közép 26.25 s így az összes költség átlaga hektáronként 121.87 frank.

Egy hektár jó karban levő szőlőnek ára és értéke így állapított meg: legmagasabb ár 4344, legalacsonyabb 695, átlag 1737 frank s e szerint a beregmegyei összes szőlőterület értéke lenne 4.801,550 frank.

Nyers szőlő eladatott 562 mázsa, vagyis 28,100 kilo, 20 centimessel számítva kilóját, ennek évi értéke 5620 frank.

A szőlőterület van 37 községben 5005 birtokos kezén s e szerint esik egy egy birtokosra átlag 0.55 hektár.

Az 1873-dik évi viszonyokat taglalva: termeltetett akkor 15960.5 hektoliter fehér, 93.2 hektol. vörös és 132.5 félvörös bor s így összesen 16186.2 hektoliter, vagyis egy hektáron 5.86. Hektáronkénti termése 12 évi átlag szerint 9.40, közvetlen bementés alapján 18.59 hektoliter, az 1873-ki termés után 5.86 hektoliter, melynek ára 27.75 frank s így az összes évi silány termés értéke tett 449161 frankot; e szerint az 1873-ki bortermés értéke a 12 évi átlagnál 88,409 frankkal kisebb.

Az 1877. és 1878-dik évi termények eredménye a következő: megjegyvezvén, miszerint az 1877-dik évi kijavítás szerint a szőlővel beültetett terület 4835 kat. hold és 71 □°, az 1878-diki felvétele szerint pedig 4843 hold és 1103 □ölnyi terjedelmű.

	M u s t.			b o r.		
	termelt összesen	eladatott	seprőre 10%.	fehér,	vörös	összesen:
1877.	32405 HL.	8739	2366. ₆	20975. ₈	323. ₆	21299. ₄
1878.	59207 "	23823	3538. ₁	31757. ₆	88	31845. ₆

Az eladott must- mindösszesen: átlag termelt 1 holdon azból származott: eladott szőlővel együtt

1877.	7865. ₁ het. bor	29164	6. ₀₃ hektoliter
1878.	21440. ₇ "	53286	11. ₀₄ "

A szőlőből eladatott 1877-ben 510 kilogramm 9 krral, 1878-ban 33900 kilogramm külföldre és 10094 kilogr. belfogyasztásra, összesen 43994 kgr. 8 krral, s így az 1877-kén eladott szőlőnek értéke 46 s az 1878-ban eladottnak 3520 frt.

Az 1877-ki must hecto literének árát 6.₂₆ s a készbornak 8.₀₈ frtval számítva, értéke a termelt összes bornak 235,645 frt s a szőlő árával együtt 235,691 frt; ellenben az 1873-ki must hec-

toliterének árát 4.₃₈ s a készbornak 5.₆₀ frttal számítva, tesz a bor értéke 298,402 frtot, az eladott szőlő árával együtt pedig 301,922 forintot.

Az 1880 sept. 16—20. Kassán tartott első bor és szőlőszeti kiállításon Bereg megye részéről 15 egyén állított ki borokat, még pedig 25 asztali, 12 pecsénye, 3 szamorodni és 1 vörös fajut; melyekért a bíráló bizottság 23 dicsérő oklevelet, 14 ezüst és 4 arany érmet ítelt meg. Ezekből kapott gróf Schönborn Ervin 3 arany és 10 ezüst érmet és 8 dicsérő oklevelet, azonkívül a szőlő-térképekért s pinczészet leírásáért 1 aranyérmet; utána kaptak Beregszászból: dr. Magaziner József ezüst érmet és 1 dicsérő oklevelet, Gulácsy Dezső 2 ezüst érmet és 2 dics. oklevelet, Jobszty Gyula, Teinel Ödön 1 ezüst érmet, Békássy Sándor és Linner Bertalan 2—2 dicsérő oklevelet; Munkácsról nyertek dicsérő okleveleket: Bárdos Ede, Csomár István, Komka Ervin Lehoczky Tivadar, Molnár Dániel, Nuszer János, Pap József és özvegy Fryseysen Gyuláné szül. Uray Ida urhölgy.

Ez alkalommal megjegyzem, hogy Bereg megyében körülbelül 370 kocsmá, s vendéglő alig 10 találtatik; nevezetesen van a munkácsi járásban 112, a vereczkeiben 65, a mező-kaszonyiban 45, tiszahátiban 65 és a felvidékiben 83 kocsmá. Ezekből legtöbb esik Bilkére: 22, míg a sokkal nagyobb Munkács városban összesen csupán 18 kocsmá és szálloda és Beregszászban tulajdonképen csak két vendéglő s néhány mellék szálloda s étkezde találtatik; ezeken kívül van Munkácson és Beregszászon néhány serház is, hol a podheringi gyártmányu árpaleven kívül, más serek is kiméretnek.

9. Gyümölcsfa-tenyésztés.

Beregmegyének helyzete a gyümölcsfa-tenyésztésre nézve szerfelett kedvező, mindamellet e jövedelmező iparág némileg elhanyagoltatott, mi annyival inkább sajnálatra méltó, mert itt a gyümölcsnek minden neme dusan és könnyen megterem.

Hogy jelenben kevesebb gond fordittatik a gyümölcstenyésztésre, mint hajdan, azt a fenmaradt adatok igazolják; pedig nincs hálásabb iparág ennél: az oltvány akkor is nő s emeli gazdája vagyonát, mikor ő pihen és nyugszik; kevés munkát és költséget igényel s így méltán nagyobb tekintetet érdemelne. Mikor hazánkban a 16—17. században a török uralkodott, az általa birt hódoltsági részekben gyakorlatba hozta, hogy a magyar legények közül addig senki sem léphetett házasságra, míg legalább husz szilva és négy más gyümölcsfát nem ültetett s magát ez iránt kellően nem igazolta. Valóban napjainkban is óhajtható lenne ily erkölcsi kényszer: üdvös és hasznos eredménye kétségtelenül csakhamar mutatkoznék.

Hogy pedig már a 17. században területünkön a gyümölcstenyésztés nagyban divatozott, annak bizonyosságául szolgálnak irott adatokon kívül, azon elavult terebélyes diófák is, melyek Podhering körül a mezőkön maiglan állanak. Ezekről már az 1691. évi urbéri összeírás is emlékszik, mondván, hogy a Latorcza partján a kaszálokön szép gyümölcsösök vannak, meggy, szilva és különösen diófákkal beültetve, mely utóbbiak jövedelmét a földesuraság husz köbölre számította. Különben maga Thököly Imre, Munkácsnak ura, 1684. évi utasítása szerint, kiváló gonddal viseltetett a gyümölcstenyésztés iránt, szigoruan meghagyván gazdatiszteinek, hogy az alkalmas réteket gyümölcsfákkal ültessék be, „mint ez hajdan is már szokásban volt, de elhanyagoltatott“, jegyezvén meg.

E tekintetben különben később a gróf Schönborn család is alkalmilag gondosan intézkedett; így 1753-ban meghagyta, hogy a tisztek szorítsák a munkácsi lakosokat is arra, hogy házaik elé két-két eperfát ültessenek. 1778-ban a szent-miklósi kertben a bükkfákat kivágatta és szilva- és diófákat ültetett. 1781-ben találtatott a munkácsi uradalom 151,814 öölnyi tértartalmu kerteiben 244 alma, 89 körte, 5756 szilva, 261 dió, 1 cseresznye, 43 meggy, 22 baraczk és mandola-fa. Ekkor ismét szivökre köttetett az uradalmi

liszteknek, hogy a kert-műveltetést mozdítsák elő, biztatván őket, hogy ki ezer legszebb szilva- vagy száz diófát ültetend, különös jutalomban részesülend. 1793-ban az uradalom saját szilvaterméséből 3036 itcze szeszt égetett, egy hordóból 9 itcze kerülvén ki. Ekkor egy mérő dió 104 krajczáron kelt. 1797. évben gyűjtette a szilva- és oseresznyefák mézgáját és árultatta. A jelenleg valóban kevés szorgalommal tenyésztetni szokott faneműek közt leginkább az alma és szilva érdemel említést; körte, meggy, cseresznye, dió, aránylag csekély mérvben természetlik. Jó faju gyümölcs terem Bubuliska és Hribócz táján, hol a népmonda szerint, II. Rákóczy Ferencz szakácsa, ki 1711-ben ura után a hazából kivonulni nem akarván, Patay nevű kuruczhadnagygyal — kire a fejedelmi ezüst-készlet bizva volt — Hribóczra menekült s itt a fanemesítéshez fogott, mely valóban most is kiválóan díszlik. A Hosszuhát nevű hegy nyugati lejtőjén fekvő Závídfalva és a szomszédos helységek határaiban szintén díszlik a gyümölcs, különösen a szilva, mely itt bő esztendőben dusan jutalmazza a kertek birtokosait. Most, midőn minden talpalatnyi föld adó alá vettetett, valóban saját érdekében cselekednék minden gazda, ki ez iparág előmozdításával mind saját erszényét növesztené, mind a köznemzetgazdaságot emelné!

10. Erdészeti viszony.

Megyénk területe az ős korban, de okmányaink szerint a magyarok beköltözésekor*) is s később a XI—XVIII. századokban is vad és fadus rengeteg volt. Hogy hajdan, ismeretlen előkorban itt pálma is vadon nőtt, mutatják a beregszászvidéki timkőben koronkint feltűnő ily fakövületek. IV. Béla idejében határtalan erdőségek boríták a talajt, például Nagy-Bereg környékét, melyben az 1247-diki kiváltságlevelél szerint a beregszászi jövevényeknek s lakosoknak egy napi járásnyira szabad faizási s legeltetési joguk volt. 1232-dik évben II. András király alatt az erdőség „Silva-Bereg” néven szerepelt, mely akkor a Hosszuhátig s Gyilig terjedvén, sem benső határokkal, sem helységek által elku-

*) Béla király névtelen jegyzője.

lőnitve nem volt. 1353-ban Erzsébet királyné meghagyta Marocsa nevű lovászmesterének és beregi főispánnak, hogy a beregszásziakat a faizás élvezetében ne háborgassa.

A tatárdulás után rendes községek keletkezvén, az erdők is becsesebbekké váltak, de egyszersmind tűz és irtás következtében pusztulni is kezdettek, annival inkább, mert a jobbágyságnak földre volt szüksége s a földművelés nagyobb hasznot nyújtott. Így melőzvé a régibb kort, melyben a telepítések kétségtelenül szintén leginkább erdei irtásokon keletkeztek, a XVI—XVII. századokban, urbáriumaink tanúsága szerint, a felvidéken kizárólag erdőterületeken szerveztettek, a földesurak közvetítőül e tekintetben a kénészek szolgálták, kik a kijelölt faluhelyre idegen jobbágyokat telepítették. A verchovinai saját s más idegen jobbágyok is a földbirtokosnak a tűzifa élvezeteért minden tűzhelytől egy-egy köből zabot tartoztak adni s a munkácsi várba felvinni, mely „kemenecze zab,-nak nevezetett. Minthogy századok előtt is már a földesurak a jobbágyoktól terményeik 9-dét szedték, azon voltak, hogy azok minél többet termeljenek, miért is nem ellenezték, ha az erdőkben, miknek akkor vajmi kevés hasznát vették, a rengetegeken oazként telepeket, helységeket, s ott, hol az előtt óriási tölgy-és bükkfák diszlettek, szántó- és kaszálóföldeket alakítottak; minek folytán az erdők csakhamar gyérülni kezdtek s egész vidékek erdőtlen kopársággá változtak s ilyenek, milyen például a Vereczke vidéke, maiglan is. Csak később, a mult században hőkentek meg nagyaink a rosz gazdálkodáson s erélyesen kezdenek az erdőpusztítás ellen intézkedni. A pór nép, melynek az előtt a faizási jog jobbágyi illetőségéhez tartozott, különben sem nagy barátja az erdőrendőrségnek s fejszéje és tüze roppant károkat okozott a tulajdonosoknak, minek hatását sokan most is érzik még.

Különben nyoma van, hogy már a XVI. században is tilalmasban tartattak egyes erdők; így az 1649-dik évi munkácsi uradalmi urbáriumban felhozatik Bartházára nézve: hogy „tilalmas erdő az Egrity, mely a várhoz tilalmasban tartatik, a mikor makot terem, a majorsági disznók számára használtatik, épületre való fát udvarbirók hire nélkül nem szabad hordaniok“. Pisztraházára nézve pedig ez foglaltatik a Rákóczy György-féle urbéri összeírásban: „Tilalmas erdő vagyón szintén a falu mellett Moesárka nevű, csak egy kis erdőcske, mely a szegénységnek nagy injuriájára van, praetendálván, ha valami marhájok avagy csak tyukjok oda szalad is, a kerülők mindjárt behajtják“ sat. Ugyan-

csak 1649-ben tilosban tartatott a beregújfalvi határon az Egrigy, Szarvasbércz, Pappmocsár, Magasöstökék, Attakköz, Darvasmocsár, Románliget, Nagyerdő és Bolona; a munkácsi határban: Alsó-erdő és Ösztrös; az oroszvégiben: Szernya (Zsarnó?); a kajdanóiban: Nagyerdő; a jánosiban: Királyerdő; a lucskai és sztrabicsói határokon: Felső-erdő, Szitnak, Nagyrafajna, Alsóharacsina és Csukás-erdő; a várii határban: Zennye és Nagyerdő; a bubuliskaiban: Hucsalí, Kiesera és Lupesina; a vizniczeiben: Lisznác és Berda; a Krajnán: Szabadpatak és Bikkes erdő; Bucsunál az ottani erdő, melynek derekát Lónyay birta; a selesztói határban: Bordisese; a laukaiban: Zsarnolya; a felsővidéken: Isdemérhavas, Kékbércz (Szinnyák), Koszák, Barlangerdő, Vurlisca, Nagy-Visnya, Csipkés, Köves, és Pleska nevű erdők. Ezekről megjegyztetett 1649-ben, hogy ezen erdőkben, mikor makkot teremnek meghizhatik negyvenezer sertés.

1644-ben Rákóczy György a beregújfalvi jobbágyokat további tetszései megerősíté azon erdő rész használatában: „melyet szegény Bethlen fejedelem praedecessora falujokhoz szakasztott volt;“ megjegyzé azonban: „hogy az erdőt ne pusztítsák, melyen ha rajta érik, elvegyék tőlük, hanem a mikor termése vagyon, etessék“.

A XVIII. században is helyenkint szigorúan őriztettek az uradalmi erdőségek; 1760-ban egy fa jogtalan levágása 12 frt bírsággal büntetett. Talán e gondviselésnek lehet tulajdonítani, hogy megyénk alsó vidékén a munkácsi uradalomnak még most is drága és szép erdői vannak. Az uradalmi 1781-ki összeírásban*) említetik, hogy a munkácsi uradalmi erdőségek a jobbágyoknak több hasznot hajtanak, mint az uradalomnak; a verchovinai jobbágyok ugyanis urasági engedélyvel hordókat, teknőket, kanalakat s egyéb szereket készítvén, az alföldi vásárookra viszik árulni, a gáti és nagy-guti lakosok kerekeket és járműveket készítenek s Debreczen felé szállítják, a várii s szomszéd lakosok a remetei erdőségekből három krajcárral vesznek fákat s a Tiszán leosztatják. A krajnavidékiek ez időben a Hát nevű erdőt Rákóczy kora óta zálogul bírván, a makkért bér fejében saját sertései hizlalásán felül 500 forintot kaptak évenként.

A jobbágyok egyébiránt a faizás élvezeteért hajdan is tartozott bizonyos megállapított ellenszolgálmányt teljesíteni. Így a többi közt, az 1645-ik évi munkácsi urad. urbárium szerint: a huklivai,

*) Landgraf és Otto-féle összeírás, 1781. a munkácsi urad. levéltárban.

szkotárszkai, talmási, kanovai, és volóczi jobbágyok tartoztak a földesuraság részére évenként zsindelet csinálni, egész helyes ezer darabot s ily arányban a többi; minden ezertől „defalcáltatott“ nekik adójukból 75 pénz, különben pedig készpénzben is kaptak annyit díjul. Az 1650. évben kelt rendelet szerint, minden Munkácsra szállított ezer zsindeletől kaptak 1' frtot. Sokszor kétszázezer darab ment az ekkép fedezett évi szükséglet. 1682-ben azon környékbeli 75 telek után beadatott 75 ezer zsindelet, a kívánt többlettől pedig kaptak a jobbágyok ezre után 2 frtot.

Az akkori szokás szerint régi idő óta tartoztak némely községek a munkácsi várhoz szálfákat szállítani; így a 17-dik század urbáriumai szerint Beregszász 100, Vári 50, Bereg 32 öreg gerendát, mit ha megváltottak, fizettek egy évre, például 1640-ben Beregszászban 50, Vári 32, és Bereg 20 frtot. Ugy szintén tartoztak a jobbágyok, különösen a felvidékiek a zsindeleten kívül a munkácsi várhoz lámpáshoz való fáklyákat és szurkot adni; erre nézve azonban az 1704-diki urbér megjegyzi: hogy mivel ezekre többé szükség nincs, egy fáklyáért 12 denárt és egy-egy „kazup“ (doboz) szurokért 6 denárt tartoztak az illető jobbágyok fizetni.

A szántóföld becse hozta magával, hogy folyvást irtatnak az erdők; még e század elején is megyénkben sok helyütt, hol ma szántanak, erdők terültek el; így például Szent-Miklós és Podhering körül a Latorcza völgyben, még e század elején oly sűrűn állottak a tölgyfák az itteni Dubrova nevű táblákon, hogy a vadonban rablók tanyáztak s a lengyel utasokat kényelmesen fosztogatták; a Pálhegy alatti Dubrova és a munkácsi vár körüli táj néhány évtized előtt irtatott ki, ugy a nagy-lucskai major s Rákos környéke is.

Megyénknek felét jelenleg is még erdő borítja. Ugyanis az 1866-diki adósorozati (katasztralis) felvétel szerint van:

a tiszaháti és kaszonyi járásban:	1. oszt.	2-dik oszt.	3-dik oszt.	összesen.
a munkácsi járásban:	46946 ¹⁰⁷⁶ / ₁₆₀₀	7631 ⁴²⁷ / ₁	2769 ¹⁴⁴⁶ / ₁	57347 ¹³³⁹ / ₁
a felvidéki járásban:	73610 ¹³³⁷ / ₁	1466 ⁹⁸³ / ₁	— —	75077 ⁷⁷⁰ / ₁
a felvidéki járásban:	79066 ¹⁴⁸⁹ / ₁	80835 ¹³⁹ / ₁	— —	159902 ²⁸ / ₁
összesen:	199624 ⁷⁵² / ₁₆₀₀	89932 ¹⁵³⁹ / ₁	2769 ¹⁴⁴⁶ / ₁	292327 ⁵⁵⁷ / ₁₆₀₀ hold.

E szerint megyénk minden 1000 hold területére esik 45¹/₂ hold erdő s így a lakosságra fejénként 1³/₃₃ hold. Megyénk e tá-

kintetben az országban a 15. sorhelyet foglalja el Liptó- és Felső-Fejérmegyék közt.

A megye észak-keleti részeit nagyjából erdőség borítja és pedig a megye közepétől fogva az ungvári, galicziai és máramarosi határokig leginkább bükkös erdő, míg az 544 méter magas Zsarnón Kölcseknél, a 342 m. magas Tupesában Szentmiklósnál, az 542 m. Hátón s a lapályon fekvő többi erdőkben a tölgyfa terem. E tölgyes és bükkös erdőkben egyébiránt a körös, szil, bükk, gyertyán, éger, nyár, juhar, s egyéb lombos fák is bos fák és bokrok is találhatóak; fent Hukliva és Zbuntáján a fenyőfa is diszlik; a tülevelű és bükkfa határa a Zbun felé lejtő hegyoldalon 900 méter magasan van a tenger színe felett. A tülevelű fák közül a jegenye fenyő (*abies pectinata*) helyenkint bükkfával vegyesen, nagyobb terjedelemben Zsdenova felett meghonosodott, különösen 1768. óta, midőn az uradalom e célra fenyőmagot hozatott. Itt, valamint Hukliva táján helyenkint lucz fenyő is diszlik s különösen a volóczi és huklivai havasok alatt oly erős növése van, hogy a lejtős szántóföldeken, ha 2—3 évig parlagon hevertetnek, 2—3 lábnyi növendékfák keletkeznek. 1—1.60 m. vastag és 50—70 m. magas fenyük épen nem tartoznak a ritkaságok közé; így a Zbun feletti erdőben 915 m. magasan élő királynő néven ismert fenyőfa jelen csonka állapotában is még mintegy 60 m. magas, miután 12 méternyi koronájától villám által megfosztatott, törzse pedig 3.22 m. átméretű; környezete szintén hozzá méltó fákból áll. 1871-ben, midőn a zsdenovai völgyben új vízfogót építetett az uradalom, tömördek 51.60 magas és 1 m. széles 250 éves teljesen ép fákat vágatott le, azon készletből, mely most 250 ezer darab vágható fenyőfából áll. Innen kerülnek ki azon bámulatra méltó szálfák, melyek a hidakhoz s más rendkívüli építményekhez használtatnak. A Paszika feletti meredélyen szintén látui egyes apró fenyő-állabokat, melyeket az uradalom kísérletkép vetetett; Munkács városa szintén megkísérlé saját erdejében a fenyőfa-tenyésztést, azonban a melegebb égélj miatt kevés sikerrel. —

A Beregmegyében levő erdők legnagyobb részét, t. i. 197,598 helyesebben 203,685 holdat a munkácsi uradalom tulajdonosa a gróf Schönborn-család bírja. Ebből 718.61 tiszta fenyő és 12,203.02 vegyes fenyőfa-állomány; lombfa: a síkföldön 23,499.15, elő-

hegyeken 7349·12, s hegyeken 122,839·14 hold; elpusztított tér 34098·29 s legelő 2977·81 hold*).

A többi erdőbirtok néhány magányzó és községek közt eloszlik. Az elsők közt megemlítendő a Lónyay-család, mely Lónya, Bályu, Som és Bótrágy közül bir szép tölgyes erdőket; az Ilsvay család, melynek bükkös erdeje Bilke körül, különösen a Gyil nevű hegyen van és a flandriai gróf Bakta körül. Továbbá megemlítendő birtokosul Morvay Orosziban, RácZ Kaszonyban, Freyseysen, Joó, Munkács s más közbirtokosok Pósháza körül; az ignézi, kálniki, patkanóczy, benedikői közbirtokosság s a csernekhegyi monostor. Munkács bir 5186 és Beregszász 1104 kat. holdnyi erdőterületet. Továbbá birnak régi jogon: Vári, Dobrony, Remete, Csomonya, Gorond, Izsnyéte, Sztrabicsó, Beregujfalú N.-Bereg, Makaria, Sarkad, Dragabartfalva s más volt urbéres helységek.

Évtizedek előtt a munkácsi uradalom jobb jövő reményében a feladást szándékosan szűk korlátok közé szorítván, évenként alig adott el 4—5 ezer darab törzset, átlagosan mintegy nyolcz-százezer köblábnyi szerszámfát. Az eladott szálfák egy része a Latorczán és Tizán Szolnok és Szegedig szállított, hol mint hajó-építésre kitűnő anyag drágábban árusított el; a többi pedig részint a vevőknek a helyszinén adatott át feldolgozás végett, részint uradalmi költségen dongák, padló és közönséges deszkák, pálya-küszöb, szőlőkaró és szekér-részletek megmunkáltatván, a kész áru részint a helyszinén, részint a Tizánál adattak át. Csupán 1871. évben kezdé az uradalom az erdőket nagyobb mérvben értékesíteni, felállítván kielégítő sikerrel Tisza-Ujlakon, Naményban, Szolnokon és Tokajban faraktárokat. A fa és kész áruk eladásánál szabályozott árjegyzék divik, de nagyobb eladásoknál a kölcsönös egyezkedés sines kizárva. Az 1870. évben elkészült tiszaujlaki hidra a szükséges fát az uradalom szolgáltatatta 22 krajeárral köblábát**). Ugyanakkor az uradalom eladott évenként árverésen a helyszinén mintegy 800 darab tölgyfát s 1200—1200 darab bükk, nyár, éger, gyertyán és nyírfát; a Latorcza vizén leusztatott fenyűszalakból pe-

*) A sik földön a következő erdők vannak: Felső-erdő 2300, Rafajna 2700, Nagyerdő 660, Csipkés 450, Ósátrós 620, Nagy és Toldirész 620, Nyíreserdő 130, Vidékerdő, Bikkes, Patakesa, Borostyán, Lőretin, Malomszeg és Nagyéger 4900, Haracsina és Gerzsenő 900, Kerepezemeg 1200, Tamásger 100, Románliget 1280, Szarvas 1330, Püspökerdő 350, Egrigy 1480, Atak 750, Pappocsár 550, Kismocsár 225, Baranóka 230, Hát 4600 holdnyi tartalommal.

***) 1 köbláb = 0·31·579 m.

dig a munkácsi faraktárban 5—6 száz darabot. Ezeken kívül feldolgoztatott az uradalom által tűzrevaló tölgyfaházából 4000 öl, bükk tüzi és szénfául 12000 öl, továbbá 70,000 köbláb fenyü és 10,000 kl. kemény fűrész áru; zszindely 1.600,000 darab, szőlőkaró 400,000 sat. A tűzifa-készlet legnagyobbbb részét felemészték a kibérelt uradalmi gazdasági udvarok és szeszgyárak, a mészégetés és a munkácsi, beregszászi és tiszaujlaki raktárok környékei. De magán birtokosok is nagy mennyiségü fát adnak el, valamint a falusiak községi erdőjökbből, kik a munkácsi és beregszászi piaczkokat sűrűn látogatják s egy $\frac{1}{4}$ ölet (1 métert) tartalmazó szekér fát 2—3 frton adnak el.

A közönség kedveli a még fennálló fák vételét a helyszinen, még akkor is, ha nagyobbbszerü vásárlásokat tesz. Nyilvános árverések künn az erdőben évenkint őszkor és télben tartatnak s gyakran mesés eredménnyel. A köb szerinti vétellel a vásárlók még nem igen barátokztak meg. A fa ára egyébként évről-évre szembeütlően emelkedik; oly tölgyfáért, mely 1865. táján 5—7 frton kelt, tiz év mulva 15—25 frtot adtak. 1864-ben volt egy köblábnyi tölgyfának ára 2—5 kr. s később 25—30 kron vették. Épen így emelkedett a fűrészáru értéke. Így Munkácson az uradalmi raktárban 1870-ben volt egy 3 lábnyi usztatott tűzibükkfának ára 5 frt, egy fenyü fűrész árunak köblába 30—40 kr., a tölgyfáé 50—80, a fenyü épületi fának köblába 20—25 kr. Ezer szőlőkaró 10—12 frt s ugyanannyi fenyüszindely 7—8 frton kelt el a termelés helyén. Künn az erdőben egy öl*) tűzifa ára 1 frt 80 krtól 3 frtíg; 1 köbláb fenyü fűrész áru a fűrészmalomnál 20—30 kr., ily tölgyfaárának értéke 40—65 kr. Épületi tölgyfa köblába 8 kr., ezer db tölgyfaszindely 7 frt és fenyüszindelyé 5 frt, ezer tölgyfakaróé 7—9 frt.

Ezek ellenében álljon itt jegyzéke az 1870. évig divatozott munka és szállítási díjaknak: egy öl (4 méter) bükkös tűzifa vágatási díja 50—80 kr. fenyüfa vágatási díja folyó ölenkint (1.89 méter) 8—30 kr., tölgyfa után 20—70 kr. Egy 3 öl hosszú, 1 hüvely (2.63 cm.) széles fenyüdeszka fűrészelési díja 3—4 kr, fenyüszindely ezrének készítése 2 frt, tölgyfából 3 frt, szőlőkaró ezrének készítése 2—3 frt, tölgyfapadló és közönséges deszkának fűrészelési díja köblábankint 25—40 kr., vasuti talpfa darabonkint 20—25 kr., 31' hosszú hordódonga ezrének készítése 12—16 frt,

*) 1 öl = 4 méter.

36' francia donga ezrének 18—20 frt. Egy öl tűzifának elszállítása a vágásból a szinyáki patakig 70—80 kr., 1 köbláb bükkös faszén termelési és szállítási díja a frigyeshalvi és hátmegi vasgyárig 4 kr. Egy férfi napszám ára az évszakhoz képest 30—70 kr. Egy öl tűzifának tutajon való szállítása Váriból Szolnokig 3—5 frt. Tölgyfagerendának szállítása a vizen Latorczától Szegedig köblábonkint 10—15 kr., egy vasuti talpfának szállítása tutajon Váriból-Szegedig 14—18 kr., 9—15,“ 7—9° hosszú fenyűszálnak szállítása Zsdenovától Munkácsig a vizen köblábonkint 10—15 kr., fenyűdeszka szállítása tengelyen Zsdenovától Munkácsig köblábonkint 8—10 kr.

A szükséges tüzi- és szén-fa készítésére szolgálnak az uradalom által állandósított telepítvényes munkások Szinyák, Hrabonicza, Ervinfalva (Szuszkó-ujfalu,) Dubi, Szidorfalva, Puznyák-falva és Rafajna pusztán, kik egy öltől vágatási díjul 50 krt kapnak, egyéb megszabott javadalom mellett.

A megyénk magyar lakói, különösen Csomonya, Dobrony, Barkaszó, Derezen, Bereg és Bereg-ujfalu körül, valamint a Tisza mentében jó és kitartó munkások, kik ügyesen kezelik a fejszét, bárdot és furót; a gyengébb testalkatu s nehéz munkát nem igen kedvelő felvidéki oroszok csak kivételesen alkalmaztatnak famunkásokul, jóllehet a síkföldön lakó oroszok, Nagy-Lueska, Isnéte és Makaria táján e tekintetben is kielégítőek. A viznicze-völgybeliek s gyil-tájaiak szénégetőkül, zsdenovaiak és pudpolócziai fauszatókül alkalmaztatnak; a hegyvidéki oroszok ellenben gyanta, szurok, hárskéreg, tapló s erdei gyümölcsök szedésével szeretnek foglalkozni. A Tisza körül lakó magyarok e folyón, a beregiek a Borsován s a dobronyiak és csomonyaiak a Latorczán szoktak fát usztatni. Kedvező időjárás mellett a marhalétszám még csekély; fa-fuvarokban sem igen érezhető a hiány. A Szinyák vizén évenként mintegy 3—4 ezer öl (12—16 ezer méter) bükkös tűzifa bocsátatik le a hraboniczai uszagáterig, honnan leginkább Munkácsra fuvaroztatik, ölenként 1—2 frtig terjedő áron. A Latorczán csak őszkor és tavaszkor lehet talpakat és gerendákat usztatni. 1856-ban építettett az uradalom Zbun közelében egy hatalmas vízfogót, mely a falódítást nem kevésbé mozdítja elő; aminthogy itt 1871-ben is egy ily vízművet és uszdút emeltetni kezdé. Ugyanakkor Zsdenova és Pudpolócz közt az uradalom egy fausztatással foglalkozó telepítvényt létesített s egy másikat Puznyák-és Szidorfalván. A Borsa vizén Remetén alul szintén jó sikerrel lehet fát usztatni Vári felé a Tiszához, honnan ez az ország legtávolabbi részeire

eljuttatható. A lapályos, a Tisza felé vezető utakból néhány csupán száraz nyáron vagy télen használható.

A fűrész anyag e végből készített, viz által hajtott fűrészmalomokban gyártatik kizárólag a munkácsi uradalom által. Ily málmokról már a XVI. században történik említés. Akkor, valamint az egész következő XVII. századon át különösen fent Talamás körül, valamint lent a vizniezei völgyben Oblaznál fűrészelték deszkákat. A huklivai jobbágyok a talamási fűrészhez tartoztak szállítani rönköket. E malomból az 1649-ki urbéri jegyzet szerint évenként 1400 száldeszka került a munkácsi várba. — 1684. évben meghagyta Thököly Imre tiszttviselőinek, hogy a fűrészmalomban folyvást fenyű, bükk, juhar, hárs, tölgy, nyár és más fáóól készítettessenek deszkákat, nehogy a várban s más épületekben fogyatkozások legyen. 1684-ben a paskóezi fűrészmalom 700 deszkát vágott. 1649-ben Munkácsról is működött a Latorczán egy fűrészmalom. Érdekes e tekintetben azon adat, mely Thököly Imre udvari s pataki számadásából 1683-évre vonatkozólag fennmaradt. E szerint fizettetett minden ezer donga-hasítástól fenekével együtt 3 frt, 2 itcze eczet, 2 itcze lenese és borsó. Minden ezer „donga-késléstől“ 1 frt 50 denár, egy szapu liszt, 3 font turó, 2 font szalonna, 1 itcze eczet, 3 itcze tört só, 8 poltura 24 denár husra, 3 itcze lenese, borsó és 2—2 itcze ser vagy löre naponként s személyenként. A zindelyt hasító metzenzéfiek kaptak minden ezer zindelytől 1 szapu lisztet, 1 tallért (1 frt 80 denárt), 2 font szalonnát, 2 font turót, 1 kősót, 1 véka lencsét, 1 véka borsót s külön 1 szapu lisztet „galuská“-nak. Husz ezer zindely hasogatásától külön még egy hordó lörét. *)

A szőlő karó hasító metzenzéfieknek járt száz ezer karó hasításra 35 font szalonna s a többire minden ezer után 1 font turó, 1 kősó, 1 forint; tizenöt ezertől 1 köböl liszt és 2 hordó löre. **) —

1749-ben építettett az uradalom Nagy-Lucskán egy fűrészmalmot, mely 1768-ban megújított. 1765-ben beállított a zbuni fűrész. 1776-ban az oszai fűrészhez mesterül felvétellett Karglen András. E század elején, sőt 1820-ban is még működtek fűrészmalomok Húrsfalva, Paskócz, Selesztó és Zsdenova mellett. Jelenleg két javított fűrészmalom különösen Zsdenova, Zbun, Pas-

*) 1748-ban fizetett az uradalom ezer zindely készítéseért 1 frtot; 1792-ben fenyűzindely ezreért 4 és tölgyesért 9 tizenhetes pénzt.

**) Monumenta Hung. Historica 24. kötet 184. lap.

kócz és Hukliva helységekben készít különféle deszkákat, léceket s szál és épületi fát, melyeknek a megyében biztos keletük van.

Azonban már hajdan is virágzott itt a fakereskedés, különösen a mult században; e végből 1735-ben Vágner Kourád, urad. erdő- és tutajos mester, Pudpolócznál a folyó medrében a sziklakát repesztette könnyebb faszállítás tekintetéből. — 1754-ben eladott az uradalom a többekközt 42 nagy tölgyfát a tokaji hidra tíz frt-jával, mi akkor roppant árnak tartatott. 1775-dik évben hordó-dongák bocsáttattak kereskedésbe; az 1784-diki jegyzetek szerint pedig egyszerre harmincz tutaj is indított Váritól le a Tiszán, megrakva a Beregszász vidéki erdőkből kikerült donga, szerszám és keréktalpával, miket egy szállítmány-kormányos kísért.

1795-ben az uradalom távoli külföldiekkel lépett kereskedelmi viszonyba. Így ez évben bizonyos Prokopovics Szaniszló lubotini kereskedő szállított hajóját Makariából és Munkácsról Danckába „sok“ számra; állván egy sok 60 darab deszkából. Majd Danckában és Varsóban Schwarz és Hannemann nevű kereskedők vállalkoztak fakereskedelmi vállalatba, minek folytán a szükséges faanyag elkészítése végett Lengyelországból egy mester és 18 fűrészelő érkezett ide, kik a kijelölt Szaryas és Haracsina nevű erdőkben megkezdék a munkát. A mester részére épített lakul a mostani haracsinai korecmaház; később még 21 fűrészelő jött le, kik a hajó alkatrészeihez szükségelt fát gyártották. A fakészlet Danckába előbb csak tengelyen, később azonban 1802-ig vizen is szállítottatott. E végből 1797-ben az uradalmi tisztség megkeresésére, a megye közönsége Sárosvármegyét a Poprád folyó hajókázható állapotba való tételére és szabályozására fölkérte; sőt ennek folytán a lemergi kormányhatóság is e célra tetemes összeget ajánlott, azonban az indítványba hozott terv csak csekély részben teljesített. 1798-ban a Borostyán és Loretin nevű erdőkben is készítették hajóják s midőn ezek a Poprádon elszállítottak, a tutajokon innen egyuttal vasművek, különösen horgony, azután hamuzsir, timsó, gubacs, kender, dohány, posztó és aszált gyümölcs szállítottatott oda kereskedésbe, azért a visszatérő tisztek onnan egyéb árukat, különösen porcellán edényt hozván.

1795-ben egy malom-gerincznek (Mühlkiele) alkalmas törzsért 4 aranyat fizettetett magának az uradalom.

1804-ben hajó építésre való fa a bécsi osatornába is szállítottatott és Tokajban egy raktár felállítása terveztetett az uradalom

által, hol akkor egy gönczi hordó 2—3 frton, bordus esztendőben 5—6 frton, egy 90 itczés ántalag 2—3 frton, egy 1 $\frac{1}{2}$ “ deszka 24—30 garason, 1“ vastag pedig 18 garason és a karó ezre 7—8 frton kelt.

*

Az erdőterületen számtalan ember keres és talál biztos foglalkozást és kenyeret, jóllehet az erdészeti melléküzlet e megyében még igen korlátolt. A fűrészmalomok, miután a beregújfalvi erdészlaknál 1850-ben felállított gőzfűrész néhány évi sinlődés után beszünttetett, még mindig csekély számuk dacára többnyire egyszerű szerkezetűek; a szénégetés pedig csupán a két uradalmi vasgyártelep s a megyebeli kovács és más ilyenmü műhelyek csekély szükségletei fedezésére szoritkozik. A hamuégetés azonban nem megvetendő jövedelmi forrást képez. jóllehet csak szükségből, mert a tömérdek elkorhadt bükkfa különben haszontalanul elenyésznek a szekérrel megközelíthetetlen rengetegekből.

A sarkadiak, beregiek és pisztraháziak részint általok kézzel fűrészelt, részint bárdolt tölgyfa szálakat és vastag deszkákat szoktak áruba bocsátani s azokkal a munkácsi és beregszászi piacokat jutányosan ellátni; a fornosziak készítenek faragott égerléczet és különféle létrákat; a szászokai és vizniczei oláh cigányok teknőket, bődönöket, kanalakat s egyéb faedényeket vájnak, mi végből az erdők legszebb kőrifáit árszabályilag megveszik. A német telepítvényesek szintén foglalkoznak apró faszerek, targonczák, dobozok s edények készítésével, jóllehet, mint látszik, e tekintetben is a hajdani jobbágyok szorgalmasabbak voltak. A XVII. századbeli urbáriumokban előjönnek fatányér-csinálók és teknővájók, kosárkötők, hárskötélgyártók sat. A mult században különösen a gáti és guti lakosok híres járműveket készítettek s Debreczenbe szállították. A hegyvidékiek gyümölcstartó kosarakat készítettek s árulták. A gomba, afonya, szeder, málna és eperszedést a lakosok mindenhol gyakorolják s házankint árulják, különösen az oroszok szokták házaikat aszalt gombával bőven ellátni, mit kevés tejjel vagy savanyu habarékkal föleresztve, jóízűn esznek. Mogyorót szintén s gyakran még éretlenül egymás elől elkapdosva szednek s árulnak; ettől azelőtt tizedet tartoztak a földesurnak adni. Egyes vénebb asszonyok, pásztorok, gyerkőczök és cigányok még gyógyfüveket is gyűjtenek s a gyógyszerházakban potom áron eladják. A taplót és sipkagyártásra való fagombát az uradalom ki szokta bérelni s jelenleg azért egy ungvári vállalkozó évi 140 frtot fizet; ezekből csinos süvege-

ket, kalapokat s szőnyegeket készít Reizinger Joakim bábafalvi lakos. — Egyesek gyufaszálak készítésével foglalkoznak, míg mások ismét alkalmas hegyi patak mentében vadon völgyekben rozzant gunyhókban kezdetleges szerkezetű vízművet alkotnak s abban bükkfából falemezeket gyalulnak, miket a cipészek, könyvkötők s más iparosok jól felhasználnak.

A frigyeshalvi lemez-gyárban (Fourniersäge), mely egy urad. vashámor helyén vizerőre 1868. emeltetett Eggelsberger Ferencz által, köris, juhar, tölgy és diófából igen szép lemezeket készít e bérlő, melyekkel még távoli külföldön is jó kereskedést üz, de a megye és környékbeli asztalosokat is ellátja.

Az erdei legelő az uradalomnak évenként 8, a makkoltatás 10—12 s a hamuégetés 6 ezer frtot szokott jövedelmezni.

A gubacs már a múlt században kereskedelmi tárggyul szolgált; 1776-ban az uradalom különösen megrendelé annak szedetését; 1779-ben mérője*) 3 frt 30 kron árultatott. 1794-ben legtöbb gubacs a Tisza vidékről szedetett, az akkori bő termésből ezer köböl adatott el 1 frt 40 krral; 1797-ben pedig 3—5 frttal Pestre szállítva.

1776-ban megkísérlé az uradalom a bükkmakk-olajat termelni, ezzel azonban csakhamar felhagyott.

A folyó század elején Napoleon hadjáratai folytán a cukor ára szerfelett felszökvén, 1810. sept. 10. kelt udvari intézvény folytán juharfa nedvéből kísérleteket tettek cukrot gyártani, mi azonban 1813. július 13-ki intézvénynyel beszünttetett.

A gróf Schönborn család roppant terjedelmű s jól fenntartott erdőségei csak jövőben fognak dus jövedelmet nyújtani, annál inkább, mert a megyét délnyugatról környező végtelen nagy síkság, melyen most az észak-keleti vasut vonul át, már jelenben is szűkölködik fa dolgában s azon reménytől is megfosztatott, hogy egyhamar zöldelő ligetté válhasson. Ennél fogva szükségkép kell, hogy a megyebeli erdőbirtokosok számoljanak arra, hogy e megye nagy fagazdagsága mellett az ország egyik főpiaczául fog szolgálni s mint ilyen felkerestetni.

Nem csekély mennyiségű különféle, de leginkább tölgyfát a környékbeli erdőségből feldolgoztat az Eisler Jósaias és fia nevű cég, mely 1873-ban a sztrabicsói határon az észak-keleti vasuti állomás közelében gőzgépezetű fűrészst állított s az itt termelt

*) 1 mérő = 61 liter.

árakat messze külföldre szállítja. E czélból 1879. évben is tizezer darab tölgyfát vásárolt 12 frtjával a Munkács városi Nagy-Liget nevű erdőből, melynek nagy részét a helyszínén vasuti talpfáknak és dongáknak feldolgoztatja az evégből itt alkalmazott szloven munkásokkal.

A megyebeli erdők növekvési állapotát illetőleg megjegyzem, hogy 1869. évben tett birói becslések szerint találtatott a Hát nyugati oldalán trachyt kőképleten s termékeny agyag talajon az állab tulnyomó tölgyes s csak helyenkint bükkös 20—200 éves fákkal, s hogy a tett próbamérések száz éves fordában az évi átlagos növekvést 70 köblábal eredményezték, a fakészlet pedig egy holdon 36 (100 köblábas) öltre becsültetett, melyből esett

25%	tölgy haszonfára	17.5	köbláb,
15%	bükkfa haszonfára	10.5	"
40%	vegyes hasábfára	28.0	"
20%	vegyes galyfára	14.0	"

Ez alkalommal itt egy köbláb tölgy-haszonfa 8, bükkhaszonfa 4, vegyes hasábfá 2 s a vegyes galyfa 1 krajczarra becsültetett.

Szolocsina táján a 20—80 éves vegyes bükk, nyár és nyirfa készlet egy 1200 ölnyi holdon 30 öltre s 80 éves fordában az évenkinti növekvés 55 köblábra becsültetett; ebből esik 25% épület és szerszámfára, 35% hasábtüzifára és 40% dorong és galyfára. Az épületfa értéke köblábankint 2, a hasábfá 1 s a galyfa 0.5 krban állapított meg.

Roszos táján a bükkös erdőben holdankint a fakészlet 26 öltre, Volóczon pedig a Temjárnik alatt fenyüvel vegyes 20—200 éves bükkfákkal ellátott erdőterületen 35 öltre, miből 10% fenyű haszonfa, 15% egyéb haszonfa, 45% hasáb tűzifa és 30% galyfa találtatott.

A fa értéke különben hova-tovább emelkedik. Így mig 20 év előtt 4—10 kron árultatott a tölgyfa köblába (0.31.579 m.), 1872. évben már 60 kron is eladott a munkácsi uradalom; így akkor a naményi tiszai hidra szükségelt 12 öl hosszú tölgyfa-gerendák száz forintot vétettek. A szomszéd galicziai erdőségekből azonban a Beszkid körüli lakók jutányosan szereznek épületi fenyűfát: 1872-ben a zsupányi erdőkből egy 10 hüvely vastag és 8" hosszú gerenda 20 krba s leszállítása 40 krba került.

Végre nem lesz érdektelen, itt a munkácsi uradalmi itteni raktárban levő faárúk 1879-ki díjjegyzékét elősorolni:

Egy darab tölgyfa donga	1 akóra (56 liter)	2 kr.,	fenék	3 kr.
	3 "	4 "	"	5 kr.
	6 "	6 "	"	7 kr.
	10 "	7 "	"	8 kr.
	20 "	12 "	"	14 kr.
	40 "	20 "	"	23 kr.

Egy 4 méter hosszú	3·5 cm. vastag	fenyüdeszka	40 kr.
4 "	4 "	"	47 kr.
5 "	3·5 "	"	50 kr.
5 "	4 "	"	58 kr.
6 "	2 "	"	38 kr.
6 "	4 "	"	70 kr.
4 "	10 "	"	119 kr.
4 "	2·5 "	tölgyfadeszka	58 kr.
4 "	4 "	"	76 kr.
4 "	4·5 "	"	82 kr.
4 "	10 "	"	176 kr.
5 "	2·5 "	"	72 kr.
5 "	4 "	"	93 kr.
5 "	4·5 "	"	100 kr.
6 "	2·5 "	"	87 kr.
6 "	4 "	"	112 kr.
6 "	4·5 "	"	120 kr.
4 "	fenyü szél	deszka 18 kr., tölgyfa	20 kr.
5 "	"	20 "	30 kr.
6 "	"	32 "	40 kr.
2·5 "	4 cm. vastag	léc	17 kr.
2·5 "	5·5 "	"	25 kr.
4 "	16 "	fenyüdeszka	167 kr.
4 "	16 "	tölgyfa	264 kr.
6 "	főlep (Stokatur)	fa	190 kr.
7 "	"	"	235 kr.
8 "	"	"	270 kr.

Egy ezer darab zsendely fenyűfából 8 frt 50 kr., tölgyfából 5 frt 40 kr., bükkfából 4 frt. Ezer szőlőkaró 5' 12 frt. 6' 13 frt.

Egy köbméter	I. oszt.	bükkfa	2 frt 40 kr.,	tölgyfa	2 frt 05 kr.
"	II.	"	2 frt 15 kr.,	"	1 frt 75 kr.
"	III.	"	1 frt 70 kr.,	"	1 frt 30 kr.

e földet, mert vaddusnak is találták s vadászati szenvedélyöket teljesen kielégíthették a rengeteg erdőségekben, melyek akkor, kétségtelen, országunk legnagyobb részét elboriták; minek kétségtelen jelei régi okmányainkban fenntartvák. Már szent István és László királyok korára vonatkozó iratokban említettnek: „forestae sancturom regum,“ ezek közt különösen a nagy terjedelmű Beregi erdő (fehér Cod. dipl. IV. 3. 33—34 l.); 1201—1235. évekről pedig említettnek „Cupodes silvae Bergu“ (Endlicher 718), mik alatt nem mást, mint királyi vadászokat, erdészeket kell értenünk, kik mint a vadászatot kedvelő királyok és fejedelmek vadászai és erdőreai, e területen letelepedvén, itt a rengetegekben tanyákat alakítottak s ebek és sólymok idomításával foglalkoztak s László király törvényeiben Uz beg czimmal illettettek. Ily erdőfelügyelők főnöke volt 1214-ben Mesku, ki comesnek neveztetett. II. András alatt pedig az 1222-diki törvény 15. cikkében említetik, hogy vadászok, kutyapecezérek és sólymárok a „szolgák“ tanyáira ne szálljanak. (Corp. Jur. I. 156. lap.)

Későbbi okmányokban említetik, hogy Bereg rengetegeiben bölönyök is vadásztattak; ezek azonban, időfolytán, a XV. századig, ugy elenyésztek, hogy nyomuk többé elő nem fordul.

A megye földesurai, kétségtelen, később is szívesen hódoltak e férfias időtöltésnek s vadásztak nemcsak saját területeiken, hanem, mint régiebb törvényeik is megengedték, más nemesek birtokához tartozó erdőkben is; míg az 1729. 22. t. cz. e tekintetben némi korlátot nem szabott, feljogosítván a birtokosokat, hogy erdeik felét minden vármegyében ön kizárólagos használatukra eltilalmazhassák s megtiltván idegen nemeseknek nagyobb és hajtóvadászatokat a nem tilalmazott területen is.

A jobbágyok már századok előtt köteleztettek arra, hogy földesuraiknak a vadászat körül szolgáljanak; azonban a Mária Teréziai urbér behozataláig különösen az akkorig fennállott helységekbeli kenézeknek kötelességökhez tartozott évenként 1 nyestet, 1 kasolyt és 1 özet, néhol még 2 császármadarat is beszolgáltatni, vagy a három első állatért váltságul 3 forintot karácsonykor befizetni. Hasonlóul tartoztak a munkácsi és szent-miklósi uradalmakban a batykok (orosz papok) is egy-két nyestet, vagy e helyett 4 frtot beadni. Ez uton bejött Lorántffy Zsuzsánna részére évenként (1649-ki urbéri feljegyzés szerint) 203 nyestbőr, 26 öz, 76 kasoly és 178 császármadár, a többi illetőség megváltatott. E fejedelmű udvarában

Munkácsen volt egyébiránt akkor egy külön vadászmester is alkalmazva, kinek feladata volt a vadszerzés.

1672. körül Báthory Zsófia fejedelelnő munkácsi udvarában nemcsak egy zöldpuskást, hanem külön vadászt is tartott, kétségtelenül a munkácsi vár alján nyugatról elterült vadaskertben, melyről II. Rákóczy Ferencz is emlékszik még. Ily vadaskert volt a XVII. században Rákoson is, melyet az ottani kastélyal együtt 1657-ben a betört lengyelek elpusztítottak.

Az 1682. évi urbáriumban említették, hogy a vadaskertben való éjjeli őrködés a munkácsi városi községet illeté 1678. óta; az előtt, mondja ez irat, a jó erős kerítésben, jó hosszú színt tartottak és abban szoktatták hálni a vadakat, hol a pásztor őrizte azokat. Érdekes tudni, hogy e vadaskert területén most Váralja helység fekszik. Ezen urbéri adatok szerint, Thökoly Imre alatt, tartozott a felsővidéki ispán 20, a többi hat pedig 10—10 rókabőrt s így összesen 80 darabot évenként beszolgáltatni. Ekkor a batykók és kenézek nyest tartozása tett 259 darabot.

Általában nagyjaink mindig sokra becsülték a drága szörméket; így Thökoly Imre leltározott öltözetek közt nagy számú hiúz, nyest, vadmacska, róka és farkasbőrök fordultak elő, sőt udvara-beli főbb tiszteinek s ezek közt a „predikator“-nak is évi járandóságul jártak ily bélések és süvegre nyestbőrök. (Monumenta Hung. hist. 24. k. 212. l.)

II. Rákóczy Ferencz különösen nagy szenvedélyt tanusított a vadászat iránt, ki nemcsak szórakozásból, hanem természeti ösztönből, a városban vagy táborban létekor, sokszor naponként vadászott. Erről titkára, Beniczky Gáspár, a többi közt ezeket jegyzé fel naplójában: „1707. július 9-én viradtakor a fejedelem Putka-Helmeczről megindulván, a míg Munkács városára bement, multság kedvéért utjában vadászott.“ (Rákóczy-tár, I. 25. lap.) Továbbá ezeket írja: „Azon évi július 12-én Munkácsen levén, délelőtt kiment vadászni; 13-án ő felsége a Munkács vára körüli munkának megtekintésére és onnan mulatságnak kedvéért vadászni ment és 24-én, minek utána az oskolás lovainak exercitiumát megtekintette volna, vadászni kiment.“ Ő gyakran kint hált és ebédelt is. így 1709. január 28. és szept. 12-én; 1708. szept. 29-én pedig Bottyán Jánossal ebédelvén, aszta! után „mulatságnak kedvéért pacsirtázu kiment, honnétépen csak estve jött vissza.“ (U. o.)

A mult században a munkácsi uradalom birtokosai állandóan Bécsben lakván, az itteni terjedelmes rengetegekből a vadászatot

leginkább tiszteik gyakorolták, e végből nekik egyes területek kibéreltetvén. 1734. évről feljegyeztetett, hogy a tisztek három medvét lőttek egyszerre, melyek közül egy $6\frac{1}{2}$ mázsát nyomott. 1750. évben a vadászat tüzetesen kerületenkint kibéreltetett, a legjobb helyek az uradalom részére fentartatván.

A vadászati személyzetre nézve a lődijak mindig megállapítva lévén, 1781. évben kapott a lővő egy medveért 1 frt 30 krt, egy farkasért 1 frt, hiuzért 2 frt, nyestért 30 krt, rókaért ugyanannyit, vadmacskáért 15 krt, keselyűért 6 krt, vércseért 3 krt, szarvasért vagy vadkanért 1 frt 30 krt, vadsertésért 1 frt, őzért 30 krt, császarmadarért vagy nyulért 6 krt, fogolyért 4, szalonkaért 4 és vadgalambért 2 krt.

Hajtó vadászatoknál a port és golyót a földesuraság adta s azé volt a lőtt vad is. A jobbágyok az 1836. VII. t. cz. 6. §-a szerint az ily hajtó és vadpusztító vadászatokra évenként minden telek után egy személyt három napra tartoztak kiállítani, kiket azután fegyverrel is el kellett látni, minthogy a parasztnak az Ulászló király 5. határozatának 18. cikke s az 1729. 22. t. cz. szerint fegyvert és kutyát tartaniok szabad nem volt.

A mult században megyénkben egy szarvas elkelt a bőrrel együtt 5—6 frton, husa, ha külön kiméretett, $1-1\frac{1}{2}$ kron fontonként; egy őz 4 máriástól egy forintig; nyul 12 kron, fogoly 6—9 kron. Egy medvebőr nagyságához képest 2—5 aranyon, farkasbőr 4—6, rókabőr 3—4 máriáson s az őz-bőr 3—5 garason árultatott. (Munk. urad. levéltár.)

Koronkint azonban a gróf Schönborniak is felrándultak vadászatra; így 1772-ben gróf Schönborn Jenő Ervin a felvidéki vadászat alkalmával egy szarvas által megsebesítettett.

1780-ban szigoruan meghagyatott az urad. tiszteknek, hogy a jobbágyokkal a ragadozó állatokat, úgy a verebeket és szarkákat is erélyesen pusztíttassák. E végből jutalmak is tűzettek ki. 1783-ban a tilalmazott erdőrészek közhírré tétettek és megjelöltettek.

A ragadozó állatok, tél idején, nagy hó mellett, a hasznos vadakon nagy pusztítást szoktak tenni, s azért azok kiirtása sohasem gátoltatott. Az orosz jobbágyok s uradalmi kerülők azokat tör, kelepce s vermekben fogdoszták s méreggel megétegetett állat hullájával pusztíták. E megétegetés s illetőleg megmérgezés maiglan is még akkép történik, hogy alkalmas helyeken az erdőkben az áldozatra szánt kiérdemült ló szájába szoral (Strychnin) öntetik, melytől az csakhamar elesik. Az ily tetemes lakmározó vadak, farkasok, rókák

sasok, gyakran hiuz és vadmacskák is azután a dög közelében terülnek el. Volt eset, hogy egy pár szénát szállítván a hegyről ily lóból egy falat hust tett szánjára, hogy azzal a falujabeli ebeket elpusztítsa; azonban megadta kapzsiságának árát, mert a megfertőztetett szénától csakhamar mindkét ökre is elhullott. A megyei hatóságok, az 1812. 24. t. cz. szerint, kötelesek voltak a ragadozó állatok ellen hajtóvadászatokat rendezni, mely esetben a községbeli lakosok hajtókul s vadászokul résztvenni tartoztak. Ez intézkedést, mely nem egy híres vadászatra adott alkalmat, az 1872-ki új vadásztörvény, mely az előbbi kiváltságokat teljesen elenyőztetvé, az ily hatósági vadászatokat is eltörlé.

A medvék és vadsertések a hegyvidéken a vetésekben és az erdőkben s völgyekben legelésző marháknak nagy károkat szokván elkövetni, ennek meggátlása végett a lakosok kénytelenek erőlyesen örködni. Az erőszakos betolakodás s birtokháborítás megakadályozását pedig a gondos gazdák akkép kísérlík meg, hogy a völgy lejtőin vagy az erdő szélén fekvő irtásokon s vetéseiken augusztus és szeptember hónapokban, midőn a vetés érni kezd, erős négy czölöpet vernek a földbe egy-egy öl magasságra s arra azután erős galyakból s rudakból lapos fedelet helyeznek, ennek egyik felét agyaggal kitapasztják, hogy tűzhelyül szolgáljon, másik felére pedig félgömbölyűre hajtott galyakból, szánával takart gunyhót rögtönöznek, hogy abba esős s viharos időben behúzódjanak. Ez ingadozó alkotmány azután úgy néz ki, mint a legyel zsidó rabbik ősi csézája, melyen koronkint pénzgyűjtés végett e tájra berándulnak. Ez indián-szerű magaslatra felmászik azután nappal, de rendszeren minden este egy-egy bátorlelkű tagja a gadaesaládnak, rözséből s száraz hasábokból tüzet rak s koronkint torkaszakadtából „hó-hó“ kurjantásokkal távol tartja a vetésre vágyó vadakat. Addig, míg az őrszellemű legény a tüzet éleszti s ordít, a vad nem is közeledik, azonban gyakran megesik, hogy éjjel felé vagy éppen hajnalban elaludván, mire felébred, már vetését elpusztítva, elpocsékolva találja. Az előtt különösen az erdők magaslatain volt irtásokon némely puskával bíró gazda golyóval töltött fegyverét úgy helyezte el, hogy a billentyűre kötött és 2—3 ölre kinyújtott madzagra kerülván a vad, az önmagát lötte agyon. Nem ritkán azonban véletlenül ember is megsértetvén, ez irtási mód szigoruan megtiltatott.

Hogy egyébiránt az orosz földművelők közt sok ügyes és bátor lövész találtatik, azt tapasztalásból állithatom. Jelen voltam a

vadászaton, midőn némely suhancz töredezett, sodronnyal az ágyhoz kötött egy csövű lőfegyverből egy hajtáson rövid időközben medvét és vadkant elejtett. Egyébiránt e tekintetben a lődíjak is tehetnek tanúságot, melyeket a kormányhatóság az előtt az elejtett medvék- és farkasokért 8 forintjával évenként utalványozott. Így 1857/8-ban Bereg-Ugocsában 96 medve és farkas lövetett le; különösen 1858. évi január-április hónapokban 3 medve és 24 farkas. A lődíjt igénylő vadász az elejtett állatnak füleit tartozott a hatóságnak bemutatni; később az egész bőrt kellett előhoznai, mely az első bal lábán megjegyeztetett.

A különféle vad tekintetében megyénk, főkép annak felsővidéke, Szolyvától keletre és éjszakra, most is dúsgazdag, s mint-hogy a munkácsi uradalomban a vadászat rendszeresen üzetik, s a vadorzók ellenében szigorú örökös gyakoroltatik, helyenkint az erdők, szarvas, őz és vadsertésekre nézve valóságos vadas kertekül tekintethetnek, hol a vadak háborítatlanul tenyészhetnek.

A pudpolóczi korcsma felett mutatnak egy meredeken emelkedő magas szikla tömeget, melyre egy hideg télben egy anyamedve a völgy alján elhullt lovat felakarván vonszolni, a lejtő félmagaslatán a roppant erőlködésben megszakadt s élettelenül lerogyott. Magasztos példája az anyai szeretetnek!

Az 1848/9-ki szabadságharcz befejezése után megyénkben a vadászat mindinkább kedveltebbé vált; e végből a főherczegek közül Albrecht, Erneszt, Henrik s mások többször megfordultak itt. 1852. augusztus hó 17-kén megérkezett Beregszászon át Ferenc József császár és király is Munkácsra, hol gróf Schönborn Károly kastélyába szállott; kíséretében voltak: herczeg Schwarzenberg Károly, Grüne, Forgách Antal, főispán, Eszterházy, Szapáry grófok s mások. Ő felsége másnap (augusztus 18-án, születése napján) vadászat kedvéért kirándult a verchovinai hegyekbe, hol a vicsai völgyön felfelé Szkalyánkán és Szernyakün át Oszicska-Kicseráig terjedő téreken vadászván, egy szarvast is lőtt. Ez alkalommal a Vicsai völgyben, a Ploscsina hegy tövében, a Lepkovana hegy áttelében, a Vicsa folyó jobb partján elterülő réten készített lombátorban, mely egy nyolc szögű tereméből és annak négy sarkaiból kiszögellő négy mellékosztályból állott, tartott villás reggelit s aztán e tájon folytatta a vadászatot, melyhez hajtókul neincsak Beregből, hanem a szomszéd Ung, Ugoesa és Máramaros vármegyékből is több ezerre menő népség osendőnök fedezete mellett

kirendeltetett. Kár, hogy a délben keletkezett vihar és záporosó kevéssé kedvezett a vadászat folyamának; miért is délután a király Munkácsra visszatért s onnan másnap folytatta útját Kassa felé. Emlékezet okaért megjegyzem, hogy ő felépése a vicsai völgyön át kocsin ment egész a Csertezováig; itt leszállván, a vadászatot rendező uradalmi zsenovai erdőmester, Pietz Antal, megengedé, hogy szép szőke leánya Ágotha egy pohár vízzel szolgáljon neki; miért is az ott lezuhanó forrás Ágotha-forrásnak, a mellette elterülő, bácsaszlovicza nevű szép rétecske pedig Császárrétnek neveztetett el, itt ülvén fel az ifju király a lóra.

A terjedelmes uradalmak jelenlegi birtokosa, gróf Schönborn Ervin, mint szenvedélyes és kitartó vadász, évenként többször lerándul e tájra s több napon át fáradatlanul jár-kél, szívélyesen áldozván e nemes szenvedélyének; ilyenkor nemesak szarvasbögés idején, hanem különösen őszkor több 10—24 agancsu szarvas hajtóvadászatokon, vagy téli tanyájokon s barlangjokban felkutatva, medvéket is biztosan elejt, — aminthogy vadász-vendégei is hasonló buzgalmat tanusítanak. Az évenként megjelenő vadásztársai s vendégei közé tartoznak különösen Vilczek János, Lambert Ferencz, Hardegg Miksa és Hoyos József és Miksa grófok (kik a vicsa-völgyi vadászkastélyban, az 1871. éybani őszi esőzés alkalmával keletkezett vizártól feltartóztatva, érdekes fali-képeket festettek), továbbá gr. Breuner Ágoston, Ludvigdorff, Wurmbrand, herczeg Hohenlohe, gr. Colloredo, Mannsfeld herczeg és gróf Trautmannsdorff s mások, kik kedélyesen mulatnak a regényes, bájdus rengetegekben. 1880. febr. 5-kén Fürstenberg Emil herczeg a ploszkói völgyben egy délelőtt két medvét lőtt, azokat téli tanyájukon felkeresvén. Nem ritkán angolok s más távolvidéki vadászkedvelők is jelennek meg s nem csekély élvezettel üzik a megriasztott vadat, különösen szarvast és medvét, melyek közül évenként több esik áldozatul. A finom szőfme miatt keresett ragadozó és vérengző hiuz is kerül néha a oső elé, valamint a róka, borz s a hegyi patakok mentében a vidra; sőt néha, nagy rikán, a galicziai határszéli hegyeken a marmota is; a nyestet leginkább az erdőben foglalkozó falusiak keritik meg, kik az odvas fából riasztják ki. A vadászok kényelmére az erdők belsejében s magas ormokon vadászgunyhók vannak készítve, melyek alvóhelyekkel s tüzpadokkal ellátvák s különösen fergeteg idején menedékhelyet nyújtanak.

Tisza körüli lapályos erdőségekben leginkább nyulra, rókára, farkasra, őzre és vadsertésre szokás vadászni; a dobronyi erdők-

ben fajdtyuk nem ritkaság; a csalitokban s szőlőkben a fogoly, a bükkös erdőkben a császármadár, valamint a szalonka is, leginkább tavasz kezdetén, lövetik; az erre rendezett kirándulások vígan és kedélyesen szoktak lefolyni. A vetéseken és réteken a fűrj és haris; a mocsárookban, tavakban a vadruczák, különféle gémek, karokatnak s egyéb vízmadarak lövetnek. A nagy kövi sasokat leginkább mérgezés által pusztítják, melyek a kitett hullára szállnak. Rendszeres fáczánosok, vadaskertek s más vadtenyészdék megyénk területén jelenben nem találtnak.

A munkácsi uradalmi grófi vadászszemélyzet áll egy fővadászmesterből, ki Szolyván vagy Szent-Miklóson lakik, 1 vadászból és 5 vadászsegédből. Az erdő és vadbiztonságra azonban több erdőtiszten kívül 50 erdővéd őrködik.

Nem lesz érdektelen megjegyezni, hogy az uradalom területén 1872—1876. időközben folytatott vadászatokból bevétel 5517 frt 65 kr, évenként átlag 1003 frt 53 kr; ennek ellenében vadászat czimén kiadatott 24,217 frt 70 kr, s így átlag évenként 4843 frt 42 kr.

1875-ben kibérelték vadászati végett a zsdenovai erdészeti kerületet Zichy Béla és Nádasdy Ferencz grófok, kik ott egy vadászmestert és két őrt tartanak.

A munkácsi és szentmiklósi uradalom területén elejtetett az 1865—1875. évi időkben: 88 szarvas, 50 vadkan, 34 vaddisznó, 54 süldő, 169 őzbak, 755 nyul, 20 nyirfajd és 881 császármadár; a kártékony vadból pedig: 88 medve, 69 farkas, 17 hiuz, 580 róka, 26 vadmacska, 31 nyest, 26 görény, 10 borz és 5 vidra.

Az 1876. őszi vadászatoknál résztvettek az uradalmi erdőkben: gróf Schönborn Ervin, Hoyos Miksa, Schönborn J. Károly, Ludvigsdorff Lipót, Wilczek János és Fünfkirchen Henrik, s lőttek 22 szarvast, 8649 vámfontnyi összes súlylyal; ezek közt voltak 8 10, 12, 14, 16 és 22 agancsuak.

Az 1877-diki vadászatok eredményesebbek voltak, az azokban résztvett vendégek névsora ez: herczeg Hohenlohe, gróf Wilczek János, Trautmannsdorff Ferdinánd, Hoyos József, gr. Chorinszky Viktor, Hardegg Miksa, Pálffy József és Eszterházy Mihály. A vadászatok sept. 14-kén vették kezdetüket, a mikor gr. Schönborn Ervin az első szarvast lőtte s tartottak oct. 1-ig. Ez idő alatt lőtt gr. Schönborn 9, h. Hohenlohe 1, Trautmannsdorff 4, Vileczek 3, Chorinszky 4, Hoyos 7, Hardegg 2, Pálffy 1 és Eszterházy szintén 1-et s így összesen 32 himszarvast. Ezek összes sulya tett

a zsigereket és agancsokat nem számítva 6881 kilogramot, s szerint esett egy-egy vadra $215\frac{1}{3}$ kgr. Az agancsokat illetőleg az elejtett 32 szarvas közül volt két darab 18, négy 16, tíz 14 és ugyanannyi 12, négy 10 és kettő 8 agancsu. Nevezetes, hogy a test súlya nem mindig felelt meg az agancs nagyságának, mert például, míg a 18 ágasok egyike csak 230 kgrammot nyomott, addig a társa 270 kgr. súlyu volt; egy 14 agancsu 282 kgr. súlyu volt; egy tizennégy agancsu 282 kgrammot nyomott; a tizenhatosok súlya 200—250, a tizenégyeseké 210—282, a tizenketteseké 144—237, a tizeseké 170—200 s a nyolczasoké 135—175, kgr. közt váltakozott, úgy, hogy a legkisebb súlyu 135 s a legnagyobb csupán 282 kgramm volt. Ugyanakkor lőtt gr. Schönborn, egy 124 kgr. súlyu medvét is.

Az azon évben a zsdenovai és kanorai erdőkben elejtett két hiuz közül az egyik az orra végétől a farka végeig volt 1·3 méter hosszú és 0·6 m. körméről; a másik pedig 1 méter hosszú és 0·4 m. körméről. Mindkettőnek szép szörme lágy és sikos volt. —

Az 1878-ki őszi vadászatok tartottak sept. 12—29-ig; ekkor lőtt gr. Schönborn Ervin 7, Trautmannsdorff Károly herczeg 6, herczeg Hohenlohe-Schillingzfürst Konstant, cs. k. főudvarmester 3, gr. Vilczek János 3, gr. Hoyos József 5, gr. Hoyos Miksa 4, gr. Fünfkirchen Henrik 2 és gr. Trautmannsdorff Ferdinánd 1 szarvast s gr. Hoyos J. még egy szép medvét is. Az elejtett 32 szarvas összes súlya a zsigereken kívül volt 7249 kilo, miből átlag esett egyre 226·6 kilo, megjegyeztetvén, hogy a legkisebb súlyu szarvas 130 és a legnagyobb 257 kilot nyomott. A legkevesebb águ volt a 8-as s a legnagyobb a 22-tes.

A hegyvidéki népek közt él a monda arról, hogy a Kárpát hegység s az alatta elterülő erdőség felett két isten uralkodik, kik magok közt a birodalmat s így az abban tenyésző állatokat és vadakat is megosztván, azokat ez okon sajátlagos külön ismertető jelekkel ellátták. S valóban tapasztalt vadászok állítása szerint, a vadak, jelesül a szarvasok és őzek fülein két különböző jelt lehet észlelni: némelyikén ugyanis egy ∇ háromszögü, másokén egy $\diamond$ ferdegyes (rhombus) horpadás látszik; ezen körülmény adott kétségtelenül az elterjedt monda keletkezésére alkalmat.

12. Hamuzsir-termelés.

Beregvármegyének főleg felső hegyes tájain, Vicsa, Latorcza, Pinye és Viznicze folyók mentében fekvő s félreeső, járhatatlan rengetegekben, hol a füzerdőséget, úgy szólván, fejsze még alig érte s más módon a nyomtalanul elrothadó tömördek fa még alig értékesíthető, szükségből a hamu-égetés gyakoroltatik. Erre egykor a munkácsi uradalom birtokosai a jobbágyokat alkalmazták, kik, főleg az oroszok, ezen aránylag csekély erőltetéssel járó foglalkozástól nem idegenkedtek, annál inkább, mert az e táji pór nép vidám kedélylyel, örömet időz az erdők rengetegeiben; az ily munkás a százados fák hűvös árnyékában andalogva kiszemeli magának az égetésre alkalmas, korhadtan fennálló, vagy félig elrothadt, száraz, dült fát, különösen a bükkfát s azt ügyesen meggyújtván, tovább indul, hogy másutt keressen reves törzsöket, menetközben kémlelve a drágaszörmével adozó nyestet, vagy jó izü gombákat szedegetve, melyeket, ha megéhezik, a parázon megsüt s möhön elfogyaszt; időnkint, ha határtalan erdei birodalmában, hol ő a legfontosabb lény, megunja a napi munkát s álom jön szemére, háborítlanul tér rögtönzött gunyhójába vagy a legelső bükk terebélyes lombjai alatt leheveredik s a sugárfák sajtóságos méla zugásában oly édesen alszik, hogy őt e helyzetében bármelyik király megirigyelné; kora reggel, midőn a nap első sugárainál az erdő szárnyasaitól viszhangzanak a harmatos völgyek, emberünk ujult erővel kél s könnyű szívvél és üres tarisznyával, melyben tengeri lepényes és szaruból készült só-döbözön, meg pipas-zerszámon kívül más nem foglaltatik, folytatja munkáját, mely számára s otthon gazdálkodó családjának ha nem is kényelmes, de türhető kényelmet nyújt. Igaz, hogy egy szapora (= zápor) eső, mi e magaslatokon nem ritka vendég, gyakran háborítólag avatkozik munkájába s gyűjtött hamukészletét hirtelen megsemmisíti; de ő különben sem sokba kerülő veszteségét hamar kipótolja, néhány szép nap alatt több mázsát szerezvén össze.

Már a régi, XVII. századbéli urbáriumban előfordul a hamu-és faszénégetés, a mikor a jobbágyok e munka közben nyesteket is fogdostak, kiüzve azokat a fák üregeiből, melyeket, a kenézek és orosz papok urbér fejében az uraságnak tartoztak beszolgáltatni s így azoktól jutányosan megszerezhatték. 1748-ban a munkácsi uradalom egy külön tisztet tartott a hamu-égetésre, nevezetesen akkor

Podscheider, verchovinai kasznár, volt azzal megbizva, ki mellé még egy hajdu is adatott. 1750-ben Fischer nevü cseh emlittetik hamuzsir-főzömesternek, s egy mázsa kelt 4 frton; 1766-ban már 6 frt 36 kra emelkedett az ára s ekkor az uradalom fizetett a jobbágyoknak 12 krt egy köből hamuért; 1767-ben Lengyelországba szállíták kereskedésbe; az akkori számadások szerint öt hordó hamuból 15 mázsa hamuzsirt termeltek. 1782-ben többen ajánlkoztak bérletre, készek levén a vállalkozók Rozgyila táján minden felállítandó üst után 300 frtnyi bért fizetni; 1787-ben 700 mázsa készletből eladatott 5 frt 30 kron 350 mázsa, 1790-ben 7 frt volt a mázsának ára; 1792-ben a duszinai, felső-hraboniczai és dunkofalvi völgyekben is voltak hamuzsir-főzdek felállítva s a termést egész Danczkába szállíták. 1796-ban felvett az uradalom tiz metzenzefi munkást 30 krnyi díjjal. 1798. a hamuzsir azaporitása végett gyűjtötte s megvette az uradalom azon lugot is, mely a ruhaszapulás után fennmaradt a magán házaknál. 1799. Gottesmann Mihály vállalkozott ezer forint biztosíték letétele mellett 8 frt 38 krral megvenni a hamuzsirt Munkácson; ugyanakkor Tönniges nevü danczkai kereskedőház is tett hasonló ajánlatot. 1800-ban az uradalom három főzdebén 400 mázsa 46 font hamuzsirt termeltetett, mi 40 váltó forinton kelt el. Ugyanekkor 100 lengyel munkást fogadott fel hamuégetésre, minthogy az uradalmi orosz jobbágyok erre alkalmatlanoknak bizonyultak; ennek okát a megkérdezett ungvári kincstári tisztség abban találta, hogy a ruthenek sok és szigoru böjtjeik miatt munkára képtelenné válnak; mégis később a fő-tisztség kényszerítette azokat, hogy mázsánként 20 kr. váltságdíj mellett bizonyos mennyiséget mindeuki beszállítani tartozzék. 1804-ben volt egy mázsa hamuzsir ára Szolnokra szállítva 15 frt; részletekben drágábban kelt; így azon évben Göllner Dániel, munkácsi gyógyszerész 17 frt 40 krért vett egy mázsát. 1810-ben Nagy-Bisztrán és F.-Haraboniczán két zsidó főzömesterre bízott a termelés, kik ezért 48 kr. napidíjat huztak, mit később 1 frt 20 krra emeltetni kértek. 1826-ban voltak hamuzsír-főzdek Alsó- és Felső-Hraboniczán, Szent-Miklóson, Szolyván, Hátmegen, Szidorfalván, Perekresznán, Vicsa és Zsdimir-völgyekben és Polenán; honnan összesen 2252 m. 78 $\frac{1}{2}$ font került ki.

Még most is gyakorlatban van megyénkben a hamuégetés; az erdők bércein és lejtőin fel-felemelkedő füstoszlopok e műtétet jelzik. Az erdőkben összegyűjtött hamu lehozatván, felfőzés és utólagos meszesítés által hamuzsírra alakíttatik át, mely jó keres-

kedelmi cikket képez. Egy mázsának termelési ára Munkácsra szállítva 8 frtra rüg, míg annak ára a pesti piszon 18 frt. Jelenleg évenként átlag 1200 mázsát állítat ki az uradalmi erdőtisztás, más birtokosok ellenben a fa fogyatkozása miatt nem igen bajlódnak az ipar ez igénytelen ágával. A munkácsi uradalmi rengeteg erdőkben könnyen lehetne 4—5 mázsára emelni az évenkénti termelést, ha az orosz lakosok kissé iparkodóbbak lennének, így azonban más jövedelmezőbb kereset mellett csak azok adják magokat a hamuégetésre, kik a felvett előleg ledolgozására szorítottatnak.

Egy köből fa átlag alig ad 70—80 krnyi értéket a hamuégetésnél; de így is nagyobb a haszon, mintha a tömérdek fa nyomtalanul elveszne.

13. Faszén-égetés.

A selesztói és szt.-miklósi vasgyárakhoz már a XVII. századokban szükségeltetett faszén, mely az uradalmi jobbágyok által égettetett s erre különösen képesített egyének mesterekül alkalmaztattak. Az 1649-ki urbéri összeírásban özvegy Rákóczy Györgyné alatt említetik egy szénégetőmester, ugyiszintén Báthory Zsófia alatt is. Mily nagy mennyiségben fogyasztatott már a múlt században e tájon a faszén, kitűnik például az 1780-ki gyári számadásokból, melyek szerint elfogyott az uradalmi vasgyárakban az 1779—80. évben 3717 szekérnyi faszén, szekere 58 krba számittatván. Hogy ezen felül más birtokosok erdőiben is égettetett szén a vassal foglalkozó iparosok részére, képzelhető; hiszen most is láthatni még itt-ott a helységek szélein a mint a kovácsok, vagy rozszant műhelyt nyitott kalapácsos cigány művészek raknak házaik előtt vagy épen udvaraikban miléket, termelvén reves, szúette tölgyfából szenet.

Az uradalmi bükkös erdőben jelenben mintegy 500 ezer köbláb faszén termelnek, s minthogy a szén égetése a vasgyárba való szállítással együtt köblábankint $4\frac{1}{2}$ krba esik, ez alapon az erre felhasznált köből fának 60—70 krnyi értéke eléretik. 1871-ben égetett az uradalom a nagy-ábrankai Gyilon $2203\frac{1}{2}$ négy lábás ölnyi bükkfából 12,486 tiz köblabas mérőnyi szenet, miért a vállalkozóknak az égetésért és a hátmegi olvasztóhoz való beszállí-

tásért fizetett minden mérő után 29 krt. Különösen a fának vágása egyremásra csak 15 krba került a számítás szerint, mi külön fizettetett.

Egy mérő faszén 1 frt 20—40 kron adatik el.

Egy 6' hosszú és 7' magas kőből hasábfából 8 mérőt (= 80 köbláb) szenet szoktak égetni, mi nem kielégítő eredmény, mert az olasz milékből, melyekben rendszeren 100 öl 3' fát égetnek el, egyremásra 120 köbláb szén kerül ki.

1794-dik évben próba tétetvén, kitünt, hogy 10 öl fából lett 113¹/₄ köből szén.

1799. minden kőből fa után 24 mérő szén számított.

14. Műipar.

Hogy a kézműipar az ember keletkezésével vette kezdetét, s hogy annak művelődésével a műipar is a czélszerűség és izlés tekintetében fokozatosan fejlődött, természetes dolog. Nincs ember, még ha az Diogenész különöz természetével bírna is, ki kézműre ne szorulna. Az ő embernek épen úgy volt szüksége arra, hogy magát az éhség, hideg megtámadása ellen védje, mint a hogy a kényelmet ismerő mai utódjai barlang helyett tágas házakat, vadbőr helyett jól kiszabot öltönyöket használnak s fadorong vagy durván pattogtatott kőszekereze és nyíl helyett finom lőfegyvereket viselnek. A megye területén napfényre kerülő őskori emlékek, melynek a kucsovai halmon általam kiásott, körded idomu, agyaggal kikapasztott, sövényyszerű fonásu lakhely, az abban s környékén előforduló obsidián és kovakőből lepattogtatás által durván készített késpengék és nyilak, a pusztá kézzel, korong nélkül kidolgozott, ujjnyi vastagságú cserepek, melyeknek gyurt agyagába, hogy tartósabbak legyenek, kvarezt, fővenyt vegyitettek; majd a későbbi korból eredő, csinos alakkal és czifrázatokkal ellátott réz- és bronzműszerek, kések, sarlók, vésők, fejszék, fűrészek, tük, csatok, lándzsák, nyílhegyek, diszítésre szolgált kisebb-nagyobb karikák és gyűrűk; valamint az ezt követett régi vasneműek, melyek hozzánk a földbe durva cserepekben rejtetten kerültek: mind azt bizonyít-

ják, hogy a kézműipar e tájon is már igen régen gyakoroltatott s az a korral folyvást tökéletesbedett.

Az ősrégi kézművek közt előforduló bronz-sarló arra mutatott, hogy már akkor gazdasáttal, földműveléssel, — a vésők, fejszék, fűrészek, árak, tük pedig arra, hogy faragással, metszéssel, varrással s ismét a nyilhegyek, lándzsák, horgok, agyagsúlyok arra, hogy vadászattal és halászattal foglalkoztak a régiek épen úgy, mint ez mai napság is gyakoroltatik, jöllehet a szükséges műszerek azóta a tökéletesség magas fokát érték el.

Megyénkben, hála Istennek, már régóta műveletlen, polgárosítatlan nép többé nem létezik; nincs az a félreeső, havasok vagy rengetegek közt elrejtett falu vagy telep, hova a műveltség jótékony sugára be nem hatott volna. Nálunk még a kóbor, nomád életmódot kedvelő cigányfaj is megtelopedve állandó foglalkozást gyakorol: hegedűvel, kalapácsesal vagy téglavetéssel keresvén kenyerét.

A vármegye területének bármely zugába tekintünk most, mindenütt mozgást, munkálkodást s ipart találunk, s ez már századokkal az előtt is így volt, akkor, midőn a lakosság legnagyobb része még a hűbér nyomasztó terhe alatt nyögött.

Egy 1299-ki Márok és Surányt illető határjárási okmányban említettnek gátak (clausura), valamint Papi közelében „kender-áztató”, mi arra mutat, hogy a kender- és len-növesztés s feldolgozása már akkor ismeretes és szokásban volt; egy 1272-ki okmányban pedig a Csaronda vizen hid említetik.

A XI. században már pásztorlakok, sertésaklok, az 1247-dik évi beregszászi kiváltságlevélben pedig szőlőművelés, bortized említettvén, ez a kádárság iparát feltételezi; úgy az is, hogy egy 1342-dik évi királyi rendelet szerint a beregszászi polgárok tíz ötvenköblös hordó bort tartoztak a munkácsi várba beszállítani. Különben a XIV. században megyénkben már számos kőtemplom és kolostor levén: ez a kőműves és ács-mesterségre, kifejlett építészeti ismeretekre mutat. Erzsébet királyné 1376-ban pecsét czimereül a munkácsiaknak az itteni templom védszentjét, Szent Márton képét megállapítván: kétségtelen, hogy a rajz, festészet és metszés már divatozott e tájon is, annál inkább, mert hisz e század elején már harmincz templomról történik említés, valamint arról, hogy Sarkadon és Makarián tornyos fatemplomok és sirböltök voltak, s hogy ennél fogva itt kőfaragók, szobrászok, kovácsok, lakatosok, asztalosok nem hiányozhattak, a dolog természe-

től ered. (Az 1333-diki pápai tized-lajstrom). De festőknek is kellett már akkor itt működniök, kik a templom falaira fresco-képeket esetereltek, melyeknek nyomai a dédai, beregi, benei, daróczi, lónyai, s más régi kőtemplomokban mész-réteg alatt maiglan fennállanak.

1354-ben a váriak jogot kaptak ma'not állíthatni, valamint-hogy tíz évvel előbb Kerecsenyi Barabás már tetteleg birt örölmalmot a Solymos eren. 1417. vizsgálatott tett a leleszi konvent egy a Csaronda vizen a szátkai határban elrontott malom iránt; 1418. elkoboztatott Dolhai Bogdántól annak a Borzsován levő alúl hajtó vizi malma, 1463. Ilosvay Karácsonyi László a bilkei határbeli malmok birtokába beiktattatott, 1467-ben pedig Gulácsi Ambrus és István tiltakoznak egy tivadari tiszai malom elfoglalása ellen sat.

A barabási és surányi Zsigmond-korabeli és a kaszonyi 1607-dik évi harangok azon idők jó ízléséről tanuskodnak. Az előbbi ismeretlen helyen, ellenben az utóbbi Besztercebányán Halász (piscator) Fülöp művész által öntetett. A XV. században Beregszászon a híres képfaragó Stoss Vid fiaiktak, kik oltárok s egyéb díszes faragványok készítésében remekeltek. A munkácsi r. k. gót templom megújítását pedig a XVI. század közepén Miksa király rendelkezésére annak építészé Mergi Simon, Büdy Mihály bírláló idejében eszközlé. mint a templom bejáratánál beépített kőtáblá igazolja. Az ipar fejlesztésére kétségtelenül buzdítólag hatottak a táj hatalmas birtokosai s a munkácsi vár urai. Régi sírokban gyakran találtak értékes, zománczozott ékszerek, boglárók és csatok, mint nem rég a kérecsenyi sírboltban, hol a Tisza által elhordott templom falai alatt elporlott tetemek és csontok közt művészien készített gyűrűk, mentelánczok, gombok s egyéb ékszerek és egy 1606-ki tallérnagyaságu arany érem „Dulce et decorum est pro patria mori“ felirattal találtak. Sőt bizton állíthatni, hogy a XV. század elején itt különösen az ötvös (aranyműves) mesterség nagy becsülésben állott, annyira, hogy előkelő nemesek fiai nem átalották magokat ez iparüzésre adni. Így egy 1426-ki adománylevél szerint Longodári Fodor István aranyművesnek (aurifa-ber) fia János beiktattatott új adomány folytán megyénk Longodár nevű helységé birtokába. (Lelesz, Prot. Stat. V. No. 71.). A régi sírboltokban s templomok falain gyakran feltűnő kőlapok és emlékek feliratai és czimerei meg arra engednek következtetést, hogy a XV.—XVI. században a kőmetszés és szobrászat virágzott.

A későbbi, XVI—XVII. századokbeli iparunk állásáról már

határozottabb adataink vannak; e tekintetben világos utmutatásul szolgálnak azonkoru urbéri összeírások. Így a többek közt az 1649. évi munkácsi uradalmi urbárium szerint tartozott a várhoz szeszyártó, bodnár, 1 portörő, 4 kovács, 5 szabó, 5 szücs, 3 esizmadia, 5 varga, 2 szijgyártó, 4 mészáros, 1 esizsár, 3 lakatos, 2 borbély, 3 molnármester, 2 legény, 2 ács, 6 köműves, 9 fazekas és más iparos, szám szerint 55 egyén. A szomszéd Oroszvégen lakott 2 udvari téglavető, 2 halász, 1 vadász, 1 méhész és 1 üveges. Beregszászban 2 udvari bodnár, 2 molnár, 8 kovács, 3 lakatos, 1 asztalos, 1 kerékgyártó, 10 eszerépesináló, összesen 57 iparos. Várriban 21 alkalmazott iparos; s ekkor nemesak a városokban, hanem a falukon is laktak mesteremberek, leginkább eszerépesinálók, ácsok, bodnárok sat. Az uradalom területén Lorántffy Zsuzsánna idejében összesen 1 vendégfogadós, 4 mészáros, 2 korcsmáros, 2 szeszyáros, 1 portörő, 22 halász, 17 kovács, 7 köműves, 1 fűrészmalommester, 9 fazekas, 23 eszerépesináló, 3 téglavető, 6 kövágó, 19 ács és molnár, 5 asztalos, 2 kerékgyártó, 16 bodnár, 5 szabó, 6 szücs, 2 szijgyártó, 8 lakatos, 1 szénégetőmester, 2 tányéresináló, 2 teknővájó, 2 rostakötő sat. találtatott, s azon kívül a falusi lakosok közül sokan foglalkoztak kádári, kerékgyártói, esztergályosi s más hasonló kézműiparral; a minthogy ők magok készítették nemcsak öltönyeiket, szöttek és fontak vásznat, szűrt, daróczot, fürtös gubára való szövetet, hanem egyéb házi szükségleteiket is. A helységek kenézeinek szabad volt 12 frt letétele mellett nemesak új malmot építeniök, hanem kallót is állítani, miért azután a földesuraságnak minden egyes helyiségtől 1 lazsnakot és illetőleg pokróczot szolgáltattak évenkint. A gyapjuszövet festéséhez a ruthén aszszonyok akkor is jól értettek, uriasan varrtak s czifra himzéseket készítettek magoknak, a mint az az orosz nők fehér ruháin maiglan is divatozik. A pór férfiak a XVII. században is már hordóabroncs, zindely és bődönkészítéssel foglalkoztak. Hárskérget és hánésot évenkint tartoztak egyes jobbágy-községek beszolgáltatni, miből azután a bartházi, pisztraházi s más falusi jobbágyok a vár kutjára 3 öreg és egyéb apró köteleket fenni köteleztettek. Erre nézve az 1649-dik évi urbérban ez olvasható: „Annuatim tartoznak a vaár kuttyához 3 eoregh hárskötölöket czinaluj, azon kívül vaár szükségeire apró hárskötölöket is czinálnak az mennyi kívántatik, kenderkötölöket és kanotzot is tartoznak czinalnj. Ollyankor pedig az migh az kötölöket czinálnak, ugymint Husvétől fogva Pünkösdigh egyeb vaárhoz való szolgálattal nem eröltetik eöket, nem

tartoznak." (Munk. urad. levéltár). E kötelek készítésében segíték őket a bartházi, lueskai, kajdanói, bubuliskai, vizniczei és krajnavidéki jobbágyok is. Fáklyának való faforgácsot, valamint kenderkötélket és kanócokat szintén egyes hegyvidéki jobbágyok tartoztak beszolgáltatni. A huklivavidékiek a várhoz zszindelyt faragtak és pedig tartozott minden egész helyes ezer darabot beadni, a többlettől pedig minden ezer után 75 pénzt kapott. A paszikai és joboviczai jobbágyok leginkább mészégetéssel foglalkoztak. Hogy a városokban lakott magán iparosok számára nézve jóval felülhaladták az alkalmazottakat, képzeltető.

A XVII. században örlőmalomok nagy számmal voltak s a főbeket többnyire a molnárok harmadában kezelték, azaz a jövedelem harmadát bér fejében huzzták. Munkácson volt egy öt köre forgó ahlesapó malom a felső végen, mely az uradalomnak 500 mérő életet behozott, a szombati jövedelem pedig az ispotálybeli szegényeknek járt. Az alsó malom 7 köre való volt s behozott kétharmada után 900 mérő termést. A felső malomnál működött még egy löpor- és egy fűrészmalom, melyeknek nyomai az uj fűrdónél maiglan meglátszanak még. A beregszászi 3 kövü malom jövedelmének egy negyed része illette a munkácsi uradalmat, $\frac{1}{4}$ részben a molnárt s a két rész a predikátorokat, iskolamestereket és diákokat. Váriban volt három jó és egy „pokol-malom“, mely t. i. csak esős, viharos időben forgott sat. Az egész uradalmi területen találtatott 82 örlőmalom. Ezekről a felsővidéken az illető kenézek egy-egy lazsnakot vagy 2 forintot, az alsóbb vidéki községek pedig többnyire a várhoz egy ácsot tartani köteleztettek; sőt az alsó-vizniczeiek malombér fejében az ottani kőbányában, melynek köve, az urbér szerint, mind faragásra, mind építésre alkalmas volt, dolgozni tartoztak. A felsővidéken akkor husz kalló találtatott, miktől a földesurnak egy-egy pokrócz, vagy 2 frt járt.

A beregszászi malomkő-bányában már a 17-dik században dolgoztak. Azon kori jegyzetek szerint a bányászoknak járt a jövedelem felerésze, azon felül minden kivágott bokorkótól egy köböl buza, a szükséges szerszámot a beregszászi urad. tisztség adta, különösen a nagy lánczot, melylyel a nehéz malomköveket kivonszolták.

Hogy Thököly Imre fejedelmi udvarában a fényűzés, az ipar e rugója, virágzott, köztudomásu. Az ő figyelme nemesak politikai, hadászati, hanem magán gazdasági ügyekre is egyaránt kihatott. E tekintetben tanuságot tesz az általa 1684. július 10-én uradalmi

tisztei számára kiadott utasítás, mely a legkisebb részletekre kiterjedt. Ebben a malmokban divatozott pogóosa-sütés lapátolás s kiüzés terhe alatt eltiltatott; a molnár tartozott a vámjövédelmet, tizedrészt, külön gyűjteni; gondoskodott, hogy a posztó-kalló, portörő malom s a vár árkához szolgáló vizbányókerék (gép) a Latorczánál jó karban tartassanak. Megrendelte, hogy a várhoz szükségelt csebrek, dézsák, kupák, tekenők, egyéb apró edények, valamint öreg, középszerű és apró égetett fazekak folyvást készletben legyenek. Meghagyta, hogy a sütő egy véka lisztből 60 fekete, 50 prebenda fehér és 40 uri czipót süssön, a fejedelmi asztalra pedig 36 kerüljön ki. Meghagyta, hogy öt véka lisztre egy véka korpa járjon s hogy a sütő ezentul vakarókat ne készítsen magának. A lenből, kenderből, kötelet, gyertyabélt, zsákot, ponyvát, lepedőt s egyebet rendelt készíttetni; azt is, hogy egy font faggyuból 6 virasztó öreg, 12 közönséges jó és 15 prebenda gyertya a palota részére, viaszból pedig öt szál öntessék. A conventiós kovács, lakatos, asztalos, kötélverő, kerékgyártó s más iparosokat a porkoláb felügyelete alá helyezte, az udvarbiróra pedig azt bizta, hogy prebenda csizmák, saruk, czipellők és talpaknak való bőr, elegendő legyen; úgy bélés és más fehér bőr, nem különben mész, téglá, deszka, cserép, lécz s egyéb építkezési anyag.

Az 1691-ki összeírásban találtatott a sz.-miklósi uradalomhoz tartozó 37 helységben 8 urad. őrlőmalom, melyek a molnároknak a földesuraság részéről harmadára voltak kiadva; a molnárok tartoztak a malomport felszámítani, vagy sertések hizlalására fordítani; találtatott még néhány kenézmalom, több ser- és pálinkafőzde; Hukliván a serfőzéstől 2 frotot s a pálinkafőző-kazántól egy-egy frot járt a földesurnak. A zbuni fűrészmalomról az jegyeztetett fel, hogy 1685. körül a német katonák által „ex fundamento“ elpusztítottatott s vasai elprédáltattak. (Munk. urad. levéltár.)

Báthory Zsófia udvarában, egy 1672. évi irat szerint. (Munk. urad. levéltár) találtatott a munkácsi uradalomhoz tartozólag 3 szakács, 3 pallér, 2 gyertyamártó, 1 ötvös, 36 halász, 19 molnár- és ács, 8 kerékgyártó, 3 kötélverő, 13 cserépcsináló, 6 fazekas, 5 kővágó, 6 kőműves, 4 lakatos, 2 üveges, 5 szücs, 5 csizmadia, 8 varga, 5 szabó, 6 kovács, 2 sütő, 4 téglavető, 1 portörő, 4 szén- és 4 hamuégető, 1 hutás, 2 szijgyártó, 2 fűrészmester, 3 asztalos, 18 bodnár, 4 teknővájó s végre 1 képiró, kinek neve azonban nem maradt fenn.

Az 1699-ki munkácsi uradalmi összeírásban foglaltatnak a ci-

gányok is névszerint feljegyezve, számszerint harminczhatan. A munkácsiak közül többen ily neveket viselnek: Vajda, Szarka, Római, Files, Goga, Dobos, Jóna, Lakatos, Janesi, Gábor. Gudos, Pintér sat. Volt köztök vajda, alvajda és bíróvajda, kik e szerint ősi intézményeikhez hiven ragaszkodtak s részint téglavetéssel részint kalapáccsal foglalkoztak. Ez időben a vár alatt volt egy 3 kövü malom s ezen alul egy posztó-kalló, azon alul pedig vízhányókerek, melynek csatornáján folyt a víz a vár árkába. A lisztporból a molnár minden kő után két-két sertést tartozott a földesur részére hízlatni.

II. Rákóczy Ferencz alatt, ki az 1703—11-ki szabadságharcz idején többször és hosszabban tartózkodott fényes udvarával Munkácson, nem kis mértékben batott az ipar emelésére. Udvarában fényes hintók, drágán felszerszámozott paripák, fényes szolgálók pompáztak. Az őt meglátogató külföldi követeket s nagy urakat, mindannyiszor fényesen fogadta és ellátta. Titkárja, Beniczky Gáspár, terjedelmesen leírja naplójában e fényt, az udvartartást s a nagyszerű vigalmakat. Mindez emelé az ipart s buzdítá a kézműveseket; igen ő udvarában még skófiüm-csinálók is tartott. Ezekről a nevezett titkár 1709. sept. 16-ról így ír: „Ebéd után ő felsége a várba, a hol a skófiüm-csinálók első próbát tettek, felmenvén, sok derék dolgaira nézve ott is meghált. (Rákóczy-Tár, I. 216.). Azon évi január 30-káról pedig ezt írja: „A fejedelem Sziniávszki lengyel palatinus nejét Munkácsra várván, eljövetelére nézve a házakat drága kárpitokkal és ezüstös mobiliákkal felékesítvén, az udvariak a körül foglalatoskodtak, ő felsége pedig magánosan való írásban occupálodott.“ (U. o. 185.). Január 2-ről pedig feljegyzé, hogy Rákóczy fejedelem munkácsi kastélyában Pekri Lőrinczcel, gróf Bercsényi Lászlóval, Perényi Farkassal, Bay Mihálylyal és pater Kézyvel az asztalhoz ülvén, ezután a kártyajátékban egy kevéssé magát mulatta.

A harcok elmúltával az ipar is más lendületet vett. Különösen gróf Schönborn, mihelyt 1728-ban a fiscusra szállt munkácsi és szent-miklósi uradalmakat átvevé, az ipart emelendő, német és cseh iparosokat és munkásokat szállíttatott ide; sőt mennyiben Munkács körül a harcziás idők viharában sok helység elpusztult, oda, névszerint Alsó és Felső-Schönborn, Pósháza, Leányfalva s más helységekbe szorgalmas lakosokat telepített.

1743-ban állított a gróf Schönborn-család Munkácson börtönyt, mi végből Bécsből két timármestert hozatott; ez üzlet

azonban a kivánt jövedelmet nem eredményezvén. 1746-ban a házat felszerelésével együtt megvette Hofmann Ignác s azontul a munkácsi vargák tartoztak robot fejében bőrtet kidolgozni.

1766-ban szesz-gyárt is állított az uradalom szintén Munkácson, hol rosoglio és egyéb finomított ital is készítettett, ez üzlet jó jövedelmet nyújtván, folyvást nagyobbított. 1792 Podheringen berendeztetett egy szeszgyár 12 üstre, mely 1794-ben ismét hattal szaporított; 1792-ben dolgozott az alsó-vereckei 8 kazánal s itt leginkább marha hizlalásra fordított a fő súly. Ekkor volt egy itoze szesz 16 kr., nagyban hordónkint 12 kr., később majd minden nagyobb faluban szerveztetett kisebb-nagyobb szesz-fözde, míg végre az 1849. év után bekövetkezett új adók és szokatlan zaklatások az ipar e nemét lenyomták s most csak az egyes helységekben rommá vált főzde-épületek emlékeztetnek azon ipar egykori szebb múltjára.

Kéményseprő többnyire külföldiekből került ki; magyar ember ritkán adta magát e füstös mesterségre. 1751-ben fizetett az uradalom Melini Pietro nevű várbeli kéményseprőnek szerződésileg 30 frtot, 1792. adott a munkácsi és szent-miklósi uradalmak területén levő kémények tisztításáért 40 frtot, 6 köből tengerit és robotmentességet. Ma egy kéménytől fiztetetik 1 frt.

1767-ben az uradalom egy kőedény-gyárat (Fayence fabrique) szándékozáván állítani, e végből a földanyagot több helyről, nevezetesen a beregszászi kaolin — (krétafehérségű) földet is, felküldé megbírálás végett Bécsbe; s az ide érkezett holicsei gyárigazgató személyesen is megvizsgálá a megyei agyagtelepeket, megállapítván, hogy az alsó-schönborni agyag a czélnak meg nem felel, a pudpolóczi valamivel jobb ugyan, de teljesen ki nem elégítő; mind a mellett a szent-miklósi kastély földszinti helyiségei berendeztettek gyáru; azonban már 1769-ben a helytartótanácsához terjesztett jelentésben határozottan kimondta a tisztség, hogy hasznát nem jövedelmez, 1773-ban pedig már megszünttetetett. 1778-ban bizonyos Róth Gábor állított egy kőedény gyárat, mely azonban szintén oszkarhamar megszűnt működni.

1796. körül megyénkben a rézművesek, gépészek teljesen hiányoztak; ez évben az uradalom egy vízfecskendőt szerezni akarván, azt sem e környéken, sem Kassán nem lehetett megrendelni, miért is Bécsből hozatott. E század elején azonban Maurer nevű kiváltságolt ércműves és gépész Munkácsra költözvén s itt gyárat alapítván, az sokáig jó eredménynyel működött; nem rég azon-

ban más kézre került. 1768-ban készítettett az uradalom a podheringi serfözde számára Eperjesen Ebner nevű művesnél egy réz kazánt, mely 1010 frt 25 $\frac{1}{2}$ krba került. Az itteni és beregszászi készítményű minden hordó s erre egy-egy köbölnyi árpa számított. —

1770. már mézeskalácsosok (bábsütők) is voltak Munkácson, különösen kitűnt ezek közt bizonyos Jocher Benedek-mester. Ugyanazon évben a munkácsi gyárba oly jó pokróczokat készítettek, hogy 1770-ben a cs. katonaság, 1772-ben pedig Máramaros vármegye tettek nagyobb szerű megrendeléseket. 1769-ben az uradalom bizonyos Rixen Lénárd aranyművest hehivott Bajorországból, ki azonban nem sokára innen eltűnt.

E században különösen Mária Terézia idejében, midőn az ur-béri viszony a földesurak javára s előnyére rendeztetett s a malom- és illetőleg vízi-jog kizárólag földesurinak nyilvánított, a malmok száma napról-napra emelkedett; 1749-ben építette az uradalom Beregszászon a száraz-malmokat. 1755. rendeletileg szabályoztatott, hogy malomvámul a tizedrész szedendő. Ez időben megye alsó vidékén, a Borsován, Vérékén, s Szernyén számos alul-osapó malom állittatott, melyekből 1816. a Borsován 9, a Vérékén 6 s a Szernyén szintén annyi részint megváltoztattatott, részint egészen beszünttetett. 1872. építettett Munkácson és Bulesuban, 1873-ban Klacsanón és Beregszászon egy-egy gőzmalom, ezeken kívül ez időben gróf Schönborn E. külön a gáti és lucskai gazdaságokban is gőzmalomokat állittatott, melyek jó sikerrel működnek s Frigyesfalván műmalmot alakított.

A beregszászi gőzmalomot illetőleg megjegyzem, hogy 1871. évben Neuvelt Ede egy részvény társulatot alakított, mely 300 darab száz forintos részvény kibocsátása által vetette meg alapját a gőzmalomnak; 1872-ben tényleg hozzáfogott az építkezéshez, e célra a város nyugati szélén a vaspálya közelében szemelvén ki a telket; időközben a tervet nagyobb szabásúvá módosítván, a részvények számát is 600-ra emelte, mely után 50%—1873-ig 38793 frt 60 kr. befizetttven, az akkori pénzrűlság folytán kölcsönre szorult; végre 1873 őszén megkezdvén a működést, 1874. évben már nemesak lerőta a mintegy 12 ezer frtnyi adóságát, hanem a nagyobbára beregszászi polgárokból álló részvényeseknek 9 $\frac{6}{10}$ százaléknyi nyereményt is nyujthatott; ez évi mérlege 63,970 frt 80 krnyi pézűzforgalmat mutatott.

Czéh.

A hübéri viszonyon kívül hazánkban különösen az 1872. évig fennállott, elavult czéh rendszer volt az, mi a kézműipar fejlesztésére zsibbasztóan hatott. E régi intézménynek főczélja volt: az egy helyben lakó iparüző mesteremberek életmódjának biztosítása s a megállapított kézműismeretek fenntartása; mi eleintén, midőn az ország belrendezése ugyszólván még csak lassan fejledezett, s az iparosok kevés volta miatt érdekében állott a hon kormányzóinak, hogy azoknak számát kiváltságolt jogaik s előnyeik biztosítása által emeljék, — talán czélszerű lehetett, később azonban bizonyára inkább tespedőleg, mint emelőleg hatott. Ez egyébiránt más országokban sem volt különben, s kétségtelen, hogy a czéhrendszer a szomszéd német és olaszföldről szivárgott be, azt az első királyaink alatt bevándorolt idegen kézművesek hozván be, kikről azután a nagyobb, virágzóbb ily telepek oppidum-oknak nevezettek el.

Nyoma van annak, hogy megyénkben már a XIV. században virágzó czéhek léteztek. A legrégebb czéheink közé kétségtelenül tartoztak a Munkács és Beregszász (Lompertszásza) mezővárosokban diszlett, ugynevezett „magyar szabók“ czéhjei; ezeknek jól kifejlett czéhszabályait és módozatait előtűntető kiváltságaikat, — melyekben gyakran történik hivatkozás a megelőzőtt szokásokra, még Hunyady János, erdélyi vajda és Munkács ura, 1446. évben kiadta volt, midőn Szent Dorottya-nap utáni negyedik vasárnapon Váriban megfordult, — s melyeket később 1523. II. Lajos király és folytatólag I. Rakóczy György, erdélyi fejedelem, özvegye Lorántffy Zsuzsánna Munkácson január 15-kén 1654-ben megerősített.

Valóban érdekes adatokat tartalmaz ezen a középkorbéli társadalmi s művelődési állapotainkra fénytvető okmány, melyből csodálkozva értjük: mily előre haladt, felvilágosodott ipar és társulati szellem honolt már akkor hazánkknak e tájain is, daczára a harcziás időknek, melyek felettök oly gyakran elvonultak. Figyelmet érdemel azon conservativismus a czéhrendszerben, hogy az egykori tapasztalatok alapján keletkezett eme czéhszabályok később is századokon át folyvást érvényben maradtak, s idővel is csak kevés változtatást szenvedtek, sőt a „magyar szabók“, kik magokat a német szabóknál mindig többre tartották vala, a XV. századbeli ezen

okmányban már az inasok számára megszabott aba-dolmányt, abanadrágot, süveget, szóval az akkor divatozott nemzeti öltönyt, időfolytán is egyre, szakadatlanul megtarták, épen úgy, mint magyarságuk és politicusságukról híres eszismadiáink is, kik kétségtelenül szintén már a XV. században birtak hasonló kiváltságokat, jóllehet irataik az idő viharaiban elenyésztek.

Műveltségtörténetileg érdekes, hogy a keztyű már ekkor, a XV. században, mint szabályzatilag meghatározott ruhadarab járta iparosainkuál is.

Ezek előrebocsátása után nem lesz talán felesleges a beregszászi szabó-czéh említett kiváltságlevelét, későbbi magyar fordításban itt a czéhrendszer szellemének megismertetése végett közölni.

A beregszászi szabó-czéh szabadalomlevele.

Mi Lajos király Istennek kegyelmességéből Magyarországnak és Csehországnak királya sat. Adjuk mindeneknek tudtára, a kiknek illik a mi levelünknek rendiben, megjelentvén: Hogy a mi városunkban Beregszászban lakozó minden szabómestereknek részekre és személyekre, kik minékünk hiv jobbagyaink, Hozák mi előnkben a Tekintetes Ngos Ur Hunyady János régenten erdélyi Vajda, Szászoknak és Thömös vármegye fő Ispánnának levelét kiterjedett papirosra irottat, bizonyos szabadságok felől, mely szabadságot a megnevezett Vajda ur ezeknek a szabómestereknek és minden szabóknak, a kik időszerint a mi városunkban Beregszászban laknak, adott vala, az ő maga pecsége alatt, könyörögvén mi felségünknek ezeknek a szabómestereknek képében és személyében, hogy mi azt a levelet és mindeneket, a melyek azokban volnának erősekké és kedvesekké tennénk, és hogy a mi privilegiumunkkal ígéről ígére azt beiratnók és minden szabómestereknek számokra úgy megerősitenénk, hogy minden időben élhetnének vele. Mely szabad levelnek tenora ekképen vagon:

„Mi Hunyady János, Erdélyországnak vajdája, a Szászoknak és Tömösvármegyének fő Ispánja, etc. Adjuk mindeneknek tudokra, a kik a mi levelünket látják, hogy mind az mi jámbor jobbagyainknak, Lompertszászban lakó Szabó András mesternek alázasat könyörgésére s mind pedig a mi kiváltképen való jóakaratainkból és kegyelmünkben a szabómestereknek és minden szabóknak, a kik Lompertszászban laknak, adtuk az ide alá megiratott szabadságokra való erőt és tehetséget, a mellyel élhessenek és örülhessenek. I. hogy valamely időn a vagy a legények és szolgák vagy az idegen szabók ő közikben akarnának állani, és ő közöttök mivelní

kezdenének, és a mesterségnek méltóságát akarnák megnyerni, ez illetén emberek elébb próbaművet remeket adjanak be a czéhben, kiki az ő mestersége szerint valót, avál együtt huszonöt pénzt tegyen le a czéh szükségére, abban levő minden fogyatkozást is pénzre büntessenek. II. A köszönő pohár, a mellyel tartozzék a czéhnek, két köből bor és négy fazék ételből készitetett legyen. III. A mesterasztalra nyolcz köből bort és mindannyi étket kell szereznii és készíteni, a menyii elégséges és tisztességes legyen, mindazokkal együtt, a melyek ahoz tartozandók. IIII. A két czéh mestereknek és Dékánoknak, a kiket közójök választanak esztendőről esztendőre, két nadrágot és két kéztyüt adni tartozzanak. V. Szolgamesterséget peniglen hittel két esztendeig kell viselni, senkinek peniglen az ő mesterségét nem szabad sem pénzen sem ajándékon más ilyennek eladni. VI. Hogy egy biró is akárminemü mesterségek szerint való esetekben és vétkekben törvényt ne tehessen, de csak az ő Dékánoknak, kiket esztendőnkint választanak, lehessen erre hatalmok. VII. Akarjuk és ezt végeztük, hogy teljeséggel senki az idegen szabók közül akárminemü készruhát öközöttök ebben a mi városunkban semmi időben el ne adhasson. VIII. Ha peniglen idegen szabót a városban hallanák, hogy kontárkodik az Czéh szabadsága ellen, arra legyen hatalmok a szabóknak, hogy efféle titkon művelő kontár szabót szabadon megfoghassák és a művet tőle, a mit körülötte kaphatnak, elvehessék, a mely elvett művek fele a Czéh, fele peniglen a biróé legyen, a Magistratus is peniglen tartozzék nekik, ha kivántatik, segítséggel lenni. IX. Ha valaki az ő közölök való mesterembert azzal kárhoztatná, hogy a kezébe adott posztót a vagy egyéb materiát a köntösbé mind bele nem csinálta volna, hanem annak valami részét eltagadta volna s magának hagyta volna, az ilyen köntöst a czéh elébe kell vinni, és hogyha a mesteremberek egészben benne találják a köntösben a materiát, a mint a szabó kezébe adták, a méltatlan való kárhoztatásért a köntös, akárminemü legyen az, ketté metszessék, a melynek fele a czéhé, fele peniglen a biróé. Ha peniglen a szabómesteremberben találatik a fogyatkozás, érdeme szerint megbüntettessék, a köntös helyöbe is másat ahoz hasonlót állasson. X. Ha valamelly szabónak művet visznek és hogyha hamar meg nem csinálhatja, azonban nem gyözvén várni, más szabóhoz vinnék, nem szabad más mesterembernek amaz elsőnek akarátja ellen felfogadni, ha ez elébbi mesterember elébb bízatta, megmérséklette, megszabta, de ha csak megkrétázta volna is. XI. Senkinek nem szabad a más mesterember legényét feljebb való

fizetésre elhívni, miglen az ő urának kell szolgálatja. XII. A czen táblája egy köből bor büntetéssel jár, a ki azt negligálja, teljességgel elmulatja, megbüntettetik az egy köből borral (denár 25), a mely nyolcz iteze bort teszen a czéhnek rendtartása szerint. A ki peniglen ha szintén az órára be nem érkezik is, mindazonáltal ha idő multára leszen is, ugyan bemegyén és a gyülekezetben bemutatja magát, az ilyenkor csak egy pint borral büntettetik. XIII. Ha a czéhmesterek a szolgamestereket zálogért elküldik, zálogot nem adnak sőt még kezökből is kiveszik, czéh-büntetésen maradnak, afféle enge letlen emberek. XIII. A ki a czéh asztalánál önnön magát rendetlenül viseli, illendöképen cselekedete szerint szokott büntetéssel megbüntettetik. XV. Senkinek nem szabad lakadalom napjának kivüle semmi kész ruhát idegentől nyereségre a városban megvenni. Ha valaki a vásári müves szabók közül legényt akar fogadni, a jó legénynek egy esztendőre két vég abat szabad adni, annak felette kövászárban az uraéval együtt két nadrágot magának is kivihet s árulhat, szabad sokadalomban pedig mind annyit a mennyire érkezik. XVI. Ha valaki inast akar megfogadni, két hétnél tovább szegödetlen nem szabad tartani; az éves inast három évre fogadhatni meg; az inasnak megszegödésében két mesterembereknek kell jelen lenni, ezeknek illendő gazdáskodással tartozik a mester ember, az inas is peniglen ezeknek egy pint borral tartozik. A mesterember peniglen az inasnak tartozik három esztendőre egy köz incser mentével, egy abadolmánnyal, egy abanadrággal, egy süveggel minden esztendőről esztendőre két lábravalót, 2 inget és sarut illendöképen adni; a mely inas peniglen magát fizetésért tartatja, az olyatén inast két esztendőre is megfogadhatják, az illyennek a mesterember semmi öltözettel nem tartozik, hanem csak hogy eledelével tartsa és szorgalmatosan tanítsa. A mi időn osztán apród-esztendeit eltölti, tartozik az ura felszabadítani, levelet neki adni, az inas peniglen a felszabadításban tartozik a czéhmestereknek 2 tál étket, 1 peosenyét, 1 köből bort, és a levél pecsételésére 40 pénzt adni. Mely e felül megnevezett szabadságoknak nemeit minden részeiben donálunk és adunk, e mi jelen való levelünknek eréjével minden koron felbomolhatalanképen. Ez is hozátéven: Hogy valakik a szabók körül ez ellen a szabóknak szabadságukban ellent tartana és ellene törekednék, tehát három ghirán maradjon az Dekánjoknak, minden ghirát négy aranytorinton számlálván. Költ e levél a mi városunkban Váriban, Szent Dorottya nap után való negyedik vasárnap. Chrisztus születése után ezer négyszász negyvenhat esztendőben.“

Mi annak okaért kegyelmesen meghallgatván a felül megíratott szabókért mi felségünknek nyújtott supplicatiót, ez megnevezett régi urnak János Vajdának levelét, mely semmi résziben nem kétséges, hanem bizonyos, vétek és gyámság nélkül vagyon, a mi jelenlevő privilegiumunkkal, ígéről ígére minden csonkítás és öregbés nélkül minden részeiben és articulusiban (miért hogy törvény szerint való levél és az igazsággal nem ellenkezik) mi is acceptálunk, javallunk, megerősítünk minden időre ezzel a mi titkos pecsétünknek erejével és bizonyosságával, melylyel úgy mint Magyarországnak királya élünk. Ezt kirekesztvén, Hogy a szabad sokadalomoknak idején, melyek a mi városunkban Beregszászban esztendőként szoktauk lenni, minden vásári műves szabóknak és idegeneknek szabad legyen a mi levelünknek erejével akárminemű kész ruhát a mi városunkban Beregszászban szabadon és minden bántás nélkül bevinni és mindaddig árulni, míg a sokadalomnak napja tart. Ez levél költ Budán, Szent János apostol ünnepében, Christus születése után ezeröttszáz huszonhárom esztendőben, a mi birodalmunknak nyolczadik esztendejében.

Kiülről ez jegyeztetett fel az okmányra: Lajos király eő felsége Donatiója a Beregszászszási szabó czéhnek, mely a lengyeljáráskor (1657) elveszvé az originále, az párja in omnibus punctis ez.

Debitoria descripta A. 1661. Joannes Szabó senior f 1. Stephanes Szabó den. 10.

A Munkács városi szabó-czéh szabályzata a főntebbivel teljesen egyenlő; csupán a végén íratott még oda Rakóczy György özvegye Lórántffy Zsuzsánna megerősítő záradéka ily módon: „Nos Susanna Lorántffy, stb. -- Nos itaque premissam praefatorum sartorum supplicationem, clementer exauditam et fauenter admissam, literas eorundem ezeales seu privilegiales, in omnibus punctis et clausulis, ratas, gratas et acceptas habentes, literis hisce nostris confirmationalibus inseri et inscribi voluimus et fecimus, hoc addito: Hogyha oly kontárokat találunk városunkban, kik czéhekkal egyet nem értenének: valahol kaphatják, (excipiálván az nemeseket) captivalván, minden műszereket elvehessék és több mesterembereknek tartások szerint feloszthassák. — Prout inserimus, inscribimus et confirmamus praesentes. In cujus rei memoriam praesentes literas nostras praefati oppidi nostri Munkacziensis sartoribus, ipsorumque haeredibus et posteritatibus universis clementer dando duximus et concedendas. Datum in arce

nostra Munkacziensi, die 15. mensis Januarii A. 1653. Susanna Lorántffy, mp."

Hunyady és Lajos király e szabadalomlevelének latin eredetije az említett 1657-ki duláskor elégték. A magyar fordítás három évvel az előtt Lórántffy Zsuzsánna fejedelemsasszony udvari cancelláriáján készült; megvan egyébiránt e fordítás azon zöldbáronsony-kötésű, könyvalaku, függőpecsétes oklevélben is, melylyel I. Leopold király 1682. évben Bécsben a beregszászi szabó és gombkötő egyesült czéhek ezen régibb szabadalmait megerősíté. (Eredetije a beregszászi szabó-egyletnél).

A XVII. század elején Munkácson hat czéh, névszerint a lakatos, kovács, fegyvergyáros, nyereggyártó, asztalos és szücs, egyletté alakult és 1614. április hó 25-kén annak nevében Szijgyártó István és Chiszár Miklós kérték gulantai gróf Eszterházy Miklóst, Munkács akkori urát, hogy számukra czéhszabályzatot adatna ki; ez a következő pontokból állott: 1. A nevezett hat czéh egy közös főczéhmestert válasszon. 2. Az egylethez tartozó mesterek egymást kölcsönösen becsülik meg. 3. Ha idegen mester akar Munkácson megtelepedni s a hat rendbeli ipar valamelyikét megkezdeni, köteles az egyesület pénztárába vagy 12 forintot befizetni, vagy a felét illő lakomával megváltani. 4. Mesterré avatáskor tartozik minden legény remeket készíteni s a pénztárba 12 frtot fizetni, vagy szabad asztalt adni. 5. Minden tanuló köteles három inas-évet kitölteni s csak azután mentetik fel s legénylevelet kap, mely az egész országban érvényes. 6. A vándorlásra készülő legény 15 nappal előbb köteles a munkát felmondani, hogy mesterének ideje legyen, más legényről gondoskodnia. 7. Jövevény legények, kik idegen vidékről érkeznek ide, más nemű mesterhez szálljanak vendégül, ki által azután az ő szakabeli mesterükhöz bevezetessenek. 8. Ha valamely legény megbetegszik, mind a hat rendbeli mesterek és legények kötelesek neki segítséget nyújtani, ha pedig meghalna, az egylet tartozik őt tisztességesen eltemetni. Ingó vagyont, ha az elhunyt rokonai ismeretlenek, a főmester kezelje s a társulat elhatározása szerint, a földesuraság beleavatkozása nélkül, ossza el. 9. Az egyletnek joga van a kihágásokat illően megbírságotolni; a büntetéspénzt szintén a főmester kezelje s az egylet határozatához képest használja fel, anélkül, hogy az akár a földesurat, akár a városi birát illetné. 10. Ha valamely mester nagyobb vétket követne el, addig mesterségét ne folytathassa, míg mestertár-

sait meg nem követi s magát meg nem váltja. (Munkácsi urad. levéltár.)

Az 1682. évi uradalmi urbéri összeírás érdekes adatokat jegyzett fel a mészárosok visszaéléseiről. Említi, hogy Munkácson a husvágók egy székre szorítják a husmérést, hol azután a szegénységet annyira megvárakoztatják, hogy gyakran hus nélkül kénytelenek visszamenni; említi, hogy a huslatot nem akarják pótolni s így a szegénységen dusan veszik meg a bért, melyet a földesuraságnak kötelesek fizetni s így jóllehet csak 3 pénzben mérik a marhahus fontját, mégis sokat nyerne, mert „a levágott marhát egyik felől nyuzza a legény s már másfelől mérlegre hányja, úgy, hogy majd csak nem mozog abban a még meleg, párolgó hus; ebben oly ravaszság van, hogy a meleg hus nehezebb lévén, a szegénységet így is megcsalja, annyira, hogy 3 fontnyi meleg hus, ha kihül, alig nyom két fontot.“ Panaszkodik továbbá a jegyzet írója arról is, hogy a csalfa husvágó míg a szegényt várakoztatja, addig „respectálja a kancsóval ellátott asszonyt, kinek a félrerakot jó hust adja, míg amannak a rosszát hányja hasonló árért.“ Ennek folytán a földesur szigoruan megtiltá e visszaélést, s egyszersmind megrendelé, hogy kaszálás, aratás, és egyéb népes munka idején két táblán vágjanak hust; a reggelre valót este, az estiére való hust pedig reggel készítsék el, hogy időközben „jól s szépen megszivalkodjék“. A tanácstól kirendelt „huslátó ember“ nélkül hust vágni 12 frt birság terhe alatt ne merészeljenek. A báránymetszést két mészáros végezze, nehogy a szegény nép sokáig várakozni kénytelenitessék; a husadásban személyválogatás ne legyen, annál kevésbé „pirongatás“ 3 frt büntetés terhe alatt, melyet szintén a főbíró szedjen be s szolgáltatassa a földesur számára. Megjegyzé még azt is: hogy azon két mázsa faggyu, melyet a nyolcz mészáros munkaváltáság fejében a földesurnak adni köteles, keveseltetik, ugyszintén a száz forintnyi mészárszéki díj is, mert a munkácsi és oroszvégi husvágatási jogot ők kizárólag használják és sem magán henteseknek marhát, sem a szűcsöknek, mint az hajdan szokásban volt, bárányt vágniok nem szabad. Különbén még 1748-ban is csak 40 frtot és 2 mázsa faggyut adtak a munkácsi husvágatási jogért. (Munk. urad. levélt.).

Mint hogy pedig Munkácson a nem nemes lakosság a földesuraságnak bizonyos munkát és díjat tartozott adni és szolgálni: ez alapon az iparosok is tartoztak mesterségök szerint a várhoz dolgozni. Erről az 1690-dik urbérben ez foglaltatik: „A várhoz való

munkára a czéhek által évenként mindenféle czéhből öt-öt mester kirendeltetett, kik a tiszték parancsolata szerint dolgoztak, a többi iparos pedig, ha marhás volt, azzal, különben pedig gyalogszerrel szolgált. Különben a városi bíró utasítva volt, hogy marhátlan mestereket rendeltesse ki a vármunkára, nehogy az igás napszám ily fogyatkozást szenvedjen. Az ácsok és molnárok pedig, ha valami gyors és rendkívüli munkát kellett végezni a földesur számára, akkor azon lakosokkal együtt, kik segítőkül alkalmaztattak, egyszerre tömegesen tartoztak kiállani és saját műszereikkel dolgozni; az ácsok és molnárok mégis kivételképen akkor személyes naponként 4 cipót, fél font turót és fél font szalonnát kaptak, míg a segédszemélyzet önkényerén élt.“ (Munkács uradalmi levéltár).

A XVIII. században, úgy látszik, minden czéh iparneme szerint külön alakult, mert 1753. évben folyamodást adtak be a munkácsi uradalmi igazgatósághoz, melyben kérték, hogy utasítsa a illető czéheket szabályzatilag, hogy minden czéh külön lássa el magát jelvényes pecséttel; egyszersmind meghatározatni kérelmezték, hogy a lakatos czéh: két keresztbe tett kulcsot s egy kalapácsot, a puskaműves: két pisztolyt, a kovács: kalapácsot, fogót és patkót, az asztalos: gyalut és szögmérőt, a nyereggyártó: nyergét s a szücs: egy irhát és két farkat használjon czimerül. Ugyanakkor megengedte az udvari kanczellária, hogy a munkácsi és beregszászi kötélverő- és takácsczéh, melyeknek tagjai nagyobbára közelebb bevándorolt németek voltak, német nyelven kiállított szabadalomlevéllel és szabályzattal látassanak el. (U. o.).

1768-ban az uradalom összeírátván a czéheket, találtatott a megyében: Beregszászon: szabó 11, csizmadia 23, mészáros 17, lakatos 2, kovács 7, fazekas 2, timár 11, szücs 3; Váriban: csizmadia 5, kovács 1, varga, timár*) 4, lakatos 1; Muzsajban: csizmadia 3, Haláborban: 1; N.-Beregben: csizmadia 2, fazekas 2, kövágó 3; Munkácson: szabó 11, gombkötő 1, csizmadia 34, fazekas 22, szijgyártó 4, szücs 4, lakatos 6, ács 10, kőműves 7, varga 7, kenyérsütő 3, mészáros 2, takács 2, kalapos 1, keztyüs 1, irhakészítő 3, harisnyakötő 1, nyereggyártó 2, burnót ké-

*) A timárok, vargák még két század előtt is nemcsak magok kikészítették a bőrt, hanem egyszersmind saruknak fel is dolgozták, innen azután a csizmadiaikat is, kik kizárólag sarukészítéssel foglalkozni kezdték, vargáknak nevezték; a timárok most csupán bőrgyártással foglalkoznak.

szító 1, molnár 11, szappanos 1, puskaműves 2, asztalos 7, üre-
ges 3, cipész 7, kovács 1, bodnár 2, serfőző 3, rézműves 1, ke-
rékgyártó 3, posztónyíró és szürszövő 9, kőmetsző 3; Bartházán
volt 8 takács, sat... Ezek közül a munkácsi fazekasoknak volt
czéh-kiváltságlevelök Rákóczytól, a szijgyártóknak I. Leopoldtól, a
szücsöknek III. Ferdinándtól.

A czéhintézmény, ezen hosszú idők folytán nyert ta-
paszttalatok és szükségletek alapján megalkotott patriarchalis szö-
vetkezete az iparüzőknek, azt hozta magával, hogy közöttök bizo-
nyos szokások és sajátágos szertartások divatoznak. A czéh szel-
leme lelke akart lenni az iparnak és rendszeres fejlődésének, meny-
nyiben a „kontárkodást” szigoruan üldözte: kontárnak, fu-
schernek tekintetett mindaz, ki a czéhen kívül üzött mesterséget.
A czéh befolyt a tanoncok fölvételénél, kik előbb szolgálknak,
később inasoknak nevezettek; befolyt a legények felszabadítá-
sába, a legények (ma segédek) és mesterek közötti viszony rende-
zésénél, a munka- és vándorkönyvek kiállításánál s ellenőrzésénél,
a legények elhelyezésénél, vándorok elszállásolásánál és segélyezé-
sénél, s talán nem is volt nagyobb városka, hol az utazó vándor-
lók számára „herberg“-ek nem léteztek volna, hol az utas a kö-
rülményekhez képest ingyen, vagy igen mérsékelt áron szállást és
élelmezést talált. A czéh a remekléseknél, mesterré avatásoknál,
gyülekezéseknél s lakmározásoknál a megszokott szertartásokhoz s
tempókhöz mereven ragaszkodott. Az atyamester, mint elnöke
a czéhnek, nagy tekintélynek örvendett; nála tartattak a tanácsko-
zások, gyülekezések, ott őriztetett a czéh ládája, melyben a
pecsét, régi szabályzatok, elfakult privilegiumok s egyéb rejtélyes
tartalmu latin irományok, jegyzetek s irkák szentül őriztet-
tek; ott valának letéve a különféle ónkanták s régi réz- és cserep-
kancsók, melyek gyakran vétettek használatba, szokás lévén: a hi-
básokat birság helyett borban elmarasztani s minden alkalmat ál-
domással ünnepélyesíteni. Ily vidám barátságos összejövetelekre
nemesak a tisztujtás, remeklés, felszabadítás és mesterré avatás,
hanem más számos mozzanat is nyujtott alkalmat; a farsang folyamá-
ban pedig a czéhek versenyeztek abban, hogy egymást a „bál“ és
vigadozásban felülmulják s a tisztujtást követő czéh láda-hordást
minél ünnepélyesebbé tegyék.

Tánczvigalmaikon, melyeket önválasztotta biztosok és rendre
ügyelők vezettek s melyeken a csapra ütött hordó s az összehor-
dott étkek sokasága főszerepet játszott, különösen a szücsök tet-

tek ki magokért, a természet s karzatot különféle kidolgozott vadbőrökkel s kitömöt róka, farkas és medvével felczifrázván. A bemennetnél rendszerint egy pár párduczos magyar daliának öltözött szalag legény kivont karddal, régi fringiával, vagy helebárdal örködött, oly méltóságosan, hogy válogatott igazi kurucznak méltán beválandott; a minthogy a mesterek a kurucz és török világból nem egy mozzanatot sajátítottak el s jelképeztek. Ez leginkább a czéhládahordozásnál tünt fel, midőn t. i. ládát, mint egykor a zsidók a frigyszekrényt, az ujonan választott atyamesterhez vivék. Ez rendszerint harsány zene, ujongatás, rithmusos versek és mondatok elszavalása s nagy körmenettel eszközöltetett. A menetet megnyitá egy kengyelfutó, kinek gyorsan mozgó lábait s kezeit félig fehér öltözék fedé, fejét pedig rózsakoszoru takarta; utána lépdelt méltóságteljesen két vörös bugyogóba bujt török, kaftánban, turbános magas fezzel, lecsüngő nagy bajuszszal s hosszú száru füstölő pipával, míg arcuk s felgyürt karjaik barnavörösre voltak festve; ezeket négy daliás, kucsmás, csákós, sastollas, panyókás huszár követé, kik kivont kardjaikat gyakran összeütögették; majd egy kártyákkal kiczifrázott öltözetű bohóc ugrándozott, kinek ülepére boeskorborदारab volt felvarrva, hogy a rá mért gyakori puffogó ütlegeket ne érezze; végre egy medve- vagy farkas-bőrbe varrt legény czamagott. Ez ünnepélyt este rendszeren táncvizigalom és lakmározás követé; a bál fényét emelék az álarczosok, kik a czéh mesterségi mivoltát jelképező jelmezben jelentek meg, mely alakzatok felöltöztetése s diszes kiállítása az iparos ifjuságnak nem csekély gondot okozott; a lakmározásban pedig boldog-boldogtalan részesült, szokás lévén, hogy ilyenkor a „mesteremberek leányai“ a legidősebb leányzó házánál összegyültek s ott viribus unitis csörögést sütöttek, melylyel azután a bálosokat megvendégelték, de minden jóra való asszony is igyekezett valami jót külön feltálatni.

Természetes, hogy az iparosokat társuk vagy családjabeli elhunytja is mélyebben érinté, s ilyenkor a virasztás az ő kötelességek volt, mely bor, némi éték és kártya mellett történt, a temetésnél pedig az összes czéh megjelent. A temetőből azután a halottas házba vonultak a kartársak megvigasztalni az elmaradottakat s megülni régi szokás szerint a halotti tort, e tekintetben elvül azt tartván: halott menjen a sirba, eleven meg a torba!

1832. évben találtatott Beregvármegyőben összesen 1404 kézműves a segédszeméllyzettel együtt, mi tekintve a lakosság akkori számát (125,962) nagyon gyenge arány; egy negyed század mulva

(1857.) pedig, hatósági összeírás szerint, 1408 kézműves és gyáros, 951 főnyi segédzemélyzettel, mi a 129,827 lélekből álló népességnek alig 2%-át teszi.

Már 1859. évben az akkori abszolút hatalommal uralkodott es. kir. kormány, más országok példáin indulva, belátta, hogy a munka jutalmát s az ipar fejlesztését csak egy szabadelvű ipartörvény képes biztosítani; miért is azon évi decz. 20. kelt császári nyílt parancsossal életbe léptetett törvényben elvileg kimondá, hogy az ipar gyakorlását korlátozni nem lehet s a szabad iparágakat mindenki, előzetes tudománnyal vagy képességgel, egyszerű bejelentés mellett üzheti. E rendszabály életbe lépte lerombolni kezdé a régi czéh elavult intézményeit s e bomlást az öreg mesterek fejesőlválva s baljósólág szemlélék, azonban esalódtak, mert a kézműipar s a kereskedelem csakugyan azóta emelkedni kezdett. Így csak Munkács városát véve fel például: itt az 1860-dik évi hatósági feljegyzés szerint találtatott 201 iparos, mely szám 1870. évig, tehát egy rövid évtized alatt, még egyszer annyira, t. i. 448-ra emelkedett. Ezek közt volt esizmadia 87, varga 31, szabó 29, cipész 28, asztalos 16, fazekas 33, gubás 14 sat. Különben az egész megyében az utolsó összeírás adatai szerint (1870.) 2536 segéd munkáson kívül találtatott 1515 önálló iparos és 404 kereskedő, s így a 159,223 számú lakosságnak 3%-a iparral és kereskedelemmel foglalkozik; mi mindámellett nem valami kitünő állapot, mert megyénk e tekintetben az ország vármegyei és kerületi rovatában nagyon lent, a 60. sorban áll.

1861. évben a haza alkotmánya visszaállítván, a es. iparrend is elveszté érvényét, míg végre az 1872. évi VIII. t. cz. által az ipar ismét szabaddá tétetvén, elvileg kimondatott, hogy mindenki, ahoz való készület nélkül is, bármely szabad iparágat, vagy többet is egyszerre gyakorolhat, s egyszersemind azon évi junius 15-ig valamennyi még fennállott czéh megszüntetni rendeltetett; ennek folytán új egyesületek, társulatok keletkeztek, melyeknek alapszabályait a felsőbb hatóság megerősíté. Mi az ipar szabaddá tételét szívünkben üdvözöljük, mert elvünk, hogy mindenki, természeti jogához képest; feje, keze és tőkéjével korlátlanul munkálkodhassék s szellemi és anyagi tevékenységével boldoguljon.

Megyénk különben a debreczeni kereskedelmi és iparkamarai kerülethez tartozik; ez az 1868. nov. 28. 19223. sz. a. kelt miniszteri rendelet által szabályoztatott; idővel azonban módosított, úgy, hogy jelenben az 1877. márcz. 8. 1019. sz. a. kibocsátott keresk. min. rendelet következtében a kerülethez Beregen kívül

Ugocsa, Máramaros, Szatmár, Szilágy, Bihar, Szabolcs és Hajdú-megye. továbbá Nagy-Várad, Debreczen és Szatmár-Németi városok tartoznak.

15. Posztógyártás.

Munkácsou a XVIII. század közepén kezdé az uradalom a posztógyártást. 1767-ben a Szepességről jelentkeztek posztószövők, kiknek minúti Bécsbe küldettek s később szerződésileg beszegődtek. Brandecker Domokos nevű mester a Bornemissza-féle házban kezdett gyártani, hol a sajtó is felállított s posztó és pokróczok is gyártattak. Később Podheringre tétetett át a posztógyártás, mi végből e helység éjszaki során egy maiglan fennálló emeletes tágas épület emeltetett. Itt 1796-ban bizonyos Tugemann József mester nyert alkalmazást, ki a gyárt a szövés- és festéshez szükségelt kellékekkel bőven ellátta; ennek folytán a gyártmány csakhamar oly hírnek és kelendőségnek örvendett, hogy messze földre, magába Danczkába szállított, hol állandó piacra talált; ekkor a gyár tetemesen meg is nagyobbított s személyzete a legényeken kívül tiz tanouczczal szaporított, kik naponkint 7—10 krajczárnyi díjt kaptak. A gyáron kívül kallók működtek még pokrócz-, guba- és szürkészítésre Dubroviczán és Nagy-Gáton a Vérke folyón.

1797. évben ismét megnagyobbított a gyár s egyszersmind festőműhely is állított, úgy, hogy a felkelő sereg öltöztetéséhez szükségelt vászon itt festetett. Szereztetett egyszersmind száz mázsa gyapju-festésre szükséges festék, égerfakéreg, borkő, körisbogar sat. A vadalmafa kérge sárga festék készítésére használtatott. Vétetett a gyárhoz egy öl átméretű és fél hüvely vastag köszörűkő 20 frtért, egy más kisebb pedig 14 frtért. A Bécsbe próbául megrendelt posztó világos színű volt. Ez évben készítettett 650 darab pokrócz s a Vérkén és a Rafajrán 70 kalló állított fel, Stollmann kallósmester vezetése alatt, melyek 1798-ban a yizniczei völgybe tétettek át. A gyárban a legények egy vég posztót elrontván, három részint ellábal, részint elbocsátatott, azonban a Bécsbe megrendelt posztó mégis elkészült, Krásza Vqaczal nevű urad.

szám tartó megjavítván a szövőszéket. Ez időben az alföldön vásárolt ötven mázsa gyapju Csegeig szállítva került mázsánként 40 frtba.

1798-ban ismét 339 rőf posztó küldetett Bécsbe a grófi család szolgálai számára, valamint azután is évenként. 1800. évben új szőp festők alkalmaztattak a gyárban, sőt bizonyos Scheffer Károly Zsigmond nevű kapitány is felajánlá ebbeli vegyészeti ismereteit. E század elején bibarczfalvi Székely Mihály Szent-Miklóson gödirez maggyapjából (Chelidonium majus, Schwalbenwurz tartós szövetet készített. Végre 1808-ban megszüntette az uradalom a gyártást s azt Bayer Ferencnek adta bérbe, a megmaradt posztókészletet azonban az uradalom sokáig megtartotta, sőt 1813-ban a francia háború alkalmával a toborzott s kiállított önkénytesek ruházatára felhasználhatta. 1819-ben végleg megszüntettetett a gyártás s az épület üresen állott. 1824-ben bizonyos Privirotti kassai köedény-gyárnok tervezett itt ily gyárat berendezni, a Bereg megyében előforduló agyagot, különösen a beregszászi hegyen levő caolin-földet igen alkalmasnak találván e célra; azonban e foglalkozás sem vergődhetett jelentőségre.

1836-ban megengedtetett Grünvald Károlynak, hogy Frigyésfalván egy kis posztógyárat állithasson, mely azonban csakhamar megszűnt.

16. Salétrom-gyártás.

A francziákkal viselt háboru az osztrák-magyar birodalom erejét s nagy mérvű készülődéseit igénybe vevén, a salétrom bő előállítására is szükségessé vált; e végből 1796. évben az országos kormány a munkácsi uradalmat is felhivta, annál inkább, mert az már 1782-ben megkísérlé területén a salétrom-gyártást. E termelés azonban akkor jelentéktelen lehetett. Később 1799. évben báró Vay Ádám engedélyt nyervén a kormánytól, hogy Szabolcs megyében és környékén harmincezer mázsa salétromot gyárthasson, ez ismét az uradalmat hívta fel a társulásra s e végből szerződés mellett elfoglalta a szükséges kijelölt helyiségeket, annál inkább, mert e közben 1801. sept. 1-én kelt általános felhívásban Ferenc király felhatal-

mazta az ország földbirtokosait, hogy a kincstár számára salétromot gyárthassanak. E kibocsátványt a királyon kívül Lazanszky és Althán grófok is aláírták. 1805-ben a kormány az illető bu-da-kerületi es. k. tüzérségi parancsnokság útján ujlag felszólítván az uradalmat: gróf Schönborn Ferencz készséggel ajánlkozott bir-toka területén salétromot termeltetni s e czélból a kölesini timső-gyár közelében a mezőn 3000 frtnyi költségen emelteté a szüksé-ges gyártási és főzdei épületeket; Harbert József nevű mester ál-lott a debreczeni és a nagy-kállói főzdek mintájára alakított gyár élén s termelé a salétromot, melynek mázsája 35 frton váltatott be. 1808-ban sűrgeté a tüzéri parancsnokság a nagyobb mérvű terme-lést, valamint a francziák előnyomulása s a bécsi okt. 14-ki gyá-szos békekötésről nevezetes 1811. évben is, a mikor az uradalom szakértő munkások hiányával menté az elmaradást. Még 1813-ban is főztek s szállítottak salétromot, ekkor azonban végleg felhagy-tak azzal s a gyárhelyiséget vasgyári mintász lakásául alakították át. A salétrom-termeléshez szükségelt anyagot a majorok, istállók, szeszfőzdek, falusi házak és udvarok talajaiból és pocsolyáiból szed-ték; továbbá mindeféle hulladékot, iszapföldet, korhanyból, ha-muból, lügből kikerült tartalmat aknáztak ki e czélra. A Podhe-ring és Kölesin közötti téreu működött a főgyár; ezenkívül termel-tetett nyers salétrom Szent-Miklóson, Szolyván, Hársfalván, Ve-reckén, Fogarason, Gáton és Beregszászon, valamint az urada-lom minden majorjában; honnan finomítás végett a főgyárba került.

*

1797-ben Székely Mihály nevű uradalmi bányáügyi felügyelő terjedelmes tervezetet nyújtott be az uradalmak területén találtató különféle nyers termények iparszerű feldolgoztatása iránt; így ajánlá, hogy kesersót, kénlapot, aranymosást, krétaásást (kaolin-föld?) kovatórést, dohány- és lentermesztést eszközöljön; a drágabártfalvi sóforrásokat használja fel, szekerkenőcsöt gyártson, hainuzsirt fő-zessen, a hársfalvi, szolyvai és egyéb ásványvizeket zsákmányolja ki, vagy a granitot (?), vasat és kovanyt s a timsókőzetet Pudpo-lócznál; — egyptomi téglát égessen, üveget, papirost, timsót, szik-sót gyártson, a vasgyárakat jobban fejleszsze ki, aczélt készittes-sen stb. S valóban ő 1798-ban gyártott is sziksót, még pedig a szőlővenyige hamvából és savanyuvizekből; az akkori fel-jegyzések szerint egy hordó polenai vagy szolyvai vízből 13 font sziksót termeltek. (Urad. levéltár.)

17. Üvegyártás.

A XVII. század közepén a munkácsi uradalom birtokosa az oblazi és vorotniczai határookban emeltetett üveghutákat. Báthory Zsófia fejedelemsasszony alatt 1672-ben egy huta, öt gyalog és négy marhás szerez volt e két hutánál alkalmazva, a mint ez az akkori urbéri jegyzetekből kitetszik. Ekkor az oblazi „kis huta“ évenként készpénzben 40 frtnyi bért és ablakba való üvegből 3000 kristály és 2500 „paraszt“ karikát jövedelmezett; ellenben a vorotniczai „nagy huta“, mely hasznosabb és anyaga is jobb volt, kétannyit hozott be.

Az 1682. évi urbér 475. lapján az áll: „hogy az oblazi határban levő kis huta jövedelme, juxta determinationem suarum celitudinum (Thököly J. és Zrinyi Ilona) de die 16. Aug. 1678. factam, ilyen: kész pénz taxája per annum 40 frt, ablakba való kristály-üvegkarika 3000, paraszt üvegkarika 2500. Az nagy huta vagy a vorotniczai határban, ennek jövedelme, az mint a felső huta mondja, mivel ezen huthoz való mesterember Lengyelországba szökött, kétannyi mint a kis hutáknak, mindazonáltal az alku is vagy taxa-levél mutatná meg.“

Thököly 1684-ki gazdászati utasításában erre vonatkozólag mondja: „a hutákra, mik pusztulásnak indulnak, nagyobb gond fordítassék.“

E két mütelep 1686-ban a munkácsi várat körülzáró német katonák által elpusztítván, többé fel nem épült. Mint ilyenek az 1699. és 1704-diki urbáriumokban is említetnek.

1732. évben vette bérbe a Rákóczy-féle némileg helyrehozott üvegyárakat Uhlein Dávid, ki a vasgyárakat is bérelte; 1738. pedig kivette 100 frtért Podscheider János. 1744-ben az uradalom saját kezelés alá vette s ahhoz szakértő mestert fogadott. 1753-ban ismét Podscheider bérelte ki, de üzlete roszul menvén, bérelengedést kért; ő 1762-ben a gyárat tervszerüleg nagyobbította s egy másikat az uradalom a vizniczei völgyben állíttatott, melyben Eiber György mester dolgozott s azt Sebald János, csehországi üvegyáros három évre kibérlé. 1766-ban mi hasznot sem hajtott és 1767-ben szünetelt, 1768-ban azonban az uradalom egyes munkásokat kerestetett s Sztánfalva tájáról kvarczot szállíttatott oda. 1770-ben egy szélvihar ledönté az épületet. 1772-ben Nagy-Lohón terveztetett egy új huta, hol kvarcz találtatott. 1783. Podscheider József

és ipja Behenyi Jakab bérleték ki a gyárakat. Az oblazi huta még 1778-ban beszüntetett, helyén vasgyári munkások számára lakok építettek.

1827. évben építették a munkácsi uradalom Izvor helység közelében üvegyárat, melyhez az ottani telepítvényesek szolgáltak munkával; 1833-ban pedig állították a gróf Schönborn-család Felső-Hraboniczán is üveghutát, mely leginkább bérletileg kezeltetik. A bérlet főleg ablaküveg, egyszerű savanyuvíz-palack s ily nemű apró czikkek termelésével sikeresen foglalkozik. A gyártáshoz szükséges anyag s kellék részint Lengyelországból, részint Pászika vidékéről szereztek.

1875. évben kibérelték Hirsch Gyula, Trexler Ferencz és ifj. Elszner Rudolf a hátmegi urad. gazdasági udvart a végből, hogy ott üvegyár-üzletet szervezzenek*); a szükséges lakok és gyárhelyiségek felépítettek s 1876. évben jó eredménnyel működött a tetemes munkaerővel berendezett gyár, midőn az év végén a dühöngött török-szerb háború s az ez által okozott kereskedelmi akadályok és tökehiány miatt — a további működést be kellett állítania.

18. Papiros-gyár.

Az irlap-gyártás e tájon a XVIII. század végeig ismeretlen volt, s az uradalom leginkább boroszlói papirost használt, mely szép, tömött, hártyszerű volt; végre 1793. évben felfogadott a munkácsi uradalom egy Lang Ignác nevű művezetőt Dolháról, ki az alsó-hraboniczai régi vashámor helyén tervszerűleg egy papiros-gyárat, az akkori elnevezés szerint „papiros-malmot“, kezdte alakítani, rendelkezésére a kellő összeg utalványoztatván; ez évben az épület a harmadik emeletű pad kitapasztásáig elkészült és abban már tíz rizma itató-papiros is állítottott elő; a megkísérlett író-papiros azonban hiányosnak találtatott, mutatványul mégis egy iv abból is felküldött Bécsbe a magát nem kevésbé érdeklődő grófi családnak. 1794-ben a falusi bírák foglalkoztak rongy-szedetással s mázsáját egy forintjával szállították a gyárba, — később külön rongyszedő zsidók

*) A gyár Ervin-halmi-nak neveztetett el.

fogadtattak fel; a kész papiros elszállítására s eladására pedig Rap-paport Leibl nevű szkoléi lakossal kötötték meg a szerződés. 1795-ben fizettek egy mázsa rongyért 51 krajczárt. 1797-ben eladatott az itatópapiros bálonkiut 9 frtjával Lembergbe nagy mennyiségben; az ekkor gyártott, erős és vastag mártott irlap vízjegyül a gróf Schönborn-család czimerét viselő: a szivalaku pajzson levő hármashalmon álló koronás oroszlánt s alatta e latin betűket és iratot: „F. K. C. S. D. Munkács W. N.“ Egy más alakú, szintén jó minőségű ilyen e lapidaris betűket láttam vízjegyül: „D. Munkács“; így ismét egy másikon: egy koronát, ez alatt díszes pajzson egy bojtos postakürtöt s ez alatt e felírást: „A. Hraboniceza W. N.“ — Egy más iven pedig szemlélhető volt a fennebbi jelvény alatt: „I. P. S.“ Egy ötödiken végre: „I. S. Gros. Regest.“ 1799-ben egy bál itatópapiros kelt 7 frton; 1801. évben a különféle alakú papiros oly jó keletnek örvendett, hogy nemcsak a szomszéd megyék, hanem a lengyelországi leMBERGI kormányzóság is innen fedezte ebbeli szükségleteit. Bachmann nevű kereskedő egymaga egyszerre vásárolt száz bált s az 1808. évre nagy mennyiségű írásra és nyomtatásra való papirost rendelt meg. Így fokonként tökéletesbitve fennállott a gyár 1856. évig, a mikor a megszorodott gépes gyárak kiszoríták keletét s az üzlet beállított; a terjedelmes épületek pedig lisztörő malommá alakították át.

1830. évben az uradalom a szent-miklósi hidnál és Hársfalván is szándékozott papiros-gyárakat állíttatni; mi azonban teljese-désbe nem ment.

19. Harisnya-gyártás.

1766. évben alakított az uradalom Munkácson egy harisnyagyárat s készíttetett abban gyapjuból különféle műveket; 1768-ban Grenetau nevű szövőmester 515 frt 54 krnyi hiánynyal dolgozott. 1776-ban Holzinger Lipót nevű mester szintén tönkrejutott, sőt 1945 frt 31 krnyi fedezellen adóssága miatt be is fogatott. A harisnyák leginkább Lengyelországba szállíttattak kereskedésbe, s mint az 1772. évi számadásokból kitűnik, egy pár 30 krba számíttatott

s ekkor a nevezett mester évenként 1000 frtot kapott a szükséges beruházásra. 1781. évben Lazar nevü legény vitte az üzletet, azonban ez sem vergődhetett zöld ágra s a gyártás csakhamar végleg beállított.

20. Bánya- és ércművelés.

N e m e s é r c z.

A Kárpát hegység észak-keleti nyulványai, melyek megyéket körülveszik és a síkságig benyulnak, csekély ércztartalmuk mellett is, régóta szolgálnak bányaművelés tárgyául. A bányászatnak legrégebb nyomai a Beregszász felett emelkedő Nagy-hegy délkeleti oldalán a Szarvaskő alatt láthatók, hol már a XIII. században rendszeresen vágta bányákat, mire a több száz öltre és különféle irányban vezetett gótalaku vájnak és alagmenetek engednek következtetést.

Nem messze Beregszásztól a makkos-jánosii határon, az ugynevezett Szilvásgorondon, a Szernye tó partján egy helyet aranymosónak neveznek a lakosok, melyen én tömérdek salakot, kőolvadékot s e mellett sűrűn elhintett kova- és obsidian-szilánkokat és nyilhegyeket találtam. — E helyen folyt hajdan a Jaszenó patak, mely e czélra felhasználtathatott.

A mult század második felében a gróf Schönborn család is műveltetett itt bányákat; 1778-ban küldött a munkácsi uradalom aranyérczet elemzés végett Komárnára, 1781-ben pedig az itt kirájt érczből a nagybányai kémlő hivatalhoz, hol bizonyos Feuerregger Ferencz kémlész által megvizsgáltatván, azon évi július 18-kán kiállított iratában igazolta, hogy egy mázsányi megzuzott ércz $1\frac{1}{2}$ százalék ezüstel vegyített aranyat tartalmaz, s hogy száz mázsányi zuzott érczből 12—16 latnyi nemes fémet lehet reményleni. Chriszt Ferencz uradalmi érczkutató ennélfogva felkért a maga részére bányatereket, melyeket tőle gróf Schönborn Ervin Jenő megvett, ki itt rendes bányászatot nyitott, annál inkább, mert 1783. évben a bányatelkek kimérése végett itt megjelent Mittis nevü bányatanácsos és Wöllner bányamester a beregszászi, szidorfalvi és felső-vizniczei tájakat érczdusaknak találták s úgy vélekedtek, hogy

egy mázsa nyers ércből egy lat arany nyerethetnék. Ily remény-
 től ösztönöztetve 1783-ban építettett Beregszászon a Nagy-Boes-
 kor hegy alatt egy érczuzda a körmöczi minta szerint, 1784-ben
 pedig egy másik Székely Mihály, bányafelügyelő, indítványa foly-
 tán, mely műveket Lántzky vezette, ki Nagybányáról jött az ura-
 dalmi szolgálatba, míg Leutenant András mint aranymosó mester
 működött. Így az érczművelés s aranymosás 1788-ig folytatott,
 nem kis áldozattal a gróf részéről, mert ötezer forintnál kész pénz-
 ben többet költött, a nélkül, hogy 80 lat és 5 nehezék arannyal
 többet berett volna különös kedvezésből megengedte 1786.
 évben a kincstár, hogy az addig itt termelt 46 latnyi aranyat ön-
 használatára fordíthassa. S így a gyakorlat a képzelt szép remé-
 nyeket meghiusítván, 1788-ban felhagytak a bányászattal, sőt 1789-
 ben eladták a Bocskor alatti zuzda-helyiséget az aranymosdával
 együtt Róthkugel János bányásznak 30 frtért, még az összes fel-
 szerelést is odaajándékozván neki, ki nem sokára megkérte az ura-
 dalmat, hogy azt más helyre tehesse át.

Nyoma van az iratokban, hogy 1797-ben az uradalom az
 aranymosást ismét kibérelte s ez hihetőleg azon ideig tartott, mi-
 dőn itt timkövet kezdettek türetni a munkácsi timsógyár számára.

E helység éjszaki oldalán Kigyós felől szintén találtak régi
 aranybányák és műveletek nyomai.

E század elején Kitaibel tanár és híres természettudós a
 beregszászi bányák körül talált egy koros embert a kőrákason ku-
 tatással foglalkozni, ki őt biztosítá, hogy ily módon évenként 70
 forintnyi értékű aranyat szedeget össze. E bányák sokszor évtize-
 deken át elhagyatva heverték, midőn ismét akadt magán ember
 vagy társulat, mely felfogott rajtok s nem ismervén a multat, a
 műveletet a legélénkebb reményben folyamatba tette; így alakult
 egy részvényes társulat 1867-ben is, mely azonban két évnél to-
 vább nem ámíttatá magát. Én 1868. július hó 10-kén Buday Ká-
 roly, kir. bányabiztos, társaságában megsejmeltem a Szarvaskő
 alatti igen régi vájnakat, melyeken épen akkor dolgoztak a bányá-
 szok; a nevezett szakértő azonban a helyenkint előforduló kemény
 kvarcz, zöldkő-trachit és más üledékes kőzetben, mely agyag,
 tajtkő és ryolith közt fordul elő, igen hálátlannak találta a költsé-
 ges művelést.

1782-ben A.-Hrahoniczán vélték találni aranyérczet, ezüsttel
 vegyítve, ebből egy mázsányit Bécsben elemeztettek is, azonban
 eredmény nélkül; később Nagy-Bányáról hozattak a szerencseva-

dászok egy szakértőt, ki a tért meg szemlélvén, biztosítá a műkedvelőket, hogy ezer mázsányi ércből okvetetlenül kikerülhet hat font arany. Azonban, úgy látszik, ebbeli reménykedéssel is csak oly hamar felbagytak, mint azon kutatásokkal is, melyeket e század elején szintén Chriszt Liszárnya, Szoluncsok és Pudpolócz körül eszközöltetett, hol aranyat és ezüstöt vélt találni; ugyszintén kutatott 1822-dik évben Ploszkón, valamint 1824-ben Csaszuk József Pudpolóczon és Vizniczén, hol a remélt arany és ezüst helyett, melyekre adományt kért, rézkéneget s csak igen kevés nemes érczet talált, különösen azon vájnában, mely a pudpolóczy szoros nyílásánál a Latorcza színe felett tátong s néhány lábnyira terjed.

A liszárnyai bányatereket 1870. évben egy munkácsi iparosokból álló társulat kérte fel, anélkül, hogy behatóbb kutatást vagy művelést tétetett volna azután.

E szerint megyénkről el lehet mondani, hogy a nemes érc tekintetében szegényes.

R é z - é r c z.

Területünkön réz csak szórvaúyosan s igen gyenge minőségben fordul elő, s azért ily bányák nem is műveltettek ekkorig. A Vereczkén a kőhőnpölyökben akad némi nyoma a réznek; 1804-ben Polenán tul balra a ploszkói völgyben a malom felett rézkővees (kupferkiesz) találtatott, melynek egy mázsájából a nagy-bányai olvasztóban 13 fontnyi szép veres réz került ki. (Urad. levéltár). Ily rézkővees találtatik rétegesen a ploszkói határon a lelkész földbirtokán jelenleg, valamint Duszínának nyugoti magaslatain, hol szép koczka alakban fordul elő, ugyszintén Iloncza vidékén is.

Más nemű fém megyénk területén egyáltalában nem találta-tik. 1798-ban a munkácsi uradalom megkísérlett vaskőérczből ólmot termelni, mi azonban további műveletre méltó eredményt nem mutatott. Ugyanakkor szintén Székely Mihály, bányafelügyelő, higany kéneget (ezinobert) is kivont azon érczből s késznek nyilatkozott annak nagyobb mérvbeni gyártására.

Vasércz.

E hasznos ércz megyénk majd minden tájain találtatik, azonban oly sovány tartalommal, hogy az abból nyert vas alig adja vissza a termelésére fordított költséget; mindamellett nyoma van, hogy a munkácsi és szent-miklósi uradalmak területén már a 17. században olvasztatott vas és 1642-ben Repedén a hegyoldalou e végből vaskövet törtek. Jegyzetek szerint 1736-ban gróf Schönborn selesztói vasgyára számára Repedén, A.-Hraboniczán és Kustánfalván ásatott vasérczet, melynek legnagyobb része ott hagyatván, a készletet később 1771-ben egy idős bresztói lakos megtalálta, a miért egy aránnyal jutalmaztatott. 1773. Chriszt Ferencz érczkutató és Pliszikai nevű bányamester Csabinán fedeztek fel vasércztelepeket, melyeknek ásványát 1781-ben Vithalm Ignác, munkácsi gyógyszerész, megkémlélvén kitünő minőségünek nyilvánítá. Ugyanazon időben A.-Hraboniczán és Zbun környékén ástak vasérczet, leginkább azonban Vizniczén, Csabinán és Kustánfalván; e helység észak-nyugati szélén a nyomok maiglan is szembetűnnek. Azon koru jegyzetek szerint a kustánfalvi vasércz a legjobb, leggazdagabb közé számittatott; a csabinai könnyen olvadónak s a vizniczei hajlékonynak jelleméztetett, miért is e három vegyítve jó sikerrel használtatott. Az akkori bányászok, kik részint behívott morvák, részint idevaló jobbágyok voltak, felváltva hat-hat óráig dolgoztak, mely munkaszakért minden bányász négy garassal díjaztatott, míg Chriszt felügyelő a kiásott ércz mennyisége szerint fizettetett. Az ércz „hilus“-okra számittatott, mely mértékem tíz bányaköblöt s egy ily köböl $\frac{2}{3}$ pozsonyi mérőnyit tett. Chriszt minden hilus után a vizniczei érczért 1 frtot s a csabinaiért 36 krt kapott az uradalomtól, miből nemcsak a bányászokat elégité ki, hanem a többi kiadásokat is fedezé. Fuvardij fejében fizetett az uradalom Csabinától a selesztói vasgyárig hilusonkint jó ut mellett 26 és rosznál 30 krt; saját négy ökrös fogatán egyszerre másfél hilusnyi mennyiséget szállított el.

Az eddig feltárt nevezetesebb vastelepek ezek: A Latorcza jobb partján: a selesztói határban a frigyefalvi vasgyár felett emelkedő Zsarnó (Zsornina) hegyen; Felső-Vizniczén a Liszicsánka nevű helyen; Ilkóczon a Chripovo és Krivulya nevű téreken; Iglinczen a Derenovkán, a lizárnyai határon, Szoluncok körül; a lankai zsarnóhegyi vasbánya 1822-ben virágzott; Klacsanón, Benedikén, Csabinán és Nagy-Lohón, különösen ez utóbbi hegyen

a Kolobabku nevű legelőtérén vannak vasércztelepek és pedig nagyobbára elmállott trachitkő agyagában. A szuszkói hegyen agyagos vaspát (sphaerosiderit), Alsó-Hraboniczán fólópál, chloropál, a Szinyák nevű hegyen pedig egy új képletű agyagvaskő, melyben számos levélnyomatok találhatók.

A Latorcza bal partján a közeli Podheringtől kezdve, hol a Latorcza folyó partján emelkedő hegyeken, trachit-conglomerat és trachit-tuffban 5—7 öles vastagságú gyenge tartalmu barna-vaskőtelepek elhagyatott állapotban vannak, délfelé a Hát-hegyen és egész környékén mindenhol fordul elő vaskő. Gazdag tartalmunak mondhatik itt különösen a Latorcza felett emelkedő bukovinkai meredélyes kőszirtekbeli vasércz, melynek kiaknázása azonban sok nehézséggel járna. A Krajna körül nevezetesebb vaskőtelepek léteznek szintén elmállott trachiton nyugvó téreken: Hát megen a Szmerokován, Oláhcsertészen a Lazni-patak mellett, N.-Ábránkán a Nagy (Veliki) Obücsön, hol 3 lábnyi vastag rétegben barna agyagvasércz ásatik; Bilkén a Dreloviczán, Miszticzén, Szajkófalván a Biczkovertch nevű dombon 4"—1½" vastagságban kovás agyagvasércz; az ilonczai határon a Lazni-patak és Kotlovina potocsina nevű helyeken, hegylejtőkön; Papgyörgyfalván és Deskofalván a Pilátkán szintén elmállott trachitkő közt fél és egy lábnyi vastagságú rétegben, mely azonban néhol egész két lábnyira szélesedik, kovás agyagos vasércz található, valamint Bródon is, hol a Dzvitor nevű hegyen régóta ásatik, itt délről északnak vonul az agyagvaskő-telér, melynek vastartalma 18% és 6"—1' vastagságú. Végre közelebb Tökésen is, a Hát-hegynek Zelenyánka és Pohár nevű nyulványain szintén elmállott trachiton fekvő, földpalával fedett, egészen kiképzett, 2' vastag barna-vaskőből álló telepek vétettek műveletbe. Annyi bizonyos, hogy a trachit-hegylánczolatok szélein előforduló vastelepek legbiztosabb eredménynyel kecségtetnek; ilyenek megyénkben a Hát és Zsarnó-környékbeliéken kívül a Gyil-vidékiek is.

A fönnebb elősorolt hegyeken levő bányák időközönként leginkább a munkácsi uradalmi vasgyárak számára nyitattak s csekély ércztartalmuk miatt ismét el is hagytattak. A hátvidéki bányák termése leginkább a hátmegi olvasztóba került, míg a Latorcza jobb partiaké a selesztóiban dolgoztatik fel. Egyébiránt a közel fekvő dolhai, gróf Teleky-féle vasgyárak is felhasználnak tekintélyes mennyiséget. Így 1867-ben birt az említett dolha-róramezei vasmű a felvidéki járásban vájna-telkekben 326,144 □ ölnyi tért és egy 32 ezer öles külmértéket. Vasmű-telepein 149 férfi munkás foglal-

kozott 45 krnyi napibérrel. Összesen termeltetett 2365·25 mázsa szinitendő és 337·50 mázsa öntött vas, 11,160 frt 61 krnyi pénzértékben, míg a kiásott 22,165 mázsa vasércz 4228 frt. 57 krnyi pénzértéket képviselt.

1867-dik évben birt gróf Schönborn Ervin következő vájnatelkeket: a felvidéki járásban 50,176, a kaszonyiban 14,313, a munkácsiban 12,544 s a tiszahátiban 85,686 □ ölnyi terjedelemben; 1879-ben a munkácsi járásban 45,116 s a felvidékiben 270,696 □ méternyi kiterjedésben.

1871-ben volt a nevezett gróf részéről műveletben a felvidéken 75,264 □ ölnyi terjedelmű vájnamérték s a munkácsi járásban 12,544 □° terület. A vájnamértéktől adatott 1862. május 1-ig a kincstár részére bányavámul a termés $\frac{1}{20}$. része, azóta e helyett évenként téradóul fizettetik 4—4 frt.

Az uradalmi bányászok a szálláson és failletményen kívül minden kivájt érez mérője után a Zsarnón 25, a lankai telepen 20, Bródon 5 és Szajkófalván 10 krt kaptak. Ezek külön társládát is birnak, miből gyógyítási és ellátási kiadásait fedezik.

Timkő.

Megyénk déli részén a síkságból kiemelkedő beregszászi, muzsalyi, benei, dédai és bégányi osekélyebb magasságu hegyek, különösen a 191 ölnyi s legmagasabb Nagyhegy ryolith-kőzete tartalmazza a timsót, melyből a különféle czőlokra alkalmas timsó termeltetik. A mult század végén fedeztetvén fel a kőzet e sajátsága, azt, mintán elébb csak aranyat és ezüstöt kutattak rétegeiben s alkalmas tömbjeit örlőkövekre feldolgozták, az elvetett törmelékét pedig, mely építésre alkalmatlan volt, az utak porondozására fordították, timsó-gyártásra kezdék felhasználni. 1783. évben gróf Schönborn Ervin Jenő két szekérnyi követ szállíttatott schönborni kastélyába, a végből, hogy a fehéres és csillamló kövekből diszes kertjében barlangot (Grotte) állíttasson.

Dr. Weisz (Dercsényi) János volt az első, ki 1796-ban a bányahatóság útján a beregszászi Akolhegyen bányajogositványt nyert. Ez adománylevel szerint a timkő kovát, ként, timföldet és vaséleget tartalmazván, épen e sajátságainál fogva szükségeltetett az, hogy a timkőre bányászó is rendes bányászati jogositvánnyal birjon; minthogy a timkőről magában véve sem az 1351. 13. törvényczikkben,

sem az 1723. 108. t. cz. által hazánkra nézve megerősített Miksa-féle régi német bányatörvényben említés nem találtatik, az kétség-telenül akkor még teljesen ismeretlen volt.

A timkőnek leglényegesebb része az üregeseiben csillámló timany (alunit). A kő maga bizonyos földpátos részekből áll, melyben kénsav foglalja el a kalium és timföld mellett azon helyet, melyen a timanyban kénsav találtatik.

1801-ben Chriszt Ferencz és Paulicsek András nyertek és mérettek ki magoknak bányahatárokat a benei hegyen, melyeket 1809-ben Schönborn grófnak és Dercényinek átengédtek. 1811-ben kért és nyert gróf Schönborn Fülöp Ferencz is külön 22 bányahatárt a muzsalyi és beregszászi hegyeken, ekkép a felállított timsógyarakat biztosítani óhajtván. 1822-ben adományozta a nagybányai „cs. kir. pénz- és bánya-főfelügyelőség és kerületi bányabíró-ság“ a nevezett grófnak és társainak 1. a muzsalyi határbeli tereket, 2. a kigyósi oldalon levő elhagyatott aranybányák körüli lejtőket és 3. az Akol, Vereshegy, Nagyrigó, Belényes és Bethlehem nevű területeket timkő-törés végett. Bányavámul akkor a kész termény tizedrésze szedettet be a kincstár számára.

1854. évig háborítlanul bányászkodtak itt timkőre a gr. Schönborn, Károlyi, b. Perényi és Pogány-családok, midőn hazáukra nézve az osztrák bányatörvény behozattván, ezek alapján az igazolványok bekivántattak. A munkácsi uradalom birtokosa az 1811-ben felvett térképre vezetett bányaterekről, melyeknek határai a természetben a hosszú idő alatt teljesen eltűntek, hat külmértéket (32 ezer □ ölével) Jenő, Tódor, Karolina, Sámuel, Fülöp és Frigyes néven jelölt ki, melyekről azonban külön adományt kieszközölni fölöslegesnek tartott, hivatkozván IV. Károlytól nyert adománylevelére, melyben a bányászkodási jogositvány is foglaltatik az uradalom területére nézve. 1866. évben végre, sok vajadás után, kiczövekeltetett a hat külmérték Ervin, Franciska, Karolina, Tódor, Frigyes és Fülöp név alatt, a minthogy ugyanakkor gróf Károlyi György részére is nagy-muzsalyi timsógyára számára külmértékek 267,557 □ ölnyi terjedelemben és egy külön külmérték (32 ezer □ öl) Zsigmond név alatt kimérettettek; hasonlóul néhány külmértéket adván magának báró Perényi Zsigmond özvegye is.

E közben történt, hogy Beregszász város a kiczövekelés ellen tiltakozván, az ügy azon oknál fogva, mert Beregszász közönsége még 1859-dik évben a maga számára felkért külmértéket, helytelenül szerkesztett kérvényével azonban akkor a szomolnoki bányaha-

tóság által elutasított, eldöntés végett az ipar és földművelési miniszteriumhoz felterjesztetett, mely kimondá, hogy timkőre ne külmértékek 32 ezer ölével, hanem rendes vájnamértékek 12,544 □ ölével adományoztassanak; minek következtében azután valamint gróf Schönborn Ervin, úgy a szomszéd Károlyi és Perényi féle bányaterületeket is ujonan kellett kiméretni. E szerint 1869. évben kimérettettek gróf Schönborn Ervin részére a Derekaszegen és Szarvaskő alatt:

1. Ervin vájnatelkek	4	vájnamértékkel	50,176	□ ölnyi területtel
2. Karolina	"	4	"	50,176 " "
3. Frigyes	"	3	"	37,632 " "
4. Tódor	"	3	"	37,632 " "
5. Fülöp	"	2	"	25,088 " "

összesen 200,704 " "

mely vájnatelkek, miután egyes részei Beregszász városától és az ottani g. kath. egyháztól kisajátítottak, műveltetnek; ezek között leggazdagabb timtartalmu az, mely a Derekaszeg nevű bájdus hegyormon e század elejétől fogva műveltetik s melyen bányásztelepek is léteznek. Délkeletről lent a völgyben látszanak a gróf Károlyi féle vájnak, melyek legkitünőbbike az ugynevezett Petz-bánya, a nagy-muzsalyi timsó-gyár felett.

A derekaszegi telkeken működő mintegy tizenhat bányász, többnyire a szomszéd Muzsaly s környékéről való napszámosok, jöllehet néhány német és orosz állandó munkás is foglalkozik; az itteni tíz házból és bányanagy (Hutmann) lakából álló telepen a munkások állandó tanyát és némi földrésztletet élveznek; azon kívül minden kivájt kőből földért 1 frt 90 krt és minden kőből timkőért 3 frt 70 krt kapnak. Évenként, leginkább robbanópor segédelmével, átlag 35 ezer mázsa timkövet törnek, mi a pusztá-kerepeczi gyárba szállítván, feldolgoztatik. Hulladéka utak poronдозására s fedanyagul jó sikerrel használtatik.

Malomkő-törés.

A beregszász-vidéki ryolith tartalmu hegyek kőzetéből faragatnak a malomkövek, melyek régóta élénk kereskedés tárgyául szolgálnak. Kétségtelen, hogy már századok előtt ismeretesek és használatban voltak az idevaló malomkő-bányák, azonban ezekről csupán a XVI. századból vannak írott adataink. Különösen az 1649-ki

munkácsi uradalmi úbérben hozatik fel: hogy a beregszászi hegyen műveletben állott malomkő-bányának felchaszna a földesuragsót s másik fele a lányszokat illeti: ez utóbbiak azonfelül minden kivágott bokor-malomkőtől egy-egy kőből buzát kaptak. Az 1690. évi összeírás szerint, mely Klobusiczky Ferencz, a Rákóczy árvák vagyongondnoka, által szerkesztetett, a beregszászi Kuklya nevű malomkő-bánya 1672. évben nyitattott meg s leginkább a nagy-beregi jobbágyok által műveltetett. Ez időben egy hét araszos bokorkőtől fizettek a vevők 20—25 forintot s áldomásul a felrakodásnál 1 frtot. Egy 6 araszos kő 16—20 frtba, egy öt araszos 10—12 frtba, s egy 4 araszos 4—5 frtba került. Ekkor már a bányajövedelemnek két része a bányászoknak s csak egy része járt a földesurnak, de a bányászok tartoztak az uradalmi 25 malmot őrlőkövekkel ingyen ellátni, ugy, hogy csupán az illető molnár mind az alsó, mind a felső kőért, midőn elvitette, 2 frtot és 2 kőből lisztet tartozott a bányászoknak sajátjából adni. E derék bányában tartatott akkor a kövek kiszállítására egy a munkácsi várhoz tartozó 6 öl hosszú, két mázsás, nagy vasláncz.

Ez időben szokás volt a malomkővet kerek alakjában kivájni a szirtből, a mint e műveletnek nyomai s a kifeszítés közben elromladozott kerekkövek nagyszerű maradványai maiglan e régi bányák és vájnak üregeiben láthatók.

Az 1704-dik évi urbérben emlittetik, hogy a régi s a jánosiak által műveltetett beregszászi malomkő-bánya 1676-ban elpusztult s folyvást elhagyatott állapotban állott; ellenben a Kuklyanevűben a beregiek dolgoztak s az őket illetett kétharmad részből a kiadásokat és műszereket is tartoztak fedezni.

Maga II. Rákóczy Ferencz is, midőn Munkácsen tartózkodott, vadászat közben többször meglátogató ez érdekes bányákat. Igy titkára Beniczky Gáspár naplójában 1709. január 28-ról írja: hogy „cő felsége commandérozott udvari népével és karabélyosokkal s granatérosokkal beregujfalusi erdőkben vadászni kiment és éjszakra a faluba bevonult. 29-én pedig viradta előtt felkelvén és irásait végezvén, fölöstekem után a franczia inzsenérrel (Le Maire) Beregen tul levő Ujkőbányára ment, a kit is megtekintvén, vadászva visszajöve Munkácsra.“ (Rákóczy-Tár, I. 185. lap).

Az 1715. évi 90. t. cz. intézkedik, hogy mivel a muzsalyi, sárospataki és geletneki (barsmegyei) malomkövek ára, mely lábonkint elébb 5 polturát, majd 5. sőt több garast tett, utóbb annyira emelkedett, hogy egy kő 4½ forinton, majd kilenczen árulnatnék:

ez okon, nehogy a természet adománya szerfelett drágává váljék, kiküldendő biztosok a megyeiekkel együtt szabják meg azok jövőendő árát. —

A XVIII. század közepén nagyban folyt itt a malomkő-gyártás, egy kő akkor terjedelméhez képest 10—30 frton kelt el. 1796-ban kibérelte az uradalom a beregszászi malomkő-bányákat 435 frtnyi évi bérért. Jelenben szintén kibérelvék. Egy malomkőnek az ára most a készítmény terjedelméhez és minőségéhez képest 20—100 frtig terjed. E malomkövek keménységök s éles szegű likaosságuk miatt a célznak tökéletesen megfelelnek s általában még a szomszéd Galicziában is kedveltetnek.

K ő b á n y á k.

Nemesak a fentebb említett ryolith-kőzet, hanem egyéb, a megye felsőbb részein levő homok- és palakövek is már régóta használatnak építési és szobrászati célokra. Egy tekintet a régi beregszászi, muzsalyi s egyéb e tájon levő XIV.—XV. századok-
leli kőtemplomokra, s meggyőződünk, hogy a boltozat ivci, az ablakok, kapuk és ajtók tagozatai, keretei, támkövei, mikén gótizlésű diszletek és állatok metszvék ki, a beregszászi, muzsalyi és kaszonyi kőzetből készültek s így tartóssága kétségtelenné lett. Az Alsó-Remete felett látható hajdani kis-beregi pálos-kolostor romjai közt még a beregszászi tajtkőből való faragványokat is találtam, melyek oly könnyűek, hogy szintén a vizen usznak.

Az iglinczi kékes hamuszínű homokkő faragásra alkalmas, ugy szintén az is, mely fent a havasok alatt, különösen a regényes vicsai völgyben nagy mennyiségben fordul elő. A verchovinai és lentebb a sztrojna-roszoki tájakon szürke és nagyrétegű palakő találatik, melyekből nemesak nagy terjedelmű lapokat lehet könnyű szerrel kivágni, hanem 2—3 ölnyi magas feszületeket és szobrokat is lehet faragni, milyeneket e tájon sok helyen láthatni.

A vizniczei völgyön előforduló szemcsés homokkő hajdan nagyobb kelendőségnek örvendett, mint most. A XVII. század-
beli urberekben emlittetik, hogy az ide való kő mind faragásra, mind építésre előnyösen használtatott. Az itteni jobbágyok közül több család, név szerint Kovács, Visesák és Lengyel-család, kizárólag kőfaragással foglalkozott (1649-ki urb.). Még az 1704. ura-

dalmi összeírásban is említetik, hogy a Viznicze-völgyben egyik kőbánya faragásra, a másik pedig építésre való.

Különbén építési anyagul legalkalmasabb a megyénkben előforduló trachyt-kő, milyen Munkács közelében a Lovácskai; másnemű kőből épített házak falai vizenyősök szoktak lenni. A lohói, csernekhegyi, beregszászi kőbányák jó fedanyagot nyújtanak, amint-hogy különben az utak porondozására a folyók és patakok görgetejei és kövicsői is kiaknázhatlan mennyiségben jó sikerrel szolgálnak.

M é s z k ő.

E hasznos közet leginkább a munkácsi és szent-miklósi uradalmak területén találhatik Paszika, Nagy-Bisztra, Sztrojna körül, valamint a Gyil-nevű hegységen is.*) A paszika-vidéki mészkőbányák már régóta ismeretesek. A XVII. század urberei szerint az az uradalmi jobbágyok helyenkint tartoztak mészkő-töréssel és mészégetéssel foglalkozni; így az 1649-ki összeírás szerint a paszikai, jobaviczai és nagy-bisztrai jobbágyok kizárólag a mészkemenzékhez való szolgálattal, fa- és kővágással rőták le úrdolgaikat s említetik ez iratban, hogy ők már több év óta járnak el e munkában. Az 1704-dik évi feljegyzések szerint volt akkor a nagy-bisztrai hegyeken egy mészkő-bánya és két kemence, melyeknek mindenike egy heti égetés után legalább 300 hordó meszet szolgáltatott. A meredek hegyoldalokról akkor az orosz jobbágyok a fát szekeren nem szállíthatván le, szánon csuszatták le, s egy kemence kiégetésére 144 szán fa használtatott fel. A törésre szükséges szerszámot maga az uradalom adta s e végből ott egy cigány-kovácsot tartott.

1735. évben Usleben nevű téglavető talált Szent-Miklóson a kastély közelében mészkövetet, mely a kísérletnek teljesen megfelelt. 1744-ben kelt egy véka mész 10, és egy hordónyi 30 kron a termelés helyén. 1772-ben felfedeztek Szent-Miklós és Szuszkó közt is mészkő-sziklákat. 1767-ben volt egy hordónyi mész ára 1 frt 36 kr. 1790-ben a munkácsi ref. templom építésekor e célra 20 krt fizettek a hivek egy kőből mészkőért.

*) 1418-ban Dolhai Bogdán vagyona elkoboztatván és összeíratván, ez okmányban előfordulnak a Gyil-vidéken műveletben volt mészkőbányái is. (Lelesz, Prot. Act. B. B. II. 24. sz.) L.

Jelenleg a paszikai és biszirai mészkő-bányáknál égettetik a mész, még pedig leginkább bérlők által, kik a szükséges tüzfát olcsó törzsáron veszik. Az évenkénti termelés több ezer mérőre tehető. Egy mérő 75 krtól 1 frtig terjedő áron fizettetik, néha még drágábban is. A megye alsó dél-keleti részén lakók gyil- és dolhavidéki mészszel fedezik szükségleteiket.

Agyag.

Az edényekre és téglákra való agyag megyénkben nagy mennyiségben és különféle minőségben található. Nem említvén itt a beregszászi hegyen előforduló porcellán gyártásra alkalmas kaolin-t földet, melyet régóta krétának tartottak s ilyképen 1782. táján mázsánként öt frtjával Lembergbe és Kassára szállíták; közönséges edényekre való sárgás és vöröses jó agyagot ásnak a munkácsi Liget-nevű erdőben, hol cserépszindely és más agyagművekre alkalmas föld is található; hasonló minőségű a kishegyi, alsó-schönborni, a remetei, derezeni (melyből jó pipákat gyártanak) s a Vérke ágyából kivájt agyag. A múlt század végén fizettek a beregufalusi fazekasok az uradalomnak a remetei agyagásásért évenként tíz forintot.

Múlt nyáron megsemléltem a Kishegyen levő agyagaknak, melyeket a munkácsi fazekasok vájnak. Ezek 5—6 öltre nyulnak be függőlegesen a földbe; felülről két ölnyi rétegben fordul elő sárga, zsiros agyag, mely azután fokonyként vörösödik, míg végre lent egészen rózsapiros színűnek látszik s épen ezen alsó rétegű agyag az, mely az edénygyártásra legalkalmasabb. Ezen alul azután vasas tartalmu, vékony, megcserepesedett réteg s azon alul vízi kövices talaj következik. A pudpolóczi és szolyvai, kőedény (fayance) gyártására alkalmas agyag kedveért a múlt században Sz.-Miklóson gyárat is állított az uradalom. Sajnos, hogy a megyében most készülő téglák egyáltalában roszak, építésre alkalmatlanok, könnyen porladozók, holott hajdan e tekintetben is kitünőbb műveket készítettek.

Nemes kövek.

Területünkön, sajnos, drága kövek eddig nem fedeztettek fel, a „máramarosi gyémánt“ név alatt ismert jegecz (Dracomit

— sárkányfog) pedig különös értékkel nem bír. Ezen apró, hat szegű kövecsek, melyek közt az eddig felfedezettek legnagyobbika alig nagyobb egy mogyorónál, a verchovinai, különösen a vereczkei, volóczi, huklivai s a Máramarossal határos hegyek palakőzetében teremnek, melyeknek elmállott belsejéből, hol mint egy fészekben kisebb-nagyobb mennyiségben és alakban keletkeztek, széthullanak s a lejtőről a völgybe s az utakra lemosatnak.

A Szinyáki völgyben talátnak hegyi, szép, tiszta fehér-ségű, hosszukás jegeczek (kristályok) is.

A Tisza, Latorca, Borsova és egyéb folyók partjain felhalmozott porond és homok a felsőbb tájak szikla-törmelkeiből ered. Talátnak továbbá Beregmegyében még e következő ásványok is:

1. Jaszpis: előfordul vizek mentében mint hömpöly, hasonlóképen 2. obsidián is csekély töredékekben. Én azonban kétlem, hogy az itteni termény lenne s vélem, hogy azt őslakóink más vidékről hozták be. 3. A közönségesebb kövekből előfordulnak: zöldföld (Seladomit) Beregszász körül, hol tajtkő is talátnak; továbbá különféle fakövéletek, faopálok, különösen a Hát, Kucsova, és Lohó vidékén; Kovakő Kovászó és Oroszi körül, különösen a Kelemen-hegyen; mésztuff (Travertino) talátnak Drahusócz; F.-Bisztra körül s a Mencesel-hegyen. A megyében előforduló trachyt- és ryolit-tuffokból Trasszt-féle mészelyt (Cementet) lehetne gyártani.

Köszén.

Megyénk számos vidékein fordulnak elő a köszén nyomai, mi több, ezekről már a mult században is birtak tudomással, a nélkül, hogy e tekintetben egy század óta csak legkisebb előhaladás is észleltetett volna. Már 1781-ben figyelmeztette Christt Ferencz éreznatató a munkácsi uradalmat arra, hogy érdemes lenne a Kucsova és Kustánfalva körül mutatkozó kőszéntelepeket behatóbb vizsgálat alá venni. Azonban az ügy elhalasztatott, daczára annak, hogy 1797-ben Roszosnál a duszinaí völgyben is mérült fel jó köszén. Végre minthogy 1870. körül egy Szerednyén alakult társaság nagy reménnyel, de még nagyobb zajjal akadt jó minőségű szénrétgre Lehócz körül: a munkácsi polgárok közül is többen megkisérlének köszén a munkácsvárosi Liget-nevű erdőben és Bukovinka s Kucsova közt, a Litovicse patak mélyedé-

sében, hol fekete, de még kevésbé kifejtett kőszén mutatkozik, kutatni, azonban csakbamar beleunván, a további kísérlettel, bár arra kedvező előjelek mutatkoztak, felhagytak. Majd 1872. gróf Schönborn Ervin eszközölt ki maga részére Kustánfalva és Bukovina határain szabad kutatásokat, a nélkül, hogy behatóbb kísérletek és vizsgálódások eszközöltettek volna, holott e „fekete gyémánt” némi áldozatot csakugyan megérdemelne.

Különben a kőszén nyomai eddig feltárultak a Háthegy körül, különösen Sztán- és Drágabártfalva határain is, melyek kecsesgető sikert ígérnek. Igaz, hogy megyénk jelenben még bővelkedik fában, s ez egyik főoka, hogy a kőszén nem köti le az illetők figyelmét; azonban nem kétlem, hogy nem sok év múlva eljövend az idő, midőn e tájon is versengeni fognak a kőszénbányák birásáért. —

21. Vasgyártás.

A vasolvasztás e vidéken eleintén nagyon tökéletlen lehetett; a vizniczei völgyben találtató vassalak-halmok arra mutatnak, hogy eleintén gödrökben, a szabad ég alatt, csekély tűz és kézi fuvók mellett végeztetett az olvasztás. Az 1642-ki feljegyzések szerint a repedei határon csakugyan még gödrökben olvasztották a vasérczeket, valamint akkor Alsó-Vizniczén is. (Munkácsi urad. levéltár. —

1667-ben Báthory Zsófia, a munkácsi uradalom birtokosnője, a szomszéd szent-miklósi urnővel, Eszterházy Máriával, ki Homonnai Drugeth György özvegye volt, a birtoklás miatt vizzálykodásba kerülvén, amaz Bornemissza Zsigmond udvarbíró vezetése alatt várbeli fegyvereseivel s Munkács városnak kiharancsolt lakóival megrohantatta Eszterházy Mária birtokait, mely alkalommal a szentmiklósi felégetett malomtól keletre feküdt repedei vashámorát is elpusztította. Az ennek folytán 1668-ban eszközöltetett vizsgálat alkalmával a leleszi konvent küldötte és Ilosvay Péter királyi ember megsejmelétek nemcsak az elpusztított hámort s a hegyoldalon volt vaskő-törést, hanem az olvasztóhelyeket is, melyek szabad ég alatti türegekből állottak, melyekből két ember épen akkor kimerítette a vizet.

Az 1672-ki urbérben az alsó-vizniczei helységnél megjegyeztett, hogy a lakosok igen elszegényedtek s a hámor körül való feles munka is igen meghuzta őket. Eszerint a vasgyártás akkor jobbágyokkal eszközöltetett; ekkor azonban már több hámor és olvasztó volt e tájon. Érdekes e tekintetben az 1682. évi urbér 474. lapján levő feljegyzés, mely szórol szóra így hangzik:

„V a s h á m o r a selesztói vagy alsó-vizniczei határban vagyon, melynek proventusa pro nunc ilyen: az hámorinak megindításától fogva a hideg miatt való elállásaig hétről hétre tartozik a hámosos gazda rud és singhvassal per cent. $9\frac{1}{2}$, melyet az Ember ámbár csak mártius 20-tól kezdje számlálni (noha sokszor elébb is megindul) és continuáltasson Simon Judás hétig (a mikor a hives őszi idők miatt a viz apadni kezd), noha sokszor tovább is tart az alkalmas idő, leszen 32 hét, egy hétre $9\frac{1}{2}$ mázsa vasat tudván, (a limitatio szerint lenne 32 hétre 304 mázsa, mindazon által husvét és pünkösöd ünnepe napjára fél-fél hét defalcáltván, idest egy hét, és arra $9\frac{1}{2}$ mázsa vas) marad számadásra per annum integrum Cent. 294, libr. 60. Mindazonáltal, ha a felebb megirt terminusoknál az idő tovább szolgál, a hetes hámosos gazda aszerint tartozik számot adni a proventusról, melyre a felső tisztnek így reá kell vigyázni és métálni is, mikor indul meg és meddig lesz munkában, ha pedig ezen proventus valamely tiszt negligentiája miatt impediáltak, megfizeti a kárt.“ Egy másik pont említést tett „a kis vagy az öreg hámorhoz való kohokról“ és folytatta imigy: „Az öreg hámorhoz vagyon külön helyre való koh három helyen, ezt nevezik kis hámorinak. Ennek proventusa ab anno 1679 ilyen: „Minden kohtul a kovácmester árendában vagy taxában tartozik esztendőnként két águ kapával per N. 130, lapos kapával per N. 43, sindelszeggel 3—3 ezerrel a három kohtul pro anno integro leszen két águ kapa N. 390, lapos kapa N. 129, zindelszeg N. 9000.“ (urad. levélt. Munk.)

Működött pedig azon időben (1672-ban) a hámor körül egy hámosos pallér felügyelete alatt 8 jobbágy, kik marhával is él voltak látva.

Thököly Imre fejedelem az 1684. évben tisztei számára kiadott utasítása 21. pontjában mondja, „hogy a hutákra, mik pusztulásnak indultak, nagyobb gond fordíttassék.“ Ugy látszik, e műfelett a szerencsétlenség csillaga folyvást, akkor is, lebegett. Továbbá meghagyá a fejedelem, hogy a vashámor jó karban tartassék s bőven láttassék el vassal, szénnel, szerszámokkal, nehogy pangjon, mint a mult időben, a vezető hanyagsága miatt.

Az alsó hámor (vizniczei nevű) 1686-ban a német katonák által elpusztítván, csak 13 év múlva 1699-ben II. Rákóczy Ferencz birtoklata idejében kezdetett ismét kiigazíttatni és a következő évben használtatni. Az 1699-ik urbér a 269. lapon erről következően ír: „A selesztói vagy alsó-vizniczei határban van két öreg és kis vashámor, amaz (1686.) elpusztulása előtti időben a hideg idő miatt való elállásaig tartozott hétről hétre az alku szerint a hámosos gazda a földesúr számára 9½ mázsa rud- és singvassal, megfizetvén a dijt mindennemű munkásoknak.

A kis hámor alatt ismertetett két a hámorhoz való kohó vagy is olvasztó. Ennek kovácsmestere bér vagy jövedelmi illetékül („árendában vagy taxában“) évenként tartozott a földesúr számára beszolgáltatni 130 két águ kapát, 43 lapos kapát és 3—3 ezer zsindel-szeget. Mi a kijavítás után is így követeltetett.

Ugy látszik, e vasműtelepeket nem sokára ismét új csapás érte, mert az 1704. évi urbérben az mondatik róluk, hogy ez évben felépítettvén, csak 1705-ben kezdenek bennök dolgozni.“

Hogy az 1711. évben végetért Rákóczy-féle hadjárat után, midőn a munkácsi uradalom elkoboztatván a kincstár által kezeltetett, e mű teljesen elhagyatott, onnan következtethetni, hogy nyoma az akkori iratokban sehol sem érintetik. 1728-ban pedig az uradalom a gróf Schönborn családra jutván, az mindjárt 1729-ben kibérelte a tengődő vasgyárt. 1731-ben Uhlein Dávid, kincstári tanácsos és uradalmi meghatalmazott, ki a tokaji uradalmat is bérelte, a jegyzőkönyv szerint, egy vén Rákóczy-féle bányászszal megszemléltette a gyárat a végből, hogy bérleti kezelés alá vegye; majd egy kincstári sáfárt és két munkást küldött ide, sőt csakhamar két vashámort építtetett és egy kohót (klumpenfeuer) állíttatott. 1735-ben elhunyván Uhlein Dávid, neje és fia Sándor kezelése alatt maradt a gyár és ismét süllyedni kezdett, annyira, hogy az uradalom az épületeket és vaskészletet követeléseit fejében elfoglalta s magát ekkép kielégítette, dacára annak, hogy 1736-ban a kassai kincstári igazgatóság is igényt támasztott e tárgyakra, Uhlein Dávid özvegyének 1736-ban történt halála után. Ekkor kibérlése ismét megkísérletett, de eredményre nem vezetvén, 1736-ban maga az uradalom vette kezelés alá. Az 1738-ki nagy dögvész (pestis) akadályozólag hatott a műveletre, mert e vész a munkások legnagyobb részét elragadta. Ily körülmények közt Haar Antal nevű sáfárnak sem sikerült azt lendületbe hozni, s gróf Schönborn Ervin Jenő alatt, hogy a művet emelje, 1757-ben Be-

decker nevű kincstári tanácsossal meg szemléltette; ugyanakkor ismét Uhlein, szomolnoki bányászati iktató, jelentkezett az üzlet folytatására, de ajánlata visszautasított. 1760-ban bizonyos Dürr Ádám árulta a vaskészletet, mi általános jó keletnek örvendett. 1761-ben egy szakértő jezsuita meg szemlélte a gyárat és javaslatokat tett; ekkor Selmeczről Keresméri nevű gyártiszt foglalta itt el új állomását s onnan 1762-évben, valamint folytatólag 1769-ben Weiser mester vezetése alatt több bányász és hámosos (kohász és öntész) érkezett ide, kik, valamint a csehországi Janoviczról behívott munkások, erélyesen láttak a dologhoz. 1768-ban Selesztó közelében építettett egy olvasztó Visnyák felügyelete alatt a hat év előtt Homonnán állított kohó mintájára. 1769-ben vett az uradalom a vár szertárából 3 ezer mázsa különféle ócska vasat, ágyugolyót s hasonló öntvényt 1 frt 30 krjával, melynek feldolgozása szép hasznot hajtott. Ez időben építettett a m a g a s k e m e n c z e (Hochofen), mely 1771-ben felszenteltetett s melynek miutaöntvénye nagy figyelmet keltett azért, mert az olvasztás csak akkor sikerült, midőn Lukács nevű bresztói vén molnár tanácsára a vasérczet a bresztóival vegyítették; azonban akkor is gyakran kellett szünetelnie a kemenczének, mert a Homonnáról hozott bélés-kövek rozsaknak bizonyultak be, — miért is az uradalom hat aranyból álló jutalmat tűzött ki tűzmentes anyag felfedezésére. Az 1774. évben megkísérlett bacsovai agyag szintén nem állotta meg helyét. 1772-ben építettett két hámos s felszámítottott, hogy az ekkorig tett építkezés költsége az 50 ezer frtot felülhaladja. 1773-ban felállítottott Al-só-Hraboniczán egy kisebbszerű olvasztó és egy hámos, ezt 1793-ban papirosgyárrá alakíták át. 1772-ben Schneider József nevű művezető híres aczélt készített itt, mely valamint a rudvas és horgonyok kereskedelmi cikkekül Daneczába és Pestre még 1798-ban is szállítottak.

1774-ben Bunofalván egy hámos és Szent-Miklóson egy kis kemencze állítottott, a fűrészmalom helyén, hol 1778-ban egy második hámos is emeltetett. 1774. évben kibérelte a vasgyárat három évre Hladki Ferencz, munkácsi urad. tiszartó, ki e mellett hivatalát is folytatta; ő az olvasztóért, 3 hámosért, friss kemenczéért (Blaufeuér), a hraboniczai maloméért és négy szomszédos helység (robot) munkaerejeért bér fejében fizetendő volt évenként 500 frtot s némi vasműjárulékot; azonban az átadásnál felmerült nehézségek folytán a bérlettől elállott. Ekkor volt bányamester Pliszka, bányanagy Chriszt Ferencz, sáfár Spiegel és penz-

tárnok Cserszky. Egy allandó ács felfogadtatott havi 10 frtért. 1775-ben vaslemezt készítettek, mely leginkább Galicziába szállítottatott. Ugyanekkor Vizniczénél építettett egy hámor. Az olvasztókemenczék belésére egészen Gólniezbányáról hozatott agyag. 1776-ban Pondelicsek háormester palakő törmelékéből megkísértett olvasztókemenczére való belést használni, mi azonban szintén nem vezetett eredményre.

1781-ben tíz személyből állott a gyári osztály s a munka ideje 10 óra volt; az öntész kapott egy 28 nappal számított hónapra bérül 10 frtot, a kovács pedig 8 frtot, a vasércz- és szénkezelők minden kőből után 5 krt huztak s az ércznek a második emeletbe való felvitelért 15 krt hetenkint. Az akkori feljegyzések szerint állott a műtelep a következő helyiségekből: Vizniczén volt két olvasztókemencze és három hámor; Alsó-Hraboniczán egy kemencze és egy hámor és Szent-Miklóson a legnagyobb műtelep két épületben öt kemenczével és két hámorral. A kovácsmester kapott a mű minősége szerint mázsánként 30—48 krt, miből segédeit is díjazta. Szent-Miklóson járt a művezetőnek hetenkint 5 forint s a kovácsnak 2 frt 33 kr., a tanoncznak pedig naponként 5 kr. Egy évben (1781.) készülöben volt Runo-Gévénfalva mellett egy műtelep 2 kemenczével és 3 kovács műhelylyel, mire 1780-ban a zsitniki malom elvétetett s az illető birtokosoknak malomhely Obláznál jelöltetett ki. Az összes olvasztók hetenkint közép-számítással 120 mázsa nyers vasat szolgáltattak, mi tíz havi időszakban 4800 mázsára ment. 1784-ben Szent-Miklóson kaszát, üstöt és egyéb ily czikkeket gyártottak s oly jó minőségűek voltak, hogy Galicziában és Bukovinában biztosan elkelték.

1780-ban szermű és lemez mintegy 300 mázsányi gyártatott; általában ekkor Meislik János urad. felügyelő és Romanik József gyári főnök vezetése alatt a vasgyárak évenként 12 ezer frton felül jövedelmeztek.

1786-ban a munkácsi uradalom ítéletileg koronai birtokul elvétetvén, 1792-ig a vasgyári üzletet a kassai kincstári igazgatóság kibéreltette, mi 1806. évig tartott. 1802-ben Szontagh nevű szepességi iparos tartá bérletben s 1806-ban az uradalomnak visszabocsátá. Azon koru feljegyzések szerint 1789-ben volt egy mázsa rudvasnak az ára 6 frt 15 kr. 1818-ban épült egy kis kemencze, mely nem sokára műhámorra alakítottatott át. 1823—1824-ben egy nyújtó kovács-műhelylyel ellátott friss kohót építették; 1825-ben állítottak szeg-, 1828-ban lakatos-műhelyt, 1832-ben új olvasztót,

1837-ben kés-műhelyt, 1839-ben pedig emeltek új erőműveket a tiszti és munkás-lakokat, melyek jelenben is fennállanak. Ekkor kísérletképen kő, téglá, vályog és sárból (vertfallal) építettek lakokat a munkások számára, melyek közül a két első legtartósabbnak bizonyult. Az 1829—1832. evekben Selesztónál épült 32 láb magas vaskohó, két egymással szemközt fekvő, szekrényalaku fuvóval van ellátva a vizét egy 109 öl hosszú, boltozott alagesatornán nyeri, melyet egy 16 láb átmérőjű, felül csapó kerék hajt. 1837-től 1847-ig a vasgyár Grünfeld és Pascherz mérnökök felügyelete alatt állott. —

Daczára annak, hogy a műtelepek emelésére az uradalom tömérdekét áldozott, az óhajtott sikert, kétségtelenül az ércz csekély vastartalma miatt, még sem érhető el; sőt 1875-ben az üzemet teljesen beállíttatni kényszerült.

A vasgyár koronkinti üzletének összehasonlítása végett, nem lesz érdektelen itt némi adatokat felhozni.

1780-ban készült itt 3187 m. 91 font nyers vas*); ebből 246 m. 91 font öntvény, 858 m. 25 font sinvas és 7062 forint $20\frac{3}{4}$ krnyi finom műáru. Általában akkor hetenkint 120 és évenkint 4800 mázsa nyers vas termeltetett, mi Nagy-Bányán, Ungváron, a tiszai alsó részeken és Galicziában adatott el. 1815. évben termeltetett 2077 m. 32 font nyers vas; ebből 480 m. 32 font öntött áru, 612 m. $32\frac{1}{2}$ font nyújtott vas, 538 m. $59\frac{1}{2}$ font műáru, 328,684 darab különféle szeg. 1854-ben 4600 mázsa öntött áru, 5000 m. rudvas, 750 m. műáru és 1.200,000 szeg.

Kralovánszky László**) vasgyári felügyelő jegyzetei szerint 1832. sept. 25. napjától fogva kikerült tiz fú-szak alatt (egyegy tartott a körülményekhez képest 3 hónaptól 1 évig) 91,090 mázsa nyers vas; ebből készült 30,157 m. $51\frac{3}{4}$ font öntött áru, tehát tiz évi felszámolás szerint átlag évenkint: 9109 m. nyers vas, 3015 m. öntvényáru. E nagy mennyiségű vas termesztésére felhasználtatott: 2.538,065 köböl szén, 781,923 köböl vaskő, 79,844 mérő vaskő; közép számítás szerint tehát egy-egy fú-szakra: 253,806 köböl szén, 78,912 vaskő, 7984. m. mészkő.

*) Az 1799-ki kísérlet szerint: 670 font nyers vas adott 473 font korácsolt vasat, tehát egy mázsa. $70\frac{1}{2}$ fontot a felső olvasztónál; az alsónál pedig 640 font öntött vasból lett 381 font korácsolt, s e szerint 1 mázsa nyers vas adott $59\frac{1}{2}$ font korácsoltat, átlag 65 fontot. 1795. került egy m. nyers vas termelése 1 forint $42\frac{1}{10}$ krajczárba.

**) E jeles férfi meghalt Frigyesfalván 1869. sept.

Az olvasztó kohóban találtatik öntött vasból készült 10 láb magas olvasztó kemenceze, melyben az öntvények számára naponként 18—20% tüzi veszteséggel 50 m. nyers vas olvasztatik. A munkácsi várban készült öntvények igen finomak, becsesek s épen azért nagy kelendőségnek is örvendenek. A két rendbeli pesti műipari és 1873. évi bécsi nemzetőri kiállításon jutalmakkal kitüntetett különféle apró fészületek, szobrocskák, sakkjáték alakjai, metszett legyezők, gombolyítók, karpereczek, butorok, kályhák, siremlékek s egyéb tárgyak valóban tekintetre méltók. Schoszel András jeles mintász († 1874.) megmutatá, mikép a vasból is lehet a legparányibb tárgyat művészi tökélyvel megönteni.

A frissített vasból két nyújtó- és egy műkovács-kemenczében, részint nyújtott vas, részint műáru készül. A szeghámor, mintasztalos, lakatos, és gépműhely szintén folytonos működésben állottak 1875-ig. A vasgyártáshoz szükségelt vasércz, mészke és faszen szállításaért a vidéki lakosok évenként mintegy 17 ezer forintot érdemeltek meg. Ömlesztő szerül a paszikai mészke, az olvasztók kibélelésére pedig fagyag, csillámpala, vagy a beregszászi kaolin használtatott.

A Háthegy keleti oldalán álló hátmegi (uradalmi) vasolvasztó, mely 1853. évben épült, 1854. január 1-jén ünnepélyesen megnyitott és különösen 1869. évben egy nagy új furó géppel ellátott, leginkább nyersvas-táblák termelésével foglalkozott 1874. évig, az itt öntött táblák nagyobb része a selesztői olvasztóba került, míg a többi itt megkovácsoltatott.

1867. évben volt a gróf Schönborn* Ervin vas- és timsóbányáinál és műveinél alkalmazva összesen 168 férfi és 20 gyermek, 20—35 krnyi átlagos napibérrel. A termelt szinitendő nyers vas tett 4726·90 mázsát és 574·02 m.-át az öntött nyers vas, míg a vasércz 20,932 mázsára ment fel, mely utóbbi tömeg 13,983 ftnyi értéket képviselt. 1868/9-ben is megmaradt ez állapot, azon különbséggel, hogy a férfi munkabére 10 krral emelkedett. 1868-ban termeltetett 940 mázsa szinitendő nyers vas 2820 ft és 1869-ben 2650·90 m. 7952 ft 70 krnyi értékben; öntött nyers vas 1868-ban 1244 mázsa 6220 frt és 1869-ben 672·91 mázsa 3364 frt 55 kr. értékben. Vasércz feldolgoztatott 1868-ban 21,225 m. 5296 frt 25 kr. és 1869-ben 26,830 m. 6707 frt 50 kr. értékben.

1871-ben termeltetett 2 magas kemenczében, 24 üzleti héten, nyers vas 4401 mázsa 65 font, öntött vas 646 m. 99 font, összesen 5048 m. 64 font, melynek értéke összesen 17,085 flra tétetett.

Értékesítettett 25,240 mázsa vas 8834 ftnyi értékben. A kis kemenzében termeltetett 1723 m. 81 font öntvény. A frigyeshalvi (hajdan vizniczei) két friss hámor helyén 1868. évben falemez-gyárat állított Eggelsberger Ferencz nevű bérlő, kinek gyártmányai jó keletnek öfrendenek.

A hátmegi és selesztői olvasztókból a frigyeshalvi hámorokból álló vasgyárakban 1871-ben alkalmaztattak az uradalom által 1 igazgató, 1 pénztárnok, 2 sáfár, 1 raktárnok, 2 szénmérő, 1 mintász, 1 koházmester, 2 szolga, 1 asztalos, egy öntézmester a finom és egy a durvább művekre nézve, 16 öntész, 1 friss mester, 3 nyújtó, 5 szer- és 1 szegkovács, 1 lakatos. A műtelep gyermekeinek neveltetése végett Frigyeshalván egy külön néptanítót is tart az uradalom. Selesztó és Frigyeshalva közt a Zsarnó-hegy alján egy régi friss hámor helyén 1866-ban kezdett az uradalom egy nagyszerű kohókemenzét és egy hengerművet (Puddlings und Valcwerk) építtetni, mely azonban később malommá alakítottát át.

1873-ban működött 10 bányász (160 frtnyi fizetéssel), 2 kohász (70 frt), 20 öntész (200 frt), 44 kovács (160. frt), 14 ács (140 frt) és 2 lakatos (139 frtnyi fizetéssel), kiknek összes pénzbeli járandóságuk 15,019 ftot tett.

Megemlítésre méltó, hogy 1795-ben kísérletet tettek a beregszászi, pudpolóczi és serbóczyi kövekkel, azokat az olvasztó-kemenze építésére alkalmazván, azonban a próbát egyikök sem állotta ki. A gyárak szükségére felhasznált négyezer öl tüzifa a vizniczei völgyből szállítatott ide évenként. E gyárakban koronként löszert is készítettek Így e gyárak jegyzetei szerint 1766-ban a munkácsi vár számára itt öntöttek különféle ágyugömböket; az 1848/9-ki szabadságharc idejében pedig nemcsak lándzsákat, kaszákat, szuronyokat, különféle tömérdek tömör- és ürgolyókat, hanem ágyukat és löfegyvereket is állítottak elő.

22. Timsógyártás.

A földtani ismeretek a múlt században hazánkban még szűk kört foglaltak el. Annyi bizonyos, hogy senkinek sem tűnt fel az, mily kincs rejlik a megye déli részén Beregszász és Bégány tájé-

kán emelkedő hegyek közeteiben, holott már egy 1781-évi leírásban feljegyezve találtam*), hogy a csabinaihatáron timkő található, melyben a munkácsi gyógyszerész elemzés folytán timsót fedezett fel; a beregszászi Nagyhegyen levő körülpedig csak azt említé ez irat, hogy ott régi bányáüregek és kréta-rétegek fordulnak elő.

Ez időben alkalmaztatott a munkácsi uradalomban egy Christt Ferencz nevű érczkutató (Bergsteiger), ki 1776 óta vizsgálta a megye területét, vas, arany, ezüst, kén s egyéb fémre akadt, sőt Csabínán és Alsó-Hraboniczán az ottani palakőben timot fedezvén fel, ezzel 1783-ban kísérletet tett és timsót termelt; később gróf Schönbor Ervin Jenőtől engedélyt nyervén, társaságba lépett Christt Meislik János felügyelővel és Nagel Mihály orvossal, a végből, hogy gáliczot (vitriol) és timsót termeljenek és 1785. évben valóban sikeres kísérletet tettek. 1787-ben szerződést kötött a nevezett gróffal az iránt, hogy ő A.-Hraboniczán és Paulován timsófüzdét alakítván, a szükséges fát az uradalomtól kapja, fizetvén a megállapított egyezmény szerint minden bükkfa-törzstől két krajczárt s tartozván a fennmaradott hamut beszolgáltatni. 1790-ben Christt az alsó-hraboniczai hegyek közt szándékolt új timsófüzdét alakítani, felkérvén a gróft, hogy a 3000 frtba kerülendő építésbe beleegyezék; az elhatározás azonban ekkor elhalasztatván addig, míg Christt társakat szerez, 1792. évben a három fennebb nevezett ur csakugyan alakított közösen itt füzdet, mely azonban 1794. évben az uradalom birtokába ment át. 1795-ben Christt a beregszászi kőbányákat akarván kibérelni, ez iránt a főtiszttséghez folyamodott. E közben történt, hogy a selesztói olvasztó építéséhez kísérletkép alkalmazott beregszászi rhyolith-kő nem állván ki a próbát a tűzben, csakhamar összeroskadt s hulladéka félredobott egy halomba. Itt azonban az elmálott kő a léggel és esővízzel érintkezvén, ennek következtében timsó-kristályok (jegeczek) képződtek, melyeket savanyuságuk miatt a sertések kapzsián nyalogattak. Ez feltűnvén Christtnek, ki észréréve a timsót, észleletét közlé Bósz János uradalmi tisztfőnökkel, ki az ügyet ismét Veisz (Deresényi) János orvostudorral és szenvedélyes földismerővel közölte, ki e körülményt önjárára kiaknázni óhajtván, magát 1796. elején Estvét abbéval, Európa akkor leghiresebb föld-

*) Landgraff és Ottótól 1781. szerkesztett leírása a munkácsi és szentmiklósi hitbizomány uradalmának.

ismerőjével, tette érintkezésbe s még azon évi július hó 22., 26. és aug. 22-én a szomoluoki és nagy-bányai bányahatóságokhoz folyamodott az iránt, hogy maga részére a beregszászi hegyeken aranyra és timsóra szabad kutatási engedélyeket eszközöljön ki. Jó ügyének tudatában 1797. febr. 7-én emlékiratot intézett a nevezett grófhhoz, melyben őt timsógyártás végett egyesülésre felhívta. A gróf a terv jövedelmezőségéről meggyőződni akarván, a válaszzsal késett s Székely Mihály nevű bányafelügyelőjét timsótermelés kísérletével megbizta, a nélkül, hogy ez a kívánt eredményhez juthatott volna. Junius 23-án a bányahatóságoktól leérkezvén a bányaadományok, Dercsényi az nap ismét felhívta a grófot az egyesülésre, ki őt türelemre inté, míg a timkő használhatóságáról meggyőződik; miben ő annál inkább kétkedett, mert emberei ahhoz nem értvén, Dercsényi tervét ócsárolták; mi több, még a bécsi tűzérsegi vegyész mihelyben is kísérletet eszközeltetett, melynek következtében a vegyészettel foglalkozott Landriani és Lettanaei cs. k. művezetők a timkő használhatóságát kereken megtagadták, utpronдозásra azonban alkalmasnak találták.

Dercsényi azonban folyvást tervezett, kutatott, timsót termelt kísérletkép s keresett társakat, Bécsből nyert bizonyítvánnyal igazolván, hogy timsótermése a rómaihoz teljesen hasonló s hogy az itteni timkő az olaszországi tolfai ily ásvánnyal egyenlő minőségű. Balazséron is szándékozott gyárat állítani. 1798. január 27-én Dercsényi személyesen felment Bécsbe s Ferencz királytól kizárólagos kiváltságot kért a timsógyártásra. Ennek folytán a felség egy udvari bizottságnak adta át az ügyet megbirálás és elintézés végett, melyhez Jaquin tanár és több festész is meghivatott, kiknek, valamint Ruprot és Troffer tanácsosok jelenlétében ő a beregszászi timkőből veres római timsót állított elő, mely jó eredmény következtében a bizottság a kiváltság azonnali kiadását javasolta, a felség azonban, állítólag Colloredó volt miniszter közbenjárására, azt fél évre elhalasztá, utasítván a kiváltság kiadása ellen működő gróf Schönbornt, hogy ez idő alatt termelési módját szintén mutassa be. Egyszersmind Székely és Chriszt bevádolák Dercsényit, állítván, hogy a timkőnek tulajdonkép ők a felfedezői s a timsótermelés találmányának érdeme őket illeti. Így sikeresen ellenmondván a gróf, és Pudpolóczon szintén építettvén timsófüzdét Székely által, végre hosszabb értekezés után 1799. január 29-én megkötetett a gróf és Dercsényi közt a társulati szerződés, melynek folytán Dercsényi terve szerint Podhering és Kőlesin közt a gyár építtetni kezdett, annál inkább,

mert Deresényi ezt megelőzőleg 20 mázsányi jó timsót állított elő nagybani kísérletkép s mert azon évi október 4-én legfelsőbbleg megadatott Deresényi számára a 10 évi kizárólagos kiváltság annak termelési módjára nézve. Ez ellen gróf Károlyné eredmény nélkül tiltakozott, Orezi báró pedig, ki Christt unszolására szintén szabalomért folyamodott, elutasított.

1800. május hó 25-én a timsógyári épületek már fedél alá kerültek, Petz Antal gondnokává neveztetett ki és Lemberg és Bródval szállítási ügyletek kötettek. Megkíséreltetett a sátoralja-ujhelyi hegység közete is, de a kívánt eredmény nélkül.

Még 1799-ben megkísérlé Meislik János, Christt Ferencz és Nagel Mihály a timsót kénkövecsből termelni, de ez nekik tökéletesen nem sikerült, végre 1800-ban Meislik rájött a gyártás módjára s ennek folytán Christt 1801-ben a benei határban kieszközölt magának bányatereket és 1802-ben ő és társa Paulicsek András építész ujjlag bevádolák Deresényit, állítván, hogy ő átluton jutott a kiváltsághoz, hogy nem ő a beregszászi timkő felfedezője, s ez iratban Christt a timsófelfedezés érdemét egyenesen magának tulajdonítja, azonban ennek ellenében az uradalom azt bizonyítja, hogy Christt csak a timsó kilugozását, de nem egyszersmind annak további kifőzését fedezé fel s ennek folytán elutasított s így kénytelen volt a tíz évi határidő lejártát bevárni, szándékolván akkor Benében a maga részére egy külön timsógyárat alakítani. Végre a kiváltság ideje lejárván, 1809-ben az első gyártársulat, melynek tagja volt a gróf Schönborn-család, Deresényi János és Bósz János s mely magát „a rómaihoz hasonló munkáesi timsófőzdé“-nek nevezé s pecsétjén a birodalmi kétféjű sást s e köriratot: „K. k. privi. Römi (schgleiche) Alaun Sied (erei) zu Munkács“*) használta, — Christtet és Paulicseket szintén társakul befogadá magához, minek folytán ők viszont az adományilag nyert benei bányatelkeket átengedték. Ezen egyezmény szerint jutott gróf Schönborn Ferencz Fülöpnek a 128 részből (kux) 48, Deresényi Jánosnak 36, Christt és Paulicseknek 32 és Bósz örökösének 12, mely arány a gyárra nézve is fennállott.

E társulat Pogány Ferencz és nejével kötött egyezmény értelmében 1809-ben kezdett építtetni a még 1802-ben készített terv szerint Kovászón is egy fiók-timsógyárat, mely még azon évben felépülvén, 16,333 frt 23 krba került, s még azon évben 30 és

*) A zárjelben levő szórészek az -zek előtt álló, rövidített szavak kiegészítő részei, melyek a pecséten nincsenek.

1812-ben már 125 mázsa timsót 4105 frt értékben termelt. Legálább annyit mutatott ki akkor e gyár a bányavám alapjául, kellően a termelés huszad részével a kincstárnak adózni. Minthogy pedig a Bécsbe szállított timsó 1809. évben ott kényszer-kölcsönnel terheltetett, ez ellen az itteni üzlettársulat az osztrák kormány-nál erélyesen tiltakozott.

1811-ben már a Károlyi és Perényi családok is kezdének timsógyártással és bányászattal foglalkozni, annál inkább, mert Christ az ő üzletrészét a Perényieknek eladta, és a gróf Károlyi család Nagy-Muzsalyban állított gyárt, mely 1812-ben már működött.

Dercsényi János, ki 1803-tól az uradalom iparügyi előadójává s később tisztfőnökévé lett, folyvást igazgatta a timsógyárat is s azt nem kis lendületbe hozta, úgy, hogy midőn 1812-ben nyugalomba lépett s állásáról leköszönt, számadásaiban kimutató, hogy a timsó-üzlet 1812-ig 1.109,561 forintot és 27 $\frac{3}{8}$ krt forgatott, miből gróf Schönborn részére osztalékul 234,000 frt jutott. S valóban ez időben a tolfai timsóhoz teljesen hasonló gyártmány oly jó birnek örvendett, hogy az egész Danczkaig szállítattott.

1816-ban átengedte Bösz József részeit gróf Schönbornnak, a derezeni rész-birtokkal együtt.

1822-ben szerződés kötött gróf Schönborn és Dercsényi János közt a Dercsényi pusztá-kerepeczi rész-birtokán a Kerepecz-pataknál építendő főgyár iránt, mely alkalommal Dercsényi magának tartá fenn a munkások élelmeztetését is.

1835-ben gróf Schönborn F. Ferencz, Dercsényi János s más részesei a kovászói és pusztá-kerepeczi gyáraknak egy részről, más részről gróf Károlyi György, mint a nagy-muzsalyi gyár birtokosa közt egyezmény jött létre, mely szerint kötelezték magokat, hogy gyáraikban 14 ezer mázsányi egyenlő minőségű timsót fognak termelni s egyenlő megállapított áron eladni; így Károlyi kötelezte magát Nagy-Muzsalyban 6 ezer mázsát gyártani, egyszerűsmind megállapított, hogy az árak midig április és október havak 1-jén szabassanak meg előre, első ízben azok Debreczre nézve 5 frt 30 kr. és Pestre nézve 6 frtra szabátván meg.

1830. körül állítottott báró Perényi Zsigmond timsógyárat a dédai hegy alatt, mely 1849-ben a szabadságharc elnyomatása után a kiszendet nagy hazafi egyéb vagyonával együtt elkoboztatván, később a Pogány-család által megvétellett.

A munkácsi uradalom a timsó-gyártásban fokont elöhaladván, évenkinti 8—9 ezer mázsányi termelése a világ piacán bizto-

san elkelt, a műipari kiállításokon pedig mindenkor kitüntette-tett. 1860-ban a helyi körülmények folytán Kölesinben beállított a gyár s az uradalmi termelés azóta kizárólag a pusztá-kerepeczi-ben folytattatik.

A feldolgozásra szükséges timkő, mintegy 35 ezer mázsa, a beregszászi hat vájnatelekből szállítatik oda, a szükséges fa, m. e. 3 ezer 3' ölhasábfa pedig a közel fekvő erdőkből. A többi gyárakba a muzsalyi bányák adják a követ.

A kölesini (munkácsi) timsógyárban termeltetett 1848-tól 1858-ig 25,602 mázsa timsó, mire 17,752 $\frac{2}{3}$ bécsi öl tűzifa és 255,714 mázsa timkő használtatott fel. Ellenben ugyanczen idő alatt a pusztá-kerepeczi gyárban termeltetett 19,037 m. timsó, 10,615 $\frac{2}{3}$ öl tűzifa-emésztés mellett; 1859-től fogva pedig egyedül a pusztá-kerepeczi gyárban 1869-ig bezárólag termeltetett 41,991 mázsa timsó, mire 22,117 $\frac{1}{3}$ öl tűzifa kellett. Így 1848-tól 1869-ig összesen 485,732 mázsa timkő használtatott fel. 1871. termeltetett 3379 mázsa timsó, melynek értéke 7 frt 60 krral tett 25,680 frt 40 krt.

A timkő alkatrészei Klapproth M. H. vegyelemzése szerint következők: kovaföld 62.₂₅%, timföld 17.₅₀%, kénsav 12.₅₀%.

Cordier a timkőben előjövő tiszta kristálykák vegyalkatát ek-kép állapítja meg:

2	vegysuly	kénsavas kali	176	vagy száz részben	18. ₅₃
2	"	kénsavas timföld	344	" " "	38. ₅₆
5	"	timföld-vizeg	395	" " "	42. ₉₇
1	"	alunit	915	" " "	100. ₀

Közép számítással nyeretik általában egy mázsa timkőből 10—14% timsó; a beregszászi gr. Schönborn-féle kövekből 12—14%, sőt volt eset, hogy 15%-ot is adtak. Az évenként beszállított 35—37 ezer mázsányi kőből rendszeren 5 ezer mázsa timsó termeltetik.

Az eljárás itt különben következő módon történik. Mindenekelőtt a végből, hogy az alunitból az öt vegysuly timföld-vizeg eltávolíttassék s az elmálásra szükséges viz befogadására előkészíttessék, a timkövek itt közönséges felfelé szűkülő kerek kemenczékben melegíttetnek. E kemenczék 6 lábnyi (1.896 m.) magasak a rostélytól számítva, felül 5 lábnyi (158 cm.) szélesek, belterjök 95 köblábnyi (2.999,973 □m.), ugy, hogy 85—100 mázsa (4760.51—5600.60 kg.) nyers timkövet befogadhatnak. Melegítésre $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{3}$ köblábnyi (10,526 cm.) timkövek hányatnak be egy a nagyobb kövekből a tűz felett csinált boltozatra; innen van, hogy a kiegészítés nem egyenlő, némely részét tulzottan éri a láng, míg a másika érintetlenül marad, annyira, hogy csak α hetvenedik része mondathatik jónak, mi-

azután a kiszedésnél gondosan elválasztatik, a nyersnek talált rész az új töltésnél ismét betöltetik. A melegítés körülbelül 6—8 órát és fél öl hasábsfát igényel. Egy mázsa nyers kő teljes melegítésére 18—22 fontnyi száraz fa számítatik. Pusztá-Kerepeczen tiz ily kemence működik egy teljesen deszkával azért befedett épületben, mert a füst a zsindelyszeget csakhamar felemészti. Fekvő lügmenczék eddig nem alkalmaztattak itt.

A kiégetett kövek 3—4 lábnyi magas rakásokban a szabad ég alatt kitétetnek. Nyárban alacsonyabb, télben pedig magasabb rétegek készítettnek. Az elmálásra a tavaszi és őszi idő alkalmasabb, mint a nyári és téli idő; eső hiányában a rakások gondosan öntöztetnek. 6—8 hét alatt az elmálás megtörténik, a mikor a kövek elkülönítése ismét eszközöltetik. Az elmálott s riztől átjárt kőanyag azután lúgozás alá vétetik egy erre készített külön épületben. A feloldás forró víz által 18' mély, 3° hosszú s keskeny, esaternaszerű edényekben vitetik véghez; minden ily edénybe 3—4 köblábnyi elmálott anyag helyeztetik s arra 4—5 akó oldóvíz, mi azután fél óráig vonókkal erősen kevertetik, a mikor a fehér, 6—8° R. meleg lug a gyűjtőedényekbe bocsáttatik, a hátramaradt rész pedig, mely kova-föld és agyagból áll és téglák s cserépedények készítésére használható, egy rakásra szóratik, melyek a gyárak telkein már is egész fehér kis hegyeket képeznek. A megtisztult 14° R. meleg lug néhány óra mulva más, a földbe mélyezett tartókba bocsáttatik, hol az anyag ismét tisztulva bizonyos fehér anyag-részt választ el, mely a tartók oldalára és aljára rakodik le. Ez vízzel feleresztetvén, adja azon fejeér tim-iszapot, melyet a vidékbeli pór nép házáinak fehérítésére mész gyanánt használ, s állítólag az épületszárának nagy tartóságot s tüzmentességet is kölcsönöz, de a poloskák ellen is irtószertül szolgál. A p.-kerepeczi gyárban a nyers lug befogadására s tisztítására négy darab 480 akós vizeztartó és két a földbe sülyesztett kétezer akónyi tértartalmu vízfogó (Cisterne) használtatik, melyben gyakran 2—3 lábnyi iszap rakodik le. E tartókból a felső tiszta lug leszedetvén, feloldatik. Ez oldás két 170 akó tartalmu réz-üstben történik akép, hogy az egyik üstben melegített lughoz a másikkól a friss lug folytonosan lassan pótoltatik, míg az megtelvén, a lug 33 hőfokra nem hozatik. A főzés azért történik fokozatosan, hogy a lug itt is még tisztálhasson. Az így nyert teljesen tiszta, sárgásba játszó, a jegecedésre alkalmas lug 12 akó tartalmu, kerek, felül kissé öblösebb 42" széles és 36" magas fabödönökbe öntetik, melyek közepén a jegecedés elősegítése végett

részintőan egy pálcza helyezettetik. A jegeezedés 3—4 nap alatt történik, akkép, hogy a kristályok az edény oldalára 3—5", valamint a pálcza körül 2—3" vastagságban összetömörülnek, míg az aljára lerakodott barna jegeczek közepén mintegy 4—5 akónyi timsó-tartarmu lug gyűl össze, mely külön vizarfókba gyűjtetik, hol a timsókoczkák belőle elválnak, a megmaradt zöldszínű lug pedig kiöntetik. 12 akó tiszta luggból mintegy 700 fontnyi timsó nyeretik, mely azonban még nem annyira szilárd és fehér, hogy a mai kor igényeinek megfeleljene; azért 12—13 akónyi öntöttvas-kazánokba tétetik s aránylagos vízben fokenkénti melegítés által lassan feloldatik, míg 30 hőfokon az előbbi jegeezesítő faedénybe hozatik, hol 6—8 nap alatt megtömörül. Az ekkép nyert timsó már szilárdabb, fehérebb és fényesebb, alakra nézve pedig octaeder; a lerakodási rétegek is vastagabbak, 7—8 hüvelyknyiek, a közepén csüngők pedig hosszú szép oszlopzatnak. Az edény alján 4—6" vastag réteg képződik, mindez felülről egy 2—3" széles lepellel van befedve, melynek közepében a 12 hőfoku anyalug uszkál $3\frac{1}{2}$ —4 akónyi mennyiségben, mely az anyag teljes meghűlése s a fedelül szolgáló réteg át-törése után a gyűjtő edénybe öntetik, az oszlopos jegeczek kivétetnek s a szárító szobába hozatnak; azután a fabödön felborítottván, az abroncsok leszedetnek s a kristály-tömeg kivétetik; a dongákhoz közvetlenül ragadt timsóréteg kissé sötét színű s kevésbé szilárd; ez így lekapartatik, sőt fejszével a tömegeből a kristály-fejcsékig levágtatik s ismét átdolgoztatik; ellenben a tökéletes rész a mérsékelt meleg szárító kamarában néhány nap alatt teljesen kiszárítottatik. Egy 12 akó timsóoldatot tartalmazó edényből 10—12 mázsa timsó nyeretik, mely mennyiség a kevésbé tiszta részek levonásával 9—11 mázsára száll le. A kereskedésbe bocsátandó timsó összetöretik s 100 fontnyi timsót magukba fogadó hordókba rakatik. Az osztrák iparosok kedvelik a nagy darabokat, ellenben a francziák és angolok a felaprózottat.

A timsógyártás leginkább tavasz nyiltával kezdetik s tart késő őszig, 26—30 hétig. Nem kétkedhetni, hogy czélszerűbb kemenczék mellett a termelés olesőbban és előnyösebben eszközölthetnének, mi annál kívánatosabb, mert most az aránylagos haszon csekély.

Jelenleg egy mázsa termelésére szükségeltetik 7 mázsa timkő és fél öl fa; általában pedig a timkő-törést és fuvart hét mázsánál $92\frac{1}{3}$ krral, a fát 1 frt 50 kr., a munkások föld- és pénz-diját 14 kr., égetést $12\frac{5}{10}$ kr., 1 mázsa timsótermelést 60 kr., 1 rakhordócskát $32\frac{5}{10}$ kr., bodnár-diját 17 kr., tisztí fizetést sat. $34\frac{5}{100}$

674
kr., bodnári műfát 5 kr., épületjavítást 10 kr., rézedény s más művek javítását $6\frac{66}{100}$ kr. s a befektetett tőke kamatát 10 krral számítván, kerül egy mázsa timsó 5 frt $43\frac{80}{100}$ krba; míg ennek átlagos ára 7 forint 60 krajczár, mi idővel kétségtelenül emelkedni fog.

All pedig e műtelep személyzete 1 felügyelőből, 1 rétegmes-
terből, 1 bányanagyból, 32 gyári munkásból és 18—20 bányász-
ból, kik a bányatörvény értelmében alakított saját társládával
birnak.

Hasonló körülmények közt működnek a muzsalyi, kovászói s
koronkint a dédai gyárak is, mely utóbbiak azonban gyakran hosz-
szu szüneteket tartanak. Nevezetesen gróf Károlyi György nagy-
muzsalyi timkőbányáiban és gyárában 1867. évben foglalkozást
nyert 39 férfi, 3 nő, 3 gyermek, összesen 45 egyén; ezeknek át-
lagos napibére volt 40—50 kr. és gyártatott 18,000 mázsa nyers
timkőből 1800 mázsa timsó 9000 forint értékben. 1868-ban pedig
termeltetett 2000 mázsa 10,000 frt és 1869-ben 2031 mázsa 14,217
forint értékben, holott a kiaknázott évenkinti nyers timkő szintén
annyi értéket képviselt,

1877-ben felhasználott 5449 mmázsa timkő 1634 frt 70 krnyi
értékben, melyből lett 1049·5 métermázsa kész timsó 8920 frt 75
kr. értékben, mázsáját 8 frt 50 krral számítván; 1878-ban felhasz-
nálatott 16912 métermázsa timkő 5073 frt 60 kr. értékben, mely-
ből lett 1788 métermázsa timsó, 17880 frt értékben, mázsáját 10
frtjával számítva. A timsógyárban dolgozott akkor 22 férfi és 11
gyermek, s működött 8 mosda, 10 pörkölő kemenceze, 1 lugozó mű,
2 pároló üst és 50 jegeczitő kád, a timsógyár társládájának tő-
kéje volt 1877-ben 6122 frt és 1878-ban 6237 frt 49 kr. Végre 1879.
feldolgoztatott 13256 métermázsa timkő 3976 frt 80 krnyi érték-
ben, melyből termeltetett 1124·50 métermázsa timsó, 1124·50 frt ér-
tékben. Ennek ellenében azonban a három utóbbi évben a kiadás
tett összesen 41042 frt 47 krt s így a veszteség 875 frt 7 kr. Át-
lag termeltetett timsó évenkint 13389 frt 13 kr. értékben, míg a
kiadás 13681 frt 40 krt tett. A Beregszász körüli uradalmi timkő-
vájna mértékek 721856 méternyi területet foglalnak el.

23. Halászat.

Megyénk területén már a történelem előtti korban foglalkoztak halászattal az ismeretlen lakosok; azon kőből készült háló-súlyok, melyeket a Szernye partján Jánosinál obsidian- és tűzkő-szerszámok közt találtam s azon obsidian-horgok, melyek Hátvidékről kerültek elő, ezt kétségtelenül igazolják. Midőn honfoglaló őseink utjokban a szomszéd Kis-Oroszországot elfoglalák, a ruthenek vezérei alázatosan kérték Álmost, hogy menne tovább nyugot felé, Attila földjére, hol igen nevezetes forrásvizek és jó hallal bővelkedő tolyók vannak. S a győztesen benyomult sereg, midőn később Ugocsáig és Borsováig hódítva elhaladt, Árpád hadainak valóban megtetszett a halbőségű Tisza vidéke*), melynek nem csak kanyarodó fő medre, hanem több mértföldet tevő ártere s mellék vizei még sokáig azután is oly haldusak valának, hogy a Tisza szöke vize még folyó századunk első felében is méltán hal-lének tartatott.

A halak valóban mindig nemcsak a köznépek, hanem főbb urainknak is kedvelt eledelül szolgáltak; ez utóbbiak, minthogy a közlekedés azelőtt nem volt oly gyors, mint napjainkban s így különleges étzikkeket oly könnyen, mint most, a világ távoli részeiből nem szerezhettek asztalaikra, utalva voltak arra, hogy az izletes halak tenyésztésére különös gondot fordítsanak. Innen van, hogy régi okmányokban a halastavakról, halványokról, „morotvák”-ról oly gyakran történnek említések, s hogy jószágok adományozásánál az illető dagályos irányu oklevelekben a vizek, tavak, halastók, halászati jog mindig különösen kitétették, mi több, a hal nem egy régi nemesi családnak, vagy éppen megyének (mint például Beregnek is) czimerébe helyzetetett.

Egy 1344-ki okmányban (Zichy-Codex, II. 97.) említettnek Kerécsényi Barnabás és illetőleg Csabay Mihály birtokában, a mátyusi határban, a Mélytó nevű folyóból kiszakadt Kontur Pál vize nevű halastó és a Csarnavoda közelében ugyanott levő Kolozuere nevű halászó hely. 1399-ben pereltek az Atyai és Daróczy nemesek a Csákiakkal az atyai név és Osztró nevű halászat (piscina) iránt. (Lelesz, Prot. A. II. p. 349. H. 14.).

Egy 1418-diki okmányban előfordulnak: a Dolhay Ambrustól Sarkad vidékén elfoglalt folyó halászó-vizek (aquae fluentes pis-

*) Béla névtelen jegyz. XIV. feje:

caturae. (U. o. Prot. Act. B. 24.), 1435-ben pedig Darócznál Kér nevű halászó-hely említettik.

A XVI. században Munkácsen a Pálhegy alatt már igen derék halastavaik voltak az uradalom birtokosainak; ezeknek nyomai ma is meglátszanak még egész terjedelmökben a Felső-Schönborn felé vezető út két oldalán; de a szent-miklósi kastély urai is tartottak halastavat, mely a helység nyugoti oldalán jelenben is jól látható; ennek négyszegű talaja jól ki van kövezve. Rákóczy György fejedelem alatt, a XVII. század közepén, volt a munkácsi uradalomban 70 pisztrángos, kövi- és kop-halás patakja tilalmasban és 4 külön pisztrángos tava, melyekben mindig készletben tartatott e jó ízű hal a fejedelem asztalára. Az 1649-dik évi urbáriumban előfordul Lorántffy Zsuzsánna birtoklata idejében az ő munkácsi uradalmi jobbágysai és eselédei közt 22 halász is. Ez időben a gáti jobbágyoknak kötelességök volt a földesuraság számára minden pénteken a várba 60 darab fél-fél singes csukát felvinni; később e szolgálat váltságául évenként 52 frtot fizettek. Halászó-víz a Szernye volt, melyben a nevezett jobbágyoknak csak a földesur számára engedtetett a halászat, nekik pedig csak kasokkal, jóllehet ők állíták, hogy hajdan a malom gödrén alul hálóval is megengedetett a halászat. Ugyancsak a XVII. század elején volt Vári határában egy Nagyszeg kerületű Morotvának nevezett halászó-víz, mely a Tiszából szakadt; s melyben csak a munkácsi földesuraság részére volt szabad a szükséghez képest halászni, mi ellen a városbeliek még 1649-ben is felszólaltak, állítván, hogy azelőtt az a várost illette. Munkácsnál a Latorczán a felső gáttól fogva, mely a klastrom alatt volt, a városan alul való töltésig 12 frt birság terhe alatt halászni szabad nem volt. (Urb. 1649. 15. lap). Ekkor a pálhegyi benőtt halastavat is csak úgy halaszták, ha belőle kieresztették a vizet; 1649-ben azonban így sem találtak benne halat, mert a földtöltés elromolván s gátja megszakadván a hal a Kerepezeez folyón leuszott. A felső-vizniczei határban akkor négy pisztrángos patak találtatott, u. m. Viznicze, Sztrelka, Ragovel és Olenya; volt egy halastó is, melyben a vár szükségére külön folyvást tartottak pisztrángot. Sajátságos, hogy jelenben e tájon e kitünő hal nem tenyészik s az csupán a havasalj hideg patakjaiban található.

A XVII. század közepén a Kajdanó vidékén folyt Mély-barázda nevű víz, mely a Latorczából szakadt, szintén tilalmasban tartatott. Báthory Zsófiának, 1672. évben, 36 halásza volt, a pálhegyi halastó akkor is haszontalannak tartatott, melyet a sok gaz-

tól és burjántól megtisztítani sem lehetett. Egyes jobbágy-községek akkor pisztráanggal és kövihallal látták el a várat. 1699-ben, I. Rákóczy Ferencz birtoklata idejében, azon koru urbéri összeírásokban a Pálhegy alatt két, alsó és felső, halastó emlittetik, a harmadik pedig a vár alatt a „Palánk árkában,“ melyet szintén a gaz kezdett sok helyen elnyomni. A várji Nagyszeg ez időben szintén beüött haszontalan helynek mondatik. Különben a Vári-beliok, az 1682. évi urbér szerint, tartoztak a munkácsi vár szükségére négy halaszt tartani és a halakat a magok lovain a várba hordani; az előbb nevezett elpusztult halastóra nézve megjegyzé azon irat: miszerint „kár, hogy az ilyenre jó gondviselés nincs; az itt való halászkok többnyire csak haszontalanok.“ (Idézt. Urb. 145. lap).

Thököly Imre fejedelem s Munkács ura 1684. évben azon utasítást adta gazdatiszteinek: „hogy a halastóból vagy a vár-árbából kifogott halak, mielőtt a konyhára kerülnének, vesszöböl font bärkában friss vízben ujittassanak meg, mely bárka zárt lakatos ajtóval ellátva legyen, a halak pedig buzaszem, korpa vagy vagdalt tüdövel tartassanak. Hogy fogyatkozás ne legyen e tekintetben, az udvarbíró, kinél a kulcs legyen, értsen egyet a Hopmesterrel és a Konyhamesterrel s jókor provideálja.“ További érdekes utasításai így hangzanak: „A pisztrángtartó tócskák így készítendök: kerítése négy oldalú szulákokra lenne, melyeknek közit vagy boronüfából vonnák fel, vagy erős sövénynyel fonnák meg, felül mind a négy oldalán koszorufája lévén, ahöz állandó gerendákból csinált rostélylyal ugy kellene egészben felül beborítani és azon rostélyos gerendázatot mind a négy oldaláról a koszorufához erősen meg is szegezni. A rostélynak pedig oly sűrűnek kellene lenni, hogy gyermek sem bujhatnék be rajta. Ajtaja záros lenne. Ilyen helyen nem heverne hiában a sok haszontalan halasz. Mint máskor most is besözás után aszaltatni kell a halakat.“ (Munkácsi urad. levéltár).

1734-ben megrendelte gróf Schönborn Frigyes Károly, hogy a munkácsi és szent-miklósi halastavak helyreálltassanak. 1735-ben kibéreltettek, 1739-ben pisztráng-tenyészdével szaporítottak s 12 frt bírság terhe alatt megtiltatott a patakokban való pisztránghalászat; 1755-ben pontyok tenyésztése is meghagyatott. 1779-ben kihirdette az uradalom, hogy a verchovini papok és éneklészek elkobzás sulya alatt ne halászszanak. Később, ugy látszik, a mesterseges haltenyésztés mindenütt beálltattott, mert nyoma többé elő nem fordul.

Különben a viszonyok az úrbéri állapot megszüntetéseig csak annyiban változtak, hogy a földesurak a volt jobbágyokat robot fejében felhasználták a koronkénti halászatoknál, miért is azok mint lent a Tisza és Csarodá, úgy fent a Latoreza s a hegyi patakok mentében egyes halászokká fejlődtek ki. Az orosz most is nagy készséget fejt ki a pisztráng és galócza megkerítésében, valamint hogy a lapályon a magyar ember bámulatos türelmet és kitartást mutat hálója kezelésében* s óra hosszant elpipálgat a fűzfa árnyékában s emelgeti az üres hálót, hej! mért nem lepi azt el most már oly bőven a hal, mint egykor, midőn a Tisza, szabályozás folytán, egyenes mederbe nem volt még beszorítva, hanem, mint parti lakója, élvezé a korlátlan arany szabadságot; a több ezer holdnyi ártér, mely most arany kalászt vagy lengő fűvet termeszt, még viz alatt állott s a sebesen folyó szőke viz tükrét a hatalmas gőzösök nem szeldelék, nem zatarták, erőködő hullámokat vetre a partra, mely a haltenyésztés nyugodt helyeül szolgált.

A Szernye-tó, mely szintén átesett e nem remélt változáson, s melyen most már csak a közepén gyűl össze a víz, hajdan nemcsak halat, hanem tömérdek csikot is tartalmazott, valamint egyéb folyók és aradások által okozott mocsarak és kiöntések is, melyeknek nyomára egy-két évtized mulva már csak elbeszélés után fogunk akadhatni.

Rákot a hegyi patakok épen úgy szolgáltatnak most is, mint a Tisza, Latoreza és más alsó folyók és patakok agyagos medrei; amazok fekete rákjai kisebbek, de izletesebbek; míg ez utóbbi iszapos vizekben tenyészők nagyobbak, de izetlenebbek.

1751-ben kibérelte a munkácsi uradalom a szolyvai, duszinai, vizniczei és kajdanói területekben a rákászatot; 1754-ben pedig a vidra-fogást Szolyva és Nagy-Dobrony tájain, az azelőtti években fizetvén az uradalom minden beszállított vidráért 24 krt. Most e vízi állatok igen ritkán fordulnak elő.

Pióczák szintén találatnak egyes moosarakban, valamint a Szernye és más tavakban a tekenős békák, melyeket a mocsarak körüli zsellérek néhány krajezáron szoktak a városokban eladogatni.

A hal ma-holnap, ha szigorú szabályrendeletek, óvintézkedések s azok kérlelhetlen végrehajtása által a naponkinti pusztítások elébe mielőbb korlát nem tétetik, főleg megyénk felsőbb részén, a ritkaságok közé fog tartozni; ára a munkácsi piacon már most is oly nagy (fontonkint — fél kilogramm — 40—60 kr.), hogy csak a tehetősebbek vásárolhatják, midőn néha-néha, nagy ritkán vető-

dik e tájra egy-egy alsóbb vidéki halkereskedő. A munkácsi szegényebb izraeliták megelégszenek azzal, ha az oroszvégi és környékbeli halászkódtól, kik maszlaggal vagy sűrű hálóval üzik a halászatot, ujjnyi nagyságu, apró, fehér, szálkás halacsát vehetnek, hogy azzal is a sábeszt illendően megülhessék.

A Beregszász, Vari s általában a Tisza-vidékiek e tekintetben jobban állanak: ők a jó ízű kecségéhez, tokhoz, süllőhöz, harcsához és lazacához könnyebben juthatnak, míg imitt a felső vidéken, a vicsai, osszai, zsdimiri és vereczkei völgyekben nagy ügygyel-bajjal fogott pisztrángot és galóczát valódi nyalánkságnak tartjuk.

24. Kereskedelem.

Hogy megyénkben már a XIII. században virágzott a kereskedés, a beregszászi 1247-évi kiváltságleveléből kitünik s azon kiül még Munkács is volt azon hely, hol a kereskedés özpontosult. (L. e helyeket.) Egy 1348. és később 1351. évben kelt idéző levélben említettnek a munkácsi és beregszászi sokadalmak és piacok. Zsigmond király pedig már 1418-ban adott Lónyay Györgynek kiváltságot arra, hogy Naményban évi és heti vásárokat tartathasson.

A kereskedés leginkább a zsidók kezében volt, a XVII. század közepén azonban a görögök is beszivárogtak, kik azután szintén előmozdíták ez ügyet. E görögök és örmények, kik 1418. Moldáviába és onnan Henkul fejedelem által elűzve 1648-ban a Székelyföldre és Csikszékre költöztek, innen pedig Arad-s a szomszéd vármegyékbe széledtek el; Nagyváradnak 1660. aug 27-kén Ali-basa által történt elfoglalása után nemesak Szatmár és Szabolcs megyékben, hanem Beregben és Ugocsában is letelepedtek, s itt mindinkább kezdettek szaporodni, jóllehet felsőbb intézkedések által üzletökben a többieknel szigorubban korlátoltattak. Ugyanis Leopold királynak 1667. július 1-jén kelt rendelete szerint csupán keleti tartományokból hozott árucikkekkel kereskedhettek a czéhek sérelme nélkül, miért külön harminczadot fizettek s a szepesi kincstári igazgatóságtól függtek. Ha portékaért az országból kiutaztak, polgári hűségre és arra kellett megesküdniök, hogy a török-

kel nem fognak czimboráskodni, az itt látottakat el nem árulják, sőt az országon kívül tapasztaltakat hűségesen elmondandják. Török birákhoz nem volt szabad járulniok panaszaiikkal, és papjaik, mint a római katolikusokkal egyesültek, a munkácsi püspöktől tétettek függökké. Mind a mellett a görögök és örmények az országban csakhamar úgy meghonosodtak, üzleteik oly virágzókká lettek, hogy alig volt helység különösen az alföldön, melyben legalább is egy görög nem nyitott volna árubódét, s a jó magyar nép is annyira hozzájuk szokott, hogy később az ő helyeikre szállott zsidó szatócsokat is „görögöknek” hívta,

Az 1707. ónodi gyűlés június 20-diki tárgyalásán szóba hozott az is, hogy a görögök és más ilyen kereskedők a királyi városok polgáraiul ne vétessenek fel, nehogy ez által feljogosítva árulktól a harminczadokon csak harmadrészt fizessenek. (Monumenta Hung. Hist. 27. 169. l.)

A XVIII. század elején, különösen az 1715. 91. t. cz. 49 §-a szerint felállított s illetőleg megújított a munkácsi harminczad*), melynek fiókjai voltak Beregszászon, Szent-Miklóson és Alsó-Vereczkén (= Zavatkán.)**), mely utóbbi azutau 1848-ig fennállott. E harminczad-hivatal adataiból vonhatunk következtetést a folyó század első felében e tájon divott helyi és átmeneti kereskedés terjedelmére is. Így például felvéve az 1832-dik évi kimutatást, e szerint az 1831. november 1-től (mikor a közigazgatási év kezdetét vette) 1832. április 21-ig terjedő félévben beszedett Alsó-Vereczkén különféle árukért vám és harminczad-díj fejében 11,560 frt 49 krt p. p. Ez időben e vonalon Galicziából leginkább behozottak hazánkba e következő áruk és nyerstermények: nyers és kidolgozott bőr, szőrme, gyapju, szarvasmarha, ló, zsír, méz, szesz, len, kender, vászon, különféle szövet, gyümölcs, káposzta, gomba, sózott hal, zsidó könyvek és egyéb ily szerek, rongy, veres korál, gyöngy, gyapot stb. Országunkból viszont kivitetett: timsó, hamuszír, réz, vas, papiros, bor, aszalt és friss gyümölcs, főzelék, gabonamű, diófa, só, selyem, róka-, nyest-, vidra- és görényszőrme, különféle gyapjukészítmény, szűr, kalap stb. A kereskedést akkor is leginkább a munkácsi, beregszászi és vereczkei zsidók eszközlék. Tájainkról a kereskedés Lemberg, Bródi, Csernovitz, Boléchor,

* *) Munkácsen már a XVI. században volt harminczad. nevezetesen 1588. itteni harminczadosul Possai Miklós és ellenőrül Byri Ferencz említettnek. (Budai kam. lev.)

***) Corp. Jur. Hung. II. 121. lap.

Dolina, Zsurava, Kallos, Zambor, Drohobics, Mostiejka és Przemisel felé terjedt, míg amonnan Debreczen, Nagyvárad, Érmellék, Nagykároly, Szatmár, Nagybánya, Nagyszöllös, Ungvár és Kassa, érintettek.

Gróf Schönborn Buchheim W. Frigyes Károly, mint a munkácsi és szent-miklósi uradalmak új birtokosa, a környék javát előmozdítani óhajtván, 1734. évben közbenjárása folytán kieszközlé nemcsak Munkács és Beregszász városoknak az új vásár-kiváltságot, hanem Nagy-Bereg, Vári és Alsó-Vereczke mezővárosok részére is azon jogositványt, hogy országos vásárokat tarthassanak. Az illető okmányok összesen 1394 forintba kerültek.

A kereskedés most is leginkább az izraeliták közvetítése folytán tartatik fenn; a fentebb érintett árukon kívül leginkább friss szőlő, dió s bor az, mi a szomszéd Gácsországba szállittatik, honnan viszont nem kis mennyiségű kőolaj és szekérkenőcs szállittatik be, egyéb szintén a fentebb elősorolt tárgyakon kívül. Hogy az 1872. évben Munkáctól az ország központja felé megindított vaspálya bármely tekintetben új lendületet adott volna az itteni kereskedésnek, egyáltalában nem tapasztaljuk, sőt ellenkezően, — lankadását, csökkenését érezzük.

Mező-Kaszonynak április 5- és decz. 6-ki vásárai közül különösen a Miklós püspök napjára eső sertés-vásárai régóta híresek. Tarpának február 7. mártius 14. május 23. jun. 15., és decz. 15-ki vásárait többnyire szép marhát hajt be a környék, úgy Nagy-Lucskára is, mely község öt vásárt tart, u. m. gyertyaszentelőre, április 5., áldozó csütörtökre, Annára és sept. 13-kára. Vári vásárai tartatnak: Károly hetében, Gyula hetében, május 15—16., Medárd előtti hétben, junius 5—6., sarlós B. A. hetében, sept. 5—6., Szent-Mihály és Karácsony előtti héten; Alsó-Vereczkén: január 15., Adorján, Izaiás, Márgit, aug. 29., Hedvig napján; végre Szolyván: május 1., július 2., sept. 21. és decz. 21. napján.

25. Házi ipar.

Nagy lendületet várunk a kormány azon szándékától, mely szerint megyénkben is igyekszik a házi ipar némely könnyen elsajátítható nemét behozni s meghonosítani; Beregszászon 1878 óta már is tetteleg működik a fiu-iskolával is összekötött kosárfonó tanműhely, melynek felállítása körül nagy buzgalmat fejtett ki Jagócsi Péterffy József. miniszteri biztos, ki Munkácsen is megkísérlé egy műmetszeti tanoda létesítését, mely azonban 1879-ben a városi képviselőlet által boldogabb időre halasztatott el. Beregszászon a polgári nőnövelde mellett a városi iskola is virágzik. Kétségtelen, hogy kitartó buzdítás s példaadás mellett megyénkben a házi ipar nagy hódításokat tehetne, mert hiszen a vidék népe a körülményekhez képest ősi időktől fogva foglalkozik a különböző termények házi iparszerű feldolgozásával, s a szegényebb vidékbeliek, különösen fent a hegyek közt, szükségleteik nagyobb részét magok állítják elő. Ilyen a vászon, mely leginkább kenderből, a felyvidéken úgy, mint a síkföldön, szövetik, jóllehet, hogy a gyárilag készült gyors mindinkább kiszorítja a házi, durva vásznat a forgalomból. Rákos táján kék és veres sávolyos abroszok és kezkenők s törülők szövethetnek; s a munkácsi és beregszászi heti és országos vásárokon sok házi vásznat lehet venni, melyet a gazdasszonyok télen át szőnek. Fornos körül ócska színes ruhadarabok foszlányaiból szőnyegetek is fonnak, melyek azonban gyéren hozatnak forgalomba s nem sokra becsültetnek.

A verchovinán s Máramarossal határos falukban az oroszok juhaik gyapjából fűrtös gubákat szőnek, melyeket a munkácsi, szolyvai, bilkei és vereckei vásárokon árulnak.

A hegyvidéki és rákos-táji orosz nép vászonruhát, kivált ingvállait, fej- és kézkendőit színes fonalakkal szokta kihimezni, mely foglalkozásban kivált a leányok s menyecskek nagy ügyességet tanúsítanak.

Jóllehet megyénkben a gyékény othonos, mégis annak feldolgozása nem oly kiterjedt, mint lehetne, s eddig leginkább a cigányok által gyakoroltatik. Ezek készítenek ily lábtörölköket, kenyérszakasztó kosarakat és szatyorokat s helyenkint méhkasokat is. A fűzfavesszőkből való kosár- és kasfonás, jóllehet megyénkben a fűzfa minden neme bőven találatik, szerfelett elhanyagolt ipar Munkácsen egy-két zsellér foglalkozik kas- és kosárkötéssel, me-

lyek teljesen kezdetleges művek s melyek az itteni piacon kiállítottak. A fűzfavesszők ekkorig leginkább szőlőkötésre használtatnak nagyobb mennyiségben. A fel- és alvidéki pórok kas helyett szekereik bérfaít vagy hasított falemezekkel, vagy galyakkal szokták befonni. Hársháncsból a felvidéki orszok szoktak gyümölcs-tartó edényeket és madzagokat készíteni; a minthogy tilos uton szerzett ily csomagokat szőlőkötözőknek kínálnak.

Bereg legnagyobb részét erdő borítván, természetes, hogy a fának házi iparszerűleg való feldolgozása szintén régóta divatozrk. Bodnár-munkával, legkivált hordó-, veder- és dézsakészítéssel foglalkoznak különösen Derczen, Fornos, Gát, valamint Nagy-Bereg, Bereg-Ujfalu, Makaria, Izsnyéte, s a Munkács körüli helységekben, még pedig oly terjedelemben, hogy áruikat nemcsak a megyében jól értékesíthetik, hanem azokat a szomszéd Szabolcs és Szatmár megyékbe is szállítják.

A Makaria-vidékiek nemcsak dongát készítenek, hanem a munkácsi és beregszászi piacokat ellátják kutágasokkal és gémeikkel, szulákokkal s tölgyfa-deszkákkal.

Hasonlóul magok a földművesek készítenek mellék foglalkozásul a fentebb nevezett Bereg, Derczen és Izsnyéte körüli tájakon szekerrudakat, tengelyeket, löcsöket, lapátokat, három lábú székeket és padokat, villákat, szénvonókat, ásó-, kapa- és fejsze-nyeleket, létrákat s egyéb ily apróságokat. Dobrony vidékén egész szekereket faragnak, valamint különösen kerekeket; e tekintetben Hetzen első helyen áll, hol — megyei szólásként — maga a pap is készít kereket. Ily szekereket és szánokat a munkácsi és beregszászi piacon olcsón lehet vásárolni, ugy szintén különféle tárgonczákat is.

A munkácsi uradalmi favágó telepítvényesek, különösen a német és cseh ajku szinyákiak, szuszkóiak s hraboniozaiak saját szükségletökre fa-papucsokat faragnak; az oláh famunkások és czigányok pedig tekenöket, kanalakat, sótartókat s egyéb ily házi czikkeket készítenek, csekély terjedelemben ugyan, a mennyiben e fadus vidéken a kevés beruházást igénylő házi ipar többeknek adhatna foglalkozást és biztos jövedelmet. A Tiszaháton egyes földművelők csinos guzsalyokat és rokkákat, a nagy-dobronyiak valukat és sertésólakat, a csomonyaiak pedig gabonatartó hombárokat és szuszékokat készítenek.

Szolyva táján némely tanító és lakos mogyorófaból csinos székeket és támlás padokat csinál; más helyütt ilyeneket hársfa-háncs fonadékkal vonnak be.

A bereg-ujfalusi lakosok házi iparszerűleg fekete színű agyagkorsók készítésével foglalkoznak, az uj-klenóczi tót lakosok pedig a téli szőrlábtű varrásával foglalkoznak.

Viszonylag véve a házi ipar megyénkben még a kezdetlegesség alacsony fokán áll s annak fejlesztésére a kormány vándortanítók szervezése által tehetne legtöbbet. Oktatás, buzdítás s némi segélyezés mellett a most még e téren tudatlan, elfogult s különben is tunyaságra és restségre hajlandó népet — szorgalmassá, munkássá s így boldogabbá könnyű szerrel lehetne tenni.

A Bereg megyében még 1877-ben alakult, a megye házi iparát pártoló, ugynevezett „Felsőtiszavideki házi ipart terjesztő egyesület,” mely alakulásakor megnyitotta a beregszászi női ipar-tanműhelyt, mely polgári leányiskolával van összekötve s azon évben 60 növendékkal birt, — midőn 1880. február 1-jén tartotta évi gyűlését, egyéb üdvös intézkedései közt Munkácson egy gyermekjáték-tanműhely felállítását határozta el.

VIII.

Beregmegye növényzeti és állattani viszonyai.

E tekintetben tudtommal nyilvános ismertetés még nem történt, jóllehet egyes szaktudósok és műkedvelők e megyében koronkint állattani, növény-földrajzi és fűvészeti kutatásokat tettek s e végből mind a havasokat, mind egyes hegycsoportokat és völgyeket bejártak s jegyzeteket készítettek; rendszeres dolgozatot azonban egyikök sem adott ki. Koronkénti kirándulásaim s hivatalos utazásaim alkalmával azonban én sem mulasztottam el, részint saját észleleteim, részint más e téren jártasabb egyének, erdő- és gazdasztek tapasztalatai s bemondásai alapján jegyzéseket vezetni, melyeknek alapján ha nem is rendszeres és kimerítő, de legalább a megye területén előforduló ismeretesebb növények és kiválóbb állatok vázlatos összeállítását kísértém meg, melyet ime a Monographiához csatolok, azon reményben, hogy akad majd a Flora és Fauna szenvedélyes barátja, ki e sorozatot rendszeresebb alakban kiegészítendi.

I. N ö v é n y e k.

A f o n y a. Vaccinium.

Myrtillus, magas hegyeken.

Uliginosum, havasokon.

Vitis-idaea.

A l c h e m i l l a.

Arvensis, mezőkön.

Vulgaris, gyakori.

Pubescens, havasokon.

A m a r á n t.

Amarantus.

Blitum. Gyom.

- Anthriscus*. Nőgyepén, mezőn, kertekben.
- Cerfolium*. konyhakertekben termeltetik.
- Aranka*. *Cuscuta*.
Epilinum, lenvetésben.
Epithymum, lóherésekben.
Europa, fűzeseken élőködik.
- Aracél*. *Anebusa officinalis*.
- Arnica montana*, magas hegyeken.
- Árnyvirág*. *Majanthemum*. Erdőkben nő.
- Arnő*. *Cynoglossum officinale*.
- Árvalányhaj*. *Stipa capillata*.
- Arszlánfog*. *Leontodon*.
Hastilis, hegylejtőkön.
Autumnalis, kaszálókön.
- Aszász*. *Crepis*.
Alpina, havasokon.
Grandiflora, „
Paludosa, mocsáros helyeken.
Praemosa, kaszálókön.
- Azalca*, *Procumbens*, havasi nővény.
- Babó*. *Vicia*.
Paunonica, *sativa*, *villosa*, *tetrasperma*, *cracca*, vetések közt.
Faba, a felsővidéki nép kedves eledele.
Dumetorum, *sepium*, bozótos helyeken.
Sylvatica.
- Bajnóca*. *Spiraea*.
Denudata, *salicifolia*, mocsáros helyeken.
Aruncus, *ulmifolia*, erdőkön.
Filipendula, *crenata*, réteken.
- Bajusztű*. *Crispis aculeata*.
- Baka*. *Sparganium*.
- Natans*: *Sulymos*, mocsáros vidéken.
- Baktopp* *Aegopodium*. Gyom.
- Bangó*. *Ophrys*. *Myodes* — légytermő.
- Baltacim*. *Hedysarum*.
- Barack*, szőlőkben, kertekben terem az őszi, sárga, kajszin.
- Barbarea*. *Vulgaris*. Közönséges.
- Bárcs*. *Cirsium*.
Erisitales, *Oleraceum*, *Palustre*, *lanceolatum*, erdős, nedves helyeken.
Arvensc. mezőkön és parlagon.
- Barkóca*. *Berkenyefa*. *Sorbus terminalis*. Erdőkben.
- Benge*. *Rhamus*, *frangula*. Erdőszéleken.
- Berekenye*. *Sorbus aucuparia*, hegyes vidékeken.
- Bérelapu*. *Adenostyles*. Hegyeken.
- Berlig*. *Atragene*. Alpina.
- Betonica*. Hegyi kaszálókön.
- Bibak*. *Epipactis*. *Latifolia*, hegyi kaszálókön.
Palustris, posványos réteken.
- Bizsalm*. Szőlőkben, kertekben.
- Bodza*. *Sambucus*.
Ebulus, utaknál, lejtőkön.
Nigra. Közönséges.
Racemosa, hegyeken.
- Bogács*. *Carduus*.
Benedictus, keserű gyógyfű.
Nutans, parlag földeken.
Defloratus, hegyeken.
Acanthoides, sovány mezőkön.
Marianus, kertben is tenyésztetik.

- Bóka. *Astrogalus*, *Cicer*, bozótos helyeken.
Campestris, *montana*, ritkás erdőkön.
- Bognád. *Phragmites communis*.
 Bojtorján. *Lappa*. Major, közönséges.
 Minor, utaknál.
- Boróka. *Juniperus*. Hegyeken.
- Bordamag. *Laserpitium alpinum*, havasokon.
Latifolium, eserjésekben.
- Borostyán. *Hedera Helix*, kösziklákön.
- Borsó, *Pisum*.
- Boroszlán. *Daphne*. *Mezerium*, erdőkben hó után virít.
- Bögretök. *Thesium*. havasokon.
- Bükkfa. *Fagus*.
- Bükköny. *Lathyrus*.
- Bürök. *Conium*, mezőkön, utaknál
- Calendula*, kertekben.
- Carlina vulgaris*, lapályos helyeken.
Acaulis, déli lejtőkön.
- Cékla. *Beta*.
- Ciekkóró. *Achillea*, *lingulata*, havasokon.
Millefolium, mezőkön.
Pharmica, nedves kaszálókön.
- Cimbor *Elymus*,
- Cimpáj. *Xanthium strumarium*,
Spinosum, mindenhol nő.
- Circaea alpina*, erdőkön.
- Coronilla vaginalis*, kavicsos helyeken.
- Czámoly *Aquilegia vulgaris*,
 kerti növény.
- Csajkár. *Oxytropis*.
Campestris, *montana*.
- Csakkör. *Prenanthes*. Erdőkön.
- Csalány. *Urtica*.
- Csátó. *Schoenus ferrugineus*.
- Csengetyűke. *Adenophora*. Il-
 latos liliomlevelű virág a hegyeken.
- Campanula alpina*, *abietina*, havasokon.
Latifolia, kaszálókön.
Caespitosa, *patula*, közönséges.
- Csenkesz. *Festuca*.
Ovina. havasokon; *Pratensis* me-
 zőkön; *Sylvatica*, erdőkön.
- Cseresznye, kertekben, szőlőkben.
- Csészoszárny. *Polygala*.
Amara, hegyi kaszálókön.
Vulgaris, mezőkön.
- Csillaghur. *Stellaria*.
Glaucæ, vizenyős kaszálókön.
Graminea, réteken.
Holostea, hegylejtőkön.
Nemorum, *Uliginosa*, erdőkön.
Media. gyom.
- Csipkepity, *Nepeta*, *Cataria*.
 kertekben.
Nuda, eserjéken, szabadon nő.
- Czirók. *Holcus*, *lanatus*, *mollis*.
- Csombor. *Calamintha*.
Alpina, havasokon. *Acinos*, kö-
 pár mezőkön.
- Csorilóka. *Sonchus*. *Arvensis*
 mezőkön.
Oleraceus.
- Csörvetés. *Rhynchospora*.
- Csövirics. *Epilobium*.
Hirsutum, *parviflorum*, *palustre*
 vizenyős helyeken.
Augustifolium, *Montanum* hegyeken.

- Tetragonum, trigonum havasokon, vizes helyeken.
- Csucsor, Solanum. Nigrum, gyakori.
- Csucsóka. Scutellaria, galericulata, nedves helyeken, vízpartokon.
- Csükküllő. Centaurea. Montana, sziklás helyeken; Cyanus, mezőkön. Gavca, közönséges.
- Cziklász. Geum. Rivale, montanum, havasokon.
- Urbanum, kertek körül.
- Czikkszár. Polygonum.
- Amphibium, aviculare, közönséges
- Bistorta, Persicaria, nedves kaszálókon.
- Dákoska. Gladiolus, Palustris, imbraticus, mocsárokon.
- Danthonia, decumbens, havasi növény.
- Daravirág. Draba. Koratavaszi virág.
- Démutka, Thymus. Acicularis, kavicsos partokon. Chamaedrys, lejtős helyeken.
- Dentaria bulbifera, erdőkön. Glandulosa.
- Dercefü. Gypsophila, repens és muralis, soványföldön gyakori.
- Dió.
- Drosera, rotundifolia, hegyi vizenyős helyeken.
- Ecsetpázsit. Alopecurus, geniculatus és pratensis, mezei növény.
- Édesfü. Glyceria.
- Égerfa. Alnus.
- Glutinosa, nedves helyeken.
- Incana, patakok partjain.
- Viridis, a havasokon.
- Elecs, Butomus.
- Elecke Menynathes. Trifoliata, mocsárookban.
- Eperfa.
- Estike. Hesperis matronalis. Virág.
- Fagyöngy. Viscum. Elbagyatoit fákön élőködik.
- Fájvirág. Impatiens. Nolitan-gere, nedves helyeken.
- Fanzár. Lycium. Sövényeknek használtatik.
- Farkkóró. Verbaseum.
- Nigrum, orientale, utaknál, mezőkön.
- Thapsus, közönséges.
- Phöniceum, szántóföldeken.
- Fehér zászpa. Veratrum, album, erdős posványokon.
- Fenyér, Andropogon, Ischaemum, hegylejtőkön.
- Fenyő, Pinus, abies pectinata, jegenyefenyő; P. Picea, lucfenyő; P. Sylvestris, közönséges fenyő; Larix Europaea, veres fenyő.
- Fogasir, Deutaria, glandulosa, erdőkön.
- Folyondár. Tamus. Veresbogyóju, erdőkön.
- Foszlár, Cardamine, vizenyős helyeken.
- Foganőtt. Galeopsis. Mezőkön.
- Fülfü, Sempervivum.
- Montanum, havasi sziklákon.
- Füstike, Fumaria, officinalis, mezőkön nő.

- Fűtej. *Euphorbia*.
Saxatilis, *carniolica*, *amygdaloides*, *Cyparissias*, erdőkön.
Esula, rónákon. *Helioscopia*, *platyphylla*, közhelyeken.
Lathyrus; gyógyszernek termeltetik.
- Fűz. *Salix*. *Aurita*, *Caprea*, hegyek közt; *Viminalis*, *hastata*, *myrtilloides*, *reticulata*, folyóknál, árkoknál.
- Füzény. *Lythrum*. Vizenyős helyeken.
- Füzértekerces, *Spiranthes autumnalis*, nedves réteken.
- Gagea*, *lutea* és *minima*.
- Galagonya, *Crategeus*.
- Galaj, *Galium*.
Cruciatum, *mollugo*, mezőkön.
Aparinc, kertekben, szemétdombokon.
Palustre, posványos helyeken.
Verum, parlagföldön.
Tavaszi közönséges.
- Galambóc, *verbena*.
- Galamó. *Isopyrum*,
Thalictroides, erdőkön s kerteknél.
- Gálna. *Pulmonaria officinalis*, réteken, cserjéken; *angustifolia*, erdőkön.
- Gerely, *Geranium*. *Dissectum*, *passilum*, *columbinum*, *molle*, művelt földben.
Palustre és *pratense*, kaszálókon.
Sylvaticum, *pheum* havasokon.
Robertianum, hegylejtőkön.
- Gégevirág. *Aristolochia*. *Cserjéken*.
- Gerebesin. *Aster*, *alpinus* havasokon.
- Gesztenye. *Castanea*, szelid és vad.
- Godirc. *Chelidonium*, kerítések, falak körül.
- Gólyahír. *Caltha Palustris*, korallvaszi virág nedves helyeken.
- Gubóvirág, *Globularia*.
- Gurgulya, *Seseli*, montanum hegylejtőkön.
Coloratum, hegyikaszálókon.
- Gyapu. *Eryophorum*. *Vaginatum*, hüvelyes gyapu, mocsáros helyeken, *angusti folium* havasok alatt.
- Gyékén *Typha*. Mocsárosokon.
- Gyertyánfa. *Carpinus betulus*, gyakori.
- Gyökönke. *Valeriana officinalis* bokros helyeken.
Sambucifolia, *elongata* nedves helyeken.
- Gyopár, *Gnaphalium sylvaticum* erdőkben; *uliginosum* folyóknál,
Norvegicum, hegyeken, *agydiocum* is.
- Gyöngyvirág, *Convallaria majalis*. Erdőkben.
- Gyujtovány, *Linaria vulgaris*, utfeleken.
Elatine, szántóföldeken.
- Gyűszűvirág. *Digitalis*.
Purpurea, *ferruginea*, kerti virág.
Grandiflora, *media*, hegyeken, sziklákon.
- Hanga. *Erica*.

- H a g y m a**; *Allium*. Sok neme ismeretes. *Sibiricum*, *Ursinum*, havasokon.
H a j s z á l. *Nardus stricta*, hegyormokon.
H a r a n g r o n g y. *Soldanella*, *alpina*, havasokon.
Montana, erdőkben vizenyős helyeken.
H a r a n g v í r á g. *Adenophora liliifolia*. Cserjés helyeken.
H á r s f a, *Tilia*. Igen diszlik.
H a r m a t t a r t ó. *Apera*.
H á r o m e s i p k é s. *Triglochia*. Hegyi posványokon.
H a t k ö t u. *Fritillaria*. Diszvirág.
H a v a s i b e r l i n g. *Atragene*. Hegyi kuszó növény.
H e r m i n i u m. Erdei kaszálókon.
H i d ő r. *Alisma*. Mocsáros helyeken.
H i m t e k e. *Cephalanthera ensifolia*.
H i n á r, *Najas*. *Minor*.
H i m e s u k k. *Polemonium*, *coeruleum*. Kerti virág.
H i z ó k a. *Pinguicula*, havasokon.
H o m o k f ű. *Psamma*.
H o m o k h u r. *Arenaria*, *ciliata*, erdőkön.
Serpillifolia, kavicsos talajon.
H o l g y o m á l. *Hieracium*. *Auricula*, közönséges.
Auranticum, erdei kaszálókon.
Alpinum, *glanduliferum*, havasokon.
Pilosella, közönséges.
Umbellatum, bokros partokon.
H ó v í r á g. *Galanthus*, magas helyeken.
- H ö l y e**, *Authenicum ramosum*. Cserjéken.
H u n y á s z. *Stachys*. Közönséges növény.
H u n y o r, *Helleborus*.
J á c i n t, *Hyacinthus*.
J a s i o n e m o n t a n a. Száraz lejtőkön.
J á z m i n. Diszbokor.
J e r i k ő i l o n e z. *Lonicera*. *Caprifolium*, diszvirág. *Nigra*, hegyeken. *Xylosteum*, cserjéken.
J u h a r j á v o r. *Acer*.
Campestre, déli oldalakon.
Platanoides, magas erdőkben.
Pseudoplatanus, erdőkben.
Tataricum, lejtőkön..
I b o l y a, *viola*. *Arvensis*, mezőkön, *Biflora*, havasokon.
Canina, erdőkben.
Hirta, lejtőkön.
Lutea, kaszálókon.
Odorata, ismeretes virág.
Palustris, vizenyős helyeken.
Sylvestris, erdőkön.
Tricolor, mezőkön.
- I k r a p i k k**. *Arabis*.
Arenosa, *Hirsuta*, *coerulea*. Soványtalajon.
K a e s k a n y a k. *Ajuga*, *pyramidalis*, hegyi kaszálókon; *geni-ensis*, *reptens*, réteken, kertekben.
K a j m a e s ő r. *Pedicularis*, *verticillata*, havasokon; *rostrata*, *silvatica* lejtőkön.
K á k a. *Scirpus*.
Pauciflorus, *compressus*, réteken.

- Lacustris, mocsárookban; coespitosus.
- Kalánfü. Cochlearia, officinalis és saxatilis havasokon. Armoracia mivelte földben.
- Kalapfü Petasites albus, lejtőkön,
Officinalis, hegyekpostványáiban.
- Kankalin. Primula. Auricula és chinensis kerti diszvirág; acaulis, mezőkön, longiflora havasokon.
- Kányabangita. Viburnum, lantana és opulus, erdei ritkásokon.
- Káposzta. Brassica.
- Kásakalász. Piptatherum coeruleescens.
- Kásafü. Milium.
- Katáng. Cichorium, Endyvia kertekben, Intybus, mezőkön nő.
- Keeskedisz. Tragopogon. Kaszálékon.
- Keeskerágó. Evonymus.
- Kefefü. Polypogon.
- Keltike. Corydalis. Digitata, cava és solida, lejtős helyeken.
- Kétlevelü. Scilla, bifolia erdőkben.
Praecox, hegylejtőkön.
- Kender pakóca. Enpatorium cannabinum, hegyoldalokon.
- Kigyószisz. Echium, gyakori.
- Kikerics. Colchicum, vizenyős helyeken.
- Kocfü. Lasiagrostis.
- Kockagyöngy, Adoxa. Hegyeiken
- Kocsord. Peucedanum longifolium. kaszálékon.
- Komló. Vadon is terem.
- Komocsin. Phleum, alpinum, havasi növény.
- Kontyvirág. Arum, maculatum.
- Kopotnyak. Asarum. Userjésekben.
- Korállgyök. Corallorhiza. Innata, elődi fenyvesekben.
- Kosbor. Orchis.
Militaris, maculata, latifolia, coriophora, hegyi kaszálékon.
- Kököröcsin. Anemone, vernalis hegylejtőkön. Narissiflora, havasokon.
Nemorosa alsótájakon.
- Köles. Panicum glabrum.
- Kölenese. Phaca.
- Kömény. Carum. Különösen a Verchovinában bőven terem.
- Körtike. Pyrola.
Umbellata, árnyékos mohos helyeken.
Uniflora, havasokon és hegyeken.
Rotundifolia, mohos kaszálékon.
- Körtvély, Pirum.
- Kórisfa. Fraxinus excelsior.
- Kőtör. Saxifraga.
Aizoon, cymosa sziklásbérczéken.
Stellaris havasokon,
Fridactilites, hegylejtőkön.
- Küllőrojt. Erigon,
Canadensis, kertivirág.
Acris, sovány földben terem.
- Kypriszepők. Cypripedium calceolus erdőkön.

- Laporr.** *Rhinanthus*.
Alpinus havasi növény.
Major, mezőn.
Minor, posványos helyeken.
- Lavandula.**
- Lednek.** *Orobus*.
Alpestris hegyeken,
Vernus, niger, erdőshelyeken.
Laevigatus, lázakon.
- Len.** *Linum*.
Usilatissimum, közönséges
Catharticum, réteken,
Hirsutum partokon,
Alpirum, havasokon.
- Lepese.** *Lemna*. Vizeken.
- Lencse.** *Ervum*.
- Léhapólt.** *Melica*.
- Libatopp.** *Chenopodium*.
- Liliom.** *Lilium*. *Albanicum* és
bulbiferum, vadon is terem.
- Linka.** *Hypericum*.
Quadrangulum, gyakori.
Humifusum, vizenyős kaszáló-
kon.
Montanum, hegyeken.
Perforatum, kavicsos földeken.
Hirsutum, hegylejtőkön.
- Listera**, *cordata*, fenyvesek-
ben
- Lócsagaz.** *Ceratophyllum*.
Bulbosum, aromaticum, demer-
sum, szántóföldeken, kertek-
ben és vizeken.
- Lóher.** *Trifolium*.
Arvense, pannonicum, pratense,
procumbens, repens, hybr-
dum, agrarium, incarnatum,
mezőkön, szántóföldeken, va-
don terem.
- Lonicera**, kék és fekete sziklás
sovány helyeken. *Xylosteum*,
cserjésekben.
- Lórom.** *Rumex*.
Crispus és *acetosa*, réteken.
Aquaticus, posványos helyeken
Scutatus, kertekben.
- Ludhur.** *Alsine*.
- Luzula.** *Sylvatica* erdőkön.
Spicata, pilosa, közönséges.
- Lychnum** *izlandicum*; ma-
gas hegyeken, havasokon.
- Lysimachia**, *vulgaris*, vizenyős
helyeken.
Punctata, mocsáros erdőhelye-
ken.
Nemorum, posványos hegyeken,
Nummularia, vizes réteken.
- Mácsonya.** *Dipsacus, laciniatus,*
pilosus erdőkön, *sylvestris*
utaknál.
- Madárhur.** *Cerastium*.
Alpinum havasokon,
Sylvasticum, erdőkben
Triviale, latifolium, lejtőkön.
- Magárhajlongó.** *Nardus*
flexuosa, hegyormokon.
- Maglapél.** *Atriplex, rosea* ker-
tekben.
Nitens, patula közönségese nő.
- Májfü.** *Hepatica, triloba* gy-
kori.
- Mák.** *Papaver. Somniferum*, ker-
tekben termesztetik. *Rhoeas*,
mezőkön nő.
- Malaxis** *paludosa*, hegyi vi-
zes lejtőkön.
- Mályva.** *Malva*.
Crispa, kerti diszvirág.
Vulgaris, sylvestris, rotundi-

- floria, Mezőkön hegyeken ut-
felen.
- Mámorka. Empetrum. Havasi
növény.
- Maszlagos nadragulya. at-
ropa Belladona. Erdőkben
gyakori.
- Medvegerezd, Arcto staphy-
los.
- Mellissa kertekben termeszte-
tik.
- Melittis, Melissaphillum, erdők-
ben.
- Meum. Mutellina, havasokon.
- Mécsvirág. Lychnis.
Flos cuculi hegyi kaszálókon.
Vespertina, mezőkön, kertek-
ben.
- Mészkerép. Melilotus, kavicsos
téreken.
- Mogyorófa, Corylus.
- Montica, Anthemis.
Arvensis síkföldön.
Tinctoria, közönséges.
Nobilis, gyógyszerül termesztetik.
- Muhar. Sexaria. Viriis, verti-
cillata.
- Murok. Dancus. Carota, Mező-
kön, utaknál.
- Mustár. Sinapsis, mezőkön.
- Müge. Asperula.
Ciliata, déli lejtőkön.
Odorata erdőkárnyaiban.
- Nád, Arundo.
- Nadálytő. Symphytum.
Officinale, posványos helyeken.
Tuberosum, erdőkben.
Cordatum, völgyekben.
- Nádtipán. Calamagrostis.
- Nápic. Aira coespitosa, alhavasi
növény.
- Flexuosa.
- Nősziróm Iris.
Sibirica, graminea, mocsarokban.
Germanica, kertekben.
- Nyárfa, Populus Tremula,
Alba, nigra, szórványosan.
Pyramidalis, jegenyefa.
Tremula, erdőkben.
- Nászpolya. Mespilus.
- Nyakrovát. Streptopus. Irtott
erdőkben.
- Nyilfü. Sagittaria. Mocsarakban.
- Nyirfa. Betula.
- Nyulfark, Lagurus oratus.
- Ononishircina. Hegyi kaszáló-
kon.
- Pakoca. Eupatorium. Lejtőkön.
- Palka. Cyperus, fuscus, flaves-
cens. Vizenyős talajon.
- Párló. Agrimonia. Kaszálókon.
- Patkocim. Hippocrepis. Közön-
séges.
- Perje. Poa.
Trivialis, réteken.
Sudetica, havasokon.
- Peszérc. Lycopus. Mocsáros
helyeken.
- Pimpó. Potentilla.
Alba, reptans, mezőkön, kaszá-
lókon.
Anserina, patakoknál.
Aurea, argentea, közönséges.
Tormentilla, posványos helye-
ken.
- Pitypank. Taraxacum. Közön-
séges.
- Pofóka. Dracocephalum, austria-
cum.

- Polyvaborz**, *Tragus, racemosus*.
Polyvacsuk, *Phalaris minor, nodosa*.
Polyvabordó, *Hypochoeris*.
Uniflora, havasokon.
Maculata, hegyeken.
Radicata, közönséges.
Poresin, *Portulaca*.
Pozdór, *Scorzonera*.
Purpurea, havasokon.
Ragyabura, *Rhododendron*,
 havasokon.
Rapone, *Phyxeuma*.
Spicatum, erdőkben.
Nigrum, hegyi kaszálókon.
Rekettye, *Genista*.
Triangularis, erdőkben.
Tinctoria, hegyi kaszálókon.
Repkény, *Glechoma*, erdőkön,
 sziklákon.
Rezge, *Brisa*.
Rezsuka, *Nasturtium*.
Officinale és *Sylvestre*, vizenyős
 helyeken.
Ribiszke, *Ribes*.
Petraceum, sziklás bérczeken.
Grossularia, erdőkben.
 Veres és fekete, kertekben.
Ritkaréj, *Solidago*.
Alpestris, havasokon.
Virga aurea, mezőkön.
Rosa, *Alpina*, havasokon.
Gallica, rubrifolia, cinnamomea,
 kertekben. *Canina*, szabadon,
 utszélen is.
Rózsika, *Rhodiola, rosea*, ha-
 vasi növény.
Rozsda-bura, *Ledum, palustre*,
 mocsáros helyeken.
- Rozsnok**, *Bromus*.
Sáfrány, *Crocus*.
Banaticus, Vernus, viridiflorus,
 vadon nőnek; *sativus*, ker-
 tekben.
Saláta, *Lactuca, Sativa* kertek-
 ben.
Muralis, erdőkön, patakoknál.
Sárgafű, *Anthoxanthum odo-
 ratum*.
Sárkánygyök, *Calla*. Vize-
 nyős helyeken.
Sarkvirág, *Delphinium, Cou-
 solida*, vetések közt.
Sárma, *Ornithogalum*. Mezőkön,
 kertekben.
Spárga, *Asparagus*.
Sás, *Carex, Fuliginosa, Atrata,*
*Ferruginea, Canesceus, Ca-
 pillaris*, havasokon; *curvula,*
fulva réteken; *Sempervirens*,
 havasokon; *leporina*, kaszá-
 lókon; *pallescens, paludosa,*
panicea, mocsarakban; *mon-
 tana*, hegyeken; *pilulifera,*
praecox, közönséges; *pedi-
 formis*, erdőhegyeken; *stel-
 lulata*, mezőkön.
Satureja, kerti növény.
Scopolia, erdőkön.
Sesleria, *Coerulea*, hegyi lej-
 tőkön; *Disticha*, havasokon.
Sikkantyu, *Scabiosa*.
Lucida, hegyeken.
Columbaria, mezőkön.
Silene, *Inflata*, hegyi kaszáló-
 kon; *Quadrifida*, hegyeken;
Gallica, mezőkön; *Armeria*,
 kerti virág; *Noctiflora*, hegy-
 lejtőn; *Saxifraga*, bérczeken.

- Som. Cornus
- Svertia perennis, havasi esermelyeknél.
- Szagyán. Sagina. Saxatilis, köves száraz helyeken, procumbens, kopár helyeken.
- Szaka. Sedium. Atratum havasokon, Acre parlagtéren; Hispanicum, sziklás helyeken; Sexanquulare, kopártalajon.
- Szamóca. Fragaria.
- Szálkacsék. Euphasia, officinalis és Salisburgensis, hegyeken és kaszálókon.
- Szamárlapu, Tussilago. Alpina havasokon. Farfara lejtőkön, partokon.
- Szappanfű. Saponaria. Közönséges.
- Szapuka Anthyllis montana, havasokon.
- Szattyu. Petasites, officinalis, nedves réteken. Albus nyirkos lejtőkön.
- Szegecs. Erysimum Alliaria, közönséges; Cheiranthoides, folyók partjain.
- Szegfű. Dianthus. Compactus, havasokon, Caryophyllas kertekben; Carthusianorum, hegyi kaszálókon; Segujerii, réteken.
- Szeklice. Carthamus, tinctorius, festékbe használtatik.
- Szeplén. Cerinthe, minor mezőkön.
- Szertecsék. Inula. Gyakori.
- Sisakvirág. Acomitum. Anthora, hegyeken
- Paniculatum, erdőkön, Septemtrionale, hegyoldalokon.
- Sülmag. Echinosperrum. Lapulla utaknál.
- Szigoráll. Veronica. Gyakori.
- Szicklár. Scelerauthus. Annuus, neglectus.
- Szikladi sz. Petrocallis.
- Szilfa. Ulmus. Campestris, Effura, glabra.
- Szilva. Prunus.
- Szingallér, Bupleurum. Diversifolium, hegyeken Longifolium, erdőkön.
- Szironták. Ranunculus. Aeris, Arvensis, Aquatilis, Ficaria, Flammula, Repens, Sceleratus, vizenyős helyeken, mezőkön, réteken; Carinthiacus havasokon; Carpathicus hegyeken; Montanus erdőkön, Polyanthemus réteken.
- Szittyó. Juncus. Glaucus, Bufonius, Compresus és lampocarpus vizenyős helyeken, erdőkön utárkokban; filiphormis, trifidus.
- Szóllőköttő. Ampelodesmos.
- Szöszekorfű. Erianthus.
- Szulák. Convulvulus. Mezőkön.
- Tákajak. Scrophularia. Grandiflaria, Aquatica vizenyős helyeken; Laciniata, Nodosa, árnyas helyeken.
- Tápsir. Heracleum. Palmatum fenyvesekben. Spondylium, hegyi kaszálókon.

- Tarbibires.** *Gymnadenia*. Havasi növény.
- Tarkőr.** *Doronicum*. Erdőkben.
- Tárnics.** *Gentiana*.
Acaulis, *Pyrenaica* havasokon;
Amarella, *Crucita*, hegyi kaszálókön.
- Ciliata*, *Asclepiadea*, magaslátokon.
- Pneumonanthe*, posványos helyeken.
- Tátkanaf.** *Lamium*. Fejér helyeken, piros utaknál; *Maculatum*, burján, *Amplexicaule*, mezőkön.
- Tarsóka.** *Thlaspi*. *Arvense*, *montanum*.
- Tejőke.** *Mulgedium*. Magos erdőkben.
- Telekia.** *Speciosa*, hegyi vidékeken nem ritka.
- Ternye.** *Alyssum*, *Calycinum*, közönséges.
- Tippán.** *Agrostis*, havasi és bérci
- Tölgy.** *Quercus*. *Sessiliflora*, kocsánytalan tölgy; ennek változatai: a kőszáli (*steineiche*) és fehér tölgy (*weisseiche*), mely a népnél kocsányos vagy mocsár-fának is nevezetik (*Quercus pedunculata*); a molyhos tölgy *Q. pubescens*; a csertölgy *Q. Cerris*.
- Torzon.** *Polycnemum*, *arvense*.
- Tozzia** *alpina*, havasokon.
- Uzony** *Potamogeton*, *crispus*, *gramineus*, vizekben; *lucens*, állóvizeken lebeg.
- Utifű.** *Plantago*, közönséges fű, uton, utfelen.
- Üröm.** *Artemisia*. *Absinthium*, gyakori; *Pontica*, borban használtatik; *Dracunculus*, konyhára való; *vulgaris* közönséges.
- Üstökfű.** *Heteropogon*.
- Üszögör.** *Senecio*. *Paludosus*, *diformis*, mocsáros helyeken; *vulgaris*.
- Vadóc.** *Lolium*.
- Varadi cs.** *Taracetum*. *Vulgare*, gyakori; *balsamita*, illata miatt kedveltetik.
- Vasvirág.** *Xeranthemum*, kerti virág.
- Vesélke.** *Cryosplenium*.
Oppositifolium, havasi növény.
Alternifolium, hó után feltűnik erdőkben.
- Villamag.** *Bidens*. *Utfelen*.
- Virnán c.** *Thalictrum*. *Alpinum*, havasokon és hegyeken; *aquilegifolium*, erdőkön.
- Zab.** *Avena*. *Orientalis*, *Sativa*, vetetik. *Planicularis*, laposgazu, hegyeken; *Pratensis*, mezőkön; *versicolor*, havasokon.
- Zapó cza.** *Astrantia*, erdei patakoknál.
- Zsáza.** *Lepidium*. *Ruderales*, utaknál; *Campestre*, mezőkön; *Sativum*, kerti növény.
- Zsálya.** *Salvia*. *Officinalis*, kertekben; *Pratensis* mezőkön; *glutinosa*, *verticillata*, *scabra*, lejtőkön, erdőkön.
- Ziliz.** *Althaea*. Nedves mezőkön.
- Zsoltina.** *Serrulata*, *tinctoria*, vizenyős mezőn.

II. Állatok.

Denevér, *Vespertilio myotis*.

Nagy fülnyes, *Plecotus auritus*.

Sün, *Erinaceus europaeus*.

Cziczkány, *Sorex araneus*.

Vakond, *Talpa europaea*.

Medve, *Ursus arctos*.

Borz, *Meles vulgaris*.

Kutya, *Canis familiaris*.

Róka, *Vulpes*.

Farkas, *Lupus*.

Házi macska, *Felis dom.*

Vad macska, *F. catus*.

Hiúz, *F. lynx*.

Nyuszt menyét, *Mustela martes*.

Nyest menyét, *M. Foina*.

Görény menyét *M. putorius*.

Közönséges menyét, *M. vulgaris*.

Vidra, *Lutra vulgaris*.

Evet, *Sciurus*.

Pele, *Glis vulg.*

Egér, *Mus musculus*.

Erdei egér, *M. sylvaticus*.

Patkány, *M. rattus*.

Pocok, *Hypudaeus arvalis*.

Nyul, *Lepus timidus*.

Tengeri nyul, *L. cuniculus*.

Házi sertés, *Sus scrofa dom.*

Vad disznó, *Sus scrofa*.

Ló, *Equus caballus*.

Szamar, *asinus*.

Őszvér.

Gim szarvas, *Cervus klaphus*.

Őz, *capreolus*.

Tulok, *Bos taurus*.

Bivaly, *Bubalus*.

Kecske, *Capra hircus*.

Juh, *Ovis aries*.

Madarak. Ragadozók.

Barna keselyű, *Vultur cinereus*.

Fakó keselyű, " *fulvus*.

Olyüded sólyom, *Falco subbuteo*.

Vándor " *F. peregrinus*.

Törpe ölyv, *F. aesalon*.

Szabda sólyom, *F. lanarius*.

Keringő sólyom, *F. Gyrofalco*.

Sárgakörmű vércse, *F. cenchris*.

Közönséges vércse, *F. tinnunculus*.

" kánya, *Milvus regalis*.

Feketés kánya, *M. ater*.

Közönséges héja, *Astur palumbarius*.

Verebész héja, *Nisus L.*

Mezei örvöly, *Circus cyaneus*.

Nádi örvöly, *C. rufus*.

Béti vagy hamvas kánya, *C. cineraceus*.

Közönséges vagy kerek farku ölyv, *Buteo vulg.*

Gatyás ölyv, *B. lagopus*.

Lármás sas, *Aquila naevia*.

Parlagi sas, *A. chrysaetos*.

Csonttörő harács váró, *Haliaeetus albicilla*.

Közöns. Reszgöly, *Syrnium aluco*.

Gatyás éjjenc, *Nyctale T.*

Közönséges fülbő, *Otus vulg.*

Nádi vagy rövidfülü fülbő, *O. brachyotus*.

Kis fülőnez, *Ephialtes scops*.

Nagy suholy, *Bubo max*.

Közöns. kuvik, *Ahene noctua*.

Törpe kuvik, *A. passerina*.

Suhogó boglács, *Sturnia ulula*.

Kuszók. Scansores.

Köz. nyaktekeres, *Jynx torquilla*.
Fekete harkály, *Picus martius*.
Zöld harkály vagy zsolna, *P. vireus*.

Höcsök, *P. major*.

Közép harkály, *P. medius*.

Kisebb harkály, *P. minor*.

Köz. kakuk, *Cuculus canorus*.

Veresbarna kakuk, *C. rufus*.

Verébek. Passeres.

Szaricsóka, *Coracias garrula*.

Köz. gyurgyalag, *Merops apiaster*.

Büdös banka, *Upupa Epops*.

Kőfali fölleng, *Cypselus apus*.

Lappantyú, *Caprimulgus europaeus*

Jegér, *Alcedo ispida*.

Füstös fecske, *Hirundo rustica*.

Házi fecske, *H. urbica*.

Parti fecske, *H. riparia*.

Szürke legyész, *Musicapa grisola*.

Kis legyész, *M. parva*.

Selyem farku locska, *Bombycillagar*.

Ór gebics, *Lanius excubitor*.

Kis gebics, *L. minor*.

Vörhenyes gebics, *L. rufus*.

Töviszuró gebics, *L. colluris*.

Bájdalu zenér, *Sylvia luscinia*.

Füstharku zenér, *S. phoenicurus*.

Kerti zenér, *S. hortensis*.

Folyami nádika, *Salicaria fluvialilis*.

Ökörszem, *Regulus cristatus*.

Tűzfejű ökörszem, *R. ignicapillus*

Nádczinke, *Panurus biarmicus*.

Szénczinke, *P. major*.

Kék czinke, *P. coeruleus*.

Mocsári czinke, *P. palustris*.

Hosszufarku czinke, *P. caudatus*.

Barázdabillegtető, *Moxacilla alba*.

Kénsárga billegény, *M. boarula*.

Sárga billegény, *M. flava*.

Mezei billegény, *M. campestris*.

Vizi pipiske, *Anthus spinoletta*.

Réti pipiske, *A. pratensis*.

Fái pipiske, *A. arboreus*.

Mezei pipiske, *A. campestris*.

Aranybegy, *Oriulus galbula*.

Barátka zenér, *Sylvia atricapilla*.

Rigófélék.

Örvös rigó, *Turdus torquatus*.

Fekete rigó, *T. merula*.

Huros rigó, *T. pilaris*.

Éneklő rigó, *T. musicus*.

Sziklai rigó, *T. saxatilis*.

Havasi csalogány, *Accentor alpinus*.

Közönséges csalogány, *A. modularis*.

Barnabegyű szikláz, *Saxicola rubreta*.

Bájdalu fülemile, *Lusciola*.

Közönséges fülemile, *L. philomela*.

Vörösbegy, *L. rubecula*.

Kerti füstfark, *Rusciilla phenicurus*.

Citrom sármány, *Emberisa citrinella*.

Kerti sármány, *E. hortulana*.

Kölesi sármány, *E. miliaria*.

Nádi veréb, *E. schönidus*.

Sővény sármány, *E. cirrus*.

Házi veréb, *Passer dom.*

Parlagi veréb, *P. montana*.

Közönséges pirók, *Pyrrhula rubicilla*.

Czizpinty, *Fringilla spinus*.

Tengelicz pinty, *F. carduelis*.

Lenpinty, *F. linaria*.

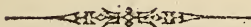
- Kenderike pinty, *F. canabia*.
 Hegyi pinty, *F. flavirostris*.
 Zöldike pinty, *F. chloris*.
 Közönséges kupály, *Coecocothraustes* vulg.
 Közönséges keresztcsőr, *Loxia curvirostra*.
 Bábos pacsirta, *Alauda cristata*.
 Erdei pacsirta, *A. arborea*.
 Mezei pacsirta, *A. arvensis*.
 Közönséges fakusz, *Certhia* famil.
 Seregély, *Sturnus* vulg.
 Sárga rigó, vagy aranybegy, *Oriolus galbula*.
 Csóka, *Corvus monedula*.
 Hamvas varju, *C. cornix*.
 Fekete varju, *C. corone*.
 Holló, *C. corax*.
 Vetési varju, *C. frugilegus*.
 Csergő szarka, *Pica caudata*.
 Cser szajkó, *Garrulus glandarius*.
 Galambfélék.
 Örvös galamb, *Columba palumbus*.
 Vadgalamb, *C. oenas*.
 Erle galamb, *C. turtur*.
 Kaczagó galamb, *C. risoria*.
 U sz ó m a d a r a k.
 Apró vöcsök, *Podiceps minor*.
 Vad lud, *Anser cinereus*.
 Házi lud.
 Kanálos réce, *Anas clipeata*.
 Vad kacsá.
 Mocsári búbos réce, *Fuligula cristata*.
 Pézsmás ruca, *Anas moschata*.
 Bőtfejű ruca, *F. ferina*.
 Házi kacsá.
 Közönséges buvár, *Mergus merganser*.
 Kárókatna, *Phalacrocorax carbo*.
 Kaczagó sirály, *Larus ridibundus*.
 Sárgelábu sirály, *L. fuscus*.
 Búbos vöcsök, *Podiceps cristatus*.
 Jeges bugdár, *Colymbus glaciellus*.
 Apró halászka, *Sterna minuta*.
 Fekete csér, *S. nigra*.
 G á z l ó k. *Grallatores*.
 Közönséges haris, *Crex pratensis*.
 Petyes tyuk, *Ortygometra porzana*.
 Fekete szárcsa, *Faulica atra*.
 Vizi kúvár, *Rallus aquaticus*.
 Erdei Szalonka, *Scelopax rusticola*.
 Közönséges szalonka, *S. gallinago*.
 Gyepi szalonka, *S. gallinula*.
 Arany lile, *Charadrius fluvialis*.
 Mocsári lile, *Ch. albifrons*.
 Búbos bibic, *Vanellus cristatus*.
 Daru, *Grus cinerea*.
 Szürke gém, *Ardea cinerea*.
 Fehér Kócsag, *A. alba*.
 Kisebb gém, *A. garseta*.
 Apró gém, bölömbika, *A. minut.*
 Dobos gém, nagy bölömbika, *A. stellaris*.
 Éji gém, vak varju, *A. nocti corax*.
 Fehér gólya, *Ciconia alba*.
 Fekete gólya, *C. nigra*.
 Kanálos gém.
 Tuzok, *Otis tarda*.
 Tyuk-félék. *Gallinae*.
 Házi tyuk.
 Gyöngytyuk.
 Pulyka.
 Páva.
 Nyírfajd. *Tetrao tetrix*.
 Császármadár, *T. bonasia*.
 Fogoly, *Perdix cinerea*.
 Fűrj, *Coturnix dactylis sonans*.

Hüllők. Reptilia.

- Európai teknőc, *Emys europea*.
 Zöld gyík, *Lacerta viridis*.
 Férge gyík, *L. agilis*.
 Fali gyík, *Podarcis muralis*.
 Törékeny küszma, *Anguis fragilis*.
     Kigyók.
 Sima sikló, *Cotuber laevis*.
 Vizi sikló, *Coluber natrix*.
 Közönséges pajzsócz, *Pelias berus*.
     Békák.
 Zöld lombász, *Hyla arborea*.
 Zöld vagy kecskebéka, *Rana esculenta*.
 Gyepi béka, *R. temporaria*.
 Közönséges varangy, *Bufo vulgaris*.
 Zöld varangy, *B. variabilis*.
 Keresztes varangy, *B. calamita*.
 Tüzi unka, *Bombinator igneus*.
 Pettyes göte, *Triton taeniatas*.
 Foltos tűzöl, *Salamandra maculata*.
 Fekete tűzöl, *S. atra*.
 Vizi göte, *Triton palustris*.
 Különféle piéczák. Nadályok.
     Halak. Pisces.
 Fejes kolty vagy fejes hal, *Cottus gobio*.
 Tüskelábu kolty, *C. poecilopus*.
 Közönséges serincez, *Acerina vulgaris*.
 Répahal, *A. Schraitzer*.
 Közönséges érdesz, *Aspro vulg.*
 Kolecz érdesz (tergély), *A. zingel*.
 Potyka ponty, *Cyprinus carpio*.
 Magyar ponty, *C. hungaricus*.
 Hegyezett ponty, *C. acuminatus*.
 Közönséges kárász, *Carassius vulgaris*.
 Kövi kárász, *C. gibelio*.

- Keserű diszponty, *Rhodeus amarus*.
 Folyami márna, *Barbus fluviatilis*.
 Semlehal, *Barbus Petényi*.
 Kövi hal (folyami görgöcse), *Gobio fluviatilis*.
 Czigányhal (Compo), *Tinca vulg.*
 Aranyos compo, *T. chrysis*.
 Paduc-Poreszáju, *Chondrostoma nasus*.
 Keszeg (közönséges durda) *Abramis brama*.
 Széles Bálind (keszeg), *Blicca argyroleuca*.
 Kaszakeszeg (vágóhal), *Pelecus cultratus*.
 Fényes fehérke (fehér hal), *Alburnus lucidus*.
 Ragadozó ponty (ön), *Aspius rapax*.
 Veres szemű koczér, *Scardinius erythrophthalmus*.
 Feketeszemű szélhal, *Idus melanotus*.
 Pohos keszeg, *Leuciscus rutilus*.
 Ökle (karesuponty), *Phoxinus laevis*.
 Pozsár (Tomajko Dobáncs), *Squalius Dobula*.
 Csik, *Cobitis fossilis*.
 Bajszos tergély (vakesik), *C. barbatula*.
 Buvár tergély, *C. merga*.
 Kövi tergély (köfuro), *C. taenia*.
 Közönséges csuka, *Esox lucius*.
 Pisztráng (lazac), *Salmo fario*.
 Galócza (Huho Szemling), *Salmo hucho*.
 Zászlós timalkó (pénzes pisztráng), *Thymallus vexillifer*.

Közönséges harsa, <i>Silurus glanis</i> .	Kecsege (Söreg tok), <i>A. ruthenus</i> .
Közönséges menyhal (gadóc), <i>Lota communis</i> .	Folyami orsó (orsóhal), <i>Petromyzon fluviatilis</i> .

Jelentékenyebb sajtóhibák.

Lap.

32. Kalabijka helyett: Kalabiska olvasandó.
 56. Izlésteljesen helyett: izléstelen "
 57. 40 uj köztemplom helyett: kötemplom olvasandó.
 59. Bucsán " Csuccsán "
 70. lépésül tehető " tekinthető "
 78. 1845. aug. 12. " 1815. "
 95. az egész országon " megyében "
 124. a vereczkei olvasókör létesült 1874.
 138. Duliskovics született 1815-ben.
 139. Grynaeus született Liptónújváron.
 148. Mezey szenvedélylyel mázolt helyett: másolt olvasandó.
 159. Umjauff frankvelli Wrag " lovag (Ritter) olvasandó.
 167. praedestinatióról szónokoljanak " ne szónokoljanak "
 170. Calor " chlor "
 174. első vizek " esővizek "
 175. Kísérleteket helyett: Kóreseteket és dziveszti helyett triveszti.
 192. Csempésztetik be helyett: csempésztetnek be olvasandó.
 208. Kotorásván helyett: kotoráznak
 222. először és " én olvasandó.
 224. Átfurt kulcsot helyett: kalácsot olvasandó.
 248. család helyett: iralás olvasandó.
 252. bubuska " báb "
 265. tornán " tornál "
 278. dárdsaiak " várdaiak olvasandó.
 279. Kerecseni név helyett: rév "
 279. valamint már " más "
 280. erős idő " esős "
 298. remélé " rendelé olvasandó.
 326. 5000—"1000" " 10,000 "
 345. földrészek " földészek (földművelők) olvasandó.
 348. 58. pont " sort olvasandó.
 352. 2. Fejmarha " Tej-marha olvasandó.
 357. földrészeknek " földésznek "
 362. lug nyakába " lud nyakába. "

Lap.

373. Superfintással helyett Superfluitással olvasandó
376. Contimialtatik " continuáltatik "
400. tölgyfaházából " tölgyfahasából "
401. „Kedvező időjárás mellett“ után kihagyatott a következő sor:
„daczára annak, hogy a megye jelen gazdasági viszonyai mellett“
402. 1649-ben Munkácsról helyett: Munkácsnál olvasandó.
409. Sancturom helyett: Sanctorum olvasandó; ugyanott: cupodes helyett
„custodes“ és 1 Kasolyt helyett: Károlyt.
411. tetemes helyett: tetemen olvasandó.
413. ágyhoz kötött helyett: ágyhoz kötött olvasandó.
417. füzerdőség " szüz erdőség "
419. 4—5 mázsára " 4—5 ezer mázsára "
428. s erre helyett: serre (sör) olvasandó.
433. gyámság helyett: gyanuság olvasandó.
440. Nagy-Gáton helyett: Nagy-Guton olvasandó.
455. Sztrojna-roszoki helyett roszosi. "
565. Munkácsi várban " gyárban " ugyanott: nemzetöri kiállitáson
helyett: nemzetközi.
475. Atyai név helyett: rév.
-

A II-dik kötet tartalma.

	Lap.
V. Egyházi ügyek. I. Római katolikus	3.
Bereg megyében egykor élt szerzetesek	15.
1. A beregszászi dómések	16.
2. A „ ” Ferencz-rendü szerzet	19.
3. A „ ” pálosok	21.
4. A „ ” domokos-rendü apácák	21.
5. A munkácsi Pál-rendü szerzet	22.
6. A „ ” egykori apácák	23.
7. A tarpai Pál-rendüek	23.
8. A kis-beregi pálosok	24.
Görög katolikus egyházi ügy	29.
Munkácsi görög katolikus püspökség	43.
Az egyházmegyei kanonokok névsora	54.
A bereg megyei ruthén fatemplomok	56.
A fészületekről	60.
A protestánsok egyházi ügye	63.
A beregi ref. egyházmegyei esperesek névsora	79.
A beregi ref. egyházmegye jegyzőkönyvei	80.
Ágostai evangélikusok ügye	86.
Zsidó-ügy	88.
VI. Közművelődési állapotok	93.
1. Tanügy	93.
2. Könyvtárak, gyűjtemények és könyvnyomdák	119.
Könyvtárak	119.
Régiségi gyűjtemények	120.
Könyvnyomdák	121.
3. Egyletek és pénzüintézetek	122.
A. Egyesületek	122.
B. Pénzüintézetek. I. Bereg-munkácsi takarékpénztár	124.
II. Munkácsi népbank	126.
III. „ ” hitel és zálogkölesön-intézet	127.
IV. Beregszászi hitel-intézet	127.

4. Beregmegyei írók és művészek:

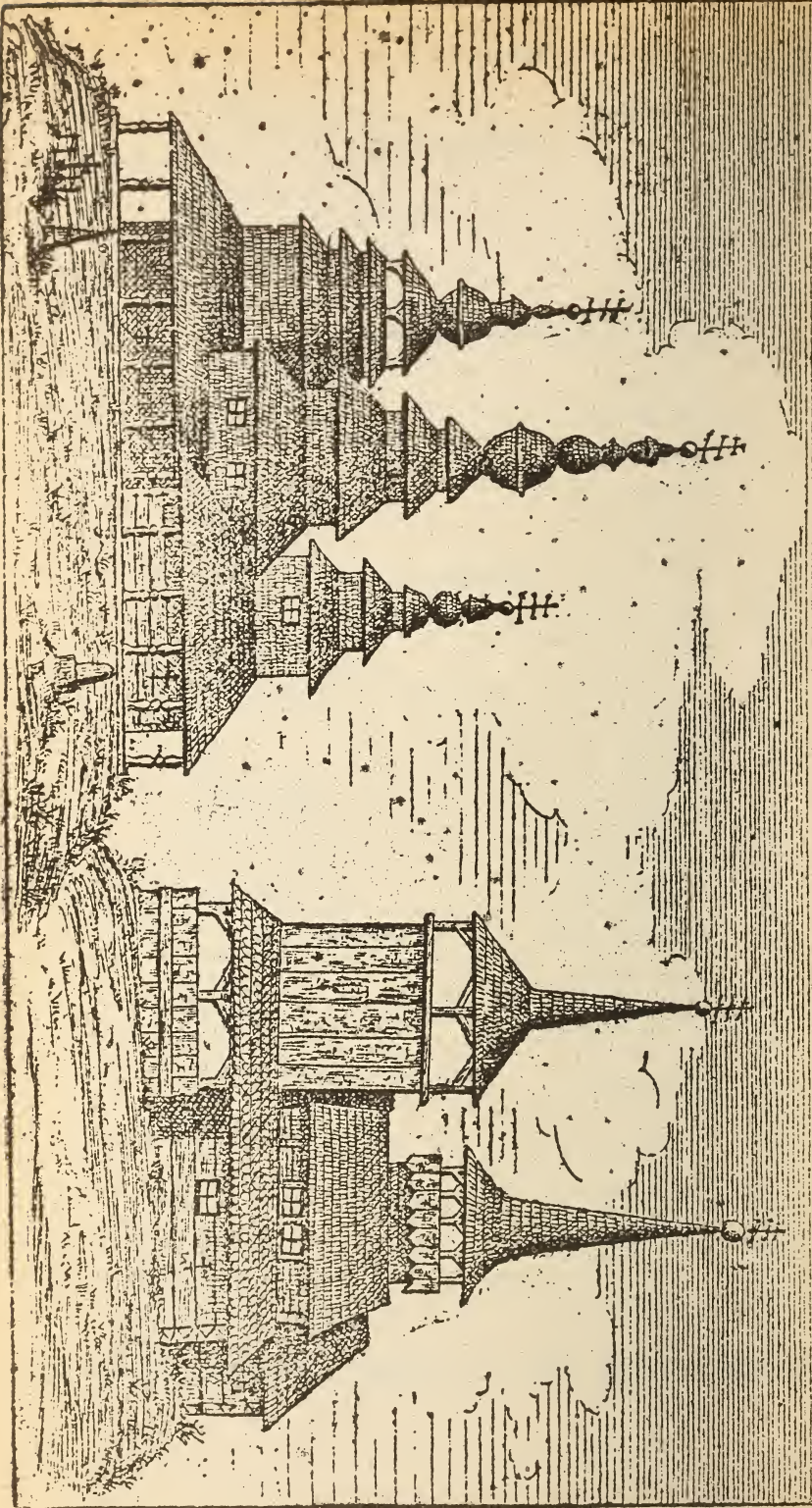
	Lap.		Lap.
Abonyi Emil	129.	Kóródy Sándor	144.
Balajthy József	130.	Králliczky Antal	145.
Basilovics Joaefcz	130.	Literáty János	145.
Báthory Zsófia	130.	Lónyay Menyhért gróf	146.
Bay György	131.	Lónyay Gábor	147.
Beregezsázi Nagy Pál	131.	Lorántffy Zsuzsanna	147.
Berzeviczy Ferencz	131.	Lucskay Mihály	147.
Bloksay István	131.	Mezey József	148.
Buday Ezsaiás	132.	Munkácsy Mihály	150.
Csaplovics János	132.	Oláh Béla	151.
Csiba Márton	133.	Olsavszky Mihály Manó	151.
Daróczy Ferencz	133.	Papp Zsigmond	152.
Desko András	133.	Paulay Zsigmond	152.
Dercsényi János	134.	Reviczky Bay Ilona	153.
Dercsényi János Lajos báró	134.	Szabó Czáril	154.
Dier Lajos	135.	Szale Julia	154.
Ditz Henrik	136.	Szerdahelyi Gábor	155.
Doňovics Bazil	136.	Szilvay Iván	155.
Duliskovics János	138.	Szunyoghy Sándor	156.
Eöri Pordán Gusztáv	138.	Spalinszky Tódó	156.
Eszterházy Miklós gróf	138.	Szeniczey János	156.
Frieder Mór	139.	Tabódy József	157.
Dr. Grynæus Alajos	139.	Terleckzy Vladimir Ipoly	158.
Gvadányi József gróf	140.	Umlauff Győző lovag	159.
Ilosvay Sámuel	140.	Uzskay Mihály	161.
Janka Sándor	140.	Várady Gusztáv	161.
Gelégi Katona István	141.	Veneiin (Hucza) Jovano-	
Karlovszky Ida	142.	vics György	162.
Kazinczy Ferencz	142.	Verbőczy István	164.
Kiss Imre	143.	Vezendy Zsigmond Simon	164.
Koháry István gróf	143.	Zágonyi Károly	164.
Kömley János	144.	Zaharay János	165.
5. Közegészségi ügy			166.
6. Inség			177.
7. Közkerülésesség állapota. Bűnügyi viszonyok			180.
8. A munkácsi fegyintézet			188.
9. Né p r a j z. Magyar népszokások			192.
10. Oroszok			199.
Oroszok közmunkája			217.
11. A beregmegyei oroszok nászszokásai			220.
Keresztelés			237.
Temetkezés			239.
12. Ü n n e p i s z o k á s o k. Karácsony			241.
Husvét			243.
Szent János éje			246.
13. Babona és rokonneműek			248.

	Lap.
14. Áldomas	262.
15. Czigányok és zene	266.
16. Intézmények hatása a nemzetiségre	270.
VII. Gazdaság, ipar, kereskedés	276.
1. Közlekedés és vám	276.
2. Beregmegyei vasutvonal	292.
3. Postaügy	297.
4. Távirida	308.
5. Mezőgazdaság, földművelés	310.
Börletek	341.
6. Legelő és marhatenyésztés	243.
Marha-állomány	347.
Szarvasmarha	348.
Ló	354.
Juhászat	357.
Apró marha	362.
Méhészet	363.
7. Sertésenyésztés	364.
8. Szőlőművelés, bor és italmérési jog	368.
9. Gyümölcsfa-tenyésztés	393.
10. Erdészeti viszony	394.
11. Vadászat	408.
12. Hamuzsír-termelés	417.
13. Faszén-égetés	419.
14. Müipar	420.
Czéh	429.
15. Posztó-gyártás	440.
16. Salétrom-gyártás	441.
17. Üveg-gyártás	443.
18. Papiros-gyártás	444.
19. Harisnya-gyártás	445.
20. Bánya- és ércművelés	446.
Nemes ércz	446.
Réz-ércz	448.
Vas-ércz	449.
Timkő	451.
Malomkő-törés	453.
Kőbányák	453.
Mészkö	456.
Agyag	457.
Nemes kövek	457.
Köszén	458.
21. Vasgyártás	459.
22. Timsó-gyártás	466.
23. Halászat	475.
24. Kereskedés általában	479.
25. Házi ipar	482.

VIII. A megye növényzeti és állattani viszonyai	485.
I. Növények	485.
II. Állatok	497.

Alsó-vereckzei és rozsozi fatemplom.

A TERÜLETI TÖRTÉNELMI-HONISMERETI
BRÓDY ANDRÁS TÁRSASÁG AZ 1994-ES ÉV
FOLYAMÁN A KÖVETKEZŐ MŰVEKET KÉSZÍTI:

Lehoczky Tivadar: A mi háborúnk. *(kézirat)*

Lehoczky Tivadar: Beregvármegye monográfiája, Beregszász,
1918.

Hodinka Antal: A munkácsi görög-katolikus püspökség törté-
nete, Budapest, 1909.

AZ ÉRDEKLŐDŐK BEREGSZÁSZBAN
A MUZSAJI ÚT 34a/60 ALATTI CÍMEN
RENDELHETIK MEG A KIADVÁNYOKAT